

KAYSERİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

C İ L T 2

MEHMET ÇAYIRDAĞ

KAYSERİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

CİLT II

MEHMET ÇAYIRDAĞ

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 185

Kayseri Tarihi Araştırmaları / Cilt II

Mehmet Çayırdağ

Bu kitap KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'nin bir kültür hizmetidir.
Eserin tüm hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler izin alınmadan kullanılamaz.

Birinci Baskı: Haziran 2022

ISBN: 978-605-9117-70-8

ISBN Takım No: 978-605-9117-68-5

Yayın Koordinatörü : Salih Özgöncü
Yayın Yürütme Kurulu : Erkan Küp
: Mustafa Erdoğan
: Maide Olgun

Gözden Geçirenler : Gülsema Yurttaş
: Rumeysa Ersözlü
: Muhammed Karadurmuş
: Tuğba Kaygısız
: Sena Babur
: Mustafa Ergül

Tasarım: www.bilgegrafik.com

Kapak: Ali Saraçoğlu

Baskı ve Cilt: Orka Matbaacılık, İncelik Mah. Çırağan Sk.

No: 4 Melikgazi / KAYSERİ / info@orkamatbaa.com

T.: +90 352 322 17 00

Adres: Kayseri Büyükşehir Belediyesi

Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı

T.: +90 352 220 70 90

KAYSERİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

CİLT II

MEHMET ÇAYIRDAĞ

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

T A R İ H D İ Z İ S İ

TAKDİM

Sevgili Kitapseverler!

Hayal etmenin ve özgürlüğün kaynağı, başarının sırrı, geçmiş deneyimlerin bilgisi ve hakikat arayışı okumaktan geçmektedir. Okumak ve kitap gönülünden gönüle yoldur.

Okumakla aralanır perdeler, açılır ufuklar, aydınlanır karanlıklar, çözülür sırlar, anlaşılır insanlar. Okumak, bizi cehaletin karanlığından bilgeliğin felahına çıkarır. Yepyeni ufukları bize açan kitaplarla kültürel mirasımızı ve başka dünyaları okuruz. Her bir kitap yolculuğu ile zamanımızı ve dilimizi en doğru şekilde kullanıp hayattan ve zamandan kazanmış oluruz.

Kitap, tarihî bağlamda bir hafıza, kültürel anlamda bir geleneğin tevarüsü, sanatsal bakımdan insanlığa bırakılan mirasın geleceğe taşınması, medeniyet açısından ise zamanı ve mekânı belirleme unsurudur. Kitabı ve eseri olanlar insanlık tarihini yazarlar.

İlk çağlarda dahi taşlara, mağaralara yazan insanın amacı kendini ifade etmek ve iz bırakmaktır. Gerek tahtalara, ağaçlara, derilere yazılı olsun gerekse iki kapak arasında sahifelere yazılsın kitap, kültürel bir mirastır, toplumun hafızasıdır.

İlk emre muhatap olan insan, okur Yaratıcı Rabb'inin adı ile kâinatı, kendini, Rabb'ini ve kitabı. Bu yönüyle kitap vahiydir, hakikattir, dünya ve ahiret mutluluğunun rehberidir.

"Eğitimi önemsiyoruz çünkü cehaletin düşmanıyız." sloganıyla hareket ettiğimiz güzel şehrimizde ulaşım, yol, su gibi ihtiyaçları şehircilik anlayışıyla görüp giderdiğimiz gibi, sosyal ve kültürel ihtiyaçları da dikkate almaktayız. Kitapları ve kitap yuvaları olan kütüphanelerimizi hemşehrilerimize sunma gayreti göstermekteyiz. Kayseri Büyükşehir Belediyesi olarak, siz kitapseverleri kitaplarla buluşturmak için elimizden geleni yapıyoruz. Gerek basılı kitaplar, gerek e-kitaplar ile hayal etmeniz ve hayallerinizi gerçekleştirmeniz için sizleri kütüphanelerimize bekliyoruz.

Tarihsel ve coğrafi anlamda medeniyetlerin beşiği olan Kayseri'de tarihimizi, geleneğimizi, kültürümüzü ve sanatımızı yansıtan eserleri yayımlayarak halkımıza ulaştırma kaygısı taşıyoruz. Biliyoruz ki yayımladığımız eserler geleceğe bıraktığımız mirasımız, hoş bir sedamızıdır. Açtığımız her bir kütüphane ve kültür merkezi, yayımladığımız her dergi ve kitap, memleketimize olan saygı ve sevgimizin somut bir göstergesidir. Akif'in dediği gibi: "Okuyorsa ahali, yapılamayacak ne var..."

Hayal eden, merak eden, araştıran ve okuyan neslimiz gelecek adına ümit vaat etmektedir. Kütüphanelerimizin raflarında okurlarıyla buluşmayı bekleyen her bir kitap bu anlayışla hareket eden hemşehrilerimizi beklemektedir. Unutmayalım ki bir insanın hayatta kendisine yapabileceği en büyük iyilik; iyi bir okur olmaktır.

Bir kütüphanenin rafında, bir kitabın sayfalarında, bir yazının satırlarında gönüllerimizin buluşması dileğiyle...

DR. MEMDUH BÜYÜKKILIÇ
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
Vakıf Kayıtlarında Tomarza.....	11
Vakıf Kayıtlarında Hacılar.....	19
Kayseri Battal Gâzi Camii Kırk Kızlar Türbesi.....	29
Kayseri Ulu Cami Ahşap Minberi.....	41
Develi Ulu Cami Minberi.....	49
Kayseri'nin Cami, Mescit ve Namazgâhları.....	57
Kayseri Mevlevîhanesi.....	65
Seyyid Burhâneddin Hüseyin.....	67
Seyyid Burhâneddin'den Sonra Kayseri'de Mevlevîlik.....	89
Şeyh İbrahim Tennûrî'nin Yaşadığı Devir.....	101
Şeyh İbrahim Tennûrî Evladına Ait Şecere (Sofra) Bulundu.....	107
Şeyh İbrahim Tennûrî Evladına Ait Belgeler ve Vakıf Kayıtları.....	109
Kayseri'de Tekke ve Tarikatlar.....	117
Kayseri'deki Yatırlar.....	125
Şeyh Turesan Veli hazretleri ve İncesu Yöresindeki Yedi Zaviye.....	135
Kayseri'nin En Eski Türkçe Kitabesi.....	179
Kayseri'de Selçuklu Döneminde İnşa Edilen Tekgöz Köprüsü ve Dev Ali Türbesi'nin Kitabeleri..	181
Kayseri'de I. Alâeddin Keykubad Dönemi Binalar ve Kitabeleri.....	185
Kayseri Erciyes Dağı Eteklerinde Bulunan İki Türbe.....	195
Kayseri'nin Yazır Köyünde Bir Selçuklu Mescidi: Yazır Camii.....	201
Niksar-Tokat-Gümenek ve Kayseri-Palas'ta Üç Kitabe.....	205
Kayseri'de Selçuklu Tarzı Arapça Yazım Geleneğinden Osmanlı Tarzı Türkçe Yazım Geleneğine Geçiş.....	211
Kayseri'de Milli Mücadeleye Hizmet Edenler: Nuh Mehmet Turancı.....	215
Kayserili Hristiyanlar.....	221
XV, XVI, XVII ve XX. Yüzyıllarda Talas'ın Müslüman ve Hristiyan Ahalisi.....	227
17. Asır Ortalarına Ait Kayseri ile İlgili Bazı Kayıtlar.....	243
Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri ve Matbah Emni Hacı Halil Efendi Kütüphanesi.....	247

Kayseri’de Sultan II. Abdülhamid Dönemi Bina ve Kitabeleri	277
Son Eretnalı Sultanı II. Mehmed Bey’in Mezar Taşı.....	297
Konya’daki Selçuklu Anıt Kabiri Kümbethane’de Medfun Selçuklu Hanedanı ve Cesetlerinin Kemik Yapıları	303
Milli Mücadele’de Atatürk Yolunun Moral Merkezi: Kayseri.....	321
Dizin	327
Yazar Hakkında	333

ÖNSÖZ

1970 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olup kaderin yönlendirmesi olarak öğretmenlikte değil de Müzede göreve devam ettiğim yıllarda ne türlü bir çalışma yapabileceğimi düşünmeye başladım. Müzelerde genellikle arkeologlar ve nadiren de sanat tarihçiler çalışırlar, tarihçiler çok daha az görülürlerdi. Arkeologların meşguliyet alanları genellikle toprak altında ve üstündeki, Türkler öncesi dönemlerin eserlerini ihtiva ederdi ve çalışmalarının büyük bir bölümü bu alana yönelikti. Bu ortamda anladım ki bana, Türk-İslam dönemi eserleri üzerinde çalışmak, onların ve dışarıdaki abidelerin kayıtlarını yapmak, bu alandaki eşya ve belgeleri değerlendirmek kalıyordu. Bu sebeple kendime bir ömür boyu çalışacağım alanı seçmiş oldum.

Önce kitabe ve sikkelerle işe başladım. Kayseri Müzesinde bulunan İslami sikkelerin bir kataloğunu hazırlayıp sikkeleri kronolojik sıraya göre fişledim. Kıymetli kitabe ve mezar taşlarının bulunduğu depomuzdaki ata yadigarı bu emanetleri imkânlar nispetinde tasnif edip yayına hazırladım. Kayseri ve çevresinde bulunan öncelikle Türk-İslam eserleri hakkında şimdiye kadar yapılan yayınları topladım, yayımlanmamış olanları ve yapılan yayınlarda eksik ve hatalı bulunanları tespit ettim. Müze arşivini tasnif ederek çalışacağım konularla ilgili birçok belgeye ulaştım. Aynı çalışmaları daha sonra genişleterek vakıflara da yaptım. Artık elimde değerlendireceğim malzemeler ortaya çıkmıştı, bana dairede ve evimde, yaptığım bu tespitleri değerlendirmek ve bunları hemen yayımlayarak bu konuda ilgili ilim âlemini bilgilendirmek kalıyordu.

Genellikle idareci olarak çalıştığım otuz yılı aşkın memuriyet hayatımda bu çalışmalarımın gece-gündüz hiç ayrı kalmadım. Bulduğum belgeleri, kitabeleri, sikkeleri, vakfiyeleri, ferman ve beratları, eski mahkeme kararlarını, yayımlanmamış, eksik ve yanlış bilgilerle yayımlanmış eski eser-abideleri Türkiye'nin ilmi yayın organları olan Türk Tarih Kurumu Belleten'i, Vakıflar Dergisi, İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, çeşitli kongrelerin bildirilerinin yayımlandığı kitaplar ve nihayet Erciyes dergimizde makaleler hâlinde yayımladım. Son yıllarda bir kısım rehber kitapçıklar ve vakıflarla ilgili kitaplarda yayımladım. İşte bu 30 yıl zarfında muhtelif yerlerde yayımlanan makaleler, bu konuda çalışanların ve ilgilenen halkımızın kolaylıkla ulaşmalarının mümkün olmadığı, belli başlı eski bazı kütüphanelerde kalmıştı. Bu durumu bilen arkadaşlar bunların bir araya getirilmesi için teşvik ve ikazlarda bulunmaya başladılar. Nihayet Büyükşehir Belediye Başkanlığımız da bunları basmaya karar verince bize artık bunları toplayıp yeniden yayına hazırlamak düşü.

Yayın hayatım boyunca muhtelif zamanlarda münferit olarak yapmış olduğum bu çalışmalarda bulunan bazı tekrarlar için okuyucularımdan özür diliyorum. Bunları ayıklamak ayrıca zaman alacağı gibi konuların yeknesaklığını da bozacaktı. Yine hacmin çok artmaması için makalelerimde yayımladığım bir kısım resim, belge ve planları tahdit ederek mümkün mertebe aza indirmiş bulunuyorum. Bunların tamamına ulaşmak isteyenler dipnotlarda gösterilen makalelerin ilk yayımlandığı yerlere bakabilirler.

Bir     r boyu yaptığım bu çalışmaların hayatımda iken kısmen de olsa bir araya getirilerek yayımlanmasını sağlayan B  y  şehir Belediye Başkanı Sayın Dr. Memduh B  y  klı 'a ve beni bu yayına teşvik edenlere teşekkürlerimi sunuyorum.

MEHMET ÇAYIRDAĞ
2021-Kayseri

VAKIF KAYITLARINDA TOMARZA

Tomarza; Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde iskân görmüş, Kayseri'nin en önemli tarihi beldelerinden biridir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ilçenin merkezi veya çevresindeki arazinin gelirleri çeşitli vakıflara gelir kaynağı (akar) olmuştur. Kayseri'nin Osmanlı idaresine geçmiş olduğu Fatih döneminden itibaren şehir emlakı ve vakıfları çeşitli zamanlarda tahrir tabi tutulmuş, vergi alınacak emlak ile çeşitli şahıslar tarafından kurulmuş vakıfların, şehrin merkezinde, köy ve mezralarındaki gelirleri, miktarları da belirtilerek kaydolmuştur. Bu tahrir defterlerine göre Tomarza ve çevresindeki yerleşim alanları şu vakıflara akar (gelir kaynağı) olarak tahsis edilmiştir:

1- SAHABIYE MEDRESESİ VAKFI

Kayseri merkez Cumhuriyet Meydanı'nda bulunan Selçuklu Sahibiye (halkın ağzında Saha-biye) Medresesi ve yanında bulunan çeşmesi (çeşme eskiden medrese kapısının tam karşısında iken, eski meydan tanzimleri sırasında medrese yanına nakledilmiştir) 1266 ve 1267 yıllarında, Selçukluların meşhur veziri Sahib Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır.¹ Medresenin vakfiyesi maalesef bugün elimizde bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı döneminde II. Bayezid devrinde 1500, I. Selim (Yavuz) döneminde 1520 ve III. Murad döneminde 1584 tarihli tahrir defterinde bu vakıftan bahis bulunmaktadır.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan 565 nolu Karaman Eyaleti (Kayseri bu tarihte sancak olarak bu eyalete bağlı idi) vakıf tahrir defterinin 196/b sayfasında "Vakf-ı Medrese-i Sahabiye" başlığı altında kaydedilen vakfın mütevellisinin (idareci, tasarruf eden) Mevlânâ İbadullah olduğu belirtilmiş, vakfın gelir kaynakları (akar) da şu şekilde sıralanmıştır:

Malikâne-i Mezra-i Kirkorin, tabi-i karye-i Tomarza

Zemin ki Sahibi Pirî demekle maruf der rah-ı Talas

Malikâne-i karye-i Maderderin der Nahiye-i Yaylacık

Mezra-i Binkaştaş tabi-i karye-i mezkûr

İcare-i arazi-i hanha-i mevali

İcare-i arazi-i hanha-i Ulupazar

İcare-i arazi-i hanha-i havali-i Medrese

¹ Halil Edhem (Eldem), Kayseri Şehri, Haz.: Kemal Göde, Ankara 1982, s. 120-128.

Burada birinci sırada gösterilen Tomarza karyesine tabi Kirkorin mezrası bugün de Tomarza yakınında bazı eski mağara kalıntılarının bulunduğu bir semt olarak mevcuttur. Kirkorin mezarından yılda alınan gelir de şu şekilde belirtilmiştir:

Hasıl-ı el-gaile (hububat hasılatı)

Hinta (buğday) 45 mud (1 mud 500 kg) şair (arpa) 25 mud

Baha (toplam tutar) 2100 akçe.²

Kayıtta Kirkorin mezarının malikâne (mülk, emlak) vergilerinin vakıf olduğu görülmektedir. Vakfın diğer köy ve vakıf arazileri tespit edilememiştir.

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1520 tarihli 387 nolu Karaman ve Rum eyaletlerinin icmal defterinin 217. sayfasında yine Sahabiye Medresesi vakıflarının kaydı bulunmaktadır. Buradaki kayıtlara göre Sahabiye Medresesi'ne Kirkorin mezarından elde edilen 2100 akçe, Taşpınar mezarından 300 akçe, muhtelif zemin, han ve dükkânlardan elde edilen 3680 akçelik gelir vakfedilmiştir.³

Vakıf hakkında üçüncü olarak yine Ankara Tapu Kadastro Arşivi'ndeki 1584 tarihli Kayseri tahrir defterinde bilgi bulunmaktadır. Burada da "Vakf-ı Medrese-i Sahabiye" başlığı ile kayıtlı olan vakfın akarları arasında bulunan Kirkorin mezarının emlak gelirinin 600 akçeye düştüğü belirtilmiştir. Kirkorin bu kayıтта Kayseri'ye bağlı olarak yazılmıştır.⁴

Kayseri'de "in" ismi ile biten birçok yerleşim yeri vardır. Akin, Meşhedini, Kızılcaın gibi. Bu yerler bu ismi buralarda bulunan yer altı iskânından almaktadırlar.

II- HACI EMİR DAVUD ZAVİYESİ VAKFI

Kayıtlara göre Kayseri'nin Güllük Mahallesi'nde bulunan bu zaviye (tekke) yıkılıp yok olmuş, bugün yeri dahi bilinmemektedir. Tarihî kayıtlara göre Karamanoğulları'ndan olan Davud Bey, 1365/66 yılında Kayseri'yi Eretnalılardan almış ve burada zaviyesini yaptırmıştır.⁵ Davud Bey'in oğlu Şeyh Çelebi de XV. yüzyılın başlarında Kayseri'de Karamanoğullarının valisi idi⁶ ve o da babası gibi Kayseri'ye bir mescit yaptırarak buna çok miktarda vakıf tahsis etmiştir. Kayseri

² Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 7-8. Yazar, Kirkorin ismini "Gergürün" olarak okumuştur.

³ Mehmet İnbaşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 59. Yazar burada Kirkorin'i "Küküreyin" gibi okumuştur.

⁴ Demircan, age., s. 8-9.

⁵ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de XIV. ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVII, s. 142-144; aynı yazar, Vakıf Kayıtlarında Hacılar, *I. Hacılar Sempozyumu*, Kayseri 2007, s. 177-184.

⁶ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, s. 533.

Şer'iye Sicilleri'ne göre Davud Bey zaviyesi, Evhadüddin-i Kirmani'nin⁷ kurduğu Evhadi tarikatı dervişlerine tahsis etmiştir.⁸

Osmanlı döneminde Kayseri'de yapılan 1500 tarihli vakıf tahrir defterinde "Vakf-ı Zaviye-i Hacı Davud" başlıklı vakıf kaydında, Hacı Davud (daha sonraki kayıta Hacı Emir Davud) Zaviyesi (tekkesi) vakfının gelir kaynakları olarak Hacılar köyü, Alagöz köyü, Kuyucu mezarası, Meşhedini'nde bir yer ve Tomarza köyü malikâneleri (emlak vergileri) olduğu yazılmıştır. Ancak Tomarza için şu not düşülmüştür: "Köhne Defter'de vakıf kaydolanup 3000 akçe hasıl kaydolunmuş, amma Türkmen tasarruf eder imiş. Bir habbe alınamaz imiş. Defter-i Köhne'de bazen mukayyede, Defter-i Cedid'de dahi ila kaydolundu."⁹ Bu ifadeden Tomarza'nın bu vakfa ait olduğu ve 3000 akçe geliri bulunduğu, Defter-i Köhne (eski defter) denen Fatih döneminde yapılmış ilk tahrirde kaydolunduğu hâlde Türkmen (Dulkadiroğulları) elinde olduğu için buradan hiçbir şey alınamadığı anlaşılmaktadır. Osmanlılar ve Karamanoğulları Dulkadırlılara "Türkmen" derlerdi. Fatih dönemine ait bu defter bugün maalesef kaybolmuştur. Bu şekilde vakıfça istifade edilemeyen Tomarza, Yavuz Sultan Selim zamanında Dulkadırlılar ortadan kaldırıldıktan sonra, II. Selim zamanında Kayseri'ye bir külliye yaptıran (Kurşunlu Camii Külliyesi) Hacı Ahmed Paşa'ya tahsis edilmiştir ki bu konuda aşağıda bilgi verilecektir. Bu şekilde Tomarza'nın Hacı Davud Zaviyesi vakfından çıkmış olduğunu, Kayseri'de yapılan 1584 tarihli tahrirde de görmekteyiz. Bu tahrirde zaviyenin vakıfları sayılırken, Tomarza'dan bahis bulunmamaktadır.¹⁰

III- DULKADIROĞULLARINDAN ALÂÜDDEVLE BOZKURT BEY'İN TOMARZA ÇEVRESİNDEKİ VAKIFLARI

Anadolu Beylikleri içerisinde, merkezleri Maraş ve Elbistan olan Dulkadiroğulları, beyliğin diğer bölgelerinde yaptıkları gibi, XV. ve XVI. yüzyıl başında sahip oldukları Kayseri'nin Pınarbaşı, Sarioğlan, Bünyan ve Tomarza (eski Zamantı kazası) bölgesinde çok miktarda zaviye, mescid ve medrese inşa etmişlerdir. Bunlardan son Dulkadır Beyi Alâüddevle Bozkurt Bey, Yavuz Sultan Selim'in 1515 yılında, İran Seferi dönüşü anne tarafından dedesi olan bu beyi ve beyliğini ortadan kaldırmasına kadar Tomarza civarına şunları yaptırmıştır:

DRAZALA KÖYÜNDE MESCİD VE KINIK ŞEYH ZAVİYESİ

Alâüddevle Bey'in Tomarza (Göstere) yakınında Drazala (Tahrirde Dıraralı olarak okunmuş olan bu köy, sonradan Kabaklı ismi almış olup Develi sınırına geçmiştir. İçinde Kabak Şeyh'e ait bir mezar vardır. Herhâlde Kınık sonradan Kabak olmuştur.) köyünde bir mescid ve bir zaviye

⁷ Mikail Bayram, *Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmani ve Evhadiye Tarikatı*, Konya 1993.

⁸ Murat Tan, 66/2 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili (1656/57), EÜSBE. Yüksek Lisans Tezi (yayımlanmamış), Kayseri 1998, s. 188, 226.

⁹ Demircan, age., s. 22.

¹⁰ Demircan, age., s. 44, 45.

yaptırdığı onun H. 906 / M. 1500 tarihli vakfiyesinde kayıtlıdır.¹¹ 1584 tarihli Osmanlı tahririnde ise “Vakf-ı Zaviye-i Kınık Şeyh Der Karye-i Dırazalı (Dırazalı) Tabi-i Nahiye-i Göstere Der Kaza-i Kayseriye” başlığı altında kaydedilen buradaki Kınık Şeyh Zaviyesi adı ile bilinen tekkenin gelir kaynakları şu şekilde belirtilmiştir: Drazalı köyü malikâne geliri 4000 akçe (defter-i atikte buradaki mescid ve zaviyenin merhum Hacı İbrahim evladının vakfı olduğu yazılmıştır), bu köye ait Berdin mezarası, malikâne geliri 100 akçe, yine bu mezra yakınında Cevher köyü, hububat geliri 480 akçe, köye ait Sıralar mezarası, malikâne geliri 100 akçe, bu mezra yanında Bayramyurdu mezarası, malikâne geliri 200 akçe, bu mezra yakınında Başetmiş mezarası, malikâne geliri 200 akçe, yine bu mezra yakınında Karasuluca mezarası, malikâne geliri 200 akçe. Vakfın toplam gelirinin 5280 akçe olduğu kaydedilmiştir.¹²

GÜLLİCE VİRAN (GÜLVEREN) KÖYÜ ZAVİYESİ

1563 tarihli Maraş tahrir defterinde Çörümşek nahiyesine ait olarak gösterilen bu köyde Alâüddevle Bey'in yaptırmış olduğu zaviyeye köyün hububat gelirinin yarısını vakfettiği kayıtlıdır.¹³

KAÇGAR (ŞİRAZ) KÖYÜ ZAVİYESİ

Alâüddevle Bey'in yine Tomarza'nın Şiraz köyü civarında Güvercinlik isimli mezrayı Tur Bey Şeyh'e ve onun evladına vakfettiğine dair 1509 tarihli vakfiyesi Kayseri Müzesinde 71/11 envanter numarasında kayıtlıdır. Yine 1563 tarihli Maraş Tahrir Defteri'nde ise Alâüddevle'nin Kaçgar olarak okunan köyde bulunan zaviyesine aynı nahiye tabi Güvercinlik mezarasını vakfettiği kayıtlıdır.¹⁴

Maraş Tahrir Defteri'nde Tomarza çevresindeki köyler Çörümşek nahiyesine bağlı olarak gösterilmiştir. Tomarza'dan bahsedilmemiştir. Bu sebeple aynı nahiye tabi olarak gösterilen ve bugün isimleri yaşamayan ve buralarda Alâüddevle'nin zaviyeleri olduğu belirtilen Deriklivan, Mancıklar, Memaşa ve Tahtalısun köylerinin de Tomarza'ya ait olup olmadığı tespit edilememiştir.

IV- SUYURGATMIŞ (SUYAKANMIŞ) HATUN ZAVİYESİ VAKFI

Kayseri merkezinde Yanıkoğlu Mahallesi'nde türbesi bulunan ve hâlen evladından mütevelliler eli ile idare edilen vakfın ismi eski Türkçe bir isim olan Suyurgatmış isminden bozularak Suyakanmış şeklini almıştır. Vakfın 1500 tarihli tahririnde gelir kaynakları olarak Tomarza köyüne bağlı Bulamasun mezarası, şehirde (Kayseri) bir arazi, dört tarafı duvarla çevrili Halil Ağa

¹¹ Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden..., s. 541.

¹² Demircan, age., s. 60, 61.

¹³ Prof. Dr. Refet Yinanç - Yard. Doç. Dr. Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri 1563*, Ankara 1988, C. II, s. 760/302.

¹⁴ İnanç - Elibüyük, age., C. II, s. 791.

arazisi ve topraklık arazisi olduğu ve buralardan toplam 930 akçe gelir alındığı kaydedilmiştir. Yine tahrirde bütün gelirlerin üçte birinin fukaraya sarf olunduğu, kalan beş şehimin iki şehimi Şeyh Abdürrahim'in, üç şehimi de Şeyh Ahmed'in tasarrufunda olduğu, bunun için herhangi bir padişah fermanı bulunmadığı, vakfiyesinin dahi kaybolmuş olduğunun eski defterde (Defter-i Köhne) kayıtlı olduğu belirtilmiştir.¹⁵

Bugün evladı elinde idare edilen (mülhak) vakfın H. 917 / M. 1511 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Daha önceki tahrirlerde vakfiyenin kaybolmuş olduğu belirtildiğine göre vakıf bu tarihte yeniden kurulmuş veya vakfiye tarihi yanlış okunmuş olmalıdır. Arapçada dokuz (tis'a), yedi (seb'a) sayısı ile karıştırılabilmektedir. Eğer öyle ise vakfiyenin tarihi Hicri 917 değil, 717'dir. Böyle olması da Suyakanmış Hatun Türbesi'nin mimarisi göz önüne alındığında daha akla yakındır. Çünkü türbe mimarisi itibarıyla XIV. yüzyıl yapısı özelliğini göstermektedir. Baldeken tarzında altı ayağa dayanan türbe, içte kubbe ve dışta şimdi yıkılmış külah ile örtülü olup külah eteğinde ayet frizi dolaşmaktadır ve mezar taşları maalesef kaybolmuştur. Eski tahrirde mütevellî belki bilhassa vakfiyeyi göstermemiştir. Vakfiyeye göre vakfın gelir kaynakları Balmasun, Tomarza, Talas, Gesi köyleri ve Sahra nahiyesinde Cüneydviranı köylerindeki hisseler, şehir civarında Topraklık, Deliktaş, Gediris, Billur ve Tontarburnu'nda bulunan arazilerdir. Yine vakfiyeye göre vakıf geliri üçe ayrılmış, vakıf gelirlerinin ikisini ulema, süleha (iyi, dindar insanlar), fukara ve yolculara, birini de evladına vakfetmiştir.¹⁶

Vakıf 1520 tarihinde de Bulamasun mezarısı ve üç kıta arazisi ile kaydedilmiş olup gelirler toplamının yine 930 akçe olduğu yazılmıştır.¹⁷ 1584 tarihli tahrir defterinde ise bu bölüm silik olduğu için okunamamıştır.

Suyakanmış Hatun vakfının gelir kaynaklarından olan ve 11 mud hububat gelirinden 300 akçe elde edilen Bulamasun mezarısı bugün Tomarza çevresindeki köylerden birisi olmalıdır.

V- DOĞANCI HACI AHMED PAŞA VAKFI

Kanuni Sultan Süleyman dönemi Konya valilerinden olan Hacı Ahmed Paşa Kayseri'de Mimar Sinan'a yaptırmış bulunduğu Kuşunlu Cami ve etrafındaki külliyesine şehirde bir kısım arazi ile birlikte Tomarza'yı da vakfetmiştir. Hacı Ahmed Paşa sarayda çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1558'de birinci defa, 1571 yılında da ikinci defa Konya (Karaman) Valisi olmuştur. Bu arada 1563-1571 yılları arasında Şam Beylerbeyliği yapmıştır. II. Selim ve III. Murad'ın yakın hizmetinde bulunan Ahmed Paşa, 1588 yılında 100 yaşını aşkın hâlde vefatına kadar padişahlarla ava giderdi ve av kuşu olarak doğanları yetiştirmekte mahirdi.¹⁸ Unvanı bu sebeple Doğancı olmuş

¹⁵ Demirtaş, age., s. 31, 32.

¹⁶ Çayırdağ, Kayseri'de Vakfiyelere Göre XVI. Yüzyılda Sosyal Hayat, *Erciyes Yöresi 1. Folklor Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1991, s. 263.

¹⁷ İnbaşı, age., s. 64. Burada Suyurgatmış Sabur Almış şeklinde, Bulamasun da Burdamgasun şeklinde okunmuştur.

¹⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani* (Osmanlı Ünlüleri), Yay.: Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1996, C. 1, s. 208.

(sarayda bu iş aynı zamanda bir makamdı), türbesinin bulunduğu Üsküdar'daki Doğancılar Mahallesi ismini kendisinden almıştır.

Konya valileri, Konya'da şehzadeler de bu görevde bulundukları için eyaletin ikinci sancağı olan Kayseri'de otururlardı. Bu sebeple Kayseri'ye "Makarr-ı Mirmiran" beylerbeylerinin, valilerin makamı ismi verilmişti. Kendisinden önce Gürcü Osman Paşa da bu şekilde Kayseri'de oturmuş ve o da Mimar Sinan'a Kayseri'de cami ve başka binalar yaptırmıştır.¹⁹

Hacı Ahmed Paşa'ya Padişah II. Selim'in H. 984 / M. 1576 yılında vermiş olduğu temliknamesinde özetle şöyle denilmektedir: "Şam Beylerbeyliğinden emekli Hacı Ahmed'e Kayseri Sancağının Cebel-i Erciyes (Erciyes Dağı) nahiyesinde Tomarza isimli köyü babam Sultan Selim (Süleyman olacak) Han H. 981 / M. 1573 senesinde Kayseri'de bina eylediği camisine (Kurşunlu Cami) vakfı için temlik edip (mülkiyetini verip) mülkname (tahsis fermanı) ihsan etmiş, saltanat bana müyesser olunca bunun yenilenmesi ricası üzerine ben de bu mülknâme-i hümayunumu verdim. Ve buyurdum ki adı geçen köyün (Tomarza) resmî sınırları içerisinde bulunan mezarları (ekinlikler), meraları, dağları, nehirleri, meyveli ve meyvesiz ağaçları, yeni resmî defterde yazılı ahalisinin harcı, kişi başına alınan vergisi, çift vergisi, sahipli ve sahipsiz koyun vergisi, hazine malları, mülkiyeti kayıp mallar, evlenme vergisi, cinayet suçundan alınan vergi, belirli ve belirsiz vergiler ve diğer vergi gelirleri bütün hukuku ile adı geçen mülkü olmuş olup bina ettiği cami ve hayratına vakfedilebilir. Hiçbir kimse buna müdahale edemeyecektir. Her kim müdahaleye kalkarsa, kıyamet gününde Allahüteala onun hasmı olacaktır. H. 984 / M. 1574 yılında yazıldı".²⁰ Temliknamenin içinde belirtilen, Kanuni Sultan Süleyman'ın temlikname tarihinde yanlışlık vardır. Kanuni 1566 (H. 974) yılında vefat etmiş, oğlu II. Selim bu tarihte sultan olmuştur. Bu duruma göre II. Selim'in temliknameyi yenileme tarihi H. 984 değil, tahta çıkış yılı olan 974 yılı olmalı, Kanuni'nin de ilk temliknameyi verdiği yıl H. 981 / M. 1573 yılı değil, H. 971 / M. 1563 yılı olmalıdır.

Ahmed Paşa'nın H. 989 / M. 1581 tarihli vakfiyesinde de onun Kayseri'de bir cami, cami civarında bir büyük imaret (aşevi), on üç ocaklı bir büyük han, bir mektep ve bir hamam yaptırdığı kayıtlıdır. Ahmed Paşa şüphesiz ki bütün bu binalarını Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Yine vakfiyede bu hayratı için Tomarza'yı, Tekgöz Köprüsü yakınında, Gergeme'de (şimdi Bünyan'ın Doğanlar Mahallesi), Sarioğlan'da birer değirmen ve müştemilatını, Yorgat köyünde (Erkilet yakınında) evli bağı, şehir merkezinde cami yanında bir bahçeyi, burada diğer bahçeyi, Ambar'da (Kayseri'nin şimdi mahallesi) bir araziye vakfettiği yazılıdır. Paşa'nın vakfiyesinde Osmanlı Devleti'nin başka yerlerinde yaptığı hayratlar, yani imparatorluğun başka bölgelerindeki vakıfları kayıtlıdır. Paşa'nın Kayseri'deki bütün bu vakıflarından hiçbir şey bugüne kalmamış olup camisinden başka yapıları da yıkılıp ortadan kalkmıştır.

¹⁹ Mehmet Çayırdağ, Mimar Sinan'ın Kayseri'deki Eserleri, *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 1999, C. I, s. 149-176.

²⁰ Ahmet Nazif, *Minat-ı Kayseriye* (Kayseri Tarihi), Yay: Prof. Dr. Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 27, 28.

VAKIFLAR FİHRİST DEFTERİNDE SON TOMARZA VAKIFLARI

Tomarza ve civarının Kayseri'nin Vakıflar Fihrist Defteri'ne giren cami vakıfları şunlardır:

Göstere nahiyesine tabi Kömür karyesinde (köy) vaki, ahali tarafından bina edilmiş olan cami-i şerif vakfı.

Göstere nahiyesi kurasından Kılışkaya (Punku?) karyesinde karye-i mezkûre ahalisinden ve ashab-ı hayrattan Ahmed Ağa ibn Mehmed'in müceddeden bina ve inşa edilmiş olan mescid-i şerif için bin kuruş nukudu (para) vakfı. Vakfiye tarihi 1315.

Göstere nahiyesi kurasından (köylerinden) Kabaklı nam-ı diğer Derzele (Drazala) karyesinde kâin cami-i şerif için Osman ibn Osman'ın nukudu vakfı. Vakfiye tarihi 1310.

Göstere nahiyesine tabi Tomarza karyesinde kâin cami-i şerif için İbrahim Efendi'nin malumu'l-hudut bir kıta bağ vakfı.

Taşlı Cami-i Şerif vakfı.

Cücün Cami-i Şerif vakfı.

Taşhan Cami-i Şerif vakfı.

Kepez Cami-i Şerif vakfı.

Sümdeli Cami-i Şerif vakfı.

Köseler Cami-i Şerif vakfı.

Kelkin Cami-i Şerif vakfı.

Senedil Höyük Cami-i Şerif vakfı (Develi'de).

Göstere nahiyesine tabi Cebir karyesinde Halil Kethüda Cami-i Şerif'i ve nukudu vakfı. Gös tere nahiyesinde Koççağız karyesinde vaki ashab-ı hayratın bina eylediği cami-i şerif vakfı.

Göstere nahiyesine tabi Hacı Paşa karyesinde vaki ashab-ı hayrattan Karadöğlü Ali Kethüda ibn Ömer'in bina ve inşa eylediği cami-i şerif için bin kuruş nukudu vakfı. Vakfiye tarihi 1302.

Gölliviran karyesinde vaki ashab-ı hayrattan Hasan Kethüda bin Mehmed cami-i şerifi vakfı.

Göstere nahiyesinde Drazala karyesinde Kınık Şeyh Zaviyesi vakfı.

Göstere kazasına tabi Bilalakız (Bürüngüz) karyesi cami-i şerif vakfı.

Göstere nahiyesinde Küçük Bürüngüz karyesinde kâin Bektaş Ağa cami-i şerif vakfı.

Göstere nahiyesinde Pusatlı karyesinde kâin Hap Kalender cami-i şerif vakfı.

Göstere kazasına tabi Şıh Berak (Şıh Barak) karyesinde vaki cami-i şerif vakfı.

Göstere kazası kurasında Çömlekçi karyesinde kâin cami-i şerif vakfı.

Göstere kazasına tabi Sosun karyesinde kâin cami-i şerif vakfı.

Göstere nahiyesi kurasından Çilmeze karyesinde İbrahim Beşe oğlu Hacı Abdullah Efendi'nin müceddeden bina eylediği cami-i şerif için Ahmed Nuri Efendi'nin bin kuruş nukudu vakfı. Vakfiye tarihi 1324.

Göstere bucağına bağlı Mardin köyü cami-i şerif vakfı.

VAKIF KAYITLARINDA HACILAR

Hacilar ve buna bağılı çevre yerleşim ve ziraat alanları, Selçuklu döneminden başlayarak bilhassa Osmanlı döneminde Kayseri’de kurulmuş birçok vakfın gelir kaynağı (akarı) olarak vakfiyelerde ve vakıf kayıtlarında yer almıştır. İlk olarak Hacilar çevresinde bulunan Sesli mezrası (ekinliği) 1584 tarihinde Kayseri’de yapılan vakıf tahririnde “Medrese-i Gıyasiye ve Medrese-i Darü’şşifa” vakfının akarları arasında yazılmıştır.¹

Kayseri’de H. 602/M. 1205/6 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev (birinci saltanatı 1192-1195, ikinci saltanatı 1204-1211) tarafından, kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun’un vasiyeti üzerine yaptırılmış bulunan, birbirine bitişik şifahane (hastane) ve medrese (tıp okulu)² vakfının vakfiyesi maalesef günümüze kadar gelememiştir. Ancak Osmanlı döneminde şehirde 1500 ve 1584 yıllarında yapılan vakıf tahrirlerinde bu vakfa ait akarlar ve bunların gelir miktarları açıkça kaydedilmiştir. Bahis konusu vakfın 1584 yılındaki akarları sayılırken Sesli (Saslu) mezrası, Kayseri’ye tabi olarak kaydedilmiş ve buradan alınan hububat karşılığı yıllık toplam gelirin 490 akçe olduğu belirtilmiştir. Mezranın 1500 tarihli tahrirde bulunmayıp 1584 tarihli tahrirde bulunması burasının ya ilk tahrirde unutulmuş olduğunu veya vakfa sonradan ilave edilen bu yerin ikinci tahrirde kaydedilmiş olduğunu göstermektedir. Sesli; Hacılar’a bağılı Sakar Çiftliği semtinde, dağa kadar geniş bir alanı içine alan ve bugün de bağların, tarlaların içinde bulunduğu geniş bir tarım alanıdır ki aşağıda Hasan ve Hasüm beyler vakfında da geçmektedir.

Aynı vakfın 1500 tarihli kayıtlarında akarları arasında ayrıca “Mezra-i Acı Kuyu el-meşhur Bacılca (Ballica) der nezd-i Karasu”, yani Karasu’da Ballica diye meşhur Acı Kuyu mezarının ismi geçmektedir. Aşağıda Mevlevihane ve Şeyh Lütfullah vakıfları arasında ismi tekrar geçecek olan Ballıkaya’nın açıkça Hacılar’a tabi olduğu kayıtlıdır. Bugün de burada ismi geçen Acı Kuyu’nun Hacılar’a ait Karpuzsekisi-Hörmətçi arasında, Karasaz’ın güney sınırında, halk arasında “Acı Su” olarak bilinen kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Ballı Kaya ismi, tahrir okunurken veya eserin basımı sırasında hata ile Bacılca diye yazılmış yahut isim daha önce bu şekilde olmuş olabilir. Aşağıda geçecek Şeyh Lütfullah vakfında isim Ballıcakaya olarak yazılmıştır. Vakıf kaydında burasının yıllık gelirinin 12 mud (eski ölçü birimi, yaklaşık 1 mud 500 kg) zahire üzerinden 360 akçe olduğu belirtilmiştir.

Hacilar çevresine ait tarih sırasına göre ikinci vakıf kaydı H. 777/M. 1378/79 tarihli Şeyh Seyid Selvi’nin oğulları Hasan ve Hasum beylerin vakfiyeleri olmaktadır. Bu vakfiye Kayseri Müzesinin eski müdürlerinden Naci Kum’un hazırlayıp yazma olarak Türk Tarih Kurumu’na vermiş olduğu ve hâlen orada olan eserinde özet hâlinde ve tarih hatası yapılmış olarak bulunmaktadır.³

¹ Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 17. İsim burada “Saslu” şeklinde okunmuştur veya yazılmıştır.

² Halil Edhem (Eldem), *Kayseriye Şebri*, Yay: Kemal Göde, Ankara 1992, s. 57-59.

³ Naci Kum, *Kayseri Kitabeleri*, Türk Tarih Kurumu Elyazmaları Bölümü, No. 564, 1940, s. X.

Naci Kum'un Kayseri'de Gavremzade Mahallesi'nde Molla Oğulları'ndan Emin Südi'den aldığı Arapça vakfiyede vâkıfların isimleri ve vakfettikleri alanlar şu şekilde izah edilmiştir: Mamalar ve Yediagaç sakinlerinden ve Sarıkürklü cemaatinden Şeyh Seyyid Selvi'nin oğlu Hasan ve kardeşi Hasım Bey müşterek malları olan, Erciyes Dağı civarında bulunan, sınırları Şebes, Topak Taş, Temaşa Kaya, Abaş, Gün Yüzü, Kazma Harman, Sürtme Sivrisi, Karpuzsekisi, Hasadiye Kalesi, Boyalı İni, umumi yol, Sesli, Ovacık, Karataş, Taş Denizi, Büyük Yokuş Başı ve Kızıl Ağıl'la çevrili Çora memlihası (tuzlası) ve Göller isimli mezraları ile Beş Kuyu Yaylağı ve malikâneleri olan Kızılviran ve Salur köylerinin dörtte bir hissesinin gelirlerini misafirlere (yolculara) ikram ve yemek için, kalanının da evladına taksimine vakfetmiştir.

Görüldüğü gibi bu önemli vakfiyede Hacılar çevresindeki Sesli, Karpuzsekisi dâhil büyük bir alan vakfedilmiş, ancak diğer birçok vakıfta olduğu gibi buradan vakıf olarak günümüze herhangi bir alan intikal edememiştir. Vakfı kuranların babasının şeyh, seyyid unvanından ve misafirlere (yolculara) ikram şartından, bahis konusu vakfın bir zaviye (tekke) vakfı olduğu, ancak olabilecek tekke hakkında bir malumat verilmemiş bulunduğu görülmektedir.

Üçüncü olarak, tesis tarihini bilmediğimiz, Kayseri'nin ilk Mevlevîhane vakfının akarları arasında Hacılar'a tabi Ballıkaya'nın ismi geçmektedir. H. 906/M. 1500 tarihli yukarıda zikri geçen vakıf tahririnde burası "zemin-i Ballıkaya der nezd-i karye-i Hacılar" yani Hacılar köyünde Ballıkaya'nın toprak geliri şeklinde kaydedilmiştir. Herhâlde burada bulunan evlerin ve belki ağaçların iradı hariç tutulduğu için sadece zemin geliri zikredilmiştir. Vakıf kaydında Ballıkaya'nın yıllık gelirinin 1 mud zahireden alınan 30 akçe olduğu belirtilmiştir.

Kayseri'de Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin hocası Seyyid Burhâneddin'den (Ö. 1244) sonra Mevlevîk devam etmiş ve ismi bilinmeyen bir zat tarafından şehirde bir Mevlevîhane (tekke) inşa ettirilerek buraya, bahsi geçen Hacılar'ın Ballıkaya arazisi ile birlikte Gürle köyü (Hisarcık'ın şimdiki Gürle semti, o zaman köy olarak geçmekte), Kürdeğan Ağaçlığı (?), Kuşakçı'ya bağlı Savrani ve Baha Değirmeni vakfedilmiştir. Daha sonra harap olduğu anlaşılan bu Mevlevîhane'nin yerine IV. Murad'ın sadrazamlarından Bayram Paşa 1637 yılında yeni bir Mevlevîhane yaptırarak buraya yeni vakıflar bağlamıştır.⁴ Bu Mevlevîhane de zamanla harap olup yıkılarak arsasına Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce Vakıf Bayrampaşa İşhanı inşa ettirilmiştir.

Asıl Hacılar'ın doğrudan vakfedilmiş olduğu vakıf⁵ H. 767/M. 1365/66 yılında, şehirde Güllük Camii civarında, Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî dervişleri (Evhadiye Tarikatı) için yaptırılmış

⁴ Mehmet Çayırdağ, "Seyyid Burhâneddin'den Sonra Kayseri'de Mevlevîlik", *Kayseri Tarihî Araştırmaları*, Kayseri 2001, s. 73-83.

⁵ Hacılar gibi çevrede bulunan önemli köyler belli vakıfların vakıf arazileri idiler. Bunlardan Zincidere (Karadere) I. Alâeddin Keykubad'ın zevcesi Hunat Hatun'un yaptırıp vakfettiği Hunat Külliyesi'nin, Endürlük Eretna Devleti'nin kurucusu Alâeddin Eretna'nın yaptırıp vakfettiği Köşk Medresesi'nin, içinde bir yer Hoca Hasan Medresesi'nin, Hisarcık Şeyh Hoca Evladı Vakfı'nın, Talas-Erkilet I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yaptırıp vakfettiği Şifaiye Gıyasiye medreselerinin, Germir Danişmedli Melik Mehmed Gâzi'nin yaptırıp vakfettiği Cami-i Kebir önündeki şimdi yok olmuş Melik Gâzi Medresesi'nin, Cırlavuk (Mimarsinan) yine Melik Mehmed Gâzi'nin yaptırıp vakfettiği Carmi-i Kebir'in (Ulu Cami), Tavlusun Selçuklu emiri Mevlânâ'nın yakını Alameddin Kayser'in Kayseri'de yaptırdığı zaviyenin vakıflarıdır. Demircan, age.

olan Emir Hacı Davud Zaviyesi (tekke) vakfıdır. Kayseri Osmanlılara geçtikten sonra yapılan ve yukarıda bahsi geçen 1500 ve 1584 tarihli vakıf tahrirlerinde kaydı yapılmış olan⁶ bu vakfın da vakfiyesi maalesef zamanımıza intikal etmemiştir.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan 1500 (H. 906) tarihli ve 565 numaralı defterde ilk kaydı olan bu vakfın, o tarihlerdeki mütevellisinin (idarecisi) Mevlânâ Seyid Mehmed isimli bir şahıs olduğuna dair padişahın beratının bulunduğu ve mütevelliliğin kendisinden sonra onun evladına geçeceği, vakfa bunların tasarruf edeceği tahrir giriş olarak belirtilmiştir. Bundan sonra vakfın gelir kaynakları yani akarları ve buralardan elde edilen yıllık vergi gelirleri şu şekilde sayılmıştır:

1- Malikane-i karye-i Hacılar (Hacılar köyünün emlak vergisi)

Toplam	2,735 akçe
Buğday 25 mud	1,200 akçe
Arpa 15 mud	
Bağların öşrü	235 akçe
Bostanların öşrü	380 akçe
Arı kovanlarının öşrü	530 akçe
Meyvaların öşrü	340 akçe
Ceviz	20 akçe
Şalgam	30 akçe
Bağ öşrü	5 akçe
Bostan öşrü	7 akçe

Yukarıdaki rakamlarda vergi miktarı toplamında hata yapılmıştır. Toplam 1,589 değil 1,494 olmalıdır.

Bu kayıtlara göre Hacılar'ın malikâne vergisinden 1500 yılında toplam 2,735 akçe gelir elde edildiği anlaşılmaktadır. Burada geçen öşür bir İslami vergi birimi olup mahsulatın onda biri anlamındadır.

Yukarıda bahsi geçen 1500 ve 1520 tarihli Kayseri'nin Osmanlı tahririni neşreden Mehmet İnbaşı, bu tarihlerde Hacılar'ın malikânesinin vakfa, divanisinin (vergiler) ise tımara tahsis edildiğini belirtmiştir. Burada 1500'de 25 hane, 1520'de 50 hane bulunmaktadır. Köyden ayrıca avarız (sefer) vergisi alınmaması hakkında padişahın hükmü bulunmaktadır. Köyde arpa, buğday, meyve, ceviz, badem, sumak ve şalgam yetiştirilip bağcılık, arıcılık ve hayvancılık yapılmaktadır. Köyden alınan genel vergi 1500'de 4,495 akçe, 1520'de 4,827 akçedir (s. 96).

⁶ Demircan, age., s. 21, 22, 23, 44, 45; Mehmet İnbaşı, 16. Yı. *Başlarında Kayseri*, Kayseri, s. 64.

Osmanlı Devleti'nde bu dönemde yaklaşık 12 akçenin (dirhem), 3 gr ağırlığındaki bir altın paraya eşit olduğu göz önüne alınırsa, Hacılar'ın o günkü toplam gelirinin bugünkü rayice göre (1 gr altın 30 YTL) 4,827: $12 \times 30 \times 3 = 36,180$ YTL olduğu ortaya çıkmaktadır.

1500 tarihli vakıf tahririnde Hacılar'ın vergi kalemleri sayılırken de köyde o tarihte yetişen mahsulat vergiye esas olmak üzere gösterilmiştir. Bunlar yine burada çok miktarda yetiştirilen buğday ve arpanın yanında geniş alanlarda ekili bağlar, bostanlar, meyve ağaçları ve bu arada ceviz olmaktadır. Bunlar arasında sayılan, gelir getiren önemli bir bitki de şalgamdır. Siyah havuç olan şalgama Kayseri'de eskiden "pürçüklü" denirdi ve çok sevilirdi. Yine İnbaşı'nın yayımladığı tahrirde gösterilen ve Kayseri'nin meşhur yemeği mantının yoğurdunun üzerine ekilen tabii ekşi maddesi sumak dikkat çekmekte, özel yetiştirilmesi yanında bu bitkinin Hacılar çevresindeki dağlarda geniş alanlarda bugün de yetiştiği gözlenmektedir. Hacılar'da ayrıca çevrede olduğu gibi o tarihlerde bal üretiminin de önemli miktarda olduğu anlaşılmaktadır.

II-Nısf-ı malikâne-i karye-i Alagöz (Alagöz köyünün malikâne gelirlerinin yarısı)

Toplam	1,589 akçe
Buğday 15 mud	1,470 akçe
Arpa 14 mud	
Kovan öşrü	12 akçe

III-Sülûsan mezra-i Kuyucu tabi-i Kılıç (Kılıç'a tabi Kuyucu mezrasının gelirinin üçte biri)

Buğday ? mud	
Arpa 3 mud	
Toplam	300 akçe

1500 tarihli bu tahrirde Kuyucu olarak geçen bu yer, 1584 tarihli, aşağıda geçecek tahrirde Kuyucak olarak geçmektedir ki bu semt de bugün Hacılar civarında bulunmaktadır.

IV-Nısf-ı Harlim der nezd-i karye-i Meşhedini (Meşhedini köyünde bulunan Harlim'in gelirinin yarısı) Çardıvar demekle maruftur (Çavduvar ismiyle bilinir).

Buğday 3 mud	
Arpa 5 mud	
Toplam gelir	150 akçe

Alagöz, Erkilet yakınındadır.

Meşhedini şimdi Erkilet yolu üzerinde bir semt olarak bulunmaktadır.

Aşağıda geçecek 1584 tarihli tahrirde Harim (Arapça iç) olarak geçen bu mezranın (ekinlik) isminin Türkçe “Harım” olması muhtemeldir. Bu yerin aynı zamanda Çarduvâr yani dört tarafı duvarla çevrili yer olarak da bilindiği tahrirde belirtilmiştir.

V-Malikâne-i karye-i Tomarza

Burasının tahririnde aynen şöyle yazılmıştır: Köhne (eski) defterde üç bin akçe hasılatlı vakıf olduğu hâlde Türkmenler el koymuş olduğu için bir habbe alınamaz (hiçbir şey alınamaz).

Tahrirdeki bu ifadelerden Tomarza’nın malikâne gelirinin tamamının Hacı Davud Zaviyesi’ne vakfedilmiş olduğu, ancak Türkmenlerin (Dulkadırlıların) işgalinde olduğu için buradan vakfa hiçbir gelir alınmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu tahrirden 84 sene sonra yapılan tahrirde Tomarza, zaviyenin vakıfları arasından tamamen çıkarılmış ve bir başka vakfa, II. Selim zamanında Mimar Sinan’a Kayseri’de Kurşunlu Camii’nin de dâhil olduğu bir külliye yaptıran Konya-Kayseri valisi Doğancı Hacı Ahmet Paşa Vakfı’na, padişahın tahsisıyla geçmiştir.⁷ Vakıf akarlarında böyle değişiklikler sık görülen uygulamalardandır.

Tahrirde geçen “Defter-i Köhne” Kayseri’nin Fatih zamanında yapılan ilk tahririnin kayıtlı olduğu eski deftere verilen isimdir ve maalesef bugün kaybolmuş durumdadır. Eğer bu defter de elimizde olsa idi konumuz olan Hacı Davud Vakfı’nın ve diğer vakıfların o tarihteki durumları hakkında çok kıymetli bilgiler edinebilecektik.

VI-Zemin zahir-i şehirde der nezd-i Delüktaş (Şehir içinde Delüktaş’ta bir arazi)

Zahire	5 mud	60 akçe
Yekün		4,834 akçe

Bu bilgilerden öncelikle zaviyenin Gülük Camii civarında ve şehrin dışında (şehir surlarının dışında) olduğunu öğrenmekteyiz. Nitekim aşağıda geçecek XVII. yüzyıl ortasına ait Kayseri şer’iye sicillerinde de zaviyenin Gülük Camii civarında olduğunun belirtildiği görülmektedir. Cami civarında bugün böyle bir kalıntı bulunmamaktadır. Ancak caminin kuzeydoğusunda çok yakınında, yakın zamanlarda yıkılıp ortadan kaldırılmış sokaklar arasında “Gülpaşa Hatun”un XIV. yüzyıla ait mezar taşının bulunduğu bir türbenin tuğladan yapılmış alt katı vardı. Belki zaviye bu türbe civarında idi.

Vakıf kaydının girişinde bulunan ifadelerden tekkenin mensuplarının sadakaya ve hırkaya muhtaç kul ehli ile iyi insanlar, makam ve varlık sahiplerinin olduğu, bunlara tahsis edilmiş bulunduğu anlaşılmaktadır. Nihayet bugün kaybolmuş bulunan ancak o gün elde olan vakfiye tarihinin Hicri 967/Miladi 1559/60 olduğu yazılmışsa da aşağıda üzerinde durulacağı üzere bu tarihin yüzler hanesinde yazımdan ve okumadan kaynaklanan bir hata bulunmaktadır.

Bu tahrirde listesi verilen vakıf akarlarına gelince, yine 1500 tarihli vakıf kaydında bulunan yerler, Tomarza hariç özet olarak tekrar edilmiştir. Bunlar:

⁷ Mehmet Çayırdağ, “Mimar Sinan’ın Kayseri’deki Eserleri”, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s. 285-304. Aynı araştırma daha önce Uluslararası IV. Türk Sanatları Kongresi’nde yayımlanmıştı.

Hacılar köyü malikâne hasılatı	3,200 akçe
Alagöz köyü, yarım olarak malikâne hasılatı	1,132 akçe
Kuyucak köyü, Tilşah'a (Şıh Dağı'na) tabi üçte bir hisse	450 akçe
Harim'in yarısı, Meşhedini köyünde Çardıvar diye bilinir	70 akçe
Şehir içinde bir arazi, Deliktaş (Deliklitaş) yanında	70 akçe
Toplam Gelir	4,922 akçe

Görüldüğü üzere vakıf gelirlerinde seksen yılda az bir artış olmuştur.

Hacılar'ın bu dönemde vakıf geliri ise 2,735 akçeden 3,200 akçeye çıkmıştır.

Bu tahrirde "el-masraf" başlığı altında vakfın giderlerini gösteren önemli bilgiler verilmiştir. Buna göre:

Cihet-i meşihat (zaviye şeyhliği, aynı zamanda mütevellilik) yıllık 1,300 akçe, hadim-i divan ve... (divan görevlileri ve...) yıllık 90 akçe, cihet-i tabbah ve ferraş ve çerağdar (aşçı, temizlikçi ve mumlara bakan ışıkcı) yıllık 90 akçe, vazife-i huffaz der zaviye (zaviyede hafızlıkla görevli bir kişi), bac-ı taam (yemek ödeneği), masraf kaydolundu.

Bu şekilde 84 yıl ara ile iki tahriri elimizde bulunan Hacılar'ın vakfedildiği Hacı Davud Zaviyesi Vakfı'nın kuruluş tarihi ve Hacı Emir Davud'un tarihi şahsiyeti hakkında bu kayıtlardan açıkça bir bilgi elde edemiyorsak da burası hakkında başka kaynakları da göz önüne aldığımızda bir kısım neticelere ulaşabiliriz. 1584 tarihli ikinci tahrirde vakfiye tarihi olarak verilmiş bulunan "seb'a ve sittin ve tis'amie" yani dokuz yüz altmış yedi (M. 1559/60) tarihi, Emir Davud'un tahmin ettiğimiz yaşadığı döneme uymadığı gibi, vakıf bu tarihte kurulmuş olsa idi daha önce 1500 yılındaki tahrirde geçmiş olması mümkün olmayacaktı. O zaman okunuşta bir hata yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Arapça yedi yüz (seb'a) ve dokuz yüz (tis'a) okunurken birbirine çok karıştırılır. Burada da tahminimiz öyle olmuştur. Yani tarih 967 değil, 767'dir. Bu tarih de miladi olarak 1365/66 yılına tekabül etmektedir ki Emir Davud'un yaşadığı döneme de uymaktadır. Tahrirde tarihin önüne yazılmış bulunan 4 rakamı ise vakfiyenin yazılmış olduğu senenin ayının gününü göstermektedir. Bu dört rakamından sonra Arapça bir ay ismi gelmelidir. Yine tahrirde veya okunuşta bu da atlanmıştır.

Emir Hacı Davud'un emir unvanından, onun Kayseri'de vakıf kuracak kadar önemli bir idareci olduğu anlaşılmaktadır. H. 767/M. 1365/66 yılında Kayseri, Alâeddin Eretna'nın kurmuş olduğu Eretnalı Devleti'nin, Sivas başkentinden sonra ikinci önemli şehri olmaktadır. Bu tarihte Eretna Devleti'nin başında bulunan ikinci hükümdar Gıyaseddin Mehmed emirleri tarafından öldürülmüş, yerine oğlu Alâeddin Ali sultan olmuştur.⁸ Eretnalılar bu tarihlerde sürekli olarak komşuları Karamanoğulları ile mücadele etmekte, bazen Karamanlılar Kayseri ve Sivas'a kadar akınlarda bulunmakta, bazen de Eretnalılar Karamanlılara ait Konya'yı ele geçirmekte idiler.

⁸ Kemal Göde, *Eretnalılar*, Ankara 1994, s. 100, 101.

Karamanoğullarının destani tarihleri olan Şikarî Tarihi'nde bu olaylar ve bu olaylarda ismi geçen Davud Bey hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır.

Şikarî Tarihi'ne göre Davud Bey Karamanoğlu Halil Bey'in (beyliği 1333-1350) beş oğlundan biridir. 1355'lerde Karamanlıların Konya valisidir. Bu sırada Karamanlıların beyi Davud Bey'in büyük kardeşi Süleyman Bey'dir. Eretnalı Mehmet Bey Konya'yı ele geçirip Davud Bey'i Kayseri'ye getirir. Daha sonra sulh yapılarak Davud Bey serbest bırakılır. 1361 yılında Süleyman Bey öldürülür, yerine diğer kardeşleri Alâeddin Ali Bey geçer. Davud Bey askerleri ile gelip Kayseri'yi ele geçirir. Burada bulunan Eretnaoğlu Mehmet Bey Sivas'a kaçar. Maraş merkezli Dulkadiroğulları Kayseri'yi alınca Davud Bey eski baş şehirleri Karaman'a çekilir. Kayseri Dulkadirîlilerden geri alınır, Davud Bey tekrar buraya vali olur. Destani bir tarih olan Şikarî Tarihi'nde Davud Bey hakkında daha sonra birçok karışık bilgiler verilmektedir.⁹

1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i mağlup edip Anadolu'yu ele geçiren Timur, Yıldırım'ın ortadan kaldırdığı Karamanoğullarını tekrar ihya ederek Kayseri'yi de onlara vermiş ve buraya Karamanoğlu ailesinden Davud Bey'in oğlu Şeyh Çelebi Karamanlı Valisi olmuştur.¹⁰ Uzun süre Kayseri'de bulunan ve burada Dulkadiroğulları ile mücadele eden Şeyh Çelebi de burada bir vakıf kurarak Kayseri'de yaptırdığı mescidine (şimdi yıkılıp yok olmuş Çardak Mescidi) birçok vakıflar bağlamıştır.¹¹ Tahirde Davud Bey'in vakıflarının hemen altına kaydı yapılan Şeyh Çelebi'nin babasının ismi Şeyh Davud Çelebi olarak yazılmıştır. Yine Şeyh Çelebi'nin Kayseri İç Kalesi'ndeki kitabesinde de babasının ismi Davud olarak yazılmıştır.¹² Şikarî Tarihi'yle uyumluluk gösteren bu belgelere göre Davud Bey Karamanoğlu Halil Bey'in oğlu ve kendisi gibi Kayseri valiliği yapan Şeyh Çelebi'nin de babasıdır. Vakıf kayıtlarında Davud Bey'in babasının isminin Sadeddin olarak yazılması babası Karamanoğlu Halil Bey'in ilk isminin bu olabileceğini göstermektedir.

Davud Bey'in Güllük Camii civarındaki bu zavivesinde devrin hangi tarikatının faaliyette bulunduğu, daha doğrusu Davud Bey'in bir tarikat (tasavvuf) yapısı olan burasını hangi tarikata tahsis etmiş olduğunu yine Osmanlı dönemi kayıtlarından öğrenmekteyiz. H. 1067/M. 1656-57 tarihli Kayseri Şer'iye sicillerine intikal eden bilgilere göre burası Türk asıllı büyük mutasavvıf Şeyh Evhadüddin Kirmani'nin kurmuş olduğu Evhadiye tarikatına tahsis edilmiştir.¹³ Bu tarihte zaviyenin mütevelliliğine Şeyh Halil, İbrahim ve Süleyman isimli şahısların tayini vesilesi ile padişah tarafından verilen iki beratta ve bir mahkeme kararında, Kayseri'de Sadeddin oğlu Hacı Emir Davud Zaviyesi'nin, Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî ihyasında, Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî ashabına ve fukaralarına (dervişlerine) meşruta (tahsisli) olduğu açıkça kaydedilmiştir. Aynı tarikata ait

⁹ Şikarî'nin Karamanoğulları Tarihi, Yay: Mesud Koman, Konya 1946, s. 56-191; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de XIV. ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi", *Vakıflar Dergisi*, S. XXVII, s. 142-144.

¹⁰ Çayırdağ, agm., 111.

¹¹ Demircan, age., s. 23, 25; Çayırdağ, agm.

¹² Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, S. XVI, s. 533.

¹³ Murat Tan, *66/2 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1067-68/M. 1656-57)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (yayınlanmamış), Kayseri 1998, s. 188, No. 129/340, s. 226, No. 140/405, s. 227, No. 140/406.

Kayseri’de diğer bir zaviye (hangah, tekke) Alâeddin Eretna’nın yaptırmış olduğu Köşk Medrese ismi ile anılan, Eretna’nın, hanımı Suli Paşa’nın ve çocukları sultanların da mezarlarının bulunduğu binadır. Yukarıda bahsi geçen Kayseri Şer’iye Sicili’nde (eski mahkeme defteri) bu binanın da Evhadüddîn-i Kirmânî sufilerine ait olduğu açıkça tekrar tekrar belirtilmiştir.¹⁴ Böylece Kayseri’de Evhadüddîn-i Kirmânî tarikatına (Evhadiye) ait iki tekkenin bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde bulunan Evkaf-ı Hümayun Nezareti Kuyud-ı Vakfiye kaleminden, 91. 744 umumi, 121 hususi sayı ve 29 Şubat 331 (M. 1916) tarihiyle, Kayseri Evkaf Memurluğu’nun 15 Teşrin-i Sani 330 tarihli ve 234/44 sayılı yazısına cevap olarak göndermiş olduğu yazıda “Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî zaviyesi ile zaviye-i mezkûreye cari su hakkında bir sarahat görülmediği gibi, mevzubahis olan sekiz yüz elli üç (M. 1449) tarihli vakfiyenin dahi kaydına destres olunmadığı beyan olunur” bilgisi verilmiştir. Burada zikredilen Evhadüddîn-i Kirmânî Zaviyesi Hacı Emir Davud Zaviyesi olmalıdır. Ancak Kayseri Vakıf Memurluğu’nun vakfiye tarihi olarak H. 853 tarihini zikretmesinin esası anlaşılamamıştır. O zamanki bakanlık da aynı şekilde cevap vermiştir. Yine de bu kayıtlardan, açık olmasa da zaviyenin bu asrın başında mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. İnbaşı’nın eserinin 151. sayfasında, 1500 tarihinde mülk verilen şahıslar arasında geçen, Dadasın köyü sahibi Hacı Davud’un konumuz olan Hacı Davud’la isim benzerliği olsa gerekir.

Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî, Kirman Selçuklu ailesinden olup XII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIII. yüzyılın ilk yarısında Bağdat ve Anadolu’da, uzun süre de Kayseri’de bulunmuş, Abbasi Halifeleri ve Selçuklu sultanları ile teması olmuş büyük bir mutasavvıftır. Evhadiye tarikatının kurucusu olan Şeyh, Anadolu’da Ahiliğin kurucusu Ahî Evran’ın da Kayseri’de mürşidi ve kayınpederi olmuş, H. 635/M. 1238 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.¹⁵ Anadolu’da birçok yerde Evhadüddîn-i Kirmânî’nin makamı ve mezarı olduğu söylenen yerler bulunmaktadır.

Vakfiyelerde Hacılar ismine, Şeyh Mehmet Taceddin’in, Kayseri’de medfun atası Şeyh Taceddin Veli Türbesi civarında yaptırdığı camie tahsis ettiği, Kayseri’nin Eskişehir Dağı’ndaki geniş arazisinin sınırlarının tarif edildiği H. 919/M. 1513 tarihli vakfiyesinde de rast gelinmektedir. Burada “Hacılar’ın doğusundaki yol”dan bahis bulunmaktadır.¹⁶

Yasemin Demircan’ın yukarıda bahsi geçen eserinin 63. sayfasında, 1584 tarihli tahririn sonuna “Vakıf” başlığı altında Hacılar’la alakalı şu ilave eklenmiştir: “Ulemadan Seyyid Abdullah Dergâh-ı Muallâ’ya gelüp Cebel-i Erciyes’de vaki Karakaya üzerinde karye-i Hacılar’a giden tarik-i âmmda, karye-i mezbure hududunda, zirde Ballucakaya başında Kozlu ve Çangara kuyusundan... kayalardan yine Karakaya üzerinde mahdud olan bağat ve arazinin hasıl olan gallatı... Seyyid Şeyh

¹⁴ Mehmet Çayırdağ, “Kayseri Köşk Medresesi’nin Hangah (Buk’a) Olduğu Hakkında 1657 Yılında Alınan Mahkeme Kararları”, Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, *VI Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 2002, s. 263, 264, 268.

¹⁵ Mikail Bayram, *Şeyh Evhadüddin Hamit El-Kirmani ve Evhadiye Tarikatı*, Konya 1993; Nihat Azamat, “Evhadüddîn-i Kirmânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, s. 518-520; İsmail Hakkı Mercan, *Menakıb-ı Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Kayseri 1990.

¹⁶ Mehmet Çayırdağ, “Kayseri’de Kitabelerinden”, s. 548.

Lütfullah... (evlad-ı) Seyyid Şeyh İbrahim Et-Tennûrî kaddese sırrahu'l-aziz'in beher yevm iki... itmek üzere eslah-ı evladına meşruta vakf olmağla defter-i cedide dahi kaydolonmuştur evkafı getirdüp malikâne tashih eyliyesüz deyü bu hakire hitaben berat varid olmağla sebt-i defter olundu.”

Bazı yerleri silinerek okunmaz hâle gelmiş olan bu kayıttan şunları anlamaktayız: 1584 yılında Kayseri vakıf tahririni yapan katip işini tamamlayıp İstanbul'a dönünce, ulemadan Seyyid Şeyh Abdullah (herhâlde Kayserili ve Şeyh Tennûrî ailesinden) saraya (Dergâh-ı Mualla, Defterhane) gelerek, Kayseri'de tahrirde yazılmamış olan, Erciyes Dağı'nda bulunan Karakaya üzerinde, Hacılar köyüne giden umumi yolda, Hacılar hududu içinde, aşığı kısmında, Balıcakaya başında, Kozlu ve Çangara kuyusundan... (a kadar) Karakaya çevresinde, bu şekilde hudutları belirtilmiş olan alandaki bağların ve arazilerin mahsulatı Seyyid Şeyh İbrahim Tennûrî'nin oğlu Şeyh Lütfullah'ın evladının en uygununa günde iki akçe verilmek üzere (mütevellilik) vakfedilmiş olduğunu belirtmesi üzerine vakıf yeni deftere kaydedilmiştir. Ayrıca vakfedilen bu bölgenin vakfa temlik (mülk) edildiğine dair katibe hitaben padişah tarafından yazılan berat (ferman) dahi kayda geçirilmiştir.

Burada geçen yer isimlerinden Karakaya, Balıcakaya, yukarıda zikredilen Şifaiye-Gıyasiye medreseleri vakfında ve Mevlevîhane vakfında da geçmektedir. Mevlevîhane vakfında, burada olduğu gibi Balıca'nın Hacılar'a tabi olduğu kaydedildiği gibi Karakaya da Karacakaya nehri olarak zikredilmiştir ki bu herhâlde bugünkü Karasu'dur. Yine burada geçen Kozlu ve Çangara kuyusunun da bölge sakinleri tarafından biliniyor olması gerekmektedir. Kayseri'de Bünyan ilçesine bağlı Karakaya isimli tarihi bir belde bulunuyorsa da, Hacılar dâhilinde başka bir Karakaya olduğu da bu şekilde anlaşılmaktadır.

Şeyh İbrahim Tennûrî Kayseri'de türbesi bulunan ve türbesinin yanında adına bir cami (Şih Camii) yaptırılmış olan Kayseri'nin meşhur mutasavvıf-şairlerinden olup 1482 yılında Kayseri'de vefat etmiştir. Onun “Gülzar-ı Manevi” ve “Gülşen-i Niyaz” isimli tasavvufî alakalı iki manzum eseri bulunmakta olup kendisi gibi meşhur Şeyh Akşemseddin'in müridi olan Fatih Sultan Mehmed'e eserini takdim etmiştir. Fatih de onun ve evladının Kayseri'de vergiden muaf olduklarına dair bir muafiyet fermanı vermiş, bu ferman kendisinden sonraki Osmanlı hükümdarlarınca tasdik edilip yenilenmiştir. Şeyh'in Kayseri'deki türbesini de Fatih'in oğlu Sultan II. Bayezid yaptırmıştır.

Vakıf kayıtlarında geçen Şeyh Lütfullah, Şeyh Tennûrî'nin beş evladından biri olup babasının yerine tarikata halife (şeyh, postnişin) olmuştur. Babasının türbesinde medfundur.¹⁷ Yine yukarıdaki kayıtlardan anlaşıldığına göre 1584 yılında Hacılar'daki vakıf arazisinin bu vakfa temlik edildiğine dair padişah (II. Selim) ferman alınmıştır.

Prof. Dr. Mustafa Keskin'in birinci bölümünü yazmış olduğu, çeşitli makalelerden oluşan “Geçmişteki İzleriyle Kayseri” isimli kitabın 52. sayfasında Hacılar ilçesinde, Dilaver Paşa'nın yaptırmış olduğu “Bozdavud” isimli mescit vakfından bahis bulunuyorsa da,¹⁸ mescidin isminin

¹⁷ Mehmet Çayırdağ, “Kayseri'de Kitabelerinden XIY. ve XV. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları”, *Vakıflar Dergisi*, s. XIII, s. 544, 545; aynı yazar, “Şeyh İbrahim Tennûrî Evladına Ait Şecere (sofra) Bulundu”, *Erciyes Dergisi*, Kayseri, S. 25, s. 1-3.

¹⁸ Mustafa Keskin, Metin Hülalü, *Geçmişteki İzleriyle Kayseri*, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri.

geçtiği Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgesinin, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezinde bulunan sureti incelenmiş, bahis konusu mescidin Hacılar ilçe veya köyünde değil de Kayseri'nin mahallelerinden "Hacebler Mahallesi"nde olduğu görülmüştür. Burada Hacebler ismi Hacılar gibi okunsa dahi mahalle kelimesi açıkça yazılıdır. Kayseri Valiliğinde bulunan IV. Murad dönemi vezirlerinden Dilaver Paşa'nın ismi ile anılan bir mahalle, eskiden şehirde Kurşunlu Camii'nin batısında bulunmakta idi. İsim bu mahalleden başka bir isim olsa gerektir. Prof. Dr. Mustafa Denктаş da Kayseri'nin Hacılar Mahallesi'nde Koz Davud olarak tespit ettiği bu mescidi Kayseri'de günümüze ulaşamayan yapılar arasında zikretmiştir.¹⁹

Vakıflar Genel Müdürlüğünün 2315 numaralı Kayseri vakıflar fihrist defterinde Hacılar ve çevresindeki camilerin şahsiyet kayıtları bulunmaktadır:

Sıra No: 116- Hacılar karyesinde kâin cami-i şerif vakfı

191- Hacılar karyesinde müfrez Karpuz Sekisi nam mahalde kâin mescid-i şerif için karye-i mezkûre (Hacılar) ahalisinden Çam Hasanoglu Osman Ağa bin Hacı Mehmet Ağa'nın bin kuruş nukudu (para) vakfı

206- Hacılar karyesi civarında Sakar nam mahalde vaki Kığlamaz Çiftliği karyesinde ahali tarafından müceddeden bina ve inşa olunan mescid-i şerif için Tolcuoglu Hacı Süleyman Ağa İbn-i Hacı Hüseyin'in bin kuruş nukudu vakfı

287- Belbaşı Cami-i Şerifi Vakfı

288- Eğribucak Cami-i Şerifi Vakfı

293- İncelik Cami-i Şerifi Vakfı

294- Üçkuyu Cami-i Şerifi Vakfı

298- Beğendik Cami-i Şerifi Vakfı

318- Hasan Dağı Cami-i Şerifi Vakfı

347- Hacılar bucağında Bakturoğlu Cami-i Şerifi Vakfı

¹⁹ Mustafa Denктаş, *Kayseri'de Türk Döneminde İnşa Edilen ve Günümüze Ulaşamayan Yapılar*, Kayseri 2005, s. 39. Burada yakın zamanlara kadar gelen "Hacı Saki" isimli mahallenin Hacı ismi de Hacılar olarak kaydedilmiş olabilir.

KAYSERİ BATTAL GÂZİ CAMİİ KIRK KIZLAR TÜRBESİ'

Battal Gâzi ve Kırk Kızlar (Kırk Nisa) adıyla anılan eser, il merkezinin güneydoğusunda ve Kayseri'ye 2 km uzaklıktaki Mazaka veya Eusebio olarak bilinen eski yerleşim yerinin kuzeybatı yamacında bulunmaktadır.

İlk olarak 1969 yılının Mart ayında görüp durumunu birkaç fotoğrafla tespit edebildiğim bahis konusu eski eserler; bir cami ile caminin kuzey cephe duvarının kuzeydoğu bölümünde yer alan ve camiye bitişik bir eyvan türbeden meydana gelmektedir. Ait olduğu bölümde etrafıca bahsedilen türbenin sadece mumyalık kısmı sağlam olup üstünde yer alan eyvanın camiye bitişik inşa edilmiş kible duvarı dışında diğer duvarları bulunmamaktadır. O tarihte metruk durumda bulunan caminin civarlarında yerleşim olmadığından cemaati de yoktu.

1970 yılı Ağustos ayında inceleyip rölöve ölçülerini aldığımız binanın rölöve ve restorasyon projeleri çizilerek o zamanki Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kuruluna gönderilmiş ve onarım için gerekli karar alınmıştır.

1976 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünün 1977 yılı onarım programına dâhil edilerek ihalesi yapılan eserin onarımı 1977 yılı Haziran ayında başlanarak 1978 yılında tamamlanmıştır.

23 Eylül 2005 tarihinde ziyaret maksadıyla Kayseri'ye gittiğimde, Kayseri Müzesi eski müdürlerinden M. Çayırdağ ile buraya uğradığımda gözlerime inanamadım. Çevre tamamen gecekondular tarafından işgal edilerek koca bir mahalle hâline getirilmiş ve onarılan cami cemaate açılmıştı. Burada yazılan ölçüler ve bunlara göre çizilen projeler 1970 tarihinde alınan ölçülere göre hazırlanmıştır.

CAMİ BÖLÜMÜ

İç bölümü duvardan duvara 13.60 x 1 3.75 m ölçülerinde, kareye yakın olan namaz mekânının üzerini kuzey-güney yönünde uzanan yarım daire kesitli bir tonoz örtmektedir. Bu iç mekânı sınırlayan 17.60 m uzunluk ve 8.50 m yüksekliğindeki dış cephe duvarları tamamen yonu (kefeki) taşından inşa edilmiştir. Bulunan izlere göre XI. yy. başlarında Selçuklular zamanında büyük bir onarım geçirip içten ve dıştan takviye edilen bu eserden Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, "Seyyid Battal Cafer Gâzi tekkesinin bir Bektaşî yeri olup bütün fukarası âşıklardır. Gelip geçen canlara nimeti boldur" şeklinde bahsedilmektedir.²

¹ Bu makale Erol Yurdakul ile beraber yazılmıştır.

² Mehmed Zillioğlu, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Türkçeleştiren: Z. Danışman, İst. 1970, C. 5, s. 70.

DOĞU CEPHE

17.48 m uzunluk ve 8.60 m yüksekliğinde, yonu taşından inşa edilmiş doğu cephe duvarının kuzey duvarı ile birleştiği köşe yukarıdan aşağıya doğru çatlamış ve ayrılmış olduğundan onarım sırasında bu köşe açılmış ve bu duvarların altında ince yonu taşla inşa edilmiş ikinci bir duvara rastlanmıştır. Bu yöredeki Bizans mimari tarzını hatırlatan bu iç duvarın örgüsünü meydana getiren yonu taşları 15 cm yükseklik, 18 cm eninde olup aralarına çok muntazam 2 cm'lik derzler yapılmıştır. İç kısımda meydana çıkarılan bu duvara takviye olarak yapıldığı anlaşılan dıştaki kaplama duvarının kalınlığı 80 cm olup her ikisinin birlikte kalınlığı 2 metreyi bulmaktadır. Bu kaplama duvarının kuzey duvar ile bir köşe bağlantısı yoktur. Taş sıralarının kafaları temiz ve aynı düşey doğrultuda olduklarından bu kaplama duvar başlangıcının başka bir duvara dayandığını göstermektedir. Bu duvar da bugün uzantısı yıkılmış olan eyvan türbenin güney duvarı olmalıdır. Bu cephede bulunan güneydoğu köşeden 3.40 m uzaklıkta 0.83x1.02 m ölçülerindeki dikdörtgen pencerenin zeminden yüksekliği 3.05 m'dir.

GÜNEY (KIBLE) CEPHE

Yonu taşından inşa edilmiş 17.58 m uzunluk, 8.60 m yüksekliğindeki kible duvarının orta kısmında yer alan ve mihrap girintisini karşılayan 3.81 m genişlik, 6.75 m yüksekliğindeki dikdörtgenler prizması şeklindeki çıkıntı, cepheden 0.87 m dışarı taşmaktadır. Bu çıkıntının üstü yağmur ve karın birikmemesi için dışa doğru pahlı olarak inşa edilmiş, alt tarafında ise ne olduğu anlaşılamayan horasan harçlı moloz duvar kalıntıları aynen muhafaza edilmiştir. Bu kible cephesi tarafındaki arazide toprağın altından kurşun borular çıktığını o yıllarda Kayseri Müzesi Müdürü olan M. Çayırdağ ifade etmektedir.

BATI CEPHE

Bu cephe de diğerleri gibi yonu taşından inşa edilmiş olup 17.63 m uzunluk, 7.94 m yüksekliğindedir. Bu cephenin güney ucunda 19 adet basamaktan meydana gelen dama çıkış merdiveni yer almaktadır. 30x35 cm ölçülerindeki basamakların baş tarafları tamamen kırılmış olup duvardan dışarıda 25-30 cm kadar çıkıntıları kalmıştır. Bu merdiveni senenin muhtelif günlerinde dama çıkmak için görevlilerin kullandığı tahmin edilmektedir. Çünkü; toprakla örtülü olan damın her yağmurdan veya karlar temizlendikten sonra loğlanması, bahar aylarında ayrık otlarının temizlenmesi, yabani otların yetişmemesi için toprağın tuzlanması gibi devamlı bakımlar yapılması gerekmektedir. 1924 yılında çıkan Medeni Kanun'dan sonra hademe-i hayrat kadroları kaldırıldığından o zamandan beri ufak çaplı tamirler ile toprak damların bakımı ancak mahallî dernekler tarafından yaptırılmaktadır.

Kuzeybatı köşeden 3.90 m uzaklıkta, 0.89 m genişlik ve 2.50 m yüksekliğinde pencere vardır. Orijinalinde kapı olarak yapıldığı tahmin edilen pencerenin üstünü sağ ve solda birer üzengi taşına oturmuş yedi taştan meydana gelmiş kemer şekillendirmektedir.

Kemer kilit taşının alt kısmı dilimli olarak yapılmıştır. Üzengi taşları konsol şeklinde iç kısımlara doğru çıkıntı yaparak alınları profille süslenmiştir. Bu konsolların alt kısmında 6 cm kalınlığındaki sütunce her iki yanda yer almaktadır. Pencere boşluğunun alt tarafı 63 cm yüksekliğinde iki sıra taş ile sonradan kapatılmıştır. Pencerenin her iki yanında 40 cm'lik düzlükten sonra 5 cm kaval ve 15 cm kepçenin meydana getirdiği 29 cm genişliğindeki profil pencerenin etrafında bir çerçeve meydana getirmektedir. Daha önceki bir tarihte örülerek üstü sıvanan pencere 1977 yılındaki onarımında açılarak kullanılır hâle getirilmiştir. Bu cephe duvarının zemin üzerinde yer alan ilk üç sırasından birincisi iri moloz taşlarından yapılmış, bunun üzerindeki diğer iki sıra ise kaplama duvarlarının ince yonu örgü tekniğine uygun fakat 4-5 cm ambatmanlı (dış tarafa doğru çıkıntılı) olarak inşa edilmiştir.

KUZEY (GİRİŞ) CEPHE

17.68 m uzunluk ve 8.30 m yüksekliğindeki bu cephenin sol tarafında türbe, sağ tarafında ise basit bir şekilde cephenin alt kısmına oyulmuş 0.83 m genişlik, 1.14 m yükseklik ve 0.20 m derinliğinde son cemaat mihrabı görevini gören primitif bir niş vardır. Cephenin orta kısmında 2.92 m genişliğinde, üstü kemerle sonuçlanan bir açıklık bulunmaktadır. Bu açıklığın sağ ve sol duvarlarındaki kalınlıklar farklıdır. Türbenin bulunduğu sol tarafın kalınlığı 1.85 m olup buradaki 0.68 m'lik kaplama aynı zamanda eyvan türbenin güney duvarını meydana getirmektedir. Çünkü bu duvarın üst tarafında 0.90 m yükseklik ve 6.85 m genişliğinde harçla sıvanmış bir bant vardır. Bu bandın altındaki ilk taş sırası ise eyvan tonozunun üzengisi olarak dışa doğru hafif çıkıntılıdır. Giriş açıklığının sağ yanı ise 2.10 m kalınlığında olup bu açıklığın üstünü örten kemerin düzgün oturması için üzeninin altına gelen köşeye 0.23 cm yüksekliğinde üçgen bir şev yapıldıktan sonra köşe, 0.40 m genişliğinde bir pah olarak çatıya kadar yükselmektedir. Bu kemerin üzengileri giriş sahanlığından 5.05 m yüksekte olup kilit taşının altı ise 6.78 m yüksekliktedir. Kalınlığı 0.30 m olan kemerin derinliği 0.68 m'dir. Bu kemerin iç tarafında orijinal binaya ait olduğunu tahmin ettiğim ikinci bir kemer vardır. Üstü sıvanmış olan bu kemerin üzengileri aynı hizada olmayıp sol taraf, sağ taraftakine nazaran 1.26 m yukarıda olup derinliği de 1.07 m'dir. 1.16 m genişlik, 2.02 m yükseklik ve 0.25 m kalınlığındaki giriş kapısının üstü basık dairevi kemerli olup üzengileri eşikten 1.68 m yüksekliktedir. Basık kemerin üst kısmında 0.24x0.34 m ölçülerindeki mermer üzerine kabartma süslü ile yazılmış dört satırlık bir tamir kitabesi bulunmaktadır. Tarihçe bölümünde kitabe metni ve tamir ettiren şahıs hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecek olan bu kitabe göre cami, Osman Paşa tarafından 1241 H. / 1825 M. tarihinde esaslı bir şekilde tamir ettirilmiştir. Bu kitabenin üst tarafında biten duvar ile ikinci kemer arasındaki boşluğa demir doğrama yapılmış ve bunun iç kısmı da tabii ışıklandırma için cam ile kapatılmıştır. 1974 yılında da caminin girişine mahallî dernek tarafından demir doğramadan bir rüzgârlık yaptırılmıştır.

Cephenin en üst kısmında yonu taştan inşa edilmiş üç adet dendana benzer çıkıntı bulunmaktadır. Bunlardan köşelerdekiler daha ufak, giriş kapısı üstüne rastlayan ise daha büyük ebatla yapılmışlardır. Sağ köşe ve arka kısımdakini meydana getiren taşlardan bazılarının düşmeleri sebebiyle şekilleri bozulmuşsa da sol köşe üzerinde yer alan, Bektaşî sikkesi veya şamdana benzemektedir.

NAMAZ MEKÂNI

Cümle kapıdan girilen namaz kılma mekânı ortalama 13.60x13.75 m ölçülerinde kareye yakın bir alan olup üstünü kuzey-güney istikametinde uzanan tünel şeklindeki yarım daire tonoz örtmektedir. Tepe yüksekliği zeminden 6.91 m olan tonozun üzengi hizaları zeminden 1.40 m yukarıdadır.

İç mekânın duvarlarından, doğu duvarı 13.66 m uzunluğundadır. Güneydoğu köşeden 1.21 m uzaklıkta olan pencerenin genişliği 1.10 m, yüksekliği 2.08 m'dir. Bu pencerenin üstü yarım daire kemerli, alt kısmı ise iç kısımdan dışa ve yukarıya doğru şevli olarak yapılmıştır.

Kible duvarının uzunluğu 13.74 m olup orta kısmında 1.68 m genişlik, 4.64 m yükseklik ve 1.84 m derinliğinde bir mihrap vardır. Mihrap iç içe iki bölümden meydana gelmiş olup 1.26 m derinliğindeki dış kısmının üzeri tonozvari kemerlidir. Bunun iç kısmında yer alan 1.21 m genişliğindeki yarım daire kesitli mihrap nişinin derinliği ise 0.58 m'dir. Bu nişin alt kısmının zeminden yüksekliği 1.40 m olup 0.25 ve 0.35 m'lik iki basamakla çıkılmaktadır. Nişin üst kısmını şekillendiren çeyrek küresel örtünün tepe noktası ise zeminden 3.99 m yüksektedir. Mihrabın sağ üst kısmında, tonozun tepe noktasına yakın 0.63x2.80 m ölçüsünde duvar yüzünden 5-6 cm dışarıya çıkıntılı blok bir taş vardı. Bu taşın yüzüne sıva raspa yapıldığı sırada sıva altından mavi, kırmızı, siyah veya lacivert boyalı bir yüzey çıkmıştır. Bu yüzeye dekoratif bir süsleme yapılmış gibi görünüyorsa da motifler net olarak tespit edilememiştir.

Batı duvarı 13.59 m uzunlukta olup güneybatı köşeden 2.51 m uzaklıkta, üst kısmı yarım daire olarak şekillenen bir niş bulunmaktadır. Ayrıca kuzeybatı köşeden 2.47 m uzaklıkta 1.16 m genişlik ve 2.16 m yüksekliğinde pencere boşluğu vardır.

Namaz mekânının üstünü örten tonoz herhâlde tehlikeli görüldüğünden orta kısma iki fil ayağı, duvar önlerine de altı adet ayak yapılmıştır. Orta kısma inşa edilen ayakların kesitleri 0.80x1.94 m, yükseklikleri ise 1.75 m'dir. Duvar önlerine inşa edilenlerin kesitleri; batı duvarı önüne dayanan 0.67x1.0 m, doğu duvarı önündeki 0.67x0.80 m, mihrap duvarındakiler 0.68x0.84 ile 0.78x0.85 m, kuzey duvarının önündekiler ise 0.64x0.82 ile 0.63x0.84 m'dir. Bu ayaklar 0.67 m genişliğindeki sivri taş kemerlerle birbirlerine bağlandıktan sonra kemerlerin üzerlerine inşa edilen duvarlar büyük tonozun altına kadar yükselterek tonozu dayandırılmış ve bu suretle tonoz içten askıya alınmıştır. Burada inşa edilen ayak ve sivri kemerlerin üzerlerinde bulunan sıvalar 1977 yılındaki onarım sırasında raspa edilerek altından çıkan yonu taşların üzerlerinde taşçı işaretleri görülmüştür. Tarihçe bölümünde daha etraflıca işlenecek olan XII. ve XIII. yy. Anadolu Selçukluları devrinden XIV. yy. Beylikler devrine kadar görülen bu taşçı işaretlerinin

benzerleri devrinin başka binalarında da bulunmaktadır. Eski binaya zarar vermeden yapılan dış duvarların takviyesiyle iç kısımda yapılan ayaklar ve bunların üzerlerinde yükselen sivri kemer ve duvarlar vasıtasıyla büyük tonozun askıya alınması gibi ustalık isteyen statik takviye ve restorasyonun Selçuklular devrinde yapıldığını göstermektedir.

KIRK KIZLAR TÜRBESİ

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "Kırk Nisa Türbesi" olarak adı geçen türbenin bugün mevcut olan mumyalık kısmının dış duvarları doğu ve batı cephelerinde 7.62 m, kuzey cephe duvarı ise 8.47 m genişliğindedir. Zeminden 1.80 m yüksekliğe kadar mevcut olan mumyalık kısmının üstünde bulunması icap eden türbe (ziyaret) bölümüne ait duvarların büyük bir kısmı yıkılarak yok olmuştur. Sadece caminin kuzey duvarına bitişik olan güney duvarının 2.10 m yüksekliğindeki kısmı mevcuttur.

Mumyalık kısmına, batı yöne açılan 0.66 m genişlik ve 0.98 m yüksekliğindeki kapıdan girilmektedir. Duvar kalınlığı 1.19 m olan mumyalığın iç mekânı ortalama 5.80x5.60 m ölçülerinde olup üstü doğu-batı yönünde uzanan dairevi kesitli tonozla örtülüdür. İçinde 1.00x2.00 m ölçülerinde bir mezar bulunmakta olup tonozun tepesinde 0.38x0.61 m ölçülerinde eliptik bir ışık ve havalandırma deliği vardır.

Türbenin üst kısmının eyvan şeklinde olduğu ve yönünün batıya baktığı anlaşılmaktadır. Çünkü; yukarı bölümde de bahsedildiği üzere eyvanın güney duvarının büyük bir kısmı, caminin kuzey duvarının doğu bölümünün önünde olup üst kısmında bulunan 0.90 m yükseklik ve 6.85 m genişliğindeki sıvalı bölgenin iç kısmında eyvan tonozunun moloz taşı bakiyesi bulunmaktadır. Bu sıvalı kısmın hemen altındaki ilk taş sırası ise türbe tonozunun üzenliğini meydana getirmektedir. Selçuklu restorasyonu sırasında caminin doğu tarafına takviye maksadıyla yapılan duvarın kuzey ucundaki taş sıralarının görünüşüne göre türbe, Selçuklu devrinde camiye yapılan onarımdan daha önceki bir tarihte inşa edilmiştir. Çünkü; caminin onarımı sırasında takviye olarak yapılan duvarın kuzey ucunun türbenin güney duvarına dayandırıldığı ve türbe duvarı ile kaynaştırılmayıp arada diletasyon bırakılarak inşa edildiği görülmektedir. Yerinde yapılan araştırmalar ve bakiye izler sonucunda türbenin XII. yüzyılda inşa edildiği, daha sonra da taşçı işaretlerine istinaden cami restorasyonunun XIII. yüzyılın başında yapıldığı düşünülmektedir. Anadolu'da fazla görülmesi de Battal Gâzi'nin Seyitgâzi'deki türbesi gibi Konya-Gömeç Hatun, Afyon-Emir Yavtaş, Kayseri-Beş Parmak türbeleri de eyvan türbeleridir.

TARİHÇE

Kayseri'deki Battal Mescidi'nin banisi olabileceği düşünülen Battal Gâzi; Seyyit Gâzi veya Seyyit Battal Gâzi olarak da anılan VIII. yüzyıl Emevi kumandanlarından biri olup³ bu dönemde

3 Ahmet Yaşar Ocak, Battal Gâzi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 5, s. 204-215.

Bizans'a karşı yapılan İstanbul ve Anadolu seferlerinde görev almış, adı bilhassa Türkler arasında destanlaşmış İslâm kahramanıdır. Kaynakların verdiği bilgilere göre Battal Gâzi'nin asıl adı Abdullah⁴ olup kahraman manasındaki Battal ismi onun unvanıdır ve bu isimle meşhur olmuştur. Battal Gâzi aslen Arap olmayıp Emevilerin hizmetine giren (aslı Türk olabilir) bir komutandır. Destanlara göre babasının ismi Hüseyin Gâzi'dir.⁵ Battal Gâzi 717 yılında Emevi kumandanı Mesleme'nin İstanbul'u muhasarasına iştirak etmiş, 726-40 yılları arasındaki Arap-Bizans muharebeleri esnasında Kayseri'yi de fethederek buraya bir müddet sahip olmuştur.⁶ 740 yılında Bizans'la yaptığı Akroinon (Afyonkarahisar yakınlarında) savaşında şehid olmuş ve naaşı buraya yakın olan Nakoleia'ya (Seyitgâzi) defnedilmiştir. Danişmendname'de Emir Danişmend Ahmed Gâzi'nin Şeceresi Battal Gâzi nesline bağlanmaktadır.⁷ II. Kılıç Arslan'a mağlup olan Danişmendli Nizameddin Yağribasan'ın uç beyleri olan oğulları Muzaffereddin Mahmud, Zahireddin İli ve Bedrettin Yusuf; Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tarafını tutmuş ve onun ikinci defa tahta çıkması için büyük gayret sarfetmişlerdir.⁸ Bunun sonucu olarak Seyitgâzi'de bulunan Battal Gâzi makamını inşa ettiren Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, 1204'te kendisini ikinci kez tahta çıkaran uç beylerine teşekkürünün bir ifadesi olarak görülmektedir.⁹ II. Kılıç Arslan zamanındaki Türk-Bizans hududunu tarif eden Herevi de Battal Gâzi türbesinin Seyitgâzi'de olduğundan bahsetmekte,¹⁰ ayrıca ona ait bir caminin daha XII. asırda Kayseri'de mevcut olduğunu belirtmektedir.¹¹ Seyitgâzi'deki eyvan türbe, sonradan etrafına yapılan ilave binalarla bir külliye hâline getirilmiştir. Yağribasan'ın oğullarından Muzaffereddin Mahmud ve onun kızı Adsız Elti'nin Kayseri'de harap hâlde bulunan Ulu Cami ve camiye bitişik Melik Mehmed Gâzi Medresesi¹² ile Külük Camii, Medresesi¹³ ve Hamamı gibi ata yadigarı eserleri tamamen restore ettirdikleri nazarı dikkate alınırsa, buradaki Battal Camii ve Kırk Kızlar Türbesi'nin de aynı şahıslar tarafından 1204 ila 1210 arasında mükemmel bir şekilde restore ettirildiklerini söyleyebiliriz.

⁴ Pertev N. Boratav, "Battal Maddesi", *İslâm Ansiklopedisi*, İst. 1961, C. II, s. 344-351; "Battal Gâzi Maddesi", *Hayat Ansiklopedisi*, İst. 1961, C. I, s. 514.

⁵ P. N. Boratav, agm., s. 350.

⁶ Paul Wittek, çev. O. Ş. Gökyay, *Menteşe Beyliği /13-15. Asırda Garbi Küçük Asya tarihine ait bir tetkik*, Ankara 1944, TTK Yayınları, seri IV, No: 1, s. 8; G. Ostrogorsky, *Feodolite Byzantine*, Bruxelles 1954; P. N. Boratav, age., s. 344.

⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 122 dipnot 39'da Cenabi'den naklen, "Melik Danişmend Ahmed Gâzi'nin Battal Gâzi neslinden olduğunu yazmaktadır." İstanbul 2002, Boğaziçi Yayınları; P. Wittek, age., s. 7.

⁸ İbn Bibi, Haz. Mürsel Öztürk, *El-Evamirü'l-Ala'ye Fi'l Umuri'l-Ala'ye (Selçukname)*, Ankara 1996, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 97; P. Wittek, age., s. 8; O. Turan, age., s. 272-274.

⁹ P. Wittek, age., s. 8.

¹⁰ O. Turan, age., s. 124, d. n. 43'te (Herevi, Kitab uz ziyorat, Nşr. J. Sourdel Thomine, Şam 1953, s. 58.) naklen

¹¹ O. Turan, age., s. 124, d. n. 43'te (Herevi, age., s. 59; Z. Kazvini, *Asar ul bilad*, Nşr. Wüstenfeld, Göttingen 1848, s. 371.) naklen

¹² Ahmed Nazif, *Kayseri Tarihi (Mir'at-i Kayseriyye)*, Haz. Mehmet Palamutoğlu, s. 62'de "Danişmend oğlu Melik Mehmed Gâzi 1134-1142 yılları arasında Kayseri'de hükümet etmiş ve vefat ettikten sonra inşa ettirmiş olduğu eserler arasında yer alan Ulu Cami'nin kible tarafındaki medresesinin bir hücre sine defnedilmiştir." Kayseri 1987. Bu medresenin yıktırılmaması için Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'ndan alınan karara rağmen, türbe olarak muhafaza edilmiş bir hücre si hariç medrese 14.10.1965 tarihinde yıkılmıştır.

¹³ Erol Yurdakul, *Kayseri- Külük Camii ve Medresesi*, Ankara 1996, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 69.

Yukarıda da belirtildiği gibi Battal Gâzi bu tarihî şahsiyeti yanında Araplar, Türkler, ve Bizanslılar arasında bir destan kahramanı olmuştur, onun gerçek hayatı yanında menkıbeleşmiş maceraları yüzyıllarca Müslümanlar ve bilhassa Türkler arasında okunup yazılmış ve bunları anlatan Battalnâmeler, Battal Gâzi destanları meydana gelmiştir. Bu destanlarda Battal Gâzi daha geç dönemlere taşınmış, meşhur Abbasi Halifesi Harun Reşit'le (786-809) çağdaş yapılmış ve faaliyet alanı da Malatya ve çevresi olmuştur. Battal Gâzi'ye ait bir mezar da Malatya'da bulunmaktadır. Ayrıca Danişmendname'ye göre 1085'ten önce Sivas'ta Battal Gâzi Mescidi olduğu ve bunun Rum askerleri tarafından yıkıldığı, daha sonra Sivas'a gelen Danişmend Gâzi'nin kaleyi ve yıkılan mescidleri yaptırarak bu beldeyi Gâzilerin üssü hâline getirdiği belirtilmektedir.¹⁴

Battal Gâzi'ye Selçuklular devrinden itibaren Anadolu'da Kalenderî, Alevî-Bektaşî gibi bâtinî tarikatlar çok itibar etmişler, menkıbelerini aralarında yaşamışlar ve onu pirleri arasında saymışlardır. Bilhassa Kalenderîlerden sonra gelen Bektaşî şairleri XVI. yüzyıldan itibaren gerek Battal Gâzi'yi ve gerekse babası Hüseyin Gâzi'yi hürmetle anan nefesler söylemişlerdir.¹⁵ Kayseri'deki Battal Camii'nin de XVII. asırda Bektaşîlerin şehirdeki tekkeleri olduğunu Evliya Çelebi haber vermektedir. 1649 yılında Kayseri'ye gelen ünlü seyyah, seyahatnamesinin Kayseri'yi anlattığı bölümünde şehirdeki tekkeleri sayarken Seyyid Battal Câfer Gâzi Tekkesi'nin, Bektaşî tekkesi olduğunu yazmıştır. Mesire yerleri arasında Bektaşî Tekkesi mesiresini, ziyaret yerlerini anlatırken de Battal Tekkesi ziyaretini zikredip burada nice yüz büyük ermiş ulu sultanların yatmakta olduğunu ama mübarek isimlerini bilmediğini yazmaktadır.¹⁶ Battal Gâzi'nin Osmanlı döneminde Sünni Müslümanlar arasında da itibar edilip saygı gördüğü, bilhassa türbesinin askerler tarafından seferlerden önce ziyaret edilen önemli bir makam olduğu bilinmektedir.¹⁷

Battal Gâzi adına XII. yüzyılda Kayseri'de de bir cami bulunduğunu devrin Arap yazarları haber vermektedirler.¹⁸ Kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte öyle anlaşıyor ki bu cami de Malazgirt zaferi ile Anadolu Türklerin eline geçmeden önce Sivas'taki mescit gibi Kayseri'de mevcuttu ve büyük bir ihtimalle VIII. yüzyıl başında şehri fethedip bir müddet elde tutmuş olan meşhur İslâm kahramanı Battal Gâzi'nin adına inşa edilmişti. Ancak Battal Gâzi'nin 740 yılında Seyitgâzi'de şehit olması, Anadolu'da devam eden İslâm akınlarının durması ve Kayseri dâhil fethedilen yerlerin tekrar Bizanslıların eline geçmesi üzerine; inşa tarihi belli olmayan bu caminin ya şehirde kalan Müslümanların kullanmasına müsaade edilip bu şekilde Türklerin (Selçukluların) Anadolu'yu fetihlerine kadar faaliyetini sürdürmesine müsaade edilmiş veya Kayseri Müslümanların elinden çıktıktan sonra başka amaçla kullanılıp, Türklerin gelişiyile birlikte, hatırası yaşatılan bina tekrar ilaveler yapılarak camiye tahvil edilmiştir.

¹⁴ O. Turan, age., s. 124, 133.

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, agm.

¹⁶ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, YKY İst. 1999, s. 105-113; M. Zillioğlu, age., s. 70.

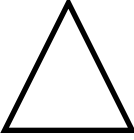
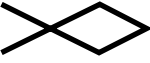
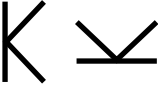
¹⁷ A. Y. Ocak, agm.

¹⁸ Turan, age., s. 124, d. n. 43'te naklen.

Caminin yeri Kayseri’de Eskişehir denilen şehrin eski yerleşim yerindedir. Burada Roma Bizans döneminden kalma yapı kalıntıları bulunmaktadır. Hemen kuzey aşağısında, kalıntıları günümüze intikal eden ve Roma Hamamı diye bilinen, horasan harçlı, kaplamaları dökülmüş geniş duvar parçaları ve daha da kuzeyde Emir Ağa Mahallesi içinde, ne türlü bir binaya ait olduğu bilinmeyen aynı karakterde kalıntılar bulunmaktadır. Yine caminin kuzeyindeki tepe üzerinde de horasan harçlı temel kalıntıları görülmektedir. Yani bu çevre Roma-Bizans yerleşimi bina kalıntıları ile doludur. Yine kuzey kısmında bugün sadece çan kulesi kalmış, asıl binası yıkılmış geç dönem bir kilise ile bunun doğusunda şimdi yok olmuş su kuyusu kalıntıları vardı. Battal Camii’nin de yukarıdaki yazılan mimarisinde görüldüğü üzere orijinalinin, duvarları 15 cm yüksekliğinde sıralı kefeği yonu taşları ile inşa edilmiş bir Bizans yapısı olması mümkündür. Aynı tarz duvar kaplamalarını; kalabilen nadir örneklerle, yukarıda bahsi geçen, çevredeki Roma Hamamı ve Emir Ağa kalıntılarında görmekteyiz. Camide 1971 yılında halkın yaptığı onarım esnasında, güneyde mihrap çıkıntısı altından (burada moloztaş-horasan harç ile yapılan eski kalıntılar taşkın vaziyette hâlâ mevcuttur) camiye girip büyük bir ihtimalle aşağıdaki Roma Hamamı’na Erciyes Dağı tarafından su taşıyan 120 cm uzunluğunda, 20 cm çapında, 2-3 cm et kalınlığındaki kurşun borular bulunmuş, bunlardan çıkarılan birkaç tanesi Kayseri Müzesine alınmıştır.

Battal Gâzi’nin hatırası olması, ata yadigarı olması ve Müslümanlarca kutsiyet arz etmesi gibi sebeplerden, yukarıda bahsedildiği gibi Danişmend Gâzi’nin torunlarının torunları bina ile ilgilenmişler ve gerekli restorasyonu yaptırmışlardır. Yukarıda mimarisinin anlatıldığı bölümde görüldüğü gibi Selçuklu ustaları tarafından XIII. yüzyıl başında bina dıştan kalın bir duvarla zırh gibi sarılarak korumaya alınmış, iç kısmında da geniş tonoz çökmesin diye orta kısımda yer alan iki fil ayağı ile duvar yüzeylerine yanaştırılan altı ayağa basan kemerlerle ve bunların üzerinde yükselerek büyük tonozla kadar dayanan duvarlar vasıtasıyla bina takviye edilmiştir. Bu ilavelerin Selçuklulara ait olduğunu bir kısım taşlar üzerinde bulunan taşçı-usta işaretlerinden anlıyoruz”. Anadolu’daki Türk yapılarında XII. yüzyıldan XIV. yüzyıl sonuna kadar binaları yapan ustalar, kendi boylarına ait damgaları veya Türkistan’dan getirdikleri eski harf şekillerini binaların bir kısım taşları üzerine çiziyorlardı. Bu damgalar genellikle ustaların her birinin tercih ettiği şekiller olmayıp, bu iki yüzyıl içinde tekrar edilen işaretler olmuştur. Battal Gâzi Camii’nde de ustalara ait şu damgalar tespit edilmiştir:

	Tamamen Oğuzların Kayı boyuna ait bir damga olup incelediğimiz binalarda sadece Battal Gâzi Camii’nde görülmüştür”. Damga, Kayı boyuna mensup olan Osmanlılarda II. Murad’a ait bir bakır parada kullanılmıştır.
---	---

	Bu işaret Battal Camii'nden başka Niğde 1. ve 2. türbede, Sungurbey Camii ve Hüdâvend Hatun Türbesi'nde, Sivas Ulu Cami'nde Denizli-Dinar arasındaki Çardak Han, Malatya Hekim Han, Aksaray Sultan Han, Sadeddin Han, Avanos Sarı Han, Pazar Hatun Han, Akdağmadeni-Yozgat arasında bulunan Çiñcınlı Sultan Han, Afyon İsaklı Han, Antalya Evdir Han, Kırkgöz Han ve Ahlat Abideleri'nde bulunmakta olup Orhun ve Yenisey alfabelerinde ık, kı, k sesini veren harftir.
	Kayseri Gıyasiye Medresesi, Şifahane, Karatay Hanı, Niğde Sungur Bey Camii, Çardak Han, Hekim Han, Ağzıkara Han, Horozlu Han, Hatun Han, Evdir Han, Alara Han, Erzurum Cunni Mağarası ve Ahlat Abideleri'nde de bulunan bu işaret Kaşgarlı Mahmut ve Yazıcıoğlu'na göre Salur boyu¹⁹ damgasıdır.”
	Kayseri Hunat Camii, Yahyalı Seyid Ali Türbesi, Niğde 2. ve 3. türbe, Sungurbey Camii, Alay Han, Aksaray Sultan Han, Ağzıkara Han, Çiftlik Han, Hatun Han, Kırkgöz Han, Alara Han, Ahlat Abideleri'nde bulunan bu işaret Yazıcıoğlu ve Reşideddin'e göre Oğuzlar'ın Eymür boyunun damgasıdır.²⁰
	Bu damga Battal Gâzi Camii'nden başka Kayseri Gıyasiye Medresesi, Yoğunburç, Ok Burcu, Ürgüp Sarıhan, Hunat Camii, Hacı Kılıç Camii, Babük Bey Köşkü, Pınarbaşı Öksüz Türbe, Niğde 2. Türbe, Hekim Han, Alâeddin Camii, Sungurbey Camii, Amasya Torumtay Türbesi, Aksaray Sultan Han, Avanos Sarı Han ve Çiftlik ve Cırgalan Hanı'nda bulunmakta olup Kars civarında at damgası olarak da kullanılmıştır.²¹
	Kayseri'de Şifahane, Yoğunburç, Hunat Medresesi, Cırgalan Hanı, Suya Kanmış Hatun Türbesi, Yahyalı Seyid Ali Türbesi ve Hekim Han, Ağzıkara Han, Horozlu Han, Çiñcınlı Han'da da bulunmakta olup eski Türk Yenisey alfabesinde nç sesini veren harftir.
	Kayseri'de Gıyasiye Medresesi, Şifahane, Yoğunburç, Ok Burcu, Hunat Camii, Sultan Hanı ve diğer birçok han ve abidede çok yaygın olarak kullanılmıştır. Orhun alfabesinde ö, ü sesini veren harf, Reşideddin'e göre Beğdilli, Kaşgarlı'ya göre İğdir, Yazıcıoğlu'na göre Çavındır boyunun damgası ve at damgasıdır.

Caminin vakıf kayıtlarına en erken XVI. yüzyıla ait üç defterde rastlanabilmektedir. Bunlar Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan bir tahrir ve iki evkaf defteridir. Tahrir defteri Kayseri'ye ait olup 136 no'lu defter 1584 yılında yazılmıştır. Evkaf defterleri ise, biri 1500 tarih 565 numara, diğeri ise 1584 tarihli ve 584 numaraya kayıtlı Konya'ya ait defterlerdir. Kayseri'ye ait

¹⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügati't-Türk*, Çev.: Besim Atalay, C. I, s. 55:

²⁰ M. Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri, *Türk Etnografya Dergisi*, 1983, S. XVII, s. 79-109.

²¹ Şükrü Elçin, “At Damgaları”, *Türk Etnografya Dergisi*, S. VI, s. 26.

vakıflar Konya Evkaf Defteri içinde bulunmaktadır. Bu defterlerde Battal Mescidi'ne ait vakıflar ile bunların gelirleri yazılmıştır.²²

Cami, Osmanlı devrinin son zamanlarında da bir kısım onarıma tabi tutulmuştur. Kapısında, Osmanlı'nın son dönem mutasarrıflarından Gümrükçü Osman Paşa'nın camiye tamir ettirdiğine dair 24x34 cm ebadında şu kitabesi bulunmaktadır:

*Şüheda kabrini kıldı ihyaya himmet
Battal Gâzi Camii'nin tamirine Osman Paşa
Şefa'at niyazı ile eyledi hizmet
Sene 1241*

Miladi 1825'te camiye tamir ettiğini bu kitabeden öğrendiğimiz Osman Paşa, Kayseri Şer'iyye Sicilleri'ne göre; "1822 senesi Aralık ayında Kayseri mutasarrıflığına başlamıştır. 1824 tarihinde Battal Gâzi mesiresini imar ve burada bulunan şehit kabirlerini ihya ederek güzel bir kâgir bina olan eski cami-i şerifi (Battal Camii) yeniledi. Buraya ilave olarak namazgâh ve su kuyusu inşa etti ve ziyaretçiler için de köşk, oda ve mutfak gibi binalar yaptırdı. Böylece büyük bir gayretle süsleyip sağlamlaştırdıktan başka, burası için 15 Rebiyülevvel 1240 (1824) tarihli bir vakıf kurarak kendi mal varlığından buna tashih ettiği 17.000 kuruşu Ermeni ve Rumların tüccarlarına kâra verilmesiyle buradan alınacak gelir ile Battal Camii'nde Rebiyülevvel ayının 12. günü, 30 defa hatm-i şerif ve mevlit okutulması ve burasının muhafazası için tayin edilecek bekçinin ücretine sarf edilmesini şart koşturmuştur. Bu şartların yerine getirilmesi ve burasının ihtiyacı için almış olduğu dört adet büyük bakır kazan, kırk adet bakır maşrapa, beş adet kilim ve bir halı seccadeden oluşan vakıf mallarının muhafazasına Gözübüyükzade İbrahim Efendi'yi vazifelendirmiş, onun vefatıyla da oğlu Sabit Efendi'ye vazifenin devrini şart etmiş ise de bir müddet sonra vakfedilen para ve eşyalar emin olmayan ellere geçerek yok olmuş" ve böylece Paşa'nın vakfı da ortadan kalkmıştır.

Osman Paşa'nın yaptırdığı namazgâhta bulunan mihrap taşının üzerinde, buradaki şehitler için şu beyitler yazılı idi:

*Şeyhü'l-vüzera Osman Paşa
Şüheda kabrini kıldı ihyâ
Nabedid olmuş idi kabir-i şüheda
Depelerdi ânu kafir-i süfehâ
Çün halâs oldu ezadan ruh-ı kirâm
Vêrdiler sâhib-i hayrata selâm
Nur-ı Osman'a şebihdir sofalar
Sanki zemzem çıkarır su yerine kovalar:*

(Son beyitte Osman Paşa'nın burada yaptırdığı sofaların İstanbul'da Nuruosmaniye'ye, yine kuyu suyunun da zemzeme benzediği ifade edilmiştir.)

²² Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1992, s. 28, 29, 99.

Gümrükçü Osman Paşa üç buçuk sene Kayseri ve Bozok (Yozgat) Mutasarrıflığı yaptıktan sonra 1826 senesi ortasında şehirden ayrılmıştır.²³ Daha sonra Boğaz muhafızı olup 8 Recep 1254 (Miladi 9 Eylül 1838) tarihinde vefat edip Haydarpaşa Kabristanı'na defnedilmiştir.²⁴

Battal Gâzi Camii 30-40 yıl kadar önce gecekondular bölgesinde kalmış olup bakımsız bir vaziyette idi. Bir ara Vakıflarca onarımı yapıldı ise de yine de ilgisiz kaldığından harabiyeti devam etmişti. Çevredeki gecekondular, cami çevresindeki mezarlıkta (şehitlik) bulunan mezar taşlarına kadar bütün malzemeyi taşıyıp yapılarında kullanmışlardır. 1974-78 yılları arasında Kayseri Müzesi Müdürlüğü görevinde iken müze görevlilerine mezarlıkta kalan birkaç Selçuklu dönemi lahit tarzındaki mezar taşını, cami önündeki türbenin kapalı olan alt katına taşıtarak hiç olmazsa onların muhafaza edilmelerini sağlamıştım. Daha sonra çevre gecekondularda meydana gelen gelişme ile birlikte camiye bakım artmış ve ön tarafa da yeni bir Kur'an Kursu yaptırılmıştır. 2002 yılında da Kayseri Müftülüğü'nün organizasyonunda ve Vakıfların kontrolünde Kayseri halkı tarafından caminin son onarımı yapılmış, üzerine ahşap bir çatı yerleştirilerek üstü bakır ile kaplanmıştır. Şehirde bu şekilde onarılan diğer camiler gibi yağmur ve karın tahribatının önüne geçilmesi sağlanmış ve tefrişi de yenilenmiştir.

Kayseri'nin bu en eski ve hatırası bakımından anlamlı cami, şehirde halkın bugün de önemli ibadetgâhı ve ziyaretgâhı olmaya devam etmektedir.

²³ Ahmet Nazif, age., s. 183-185.

²⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani Tezkere-i Meşahir-i Osmaniye*, Haz. Ali Aktan-Abdülkadir Yuvalı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C. III, s. 518.

KAYSERİ ULU CAMİ AHŞAP MİNBERİ

Danışmendlilerden Melik Mehmed Gâzi'nin (1134-1143) inşa ve yeğeni Yağıbasan oğlu Muzaffereddin Mahmud'un H. 602/M.1205/1206 yılında tamir ettirdiği¹ Kayseri'deki Ulu Cami'nin ahşap minberi şimdiye kadar etraflı şekilde ele alınmamıştır. Halil Edhem, bu minberi 1904 yılında gördüğünü, gayet sanatlı olan eserin çirkin bir şekilde boyandığını ve tahrip edilerek yan taraflarındaki Ayete'l-Kürsi'ye ait kitabe kısmının yerinden sökülüp duvara levha şeklinde asıldığını yazmakta ve resmini vermektedir.² Aynı durumu Albert Gabriel ve M. Zeki Oral da teyit etmektedirler.³ Minber 1955 yılında Ulu Cami'nin son restorasyonu sırasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilmiş ve cami içerisindeki yerinde faal hâle getirilmiştir.

Kısımları ve Ölçüleri: Klasik tipte olan minberin çift kanatlı kapısı, 10 adet basamağı, korkuluk, yan aynalıklar ve şerefesi mevcuttur. Korkuluk ve yan aynalıklarda son restorasyonla yenilenmiş ve tamamlanmış kısımlar vardır. Bugün de Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi tarafından restore edilmiş ve çirkin boyaları sökülüştür. Ölçüleri: Uzunluk 342 cm, yükseklik (şerefe korkuluğu üzerine kadar) 356 cm, en 84 cm, kapı yüksekliği (tezyinatlı kapı eşiği dâhil) 220 cm, kapı kanatları eni 29-30 cm, basamak yüksekliği (ortalama) 27 cm'dir.

Tekniği: Minber Anadolu Selçukluları devrinde yaygın taklit künde-kârı tekniği ile çakma ve rölyefli olarak yapılmıştır. Aynı teknik Kayseri Hunat Hatun, Ankara Kızılbaş, Divriği Ulu, Ankara Aslanhane, Çorum Ulu Cami, Malatya Ulu Cami minberlerinde görülmektedir.⁴ Yan aynalıklarda üzeri tezyinatlı poligonal parçalar, geometrik örgü hâlinde aradan geçirilen kirişlerle tutturulmuştur. Aradan geçen bu çitılar minberin iskeletine çivi ile çakılmıştır. Minberde derin oyma tekniği uygulanmış, sadece kapı kanatları daha az derin işlenmiştir. Yazılar ve tezyinat yuvarlak satırlıdır. Korkuluklar tamamen oyma kafes hâlinindedir.

Tezyinat: Minberin mihrap ve batı taraflarında tezyinat bakımından farklılık yoktur ve simetrik olarak yapılmıştır.

Kapı mutat tipte olup iki kanatlıdır. Her iki kanatta altıgenlerin devamından meydana gelen hendesi örgü arası rûmillerle bezenmiş birer göbek, bu göbeğin altında sapları ile birbirine bağlı kıvrımdal palmetler ile doldurulmuş birer baklava ve üstte aynı şekilde armudi madalyon bulunmaktadır. Bu kompozisyonun alt ve üstünde yatay olarak geniş friz hâlinde üçlü sade palmet sıraları vardır. Kanatların etrafını, yan sövelere ve üstteki kapı kemerine uygun olarak dolaşan, sapları ile kıvrımdalları yaparak birbirine bağlı, sağlı sollu iki tüveyçli çiçeklerden ibaret bir su

¹ Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İst. 1334, s. 11-30; Albert Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie* Kayseri - Niğde, Paris 1931, s. 32-35; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 173.

² Halil Edhem, age., s. 17. Levha 4.

³ Albert Gabriel, age., s. 34; M. Zeki Oral, Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri, *Vakıflar Dergisi*, sayı 5, s. 57.

⁴ Gönül Öney, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri, *Sanat Tarihi Yıllığı*, III, 1969-1970, s. 137-138.

çevirmektedir. İki kanadı ortada birleştiren pervazın alt, üst ve ortasında dörtgenler hâlinde ayrılan panolara küçük palmetler yerleştirilmiştir. Dar kapı aynalığında dairevi kıvrımdallardan ibaret rumi su inmektedir. Kapı girişindeki tezyinatlı basamak yüzü sekizgenler arasında palmet ve sekiz tüveyçli rozet çiçekleri ile süslenmiştir.

Merdiven ve şerefe korkulukları küçük, altı köşeli, dört sıra yıldızlar hâlinde oyulmuş kafesten ibarettir. Bu yıldızlar arasında köşeleriyle üçer üçer birleşen baklavalar kalmıştır. Benzer kafes işçiliğini Kayseri Lalapaşa Camii minberi korkuluklarında da görmek mümkündür. Yalnız Lala Paşa Camii minberi kafesleri sekiz köşeli yıldızların girift hendesi örgüsünden meydana gelmiş olup burada da yıldız içleri oyulmuştur. Yine geometrik örgü arasında yıldızların oyularak çıkarıldığı başka bir kafes işçiliği Aksaray Ulu Cami minberinde vardır. Merdiven korkuluklarının üst pervazlarının dış yüzeyleri kitabe sahası olarak tahsis edilmiştir. Kapı ile birleşen kısa kenarlarda görülen rumi-hendesi friz bulunmaktadır. Şerefe ile birleşen karşı kenarda ise baklavalar meydana getiren meyilli çizgiler içinde nebati motifler işlenmiştir. Korkuluk ve yan aynalık üstündeki kitabe arasında uzanan ince bordürde, birbiri ile ters istikamette hareket eden iki kıvrımdal ve bu harekete uyan, sapları geniş iki tüveyçli çiçekten ibaret bir su bulunmaktadır.

Şerefe korkuluğunu, bu korkulukla merdiven korkuluğundan ayıran ve yan aynalıklarla şerefe altı panosu arasından geçen dikey iki kuşaktan başka kenar pervazları çevreler. Kısa dikey pervazlarla yan aynalığın dikey kuşak uzantıları ve minberin duvara yakın girişleri arasında boşluk bırakılarak buraya iki ucu ve ortası boğumlu kısa silindirik çubuklar yerleştirilmiştir. Şerefe korkuluğunun dikey pervazlarında, merdiven korkuluğu alt kenarında bulunan Şekil 4'teki motif işlenmiştir. Korkuluğun taban kenarı üzerinde ise Erzurum Çifte Minare Medresesi esas eyvan kemerindeki palmet-lotus frizini hatırlatan⁵, Kayseri Hunat Külliyesi'ne dâhil türbenin pencere kemerinde çok benzeri bulunan⁶ palmet-lotus frizi vardır. Burada taş tezyinatla olan fark, minberde yan yana iki çiçek kıvrık saplar ile birbirine bağlandığı hâlde taş tezyinatta lotus ve palmetler ayrı ayrı saplar ile birleşerek devam etmekte ve palmetlerdeki yaprak adedi artmaktadır. Şerefe korkuluğunun üst kenarını rumi friz doldurmaktadır.

Çakma künde-kârî tekniğinin uygulandığı yan aynalıklar minberin restorasyonda en fazla tamir görmüş kısımlarıdır. Girişler tamamen yenilenmiş olup tezyinatlı ara parçalar orijinaldir. Girişler ve şekillerine uygun rumi dekorlu poligonal parçalar sekizgenler ve bunlar arasında dört köşeli yıldızlar meydana getirecek şekilde tertiplenmiştir. Geniş deltoitler hâlindeki rölyefli iri parçaların dördü sekizgeni, küçük deltoitlerden dördü de dört köşeli yıldız meydana getirmekte ve bu iki şeklin ortasından haçvari ara girişleri geçmektedir. Minber aynalıklarının bu kompozisyonu tamamen Malatya Ulu Cami minberine uymaktadır.⁷ Yalnız Malatya minberi mail kesim tekniği

⁵ Semra Ögel, *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, Ankara 1966, s. 49, şek. 29.

⁶ Mahmut Akok, Kayseri'de Hunat Mimari Külliyesinin Rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı XVI-1-1 1967, s. 9, Plan 30.

⁷ Zeki Oral, agm., s. 49, Resim: 18.

ile bu minberden ayrılır.⁸ Dört köşeli yıldızlardaki tertibi ve biraz ilaveler yapılmış sekizgenleri Kayseri Lalapaşa Camii ve Taşkınpaşa Camii minberleri yan aynalıklarında da görmektediriz.

Üçgen şeklindeki yan aynalıkların korkuluk altındaki eğik kenarlarını, süpürgelik hizasındaki yatay kenarlarını geniş kitabe kuşakları kuşatmaktadır. Minberin süpürgelik nişleri yoktur. Şerefeden zemine kadar inen pano ile aynalıklar arasında dikey vaziyette yan yana iki dar pervaz bulunmaktadır. Bu pervazların mihrap tarafında olanlarından aynalık yanındaki kitabe yeri olarak kullanılmış; burada kitabenin başladığı korkuluk alt hizasından yukarıda görülen friz işlenmiştir. Şerefeye yakın pervazla batı taraftaki iki pervaz üzerinde ise, kapı sövelerinin dış yüzeylerindeki su bulunmaktadır.

Şerefe altındaki dikdörtgen panoya gelince; yine çakma kündekâri ile inşa edilen bu sahada ara çıtaları, Çorum Ulu Cami minberi korkuluklarında görülen 12 kenarlı iç içe geçmiş şekilleri meydana getirmekte, bunlar arasında ortada kenarları içbükey altıgenler, aralarda poligonal şekiller oluşmaktadır. Bu şekillerin üzeri de yan aynalıklarda olduğu gibi uygun rumilerle kaplanmıştır. Çorum Minberi korkuluklarında burada görülen onikigenler ortasındaki altıgenler oyularak çıkarılmıştır. Baş taraftaki panonun duvara yakın kirişi üzerinde sapları ile kıvrımlar yaparak sağlı sollu birbirine bağlanan palmetlerden ibaret su bulunmaktadır. Bunun simetriği olan mihrap tarafındaki kirişin üzeri boş bırakılmıştır. Panoların zeminle birleşen alt kenarlarını, birbirine ters zikzaklar arası nebati motiflerle süslü bir friz bulunan kısa pervazlar kapatmaktadır. Oyması derin olmayan bu friz Divriği Ulu Cami süpürgelik bordürünü andırmaktadır. Şerefenin dört ayak üzerindeki köşkü ve külah tezyinatlı olup sonradan ilave edilmiş veya yenilenmiştir.

Kitabeler: Kitabeler kalın yuvarlak satırlı, derin oyulmuş ve çiçekli kufi ile yazılmış olup yazı araları dairesel kıvrımlar yapan rumilerle doldurulmuştur. Yazıların tamamı dinî mahiyettedir ve çoğu Kur'an'dan alınmıştır. Bunlar bu devir minberlerine yazılması âdet hâline gelen ayetlerdir. Bani, imza ve tarih kitabeleri bulunmamaktadır. Ayetlerin mükerrer yazılmış olduklarına bakılırsa hattatın veya neccarın Arapça bilmediği belli olmaktadır.

1. Minberin batı tarafında, korkulukla yan aynalık arasında, 0.22x3 m ebadında, Kur'an II-255'in baş kısmı (Ayete'l Kürsî'den):

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له

2. Mihrap tarafı, korkulukla yan aynalık arası 0.26x3 m ebadında, aynı ayetin devamı:

ما في السموات وما في الارض من ذا الذي يشفع

3. Mihrap tarafında, yan aynalıkla şerefe altı panosu arasındaki birinci pervaz üzerinde ayetin devamı:

عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم و ... يحيطون بشيء من عند الا باذنه يعلم

4. Mihrap tarafında süpürgelik hizasındaki kuşakta 0.18x2.25 m ebadında aynı ayetten tekrar:

⁸ Semra Ögel, Anadolu Ağaç Oymacılığında Mail Kesim, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 1964-1965, s. 110, Resim 1.

ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشئ من علم

5. Aynı tarafta, korkuluk üst pervazında 0.07x3.11 m ebadında Kur'an XVII- 111'den ilk kısım ve besmele:

بسم الله الرحمن الرحيم و قال الحمد لله الذي لم يتخذ ولداً ولم يكن له شريك في الملك
(ولم يكن له ولي من الذل و كبره تكبراً الله اكبر لله اعه

6. Aynı tarafta, şerefe korkuluğu altında yatay olarak, 0.16x0.54 m ebadında, Kur'an XLVIII- 28'den bir kısım:

وكفى بالله شهيداً رسول الله

7. Batı tarafta merdiven korkuluğunun üst pervazında, 0.07x3.10 m ebadında, Kur'an IX-18'in baş kısmı:

انما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر واقام الصلوة و آتى الزكوة ولم يخش
الا الله فعسى اولئك ان يكونو من المهتدين

8. Aynı tarafta süpürgelik hizasında 0.18x2.28 m ebadında salavat-ı şerife:

اللهم صل على محمد و على ال محمد

9. Şerefe korkuluğu altında, 0.16x0.55 m ebadında Hz. Muhammed'in ve dört halifenin isimleri:

محمد ابو بكر عمر عثمان على

TARİH VE SONUÇ :

Görüldüğü üzere minberde devrini, banisini ve ustasını gösteren herhangi bir ibare mevcut değildir. Kayseri'de diğer iki Selçuklu camisinde (Hunat ve Lala) bulunan minberlerde de tarih, bani ve imza kitabelerinin bulunmayışı⁹ şehirde bu usulün bir âdet hâlinde olduğunu göstermektedir. Ulu Cami'nin Ankara Etnografya Müzesinde bulunan, ortası sekiz köşeli yıldızların geometrik örgüsü ve bu örgü arası nebati motiflerle bezeli, kenar bordürlerinde rumi frizler dolaşan ahşap kapısının üzerindeki

الامير الاشرف الاسلام مظفر الدولة والدين أدام الله علوه

kitabesinde ismi geçen Muzaffereddin, camiye H. 602'de tamir ettiren Mahmud bin Yağıbasan'ın lakabıdır.¹⁰ Kitabe üzerinde, simetrik olarak sağa ve sola açılmış iri birer palmet dalı vardır. Bu palmetlerin arası, ikinci kat olarak, kapının diğer kısımlarındaki gibi kıvrımdal rumilerle bezenmiştir. Minber gibi kapının da imza ve tarih kitabesi yoktur ve tezyinat itibarı ile minberle aynı ustanın eseri olduğunu gösterecek yakın benzerlikler bulmak mümkün değildir.

⁹ M. Zeki Oral, agm., s. 41, 55.

¹⁰ Halil Edhem, age., 18. Kitabede devrin usulüne uygun olarak umum için kullanılan ان الدولة والدين yazılmıştır ki Muzaffereddin Mahmud'un I. Keyhüsrev devri ümerasından olduğu ve bu hükümdarın ikinci defa tahta çıkışında büyük rol oynadığı bilinmektedir, age., 28-30; Osman Turan, age., 272.

Zeki Oral, Ulu Cami minberindeki ayetlerin Kayseri Lalapaşa (Lale) Camii minberindeki yazılarla aynı olduğunu ileri sürerek iki minberin muasır olduğunu ifade etmektedir.¹¹ Gerçekten yazılar, minberlerin mihrap tarafındaki şerefe korkuluk altı hariç metin ve yer itibarı ile aynıdır. Değişik olan, Lalapaşa minberindeki Kelime-i Tevhid'in yerine Ulu Cami minberinde Kur'an 48-28'den bir kısmın yazılmış olmasıdır. Daha ileri işçilikle ve hakiki künde-kâr ile yapılmış olan Lalapaşa minberi tezyinat bakımından farklıdır. Yalnız yan aynalık tertibinde dört köşeli yıldızlar ve sekizgenler arasından haç şeklinde geçen kirişlerde büyük benzerlik bulunmaktadır. Merdiven korkulukları da değişik tezyini örgüde olmasına rağmen oyma kafes işçiliği ile yakınlık göstermektedir.

Mail kesim tekniği hariç aynalıkların kirişler ve rölyefli parçalar kompozisyonunda Kayseri Ulu Cami minberi ile yakın benzerlik bulunan Malatya Ulu Cami minberinin, bani kitabesinden 12. asır sonlarına doğru yapıldığı anlaşılmaktadır.¹² Buna göre Kayseri Ulu Cami minberinin de bundan bir müddet sonra, Muzaffereddin Mahmud tarafından caminin tamiri ile birlikte, yani 13. asır başlarında yaptırıldığı, Lalapaşa minberinin bunu takip ettiği söylenebilir.¹³

Ulu Cami'nin kuzey kapısı üzerinde Muzaffereddin Mahmud'un H. 602 tarihli tamir kitabesinden başka, H. 1135/M. 1722-1723 tarihinde, Matbah Emini Halil Efendi'nin¹⁴ zelzeleden harap olan camiye tamir ettirdiğine dair iki kitabe daha bulunmaktadır.¹⁵ Cami bugünkü dış görünüşünü bu tamir sırasında almış olmalıdır. Ayrıca caminin doğu kapısı üzerinde "Tarihü'z-zelzele sene 1126" kitabesi ile ortada sonradan kubbe yapılarak kapatılan açıklığın mihrap tarafındaki

¹¹ M. Zeki Oral, agm., s. 57.

¹² M. Zeki Oral, agm., s. 580-51.

¹³ Cami ve minberde inşa kitabeleri bulunmamasına rağmen caminin Lala Muslihiddin olan ismi, II. Keyhüsrev'in oğlu II. Keykubad'ın lalası olan ve bu şehzadenin ölümü ile ilgisi olduğu hakkında tarih kitaplarında kayıt bulunan Lala Bedreddin Muslih'i düşündürmekte ise de caminin ve türbenin mimarisi ve içinde kullanılan devşirme malzemeler onun daha eski bir tarihte (12. yy. sonu, 13. yy. başı) başka bir lala tarafından yapıldığı kanaatini vermektedir.

¹⁴ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri ve Matbah Emini Hacı Halil Efendi Kütüphanesi, *Vakıflar Dergisi*, S. XX, s. 245-289.

¹⁵ İki kitabe metni şöyledir:

*İdib bu camii tamir ol hayrın ser-efrazı
Halil Efendi ol Matbah Emini cud-i dem-sâzı
Niyazi batîf-i gaybî dedi ba-elf tarihî
Ola makbul dergâh-ı ilahî say-ı mümtazî
sene 1135
Emin-i sur-ı sultani Mathab Emini kim
Vücub-i hayra hezl-i mal idi âlemde mutadî
Halil-i cümle âlem o zat-ı pâk-i müstesna
Sezadır gülşen-i hayrın denilse serv-i azadî
Harap iken tezelzelden bu mabedgâh arz-ı esâ
Beyn tamiriyle kıldı mücedded köhne bünyâdî
Yıkılmadı cidâr-ı sakfî bala tak-ı zibası
Yine resm-i kadim üzre zuhura geldi inşadî
Bi-nûr-ı Kabe-i ulya bi-izz-i Mescid-i Aksa
Ana göstermiye Mevla azab-ı yövm-i meadî
Yazılsın böyle bir tarih-i nev tâ beyt-i mamure
Ulu Cami Halil'in Kâbe esâ oldu bünyadî
1135*

kemerinin dış yüzünde kufi bir kitabe daha bulunmaktadır. Yine minare şerefesi altında sırlı tuğlalarla (çini) yazılmış bir kitabesi daha bulunmaktadır.

Kayseri Ulu Cami Ahşap Minberi

Minberden detay

Minberden detay

KAYSERİ ULU CAMİ AHŞAP MİNBERİ

Şekil 1

Şekil 2

Şekil 3

Şekil 4

Ulu Cami Minber süslemeleri

Şekil 5

Şekil 6

Ulu Cami Minber süslemeleri

DEVELİ ULU CAMİ MİNBERİ

Anadolu'da XII- XIV. asır, Selçuklu ve beylikler devri camilerinde bulunan, üstün sanat değerini haiz ahşap minberlerden birisi de, Hicri 680, Miladi 1281 yılında Develi'de inşa edilmiş olan¹ Ulu Cami (Cami-i Kebir) minberidir. Minber 1933 yılına kadar bu camide faal ve sağlam vaziyette bulunuyordu. O sene Kayseri Müzesi Memuru Nuh Mehmet Bey, Develi'deki bazı şahısların da teşviki ile² minberi müzeye nakletmek üzere Vilayet ve Develi Kaymakamlığı kanalı ile teşebbüse geçmiştir. Ancak bu teşebbüsüne cami vazifelileri ve cemaat önce karşı çıkmışlar, camiye kilitleyip anahtarını vermek istememişlerdir. Bunun üzerine kapı kilit yerinden testere ile kesilmeye başlanınca (kesik bugün de görülmektedir) anahtar getirilip teslim edilmiş ve kapı açılarak camiye girilmiştir. Bundan sonra minber çok fena şekilde kırılarak sökülmüş ve yedi (?) parçaya ayrılarak, Develi Kaymakamlığının aşağıdaki yazısı ile müze memuruna teslim edilmiştir:

T. C. Develi Kaymakamlığı Tahrirat Kalemî

Valilik Makamına Kayseri

Sayı: 1267.

Develi'den gönderilen asar-ı atika hk.

1- Develi Namazgâh ve Camii Kebirinde bulunan asar-ı atikadan bazı eşyayı Kayseri Müzesine nakletmek üzere memuren izam buyurulan Müze Memuru Nuh Mehmet Bey'e aşağıda evsaf ve parçalı yazılı üç kalem asar-ı atikanın 23/9/933 tarihinde teslimen gönderildiği vusûlünün iş'arına müsaadeleri,

2- Hâlen vakit namazları kılınmakta olan bu camiden sökülerek gönderilmiş olan minberin yerine taştan bir minber yapılmasına ve halının yerine de daha büyük bir halının alınarak gönderilmesine emir ve delaletlerini arz ve istirham ederim efendim.

25/9/933

Develi Kaymakamı V. (İmza)

¹ Kemalettin Karamete, Develi'deki Ulu Cami, *Erciyes Dergisi*, Kayseri, S. 81, s. 18, 19; Kazım Özdoğan, *Kayseri Tarihi* I, Kayseri 1948, s. 43; Tahsin Özgüç - Mahmut Akok, Develi Abideleri, *Belleten*, S. 75; s. 378- 380. Cami kitabesinde banilerin isimleri Nasrullah bin Göçeraslan ve سواستي (Sivastî veya Seva Sitti; halk Sivasi Hatun demektir) binti Said olarak geçmektedir. Nasireddin Nasrullah bin Göçer (Güç) Arslan, Develi Camii'nin inşasından yirmi sene evvel 660 (1262) senesinde Moğollar ve kardeşi IV. Kılıç Arslan'a karşı mücadeleyi kaybederek Konya'dan Antalya'ya çekilen ve oradan da Bizans'a iltica eden Sultan II. Keykavus tarafından yardım talep etmek üzere Antalya'dan Mısır Memlûklü Sultanı Baybars'a gönderilmiştir. Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s. 496; Doç. Dr. Nejat Kaymaz, Pervane Muînüddin Süleyman, Ank. 1970, s. 87. Aynı şahsı H. 670/M. 1272 yılında da Nureddin Caca Vakfiyesi'nde şahit olarak görmekteyiz, Ahmet Tentir, *Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1959, s. 140. Vakfiye'de Güceraslan Göçersalar-şeklinde okunmuş olup aynı adla anılan Nasrullah'ın kardeşleri olabilecek başka şahıslar da bulunmakta, dedesinin, isminin Edhem, kendilerinin Iraklı olduğu kaydedilmektedir. Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok'un makalesinde merhum Zeki Oral'ın, resimler bozuk olduğundan okuyamadığı eksik kısım له حل لقلن olacaktır.

² İlçede bu şahısların ismi söylenmektedir.

Adet	Parça	
1	7	Ceviz tahtasından oymalı yazı ve çiçekli minber ve minber kapısı.
1	1	Mihraplı eski halı (ortası delik ve kenarları yırtık)
1	2	Beyaz mermerden kabartma yazı ve çiçekli mezar taşı (kapak)

Aynı kaymakamlık yine Kayseri Valiliğine yazdığı 24.10.1933 gün ve 1267 sayılı yazısında, camiden götürülen çok kıymetli eşyaların müzeye vaz edildiğine dair cevabi bir yazının alınmadığını belirtiyordu.

Böylece yerinden sökülen minber parçaları Müzeye getirilmiş ve Ürgüp'ün Damsa köyünde bulunan Taşkın Paşa Camii'nden bu şekilde sökülerek getirilen ahşap minber ve mihrap parçaları ile birlikte, karışık olarak ve açıklayıcı envanter bilgileri yazılmadan deftere kaydedilmiştir. Kayseri Müzesi envanter defterinin 1233'ten 1263 numarasına kadar olan kayıtlar bu eserlere ve bir kısım başka ahşap eserlere aittir: Bu numaralar arasında sadece 1237, 1238, 1239, 1240 ve 1241'in karşısına "oyma küfi yazılı tahta, Develi Camii'nden" kaydı, diğer numaralardan bazılarının karşısına da eserin Taşkın Paşa köyünden veya Kayseri Ulu Cami'nden geldiği, bir kısmına da yer belirtilmeyerek sadece "minber kenarı", "ayet yazılı tahta" gibi yazılar yazıldığı görülmektedir. Buradan anlaşıyor ki Develi minberi parçaları Müzeye geldiği anda kaydedilmemiş, daha sonra diğer parçalarla karıştıktan ve neyin nereye ait olduğu unutulduktan sonra kayıtlar yapılmıştır.

1938 yılında Ankara Etnografya Müzesi eski müdürlerinden merhum Osman Ferit Sağlam, Kayseri Müzesine getirilen Taşkın Paşa Camii mihrabının Ankara Etnografya Müzesine alınması için teşebbüse geçmiş ve neticede buna muvaffak olmuştur. Etnografya Müzesinin 29.09.1938 gün ve 223 sayılı yazısında adı geçen değerli Müze Müdürü ve tarihçi: "Taşhun Paşa-Taşkın Paşa mihrabı adeta garip bir mesele hâlini aldı. Bundan birkaç yıl önce bu mihrabın müzemize naklini düşünmüş, lakırdı arasında bunu büyük üstad İstanbul Saylavı, müzelerin eski umum müdürü B. Halil Edhem'e söylemiştim. Üstad bunun yerinden sökülmesinin pek fena bir iş olacağını söyleyerek bundan beni tahzir etmesi ile teşebbüsümün tamamıyla vazgeçmiştim. Son zamanlarda bu mihrabın Kayseri Müzesine, eski müdürü B. Nuh tarafından, Kültür Bakanlığı haberdar edilmeksizin Kayseri'ye, müzeye getirilerek yığıntı hâlinde bırakıldığını; B. Nuh'un ölümünden sonra haber aldım. Tahta üstüne oymacılığın en ince bir numunesi olan bu değerli Türk eserinin bu vaziyeti beni çok müteessir etti" demekte ve Kayseri Müzesince gönderilen iki sandık içindeki mihrap parçalarının teslim alındığını bildirmekte, Develi'ye ait minberin durumunu bilmediğini, ancak Danişmend Oğullarına ait Kayseri Ulu Cami kapısının da Ankara'ya nakledilmesi hâlinde koleksiyonların tekemmül etmiş olacağını belirtmekteydi. Kayseri Müzesi Memurluğunun Etnografya Müzesi direktörlüğüne yazmış olduğu 14.09.1938 gün ve 113 sayılı yazısında Taşkın Paşa Camii'ne ait mihrap ve teferruatın iki parça hâlinde ambalaj ettirilerek trenle gönderildiği belirtiliyor, ayrıca Develi'ye ait minberin de Etnografya Müzesine gönderilmesinde, eserlerin hüsnü muhafazası noktasından mahzur olmadığı bildiriliyordu. Maarif Vekaletinin 15.07.1940 gün ve 40/4/1350 sayılı, Develi'den Kayseri Müzesine nakledilen minbere ait parçalarla Kayseri

Ulu Cami'ne ait kapının Ankara Etnografya Müzesine gönderilmesini emreden yazısı üzerine Etnografya Müzesince görevlendirilen memura Kayseri Müzesi Müdürü tarafından 17.09.1940 tarih ve 510/171 sayılı yazı ile 16 parçadan ibaret bu ikinci kısım ahşap eserler, mevcut envanter numara ve bilgileri ile teslim edilmiştir.³ Sadece Develi Camii minberi ve Kayseri Ulu Cami kapısı olarak teslim edilen bu ikinci kısım parçalar ile daha önce gönderilen ahşap eserler Etnografya Müzesinde bir araya getirilip kurulduğunda ortaya Taşkın Paşa minberi tam olarak çıkmış, Develi Camii minberine ait ancak bazı parçalar kalmıştır. Yeni Müzede, Kayseri Müzesi Envanter defterindeki Develi minberi parçaları olarak belirtilen parçalara ilave olarak üç parça daha tespit edilmiş ve kayıtları bu şekilde yapılmıştır. Etnografya Müzesine giden eserlerden başka Kayseri Müzesinde minberlere ait bir kısım ufak parçalar kalmıştır ki bunlar aşağıda belirtilecektir. Böylece anlaşılmıştır ki Develi Ulu Cami minberinin büyük bölümü kaybolmuştur. Kayseri Müzesine bu minberle beraber getirilen yine üstün sanat değerini haiz Taşkın Paşa Camii mihrap ve minberi tam olarak kaldığına göre, Develi Camii minberi parçaları daha müzeye gelmeden eksilmiştir. Maalesef minber hem fena şekilde kırılmış ve hem de birçok bölümü kaybedilmiştir.⁴ Kayseri Müzesi ve Ankara Etnografya Müzesi teşhir salonları ve depolarında, Kayseri Müzesinde bulunan Develi minberine ait eski resimler esas alınarak yapmış olduğumuz incelemelerde minberin şu parçalarının mevcut olduğu anlaşılmıştır:

- 1- Kapı sövesi
 - 2- Dört adet kitabe bordürü
 - 3-İki adet üzeri su motifli ara parçası
 - 4- Korkuluktan iki parça
 - 5- Yan aynalıklardan veya şerefe altı panosundan bir parça
- Şimdi bunları sırasıyla ele alalım.:

KAPI SÖVESİ

Ankara Etnografya Müzesinden Kayseri Müzesine geri alınmış olan bu parçanın, o müzenin 11930, Kayseri Müzesinin eski 1253 envanter numaralarında ve Ankara Etnografya Müzesi envanter defterinde ve Kayseri Müzesinde bulunan eski resimlerinde Develi Camii'ne ait olduğu kayıtlıdır. Minberin diğer parçaları gibi ceviz ağacından ve çakma künde-kârî tekniği ile yapılmış olup kanatları kaybolmuştur. 241x81 cm ebadında olan parçanın, devrinin özelliklerine uygun olarak aynalık, yan ve alt söve yüzleri kıvrımdal rumilerle bezenmiştir. Zarif kapı kemeri nal sivri kemer tipinde kesilerek yapılmıştır. Sövenin dar olan yan yüzlerinde rumi bir su bulunmaktadır. Tezyinatı oyma derin değildir. Sövede tezyinatlı kaplama levhaları alttaki ana desteklere çivilerle tutturulmuştur.

³ Bu bilgiler Kayseri Müzesi evrak arşivinden alınmıştır.

⁴ Minberin kaybolan parçalarının İngiltere Müzesine götürülmüş olduğuna dair Develi'de bir söylenti bulunmaktadır.

KİTABE BORDÜRLERİ

Dört adet olup Etnografya Müzesinin 11923, 11924, 11925, 1126; Kayseri Müzesinin eski 1238, 1238, 1240 ve 1241 envanter numaralarında kayıtlı olup sırasıyla 312x22, 311x22, 210x20 ve 220 x18 cm ebatlarında bulunan parçalar minberden çok fena şekilde kırılarak sökülüş olup yan aynalıklarla korkuluk ve süpürgelik arasında kalın kitabe bordürleri olarak yer almış olmaları lazımdır. Yazılar fevkalade güzellikte, yuvarlak satırlı, derin oyulmuş çiçekli küfi ile yazılmış olup araları kıvrımdal rumilerle doldurulmuştur. Yazı metinleri minberlere mutat olarak yazılan, Kur'an'dan ayetler olup⁵ minberde bulunması gereken ve bu yazıların devamı olan diğer kitabe bordürleri kaybolmuş olduğundan mevcut parçalar üzerinde ayetlerin ancak başlangıç kısımları bulunmaktadır. Kalan parçalardaki yazılar sırasıyla şöyledir:

Birinci parça : Kur'an 2-255 (Ayete'l Kürsi) baş kısmı.

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاخذه سنة ولا نوم له ما في السموات وما في الأرض

İkinci parça : Aynı ayetin devamı

من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيط

Üçüncü parça: Kur'an 2-285'in baş kısmı:

امن الرسول بما انزل اليه من ربه والمؤمنون كل امن

Dördüncü parça: Aynı ayetin devamı

بالله وملائكته وكتبه ورسله لا نفرق بين احد من رسله

İKİ ADET ARA PARÇASI

Daha önce Ankara Etnografya Müzesi deposunda bulunan ve müzenin 11931, 11932, Kayseri Müzesinin 1255, 1256 envanter numaralarında kayıtlı olan, bir yüzleri rumi bir su ile süslü 310x12, 316x12 cm ebadındaki bu ince uzun parçaların; minberin şerefesi altında, yan aynalıklarla şerefe altı panosu arasında veya şerefe altının diğer tarafında bulunması icap eden ve minberde aynı zamanda destek ve ayaklık vazifesini gören parçalar olması lazımdır. Benzer şekildeki bordürler Kayseri Lale (Lala Paşa) Camii şerefe korkuluğu ve şerefe altı panosu yanlarında ve yan aynalıktaki şerefe grubu arasında bulunmaktadır. Develi minberinde bu parçalara bitişik veya mümasil aynı şekilde yer alan bordürlerin üzeri herhâlde kitabeli olacaktı.

KORKUKTAN İKİ PARÇA

Kayseri Müzesinde, envanter defterinin 1236 numarasında "Oyma çerçeve" olarak kayıtlı 60x36 cm ebadında bir taraf şerefe korkuluğu ile yine aynı minber korkuluğundan kırılarak ayrılmış bir parça bulunmaktadır.(Müze Envanter No: 80/73) Oyma kafes tekniği ile sekiz ve beş köşeli yıldızlar, sekizgen ve altıgenler şeklinde oyularak meydana getirilmiş olan ve oyuklar

⁵ M. Zeki Oral, Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri, *Vakıflar Dergisi*, S. V.,- 23- 78.

etrafında 0.5 cm geride ve aynı ölçüde yükselerek dolaşan, üzeri oluklu ikinci kat geometrik örgü bulunan bu parçaların da envanter kaydında herhangi bir açıklama olmamasına rağmen Develi Ulu Cami minberine ait olması gerekmektedir. Çünkü bu minberle beraber Kayseri Müzesine getirilen Taşkın Paşa Camii minberi korkulukları bu işçilikte olmadığı gibi⁶ Kayseri’de korkulukları aynı işçilikte bulunan Ulu Cami ve Lale Camii minberlerinden de farklıdır.⁷ Geriye sadece, parçaları müzeye gelmiş Develi Camii minberi kalmaktadır ve bu parçalar da oradan getirilmiştir. Böylece anlaşıyor ki Develi Ulu Cami minberi korkulukları oyma kafes işçiliği ile yapılmıştır.

YAN AYNALIKLARDAN VEYA ŞEREFİ ALTİ PANOSUNDAN BİR PARÇA

Kayseri Müzesinde bulunan ve 80/72 envanter numarasına kaydedilmiş olan bu parçanın da Develi Camii’nden geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü yukarıda bahsi geçen korkuluk parçalarında olduğu gibi Kayseri Müzesine gelen ve Kayseri dâhilinde bulunan camilerdeki minberlerin benzer kısımlarından farklı ebat ve işçiliktir. Parça bahis konusu minberlere ait olmayınca geriye sadece yine Develi minberi kalmaktadır. Bu parçadan anlaşıldığına göre minberin yan aynalıkları ve şerife altı panosu çakma tekniği ile yapılmış olup üzeri tezyinatlı, büyük kenarları 11.5 cm, küçük kenarları 9.5 cm olan beşgen ve büyük kenarları 9, küçük kenarları 7.5 cm olan dörtgenlerin aralarına, bu parçalar boyunda, üzerleri çift oluklu ara çitaları yerleştirilerek meydana getirilen geometrik kompozisyonla ibarettir. Bir araya getirilen ve aralarına çitalar yerleştirilen dört beşgen ve dört dörtgenin meydana getirdiği bu kompozisyon Kayseri Ulu Cami yan aynalıklarından az farklıdır.⁸ Bu tezyinatlı parçaların kenarlarında, diğer minberlerde de görüldüğü gibi (Ulu Cami, Hunat Camii ve Lale Camii) ortaları noktalı küçük daire sıraları bulunmaktadır. Yüzeyleri lotus ve palmetlerden meydana gelen rûmillerle doldurulmuştur. Parçaların kenarları ara çitaları üzerine basmaktadır ve tezyinat arasındaki oyuklardan madeni çivilerle, göze batmayacak şekilde, arkada bulunan ana levhaya çivilenmişlerdir. Böylece hem bu parçalar hem de kenarlarından tuttıkları ara çitaları arka levhaya raptedilmiş olmaktadır. Ayrıca kısa ara çitalarda da köşelerde, başları altı tüveyçli çiçek şeklinde motiflenmiş demir çivilerle arka tahtaya tutturulmuşlardır. Parçanın tamamı boya görmemiş ve ilk hâliyle kalmıştır.

Kayseri Müzesi envanter defterinin 1237 numarasında kayıtlı bulunan ve Develi Camii’nden geldiği belirtilen, yazıları arslan şeklinde istif edilmiş bir ahşap levha aynı camiden gelmiş olabilir ama minberle bir alakasının olmadığı bellidir. Herhâlde cami içine ve belki minber üzerine sonradan levha olarak asılmıştır. Yine aynı müzenin envanter defterinin 1452 numarasında minber kenarı olarak kayıtlı bulunan ve nereden geldiği belirtilmemiş olan 70x74 cm ebadındaki geometrik örgülü ahşap pano, Taşkın Paşa minberi korkuluklarının geometrik örgüdeki kompozisyon farkı hariç işçilik ve ağaç bakımından aynıdır.⁹ Taşkın Paşa minberi Ankara Etnografya Müzesinde

⁶ M. Zeki Oral, agm. Resim 28-29.

⁷ Mehmet Çayırdağ, Kayseri Ulu Cami Ahşap Minberi, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XV. s. 55-59; M. Zeki Oral, agm., Resim 23.

⁸ Mehmet Çayırdağ, agm.

⁹ M. Zeki Oral, agm., Resim 28-29.

tam olarak bulunduğuna göre bu parça belki aynı camide, aynı usta tarafından minberle birlikte yapılan kürsüye ait olabilir.

Minberden kalan parçalarda tarih, bani ve usta kitabeleri yoktur. Bu bakımdan minberin tam olarak yapılış tarihi belli değildir. Ancak özelliklerinden bunun da caminin inşa tarihi olan H. 680/M. 1281 yılında yapılmış olduğu söylenebilir. Etnografya Müzesindeki bahis konusu minber parçaları 29.12.1980 tarihinde tekrar Kayseri Müzesine getirilerek 80/1015, 1016, 1017; 1018, 1020, 1021 envanter numaralarına kaydedilmiştir. Bu parçalar şimdi Kayseri Büyükşehir Belediyesine ait Gevher Nesibe Darrüşşifa ve Medresesinde bulunan Selçuklu Müzesinde teşhir edilmektedir.

Develi Ulu Camii

Develi Ulu Camii kitabesi

Develi Ulu Camii Kapısı

*Develi Ulu
Camii
Mihrabı*

*Develi Ulu
Camii
Mihrabından
detay*

Develi Ulu Camii Minberinden detay

*Develi Ulu Camiinden Kayseri Müzesine
getirilen arslan şeklinde yazılmış
Euzü-Besmele*

Develi Ulu Camii Minberi Kapısı

Develi Ulu Camii Minberi parçası

KAYSERİ’NİN CAMİ, MESCİT VE NAMAZGÂHLARI

Kayseri; 1071 Malazgirt Zaferi üzerine Hristiyan Bizans’tan fethedilerek kati İslam ve Türk vatanı hâline gelmesiyle beraber, bunun nişanesi, Müslümanların vazifesi ve ihtiyacı olarak burada cami, mescit ve namazgâhlar (üzeri açık namaz mahalleri, musalla) inşa edilip şeklen de bir Müslüman şehri hâline gelmiştir. Burada yapılan ilk büyük caminin, Selçuklulara bağlı olarak şehri Bizans’tan alan ve kendi beyliklerine dâhil eden Danişmendlilerden üçüncü hükümdar, aynı zamanda Kayseri’yi kendisine başşehir yapan Mehmed Melik Gâzi’nin (saltanat yılları 1134-1143) yaptırmış olduğu Ulu Cami (Cami-i Kebir, eski adı ile Sultan Camii) olduğu bilinir. Cami içerisinde bulunan, Roma ve Bizans mabetleri yıkıntılarından alınarak kullanılmış sütun ve sütun başlıkları buna bir delil olarak da mütalaa edilir. Türklerin fethi ile birlikte şehirde henüz böyle bir caminin inşasını tamamlama zamanı bulunmadan mevcut bir kısım Hristiyan kilisesinin de kısa sürede cami hâline getirildiği şüphesizdir. İşte bu şekilde sonradan cami hâline getirilen bir kilise olan Hacet Mescidi Cami-i Kebir yakınında bulunuyordu. 35 yıl kadar önce imar tatbikatı için yıkılmıştır.

Şehrimizde bu şekilde ilk cami olarak bilinen mabetlerimizin yanında gözden kaçan çok mühim ve değerli bir cami daha bulunmaktadır. Bu eser Battal Camii’dir. Rahmetli Prof. Dr. Osman Turan’ın tespitine göre XI. asır tarihçilerinden Herevi’nin eserinden anlaşılan ve böylece Kayseri’nin Türkler tarafından fethinden önce varlığı belli olan bu cami hakkındaki bilgilerimiz şöyledir: Bilindiği üzere büyük İslam kahramanı Battal Gâzi, Emeviler zamanında yaşamıştır. İslam ordusu komutanları arasında cihada katılarak Bizans’la mücadele etmiş, Anadolu’da birçok bölgenin geçici de olsa fethini gerçekleştirmiştir. Hayatı destanlaşan bu kahraman (el yazması manzum Türkçe destanından bir bölüm tarafımızda bulunmaktadır) Eskişehir’in Seyitgâzi kazasında 740 yılında şehit olmuş olup türbesi orada bulunmaktadır. Battal Gâzi’nin diğer kumandanlarla birlikte, 717 yılından itibaren birkaç defa Kayseri’yi ele geçirerek burasını kısa sürelerle İslam ülkesi hâline getirdikleri tarihte kayıtlıdır. İşte Battal Camii bu fetihlerin ve bu büyük İslam mücahidinin eseri olmalıdır. Nitekim mimari durumu da bunu ispatlamaktadır. Büyük bir tonoz hâlinde Bizans yapısı tarzındaki ilk şekline ait duvarlar, üst kaplamalar altında, Vakıfların daha önce yaptırdığı son tamir sırasında görülmüştür. Seyit Battal Gâzi, Kayseri’de bulunduğu tarihlerde tabii ki yerli ustalara kendi tarzlarında bu mabedi yaptırmış veya bu civarda bugün de bulunan kalıntılar gibi değişik bir binayı cami hâline getirmiş olmalıdır. Mihrabın camiye uygun şekilde kiblede bulunması bu binanın başka bir bina olarak yapılmış olmadığı, esasen cami olarak inşa edildiği görüşünü kuvvetlendirmektedir. Battal Gâzi ve Müslümanlar’ın bu kısa süren hâkimiyetinden sonra binanın kilise hâline getirildiği düşünülebilir. Şehre Selçuklular geldikten sonra, hatırası büyük olan bu mabedi yeniden camiye tahvil edip dıştan tamamen duvarla muhafaza altına alarak ve içten geniş tonozu iki takviye kemeri ile destekleyerek sağlamlaştırmışlar, daha sonra da önüne, bugün üst katı yıkılmış bulunan türbeyi eklemişlerdir. Bu türbe Evliya Çelebi’nin anlattığı Kırk Kızlar Türbesi’dir. Cami civarında bulunan mezarlığın Selçuklu devri mezar taşları,

bu havalide teşekkül eden gecekondulara yapı taşı olarak taşınmaya başlanınca otuz sene kadar önce bir kısım eski mezar taşını bu türbe içerisine taşıtmıştım. Türbede daha önce mezar taşı yoktu. Netice olarak Kayseri'nin ilk İslami mabedinin Battal Camii olduğunu söyleyebiliriz.

İlk fetihlerden itibaren her mahalle ve her sokak cami ve mescitlerle doldurulmuştur. İlk mahalleler bu cami ve mescit isimleri ile anılmıştır; Sultan Camii Mahallesi, Lala Cami Mahallesi gibi. Bu mabetleri yapanlar tabii ki saray erkanı, idareciler, şehrin ileri gelenleri ve halk olmaktadır. Kayseri'de fetihten beri yapılmış olan bu binaların bir kısmı bugün mevcut olup bir kısmı dernekler vasıtası ile yıkılarak yenilenmiş, bir kısmı istimlak giren mahallelerde terk edilmiş ve bakımsız hâlde kalmış, bir kısmı da tamamen ortadan kalkmıştır. Eski kayıtlarla varlığı bilinen bazı mühim cami ve mescitlerin bugün yerleri bile belli değildir; Pervane Bey Mescidi, Osman Paşa Camii gibi. Bunun yanında yeni kurulan mahallelerde de birçok yeni cami yapılmıştır.

Bu yazımızda 1951 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı Kemal Turfan tarafından Kayseri'de tespiti yapılan ibadethanelerin listesini ve fazla tanınmayanların yine o zamanki tespite göre adreslerini yazacak, buna Müftülükten aldığımız bugünkü cami listesini ilave edeceğiz.

1. Battal Camii (Battal Mahallesi'nde)
2. Ulu Cami (Cami-i Kebir)
3. Hunat Camii (Huand)
4. Güllük Camii
5. Hacı Kılıç Camii
6. Lale Camii (Lala)
7. Han Camii (Han olarak yapılmış olup sonradan camiye çevrilmiştir)
8. Fatih Camii (Kale içinde)
9. Şıh Camii (Şeyh Tennûrî)
10. Kurşunlu Camii (Doğancı Hacı Ahmed Paşa, Mimar Sinan)
11. Yanıkoğlu Camii (Yanıkoğlu Mahallesi'nde)
12. Katıroğlu (Hatıroğlu) Camii
13. Çandır (Velüyiddin) Mescidi: Çandır Mahallesi Altan Sokak
14. Akçe Mescit: Yenice Yaraş Mahallesi Altan Caddesi
15. Yenice İsmail Mescidi: Yenice İsmail (Orta) Mahalle
16. Hüdaverdi Mescidi: Yenice İsmail Mahallesi Yenice Sokak
17. Karataş (Ahi Kasım) Mescidi: Yenice İsmail Mahallesi Karataş Sokak

- 18.** Hasta Hoca Camii: Hacı Saki Mahallesi Altan Caddesi
- 19.** Hasbek Kümbet Mescidi: Atatürk Bulvarı Hasbek Çıkmazı
- 20.** Mescit: Hasbek-Hacı Saki Mahallesi Atatürk Bulvarı Çapar Sokak
- 21.** Mescit: Hasbek Mahallesi Kart Sokak
- 22.** Hasbek Kitçi Mescidi: Dilaver Paşa Mahallesi Birlik Sokak
- 23.** Hoca Hasan-Cuma Çavuşoğlu Camii: Atatürk Caddesi Kamaşak Sokak (ilk inşası 1189 tarihinde)
- 24.** Kadı Mescidi: Yalman Mahallesi Ulaş Sokak (ilk inşası H. 738/M. 1337 yılında)
- 25.** Serçeönü Mescidi: Sahabiye Medresesi yakınında
- 26.** Mescit-Kadı Camii: Serçeönü Mahallesi Çiğdem Sokak Kadı Bahçesi kenarında
- 27.** Cürçüler Mescidi: Cürçüler Mahallesi Buyurgan Sokak no. 25 (1859'da tamir edilmiş)
- 28.** Pervane Mescidi: Zekayibey Mahallesi Selvi Sokak (Asıl Pervane Bey Mescidi, Bürüngüz Camii güneyinde, Kapalı Çarşı'nın devamında iken, Kapalı Çarşı onarımı sırasında yıkılarak yerine han yapılmıştır.)
- 29.** Çukur Mescidi: Muammerbey Mahallesi Ejder Sokak ile Çukur Camii Sokağı arasında (1682 tarihinde yapılmış)
- 30.** Kalem Kırdı Mescidi: Hunat Mahallesi Kalemkırdı Sokak (1761'de tamir edilmiş)
- 31.** İki Kapılı Cami: Yıkılarak yerine Bürüngüz Camii yaptırılmıştır.
- 32.** Saraçlar Mescidi: Kapalı Çarşı Saraçlar Çarşısı
- 33.** Güngörmez Mescidi: Kapalı Çarşı, Cıngıllıoğlu Çarşısı ile Gön Hanı arası
- 34.** İç Bedesten Mescidi: Ulu Cami Sokak İç Bedesten yanı
- 35.** Hacet Mescidi: Ulu Cami Mahallesi Basma Sokak (yıkılmış)
- 36.** Eski Bedesten Mescidi: Eski Bedesten Mahallesi Okur Sokak (1719'da yapılmış)
- 37.** Bozaltı (Pusaltı) Hasanbey Mescidi: Bozaltı Hasanbey (Bozaltı Paşa Mahallesi Bozaltı Sokak)
- 38.** Birecik Mescidi: Küçük Mustafa Mahallesi Kılıç Sokak
- 39.** Küçük Mustafa-Orta Cemaat Mescidi: Küçük Mustafa Mahallesi Tuğrul Sokak
- 40.** Çukurlu Camii: Küçük Mustafa Mahallesi Kılıç Sokak
- 41.** Bozaltı Paşa Camii: Bozaltı Paşa Mahallesi Altay Sokak
- 42.** Siviş Mescidi: Kemeraltı Mahallesi Göç Sokak

43. Kabasakal Mescidi: Kabasakal Mahallesi Altay Sokak
44. Müftü Efendi Camii: Kabasakal Mahallesi
45. Abdullah Şeyh (Şih) Mescidi: Abdullah Şeyh (Şih) Mahallesi Cömert Sokak
46. Karaimam Mescidi: Karaimam Mahallesi Haseki Sokak (tamir tarihi: 1657)
47. Ömer Şeyh Mescidi: Tahir Ağa Mahallesi Sofa Başı Sokak
48. Danacılar-Ali Hoca Mescidi: Danacılar Mahallesi Yuvak Sokak (yapıldığı tarih: 1625, tamir tarihi: 1753)
49. Çifteönü Camii: Danacılar Mahallesi Çifteönü Caddesi (yapılış tarihi: 1695)
50. Peynirci Mescidi: Çakaloz Mahallesi Nazımbey Caddesi
51. Otmanoglu Mescidi: Emir Ağa Mahallesi İyiler Sokak
52. Karaca Mescit: Caferbey Mahallesi Kesim Sokak
53. Battalaltı Mescidi: Selaldı Mahallesi Kesim Sokak
54. Cafer Bey Camii: Caferbey Mahallesi (1872 yılında yapılmıştır)
55. At Pazarı Mescidi: İsmetpaşa Mahallesi At Pazarı
56. At Pazarı Camii (eski Tekkeönü Camii): İsmetpaşa Mahallesi At Pazarı Meydanı doğusunda
57. Cürcürük Mescidi: Emir Ağa Mahallesi Bade Sokak (yapılış tarihi: 1711)
58. Matara Camii: Emir Ağa Mahallesi Matara Sokak (yapılış tarihi: 1621)
59. Çakaloz Mescidi: Çakaloz Mahallesi Nazım Bey Caddesi
60. Kümbet-Gubaroglu-Yumurtalı Mescidi: Gubaroglu Mahallesi Kurun Sokak No 7 (türbe iken 1560'ta mescit olmuş)
61. Göllü Çeşme Mescidi: Tahir Ağa Mahallesi Göllü Sokak
62. Tasmakıran-Tahir Ağa Mescidi: Tahir Ağa Mahallesi Tasma Sokak
63. İsa Kümbet Camii: Tahir Ağa Mahallesi Güllü Sokak (1554 yılında yapılmış)
64. Pekmezci Mescidi: Eski Bedesten Mahallesi Pekmezci (Baran) Sokak Çıkamazı
65. Kocabey Mescidi: İnönü Bulvarı Hatuniye Medresesi önü (1951'den önce yıkılmış, Kadı Hamamını yaptıran Mahmud Kadı Vakfı imiş)
66. Taşcıoğlu (Karakürkçü) Mescidi: Karakürkçü Mahallesi Tepecik Sokak
67. Tol Mescit: Karakürkçü Mahallesi Tepecik Sokak
68. Setenönü Mescidi: Mustafa Necib Mahallesi Setenönü Parkı karşısı

- 69.** Büyük Çeşme Mescidi: İsmet Paşa Mahallesi
- 70.** Efendi Ağa Camii: Tavukçu Mahallesi Uzun ve Gündoğan sokakları arası
- 71.** Konuk Boğan Mescidi: Tos (Konukboğan) Mahallesi Sucu Sokak
- 72.** Tutak Mahallesi Mescidi: Tutak Mahallesi Lise Caddesi
- 73.** Tutak Mescidi: Tutak Mahallesi Ulus Sokak
- 74.** Hacı Kasım (Yeni) Camii: Hacı Kasım Mahallesi Yeni Caddesi (1676'da yapılmış, 1722 de tamir edilmiş)
- 75.** Kiroğlu Mescidi: Kiroğlu (Hacı Kasım) Mahallesi Dilek sok (1822 yılında inşa edilmiştir)
- 76.** Kiroğlu Namazgâhı: Hacıkasım Mahallesi Dilek Sokak
- 77.** Deliklitaş Mescidi: Deliklitaş Mahallesi
- 78.** Deliklitaş Mescidi: Deliklitaş Mahallesi Bilgin ve Bilecik sokakları kavşağında
- 79.** Hasinli Camii: Hasinli Mahallesi (1715 yılında tamir edilmiş)
- 80.** Emir Sultan Mescidi: Cumhuriyet Mahallesi Uğur Sokak
- 81.** Cıncıklı Camii: Cumhuriyet Mahallesi Tennûrî Sokak
- 82.** Baldöktü Camii: Küçük Söğütlüönü Mahallesi Tolbaşı Sokak
- 83.** Söğütlü Mescidi: Seyit Gâzi Mahallesi Budak ve Dinçtürk sokaklarının kavşağında
- 84.** Tabaklarönü Mescidi: Seyit Gâzi (Musa Gâzi) Mahallesi Talas Caddesi, 1951'de yıkılmış (1230, 1617, 1695 tarihlerinde tamir edilmiş)
- 85.** Hakırdaklı Mescidi: Mükremin Mahallesi Etiler ve Dinçtürk Sokakları kavşağında
- 86.** Hacı Veled Mescidi: Hacı Veled Mahallesi (1705'te inşa edilmiş) Akbay Sokak
- 87.** Yeni (Saçan Hasanoğlu) Camii: Hacı Veled Mahallesi Ateş Sokak güney ucu (1770 yılında yapılmış)
- 88.** Yeni Camii: İsağa Mahallesi
- 89.** Namazgâh: İstasyon'un güneyinde, İstasyon ile Atatürk Caddeleri arasında (yerinde bir şey kalmamış)
- 90.** Halacoğlu Mescidi: Halacoğlu Mahallesi Halacoğlu sok (1749'da inşa edilmiş)

Müftülükten aldığımız, ilimiz merkezinde hâlen faal durumda olan eski ve yeni cami ve mescitler alfabetik sıraya göre aşağıdadır.

01. Ali Hoca
02. At Pazarı

03. Ayakcıklı
04. Aydınlıkevler

05. Baldökrü	40. Hacıklıç
06. Barbaros	41. Hacısaki
07. BattalGâzi	42. Hacıveled
08. Beşparmak	43. Hakırdaklı
09. Bozatlıpaşa	44. Han
10. Bozatlıpaşa Narlı	45. Hasansaçanoğlu
11. Caferbey	46. Hasbek Kırçı
12. Cürcürler	47. Hasbek Kümbet
13. Cıncıklı	48. Hasinli
14. Çakaloz	49. Hunat
15. Çandır	50. Huzurevler
16. Çifteönü	51. Hürriyet
17. Çukur	52. İkikapılı (Bürüngüz)
18. Çukurlu	53. İkiyüzevler
19. Deliklitaş	54. İyiler
20. Deliklitaş Yazı	55. Kabasakal
21. D.S.İ.	56. Kalaycıoğlu
22. Düvenönü	57. Kaleiçi Fatih
23. Efendiağa	58. Muradiye
24. Erciyesevler	59. Kalemkırdı
25. Esentcpe	60. Müftü
26. Esentepe Yeniceler	61. Kanlıyurt
27. Esenyurt Yeni	62. Nurihas
28. Eski Bedesten	63. Karacaoğlu
29. Fatih	64. Otmanoğlu
30. Fevzi Çakmak	65. Karaimam
31. Garipdost	66. Örnekevler
32. Gayretiye	67. Karakürkçü
33. Gâziosmanpaşa	68. Pervane
34. Göllüçeşme	69. Keklikoğlu
35. Gülük	70. Peynirli
36. Gültepe	71. Keykubad
37. Gültepe Köşk	72. Plevne
38. Gültepe Köşke	73. Raşit
39. Hacıkasım	74. Kılıçarslan

75. Sahabiye	95. Şafak
76. Kınaş	96. Şeker Fabrikası
77. Saklıbahçe	97. Şeyh (Şih)
78. Kubaroğlu	98. Şirinevler
79. Sanayi	99. Taşkatıroğlu
80. Kurşunlu	100. Terminal
81. Setenönü	101. Türkistan
82. Küçükçalık	102. Tolbaşı
83. Seyyid Burhaneddin	103. Uğurevler
84. Küçükmustafa	104. Yanıkoğlu
85. Seyit Gâzi	105. Yavuzlar
86. Lale	106. Yenicami
87. Sırasöğütler	107. Yeni Mahalle
88. Mahrumlar	108. Yenişehir
89. Siviş	109. Yeşilmahalle
90. Meydan	110. Yeşilmahalle Ünal
91. Sözduyar	111. Yıldırım Bayezid
92. Mithatpaşa	112. Fuar-Bedir
93. Sümer	113. Bozgedik
94. Mithatpaşa Kümevler	

Yazımızın sonunda ve vatandaşlar tarafından hayır gayesiyle camiler üzerinde yapılan bazı önemli hatalardan bahsetmek istiyoruz. Birçok eski cami ve mescitler eskimiş; tamire muhtaç veya harap hâle gelmiş denilerek kurulan dernekler ve hayırsever vatandaşlarca yıkılarak eski hâliyle hiç alakası kalmayacak şekilde yeni malzeme ve betonarme ile yeniden inşa edilmişlerdir. Çok güzel bir hizmet gibi gözüken bu faaliyetin şöyle mahzurları ortaya çıkmaktadır: Birincisi vakfın hakkıdır. Camiyi yaptıran, şekline karar veren ilk banî ve vâkıfın vakfı, onun rızası olmadan değiştirilmekte ve ortadan kaldırılmaktadır. Eski hâli ortadan kaldırılıp yeni şekli ile meydana konan caminin artık ilk yapısını ve ilk banisini cemaatin anması önlenmiş olmaktadır. Hâlbuki sonradan yapılacak müdahaleler tamir şeklinde olarak, mümkün olduğu kadar eski şekli muhafaza ettirilirse hem tamir edeni hem de eski sahibinin eseri gösterilmiş olur. Caminin şekline karar veren ilk yaptıranın kararına uymak sonradan gelecek nesil için borçtur. Bu bakımdan çok eskiden yapılan şuurulu tamirlerde bu husus göz önüne alınır. Mümkün olduğu kadar asıl şekline getirilmesine çalışılır. Mesela 1715 yılındaki büyük zelzele ile yıkılan Kayseri Ulu Cami'ni, Kayserili Matbah Emîni Hacı Halil Efendi yeni baştan imar etmiş fakat aslını bozmamış ve bunu da, caminin kuzey kapısı üzerine koydurduğu kitabe de "şekl-i kadim üzere tamir ettirdiği"ni yazarak ilan etmiştir. İşte bu şekilde yapılacak tamirlerde böyle kitabeler de hem hayır sahibinin ismi kaydedilmiş hem de tarihe hizmet edilmiş olur.

Yeni baştan imarın ikinci önemli mahzuru da eski nesillerle yeni nesiller arasındaki yeni tarihle bağın koparılmasıdır. Biz millet olarak İslami hayatımız boyunca bir cami, bir medrese bir türbe, han, hamam mimarisi geliştirmişizdir. Asırlar boyunca bu mimarinin bazı değişikliklere uğramasına rağmen birbirinden tamamen farklı değildir. Bugün mahallemizde bulunan eski bir mescitte, bizim görüp orada ibadet ettiğimiz gibi dedelerimiz, atalarımız da ibadet etmişlerdir. Biz ve çocuklarımız onu görünce tarihimizi hatırlarız, geçmişlerimizin yapmış olduğu hayırları takdir ederiz. O zamanki mabedin direği, kapısı, son cemaat mahalli vs. sinde geçen hatıralarımızı naklederiz. Eski cami gelmiş, geçmiş ile mahallenin bir maneviyat yuvası, hatırası olur. Ama biz onu yıkar da yenisini yaparsak bu hatırayı ve mahalledeki bu havayı ortadan kaldırmış oluruz. Artık bina da yenidir, biz de yabancı gibi, yabancı bir semte gelmiş gibi oluruz. Çocuklarımızın atalarını, tarihini düşünmesine ve atalarımızın sanatının görülmesine vesile olacak bir eseri yok etmiş oluruz. Gözden kaçırmayalım ki bugün belirli çevreler yeni malzemeyle, eskiden tamamen farklı plan ve mimaride mabetler yaptırmak için çalışmaktadırlar. Buraların elbette bir gayeleri bulunmaktadır. Bugün bir memlekete sahip çıkarken oradaki kubbe ve minareleri gösteririz. Bu hatırlayış her zaman bu işaretlerle olmayabilir. Bir mahalle mescidindeki dört ayaklı köşk minare, eski ahşap direkli tavan ve sütunlar, mütevazı mihrap da bu hizmeti görür. Biz yeni mahalleler kurup eskileri ortadan kaldırırken, bugün meydana gelmiş millet gibi atalarımızın yadigarlarını silip süpüremeyiz. Tabii ki bugünün bazı modern imkân ve malzemelerinden istifade edeceğiz. Ama mümkün olduğu kadar eskiyi muhafaza ederek.

Bütün bunlardan başka ecdadın, eski camide ibadetin daha efdal olduğuna dair olan inanışlarını da unutmayalım. Artık bu eserlerdeki sanat, sanat tarihi ve tarihi değerleri saymayalım.

Bir hususta camilerimizin bugünkü tefrişi meselesidir. Caminin binası gibi içindeki eşyaları da önem taşımaktadır. Eski sanat değerini haiz, yüzlerce senedir hizmet gören minber, mihrap ve kürsüsünü atıp yerine modern mermer ve formika malzeme ile yapılan yeni şekiller koymak gerçekten büyük hata olmakta, caminin manevi havasını değiştirmektedir. Bunlar harap ve yakışıksız ise ve değiştirmeleri mutlaka gerekiyorsa yine eskiye benzeyen malzeme ve şekille değiştirmeliyiz. Bu eşyalar da aynı zamanda bina gibi vakıftır. Unutmayalım ki şuurlu düşünmeden ve bilmeden bazı eski değerler bizim için çirkin, basit, yeniler de güzel gibi gözükebilir. Yabancılar bizim beğenmediğimiz bu eski parçalara dünyanın parasını vererek almak istemektedir. Bizim içinde eşyayı değerlendirirken onların verdiği bu değer esas olmaktadır. Yine eski tip çiçek gibi göz nuru, el emeği halıların değiştirilerek tek renk fabrika halıları sermekte aynı durumdadır. Hele her yere çakıştırılan flüoresan lambalar, abajurlar, portatif çelik eşya naylon şamdanlar vs. huşu ile içinde bulunduğumuz mabedi, her zaman içerisinde oturduğumuz yeni ev ve bürolarımızdan bir köşe hâline getirmektedir. Bilgisiz eller eski minberi kırıp dökmekte, mihrabı evinin eşyasını boyar gibi boyamakta, ilaveler yapmakta, eski kitabesini kaybetmekte halısını yenilemektedir. Bunlar sadece kanun kitap meselesi değildir. Bunlar bizim bugünümüzün ve geleceğimizin esasları gibi görünen mühim bir meseledir. Çok azı kalan eski mabetlerimizin her şeyinin kıymetini bilelim.

KAYSERİ MEVLEVÎHANESİ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hocası Seyyid Burhâneddin'in, Mevlânâ'yı yetiştirdiğine kanıt olarak onu Konya'da bırakıp 1239 yılında gelerek dergâhını kurup 1244 yılındaki ölümüne kadar yaşadığı¹ Kayseri'de menşei her hâlde ona dayanan bir Mevlevihâne'nin (Mevlevi Tekkesi) bulunduğu, hem de bunun vakıf olarak kurulmuş olduğuna dair elimizde kayıtlar bulunmaktadır.

Seyyid Burhâneddin'in dergâhının Kayseri'de İç Kale (eski ismi ile Ahmedek) yanında, kale hendeği kenarında olduğu hakkında bir işaret Ahmet Eflaki'nin meşhur eseri Menakibül Arifin'de bulunmaktadır.² Bahis konusu eser, Moğollar Kayseri'yi yağmalarken (1243 yılındaki Moğol istilası) Seyyid'in burada oturduğunu kaydetmektedir. Aşağıda görüleceği üzere sonradan yapılan tekkelerin de burada olduğu anlaşılmaktadır.

Meşhur Selçuklu veziri ve Mevlevi müridi Pervane Muineddin Süleyman'ın³ Kayseri'de yaptırmış olduğu medrese de bu civarda idi. Medrese tamamlandığında Mevlânâ hayatta olmadığından açılışa Mevlânâ'nın meşhur oğlu ve Mevlevîlik tarikatının kurucusu Sultan Veled davet edilmiştir.⁴ Sonradan yıkılmış olan ve Pervane Bey ismi ile anılan medresenin temelleri, Kale önünde, Kapalı Çarşı onarımı sırasında açığa çıkmıştır.

Kayseri halkı arasında Seyyid'in çilehanesinin (dergâhının?) onun mezarına yakın Hakırdaklı Mescidi olduğuna dair de bir söylenti bulunmaktadır. Bugün harap ve yıkık olan bu mescidin bir bölümünde eski tarz küçük bir tonoz bulunmaktadır.

Kayseri Mevlevîhanesi hakkındaki ilk bilgileri, Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivindeki 1500 tarihli (H. 906) Konya Evkaf Defteri'nde bulunan Kayseri Vakıfları arasında bulmaktayız.⁵ Bilindiği üzere Kayseri bu tarihte sancak (Liva) olarak Konya vilayetine bağlı idi. Tahrirde "Vakf-ı Mevlevîhane" olarak kayıtlı olan tekkenin, Kayseri şehri dâhilinde ve Mevlânâ Şuca Bin Emir Şah'ın tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Gelir kaynakları (akarlari) olarak Kayseri'ye tabi Gürle köyü, Draht-kürdegan ağaçlığı, Kuşakçı'ya tabi Savrani, Hacılar köyüne bağlı Ballıkaya, Karacakaya Nehri üzerinde Baha değirmeni gelirleri sayılmıştır.

Vakfiyede geçen Gürle bugün Kayseri'de Hisarcık kasabası içinde bir semt olup Seyyid Burhâneddin ve Mevlânâ'nın şahitlik ettiği, Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev'in Mevlânâ Emir Tac'a yaptığı

¹ Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizi'nin hayatı için bak. Feridun bin Ahmed-i Sipehsalar, *Mevlânâ ve Etrafındakiler* (Risale) Çev. Tahsin Yazıcı, İst. 1977; Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Prof. Dr. Tahsin Yazıcı İst. 1973; *Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizi*, Maarif, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İst. 1965; Mehmet Çayırdağ, Seyyid Burhâneddin Hüseyin, Kayseri.

² Eflaki, C. I, s. 149.

³ Nejat Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, Ank. 1970.

⁴ Eflaki C. II, s. 216, 217, Yine Mevlânâ yakınlarından olup türbesi yaptırılan Alameddin Kayser'inde Kayseri'de zaviye ve mescid vakıfları vardır. Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s.26, 27.

⁵ Demircan, s. 38.

vakıfları arasında burasının ismi de bulunmaktadır.⁶ Hacılar ise şehir merkezine yakın ilçelerden biridir. Vakfiyede geçen diğer yerlerin isimleri kaybolmuştur.

Mevlevihane'nin ne zaman ve kim tarafından vakıf yolu ile vücuda getirildiği bu kayıtlarda belli değildir. Tahrir sırasında (1500 yılında) vakfin mutasarrıfı olan Emirşah oğlu Mevlânâ Şüca'nın aynı zamanda tekkenin şeyhi olduğu muhakkaktır.

1500 yılından sonra Kayseri'de ikinci tahrir 1584 yılında yapılmıştır.⁷ Ancak bu tahrirde Mevlevihane kaydı yoktur. Tekkenin ve vakfin bu süre zarfında ortadan kalkması mümkün olmayacağına göre, ya tahrirde unutulmuş veya çok harap ve yıpranmış olan bu defterin kaybolan veya silinen sayfalarıyla kaydı yok olmuş olabilir.

Kayseri Mevlevihanesi'nin ikinci defa vakıf olarak yapımı Osmanlı Padişahı IV. Murad döneminde, 1637 yılında olmuştur. Bu tarihte sadrazam bulunan Bayram Paşa, Kaleönüne, Yeni Kapı dâhiline, eski Mevlevihane'nin bulunduğu yere yaptırmış olduğu Mevlevihane'ye çok miktarda akarlar bağlamış ve bunlara ait 15 safer 1047 (10 Temmuz 1637) tarihli vakfiye tanzim ettirmiştir.⁸ Bu vakfiyeye göre Bayram Paşa Yenikapı dâhiline yaptırmış olduğu Mevlevihane'ye, bu bina yanında bir ev ile 65 dükkânı, şimdi Pamuk Hanı olarak bilinen Kapan Hanı'nı ve iki ev ve bir arsayı vakfetmiştir. Vakfiyenin hayır şartları kısmında ise vakfin mütevellisi ve şeyhi olan Mustafa oğlu Ramazan Efendi'ye, bundan sonra gelecek mütevellî ve aynı zamanda şeyh olanlara günde 8 akça, tekkedeki görevlilerden noktacıya 1, duacıya 2, naat okuyana 1.5, katibe 4, müezzine 1.5, aşçıya 3, aşçı yamağına 2, neyzen başına 4, kudüm çalana 2, farraşa 1, meydancıya 1, Mevlevihanedeki sakinlere yemek masrafı olarak 100, şeb-i arus gününde (Mevlevihane gününde) 20 ve Mevlevihanenin 9 odasında oturmakta olan dervişlere mum ve sabun parası olmak üzere ikişerden 18 akça verileceği kayıtlıdır.

Mevlevihane'yi 1649 yılında, yani yapılışından on yıl kadar sonra Kayseri'ye gelmiş bulunan meşhur seyyah Evliya Çelebi de görmüş ve Seyahatname'sinde bundan sitayişle bahsetmiştir. Eserin Kayseri'nin tekkelerinin anlatıldığı bölümünde : “Celaledin-i Rumi asitanesi bir Mevlevihanedir ki cümle bilgi sahipleri, fakir ve fakâ erleriyle doludur. Haftada iki defa Mevlânâ ayini olup sema ve safâ ederler. Bu asitanenin bahçe kapısı önünde bir ab-ı hayat çeşmesi vardır. Bütün dervişler ondan susuzluklarını giderirler. Tekke içinde müteaddit oda ve sofalar olup mutbah, semahane, mutribhane ile süslüdür.” diye malumat bulunmaktadır. Yine orada teferrüç (mesire) yerleri anlatılırken : “Şehir içinde pir-i faniler için Mevlevihane mesiresi vardır.” denmektedir.⁹

Bu şekilde bilgi sahibi bulunduğumuz Kayseri Mevlevihanesi bu asrın başlarına kadar gelmiştir. Son şeyhleri, babadan oğula geçecek şekilde bir hanedan olan Süleyman Turabi (ölüm 1835) Ahmed Remzi Efendi (ölüm 1865), Süleyman Ataullah Efendi (ölüm 1904) ve büyük şair ve yazar Ahmed Remzi Dede (Akyürek, ölüm 1944)'dir. Mezarları Seyyid Burhâneddin Türbesi içinde ve bahçesindedir.

Mevlevihane tekkelerin kapatılması ile atıl vaziyete düşüp, harap olarak yıkılmış, yeri arsa hâline gelmiştir. Arsaya da vakıflarca Bayrampaşa İşhanı yaptırılmıştır.

⁶ Doç. Dr. Refet Yinanç, *Mevlânânın Şahitlik Ettiği Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev Vakfiyesi*, Mevlânâ (Tebliğler), Konya 191; 33, s. 68-71.

⁷ Demircan, age.

⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde kayıtlı vakfiyeyi ayrıca Hatice Karapaşa *Erciyes Dergisi* (Kayseri 1983)'nin 68. sayısında neşretmiştir.

⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Zuhuri Danişman yayını, İst. 1970, C. V, s. 69, 70, 75.

SEYYİD BURHÂNEDDİN HÜSEYİN

SEYYİD BURHÂNEDDİN HAZRETLERİNİN YAŞADIĞI DEVİR

Seyyid Burhâneddin hazretleri 1165-1244 yılları arasında yaşamış, 80 yıl kadar ömür sürmüştür. Seyyid'in yaşadığı bu dönemde doğum yeri olan Tirmiz şehrinin bulunduğu Özbekistan ve Afganistan havalisinde Harzemşahlar Devleti, Anadolu'da Selçuklu Devleti, Suriye ve Mısır'da da Eyyubiler vardı. Bağdat'ta bulunan Abbasi halifeleri İslam aleminin manevi reisi durumunda idiler. Orta Asya'da Cengiz'le birlikte zuhur eden Moğol-Cengiz İmparatorluğu, önce Harzemşahlar Devleti'ni ortadan kaldırıp bu meşhur Türk ve İslam diyarını yakıp yıktı ve devamla gelip Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarına dayandı. Moğollar önünde mücadele vermeye çalışırken Kafkasya ve Anadolu sınırlarına çekilerek buralarda tutunmak ve Moğolları durdurmak üzere faaliyet gösteren, ancak bu arada bölgedeki bir kısım İslam şehirleri ve ahalisine de zarar veren son Harzemşah hükümdarı Celaleddin ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin büyük sultanı Alâeddin Keykubad arasında başlayan mücadele esnasında, Seyyid hazretleri 1232 yılında, 57 yaşlarında Anadolu'ya göçüp Selçuklu başkenti Konya'ya gelmiştir. Burada bir yıl önce vefat etmiş olan şeyhi Bahaeddin Veled'in meşhur oğlu Mevlânâ Celâleddîn-i Rumi'nin tahsilini üzerine almıştır. Doğuda mücadeleyi zaferle neticelendiren Alâeddin Keykubad, sınırlara dayanmış Moğol tehlikesini de bertaraf edebilmiştir. Devrinde Anadolu'yu dünyanın en müreffeh ülkesi hâline getiren büyük sultan alimlere, tarikat şeyhlerine büyük değer verirdi ve kendisi de yüksek ilmi seviyeye sahipti. Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled, Şehabeddin Sühreverdi, Necmeddin Razi, Evhadüddin-i Kirmânî, Ahî Evran gibi şeyh ve veliler onun zamanında itibar görmüşler ve devrinde daha birçok mutasavvıf ve şairler yetişmiştir. Ancak ne yazık ki bu büyük sultanın ömrü ve saltanatı fazla sürmemiş 1237 yılında, Selçuklular'ın ikinci ve yazlık başkenti Kayseri'de Keykubadiye isimli yazlık sarayında 45-50 yaş arasında, şüpheli şekilde ölümü ile devletin ve Anadolu'nun talihi değişmiştir.

Sultan Alâeddin'in bu ani vefatı, bilhassa Moğollar'ın önündeki büyük engeli ortadan kaldırmış, kısa sürede Anadolu ve Bağdat Abbasi Halifeliği dâhil bütün İslam dünyası onların işgal, tahrip ve vahşiyane kıtal ve tecavüzlerine maruz kalmıştır. Haçlılar'dan sonra bu defa da doğudan İslam alemi üzerine feci şekilde gelen bu ikinci bela karşısında sadece Mısır'da bulunan Türk-Memlûklü Devleti ve Anadolu'da Karaman Beyliği dikilebilmiş, bunlar vahşî istilayı durdurup Anadolu'yu da kurtarmak gayesiyle büyük gayret göstermişlerdir. Bağdat'ın işgali ve Halifenin şehid edilmesi üzerine Mısır'a kaçan bu aileyi ve hilafeti, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethine kadar bu devlet muhafaza etmiştir.

Alâeddin Keykubad, Kayseri'de aniden vefat edince vasiyetine göre veliahtı bulunan, Eyyübiler'den almış olduğu Adile Hatun'dan olan ortanca oğlu Kılıç Arslan değil de, bir kısım emirlerin

de desteği ile buna itiraz eden Mahperi Hunat Hatun'dan olma büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev sultan olmuştur. Ancak bu sultan babasının da anlamış olduğu gibi liyakatsiz ve sultanlık yapacak kabiliyet ve üstün vasıflarda değildi. Devlet idaresi kendisi gibi değersiz ve zararlı emirler elinde kalmış, böylece de devlet hızla çöküntüye doğru kaymış ve en kötüsü doğuda bekleyen büyük düşman olan Moğolların işi kolaylaşmış ve önlerine zengin Anadolu'nun yolları açılmıştır. Bu arada Moğollar önünden kaçan yüz binlerce insan Anadolu'ya sığınmıştır. Seyyid Burhaneddin 1240 yılında Konya'dan ayrılarak dergâhını kurup devamlı yerleşmek üzere Kayseri'ye geldiği sıralarda devlet nispeten düzelmiş, Sultan Gıyaseddin idarededeki bir kısım fena emirleri değiştirmiş ve doğuda bazı fetihlere girişmiştir. Ancak yine de 1240 yılında, bir kısım halkın desteklediği Şeyh Baba İshak isyanı Kırşehir'de güçlkle bastırılabilmiştir.

Kayseri'de Selçuklu veziri İran asıllı Sahib Şemseddin Muhammed İsfahani Seyyid'in hizmetinde bulunmuş ve O'na mürid olmuştur. Uzun süre Kayseri'de oturduğu anlaşılan vezir, Alâeddin Keykubad ve ağabeyi Sultan İzzeddin Keykavus zamanında saraydaki yüksek görevlerden olan munşilik (mektupçuluk) vazifesinde bulunuyordu. Aynı zamanda kendisi de kabiliyetli bir şairdi. Keykubad zamanında ordu kumandanlığına getirilip doğuya seferlerde bulunmuştur. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında ise daha yüksek bir görev olan saltanat naibliğine getirilmiştir. Moğollar Baycu Noyan kumandasındaki büyük orduları ile, Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu şekilde karışıklıklara düşmesini fırsat bilerek, Kafkasya'dan hareketle önce doğuda büyük Türk-İslam şehri olan Erzurum'a gelmişler, burasını bir ihanet üzerine ele geçirmişlerdir. Her yerde yaptıkları gibi şehri yakıp yıkmışlar ve ahalisinin çoğunu hakaretlerle kılıçtan geçirmişlerdir. Bunun üzerine toplanan Selçuklu Meclisinde vahşi Moğollar'a müştereken karşı koymak için civar devletlere teklifte bulunmak üzere saltanat naibi Şemseddin İsfahani'nin elçi olarak gönderilmesine karar verilmiştir. Aksi takdirde sıranın kendilerine geleceği bildirilecekti. Şemseddin İsfahani güney Suriye'deki Eyyubi hükümdarlarını dolaşarak durumu anlattı ve onlara bu iş için masraflarını karşılamak üzere büyük meblağlarda altın ve gümüş para dağıttı. Bunlardan ancak Halep Eyyubileri daveti kabul edip Selçuklular'a asker yardımı gönderdiler.

Gıyaseddin Keyhüsrev 1243 baharında, Moğollar'a karşı Kayseri'de topladığı büyük ordusunu Sivas'a doğru harekete geçirdi. Sivas'a gelindiğinde Moğol prensi Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusunun da, Gürcü ve Ermeni kuvvetleri ile birlikte Sivas'a doğru harekete geçtiği haberi alındı. Selçuklu ordusu tedbirsizce, tecrübesiz ve bilgisiz emirlerin teşviki ile Sivas'tan çıkarak Zara ve Suşehri arasındaki Köseadağ'da düşmanı karşılamaya hazırlandı. Burada da genç ve liyakatsiz Sultan, tecrübeli devlet adamlarının ikazlarına rağmen cahil emirlerine uyarak günlerini eğlence ile geçirip Moğollar'a beklemeden hücumla kalkmış, Türk-İslam tarihi ve Anadolu kaderinin dönüm noktalarından biri olan feci Köseadağ bozgunu ile karşılaşmıştır. Buradan süratle, dağılan askerleri terk ederek Konya'ya kadar kaçmıştır. Moğollar da kazandıkları bu kolay galibiyete şaşmışlar ve Selçuklu ordusundan kalan, sultanın otağı dâhil çok büyük ganimete sahip olmuşlardır. Hareketlerine böylece rahat şekilde devam eden Moğollar önce Sivas'a geldiler. Sivas Kadısı onların şerhlerini bildiği için bir teslim anlaşması ile şehri teslim etmiş ise de Moğollar şehirde üç gün yağmada bulundular, topladıkları silahları ve şehrin burçlarını imha ettiler.

Sivas'tan hareketle Kayseri'ye gelen Moğollar bu şehrin kendilerine teslim olmayıp müdafaaya girişmiş olduğunu gördüler. Gerçekten şehirde bulunan Selçuklu kumandanlarından Samsameddin Kaymaz, şehirde görevli bir kısım emirler ve halkla birlikte teslimi retle müdafaaya karar vermişlerdi. Şehirde bilhassa Ahîler ve Kalenderîler gibi tarikat erbabının savunmaya büyük yardımı oluyordu, Seyyid Burhâneddin de bu sırada şehir içinde idi. Surlar içine çekilen halk ve askerler düşmana karşı şiddetle dayanıyorlar, hatta gizlice Battal Camii yakınından Moğollar'a hücumla onlara zarar veriyorlardı. On beş gün süren bu kahramanca dayanma sebebi ile büyük Moğol ordusu durdurulmuş çevreyi yakan, yıkan ve buldukları kimseleri öldüren bu vahşiler çekilmeye dâhi karar vermişlerdi. Tam bu sırada şehirde üst derece görevli Ermeni Haçikoğlu isimli bir emir gizli geçitlerden geçip Moğollar'a gelerek, onlara muhasarayı sürdürmelerini söyleyip, halkın dayanma gücünün kalmadığını anlatarak, surlar altından şehre giren, kendisinin de bildiği gizli geçitleri onlara gösterme ihanetinde bulundu. Bunun üzerine Tabaklar Mahallesi'ne (Yoğunburç civarı) karargâh kurmuş olan Moğollar çekilmekten vazgeçerek bu tarafta bulunan surlardaki Sivas Kapısı'na yüklenip aldıkları bilgilerle şehre girmeye muvaffak oldular. Kayseri bu anda tarihinde hiç görmediği feci bir katliam ve yıkımlarla karşı karşıya geldi. Halkın çoğu kılıçtan geçirildi. Gençler esir edilip bağlanarak götürülmek üzere yola çıkarıldılar. Katliamın feryatları ve yangın alevleri birbirine karışıyordu. On binlerce insan telef edildi ve birçok bina yıkıldı. Esirlerin bir kısmı yollarda öldüler.

Kaynakların bildirdiğine göre Seyyid Burhâneddin de bu hengamede İç Kale önünde, şimdi Vakıf Bayrampaşa İşhanı'nın yerinde bulunan, kendisinden sonra Mevlevîhane hâline getirilen dergâhı önünde, burada bulunan kale hendeği kenarında otuyordu. Moğol askerlerinden biri de hücum edip ona zarar vermek istemiş, ancak aynı asker onun manevi durumunu görerek hareketinden vazgeçip ona ihsanlarda bulunmuştur. Zaten bu hadiseden bir müddet sonra da Seyyid vefat etmiş ve defin törenleri ile bizzat Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahanî meşgul olmuştur.

Moğollar Kayseri katliamından sonra mevsimin geçmekte olduğunu görerek, gelirken yaptıkları gibi geçtikleri yerleri yakıp, yıkıp insanları öldürerek yurtlarına çekilmişlerdir. Bunların ardından derhâl tecrübeli vatansever bir kısım Selçuklu devlet adamı, sultanlarından ayrı olarak başlarında Vezir Mühezzibüddin Ali olmak üzere çekilen ve gelecek yıl tekrar gelmesi muhtemel olan Moğollar'a yetişmişler ve onlarla vergi vermeye dayanan bir anlaşma yapmaya muvaffak olmuşlardır. Artık Selçuklu Devleti Moğollar'a haraç veren, sultanlar onların kararı ile değişen, yüksek memurları onlar tarafından tayin edilen bir devlet hâline gelmiş ve sonunda da yine onların Anadolu Umumî Valileri tarafından ortadan kaldırılmıştır. Bu arada yaklaşık yüz yıl Anadolu halkı Moğollar'ın veya onların tayin ettiği idarecilerin zulümleri altında inim inim inlemiştir. Anadolu'yu bu durumdan ancak 1340'lı yıllarda yine onların son Anadolu Valisi, Türk asıllı Alâeddin Eretna kurtarmış, Moğollar'ın hâkimiyetine son verip Orta Anadolu'da adına bir devlet kurmuş ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde Osmanlılar gibi teşekkül eden diğer Türk beyliklerinin gelişmesine fırsat sağlamış ve Türk-İslam tarihinde yeni bir devir açılmıştır. Sultan Alâeddin Eretna ve ailesinden diğer sultanların kabirleri Kayseri'de, Eretna'nın hanımı

Suli Paşa için yaptırdığı, şimdi vakıflarca imaret olarak kullanılan Köşk Medrese içindeki kümbet-türbelerindedir.

Seyyid hazretlerinin cenazesi ile meşgul olan ve yukarıda belirtildiği gibi aynı zamanda onun müridi bulunan Selçuklu Veziri Şemseddin Muhammed İsfahanî, Köseadağ bozgunundan sonra saltanat naibliğinden vezirliğe (sahib) yükseltilmiştir. İdaresi sırasında devlete mutlak hakim olmuş, kalem ve kılıç erbabı ile ilgilenmiştir. O; sanatkarlar, alimler ve şairlerle oturur kalkar, sohbetlerinde kasideler okunur, kendisi de şiir yazar ve söylerdi. Moğol istilasından sonra onun devri nispeten huzur içinde geçmiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev 1245 yılında ölünce yerine büyük oğlu İzzeddin Keykavus tahta geçmiş, ancak bir müddet sonra başlayan kardeşler arası saltanat ve beyler arası kanlı mücadeleler arasında İsfahanî de bir kısım emirlerin teşviki ve Moğollar'ın kararı ile Konya'da 1249 yılında öldürülmüştür. Sahib'in Erzincan-Sivas arasında Sivas yakınında, sonradan Kemaleddin Rahat Ribatî ismini alan İsfahanî Kervansarayı vardır.

SEYYİD'İN HAYATI

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hocası (mürşidi) olan ve türbesi Kayseri'de bulunan büyük veli Seyyid Burhâneddin, lakabından da anlaşılacağı üzere, Özbekistan'ın Afganistan sınırı üzerinde bulunan Tirmiz şehrinde, sonradan yazılan bir kayda göre, 1165 veya 1166 yılında dünyaya gelmiştir. İkinci ismi Hüseyin'dir. Mevlânâ'nın babası Sultanülülema Bahaeddin Veled'in şimdi Afganistan'da bulunan Belh şehrindeki dergâhına girip onun müridleri arasına katılan Seyyid, tasavvufa (tarikata) ait bilgileri ondan öğrenmiştir. Bilindiği üzere Sultanülülema, oğlu Mevlânâ Celeddin ile birlikte herhâlde Moğol tehdidi üzerine, o zaman Anadolu Selçuklu Devleti'nin baş şehri olan Konya'ya göçmüşlerdir. Sultanülüllema'nın burada 1231 yılında vuku bulan vefatından bir yıl sonra, yani 1232 yılında Konya'ya gelen Seyyid, babasız ve böylece hocasız kalan genç Mevlânâ'nın tahsilinin tamamlanmasını üzerine almıştır. Dokuz yıl ona tasavvufu öğretmek için ders veren Seyyid, 1239 ve 1240 yılında Mevlânâ'nın artık iyice yetiştiğine kanaat getirdikten sonra Konya'dan ayrılp çok sevdiği Kayseri'ye gelerek burada yerleşmiş ve dergâhını kurmuştur. O zamanda, Kayseri'de bulunan Selçuklu Devleti veziri Sahib Şemseddin İsfahanî, Seyyid'e büyük yakınlık ve hürmet göstermiş aynı zamanda onun müridi olmuştur. Seyyid'in Kayseri'de ne kadar yaşadığı ve ne zaman vefat ettiği münakaşa konusudur. Sonradan düşürülen tarihlere göre 1240, 1241 ve 1242 yıllarında vefat ettiği belirtiliyorsa da, (Seyyid Burhâneddin Muhakkiki Tirmizi, Maarif, yayımlayan Abdülbaki Gölpınarlı); Mevlevî kaynaklarından olan Ahmet Eflâkî'nin "Ariflerin Menkıbeleri" isimli eserinde Seyyid'in Kayseri'yi yağmalayan Moğolları gördüğünden bahis bulunması, onun bu yağmalama hadisesinin vuku bulduğu 1243 yılından sonra vefat ettiği hususunu ortaya çıkarmaktadır. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in dokuz yıl Mevlânâ ile meşgul olan Seyyid'in kaybı üzerine, Şemsi Tebrizi'nin, 1244 yılında gelişine kadar beş yıl Mevlânâ'nın büyük sıkıntılar içerisinde bulunduğunu kaydetmesi, Seyyid'in vefatını 1239 yılı olarak çıkarmaktadır ki, bu imkânsızdır. Seyyid bu tarihte vefat etmemiş, ancak Mevlânâ'yı yalnız bırakarak Kayseri'ye göçmüştür. Sultan Veled onun ayrılışını kayıp gibi göstermiştir. Yine

Ahmet Eflâki eserinde Seyyid'in vefatından bir müddet sonra Şems-i Tebrizi'nin ikinci defa, 29 Kasım 1244 tarihinde Konya'ya geldiğini yazmaktadır. Umumiyetle Seyyid'in vefat tarihi olarak kabul edilen 1244 yılı gerçeğe en yakın olmaktadır.

1246 yılında tanzim edildiği belirtilen ve Seyyid'le Mevlânâ'nın isimleri bulunan, Kayseri'de II. Keyhüsrev vakfiyesinin elde bulunan tercüme suretinde tarih hatası yapılmış olmalıdır.

Seyyid'in vefatını vezir Şemseddin İsfahani'nin haber vermesi üzerine Kayseri'ye gelen Mevlânâ, hocasının kitaplarını almış ve bir kısmını da vezire hediye etmiştir. Hakikatleri ve gizli sırları bilici manasında "Muhakkik" ve "Seyyid-i sırdan" denilen Seyyid Burhâneddin, yalnız Mevlânâ'nın müşşidi olmayıp, aynı zamanda, Mevlânâ'dan sonra Mevlevilere halife olan Kuyumcu Selahaddin'in de şeyhi olmuştur.

SEYYİD BURHÂNEDDİN HAKKINDA TARİHİ KAYNAKLAR

Seyyid Burhâneddin hakkında başta Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in "İbtidânâme" isimli eserinde, Mevlânâ'nın uzun yıllar hizmetinde bulunmuş Ahmet Oğlu Feridun Sipehsalar'ın "Mevlânâ ve Etrafindakiler" hakkındaki risalesinde, Sultan Veled'i ziyaret edip oğlu Ulu Arif Çelebi'ye intisab eden Ahmet Eflâki'nin "Arfilerin Menkıbeleri" (Menakib ül-Arifin) isimli kitabında ve Seyyid Burhâneddin'in kendi eseri olan "Maarif" isimli risalede bilgiler bulunmaktadır. Seyyidin daha çok kerametleri ve hâinden bahseden bu bilgiler sırasıyla şöyledir. Sipehsalar'da: Kutuplardan olup sayısız riyazet ve mücahedeleri bulunan Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizi, Sultanülülema Bahaeddin Veled'in (Mevlânâ'nın babası) müridi idi. Ve Hüdavendigar hazretlerimizin (Mevlânâ'nın) atabeyliğini üzerine almıştı. Bahaeddin Veled bu dünyadan göçtüğü vakit Seyyid Burhâneddin orada (Konya'da) değildi. Şeyhinin korkunç ölüm haberini duyunca matem tuttu ve tam bir yıl o hazretin ayrılığı ile mum gibi eridi. Nihayet bir gece rüyada Bahaeddin Veled'i gördü. Bahaeddin Veled büyük bir hiddetle "Burhaneddin! Benim Muhammedimi (Mevlânâ'yı) nasıl yalnız bırakmışsın ve onu korumak hususunda kusur ediyorsun." dedi. Burhaneddin bu hâlin heybetinden uyanınca, o bahane ile Konya'ya geldi ve Hüdavendigar'a ulaştı.

Mevlânâ çocukluğunun ilk çağından orta yaşlılığına kadar kutupların seyyidi (efendisi) velilerin ve olgun kişilerin başta Seyyid hazretlerinin sohbetlerinde bulunmuş, bilinen ilimleri, Arap dili ve edebiyat sanatlarına ait bilgiler ve diğer ilimlerdeki üstünlüğü elde ettikten sonra; Seyyid hazretleri ona, şeyhi Sultanülülema Bahaeddin Veled hazretlerinden keşfetmiş olduğu ledüni ilimler, ilahi bilgiler ve gerçekleri öğretilip telkin etmiştir.

Rum (Anadolu) vezirleri ve fazıl kişilerin zümresinden ve Burhaneddin'in müridlerinden olan Sahib İsfahani'den nakledilir ki, bir gün Sahib İsfahani, Burhaneddin hazretlerinden, "çamaşırlarını yıkatayım." diye ricada bulunur. Burhaneddin asla müsaade etmez: "Eğer tekrar kirlenirse ne yaparım?" der. Sahib İsfahani; "Tekrar yıkarlar." der. Bir kaç defa tekrar edilir. Neticede Burhaneddin incinir ve "Ey manasız adam! Biz elbise yıkamak için mi dünyaya gelmişiz?" der.

Nakledilir ki; Şeylülislam Şehabeddin Ömer Suhreverdi halifelik merkezinden (Bağdat'tan) Rum'a (Anadolu'ya) geldiği vakit, Burhaneddin'in hizmetine de erişmek istiyordu. Sahib İsfahanî Burhaneddin'in huzuruna gelmişti. Ona: "Ulu şeyhlerden bir büyük kişi gelmiştir, sizin huzurunuzda bulunmak şerefine kavuşmak için müsaade istiyor." dedi. İzin alındıktan sonra Şeyh Şehabeddin Suhreverdi, Burhaneddin'in huzuruna girdi. Toprak üzerine oturmuş konuşmaksızın "hâl" diliyle birbirlerine söylüyorlardı. Şeyh Şehabeddin çok yakınlık gösterdi ve gözyaşı dökerek dışarı çıktı. Bir topluluk kendisinden: "Niçin konuşmadınız?" diye sordu. Şeyh: "Aramızdan birçok söz geçti ve birçok güçlükler çözüldü." dedi. Kendisinden: "Onu nasıl gördün?" diye sordular. Şeyh de: "O ilahî sırlar ve hakikatler denizidir." dedi. (Sünni tasavvufun büyük temsilcilerinden sayılan Şeyh Şehabeddin Suhreverdi, 1220 yılında Sultan Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkması münasebetiyle Abbasi Halifesi'nin elçisi olarak Konya'ya gelmişti. Bu tarihte Konya'da ne Seyyid Burhâneddin ne de Mevlânâ ve babası bulunmaktaydı. Yukarıdaki ifadelerden Kayseri'de Seyyid'le görüştüğü anlaşılan Şeyh, tarihlerce malum olmayan, Anadolu'ya ikinci bir gezi yapmış olsa dahi, 1234 yılında öldürülmüş olduğundan ve bu tarihlerde Seyyid Konya'da olacağından orada görüşmüş olması gerekmektedir). Bir gün Seyyid Burhâneddin (Kaddes Allahu sırrıhû) konuşuyordu. Birisi: "Senin medhini falan kimseden duydum." dedi. O da: "O falan kimsenin ne biçim bir kişi olduğunu göreyim; onun beni anlayacak ve övecek derecesi var mıdır? Eğer o beni sözle tanımış ise şüphe yok ki tanımamıştır. Zira bu söz ve ses kalmaz, o dudak ve ağız kalmaz; bunlar gelip geçicidir. Eğer beni fiil ile tanımışsa yine aynıdır. Fakat eğer o benim zatımı tanıdıysa, zatın suretini medhetmesi de doğru olmaz." dedi. Nakledilmiştir ki, Şeyhülislam Tirmizî: "Seyyid Burhâneddin gerçeklere dâhil sözleri güzel söylüyor; sebep de şeyhlerin kitaplarını, söz sırlarını okumuş olmasıdır." demiş. Bunun üzerine biri "Sen de okuyorsun, nasıl oluyor da öyle söz söylemiyorsun?" deyince; Şeyh Tirmizî "Seyyid Burhâneddin mücadele ve amel peşindedir." diye cevap vermiş.

Seyyid (Allah ruhunu kudsileştirsın) Hüdavendigarımızın (Mevlânâ'nın) velilik dairesinden olgunluk derecesine ulaştığını ve "yalnız Allah'ın velilerine korku ve hüzn yoktur." mealindeki ayetin (Bakara Suresi, 112. ayet) zümresi içinde sabit olup, dünyadakilere doğru yolu gösterdiğini ve olgunluğa eriştiğini görünce ondan, Kayseri'ye gitmesi için izin istedi; mümkün olmadı. Birkaç gün sonra tekrar istedi. Hüdavendigar yine izin vermedi. Nihayet izinsiz hareket etti. Yolda bindiği hayvanın ayağı kaydı, bir sürçme oldu, Seyyid'in ayağı incidi, mecburen geri döndü. Hüdavendigar hazretlerinin huzuruna geldi ve "Ey gözümün nuru! Niçin izin vermiyorsun da göndermiyorsun?" diye sordu. Seyyid "Tanrıya hamd olsun senin için tamam olmuştur, o kadar ki insanlar senden nur ve nasip alıyolar, gitmemin sebebi şudur: Sert ve kuvvetli bir arslan (bu tabirle Mevlânâ'nın Seyyid Burhâneddin'den sonraki dostu Şems-i Tebrizî kast edilmiştir.) bu ülkeye yönelmiştir. O arslan, ben arslan ikimiz birbirimizle anlaşılamayız." dedi. Az bir süre sonra Şems i Tebrizî Mevlânâ'ya ulaştı. Seyyid'in keramet ve övülecek vasıfları hadsiz, hesapsızdır.

Basiret sahiplerine bu kadar nakledildi. Allah muvaffak kılıcı ve doğru yolu göstericidir.

Ahmed Eflâki de eserinde Seyyid hakkında şunları yazmaktadır: (Sipahsalar'da anlatılan ve Eflâki'nin oradan almış olduğu bilgiler tekrar olmasın diye burada yeniden yazılmamıştır.) Tarihçiler Horasan, Tirmiz, Buhara vesair ülkelerde bu Seyyid hazretlerine Seyyid-i sırdan

dediklerini bildirirler. Bu unvanla şöhret bulmuştu. Daima kalplerde bulunan sırları, bilinmeyen şeyleri söylerdi. Baha Veled hazretleri (Mevlânâ'nın babası) Belh'ten hicret ettiği vakit bu Seyyid-i sırdan da Tirmiz tarafına gitmiş, orada inzivaya çekilmişti. Aradan bir müddet geçtikten sonra bir gün marifet (hikmetli bilgiler) vermekle meşguldü. 628 senesinin Rebiülahir ayının 18 inci günü (Miladi 1231 senesinin şubat ayının 24'ü) birdenbire: "Yazık, yazık şeyhim bu toprak aleminden temiz aleme göçtü." diyerek şiddetle feryat edip çokça ağladı. Orada bulunan cemaat bu olayın gününü ve yılını hemen tespit ettiler. Bundan sonra Rum diyarına (Anadolu'ya) geldiğinde Baha Veled hazretlerinin kendisinin bildirdiği günde öldüğünü öğrendi. Kalkıp cenaze namazını kıldı. Taziyet ve merasimini yerine getirdi. O ülkenin bütün uluları kırk gün matem tuttular. Kırkinci gününden sonra Seyyid-i sırdan: "Benim şeyhimin oğlu Celaleddin Muhammedim (Mevlânâ) yalnız kalmıştır. Beni beklemektedir, Rum diyarına gitmek onun hizmetinde kalmak ve şeyhimin bana bıraktığı bu emaneti (ilim) ona teslim etmek bizzat bana farz olmuştur." dedi. Tirmiz'in ulu kişileri Seyyid hazretlerinin ayrıldığından ötürü ağlayıp sızladılar. Seyyid hazretleri samimi bir kaç dostu ile yola koyuldu. Dereleri tepeleri aştılar. Konya başkentine ulaştıkları vakit Şeyhin ölümünden bir sene geçmişti. O sırada Hüdavendigâr hazretleri (Mevlânâ) Larende (Karaman) şehrine gitmişlerdi. Seyyid hazretleri birkaç ay Sincari Mescidi'nde (Konya' da) inzivaya çekildikten sonra bir dervişle Mevlânâ hazretlerine hikmetler ihtiva eden bir mektup gönderdi. Bu mektupta, Mevlânâ'nın herhâlde Konya'ya gelmesini ve babasının mezarında bu bağı yanık garibi bulmasını, Larende şehrinin uzun zaman kalınacak bir yer olmadığını, çünkü o dağdan Konya'ya ateşler yağacağını bildirdi. (Karamanoğullarının Konya'yı alacağına işaret etmiştir.) Seyyid'in mektubu Mevlânâ'nın eline ulaşınca önce çok üzüldü, fakat sonradan Seyyid'in gelmesine sevindi. Onun mektubunu gözlerine sürdü ve defalarca öperek şu şiiri söyledi: "Devlet ağacının dalının senin gibi bir gül yetiştirebilmesi için binlerce yılın geçmesi lazımdır. Her felaket devrinde ve her asırda savaş gününde senin gibi bir insan bulunamaz ve senin gibisi dünyaya gelmez." Hemen Konya'ya döndü. Şehre ulaşır ulaşmaz Seyyid'in ziyaretine gitti; Seyyid hazretleri, Mevlânâ'yı karşılamak üzere mescitten dışarı koştu, birbiriyle kucaklaştılar. Her ikisi de kendilerinden geçtiler. Dostlardan feryat ve figan yükseldi. Ondan sonra Mevlânâ, Seyyid-i Sırdan hazretlerinin sorduğu ilimlerin hepsine türlü cevap verdi. Bunun üzerine Seyyid kalkıp, Hüdavendigâr'a haylı aferinlerde bulunup "Din ve yakın ilminde babanı hayli geçmişsin; fakat babanın hem "kal" ilmi tamamdı, hem de o "hâl" ilmini tamamıyla biliyordu. Bugünden sonra senin "hâl" ilmine süluk etmeni istiyorum. Bu peygamberler ve veliler ilmidir. O ilme "ledun ilmi" derler. "Biz ona yanımızdaki ilmi verdik" ayetindeki (Kehf suresi 65. ayet) ilim, işte bu ilimdir. O mana Şeyh hazretlerinden (Bahaeddin Veled, Mevlânâ'nın babasından) bana ulaşmıştır, onu yine benden al ki, bütün hâllerde zahir bakımından babanın varisi ve onun aynı olasin! Her neye işaret etti ise Mevlânâ ona itaat ederek, Seyyid hazretlerini kendi medresesine getirdi ve tam dokuz yıl Seyyid'in hizmetinde kulluk etti. Bazılar Mevlânâ'nın o anda, bazıları da Belh'te babası Veled'in zamanında, Seyyid'e mürid olduğunu söylerler. Seyyid, lala ve atabek gibi, daima Hüdavendigâr hazretlerini omuzunda taşır ve dolaşırdı.

Bir gün Çelebi Hüsameddin (Mevlânâ'nın halifesi) hazretleri Mevlânâ'dan şöyle bir rivayet söyledi: "Bizim Seyyid hazretleri Horasan ülkesinde Biyabenek adında bir şehre gitti. O şehrin

bütün uluları ve ileri gelenleri karşılayarak son derece hürmet ve ikramda bulundular. O kasabada her fenne aşına ve engin bilgili Şeyhülislam adında bir zat vardı. Kibir ve azametinden dolayı Seyyid'i istikbale gelmedi ve ona iltifat etmedi. Seyyid hazretleri çekinmeksizin kalkıp Şeyhülislam'ı görmeye gitti. Şeyhülislam'a Seyyid'in kapıya geldiğini bildirdiler. Şeyh seccadeden kalkıp yalın ayak hangâhın (dergâhın, tekkenin) kapısına kadar koştu. Seyyid'in ellerini öpüp özür diledi. Seyyid: "Ramazan ayının onuncu günü hamama gitmek ihtiyacını duyacaksın ve hamam yolunda önüne mülhidler (kötü kişiler) çıkacak ve seni öldürecekler. Gafil olmayasın, haber veriyorum." buyurdu. Bu işaret Şabanın son on gününde olmuştu. Şeyhülislam feryat ve figan ederek başını açtı. Seyyid'in ayağına düştü. Bunun üzerine Seyyid: "Hayır! İş olmuş bitmiştir." diyerek "Bütün işlerin mercii Allah'tır" ayetini (Bakara suresi 210. ayet) hatırlattı ve yalvardığını ve niyaz ettiğini için imanla gidecek, Tanrının yüzünü görmekten mahrum kalmayacağını." dedi. Seyyid'in buyurduğu gibi oldu. Ramazanın onuncu günü mülhidler Şeyhi şehid ettiler.

Yine Seyyid Konya'dan ve Mevlânâ'dan ayrılıp Kayseri'ye gitmeyi düşünürken, bindiği hayvandan düşüp ayağı kırması üzerine, bu ayrılığı istemeyen Mevlânâ'ya, "Aferin! Ne de güzel mürid! Şeyhinin ayağını kırıyor." buyurdu. Mevlânâ ve arkadaşları bu hâlde ağlayıp üzüldüler. Seyyid o hazretin yüce müsaadesiyle "Darülfeth" denilen Kayseri'ye hareket etti. Çünkü o Kayseri'yi çok seviyordu. Ali Dağı'na çıkarak gece gündüz Tanrıya yalvarışlarla meşgul olurdu. O zamanda, Ulu Vezir Sâhib Şemseddin İsfahanî Kayseri'nin hâkimi (valisi) idi. Seyyid'e iradet getirip türlü hizmetlerde bulundu. Nihayet onun kul ve müridi olup himmetine mazhar oldu. Mevlânâ hazretleri Şam'a ilk seferinde Seyyid-i Sırdan da Konya'dan onunla birlikte çıkıp Kayseri'de Sahib İsfahanî'nin yanında kaldı. Mevlânâ hazretleri dönünce Seyyid'i Sırdan da onunla birlikte Konya'ya geldi.

Mevlânâ hazretleri, Şam'dan Rum'a (Anadolu'ya) hareket etti. Kayseri'ye ulaştıkları vakit, ulu bilginler ve arifler karşılamaya gittiler. Onu ağırladılar. Sahib İsfahanî Mevlânâ'yı sarayına götürmek istiyordu; fakat Seyyid Burhâneddin: "Büyük Mevlânâ Baha Vele'd'in adeti medreseye inmekti." diyerek Mevlânâ'nın saraya gitmesine müsaade etmedi. Mevlânâ hazretleri kalabalıktan kurtulup yalnız kalınca Seyyid hazretleri inayet yolu ile: "Allah'a hamd ve minnet olsun ki bütün zahir ilimlerde babandan yüz misli ilerdesin, fakat ledün ilminin incilerini de açıklamak için batın ilimlerine dalmanı istiyorum." Mevlânâ Seyyid'in bu isteğini samimiyetle kabul etti. Seyyid: "Yedi gün halvet et." dedi; Mevlânâ: "Yedi gün azdır, kırk gün olsun." buyurdu. Seyyid bir hücre hazırladı. Mevlânâ'yı bu hücrede halvete oturttu; hücre kapısını da çamurla kapladı. Derler ki: "Hücrede bir ibrik su ve birkaç arpa ekmeğinden başka hiçbir şey yoktu." Kırk gün sonra Seyyid hücrenin kapısını açtı, içeri girince Mevlânâ'yı düşünce köşesinde tam bir huzur içinde, başını hayret yakası içine sokmuş, batın âleminin düşüncelerine yönelmiş, mekânsızlık âleminin şaşılacak şeylerini müşahade ile meşgul ve: "Nefislerinde ibretler vardır bunu görmezler." ayetinin sırrına dalmış bir vaziyette gördü. Seyyid bir an hiç bakmadan durdu, yavaşça ikinci çile de geçince tekrar içeri girdiği zaman baktı ki, Mevlânâ namaza oturmuş, Allah'a yalvarıyor ve mübarek gözlerinden "Onlarda akar iki pınar vardır." ayetindeki gibi göz yaşları akıyor. Mevlânâ, Seyyid'le hiç meşgul olmadı. Seyyid, tekrar dışarı çıktı ve kapıyı sıkıca kapadı, sonra onun hâlini gözetlemekle meşgul

oldu. Üçüncü çile de geçince, Seyyid bağırarak hücrenin kapısını yıktı. Mevlânâ'da gülerek onu karşıladı. Mevlânâ'nın mübarek gözleri mestlikten dalgalanan ilahî bir denize dönmüştü. Seyyid, şükranla başını secdeye koyarak hadsiz, hesapsız ağladı, hassasiyet gösterdi. Mevlânâ'yı kucaklayıp yüzünü öptü, tekrar baş koydu ve "Nakli, akli, kesbi ve keşfi bütün ilimlerde eşi benzeri bulunmayan bir insan olmuşsun. Bu hâlin batın sırlarını bilmede, hakikat ehlinin siyretleri seyrinde, gaybları keşifte, ruhaniyette, gaybların yüzünü görmekte, Peygamberin ve velilerin parmakla gösterdiği bir kişi olmuşsun. Dünya ve ahirette Allah'a hamd olsun ki zayıf ve nahif olan bu kul, bu ebedi saadet ve devlete erişip gördü. Bismillah de yürü de insanların ruhunu taze bir hayat ve ölçülemeyecek bir rahmete boğ, bu suret alemini kendi mana ve aşkınla dirilt." dedi. Bunun üzerine Mevlânâ hazretleri Konya'ya hareket etti. Tekrar Konya'ya döndükten bir müddet sonra fakirlerin sultanı Şemseddin-i Tebrizî (Tanrı onun sırnını kutsasın) ikinci defa, 2 Cemaziyelahir 642 (29 Kasım 1244) de Konya'ya geldi.

Nakledilmiştir ki, Kayseri'de Seyyid'i bir mescide imam yapmışlardı. Namazı kaldırıırken dalar ve tam bir gün ayakta kalır, secdeyi de böyle geçirirdi. Bir kısım halk onun bu hareketinden aciz kalıyordu. Bir gün Seyyid cemaatten: "Mazeretim var beni mazur görün, akıllı bir imam arayın." diye ricada bulundu. Cemaat: "Senin arkanda kıldığımız bir rekat namaz, bin rekat namaz yerine geçer. Biz o deliliğe razıyız." diye feryat ettiler. Sonunda o bu işten feragat etti.

Yine rivayet ederler ki: Seyyid, Baha Veled'in müridi olduktan sonra, bir müddet deli gibi sahraya düşüp, tecelli nurlarının çokluğundan ve hâllerin birbiri arasından gelmesinden muzdarip ve kararsız oldu. O riyazetle (Allah yolunda ibadet ve oruçla vakit geçirerek) başı ve ayakları çıplak on iki sene ormanlarda ve dağlarda dolaştı. Arpa unu ile dolu bir dağarcığı vardı. On iki günde bir defa buğrak yapar, iftar ederdi. O derece riyazet etmişti ki, açlıktan bütün dişleri dökülmüştü. Bir seher vakti birden bire gayb aleminde bir hatif "Bugünden itibaren riyazeti bırak ve artık zahmet çekme." diye ses verdi. Seyyid: "Peygamberimiz Muhammed'i S.A.V her türlü insanlara gönderen Tanrıya yemin ederim ki, Tanrıyı tamamiyle görmeden mücaheden elimi çekmem." dedi. Yüce Tanrı'dan her ne istediye müyesser oldu. Veliliğin ve sonsuz keşiflerin kemalinden sonra, gönül huzuru ile aziz ömrünün günleri sona erinceye kadar kendi iç hâlleri ile meşgul oldu.

Ulu dostlar şöyle rivayet ettiler: Bağdat'taki fetretten ve halifenin öldürülmesinden sonra 636 Hicri yılında (1238-39 yılı, Moğol istilası) şehzadelerden bir ulu kişi yanında bir topluluk olduğu hâlde Rum ülkesinin vergilerini, mallarını toplamak ve haraç istemek için, elçilikle Sultan Alaedin oğlu Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına gelmişti. Şehzade Kayseri'ye geldiği vakit, Sultanın veziri olan Şemseddin İsfahanî onu karşılayıp bir hangâha (konak) indirdi. Şehzade Seyyid'i ziyaret etmek istediğini söyledi. Sahib Şemseddin daha önce Seyyid'in huzuruna geldi. Seyyid'i kendi ibadet hanesinde huzur içinde gördü. İki ayağı kapının dışında idi. Çünkü hücre si o kadar küçüktü ki mübarek vücudu tamamiyle oraya sığmıyordu. Sahib uzaktan yeri öptü ve: "Bağdat şeyhlerinin oğullarından bir ulu kişi, padişah Seyyid'i ziyarete geliyor." dedi. Seyyid ona "Sus!" diye bağırды ve "Ben padişah, o padişah bu nasıl olur? Benden başka bir padişah varsa getir de boynunu vurayım." dedi. Sahib, Seyyid'in heybetinden sersem oldu. Şeyh geldi, Seyyid'in önüne baş koyduktan sonra elini öpüp yüzüne sürdü. Seyyid: "Desene ki Tanrı erlerinden

yardım almak için bir fakir, bir niyazmend ve bir sadık geliyor. Az kaldı ki bu garip devrişin gönlü yarananıyordu.” dedi. Şeyh Seyyid’in ayağına dinarlar (altın paralar) saçtı ve şehrin fakirlerinin yağma etmelerini buyurdu.

Yine Hüdavendigâr (Mevlânâ) hazretlerinden nakledilmiştir ki: Seyyid hazretleri bizim medresenin hücrelerinde idi. Bir gece seksen defa yüce Tanrı tecelli ediyor ve her defasında Seyyid çığlık koparıyor, münacatta bulunuyordu. Yine bir gün Seyyid medreseden çıkmış büyük bir cezbe ile koşarak gidiyordu. Feracesinin eteği yerde sürükleniyordu. Nerelere gidiyor diye ben de arkasına takıldım. Birdenbire, aklı başında bir adam Seyyid’in karşısına çıktı ve ona: “Ey derviş feracenin kenarını düzelt.” dedi. O da: “Benim umurumda değil, sen kendi ağzını düzelt.” diye buyurdu. Derhâl Seyyid’le alay eden bu adamın ağzı çarpıldı. Feryad ederek başını Seyyid’in ayağına koydu. O anda ağzı tekrar düzeldi.

Dostlar toplantısında Seyyid hazretleri turşu arz ettiği vakit: “Şalgam turşusu faydalıdır ve turşuların da en iyisidir. Şalgamı çiğ yemek göze aydınlık verir.” dedi. Zira, Seyyid hazretleri tıbbi ilimlerde ve ilahi hikmetlerde mümtazdı ve ne deseydi gayb aleminden peyda olurdu.

Bir gün Sahib İsfahani Seyyid’i ziyarete gelmişti. Hizmetçisi “Vezir, Pîr ziyarete gelmiştir.” diye Seyyid’e haber verdi. Seyyid dışarı çıktı. Hücresinin kapısında toprak üzerine oturdu. Sahib ve emirler de toprak üzerine oturdular. Seyyid o kadar marifetler ve sırlar döküp saçtı ki, Sahib kendinden geçti. Seyyid’in hücresinin etrafına büyük bir kalabalık toplandı. Vaaz (Maarif) tamamlanınca Seyyid: “Bugün Allah size mağfiret edecektir ve merhamet edenlerin en merhametlisi odur.” ayetini söyledi ve kalkıp evine girdi; kapıyı muhkemce kapadı. Sahib Şemseddin memnuniyetinin şükranesi olarak fakirlere birçok dinar sadaka verdi, ağlayarak ve ah ederek gitti. Yine dostlar Mevlânâ hazretlerinden rivayet ettiler ki; Mevlânâ hazretleri bir gün; “Şeyhim Burhaneddin Muhakkik sık sık bana: Yedi sekiz yıla yakındır ki midemde bir lokma kalmamıştır, derdi. Onun bu hâli tuhafıma giderdi; şaşakalırdım. Seyyid hazretlerinin bu hâlini “O gözlerin hiyanetini ve kalplerde gizli olanı bilir” buyuran Allah şahittir ki, otuz yıla yakındır bir lokma, midemde bir gece bile kalmamıştı” buyurdu.

Şeyh Salahaddin hazretleri Seyyid’in müridlerindendi. O müridliğin ilk devresini şöyle anlattı: Daima Seyyid hazretleri müridlerine: “Eğer Allah’a hiçbir itaat ve ibadette bulunamazsanız, hiç olmazsa orucu ihmal etmeyiniz. Karnınızı aç tutmaya ve acı çekmeye önem veriniz; çünkü oruç tutmaktan daha iyi bir taat yoktur. Mideyi boş bırakmak, hikmet kaynaklarını fişkırtan kazmadır. Peygamberlerin ve velilerin son derece anlayışlı ve sezişli olan batınlarından hikmet pınarları, açlık ve oruç bereketi ile fişkırmıştır. Fakat bunun yavaş yavaş olması gerekir. Sütlük etmiş dindar bir adamı menzil-i maksuda ulaştıracak oruçtan daha iyi bir binek yoktur. Oruç ehlinin dualarına karşılık verilir ve kabul edilir. Orucun, aziz olan Allah’ın yanında büyük değer ve önemi vardır. Oruç hikmet hazinelerinin anahtarıdır.” dedi.

Yine Arif Çelebi hazretlerinden (Mevlânâ’nın torunu) nakledilir ki: “Seyyid hazretleri Kayseri’nin hendeği yanında, ilahi şarapla mest olmuş oturuyordu. Moğol askerî de şehri yağma ediyordu. Birdenbire heybetli bir Moğol, kılıcını çekerek Seyyid’in hücreğine geldi. Ona: “Ey!.. Sen

kimsin?” diye bağırdı. Seyyid: “Ey! deme, çünkü sen her ne kadar Moğol kıyafetine bürünmüşsen de bizce malumsun, çünkü ben senin kim olduğunu biliyorum.” buyurdu. Moğol derhâl atından inip baş koydu. Biraz oturup gitti. Seyyid’in yanında bulunan arkadaşları o adam hakkında sorguda bulundular. Seyyid: “Hırka içinde saklı bu adam Tanrı kubbeleriyle örtülü olanlardandır.” dedi. Bir an sonra bu adam döndü, Seyyid’in ayağına bir kaç dinar saçıp başını açtı, mürid olup gitti. (Moğolların 1243 yılında Kayseri’yi zorla işgal ederek yaptıkları zulümler, şehrin tarihindeki en felaketli günleri teşkil eder.) Yine Şeyh Selahaddin’in kızı Fatma Hatun rivayet etti ki: “Bir gün bizim evde Seyyid hazretleri, “Ben “hâl” ilmimi Şeyh Selaheddin’e bağışladım, “kal” ilmimi de Mevlânâ hazretlerine verdim buyurdu.”

Baha Veled’in müridlerinden nakledilmiştir ki: “Çok defa Seyyid Şeyhin (Baha Veled’in) ilahi bilgilerini dinlemekten ve onun sırları açıklamasından o derece hararetlenirdi ki, iki ayağını mangalın ateşine sokar ve elleriyle de ateş korlarını söndürürdü. Nihayet, Baha Veled hazretleri “Seyyid’i meclisten dışarı atın da huzurumuz bozulmasın.” diye Seyyid’e doğru bağıırırdı. Şeyhin narası Seyyid’in kulağına ulaşınca derhâl susardı.”

Yine Çelebi Arif hazretleri, Mevlânâ hazretlerinden rivayet etti ki: Seyyid’in riyazeti o derece idi ki, on, on beş günde bir ancak yemek yedi. Nefsi kendisini sıkıstırdığı vakit kalkar, kelceci dükkânına giderdi. Orada köpekler için yalağa dökülen, arta kalan baş suyunu içmek üzere durur ve nefesine hitaben: “Ey kör nefis, ben bundan fazlasını bulamam beni mazur gör, bana bundan fazla zahmet verme. Eğer içmek istersen işte iç.” derdi.

Sultan Veled hazretlerinden nakledilmiştir ki; Bir gün cemaat Seyyid’den “Tanrı yolunun sonu var mı?” diye sordu. O da: “Yolun sonu var ama, menzilin sonu yoktur. Çünkü bu yolda yolculuk iki türlüdür. Biri Tanrı’ya doğru yolculuk, biri de Tanrı’da yolculuktur. Tanrı’ya doğru olan yolculuğun sonu vardır. Çünkü bu yolculuk varlıktan ve alçak dünyadan geçmektedir, kendi kendinden kurtulmaktır. Bütün bunların sonu ve hududu vardır. Fakat Tanrı’ya ulaştıktan sonraki yolculuk, Tanrı ilim ve marifeti içinde olur ve onun da sonu yoktur.” dedi.

Has müritler şöyle rivayet ettiler ki: Seyyid hazretleri ömrü sona erince ve öteki dünyaya hareketi yaklaşınca hizmetkarına bir testi sıcak su hazırlamasını emretti. Hizmetçi biraz sonra gelip: “Suyu ısıttım.” deyince Seyyid; “O hâlde git kapıyı muhkemce kapa ve dışarıda, garip Seyyid dünyadan göçtü diye salâ ver.” dedi. Hizmetçi: “Ben de ne yapacak diye başımı ibadethanenin kapısına koyup gözetledim. Seyyid kalktı abdest aldı, gusletti, elbisesini giydi, ecel kadehini içerek evin bir köşesinde kıvrıldı ve gökler temizdir, felekler de olanların hepsi temizdir. Temiz ruhlar ve temiz ruhların hepsi hazırlanmıştır. Ey bana bir emanet veren hazır ve nazır Tanrı! Lutf edip gel, bu emaneti benden al diye bağırdı ve “inşallah beni sabredicilerden bulursun” ayetini okuyup göçmeye hazırlandı ve ruhunu Allah’a teslim etti.” diye anlattı. Bunun üzerine hizmetkâr çılgık koparak elbisesini yırttı. Seyyid’in ölüm haberi Sahib Şemseddin’e ve ileri gelenlere ulaşır ulaşmaz, feryat edip saçlarını yolarak geldiler. Darülfeth (Kayseri)’in bütün büyük ve küçükleri başlarını açtılar. İman ehli hakkında yaptıkları gibi hafızlar Kur’an okuyarak, şeyhler zikrederrek, bilginler sarıkları perişan bir vaziyette ve okuyucular selâ vererek, Seyyid’i kendi mübarek

mezarlığına gömdüler. Sahib Şemseddin bir hayli mal harcayarak matem törenleri tertip etti, hatimler indirdiler ve Seyyid'in türbesinin üzerini kapamalarını emretti. Birkaç gün sonra türbe harap oldu. Tekrar buyurdu; bir tak yaptılarsa da o da yıkıldı. Bir gece Sahib Şemseddin, Seyyid hazretlerini rüyada gördü ve Seyyid ona: "Benim üzerime bir bina yapmayınız." dedi. Ölümünün kırkı geçtikten sonra Sahib Şemseddin, bu hususta Hüdavendigar hazretlerine (Mevlânâ'ya) bir mektup gönderdi. Mevlânâ saygı gösterdi. Ulu arkadaşlarla birlikte Kayseri'ye hareket etti. Seyyid'in kabrini ziyaretten sonra yeniden bir matem töreni tertip ettiler. Sahib Şemseddin, Seyyid'in bütün kitaplarını ve cüzlerini onlara arz etti. Onlar bunların içinden kendi istedikleri şeyleri aldılar. Uğurlu ve yadigar olmak üzere bir kaç risayeleyi de Sahib Şemseddin'e bağışlayıp tekrar Konya'ya hareket ettiler.

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ise "İbtidaname" isimli eserinde Seyyid Burhâneddin'i şöyle övmektedir:

O ileri gidenlerin hepsinden mükâfatı almış olan Hak seçilmiş kulağıma söyledi.

Hem de kimsenin söylemediği nükteleri söyledi; kesin delili apaçık gösterdi.

Onun canı sırlar madeniydi; güneş gibi nurlar kaynağıydı.

Erenlerden hiç kimse onun gibi söylemedi, o aşkı, ledün bilgisinde tekti.

Sözünü duyan boyuna, hemde gerçek olarak onu överdi.

Sarhoş olurdu, kendinden geçerdi, hayran kalırdı; aklının da fikrinin de evi yıkılır giderdi.

Uzaktan yüzünü gören bile, onun gözüne gizli kalmazdı.

Kimse ona birey söylemeden ona herkesin sırrı, her şey açıktı; çünkü şu âlemde onun eşi yoktu.

Şüphe yok ki Tanrı dostlarındandı, gayb aleminde herkese kılavuzdu. Halkın içinde yıldızlar arasındaki ay gibi görünürdü; o çeşit parlardı.

Ay, yıldızlardan daha seçkin değil midir? Kim der ki serçe alıcı doğana benzer.

Altı aylık çocuğa bile onun, Anadolu ülkesinde eşi benzeri olmadığı malumdu.

Tanrı velilerinin hülâsasaydı; adeta hem ortadaydı, hem gizli.

Herkes ona kuldu, köleydi, ama onu tam olarak ta hiç kimse anlayamamıştı.

Herkes onu kendi kadrince bilmişti, kendine ne kadar mümkünse o derece görebilmişti.

Onun hem meydanda, hem gizli oluşu şu yüzdendir. Gizlilik aleminde denizdir, açık olarak ise dere.

Kerem kıldı da bize göründü; onun ihsaniyle nemimiz deniz kesildi. Ama onun daha binlerce denizi vardı ki insanın gözünden gizliydi.

Sultan Veled aynı eserinde, bir çadırın içinde oturan Hz. Peygamberin Bahaeddin Veled'i (Mevlânâ'nın babası) karşılayıp ağırladığını, ona "Sultanülülema" demelerini emrettiğini, Belh şehrindeki alimlerin gördüklerini anlatırken; Seyyid Burhâneddin'in Baha Veled'e canla gönülle mürit olduğunu, yokken, yoksulken ihsanlar elde ettiğini, kederlerinin zevk ve safa hâline döndüğünü, sonunda da aleme kutup olduğunu bildirir.

SEYYİD'İN ESERİ VE BAZI SÖZLERİ

Seyyid Burhâneddin hazretlerinin "Maarif" isimli tek eseri, Farsça yazma hâlinde Konya Mevlânâ Müzesinde bulunmaktadır. Bu eser önce İran'da, sonra da Abdülbaki Gölpınarlı tarafından notlar ilavesiyle Türkiye'de, Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Seyyid'in Kur'an ayetlerine dayanan fikirlerini, Muhammed ve Fetih surelerinin bir kısmının tefsirini ihtiva eden eseri, sohbetlerinden tutulan notlardan, Aydemiroğlu Argun tarafından 1284 senesinde yazılmıştır. Onun hikmetli sözlerinden bazıları şunlardır:

Yüz Müslüman birbiriyle sevişse, dost olsa bakın da görün bu yüz kişiden hangisinin makamı daha yüce, hangisi daha üstün; aralarında bir ayrılık olmasın diye yüzü de en üstünlerinin makamına ulaştırılır. Toplulukları aynı derecede olsun diye, mertebesi yüce olanı aşağı olanların derecesine indirmezler, onun yüzü suyu hürmetine öbürlerine sonsuz hazinelerden bağışta lütufta bulunurlar. Kur'anı Kerim'in Tur suresinin 21. ayetinde "İşledikleri şeylerin mükâfatından da bir şey eksiltmeyiz." buyurulmuştur.

Allah kelamının söylenmesi gerekir ama, öfkeliyken söylenmemeli çünkü o söz, öfke ateşi yüzünden yakıcı, yandırıcı bir hâlde gelir. Gönül tandırından sıcak ekmek, sıcak yemek gibi çıkardığın söz, nasıl olur da ateşli olmaz? O hâlde söylediği o söz şekle bürünüp karşına çıksaydı, yakıcılığı yüzünden ona elini dokunduramazdın. Bırak şimdi hele o ekmek soğusun, o öfke geçsin. Ekmek bile yaşayıya sebep olduğu hâlde, yakıcı derecede sıcakken birinin ağzına koysan, aç bile olsa ağzından çıkarır atar; o ekmekten de mahrum kalır, o yemekten de.

Birçok kişi vardır ki, onlara mal yüzünden kırgınlık gelmez; malı bağışlarlar ama akıllarına güvenirler. Bu çeşit kişilere bir söz söylense, bu söze uyarsak aklımız kıt sanırlar, aklımızla alay eder derler. Böyle kişi kendini cüz'î akılla yüce bilir, Akl-ı Külli'den gafflettedir.

Kendinle şöyle bir karara varman gerek; Bütün bu uzuvlar bu el, kol, parmaklar, eller, duygular, mide, ciğer ve saire, bütün bu parça buçuklar bana iğreti verilmiştir. Elbette bunlar benden geri alınacaktır. Senin neyin varsa gizli alemdedir, iç alemle ilgilidir.

Oruçtan öre, oruçtan üstün hiçbir kulluk yoktur. Çünkü Allah: "Oruç benim içindir, onun karşılığım ben veririm." buyurmuştur. Bir kimse bütün kullukları yerine getirirse, fakat midesini doldursa hiç bir yere ulaşamaz. Fakat orucu gereğince gözetse, başka kulluklarda kusuru olsa bile, gene bir yere erişir, ama oruca da, yavaş yavaş alışmak gerek ki, sıhate ziyan gelmesin, insan işten kalmasın. Çünkü bu bedeni iş görmeye alet olarak vermişlerdir. Düşünce ve zihine ziyan vermemeli.

Yola son yoktur derler ya, yol dedikleri duraktır; kavuşma şehrine vardın mı, o şehirde yürüyüşe son yoktur.

Bilgi marifet bilgisidir. Hiçbir şey bilmesen bile, kendini tanıdın, bildin mi, bilginsin, arıfsın. Ama kendini tanımadın, bilmedin mi, bütün o bilgilerden ne fayda var.

Padişahın kölesine: “Bunu niçin yiyorsun ihtiyacın mı var?” diye sordum da: “Hayır, hoşuma gidiyor.” dedi. Oysa ki bu ziyanın, karanlığın ta kendisi... Resulullah buyurmuştur ki: “Ümmetimden erkeklerin üstünleri savaşanlardır. Ümmetimin kadınlardan üstünleri de, mutlaka lazım olan işten başka bir şey için evlerinden dışarıya çıkmayanlardır.”

Kimde hakikat derdi yoksa, hakikati istemiyor demektir. Mümin o kimsedir ki, balık gibi susuz karar edemez. Bütün nimetleri balığın önüne koysan kar etmez. Öyleyse mümin de balık gibi suya koşar, suya atılır, Hem de küçücük bir ırmakta aman bulamaz. Deniz gerek ki, balık timsah hâline gelsin. Sen de Şeyhin bedenini küçük görüyorsun ya denizi onun içinde bil, bunu olmayacak bir şey sanma.

Denizi, denizdeki canavarı görüp te şaşma,

İçinde deniz olan canavarı gör de şaş.

Allah'ın kitabı şeyhin gönlündedir. Onu ehli, soyu sopu ise şeyhin dışındadır. Hiç kimse, önce bekçilik etmeden padişahlık edemez. Fakir değilsem, varlığımdan geçmemişsem, halktan biri olurum; böyle olunca da, nasıl dervişim diyebilirim? Yoksul olayım da tek, O (Allah) bana baksın.

İlmin, imanın sonu, buluşmak kavuşmak yolunun kilidini elde etmektir. O kilitte, bu yolda olan her zorluğun açılması gerek.

Haset, nefis köpeğinin sıfatıdır, çünkü o, dünya leşinin başında durmaktadır. Ayette olduğu gibi, “Allah'a sığınırım” sözü, işe girişirsen bir şeye yarar. Hani sayısız düşman askerî geliyor, bir kale var, ona kaçmak gerek. İşte “sığınırım” demek buna benzer, kaleye sığınıyorum demektir. Ama insan yüz yıl bu sözü söylese, kaleye girmedikçe bu sözün hiçbir faydası yoktur.

Bildiğini tutmayan bilgin, bence itaatte bulunmayan bilgisizden beterdir. Hiç olmazsa bilgisi olmayan, “Bilseydim böyle bir iş etmezdim.” der. Birisi ömrünü delicesine geçirse, bu bilgilerden bu tedbirlerden hiçbir şey elde etmese, boyuna sevinmesi mi gerekir? Hâlbuki dünyada ömürden daha aziz hiç bir şey yoktur.

Sen asla namaz kılmamışsın. Nice zamandır ki bu yolda yürümektesin. O şehre varmayı dilemektesin, ama hâlâ o şehre varamadın. Hangi namazda bu anlam yoksa, bunu meydana getirmiyorsa, o namaz, namaz değildir. Maun suresinin dördüncü ayetinde: “Vay hâllerine o çeşit namaz kılanların.” buyurmuştur.

Yılan balığına benziyorsun, ne yılansın ne balık.

Sen bir münfaksın, ya yılan ol ya balık.

Bu varlıktan yok olmadıkça, onun varlığıyla var olamazsın, onunla dirilemezsin; ab-ı hayata dalamazsın, ebedi saltanatı bulamazsın. Böyle olmadıkça hiçbir fayda yok.

Bilgisiz olmak başkadır, kendini bilgisiz bilmek başka. Fakat Şeyhin önünde mutlaka kendinden geçmen gerek. Acaba bu adamlar, ne ararlar da boyuna: “Bir himmet et.” der dururlar. Ama birine de himmet ettik, işe giriştik mi de kaçır gider bir başka şeyle oyalanır.

Müslümanlıkta keşişlik yoktur. İnsan halka ne kadar karışır uzlaşırsa, o kadar Hakka yaklaşır.

Kötülük etmeyen temiz bir adama bühtanda bulunmak, göklerden de ağır bir suçtur.

Temiz fakir, temiz zenginden bin derece üstündür. Zengin ölürken, keşke fakir olarak ölseydim diye dilekte bulunur; fakat yoksul ölürken, keşke zengin olarak yaşasaydım diye bir dilekte bulunmaz. Ölümün şiddeti, musibeti, mümine üç yüz kere kılıçla vurulup yaralamak kadar ağırdır. Şu beden mezara girmeden nefsin şerrinden emin olma.

SEYYİD BURHÂNEDDİN HAZRETLERİ ZAMANINDA KAYSERİ'DE TARİKATLAR VE SEYYİD'DEN SONRA MEVLEVİLİK

Seyyid Burhâneddin hazretlerinin Anadolu'da yaşadığı devirde, yani XIII. yüzyılın ilk yarısında, Selçuklu Türkiye'si olan Anadolu'nun diğer birçok şehirlerinde olduğu gibi Kayseri'de de bir kısım erken dönem tarikatları faaliyet hâlinde idi. Kaynaklardan öğrendiğimize göre bunlar arasında o devirde en çok göze çarpan tarikat Ahilik idi. Aynı zamanda bir esnaf teşekkülü olan Ahilik (kardeşlik, Fütüvvet) Abbasi Halifelerinden En-Nasır Lidinullah'ın (1180-1225) desteği ile yayılmış en fazla da Anadolu'da taraftar bulmuştur. Çeşitli esnaf grupları arasında meslek teşekkülü gibi gözüken, bu grupların usta çırac prensiplerini düzenleyen bu tarikat, aynı zamanda şehirlerin asayişinde, gelen giden misafirlerin ağırlandığında, 1243 yılında Moğollar'a karşı Kayseri savunmasında görüldüğü gibi bir tehlike anında memleketin savunmasında da vazife yapıyorlardı. Kayseri'de tarikatın bilinen iki ünlü ismi faaliyet göstermiştir. Bunlar Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî ve onun müridi Ahî Evran'dır. Anadolu'da bu tarikatın yayılmasında büyük rol oynayan ve bu bakımdan Anadolu Ahilerinin ve dolayısıyla esnafın pirî sayılan Ahî Evran Şeyh Nasireddin, uzun yıllar Kayseri'de bulunmuş, dergâhını burada kurmuş bir derici esnafıdır. Dergâhı'nın Seyyid Burhâneddin Mezarlığı'nın batısında Seyyid hazretlerinin mescidi olarak kabul edilen Hakırdaklı Mescit'in güneyinde, keza Döner Kümbet'in güney batısında, buradaki eski mahalle yıkılırken ortaya çıkan tekke kalıntısı olduğu anlaşılmaktadır. Zira burası eski Tabaklar Mahallesi'nin devamıdır. Daha sonra Kırşehir'e yerleşmiştir. Ahî Evran'ın çocuklarının da Kayseri'de günümüze kadar gelen Ahi Evran Suyu Vakfı'na müteveli olduklarına dair vakıf kayıtları bulunmaktadır. Söz konusu tekkenin de bulunduğu mahalle Ahi İsa Mahallesi olarak zamanımıza kadar gelmiştir. Yine bu çevrede XIV. yüzyıl Eretna Dönemi'nde devlet adamlığında bulunmuş, kayıtlarda devrinde Ahilerin ileri gelenlerinden olarak geçen Emir Ali'nin de türbesi bulunmaktadır. Ahilik, Beylikler zamanında da mevcudiyetleri ve faaliyetleri artarak devam

etmiştir. Şehrin birçok yerinde bu devirlerde Ahi zaviye-tekkeleri açılmıştır. Nitekim Gesi’de de Ahi İsa isimli bir tekke-zaviye bulunuyordu.

Bu dönemde görülen tarikatlardan birisi de Kalendirilik idi. 1243 Kayseri müdafaasında görev alan bu tarikat da Ahilik gibi Anadolu’da erken devirde yayılan batınî tarikatlardandı. Birçok kolları olan (Cavlaklar, Işıklar, Torlaklar) bu tarikat, Osmanlı Dönemi’nde yasaklanmasına kadar halk içinde müsamaha ile yaşamış ve bir kısım tabirler bunlardan dilimize geçmiştir. Kalenderîlerin tekkeleri (Kalenderhâne) Kayseri’de yakın zamanlara kadar bu isimle anılan (Kalenderhâne Şih) Mahallesi’nde idi. Aynı mahallenin bir bölümü Cürcürler olarak da isimlendirilmişti. Kalenderhâne şimdi bu isimle anılan mescidin yanında biri yuvarlak, diğeri çapraz tonozlu, moloz taşla yapılmış, kapısı üzerinde kesme taş takviye kemeri bulunan basit bir yapı idi. Şahıslarca ev olarak kullanılan bu yapı son zamanlarda yıkılmıştır.

Bu döneme ait bir diğer tarikatla İshakilik’tir. Kurucusu şehirde Ebu İshak Alemdarı olarak bilinen bu tarikatın tekkesi de (Ebu İshakiye) Yoğunburç’un güneyinde yolun karşı tarafında, Yoğunburç’la Han Camii arasında idi. Şahıslara geçtiğinden ev olarak kullanılan yüksek tonozlu tekke yapısı son yıllarda ortadan kaldırılmıştır. Bu civarda tarikatın son şeyhlerine ait mezarlar bulunmaktadır.

Mevlevilik bilindiği gibi Hazreti Mevlânâ ile başlamış, bilhassa oğlu ve tarikatın dördüncü Şeyhi Sultan Veled tarafından teşkilatlandırılmıştır. Öyle anlaşıyor ki Kale önünde bulunan Seyyid Burhâneddin hazretlerinin dergâhı bir müddet sonra Mevlevîhane yani tekke şekline getirilmiştir. XVI. asırda Osmanlı tahrir kayıtlarında Mevlevîhane ve bağlı arazileri vakıf olarak kayıtlıdır. Osmanlı Sultanı I. Ahmed devri sadrazamlarından olup aynı zamanda bu tarikata mensup olan Bayram Paşa, 1637 yılında tekkeyi yeniden ve daha teşkilatlı olarak yaptırmış ve gelirler de bağlayarak vakfetmiştir. Tekke, Cumhuriyet Dönemi’nde tekkelerin kapatılmasına kadar faaliyetine devam etmiştir.

SEYYİD BURHÂNEDDİN TÜRBESİ

Seyyid Burhâneddin hazretlerinin mezarı Kayseri’de, kendi adı ile anılan mezarlığın içindedir. Selçuklular ve Beylikler zamanında mezarı üzerine bir türbe yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bugünkü geç devir yapısı türbe, Sultan II. Abdülhamid’in talimatıyla H.1312/M. 1894 yılında Vakıf bütçesinden yaptırılmış, Padişah da buraya bir avize hediye etmiştir. Kitabesi Ali Emiri Efendi tarafından yazılmıştır (Abdullah Satoğlu, Mevlânânın Hocası Seyyid Burhâneddin). Türbe, ortası kubbeli, giriş hariç üç tarafı kubbeye bağlı kısa tonozlu; girişte, küçük kapı önü revakı bulunan bir binadır. Güneyinde, binaya bitişik 1348 tarihli (Hicri 749) Beylikler devri Emir Erdoğmuş türbesi bulunmaktadır. Bu yapı Selçuklu tarzında tek sivri tonozludur, içerisinde dört adet taş sanduka vardır.

Seyyid Burhâneddin Türbesi girişinde kapı üzerindeki Türkçe kitabede:

*Fart-ı adab ile gir zair-i mahlis ki budur
Merkad-ı muhterem-i Hazret-i Burhaneddin
Çeşm-i irfanına kübl ister isen olmalısın
Cebbe sayı-kadem-i Hazret-i Burhaneddin*

Kitabenin anlamı şöyledir:

*Temiz kalpli, ziyaretçi, büyük edeple gir ki burası
Muhterem Hazret-i Burhaneddin'in mezarıdır.
Arif olan gözlerine sürme çekmek istersen.
Hazret-i Burhaneddin'in ayağına yüz sürmelisin.*

yazılıdır. Emir Erdoğan türbesinin kitabesi de, güney girişi üzerinde iki satır Arapça olarak:

*Haza meşhed El-Emir Erdoğan
Fî şuhur-ı sene tisa ve erbain ve seb'âmie*

dir. **Tercümesi:** “Bu Türbe Emir Erdoğan’undur.

Yediyüz kırk dokuz senesi aylarında (vefat etmiştir).”

Seyyid Burhâneddin’in Türbesi içerisinde kubbe altında, büyükçe silindirik şeklinde sandukası bulunmaktadır. Sandukanın başında, son Mevlvî şeyhlerinden, mezarı türbe avlusunda bulunan Kayserili Ahmet Remzi Dede’nin Seyyid hakkında yazmış olduğu, “Ayine-i Seyyid-i Sırdan” başlıklı manzum methiyesi bulunmaktadır. Türbe girişinin solunda duvar dibindeki, Mevlvî kavuklu mezar taşı mezarlardan duvar tarafından olanı, Kayseri Mevlvî şeyhi, 1251 yılında (Miladi 1835 yılında) vefat eden Süleyman Türabi (Konya Ereğlisin’de bulunan Aşık Türabi neslinden); onun yanındaki yine Mevlvî şeyhi olan oğlu 1282 yılında vefat eden (Miladi 1865 yılında) Ahmet Remzi Efendi’ye aittir. Ahmet Remzi Efendi’nin oğlu Süleyman Ataullah Efendi’nin mezarı türbe avlusunda olup 1322, Miladi 1904 yılında vefat etmiştir. Süleyman Ataullah Efendi’nin oğlu olan ve yine son Mevlvî şeyhlerinden, büyük şair ve yazar Ahmed Remzi Dede (Akyürek)’nin de mezarı, yukarıda bahsedildiği gibi Türbe bahçesindedir ve o da 1944 senesinde vefat etmiştir.

TÜRBE İÇİNDE SÜLEYMAN EFENDİ’NİN MEZAR KİTABESİ

*Sani-i Molla-yı Rumi pişva-yı ârifân
Mürşid-i rab-ı hakikat feyz-bahş-ı zâdegân
Seyr idülb esrar-ı arş ü alem-i labati hem
Hak ile hakk ül-yakın vuslatta idi her zaman
Oldu serr-i pakine ilham-ı emr-i ırcî
Bal içüb gitti ol hüma-yı lâ mekân
Dereke-i vala-yı Mevlânâ’da iken bu postnişin
Tekye-i dar üs-selâma oldu şeyh-i kâmrân*

*Çıkdı bir târih-i mu'cem-i hayr ta dilden heman
Kutb-ı devran Şeyh Süleyman itdi azm-i cinân
Sene 1251*

TÜRBE İÇİNDE AHMET REMZİ EFENDİ'NİN MEZAR KİTABESİ

*Huvel Hallak ül-baki
Hayf ana kim Şeyh Efendi eyledi azm-i cinân
Cümle mahzun oldu kûş eden ahbab ü yârân
Hüb-ı ahlak-ı ziyafet manzar-ı hazan itdi
Şuyub-ı âdâb güya meclis-i cevher-i fetan
Hürmet-i Taha ve Yasin afide cürmü günahım
Hazret-i Hallâk-ı alem vacib -i vücud-ı Yezdân
Dört taraftan doldu alem söyledi tarih-i mevt
Ahmet Remzi Efendi aşkla oldu Sinan
Sene 1272 N7 (Ramazan 7)*

TÜRBE AVLUSUNDA ATAULLAH EFENDİ'NİN MEZAR KİTABESİ (OĞLU AHMET REMZİ DEDE YAZMIŞ)

*Mevlevî Tekyesinin Şeyh-i celilül-kadri
Valid-i muhteremim mürşid-i dil-i âgâhım
Ulema ve şurefa ve fukara-yı pakize
Zâtına hürmet idüb dirdi nûr-ı güvâhım
Zıyk-ı sadr ile eyledi devranı tazeyik
Eyle kabrinde ferahyab aman Alahım
Sinni altmışdı gidüb zayine hem mevta
Çıkıp firkatle benim arşa figan ü vahım
Cevher-i eş kile Remzi yazayım tarihın
Ah gitti pederim Şeyhim Ataullah'ım
Fi 11 rebiüssani sene 1332*

AVLUDA SON MEVLEVÎ ŞEYHLERİNDEN ŞAİR MUHARRİR AHMED REMZİ DEDE (AKYÜREK)'İN MEZAR KİTABESİ

*Varis-i feyz-i cenab-ı pîr Remzi bundadır
Tâc-ı nakş-ârâ-yı erbab fazilet bundadır
Şeyh-i kâmil merd-i vâsıl arif-i âgâb-ı dil
Nûsha-i mecmua-i ders-i hakikat bundadır
Emr-ı Hak'la ruh-ı pâki Adn'i kıldı aşıyan
Fatihahan ol gel ey derviş himmet bundadır.*

*Salıkâmı haşre dek olsun ilahi müsefiz
Feyz-i ruhanîyetinden kim saadet bundadır
Medfen-i pâkin ziyaret eylesin erbab-ı dil
Gevher-i gencine-i nûr-ı bidayet bundadır*

*Tarih-i vefatı 6 Teşrin-i sani 1944
Fi (ta) rih Nazım Ermiş (İmza)*

Seyyid Burhâneddin Türbesi etrafında sonradan yapılan odalar ve çevre düzenlemesi yapılmış iken bunlar kurul kararı ile sonradan yıktırılmıştır. Türbenin İdaresi Mayıs 1981 tarihinden itibaren Kayseri Müzesi Müdürlüğü'ne, 1993 yılından itibaren de "Seyyid Burhâneddin hazretleri Hizmet Vakfı"na verilmiştir. Türbe bu vakıftan da alınarak mal sahibi Belediye tarafından hizmeti yürütülmektedir. Türbe etrafındaki mezarlığa ceset koydurulmamaktadır. Tarihî mezar taşları toplanmış ve Müze'ye nakledilmiştir.

Not: Seyyid Burhâneddin'le, bundan 154 sene sonra vefat etmiş, Kayseri'de kadı ve sultan olmuş Kadı Burhaneddin ayrı kimselerdir.

ÂYİNE-İ SEYYİD SIRDAN HAZRETİ BURHANEDDİN

*Müncelidir Kerem-i Hazret-i Burhaneddin
Müntezirdir himemi Hazreti Burhaneddin.
Nice dil mürdeyi bir nefshade manend-i Mesih
Hayyeder feyz-i dem-i Hazret-i Burhaneddin.
Seyreder maideyi gaybile her ehl-i dili
Rayigandır nîam-ı Hazret-i Burhaneddin.
Gözleriz sürme ola dide-i irfanımıza
Hak-i pâki kadem-i Hazret-i Burhaneddin.*

*Barekallah zihi türbe-i Burhaneddin
Sanekallah sihi secdegeh-i Kerrûbin
Tak-ı eyvan değil kaide-i tak-ı berreyn
Seng-i sanduka değil ahzen-i esrar-ı mübin
Südde-i muhteremi melce-i ehl-i temkin
Harem-i dergeh-i malışgeh-i erbab-ı yakın.
Sabası hem şeref menzileti illiyyin
Nurdandır bu bibin-i zaviye-i feyz-i ayın
Çeşm-i hakbin ile bak olma hazer kıl geçbin
Zaira işte budur türbet-i Burhaneddin.*

*Hazretin mankıbetin eyleyelim şerh-i beyan
Yazalım nazmîle biavn-i Hüda-i Mennan.
Hak-i Tirmiz'de vücûdüyle şereflendi cihan*

*O havalide edüb kesb-i ulûmu irfan
İlm-i süride olup nadire-i devr-i zaman
Eyledi canib-i manaya nihayet güzeran
Validi Hazret-i Molla'ya hemen ezdilü can
Oldu müsterşid-i yektayı velayet urvan
Eyledi hak-i der-i Mürşide çün ferş-i cebin.
Oldu berter şeref-i rütbet-i Burhaneddin.*

*Peder-i Hazret-i Molla'ya mürit olduğu dem
Oldu esrarı tecelli-i Hüda'ya mahrem
Şahid-i aşkla dağlarda olurdu hemdem
Oldu Musa gibi bivasıta Mücellay-ı Hikem
Negahen hatif-i gayibten olundu mülbem
Terk kıl bu taati gayrı yeter kayd-ı elem
Hiç etmezdi ubudiyyeti bir vechile kem
Aşkın şevkini tarifte aya ne desem:
Evliya zümresine pişrev-ü batemkin
Ayni vuslatta idi gurbet-i Burhaneddin.*

*Peder-i Hazret-i pir etti Hicaz'a rihlet
Tirmiz'de kıldı saadetle azimet
Hazret Harem-i Muhtereme yüz sürüp etti avdet
Azmi Rûm eyledi ol mürşidi âl-i himmet*

*Verdi Larendeye teşrifi kudüm-ü rifat
Etti birkaç sene tedris-i füyuz-ı hikmet
Konya'dan izzet-ti hürmelte olundu davet
Hanedanıyla teşrifle buyurdu rağbet
Oldu birhayli sene Konya'da seccadenişin
Mürşid-i pürkerem Hezret-i Burhaneddin.*

*Altıyüz yirrnisekiz de edüp ol nur-u Hüda
Necl-i pakın burakıp azm-ı saray-ı ukba
Hak-ı Tirmiz'de idi Seyyid-i Sırdan bâlâ
Rihleti-i keşfile bilmışti o zat-ı valâ.
Dedi kim gitti benim pîr-i münirim hayfa
Yalnızdır gidelim çünkü Cenab-ı Molla
Edelim hizmet-i mevduayı arz-ı ifâ
Çünkü tenbih edilmiş idi manada ana
Geldi tam bir senede Konya'ya bu zat-ı güzîn
Ruma da verdi şeref haşmet-i Burhaneddin.*

*Pîrinin merkad-ı pakini ziyaret etti.
Dil-i firkatzedey-i Pîri iyadet etti
Dedi ey nur-u basar emr-ü işaret etti.
Validin hizmetini çünkü iradet etti
Hazretin ilm-ü kemaline kanaat etti.
Sermâri ile teklifi inabet etti.
Hazret-i pîr de derhâl itaat etti.
Şevkile Hazreti irşade rîyaat etti
Etti esrarı ana tam dokuz yıl tebyin
Sebeb-i kurbet olan sohbet-i Burhaneddin.*

*Gördü Seyyid kim tamam etti sulûki Hazret
Kalmadı terbiyet-i mürşide aslâ hacet
Dedi kim Kayseri'ye gitmeye var mı ruhsat?
dedi Molla ki gel ey kaşif-i sırr-ü vahdet
Bizi تنها bırakıp etme enis-i mihnet
Eyledi suret-i mahifjede Seyyid rihlet
Yolda esebi yıkılıp etti bemandem ricât
Dedi ey nur-u Hüda ver bize elbet ruhsat
Geliyor işte bugünlerde size Şemseddin
Kalmadı zerre kadar hizmet-i Burhaneddin.*

*Şeş sad usiyle beşt olmuştu devre-i sâl
Kayseri şehrinin teşrifte bulurdu ikbal
İttihazeyledi bir haneyi Firdevs misal
Mevlevihanedir ol barigeb âlül - âl
Neşr-i feyzetti nice yıl o pesendide hisâl
Buldu merdan-ı Hüda saye-i feyzinde kemal
Sertaser hizmet-i irşad olundu ikmal
Geldi ol dem kavle müstağrak-ı enval-ı cemal
Dedi bir has müridine ki durma filbâl
Sukte eyle nida ta ki bilinsin ahval
Serbeser eyle ahaliye bu hâli tebyin
De bugün oldu ayan rihlet-i Burhaneddin.*

*O mürid etti heman memleket içre ifşa
Ki bugün Seyyidimiz eyledi azm-ı ukba
Essela hazır olun vakte eya ehl-i tuga
Konuyor seng-i musallaya veliyy-i yekta
Eyledi tekkeye avdet o mürid-i dana
Gördü kim hücrede o zat-ı serair bina
Zikrile meşgûl fakat mevt eseri yok aslâ
Dedi kim emrinizi ettim efendi ifâ
O zaman Hak'ka niyaz ile edüp vaz-ı cebin
Eyledi azm-i baka Hazret-i Burhaneddin.*

*Hazretin rihleti tarihini tayin edemem
Görmedim doğrusunu doğru değildir ne desem
İsterim kalmasın amma bu hakikat mübhem
Eylerin ehl-i tevarıhta ümid-i kerem
Yazma mümkün mü kemalatını hervechi etem
Yalnız bir ikisini yazmağa azmetti kalem
Sûkta birgün o vala himeme bir sersem
Dedi kim dameniniz eğri niçindir bilsem
Dedi sen ağzını doğrult ki değil bu bize şîn
Ağzını eğdi anın himmet-i Burhaneddin.*

*Dedi bir hadımı birgün ki eya pak-ü tahûr
Yıkayım şevkile praheni varsa destur
Dedi ey hadim geçbin yeter görme kusur
Cameler pakine olsun mu umurun maksur
Pak ettikçe yine kirlenir ey ehl-i şuur
Çirkten came-i zertar dili etmeli dîur*

*Can tabir olucak came olur pak-ü tuhür
Nûr eden siyretini sureti de eyler nur
Came şuy olma heman canını kıl pakü bihin
Görmedin mi bu mudur haslet-i Burhaneddin*

*Bu idi has müriddadına pendî her an
Ki edin savm-u riyazet ile tathiri cinan
Çün siyamile erer evc-i kemale insan
Hin-i rihlette şu manzumeyi etti ilan
Ey dost kabulem kün ü canım bistan
Mestem kün ü ezber dücihanım dostan
Bâherçi dilem karargired bitan
Ateş büyü enderzenen-ü anım bostan
Farisî bir eser-i muteberi mahfuzdur
Der ki Hazret-i Molla'da bedîi tibyan
Dahi bak başiye-i nazmımı etti tezyin
Arabi kuta'a-i pür hikmet-i Burhaneddin.*

*Medet ey pışrev-ü ehl-i velayet himmet
Medet ey bedrikahi rahi hidayet himmet
Medet ey seyyid-i Erbab-ı Keramet himet
Medet ey Padişeh-i keşver-i hikmet himmet
Medet ey kaşif-i esrar-ı tarikat himmet
Medet ey bülbül-i gülzar-ı siyadet himmet
Medet ey mahzen-i eltaf-ı inayet himmet
Ey mürebbi şeb-i mülk-ü hakikat himmet
Umarım rûz-i ceza Remzi-i naçize hemin
Diyeler bende-i bi minnet-i Burhaneddin.
Naşir nûr-i Hüda Hazret-i Burhaneddin
Vakıf-ı sırr-ı baka Hazret-i Burhaneddin
Mültecay-ı ürafa Hazret-i Burhaneddin
Destgir-ı züafa Hazret-i Burhaneddin
Yetiş imdadıma ya Hazret-i Burhaneddin*

*Sensin ey Seyyid-i sırdan hakayık binâ
Mürşid-i ekmele bir feyz-i Cenab-ı Molla
Sendedir himmet sultan-ı büzürk-ü ulemâ
Arzuhal etmeğe dergâha yüzüm yok amma
Yetiş imdadıma ya Hazret-i Burhaneddin*

*Mesnevi zat-ı humayyununu tavsif ediyor
Müstefeyyiz-i himemin olmağı teklif ediyor
Dildeki hubb-u siva bendeni tahvif ediyor
Söylesem her kim derdim seni tarif ediyor
Yetiş imdadıma ya Hazret-i Burhaneddin.*

*Hayf Remzi ki envai fezahat ettim
Bilerek bilmeyerek hayli kabahat ettim
Bütûn ettiklerime gayrı nedamet ettim.
Der-i ihsanına cürmümle dehalet ettim
Yetiş imdadıma ya Hazret-i Burhaneddin.*

Ahmet Remzi Dede (Akyürek)

SEYYİD BURHÂNEDDİN'DEN SONRA KAYSERİ'DE MEVLEVİLİK

Büyük Mutasavvıf Seyyid Burhâneddin Tirmizi'nin Kayseri'de, XIII. asırda başlatmış olduğu ve XX. asrın başına kadar faaliyette bulunan Mevlevilik hakkında şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Biz burada, bu konuda bulabildiğimiz kayıtları değerlendirmeye çalışacağız.

Seyyid Burhâneddin, Mevlevî kaynaklarından öğrendiğimize göre Özbekistan'ın Afganistan sınırı yakınında bulunan Tirmiz şehrinde, sonradan düşülen bir kayda göre 1165 veya 1166 yılında dünyaya gelmiştir. Yetişme çağlarında Sultan-ül Ulema Bahaeddin Veled'in (Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin babası), Afganistan'ın Belh şehrindeki dergâhına gidip müridi olmuş, tasavvufa ait bilgileri ondan öğrenmiştir.

Bahaeddin Veled, oğlu Mevlânâ Celâleddin Rumi ile birlikte Anadolu'ya, o zaman burada idarede bulunan Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya'ya göçünce, Burhâneddin orada kalmıştır. Bahaeddin Veled 1231 yılında vefat edince yalnız kalan oğlu Celâleddin'e hocalık yapmak üzere 1231 yılında Konya'ya gelen Seyyid 1239-1240 yıllarına kadar onun yanında kalmıştır. Bu tarihte Celâleddin'in iyice yetiştiğine kanaat getirerek, daha önce görüp sevdiği Kayseri'ye yerleşmek üzere Konya'dan ayrılmıştır. Kayseri'de dergâhını kuran Seyyid Burhâneddin'e halk ve idareciler büyük hürmette bulunmuşlar, vefat tarihi olan 1244 yılına kadar bu şehrin en itibarlı tasavvuf şeyhi olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Onun hayatı ve fikirleri hakkında başta, Mevlânâ'nın hizmetinde bulunan Feridun bin Ahmet Sipahsalar'ın risalesinde¹, yine Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi'ye intisab eden Ahmet Eflâki'nin "Menakıbü'l-Arifin" (Ariflerin Menkıbeleri) isimli eserinde² Seyyid'in bazı fikirlerini ihtiva eden "Maarif" isimli kendi eserinde³ ve Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in eserlerinde malumat bulunmaktadır.⁴ Bu kaynaklardan Seyyid Burhâneddin'in o zaman Darül-Feth denilen Kayseri'de meşhur Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahani'den çok iltifat gördüğü⁵, burada Ali Dağı'na⁶ çıkarak gece gündüz Tanrıya yalvarışla meşgul olduğu, Mevlânâ'yı Kayseri'de halvete soktuğu, bir ara bir mescide imam olduğu, bir kısım yabancı siyasi ve dinî şahıslarla görüştüğü, sürekli hikmetli sözlerle halkı aydınlattığı, 1243 yılı Ağustos-Eylül aylarında Kayseri'nin Moğollar tarafından, şehrin tarihinin en feci hadisesi olarak yağmalandığına şahit

¹ Feridun bin Ahmed-i Sipehsalar, *Mevlânâ ve Etrafındakiler* (Risale), Çev. Tahsin Yazıcı, İst., 1977.

² Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Prof. Tahsin Yazıcı, İst. 1973 (Hürriyet Yayınları)

³ *Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizi*, Maarif, Çev. Abdülbaki Gölpinarlı, (T. İş Ban. Yayınları)

⁴ Sultan Veled Bahaeddin Muhammed, *İbtidâ-Nâme (Veled-Nâme)*, Tehran 1335.

⁵ Sahib Şemseddin İsfahani Anadolu Selçuklu Sultanlarından I. İzzeddin Keykavus, I. Alâeddin Keykubad, II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıçarslan devirlerinde münşilik, ordu kumandanlığı ve II. Keyhüsrev'den itibaren öldürüldüğü tarih olan 1249 yılına kadar sahiplik (vezirlik) hizmetinde bulunmuş Selçuklu devlet adamıdır. Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 321-470, Tahsin Yazıcı, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. I, s. 40-41.

⁶ Ali Dağı Kayseri'nin merkez Talas ilçesi güneyinde yükselen üç tepeden müteşekkil, Erciyes'in volkan konilerinden olan güzel görünüşlü bir dağdır. Talas'ta eskiden Hristiyanlar ve Müslümanlarca kutsal sayılan dağın üzerinde bu din mensuplarına ait yapı kalıntıları bulunmaktadır. Zirvelerinde dağı güzelleştiren Roma tümülüsleri vardır.

olduğu⁷, nihayet bu hadiseden bir müddet sonra, kaynaklarda teferuatla anlatıldığı şekilde Kayseri’de vefat edip, hazırlanan mezara büyük bir törenle defnedildiği kayıtlıdır. Halk arasında ise; onun Hunat Hatun Medresesi’nde müderrislik yaptığı da söylenmektedir. Nitekim, eski bir vakıf kaydında (Gavremoğlu Vakfıyesi) bu medreseden Burhaneddin Medresesi diye bahsedilmektedir.

Seyyid’in ölümü hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüş, onun 1240-1241 ve 1242 veya bunlardan çok daha geç tarihlerde vefat ettiği ifade edilmiştir.⁸ Ancak onun yukarıda belirtildiği gibi 1243 yılında Kayseri’nin Moğollar tarafından yağmalanmasına şahit olması, ölümünün bu tarihten önce olmayacağını gösterdiği gibi, yine Ahmet Eflâkî’nin, Seyyid’in vefatından bir müddet sonra Mevlânâ’nın büyük dostu Şemsi Tebrizi’nin ikinci defa 29 Kasım 1244 yılında Konya’ya geldiğini zikretmesinden vefatın bu tarihten sonra da olmayacağı anlaşılmaktadır. Bu durumda vefatın bu iki tarih arasında ve herhâlde 1244 yılı olduğu sonucuna varılabilir. Sultan Veled, dokuz yıl Mevlânâ ile meşgul olan Seyyid’in kaybının, Mevlânâ’ya verdiği sıkıntının, Şems-i Tebrizi’nin 1244 yılında Konya’ya gelişine kadar 5 yıl sürdüğünü yazarak, onun ölümünü sanki 1239 gibi göstermişse de, bu kayıp ölüm değil, Seyyid’in Mevlânâ’yı yalnız bırakıp Kayseri’ye ayrılması olmalıdır. Böylece Seyyid, daha önce görmüş olduğu Kayseri’ye yerleşip, ölümüne kadar beş yıl kalmıştır.

Seyyid’in vefatından sonra Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Şemseddin İsfahani’nin haber vermesi üzerine Kayseri’ye gelmiş ve kabrini ziyaretle onun kitaplarını alarak Konya’ya dönmüştür.

Seyyid Burhâneddin’in Kayseri’deki dergâhı nerede idi sorusu da münakaşa konusudur. Halk bugün Han Camii’nin güneyinde bulunan, tek tonozlu “Hakırdaklı Camii” isimli, basit mahalle mescidini onun dergâhı ve çilehanesi olarak bilmektedir. Bu mescidin yanındaki ilaveleri son zamanlarda yıktırılarak tamamen yeni tarzda yapılmış, ancak çilehane denilen eski tonoz, cami yanında muhafaza edilmiştir. Yukarıda bahsi geçen Moğollar’ın Kayseri’yi yağmalama hadisesini anlatan ifadeler, bu hususa biraz açıklık getirmektedir. Hadise Menakıbı’l-Arifin’de şöyle anlatılmaktadır:

Arif Çelebi hazretlerinden nakledilir ki; Seyyid hazretleri Kayseri’nin hendeği yanında ilahi şarapla mest olmuş oturuyordu. Moğol askerî de şehri yağma ediyordu. Birdenbire bir Moğol,

7 Kösedag bozgunundan sonra, Moğollar tarafından müdafaaya çekilen Kayseri’nin, bir Ermeni’nin ihaneti neticesi uğramış olduğu tarihin en büyük felaketi için bakınız Turan, s. 440-442.

8 Abdülkâki Gölpinarlı, *Maarif*, Sunuş, s. 16-17, Abdullah Satoğlu, *Mevlânâ’nın Hocası Seyyid Burhâneddin*, Biz daha önce ileri sürdüğümüz tarihi belirtmiştik. Mehmet Çayırdağ, *Seyyid Burhâneddin Hüseyin*, Seyyid Burhâneddin ile ilgili bir belge de, II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Mevlânâ Taceddin Emir Tac için Kayseri’de Kızılköşk mevkiinde bir araziyi Erciyes Dağı’ndan kıkp, Hisarcık ve Karagürle Köylerinden geçerek akan su ile birlikte vakfettiğine dair 644 (M. 1246) tarihli vakfiyedir Doç. Dr. Refet Yinanç, Mevlânâ’nın şahitlik ettiği Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev Vakfıyesi, Mevlânâ (Tebliğler), Konya 1983, s. 68 71. Bu vakfeyenin şahitleri arasında Mevlânâ ve hocası Seyyid Burhâneddin de bulunmaktadır. Bu duruma göre, bu tarihte Seyyid yaşıyor olmalıdır. Ancak çok bozuk bir kopyası bugüne gelmiş bulunan söz konusu vakfiyenin kopya (istinsah) edilirken tarihinde de yanlışlık yapılmış olmalıdır. Nitekim aynı tarihlerde yapılmış bulunan Hunat Hatun’un Şeyh Turesan Veli Vakfıyesi’nin suretinde de aynı durum vakidir. Kızıl Köşk’ün çok tahrip edilmiş kalıntıları bugün mevcuttur, Mehmet Çayırdağ, Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler Devrine Ait-Binalarda Taşçı İşaretleri, *Türk Etnografya Dergisi*, S. 17. Bugün Hisarcık kasabasının bir semti olan Gürle’nin Kayseri Mevlevihanesi’nin vakıf arazisi olduğu aşağıda belirtilecektir.

kılıcını çekerek Seyyid'in hücreğine geldi. Ona: "Ey! Sen kimsin?" diye bağırdı. Seyyid: "Ey! deme. Çünkü sen, her ne kadar Moğol kıyafetine bürünmüşsen de bizce malumsun. Çünkü ben senin kim olduğunu biliyorum." buyurdu. Moğol, derhâl atından inip baş koydu. Biraz oturup gitti. Seyyid'in yanında bulunan arkadaşları o adam hakkında sorguda bulundular. Seyyid: "Hırka içinde saklı bu adam, Tanrının kubbeleriyle örtülü olanlardandır." dedi. Bir an sonra bu adam döndü. Seyyid'in ayağına birkaç dinar saçıp başını açtı, mürit olup gitti. Mevlânâ'nın torunu olan Ulu Arif Çelebi'nin anlattığı bu hadiseden konumuzla ilgili bir kısım neticeler çıkarmamız mümkündür. Bir kere Seyyid'in dergâhı, hücresi Kayseri'nin Kale Hendeği yanındadır. Burada arkadaşları ile oturmaktadır. Kale Hendeği İç Kale'nin güneyinde, bugünkü Kaleönü denilen yerde idi. Burası sonradan doldurularak yol hâline getirilmiştir. Bu hendeğin hemen yanı, yani Seyyid'in oturduğu yer aşağıda bahsi geçecek olan Bayram Paşa'nın herhâlde daha önceki Mevlevîhane'nin yerine yaptırmış olduğu Mevlevîhane'sinin bulunduğu yerdir. Şimdi burada Mevlevîhane'nin arsası üzerine yapılan Bayram Paşa Vakıf İşhanı bulunmaktadır. Böylece Kayseri Mevlevîhanesi'nin ve dergâhının kale yakınındaki bugünkü işhanının yerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Eski kayıtlarda Seyyid Burhâneddin ismi ile anılan bir mescit ve bir musluktan (çeşme) da bahis bulunmaktadır. 1749 (H. 1162) tarihli 138 numaralı Kayseri Şer'iyye Sicilinde Seyyid Burhâneddin Türbesi yanında olduğu belirtilen mescide, 1710 senesinde imam, 1721 senesinde vakfına müteveli tayin edilmiştir.⁹ Yine 1618 yılında Mehmed Beşe, hacdan dönmezse mallarının satılıp Seyyid Burhâneddin hazretlerinin musluğunun ve mescidinin ihtiyaçlarına harcanmasını vasiyet etmiştir.¹⁰ Türbenin hemen yanında bir mescidin bulunduğu malum değildir ve burası tamamen mezarlarla kaplıdır. Mescit, büyük ihtimalle türbenin doğusunda, mezarlığın dışında park içinde bugün bulunan ve yeniden yapılmış olan namazgâhın yerinde bulunuyordu. Veya aksi yönde mezarlığın kuzey-batısında, mezarlık dışında yukarıda bahsi geçen Hakırdaklı Mescit idi.

Seyyid Burhâneddin'in ve daha sonra Mevlânâ'nın vefatından sonra meşhur Selçuklu Veziri ve Mevlevî dostu Muînüddin Süleyman Pervane'nin¹¹, Kayseri'de yaptırmış olduğu medrese tamamlanmış, burasının açılışı için Mevlânâ hayatta olmadığından, oğlu Sultan Veled Kayseri'ye davet edilmiştir. Sultan Veled'in Kayseri'ye yapmış olduğu bu ziyaret hakkında Menakıbü'l-Arifin'de şu malumat bulunmaktadır.

"Ediplerin Sultanı Fahreddin-i Divdest (Allah Rahmet eylesin) rivayet etti ki; Muînüddin Pervane Kayseri'de büyük bir medrese yaptırmıştı. Zamanın bilginlerinin en faziletlisi Kutbeddin-i Şirazi'yi (Allah rahmet eylesin), buraya müderris yapmak istedi. Dünyanın her tarafına haberciler gönderdi. Rum ülkesinin bütün ulularını çağırdılar. Alameddin Kayseri'yi de (toprağı iyi olsun), kendi naipieri ile birlikte bu toplantıya şeref vermesi ve Kutbeddin'le mülakat yapması için Sultan Veled'i davet etmeye gönderdi. Kutbeddin'i posta oturtma gününde bütün bilginler, faziletli

⁹ Mehmet Karagöz, *XVIII. Asrın Başlarında Kayseri* (1700-1730), Erc. Ün. Basılmamış Doktora Tezi, 1999, s. 88-89.

¹⁰ Mustafa Süslü, *20/2 (1027-1028) Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili*, Erc. Ün. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998, s. 13-5/8.905.

¹¹ Muînüddin Süleyman Pervane, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Moğollarla işbirliği hâlinde Selçuklu Devleti'ne hakim olan ve yine Moğollar tarafından Mısır Memlukleri ile işbirliği yaptığı iddiası ile 1277 (676) yılında idam edilen meşhur Selçuklu Veziridir, Doç. Nejat Kaymaz, *Pervane Muînüddin Süleyman*, Ankara 1970 (DTCF. Yayınlan)

kişiler, şeyhler, hakimler toplanmışlardı. Sultan Veled de baş köşeye oturmuştu. Sultan Veled o kadar hakikatler ve manalar söyledi ki, herkes hayran kaldı: Hiç kimsenin bu sözler karşısında nasıl veya niçin diye soru sormaya mecali kalmadı.

Sultan Veled, bir müddet sonra Kutbeddin'e: "Bundan sonra sıra sizindir." diye işaret etti. Umumi dersten sonra tarif edilemez bir özel sema yaptılar. Mecliste bulunan ulular, Pervane'den Sultan Veled'in vaaz etmesi için ricada bulundular. O, minbere çıktı. Mübarek sarığının eğri koyup oturdu. Son derece belig bir hutbede bulundu. Halk arasında bir çığlık ve kıyamettir koptu. Aşıkların feryadı, yüce meclisin meleklerini coşturdu. Pervane, üzerinde bulunan elbiselerini parça parça etti. Kutbeddin Şirazi sarığını söküp yere attı. Mecliste bulunan bütün halk, kalkıp başlarını açtılar. Kadın ve erkeklerin gözlerinden sel gibi yaşlar aktı. Artık vaaza imkân kalmadı. Vaaz toplantısı bir sema toplantısına dönüştü. Sultan Veled sarığını doğrulttu, dua edip aşağıya indi."¹²

Sultan Veled'in açılışında bulunduğu Muînüddin Süleyman Pervane'nin Kayseri'deki medresesi Kapalı Çarşı içerisinde Kaleönü'nde aşağıda görüleceği üzere, Mevlevihanenin hemen batısında bulunuyordu. Yıkılarak kaybolmuş binanın kalıntıları, son kapalı çarşı restorasyonunda ortaya çıkmıştır. Kalıntılarından muhteşem bir medrese olduğu anlaşılan bina, herhâlde 1277 yılında Pervane'yi ihanetle suçlayıp öldüren Moğollarca yıktırılmış ve bir daha eski şekli ile yapılmamıştır. Ancak, binanın yıkıntıları üzerine Kazancılar Çarşısı bitişiğinde, sonradan Bakırcılar Çarşısı olarak kullanılan küçük ve basit bir medrese yapılmış, yine Pervane Bey Medresesi adıyla bu asrın başına kadar tedrisatını sürdürmüş, medresenin diğer alanına Kapalı Çarşı, genel planında devam ettirilmiştir.¹³ Pervane Bey'in külliye olarak yaptırdığı anlaşılan binalarından cami, medrese yakınında Bürüngüz (İki Kapılı) Camii güneyinde idi. Şahıslara geçen bu binanın yeri, bugün İki Kapılı Camii Vakfı'nın hanı olarak inşa edilmiştir. Birçok akarı bulunan Pervane Bey Vakfı'nın, vakıf arazisi sebebiyle eski ziraat alanı olan Kayseri'nin Pervane semtinin, bugün de aynı isimde olduğu görülmektedir.

Kayseri ve Kayserilileri seven Sultan Veled, şu kasidesi ile şehre sevgisini ifade etmiştir:¹⁴

Bil ki Kayseri şehrinde seçilmiş büyük kimseler vardır.

Onlardan biri de "Hüsameddin" dir."¹⁵

O, insanoğlunun yücelerindendir.

Ömrünün evvelinde alim iken, ömrünün sonunda dervişlerden oldu.

İlim tarikat yolunda dikendir; O diken geçip, gülistana ulaştı.

Önce yer idi, şimdi gök oldu. Cahil idi, Allah'ı tanıdı.

Şeker madeninden bir şekeri gör de, madenin tadını anla.

Katılmışmış ihtiyarlar Kayseri'nin havasında nazık ve latif olurlar.

¹² Ariflerin Menkıbeleri, C. II, s. 216-218.

¹³ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Pervane Bey Medresesi, *Vakıflar Dergisi*, S. 25, s. 225-236.14:

¹⁴ *Divan-ı Sultan Veled*, Yayınlayan Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk; Konya, 1941, s. 87-88, 452-453.

¹⁵ Şiirde, uzun uzun övülüp önce alim bir zat iken sonradan tarikat yoluna girdiği ifade edilen ve Kayseri'deki meşhur Mevlevi dostlarından olan Hüsameddin hakkında bir malumat bulamadık. Feridun Nafiz Uzluk, onun Emir Satıyül Mevlevi'nin babası olabileceğini yazıyor. agy.

*Hususen o nazik ve latif “(Alameddin) Kayser”¹⁶ orada bulunuyor
 Kerem denizi ve ibsan madeni olan “Esed”imiz¹⁷ de oradadır.
 Anadolu ve Horasan’ın yüz akı “Gürcü Hatun Sultan”¹⁸ dahi oradadır.
 Zamanın süsü “Kutbeddin Şirazi”¹⁹ ve nur saçan “Kadı Bedir”²⁰ de oradadır.
 Bütün büyük komutanların övüncü selvi boylu, ay yüzlü “Şahne”²¹ de oradadır.
 O hünerli fazıl, Rahmanın aziz kıldığı “Müşrif”²² de oradadır.
 Bizim ulumuz, bütün reislerin ve ahilerin baş tacı “Ahi Emirhaç”²³ da oradadır.
 Tarikatımızın fesahatli söz sultanı, asrın övüncü “Hüsami”²⁴ de oradadır.
 Orada hayır hususunda benzerleri bulunmayan başka zatlar da vardır.
 Yüzlerce rahmet ve aferin olanların rubrlarına ve bedenlerine yağsın.
 Bizim üzerimizde bakları ve lütufları vardır, Allah’ım onlara kolaylıklar ibsan eyle.
 Veled Kayseri’den razıdır, abalisine huri ve cennetler nasip et.*

- 16 Alameddin Kayser, Selçuklu emirlerinden olup Mevlânâ’nın en yakınlarından idi. Mevlânâ Türbesini bu emir yaptırmıştır. H. 683/M. 1283 yılında öldürülmüştür. Sultan Veled, çok sevdiği bu zat hakkında divanında kaside ve mersiyeler yazmıştır. Turan s. 569. *Ariflerin Menkıbeleri*, C. I, s. 64-65, Divan-ı Sultan Veled. Aynı zamanda Kayseri emirliği de yapan. (İbn-i Bibi, *El-Evamiru’l-Alaiye*, s. 41, 253) ve uzun süre Kayseri’de bulunduğunu bu şiirle öğrendiğimiz bu şahsın, bu şehirdeki zaviyesine Tavlusun (Tavansun), Büyük Büürüngüz (Ulu) ve Kumarlı köylerindeki mezarları vakfettiğine dair vakfi ve bunlara ait vakfiyesi bulunmaktadır. Yasemin Demircan, *Tahrir ve Evkaf/Defterlerine göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 26-27. Yine Şerhiye Sicillerine göre Büürüngüz’de Alameddin Camii’nden bahis vardır. Naci Aslan, *81 ve 84 Nolu (H. 1084-1 187) Kayseri Şerhiye Sicili* Erc. Ün. Doktora Tezi, Kayseri, 1995, B. No. 81/86; 84/72, 324-325; Demircan, s. 29-30.
- 17 Esed’den kimi kast ettiği anlaşılamamıştır.
- 18 Yine, uzun süre Kayseri’de kaldığı belirtilen Gürcü Hatun, Gürcü Prensesi iken önce Sultan II. Keyhüsrev’le evlenmiş, daha sonra da Pervane Muînüddin Süleyman’ın karısı olmuştur. Kocası gibi Mevlâî muhibbidir. Kaymaz, s. 23, 125, 126, 163, 164, Turan, s. 415, 455, 458, 474, 546, 582; *Ariflerin Menkıbeleri*, C. I, s. 42; Tahsin Yazıcı, Gürcü Hatun’u, yine Gürcü Hatun olarak bilinen, Sultan’ın karısı Gürcü Hatun’un kızı Gürcü Hatun olduğunu belirtmiştir.
- 19 Kayseri’de Pervane’nin yaptırmış olduğu medreseye ilk müderris olarak tayin edildiği belirtilen Kutbeddin Şirazi’nin asıl adı Mahmud bin Mesut bin Muhlis Es-Şirazi olup Nasreddin Et-Tusi’nin talebesidir. İlhanlılar devrinin büyük alimlerinden birisi olan Şirazi ömrünün çoğunu Azerbaycan ve Anadolu’da geçirmiştir. İlhanlı hükümdarları onu Anadolu’da birçok görevlere tayin etmişlerdir. 1311 yılında Tebriz’de ölmüştür. *Ariflerin Menkıbeleri*, C. II, s. 28-29.
- 20 Kadı Bedir’in kimliği tespit edilememiştir. Kayseri’de 636 (1238-1239) tarihinde medrese yaptıran ve kitabesinde ismi Saraceddin Lala Bedir adında bir şahıs var ama, (Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, Çev. A. A. Tütenk-, Kayseri 1954, s. 71-72, Lala kelimesi burada eksiktir.) 1270’li yıllarda yazıldığı tahmin edilen bu gazelde geçtiğine göre, bu tarihlerde hayatta olması mümkün değildir. Uzluk’un tercüme arasında verdiği “Kadı Burhaneddin’in Kayseri’de Kadı Hamamı vardır” ifadesi tamamen yanlışır. Bahsi geçen Kadı Hamamı’nı, Kanuni Dönemi Kayseri kadılarından Kadı Bedreddin Mahmud H. 949/M. 1542 yılında yaptırmıştır. Mehmet Çayırdağ, Kayseri’de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. x III, s. 549-551. Ayrıca II. Keykubad’ın ölümü hadisesinde ismi geçen Muslihiddin Lala Bedir bulunmaktadır (Kerimeddin Mahmud Aksarai, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Yay: M. Nuri Gençosman, Ankara, 1943, s. 135.) ki, Kayseri’deki medreseyi yaptıran şahsın bu olduğu ve Aksarai’de Saraceddin isminin Muslihiddin olarak geçtiği söylenebilir.
- 21 Burada isim yerine mevkii yazılan Şahne’nin kim olduğu malûm değildir. Alâmeddin Kayser, Kayseri Şahne’liği yapmışsa da, onun ismi yukarıda geçmiş olduğu için burada tekrar ondan bahsediliyor olamaz. Şahnelik, Anadolu Selçukluları’nda şehirlerde valilik ve inzibat işlerini yapan yüksek memurluktur. Kayseri’de de şahnelik yapan bir emir vardı, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Medhal*, Ankara 1984, s. 120.
- 22 Sahibinin ismi verilmeyen bu memuriyet de, Selçuklularda maliye işlerine bakan emirlikti, Uzunçarşılı, s. 98.
- 23 Kayseri’de bulunan ve Ahi Tarikatının önde gelenlerinden olduğu belirtilen bu şahsın, yukarıda bahsi geçen II. Keyhüsrev’in adına vakıflar yaptığı Emir Tac olabileceği (“t” ve “h” harflerindeki yanlış okuma sebebi ile) düşünülebilir.
- 24 Hüsami, yukarıda bahsi geçen Hüsameddin’den başkası olmamalıdır.

Görülüyor ki, büyük şehirlerden olan Kayseri’de, o tarihlerde bir hayli Mevlevî devlet adamı, alim ve eşraf bulunmaktadır. Şiirde geçmeyen ve Mevlânâ’nın yakınlarından olduğu bilinen Selçuklu emirlerinden Eminüddin Mikail de, Alameddin Kayser gibi, Kayseri’ye bir zaviye yaptırıp, buna vakıflar bağlanmıştır.²⁵ Zaviye bugün olmadığı gibi yeri de belli değildir.

Yine H. 722/M. 1322 yılında Kayseri’nin Sarıoğlu ilçesinin Palas Kasabası Ulu Cami’sinin çeşmesinin kitabesinde, çeşmeyi tamir ettiren Muhammed’in ismi geçmektedir.²⁶ Bu şahıs Mevlânâ’nın yakını olup III. Keyhüsrev’e Atabek olan Erzincan’lı Necmeddin Muhammed olmalıdır.

Seyyid’den sonra dergâhın ve tekkenin ne şekilde devam ettiği, ona postnişinin kim olduğu malum değildir. Kayseri’de Mevlevî tekkesi hakkında ilk bilgileri 1500 tarihli Evkaf Tahrir Defterinde bulmaktayız.²⁷ “Vakf-ı Mevlevîhane” olarak kayıtlı tekkenin Kayseri şehri dâhilinde ve Mevlânâ Şuca bin Emir Şah’ın tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Gelir kaynakları (akarları) olarak Kayseri’ye tabi Gürle köyü Dırahtkürdegan (Kürdegan Ağaçlığı), Kuşakçı’ya tabi Savranı, Hacılar köyüne bağlı Ballıkaya, Karacakaya Nehri (Karasu?) üzerinde Baha Değirmeni gelirleri sayılmıştır. Gürle bugün Hisarcık Kasabası içerisinde bir semttir. Bu semt, yukarıda bahsi geçen Mevlânâ ve Seyyid Burhâneddin’in şahit olduğu II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Mevlânâ Emir Tac’a vakfettiği Hisarcık suyu, Kızıl Köşk Vakfı’nda da geçmektedir. Hacılar, şehrin yakın çevre ilçelerindendir. Vakfın diğer akarlarını tespit etmek mümkün olmamıştır.

1500’lü yıllara bir vakıf müessesesi olarak gelmiş olan Mevlevîhane’nin kim tarafından vakfedildiği belli değildir. Kayıтта vakfın mutasarrıfı (Mütevellisi) olarak geçen Emirşah oğlu Mevlânâ Şuca’nın, Mevlânâ unvanından da anlaşılabacağı üzere, tahrir sırasında tekkenin şeyhi olduğu muhakkaktır. Bu Mevlevîhane’den H. 926/M. 1500 yılı tahrir ve icmal defterinde ve H. 937/M. 1531 tarihli tahrir defterinde de bahis bulunmaktadır.²⁸ Bu iki kayıтта vakfın akarı olarak sadece Gürle’nin geliri sayılmıştır.

Bahsi geçen vakıf Mevlevîhane’nin Seyyid Burhâneddin’in dergâhının bulunduğu yerde, yani Kale önünde olduğu söylenebilir. Çünkü aşağıda geçecek Vakıf Bayram Paşa Mevlevîhanesi de buraya herhâlde eski Mevlevîhane’nin yerine yapılmış ve aynı yerde zamanımıza kadar gelmiştir.

Kayseri’de 1500 yılından sonra ikinci vakıf tahriri 1584 yılında yapılmıştır.²⁹ Ancak, bu tahrirde Mevlevîhane kaydı yoktur. 84 yılda vakıf tamamen ortadan kalkmayacağına göre, yazımda veya yayında unutulmuş olduğu, aslında tekkenin devam ettiği tahmin edilebilir.

Bu asrın başlarında “Kayseriyye Meşahiri” isimli bir eser yazmış bulunan Ahmed Nazif³⁰, Kayseri’nin Tekke Önü semtinde bulunan Mevlevî tekkesinde Veliyüddin oğlu Hacı Bulam

²⁵ Demircan, s. 40; Eflâki, C. I, s. 341.

²⁶ Mehmet Çayırdağ, Niksar Tokat Gümenek ve Kayseri Palas’ta Üç Kitabe, *Belleten*, s. 218, s. 81-90, 1993, İ. ü. Fen-Ed. Fak. Dergisi, S. 35, s. 55-64, 1994.

²⁷ Demircan, s. 38.

²⁸ Mehmed İnbaşı, *XVI. yüzyılın Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, S. 68; H. 937/M. 1530 Tarihinde Kayseri Livası, 1997, basılmamış Osmanlı Arşivi Araştırması, s. 32.

²⁹ Demircan, age.

³⁰ Ahmet Nazif, *Kayseri Meşhurları*, Yay: Prof. Dr. Meserret Dirioz-H. Ali Dirioz, Kayseri 1991, s. 20.

isimli bir şeyhin H. 9. asırda görev yaptığını ve bu zatın türbesinin de burada olduğunu, zamanla tekke ve türbenin yıkılarak kaybolduğunu yazmaktadır. Tekke Önü Kayseri'de şimdiki At Pazarı semtinin yerinde idi. Bugün de burada aynı isimde yeni bir cami bulunmaktadır. Yine Kayseri'de yukarıda bahsi geçen Mevlânâ'nın yakınlarından Alameddin Kayser ve Eminüddin Mikail'in yaptırmış oldukları zaviyeler³¹ de bugüne kadar gelememiştir ve yerleri de bilinmemektedir. Yukarıda geçen Hacı Bulam Tekkesi, belki Eminüddin Mikail'in zaviyesi olup sonradan gelen şeyhi sebebiyle bu ismi almış olabilir. Zira, Alameddin Vakfı devam ettiği hâlde Eminüddin Mikail ismi kısa sürede ortadan kalkmıştır.

Kayseri Mevlevîhanesi'nin ikinci defa vakıf olarak ihyası IV. Murad döneminde 1637 yılında olmuştur. Bu tarihte sadrazam olan Bayram Paşa, Kaleönünde, Yeni Kapı dâhilinde yaptırmış olduğu Mevlevîhane'ye geniş akarlar bağlanmış ve bunlara ait 15 safer 1047 (10 Temmuz 1637) tarihli bir de vakfiye tanzim ettirmiştir. Bu vakfiyeye göre Bayram Paşa'nın bizzat Yeni Kapı dâhilinde yaptırmış olduğu Mevlevîhane'ye, bu bina çevresinde müstemlatlı bir ev ile 65 dükkân, şimdi Pamuk Hanı olarak bilinen Kapan Hanı'nın 5/6 hissesi, bir başka yerde 2 dükkân ile Talas Camii'ne ait yine Mevlevîhane yakınında bir dükkân, iki ev ve bir arsayı tahsisle vakfetmiştir. Vakfiyenin hayır şartları kısmında, vakfin mütevellisi ve şeyhi olan Mustafa oğlu Ramazan Efendi'ye ve bundan sonra gelecek mütevellî ve aynı zamanda şeyh olanlara günde 8 akçe, tekkedeki görevlilerden noktacıya 1 akçe, duacıya 2 akçe, naat okuyana 1, 5 akçe, katibe 4 akçe, müezzine 1, 5 akçe, aşçıya 3 akçe, aşçı yamağına 2 akçe, neyzen başına 4 akçe, kudüm çalana 2 akçe, faraşa 1 akçe, meydancıya 1 akçe, Mevlevîhane'deki sakinlere yemek masrafı olarak 100 akçe, Şeb-i Aruz gününde (Mevlevîhane günü) 20 akçe, Mevlevîhane'nin 9 odasında oturmakta olan dervişlere mum ve sabun parası olmak üzere 2'şerden 18 akçe verileceği kayıtlıdır.³²

Kayseri Mevlevîhanesi'ni yaptıran Bayram Paşa, IV. Murad Dönemi Osmanlı Sadrazamlarından olup İstanbul'da doğmuş, Yeniçeri Ocağı'nda yetişmişse de, aslen Amasya'nın Ladik kasabasındandır. Türk asıllı olup babasının adı Kurt Aga'dır. 1623'te Yeniçeri Kethüdası, 1673'te de Kubbe Veziri ve Sadaret Kaymakamı olup aynı zamanda da IV. Murad'ın eniştesi olduğundan Damat unvanını almıştır. 1635 yılında yanlış bir karar alarak kendini hicveden meşhur Şair Nefi'yi idam ettirmiştir. 1637 yılında Tabanı Yassı Mehmet Paşa'nın azli ile sadarete ve Bağdat Seferi hazırlığında olan ordunun serdarlığına getirilmiştir. Aynı yılın Mart ayında Üsküdar'dan çıkıp Konya, Niğde, Sivas, Tokat ve Amasya'yı dolaşp, Amasya'da ertesi yıl sefere çıkacak IV. Murad'ı beklemeye başlamıştır. Bu arada Niğde ve Amasya'da imar faaliyetlerinde bulunduğu belirtilen Bayram Paşa, aynı yıl 10 Temmuz 1637'de Kayseri Mevlevîhanesi'ni de yaptırıp, tamamlamış ve vakfını kurmuştur. 1638 Nisan'ında Bağdat Seferi'ne çıkan IV. Murad'a 28 Mayıs'ta iştirak etmiş, ancak sefer esnasında ordu Bağdat'a varmadan 26 Ağustos 1638'de vefat etmiştir. Cesedi tahnit edilerek İstanbul'daki türbesine götürölüp burada defnedilmiştir.³³

³¹ Demircan, s. 26, 40; İnbaşı, s. 64-65.

³² Bahis konusu vakfın vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde kayıtlı olup Hatice Karapaça tarafından *Erciyes Dergisi*, Kayseri, 1983, Yıl 6, S. 68. Ahmet Remzi Dede Özel Sayısında neşredilmiştir.

³³ İsmail Hami Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İst. 1972, C. III, s. 322-357-361-365-366-370- 371-373 C. 5, s. 35.

Mevlevihane'yi 1649 yılında, yani vakfiye tarihinden on yıl kadar sonra Kayseri'ye gelmiş bulunan meşhur seyyah Evliya Çelebi de görmüş ve Seyahatname'sinde sitayişle anlatmıştır. Kitabın Kayseri'nin tekkelerini anlattığı bölümde : “Celaeddin Rûmî Asitanesi bir Mevlevihanedir ki; cümle bilgi sahipleri, fakir ve faka erleriyle doludur. Haftada iki defa Mevlânâ ayini olup sema ve sefa ederler. Bu asitanenin bahçe kapısı önünde bir ab-ı hayat çeşmesi vardır. Bütün dervişler ondan susuzluklarını giderirler. Tekke içinde müteaddit oda ve sofalar olup mutbah, semahane, mutribhane ile süslüdür.” diye yazmaktadır. Yine teferrûç yerlerini anlatırken, “Şehir içerisinde pir-i faniler için Mevlevihane mesiresi vardır.” demektedir.³⁴

Mevlevihane kurulduktan kısa bir süre sonra görevliler arasında problemler başlamıştır. 59 numaralı H. 1062/M. 1652 tarihli Şeriye Sicili'ne göre, Kayseri'deki yeniçerilerden Mahmud, Mevlevahane'nin mütevellisi olmadığından, kendisinin bu göreve tayini için İstanbul'a müracaat etmiş, beratla kendisi bu göreve tayin edilmiştir. Bunun üzerine Mevlevihane'nin şeyhi Şeyh Ramazan (herhâlde vakfiyede ismi geçen) padişaha müracaatla, vakfiyedeki, Mevlevihane'de şeyh olanlar aynı zamanda müteveli de olurlar şartına göre kendisinin müteveli olduğu hâlde, Mahmud isimli yeniçerinin vakfiye hilafına müteveli olarak berat aldığını şikayet etmiş, şikayetinde haklı görülerek Şeyh Ramazan mütevelliliğe tayin edilmiştir. Ancak, bu tevliyet değişikliğinin adı geçen kişiler arasında 100 kuruşun Şeyh Ramazan Dede tarafından Mahmud'a ödenmesi ile gerçekleştiği yine aynı sicildeki iki hükümden anlaşılmaktadır. Yine Mevlevihane'deki bir kısım görevliler Şeyh Ramazan Dede'nin vakfın gelirlerinin tamamına el koyarak vakıf binalarının tamirini yapmadığı, dervişlerin istihkaklarını zimmetine geçirdiği, bir ara müteveli olan Mahmud Çelebi'nin daha önce Mevlevihane ve akarı olan Han'a harcadığı kendi parasının ona ödenmesi gerektiği hakkında şikayette bulunmuşlar, Ramazan Dede paraların kendisinde olduğunu ikrar etmiştir. Aynı yıl Kari-i Mesnevi olarak Hacı Hasan'ın tayini için ve vakfın nazırı olmadığından, Kayseri Kadısı'nın müracaatı üzerine Ali isimli bir şahsın nazır olması için berat alınmıştır.³⁵ 65 numaralı ve H. 1066/M. 1655-56 tarihli Kayseri Şeriye Sicili'nde Kayseri Kadısı Abdülbaki'nin teklifi üzerine, kendi heva ve hevesinden olup hizmete bakmayan günlük üç akçe ile vazifeli Nazır Ali'nin bu görevden alınarak yerine Mustafa'nın tayini için İstanbul'dan berat alındığı kayıtlıdır.³⁶ Yine 64 numaralı Sicilde Mevlevihane'nin bir kısım dervişleri mahkemeye müracaat edip, Ramazan Dede'nin vazifesini hakkıyla yapmadığı, bu sebeple dervişlerin ihtiyaçlarını karşılayamadığı için, kiracılardan gelirlerin toplanıp yerlerine sarf edilmesi için bir cabi (tahsildar) tayinini talep edilmiştir.³⁷ Aynı defterde Mevlevihane'nin Neyzenbaşı Mahmud, bu işe ehliyetsiz görüldüğünden, yerine Seyyid Ahmed'in tayin edilmesi hakkında 1657 tarihli berat sureti bulunmaktadır.³⁸

³⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Zuhuri Danişman Yayını, İst. 1970, s. 69.,70,75.

³⁵ Mustafa Oğuz, *59 numaralı Kayseri Şeriye Sicili (H. 1062, M. 1652)*, Erc. Üniv. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kayseri 1998, Hüküm No: 57/162, 163, 74/212, 8/227, 86/235, 91/247.

³⁶ Muhammed Ali Kalıpçıoğlu, *65 numaralı Şeriye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Erc. Üniv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. S. 309, Belge: 206/2.

³⁷ Rıdvan Yurtlak, *66/1 numaralı Kayseri Şeriye Sicili*, Kayseri 1998, Erc. Üniv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 188, Belge: 35/88

³⁸ Murat Tan, *66/2 numaralı Kayseri Şeriye Sicili*, Kayseri 1998, Erc. Üniv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 181, Belge: 1271329.

H. 1069/M. 1658-59 tarihli 69 numaralı Şeriiye Sicili'ne göre, Mevlevîhane'de duacı, imam, neyzen ve bir kısım dervişler mahkemeye müracaat ederek mütevellî Şeyh Ramazan Dede'nin tahsisatlarını kesip, mutfağı kendine göre çalıştırması sebebiyle mağdur oldukları hakkında şikayette bulunmuşlar. Ancak, Ramazan Dede'nin tahsisatlarını ödemesi, mutfakçının dâhi vakıf şartlarına uygun olarak yemekleri çıkarması üzerine herhangi bir şikayetlerinin kalmadığını 1659 senesinde ikrar etmişlerdir.³⁹

1716 yılında mütevellî Şeyh Salih Dede hizmete ehil olmadığı için, yerine Ali Dede tayin edilmiştir.⁴⁰ Şeyh Ali Dede'nin oğlu Abdullah Dede, babası gibi Mevlevîhane şeyhi ve mütevellisi iken, 1757 yılında vefat etmiştir.⁴¹ 1774 yılında Mevlevîhane Camii'ne, vakfiye gereği Kur'an okumak üzere Seyyid İbrahim'in yerine Mustafa Halife görevlendirilmiştir. 1792 yılında mütevellî ve Şeyh, Seyyid İbrahim oğlu Mehmed Dede'dir. 1794 yılında Mevlevîhane'nin şeyh ve mütevellisi Mahmud, görevlilerden bazılarının maaşları verildiği hâlde vazifelerini yapmadıklarından şikayetçi olmuştur. 1796 da Şeyh Abdurrahman oğlu Şeyh Musa vefat etmiş, 1797 yılında ise Şeyh Mehmed Efendi, başkasına kiraya verilen Mevlevîhane'nin Pembe (Pamuk) Han'ındaki dükkânlarını istemiş ve kendisine mahkemece teslim edilmiştir.⁴²

1231/1815 yılında, Mevlevîhane'de şeyh ve postnişin olarak Şeyh Abdulkadir Efendi bulunmaktadır.⁴³ 1233/1817 senesinde, Kayseri mutasarrıflığına tayin olan Hacı Ebubekir Paşa, 1234/1819 yılında, Mevlevîhane'yi tamir ettirmiş ve yenilemiş, Vilayet Konağı'na da Saray Camii denilen mescidini yaptırmıştır. Bu vesile ile, Mevlevîhane'nin cümle kapısı üzerine konulan kitabe de;

*"Kâbetü'l-uşşak bâsed'in makam
Her ki nâkis âmed incâ şod teman
Seyfiya târih-i tamdır söyledim etmamına
Oldu ihya işbu dergâh-ı bülend-eyvan ışk"*

yazılı olup kitabeyi yazan Bağdat Divan Efendisi Kayserili Şair Osman Seyfi'dir. Hattatı ise, Kayseri Naibi Nazif Efendi'dir. Mevlevî olduğu anlaşılan Bekir Paşa'nın oğlu Celaleddin Bey, 1235 yılında vefat etmiş cesedi Mevlevîhane harimine defnedilip, başına da Farsça manzum kitabeli, bir mezar taşı konmuştur. Paşa, 1236/1820 senesinde, Kayseri'den ayrılmıştır.⁴⁴

Mevlevîhanenin Bekir Paşa tarafından tamir edildiğine dair şair Salim de tarih düşürmüştür. Onun beyti de şöyledir:

³⁹ Gültekin Şen, *69 Numaralı Kayseri Sicili*, Erc. Üniv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1996, 5, 6

⁴⁰ Mehmet Karagöz, XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700.1730), Erc. Üniv. Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1993, s. 113, 114.

⁴¹ Muhammed Karakaş, *XVIII. yüzyılın II. Yarısında Kayseri (1775-1800)*, Erc. Üniv. Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1998, s. 134-138.

⁴² Ahmet Gündüz, *XVIII. yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri (1775-1800)*, Erc. Üniv. Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1998, s. 134-138.

⁴³ Ahmet Nazif, *Kayseri Tarihi (Mir'ât ı Kayseriyye)*, Yay: Prof. Dr. M. Palamutoğlu 1987, s. 169.44. A.

⁴⁴ Nazif, s. 171-172.

Erenler himmetiyle söyledin tarihin Salim
Bu vâlâ dergih ihya-kerde-i Faik Bekir Paşa⁴⁵ (1234)

Bu kadar teferruatıyla bilgi sahibi olduğumuz Bayram Paşa Mevlevîhanesi, bu asrın başlarına kadar gelmiştir. Son şeyhleri babadan oğla geçecek şekilde bir hanedan olan Süleyman Turabi (Ölm. 1835; Konya Ereğli'sinden şair Tûrabî'nin neslinden), Ahmet Remzi Efendi (Ölm. 1865).⁴⁶ Süleyman Ataullah Efendi (Ölm. 1904), büyük şair ve yazar Ahmed Remzi Dede (Akyürek, Ölm. 1944)⁴⁷ dir. Kabirleri Seyyid Burhâneddin türbesi içinde ve bahçesindedir. Mevlevîhane, tekkelerin kapatılmasıyla atıl vaziyete düşmüş, sonunda binalar yıkılarak arsa hâline gelmiştir. Bir müddet Vakıflar İdaresi ile şeyh ailesinin evladi arasında mülkiyet davası sürmüş, nihayet boş olan yerler ticarethane olarak değerlendirilmiştir. Mevlevîhanenin akarı olan Pamuk (Kapan) Han'ın büyük bölümü ise şahıslara geçmiştir. Buradaki bazı mülkiyetlerin tekrar vakıflara geçmesi için vakıflarca dava açılıp kazanılmıştır.

TÜRBE

Seyyid Burhâneddin'in kabri üzerine Selçuklular ve Beylikler zamanında herhangi bir türbe yapılmadığı anlaşılmaktadır. Kendisine türbe yapmak isteyen Vezir Şemseddin İsfahani'nin rüyasına girerek, üzerine türbe istemediğini, gök kubbeden daha büyük türbenin olamayacağını söylediğini anlatan Mevlevî kayıtları bulunmaktadır.⁴⁸ Bugünkü geç devir yapısı Türbe, Sultan II. Abdülhamid'in talimatıyla H. 1312/M. 1894 yılında vakıf bütçesinden yaptırılmış, padişah da buraya bir avize hediye etmiştir. Bu hususta Sadrazam Ahmed Cevad Paşa'nın (1891-1895) Bab-ı Ali Daire-i Sadaret Amedi Divanı Hümayun'dan 1157 sayı ile Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu telhis şöyledir.

Devletlü Efendim hazretleri

Mevlânâ Celâleddin Rumi - Kuddise Sırrhü's-sami hazretlerinin hocası olub, Kayseriyye'de meftun bulunan Hoca Burhaneddin Et-Tirmizi hazretlerinin kabri üzerine otuz bin guruş sarfiyla bir türbe inşaası irade-i seniye-i canib-i padişahi muktezay-ı alisinden olmasıyla türbe-i mezkûre kargir olarak bil-inşa mesarifi vakia yapılan keşf-i sani mucibince otuz üç bin beşyüz on dört buçuk guruşa balığ olmuş, ve hazine-i hassa-i şahaneden irsal olunan avizenin ücret-i nakliye ve talikiyesi olmak üzere üçyüz yirmi yedi buçuk guruş ve türbenin tefriş ve tertibi için de bin yediyüz seksen guruş ki, cem'an beş bin altı yüz yirmi iki guruşun tesviyesine lüzum görünmüş

⁴⁵ A. Emin Güven, *Şair Hisarcıklızadeler*, Kayseri 1999, s. 65. Ebced tarihi 1232 çıkmaktadır.

⁴⁶ 6 Ramazan (12) 66 (24 Temmuz 1850) tarihinde şeyhlikte bulunan (Postnişin) Ahmed Efendi, Mevlevîhane'nin ihtiyacı için hazineye başvurarak 1500 kuruş yardım talebinde bulunmuş, Başvekalette Ankara Valiliği'nce Sivas ve Amasya Mutasarrıflıklarına, Maliye Nezaretine, emirname çıkarak, Kayseri Mevlevîhanesi'nin senelik geliri düşmüş bulunduğu, burası için Bozok (Yozgat) Amasya ve Kayseri'deki fukaraya mahsus maaşlardan bir miktar ayrılmasını istemiştir.

⁴⁷ *Erciyes Dergisi*, (Kayseri), S. 68; Prof. Dr. Hasibe Mazioğlu, *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*, Ankara 1987.

⁴⁸ Eflâki. C. I, s. 151.

olacağından ve mesarifi inşaaya cennet-mekân Mustafa Han hazretleri vakfı şerifinden sarf ve ita kılındığından meblağ-ı mezburun dahi vakfı şerif-i mesküre masraf kaydolunmak ve hasılat vakfiyesinden ita olunmak üzere üçyüz on sekiz senesi evkafbütçesi tertibinden sarfı hususunun Evkafı Hümayun Nezaret-i şerefsinuh masdur buyurulur ise mantık-ı alisi infaz edileceği beyanıyla tezkere-i senaveri terkim kılındı efendim. 25 Rebiül-ahir sene 312, 13 Teşrin-i evvel sene 310. Sadr-ı azam ve yaver-i ekrem Cevad.

Telhisin altında padişaha arz edilip uygun görüldüğüne dair şu not yazılmıştır:

Maruza-i kemineridir ki

Reside-i dest ta'zım olub melfuflarıyla manzur-ı fili olan iş bu tezkere-i samiye i sadaretpenahlan üzerine mucibince irade-i seniyye-i Cenab-ı hilafetpenahi şerefsudur buyurulmuş olmağla ol bab da emr-u ferman Hazret-i Veliyülemirindir. 29 Rebuülahir sene 312, 17 Teşrin-i evvel 3 IO.

Serkatibi Hazret-i Şehriyari Süreyya.

Bu hususta Şuray-ı Devlette inşaatın masrafının yapılması ve işin yürütülmesinin Ankara Valiliği'ne (Kayseri bu tarihte Ankara'ya Mutasarrıflık olarak bağlı) havale edilmesi hususunda 4 Rebiül-ahir 312, 13 Teşrin-i evvel 310 tarih ve 1701 sayılı kararını almıştır.⁴⁹

Türbe, 1348 tarihli Eretna Dönemi emirlerinden Erdoğan'ın tek tonozlu türbesine bitişik olarak yapılmış, XIX. yüzyıl mimarisi karakterinde, ortada kubbe, buna bağlı üç yönde üç küçük tonoz, girişte kapı önü revakı ve çevresinde geniş pencereleri olan bir yapıdır. Türbe kapısındaki kitabeyi son devir yazarlarından Ali Emiri Efendi'nin yazdığı söylenmektedir.

Fart-ı adab ile gir zâir-i muhlis ki budur

Merkad-ı muhterem-i Hazreti Burhaneddin

Çeşm-i irfanına kubl ister isen olmalısın

Cebbe-say-ı kadem -i Hazret-i Burhaneddin.

Türbe içinde, kubbe altında Seyyid Burhâneddin'in sonradan basit şekilde yenilenmiş ahşap sandukası, doğu bölümünün duvarı dibinde son Mevlevî Şeyhleri Süleyman Efendi ve oğlu Ahmed Remzi Efendi'nin mezarları, türbe bahçesinde de başka mezarlar arasında aynı aileden şeyhler olan Ataullah Efendi ve oğlu Ahmed Remzi Dede (Akyürek)'nin mezarları bulunmaktadır. Türbe içinden bir kapı ile güneydeki, sonradan yenilenmiş mezarları bulunan Emir Erdoğan türbesine geçilmektedir.⁵⁰

Kayseri'de bugün Seyyid Burhâneddin türbesi, halkın en çok rağbet ettiği ziyaretgâh hâlinde. Seyyid Burhâneddin için şehirde dernek ve vakıflar kurulmuş, bunlar vasıtasıyla anma toplantıları ve hayır hizmetleri yapılmaktadır. Türbe etrafındaki eski mezarlık harap ve perişan

⁴⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf İdareleri*, Sıra No: 497, Katolog No: 12-6/1 G. No: 1000, H. No: 15; Mehmet Çayırdağ, *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1997, s. 54, 55.

⁵⁰ Halil Edhem (Eldem) *Kayseri Şehri*, Haz. Kemal Göde, Ankara 1982, s. 140, 141.

vaziyettedir, ihya edilmeyi beklemektedir. Son zamanlarda Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenmiş ve yeşillendirilmiştir.

ŞEYH İBRAHİM TENNÛRÎ'NİN YAŞADIĞI DEVİR

Fatih Sultan Mehmed Han'ın hocası (mürşidi) Ak Şemseddin Veli hazretlerinin talebesi (mürid) olan Şeyh Tennûrî hazretlerinin iki eserinden birisi olan “Gülşen-i Niyaz” isimli Türkçe divanının, Rasim Deniz ve Ali Rıza Karabulut tarafından hazırlanarak, merkezi Kayseri Müzesinde bulunan “Kayseri’de Eski Eserleri Müzeleri ve Turizmi Sevenler Derneği” tarafından yeni harflerle ve “Şeyh İbrahim Tennûrî Divanı Gülşen-i Niyaz’dan Seçmeler” ismi ile yayınlaması vesilesi ile Şeyh’in devri üzerinde durmak istiyoruz. Yazımızın sonunda yayınlanan eseri kısaca tanıtıp bir iki konuda görüşlerimizi belirteceğiz.

Bilindiği üzere Şeyh İbrahim Tennûrî Sivas veya Amasya’da, 15. asrın başlarında dünyaya gelmiş olup tahsilini Konya’da, devrin meşhur ulemasından olan Mevlânâ Sarı Yakup’tan tamamlamıştır. 1438 yılı civarında Kayseri’ye gelerek önce Hunat Medresesine müderris olmuş, fakat medrese vakfiyesinde Hanefî mezhebi ile tedris şartı bulunduğundan, kendisi Şafîî olduğu için bu vazifeden ayrılıp tasavvufla meşgul olmaya başlamıştır.¹

Bu tarihlerde Konya ve Kayseri Karamanoğlu Beyliği’nin hâkimiyeti altında idi. Eretna Oğulları Beyliğini ele geçirerek Sivas, Kayseri ve civarında saltanatını devam ettiren Kadî (Burhaneddin’in 1398 yılında dâhili bir savaşta hayatını kaybetmesi ile Kayseri ilk defa Osmanlılara, Yıldırım Bayezid’e, isteyerek geçmiş, ancak 1402 yılında, Yıldırım’ın Ankara muharebesinde Timur’a yenilmesi üzerine şehir, Timur tarafından, merkezleri Konya olan Karamanoğullarına, Yıldırım tarafından ortadan kaldırılan beylikleri ile birlikte verilmiştir.² Karamanoğulları şehirde Timur adına para bastırmışlardır.³ Bu tarihten sonra Kayseri Karamanoğulları ile merkezleri Maraş ve Elbistan’da bulunan Dulkadiroğulları arasında el değiştirmeye başlamıştır ki bu hadiselerle ait kayıtlar Kayseri İç Kalesi üzerinde bulunan kitabelerde bulunmaktadır. Şehrin 1411 yılında Dulkadiroğullarına geçtiği, Kale’nin doğu ikinci kapısının iç tarafındaki, bir kısmı silinmiş kitabeden anlaşılmaktadır. Bu küçük, mermer kitabeye göre Kaleyi Karamanoğulları’ndan alan şahıs Dulkadiroğlu Hasan Bey’dir. Kalenin güney arslanlı kapısının sağ tarafındaki birinci müdafaa hattı üzerinde bulunan kırık kitabeden ise, Karamanoğulları’ndan Şeyh Çelebi’nin bir müddet sonra kaleyi geri aldığı anlaşılmaktadır. 1419 yılında, Mısır Memlûklü ordusu Kayseri’yi Karamanoğulları’ndan geri

¹ Ali Rıza Karabulut - Ramazan Yıldız, *Gülzar-ı manevi ve İbrahim Tennûrî*, 1979 Ankara; Rasim Deniz Ali Rıza Karabulut, *Şeyh İbrahim Tennûrî Divanı Gülşen-i Niyaz’dan Seçmeler*, Kayseri 1983, buradan naklen, Ali, Kühn’ül-ahbar; Lami Çelebi, Nefahatü’l-üns; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü’t-tevarih*; Taşköprülüzade, Şakayıkü’n-numaniye; Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri*; Sadettin Nüzhet Ergün, *Türk Şairleri*.

² Mehmet Çayırdağ, Kayseri’de Kitabelerinden, XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, s. 552; Yaşar Yücel, *Kadî Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970, s. 161; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi C. I*, s. 160.

³ Çayırdağ, agy.

almış ve şehrin valisi Şeyh Çelebi'yi de kaçırarak Kale'yi kendilerine dost olan Dulkadiroğlu Nasireddin Mehmet Bey'e teslim etmiştir.⁴

Nasireddin Mehmet Bey 1432 yılında, zamanımıza kadar gelmiş bulunan, Kayseri'de Cami-kebir Mahallesi'ndeki Hatuniye Medresesini yaptırmıştır. 1435 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey Kayseri'yi Dulkadiroğullarından ve onları destekleyen Memlükler'den geri almış, bunun üzerine Dulkadiroğlu Nasireddin Mehmet Bey, oğlu Süleyman Bey'i Osmanlılara, II. Murad'a göndererek ondan yardım istemiş ise de II. Murad'ın kuvvetleri ile teşebbüse geçen Dulkadiroğulları kaleyi ve dolayısı ile şehri, Memlükler'in bu defa destekledikleri Karamanoğulları'ndan alamamışlardır. II. Murat 1437 yılında Karaman ülkesini istila etmiş ve eniştesi olan İbrahim Bey'le yaptığı anlaşma ile Karamanoğullarının Osmanlılarla dost geçinmesini sağlamış, ancak Kayseri yine Karamanoğulları'nda kalmıştır. 1438 yılında Şeyh Tennûri Konya'dan Kayseri'ye geldiği esnada şehir, Karamanoğullarına aitti ve aynı devletin topraklarında seyahat etmekteydi. Ancak şehrin Sivas'a doğru hemen civarı Dulkadiroğullarının elinde bulunuyordu (Zamantı Bölgesi). Bilahire şehri Karamanoğulları'ndan alan Fatih ile Dulkadiroğlu Şahsuvar Bey'in elemanları bu sınırı tespit etmişlerdir.

1444 yılında Şeyh Tennûri, Kayseri'den Osmanlı ülkesine geçerek Ankara'nın Beypazarı kazasında bulunan Hacı Bayram-ı Veli'nin müridlerinden, Fatih'in hocası Akşemseddin'e intisab etmeye gitmiştir. Başka bir ifadeye göre de Karamanoğullarının karışık zamanı olduğundan, o zaman Osmanlı toprağı olan bugünkü Çorum'un İskilip ilçesi yakınındaki Evlek isimli köyde bulunan Akşemseddin'e varmıştır.⁵ Aynı yıl yani 1444 yılında II. Murat saltanattan çekilerek 14 yaşındaki oğlu Mehmed'i (Fatih) tahta çıkarmış ancak teşekkül eden yeni haçlı seferi üzerine eski padişah önce ordu komutanlığına davet edilip, o sene Varna Zaferini kazanmış, bir yıl sonra da askerin isyan etmesi ile oğlunu tahttan alarak yeniden saltanata geçmiştir.⁶ Karamanoğlu İbrahim Bey ise Osmanlıların batıda meşguliyetinden istifade ederek maalesef Haçlılarla ittifak yapıp Ankara ve Kütahya havalisini işgal etmişti. Bunun üzerine II. Murat tekrar Karaman ülkesine girerek feci şekilde istila ve tahribatta bulunmuş ve ahdini bozan İbrahim Bey'i aman dilemek mecburiyetinde bırakmıştı. 1448 yılında Haçlılar'a karşı Rumeli'de İkinci Kosova Savaşı'nı da kazanan II. Murat çok büyük bir tehlikeyi daha böylece bertaraf etmiş, 1451 yılında ve 48 yaşında vefat ederek tahtını, kendisi gibi çok değerli olan oğlu Fatih Sultan Mehmed'e bırakmıştır. II. Murad'ın vefatı Karamanoğlu İbrahim Bey'i yeniden ümitlendirdi ve tekrar Venedikliler'le ittifak yaparak Osmanlı topraklarına taarruza geçti ise de 21 yaşındaki yeni padişah halasının kocası olan Karamanoğluna karşı sefere çıktı ve onu ağır şartlarla tekrar anlaşma yapmaya mecbur etti.

⁴ Arifi, Elbistan ve Maraş'ta Zülkadir (Dulkadir) Oğulları Hükümeti, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, sene 1331, s. 373; Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İst. 1334, s. 126 (Dr. Kemal Göde tarafından sadeleştirilerek ve ilaveler yapılarak 1982 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yeni baskısı yapılmıştır); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s. 169-171; *İslam Ansiklopedisi*, Dulkadirîliler maddesi.

⁵ *Şeyh İbrahim Tennûri Divanı*, s. 12.

⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 220-222.

Bundan sonra genç padişah İstanbul'un fethi hazırlıklarına girişti. Hocası Akşamseddin'in de teşviki ile muvaffak olduğu bu zaferle bütün İslam dünyasında büyük bir şöhre ulaştı. İşte Mürşid'in diğer müridi Şeyh Tennûrî de bu sıralarda Fatih'e, eserini (Gülzar-ı Manevi) takdim etmiş ve belki de hocası ile birlikte İstanbul fethinde bulunmuştur. Fatih de bu sebeple Şeyh Tennûrî'ye ihسانlarda bulunmuş, onu ve sülalesini her türlü vergiden muaf tutmuştur ki bu muafiyet hakkı her padişah zamanında tasdik edilerek Cumhuriyet devrine kadar devam etmiş, Cumhuriyet ile birlikte diğer imtiyazlarla beraber kaldırılmıştır.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi sırasında Anadolu'da Karamanoğulları'ndan başka Maraş, Elbistan, Kayseri'nin doğusu ve Yozgat (Bozok) taraflarında Dulkadıroğulları ile Adana, Tarsus taraflarında da Ramazanoğulları Beyliği, Mısır ve Suriye'deki Memlük Devleti hâkimiyeti altında varlıklarını devam ettiriyorlardı. Doğuda ise Karakoyunlu ve bunları sonradan ortadan kaldıran Akkoyunlu devletleri vardı. Fatih, İstanbul'un fethinden sonra daha çok Rumeli'nin alınması ile meşgul olmuştu. Hocası Akşemseddin ise 1459 yılında vefat etmişti.

1463 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey vefat edince oğulları arasında saltanat kavgası başlamıştı. İbrahim Bey veliaht olarak büyük oğlu İshak Beyi bırakmış ancak ona, annesi Fatih Sultan Mehmed'in halası olan diğer oğlu Pir Ahmed itiraz ederek Konya'yı ele geçirmiş ve Osmanlılardan da yardım istemişti. Fatih'le anlaşmayan İshak Bey de buna karşılık önce Memlükler'den sonra da Akkoyunlular'dan yardım istemiş ve bu sebeple başta Kayseri olmak üzere, Osmanlı taraftarı Kardeşi Pir Ahmed'in elinde bulunan bütün Karaman ülkesi Akkoyunlu hükümdarı meşhur Uzun Hasan tarafından işgal ve yağma edilmiştir. Pir Ahmed ise, Fatih'in yardımına karşılık Osmanlılara bazı kalelerle birlikte Kayseri ve Saykalan Hisarı'nı bırakmıştır. Tarihlerde müphem olarak geçen ve okunuşunda dahi tereddüt edilen Saykalan Hisarının bugün halkın Seykalan veya Sıkalan Kalesi dedikleri, Kayseri merkezine on kilometre kadar uzaklıkta bulunan Yılanlı Dağ'ın güneyindeki Saykalan Dağı tepesindeki kale olduğunu daha önce tespit etmiştik.⁷ Pir Ahmed'in Fatih'e bu şekilde bağımlı hâle geldiği ve Kayseri Kalesi'ni onun adına tamir ettiği, Kale'nin her iki kapısı üzerinde bulunan Arapça ve Farsça kitabelerden anlaşılmaktadır.⁸ Pir Ahmed, Osmanlıların yardımı ile kardeşlerine karşı mücadelesinde başarı sağlayıp durumunu kuvvetlendirince, Osmanlılara terk ettiği yerleri geri almak istedi ve bunun için Uzun Hasan'dan yardım isteyerek Fatih'in batıda, Haçlılar'la yaptığı mücadeledeki meşguliyetinden istifadeye çalıştı. Böylece Osmanlılar'la arası açıldı ve Fatih de 1466 yılında ordusuyla bizzat Karaman memleketine girdi. Veziriazam Mahmud Paşa ile birlikte Konya ve diğer Karaman şehirlerini ele geçirip halkın ve sanatkarların bir kısmını İstanbul'a götürdü. Beylik de Osmanlılara tabi beylerbeyliği hâline getirilip valiliğine Şehzade-Mustafa tayin edildi.

Ülkesinden kaçıp Uzun Hasan'a sığınan Pir Ahmed ve kardeşlerinin teşviki ile, kendisini Timur gibi Asya'nın en büyük hükümdarı olarak görüp, mağrurlanan Uzun Hasan, gönderdiği Ordu ile Osmanlılara ait Tokat şehrini 1472 yılında feci şekilde tahrir edip yaktı, birçok eserleri

⁷ Çayırdağ, s. 535, Not. 19.

⁸ Halil Edhem, s. 169, aynı yazar, Karaman Oğulları hakkında vesaik-i mahkuke, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, sene 1323, s. 834; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İst. 1974, C. IV, s. 780; Çayırdağ, s. 536.

mahvettirdi ve başta Kayseri olmak üzere bütün Karaman ülkesini istila etti. Fakat Vali Şehzade Mustafa, onları Beyşehir taraflarında durdurarak fena hâlde bozguna uğrattı.

Bu şekilde ağır tecavüzde bulunan ve Venedikliler’le de Osmanlılara karşı anlaşma yapmış olan Uzun Hasan üzerine artık bir sefer yapmaya karar veren Fatih, ona ağır mektuplar yazarak önce harbe davet etmiş ve 1473 senesi baharında da bizzat sefere çıkmıştı. Nihayet Erzincan yakınında Otlukbeli’nde, iki sünni Türk devletinin yapmış olduğu büyük savaşta Akkoyunlular bozguna uğratılmış, fakat devletleri tamamen ortadan kaldırılamamıştır.

Merkezleri Maraş ve Elbistan olan, Kayseri’nin Zamantı bölgesini de ellerinde bulunduran Dulkadıroğulları Beyliği’ne, 1442 yılında ölen Nasıreddin Mehmet Bey’in yerine oğlu Süleyman Bey hükümdar olmuştur. Bu Bey, kızı Sitti Hatun’u şehzade iken Fatih’e vermiş, bunun için 1450 yılında Edirne’de büyük bir düşün yapılmıştır.⁹ Süleyman Bey Danişmendli Emir Gâzi’nin türbesinin bulunduğu Pınarbaşı ilçesinin Pazarören bucağı, yakınındaki Melik Gâzi köyü ve Gülabi köyü civarına vakıflar yapmış¹⁰, 1454 yılında da vefat edince yerine Kayseri’nin Yeşilyurt (Mancusun) köyünde camisi bulunan oğlu Melik Arslan, bey olmuş, bu bey 1463 yılında kardeşi Şah Budak tarafından öldürülünce, Şah Budak Memlükler’in desteği ile Dulkadir Beyi olmuş, ancak Osmanlıların destekledikleri diğer kardeşleri Şahsuvar Bey Beyliği ele geçirmiştir. Memlüklerle karşı büyük mücadelelere girişen Şahsuvar Bey’i, Emir Yeşbek kumandasında gönderilen Memlük ordusu 1471 yılında Zamantı Kalesi’nde teslim almış ve Kahire’ye götürülerek idam edilmiştir. Bu hadise Memlüklerle Osmanlıların arasını açmış, Yavuz Sultan Selim zamanında, padişahlı Mısır’a giren Şahsuvar Bey’in oğlu Ali Bey, son Memlük sultanı ve yakınlarını Kahire’de asarak babasının intikamını almıştır. Şahsuvar Bey’in yerine geçen diğer kardeşleri Alâüddeve Bozkurt Bey, oğlu Şahruh Bey’le birlikte Kayseri civarında birçok vakıflar yapmış ve ömrü Memlük, Osmanlı ve Safevilere mücadelelerle geçmiştir. Nihayet Çaldıran Seferi dönüşü Yavuz Sultan Selim tarafından beyliği ile birlikte ortadan kaldırılmıştır. Otlukbeli Savaşı’ndan sonra 1474 yılında Karaman Valisi Şehzade Mustafa Bey, Develi Karahisar’ını (şimdiki Yeşilhisar), bu kalenin beyi Atmaca Bey’in daveti üzerine teslim almış, fakat hasta hâlde bulunduğundan bir müddet sonra vefat etmiştir. Yerine 1475 yılında Şehzade Cem tayin olmuştur. 1476 yılında Fatih ilk defa, Kayseri de dâhil olmak üzere Karaman eyaletinin tahririni ve sınır tespitini yaptırmıştır. İkinci tahrir Fatih’in oğlu II. Bayezid zamanında 1500 yılında yapılmıştır. Fatih, Kayseri’de ilk tahriri yaptırırken hocası Akşamseddin’in diğer müridi ve kendisine eser takdim etmiş olan Şeyh İbrahim Tennûri’ye bazı ihsanlarda bulunmuştur. Padişah’ın Kayseri İç Kalesi’nde bulunan küçük mescidi yaptırdığı da söylenmektedir. Bu mescit bugün de Fatih Camii ismi ile anılır ve Vakıflara bu şekilde kaydedilmiştir. Fatih’in Hicri 883, Miladi 1478 tarihli Kayseri’deki vakıflarına ait olan vakfiyesinden bahsedilmektedir.¹¹ Tennûri’ye ait muafiyet fermanları gibi Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde ve başka bir yerde bulunamayan böyle bir vakfiye varsa, Kayseri tarihi için çok ehemmiyetlidir. Fatih, Karaman ve Akkoyunlu meselesini hallettikten sonra tekrar gaza

⁹ Halil İnalcık, Mehmed II, *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, s. 509.

¹⁰ Çayırdağ, agy.

¹¹ Kazım Özdoğan, *Kayseri Tarihi*, Kayseri 1948, C. I, s. 35

niyeti ile batıya yöneldi. 1474 yılında Kırım'a bir sefer düzenlendi ve 1477'de Kırım'ın Osmanlı nüfuzu altına girmesini sağladı. Sonra batıda ordusu ile bazı fetihlerde bulunarak 1478 yılında Arnavutluk üzerine bizzat sefere çıktı. 1479 yılında Güney İtalya'ya denizden bir sefer yaptırıp Otranto'yu fethettirdi. 1480 yılında da Rodos üzerine donanma gönderdi. 1481 yılında tekrar doğuya, belki Memlükler üzerine bir sefere başladığı esnada Gebze yakınında, Yahudi doktoru tarafından zehirlenerek 4 Mayıs'ta vefat etmiştir.

Fatih'in vefatı üzerine şehzadelerden II. Bayezid ve Cem arasında saltanat mücadelesi başlamış, büyük şehzade II. Bayezid tahta çıkmıştır. Karaman Valisi Cem ise ağabeyine karşı yapmış olduğu ilk teşebbüsünde muvaffak olamayarak Mısır'a iltica etmiştir. İşte tam bu sırada Şeyh İbrahim Tennûrî de Kayseri'de vefat etmiştir.

1484 yılında Cem Avrupa'ya iltica edince II. Bayezid de Boğdan Seferi'ne çıkmış, Padişah bu esnada kendi şeyhinin şeyhi olan Tennûrî'nin Kayseri'de türbesini yaptırmıştır.

Şeyh İbrahim Tennûrî ile 1244 yılında vefat ettiğini kabul ettiğimiz ¹²Anadolu Selçukluları zamanında yaşamış, Mevlânâ'nın hocası, Kayseri'de medfun Seyyid Burhâneddin arasında bazı benzerlikler bulunmaktadır. Bu husus üzerine de burada kısaca durmak istiyoruz: Bilindiği gibi yine büyük mutasavvıf olan Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'nın babası Sultanülülema Bahaeddin Veled'in müridi, Mevlânâ'nın da mürşidi olmuştur. Aynı şekilde Şeyh İbrahim Tennûrî de Akşemseddin'in müridi, Akşemseddin'in oğlu Muhammed Hamidullah'ın mürşididir. Her ikisi de Konya'dan Kayseri'ye gelip yerleşmişler, dergâh kurarak halkın teveccühünü kazanmışlardır. Seyyid Burhâneddin Kayseri'de iken Selçuklular'la Moğol İlhanlıların mücadelesine ve Moğollar'ın Kayseri'yi 1243 yılında yapmış oldukları işgal, yağma ve tahrip hadisesine şahit olmuş, Şeyh Tennûrî de Osmanlı-Karaman ve Akkoyunlu mücadelesine ve Akkoyunlular'ın Tokat, Kayseri ve Karaman ülkesini tahriplerine şahit olmuştur. Seyyid Burhâneddin'e Selçuklu Veziri (Veziriazam) Sahib Şemseddin İsfahani hürmet göstermiş ve onun müridi olmuş, Şeyh Tennûrî'ye de Osmanlı sultanları Fatih ve II. Bayezid hürmet etmişler ve yardımda bulunmuşlardır. Hatta Şeyh Tennûrî'nin talebesi, meşhur Şeyhülislam Ebusuud Efendi'nin babası, II. Bayezid'in şeyhi, Şeyh Yavsi'nin teşviki ile, Sultanın, Tennûrî'nin türbesini yaptırdığı ifade edilmektedir.¹³ Nihayet her iki şeyhe Kayseri'de halkın alakası bugün de devam etmektedir.

Şimdi gelelim yeni yayınlanan esere: Rasim Deniz ve Ali Rıza Karabulut tarafından hazırlanıp yayınladığımız “Şeyh İbrahim Tennûrî Divanı Gülşen-i Niyaz'dan Seçmeler” isimli eserin girişine, hiçbir menfaat beklemeden yapmış oldukları hizmetlerinden dolayı yazarları takdir etmek üzere bir takdim yazısı yazmıştım. Araştırmacıları tekrar, şimdiye kadar bilinmeyen böyle bir eseri gün ışığına çıkardıkları ve bu şekilde milli kültürümüze hizmetleri bakımından tebrik ediyorum. Orta boy; 176 sayfa olup kapakta, Tennûrî'den türbe ve caminin tasvirini, arka sayfada onun çok meşhur bir ilahisini ihtiva eden, çok yerinde olmak üzere sonuna eserin baş ve son sayfaların

¹² Mehmet Çayırdağ, *Seyyid Burhâneddin Hüseyin*, Kayseri 1981-1982. s. 4

¹³ *Şeyh İbrahim Tennûrî Divanı*, s. 25.

klişeleri konulmuş bulunan ve Kayseri Müzesi Müdürlüğü'nce satışı yapılan kitapta, yayınının belki biraz aceleye gelmesi sebebi ile gözden kaçan bazı hususları burada belirtmek istiyoruz:

1. Genellikle giriş kısmında tertip daha güzel olabilir, mesela Ahmet Remzi Dede'nin tarihi kaynak olarak kullanılan şiiri ve Tennûrî'nin meşhur ilahisi tekrar edilmeyebilirdi.
2. Dip notlarına "Not" diye tekrar bölümler eklenmiş, dip notlarında ve 52 ve 53. sayfalarda verilen bibliyografyada kaynak yazım tekniğine uyulmamıştır ve bilgiler eksiktir.
3. Şeyh Tennûrî Camii'ni, şeyhin vefatından sonra, torunlarından Şeyh Abdürrahim Efendi'nin 1014 Hicri tarihli vakfiyesindeki kaydı vererek ve ayrıca cami ve türbenin mimari durumuna dayanarak belirtmiş olduğumuz hâlde¹⁴, her nedense yazarlar, zamanımızdan 40 yıl kadar önce vefat etmiş büyük bir şair, yazar ve mutasavvıf Ahmet Remzi Dede'nin herhangi bir tarihi değeri bulunmayan bir şiirine ve olmayan Şeyh Tennûrî ve Şeyh Lütfullah'ın vakfiyelerine (bakınız aşağıdaki 5. madde) dayanarak camiyi bizzat Şeyhin yaptırdığını yazıp (s. 22). bizim tespitimizi de dipnotunda bir görüş olarak vermişlerdir. Hatta İbrahim Tennûrî'nin, camiyi, 1471 yılında Fatih'in verdiği ihsanlarla yaptırdığını da kati olarak ilave etmişlerdir (s. 21, 22). Bizce malum olmayan bu tespitin kaynağı gösterilirse muhakkak ki tarihi bir keşif yapılmış olacaktır.
4. Yine aynı sayfada (s. 22) II. Bayezid'in ikinci bir fermanla Hacılar köyünü, Şeyh İbrahim Tennurî evladından seccadenişin olanlara vakfettiği ifade ediliyor ise de, yine mühim olan bu ifadenin kaynağını, bu fermanın veya suretinin nerede bulunduğu göremiyoruz.
5. 26. sayfada "Şeyh Tennûrî ve oğlu Şeyh Lütfullah Vakfiyeleri" başlığının herhâlde "vakfiyeleri" yerine, "adlarına vakıf kayıtları" yazılması icap ederdi. Zira "vakfiye" kelimesinin manası malum olduğu gibi, bu adına vakıf kaydı bulunan her şahsın muhakkak vakıf yaptığı ve vakfiye tanzim ettiği anlamına gelmez. Sonradan yapılan tesis vakıflar da o şahsın adına kaydedilebilir. Nitekim metin içinde de bunların şahsiyet kaydı olduğu zikredilmiştir. Aynı şekilde vakfiyelerin bulunduğu 22. sayfada da kati olarak ifade edilmiştir. Şeyh Tennurî'nin vakfiyesi veya vakfiyesinin bulunduğu bugüne kadar malum olmamıştır.
6. Şeyh Tennurî evladı esere ilave edilmemiştir. Sadece 43. sayfada, onun, eseri olan evladından bahis vardır. Aynı yerde bizim, Şeyh Tennurî şeceresini neşrettiğimiz belirtiliyor ise de eserin tamam olması bakımından hiç olmazsa Şeyhin yakın çocukları ve torunlarından bahsedilebilirdi.

Yukarıda da belirtildiği gibi bunlara rağmen netice olarak ortaya orijinal bir eser konulmuş ve güzel bir hizmet yapılmıştır.

Bu vesile ile Şeyhi rahmetle anar, kendisinden şefaet dilerken, kitabın içine ve sonuna konmuş bulunan meşhur ilahisine meftun olduğumuzu belirtmek ve Gülşen i Niyaz'ın aslından alınmış fotoğraf nüshasının ve Şeyh'in diğer eseri Gülzar-ı Manevi'nin yazma bir nüshasının Kayseri Müzesinde bulunduğu araştırmacıların dikkatlerini çekmek istiyoruz.

¹⁴ Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden, s. 545.

ŞEYH İBRAHİM TENNÛRÎ EVLADINA AİT ŞECERE (SOFRA) BULUNDU

Kayseri’de medfun büyük velilerden birisi olan şeyh İbrahim Tennûrî, bilindiği gibi Fatih Sultan Mehmed’in hocası Akşemseddin’in halifelerinden olup tasavvufa dair “Gülzar-ı Manevi” ve “Gülşen-i Niyaz” isimli iki manzum eseri bulunmaktadır. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi memuru Sayın Ali Rıza Karabulut ve Ramazan Yıldız’ın “Gülzar-ı Manevi ve İbrahim Tennûrî” isimli kitaplarına göre eserini Fatih’e takdim eden ve ondan taltif gören Şeyh Tennûrî, Hicri 887 miladi 1482 yılında vefat etmiş olup türbesi Kayseri’de kendi adı ile anılan Şih (Şeyh) Camii yanındadır. (Bu cami İbrahim Tennûrî evladından Abdüssamed Efendi’nin babası 984 Hicri yılında vefat eden Abdürrahim Efendi yaptırmıştır.)

İbrahim Tennûrî ve evladı, Fatih Sultan Mehmed ve daha sonra gelen padişahlar tarafından verilen fermanlarla her türlü vergiden muaf tutulmuştu. Bu sebeple Osmanlı devrinde İbrahim Tennûrî’ye mensubiyetlik şahısları böyle bir muafiyete sahip kılıyordu. Bu yüzden şeyhin evladı hakkında şecereler tanzim edilmiştir ki bunların en meşhuru, halk arasında “Sofra” tabir edilen iç içe daireler şeklinde tanzim edilmiş şecerelerdir. Cumhuriyetle birlikte bütün bu türlü imtiyazlar ortadan kaldırıldıktan sonra artık önem verilmeyen şecere bir köşeye atılmış ve kayıplara karışmıştı. Bundan bir süre önce sayın Remzi Güpgüpoğlu, şecereyi Şeyh Tennûrî ahfadından Şahoğulları sülalesinde, yaşlılardan birinin evinde bulmuş ve bize getirerek böylece mühim bir vesikanın yeniden meydana çıkmasını sağlamıştır. Fakat ne yazık ki zaten kullanıla kullanıla çok yıpranmış olan evrak son olarak saklandığı yerde fareler tarafından kısmen yenilerek büyük tahribata ve eksikliğe maruz kalmıştır. Şecereyi biz aynı kompozisyonda ve ozalit kopyalarının alınmasına imkân sağlayacak şekilde aydınlatarak üzerine yeni harflerle kopya ettik ve eksiklerini tamamlamaya çalıştık.

Bez kaplı 60 cm çapında yuvarlak kağıt üzerine, her batın (göbek) için iç içe çizilen on daire üzerine isimler yazılarak hazırlanmış olan şecere, tek bir şahsın kaleminden çıkmış ve son dairedeki şahıslardan da bunun 18. yüzyılın ikinci yarısından hazırlanmış olduğu anlaşılmıştır.

Şecerenin en iç ve en küçük dairesi içinde Şeyh İbrahim Tennûrî’nin ismi yazılıdır. Ancak bu dairenin büyük bir kısmı ve bunu takip eden, şecerenin “V” şeklinde büyük bir parçası fareler tarafından yenmiştir. Bu sebeple Şeyhin ismi ile birlikte, aynı dairede hakkında yazılı olan malumatlar da kaybolmuştur. İkinci çizgi üzerinde küçük daireler içerisinde şeyhin beş evladının isimleri yazılıdır. (Şecere kadı, şeyh ve nakib gibi mühim şahısların isimleri haklarında bazı malumatlar da yazılarak daire içerisine alınmıştır, ancak bu dairelerin bir çoğu çizgilerinden koparak düşüp kaybolmuştur.) Şeyh Kasım, Şeyh Lütfullah, Şeyh Ali Sultan, Hatice ve Zeyneb isimli beş evladının isimleri yazılı bu dairelerden sadece bir tanesi tam ve bir tanesi de yarım olarak kalmıştır. Diğerleri tamamen düşmüş ve fareler yemiştir. Biz bunları ve şeceredeki bu türlü eksiklikleri, bu konuda yayınlanmış neşriyattan faydalanarak tamamlamaya çalıştık. Zaten başka yerlerde

şeyh Tennûrî evladının bazılarına ait verilmiş bulunan şecerelerin de, bahis konumuz şecereden sağlamken alınmış kopyalar olduğu anlaşılmaktadır. Şecerede Şeyhin ilk beş evladından ismi tam olarak yazılı kalmış olanı Şeyh Lütfullahtır. Onun dairesinde “Hazret-i es-Seyd Şeyh Lütfullah seccade- nişin olup dâhil-ı türbede medfundur. Rahmet - Ullah-ı aleyh” yazılıdır. Yarısı kaybolmuş Seyyid Kasım’ın dairesinde ise ancak “Es-Seyid Kasım Tayyari” yazısı okunabilmektedir. Kaybolan diğer evladının isimlerini Ali Rıza Karabulut’un eserine göre tamamladık. Yine aynı esere göre Şeyh Tennûrî’ye üçüncü olarak büyük oğlu Şeyh Kasım halife olmuş ve Kudüs’te vefat etmiştir. Ondan sonra da sırası ile Şeyh Lütfullah ve Şeyh Ali Sultan halife (yerine geçen şeyh) olmuşlardır. Bu iki zat babaları ile aynı türbede medfundurlar.

Bundan sonraki dairede Tennûrî’nin torunları kayıtlıdır. Bunlardan Şeyh Kasım’ın çocukları: Hayrulbenat (isminin altına yazılan ibareye göre Koca Azam nam bezirgana verildi), Hayriye (Kılıccı Hoca Hüsam nam tacire verildi), Parise (Hacı Mehmed nam terziye verildi), Aişe (Ule-madan Süleyman Efendi ile evlenmiştir) ve isimleri yırtılmış diğer iki şahıs, Ali Rıza Karabulut’un eserine göre Şeyh Lütfullah ve Şeyh Sunullah’tır. Bunlardan Aişe’nin üç oğlundan birisi, Kadı Hamamının banisi, Vakıf sahibi Kadı Mahmud Bedreddin’dir.

Şecerede sıraya göre Şeyh Kasım’dan sonra gelen Hatice Ana’nın, Şeyh Çelebi, Emrullah Efendi (Kadı) ve Abdülkerim Çelebi olmak üzere üç evladı kayıtlıdır. Kadı Emrullah Efendi’nin oğlu Abdulkadir Efendi’nin isminin altında Asitane-i saadette (İstanbul) Nakib ül-eşrafıken H. 1013 senesinde vefat ettiği yazılıdır. Tennûrî’nin diğer kızı Zeyneb Ana’nın, (şecerede kızlar bu şekilde ana olarak yazılmıştır) Şaban Dede, Hamza Dede ve Fahrünnisa isimli üç evladı yazılmıştır. Şeyh Ali Sultan’ın Fatma (Kasım Kadı’ya verildi, Şeyh Kasım’ın Hayri anadan torunu Kadı Kasım olabilir), Mustafa Çelebi (Şam-ı şerifte) İnam Ana (Hacı Muhsin Çelebi’ye verildi) ve Nimetullah isimlerinde dört evladı bulunmaktadır. Şeyh Lütfulah’ın da Hamdi Çelebi (Kadı), Safiye Hatun (evvel Küçük Ali nam tacire verilip badehu Pir Osman Çelebi’ye verildi), Muhsine (Şükrü Çelebi’ye verildi), isimli dört evladı bulunmaktadır. Kadı Sadi Çelebi’nin oğlu Ebusuud Efendinin isminin altında “Kaim-i Makam-ı Nakib ül-eşraf iken Asitane-i saadette vefat etmiştir” ibaresi yazılıdır. Ali Rıza Karabulut’un eserine göre de “Mitfah ül-adalet” isimli bir eseri bulunmaktadır.

Şecere bu şekilde batın batın devam etmektedir. 18. yüzyılın sonunda tanzim edildiği ve sonra devam ettirilmediği için, bugün Kayseri’de kendilerinin Şeyh Tennûrî sülalesinden olduğunu söyleyen ailelere bu şecereyi irtibatlandırmak ancak bu ailelerde bulunacak ve şecerenin devamı mahiyetindeki listelerle mümkün olabilir. Bunlardan Kocabeyoğulları’nın Kadı Mahmud’dan geldiği, Şahoğulları’nın Hatice Ana’nın torunu Kadı Şah Mehmed Efendi (Nakib ül eşraf Abdulkadir Efendi’nin oğlu)’den geldiği (şecereye bu aile tarafından kendilerine ait ilaveler yapılmıştır) bilinmektedir. Bunlardan başka Güpgüpoğulları (vakfiyelerinde kayıtlı), Gavremoğulları ve şehrin daha birçok sülalesi de, yukarıda bahsedildiği gibi kendilerinin Şeyh Tennûrî’den geldiklerini de belirtiyorlarsa da bu şecere ile irtibatlandıracağımız vesikalarını açıklamamışlardır.

ŞEYH İBRAHİM TENNÜRÎ EVLADINA ÂİT BELGELER VE VAKIF KAYITLARI

Kayseri’de medfun XV. yüzyıl mutasavvıflarından Şeyh İbrahim Tennûrî, o asrın başlarında Maraş’ın kazası Elbistan’ın bir köyünde doğmuştur. İlk tahsilini Sivas’ta yaptıktan sonra, o tarihte Karamanoğulları Beyliği’nin başşehri olan Konya’ya gitmiş, tahsilini orada Mevlânâ Sarı Yakub’dan tamamlayarak 1438 yılında yine o tarihte Karamanlı Beyliği şehirlerinden olan Kayseri’ye gelip buraya yerleşmiştir. Bir müddet burada Hunat Medresesi’nde müderrislik yaptı ise de, buradan ayrılarak tasavvufia meşgul olmaya başlamıştır. Şöhretini duyduğu, devrin meşhur şeyhlerinden Akşemseddin’e intisap etmek üzere Bepazarı’na giden Tennûrî, burada onunla görüşerek hizmetine girmiş, manevi ilimleri ondan aldıktan sonra Kayseri’ye dönerek hayatının sonuna kadar buradaki dergâhında müridlerini irşatla meşgul olmuştur. Rivayete göre kabız hastalığını tandır (tennur) üzerinde tedavi etmeyi de şeyhinden öğrenen Şeyh İbrahim, “Tennûrî” lakabını bu vesile ile almıştır.

Tennûrî Kayseri’ye döndükten bir müddet sonra 1463 yılında şehir anlaşma ile Karamanlılardan, Osmanlılara, Fatih Sultan Mehmed’e geçmiş, Fatih’in 1466 yılında Karamanlılar’ı tamamen ortadan kaldırması üzerine de bölge Osmanlı ülkesine katılmış, Kayseri de Osmanlıların Karaman Eyaleti’nin bir sancağı olmuştur. Tennûrî daha sonra Akşemseddin gibi Fatih Sultan Mehmed’e yakın şeyhlerden olmuş ve ona eser takdim etmiştir. Fatih Sultan Mehmed de ona ve ailesine vergi (avarız) den muafiyet fermanı vermiştir. Bu ferman bugün elimizde bulunmamakla birlikte, ondan sonraki padişahların fermanı tasdik ve tecdit ettiklerine dair fermanlar görülmüştür. Bu arada Başbakanlık arşivinde bulunan 1484 ve 1500 tarihli Kayseri tapu tahrir defterlerinde bulunan konu ile ve Kayseri ile alakalı iki kayıttan da bahsetmek gerekir. Prof. Dr. Mehmet İnbaşı’nın¹ Kayseri Büyükşehir Kültür Yayınları içerisinde yayınlamış bulunduğu bu iki defterden 1484 tarihli defterin 64. sayfasında “Nefs-i Kayseriye 1151 hanedir. Avarız (vergi) için Sultan Mehmed (Fatih) tabe sırrahu ve Sultanımız (II. Bayezid) an-nasrihu hükm-i hümayun sadaka eylemiştir. Masturdur, sebebi yukarıda mesturdur”. Kaydı bulunmaktadır. 1500 tarihli defterde ise aynı konu daha teferruatlı olarak şöyle kaydedilmiştir: “Uzun Hasan askerî gelüb Kale-i Kayseriye’yi muhasara edicek (H. 877/M. 1472) şehir halkı ve şehirlü doğruluk itdikleri sebebdan Sultan Mehmed (Fatih) tabe serahu avarız-ı divaniyeden muafname vermiş. Padişah-ı alempenah (II. Bayezid) eazzü’l-lehu ensarehu dahi emirname sadaka eyledi deyu defter-i köhne (eski defter) de mesturdur”. Görüldüğü gibi, Uzun Hasan’ın Akkoyunlu kuvvetlerini şehre sokmayıp direnen, Şeyh İbrahim Tennûrî’nin de içinde olduğu Kayseri halkını hem Fatih Sultan Mehmed ve hem de onun oğlu II. Bayezid bir kısım vergiden muaf tutmuşlardır.

¹ Ahmet Nazif, *Kayseri Meşhurları* (Kayseriye Meşahiri), Haz. Prof. Dr. Meserret Diriöz - Haydar Ali Diriöz, Kayseri 1991, s. 13-17; Ahmet Nazif, *Kayseri Tarihi* (Mir’at-ı Kayseriyye), Yay: Prof. Dr. Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 28; Ali Rıza Karabulut - Ramazan Yıldız, *Gülzar-, Manevi ve İbrahim Tennûrî*, Ankara 1978, s. 7 vd; Dr. Mustafa Fidan, *İbrahim Tennûrî Hayatı ve Eserleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2005.

İbrahim Tennûrî'nin tasavvufa dair iki manzum eserinin olduğu biliniyordu. Bunlar “Gülzar-ı Manevî” ve Gülşen-i Niyaz” isimlerindeki eserlerdi. Ancak son zamanlarda araştırmacılar “Gülşen-i Niyaz”ın, “Aşık” mahlasındaki İbrahim isimli başka bir şaire ait olduğu ileri sürmüşlerdir.²

İbrahim Tennûrî 1482 yılında vefat etmiştir. Kayseri’de kendi adı ile anılan cami bitişiğindeki türbesini, Fatih Sultan Mehmed’in oğlu II. Bayezid iki yıl sonra, 1484 yılında yaptırmıştır.³ Türbede kendi çocuklarından olup kendisinden sonra dergâha şeyh olan Şeyh Lütfullah ve Şeyh Ali de medfundur. Türbe ve cami çevresinde oluşan mezarlıkta Şeyh İbrahim Tennûrî'nin torunlarından birçok kimse de medfun bulunmaktadır. Ancak yakın zamanda bu mezarlığın mezar taşları kaldırılarak çevre düzenlemesi yapılmış, mezarlık alanı yol ve gezinti yeri hâline getirilmiştir.

İbrahim Tennûrî evladına ait şecerele tanzim edilmiştir. Kayseri’de birçok önemli ailenin mensup olduğu bu aileye ait “Sofra” denilen meşhur şecere tarafımızdan, bu aileden olan Güpgüzade Hacı Ebubekir Ağa sülalesinden şahıslarda bulunarak Erciyes Dergisi’nde yayımlanmıştır.⁴ Şeyh İbrahim Tennûrî’den başlayarak daireler hâlinde kuşakların ismi yazılı olan, bir beze yapılandırılmış dairevi soy kütüğü, bir ailede en son 18. yüzyıla kadar getirilmiş ve orada bırakılmıştır. Çok tahrip edilmiş olan bu kıymetli vesika emanet alınan şahısların isteği üzerine iade edilmiş ve bugün bu önemli belge maalesef kaybolmuştur.

Yukarıda belirtildiği üzere İbrahim Tennûrî’ye Fatih Sultan Mehmed tarafından verilen muafiyet beratı bugün elimizde bulunmamaktadır. Ancak daha sonra gelen sultanlar tarafından yapılan bu fermanı tasdik beratları görülmüştür. Kayseri’nin eski Müze müdürlerinden Naci Kum tarafından hazırlanarak Türk Tarih Kurumu’na 1940 yılında teslim edilen “Kayseri Kitabeleri” isimli yazma eserde bu beratlar hakkında malumat bulunmaktadır. Bahsi geçen eserin girişine ait VIII. sayfasında Şeyh İbrahim Tennûrî ahfadından Abdurrahman Nisari elindeki vesikalar arasında iki ferman (berat)’tan bahis bulunmaktadır. Bunların birincisi H. 923/M. 1517, Yavuz Sultan Selim zamanı) tarihli olup Kayseriyye Sancağı Beyine hitaben yazılmıştır. Ferman İbrahim Tennûrîoğulları elinde bulunan bağ, bahçe, tarla, arı kovanı, koyun vb. gibi emlak ve akarın avarız-ı divaniyeden, resim ve öşürden muaf tutulduklarına dair eski fermanların (Fatih ve II. Bayezid dönemindeki) yenilendiği hakkındadır. İkincisi ise H. 995/M. 1587 tarihli bir seyitlik (Hz. Peygamber soyundan olma) senedidir. Buna göre Kayserili Seyyid Tennûrî evlatlarından Seyit Mahmud oğlu’ Seyit Kasım’ın (eski Kayseri Alay Beyi) soyunun, Hz. Ali ve Hz. Fatıma’ya dayandığı tasdik edilmiştir.

Yine aynı eserin XI. sayfasında Gavremzade Mahallesi’nden Molla oğulları olarak anılan aileden Emin Sudi elinde bulunan vesikalardan iki adedi de Şeyh İbrahim Tennûrî evladının vergiden muafiyeti hakkındadır. Bunlardan H. 1116/M. 1704/5, (II. Ahmed’e ait) tarihli berat, Şeyh İbrahim Tennûrî evladından Seccadenişin (dergâhın şeyhi) Şeyh Seyid Kasım oğulları

² Doç. Dr. Mehmet Fatih Köksal, İbrahim Tennûrî'nin Divanı veya Gülşen-i Niyaz Adlı Bir Eseri Var mıdır, *Erciyes Dergisi* S. 382, Yıl 2009, s. 13-16.

³ Mehmet Çayırdağ, Kayseri’de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi* S. XIII, 1981, s. 544, 545.

⁴ Mehmet Çayırdağ, Şeyh İbrahim Tennûrî Evladına Ait Şecere (Sofra) Bulundu, *Erciyes Dergisi*, S. 25, s. 1-3.

Şeyh Davud, Seyyid Mehmed Feyzullah ve Mehmed Sunullah'ın saltanata müracaatla, sultanın ulu atalarından Sultan Mehmed Han (Fatih) ve Sultan Bayezid Han'ın, Şeyh İbrahim Tennûrî evladını avarız-ı divaniyeden (vergi) affetmiş olduklarına dair ellerindeki fermanları gösterdikleri, bu hükm-i şeriflerin Sultan Süleyman ve Sultan Selim Han, daha sonra Sultan Murad Han (III.) ve Sultan Ahmed Han ile Sultan Osman Han ve Sultan Murad Han (IV.) gâziler zamanlarında da kararlı tutulup, babaları merhum Seyid Kasım'ın eline muafname verildiği, onun ölümünden sonra kardeşi (II. Ahmed'in) Sultan Mustafa zamanında da yenilenmiş olduğu belirtilerek kendisinin (II. Ahmed'in) dahi ol muafiyetnameyi kabul ve tahrir eylediği hakkındadır.

Aynı şahıs elinde bulunan H.1109/M. 1697-98 tarihli I. Abdülhamid'e ait bir ferman yine yukarıda bahsi geçen vergi muafiyetinin, bu hükümdar tarafından da yenilediği hakkındadır. Aynı fermana evladın (vakıf) gelirlerine müdahale eden bir şahsın, bundan men edilmesi de istenmiştir.

Naci Kum Abdurrahman Nisari elinde bulunan İbrahim Tennûrî'den Nisari'ye kadar olan bir silsilenâmeyi (şecere) de nakletmiştir. Burada H. 1013/M. 1604-5 yılında İstanbul nakibüleşrafi iken ölen aileden Abdülkadir Efendi kaydı dikkat çekicidir ki İstanbul'da Altunizade olarak bir semte isim veren aile, İstanbul'da bunun gibi görev yapan Tennûrî ailesinin torunlarıdır. Ailenin bir kısım üyeleri yakın zamana kadar her yıl İstanbul' dan gelip Kayseri'deki Şeyh Tennûrî Türbesi'ni ziyaret ederlerdi.

Görüldüğü gibi, Kayseri'deki İbrahim Tennûrî sülalesinden olan ailelerin ellerinde önemli evraklar bulunmaktadır. Kısa süre Kayseri'de müze müdürlüğü yapan (1939-40) rahmetli Naci Kum'un bu değerli tespitlerine ait olan belgeler bugün maalesef nerededir, bilinmemektedir.

Şeyh İbrahim Tennûrî ve evladına ait vakıf ve vakfiyelere gelince; bizzat Tennûrî'ye ait ve onun zamanında tekke ve dergâhına başkaları tarafından yapılmış herhangi bir vakıf yazdırılmış bir vakfiye bulunmamakta veya bilinmemektedir. Bugünkü cami (Şih Camii) çevresinde oluşturduğu dergâhının ne şekilde meydana gelmiş olduğu da malum değildir. Aşağıda geçecek olan torunlarından Abdüssamed Efendi'nin H. 1014/M. 1605 tarihli vakfiyesinde bugünkü caminin babası Abdürrahim Efendi tarafından yaptırıldığını belirttiğine göre (Abdürrahim Efendi Tennûrî'nin oğlu Şeyh Kasım'ın oğlu Şeyh Fethullah Efendi'nin oğlu olup, H. 984/M. 1576 yılında vefat etmiştir⁵) Abdürrahim Efendi'nin yaptırmış olduğu bu camiden önce burada umumi bir cami yoktu ve belki namazlar Tennûrî'nin aynı zamanda dergâhı olan evinde bir odada kılınıyordu. Tennûrî'den sonra evladı içerisinde birçok varlıklı şahıs büyük vakıflar kurmuşlar ve bu vakıfların bazıları mülhak (bugün evladı elinde idare edilen) vakıf olarak zamanımıza kadar gelmişlerdir. Şeyh Tennûrî evladına ait sırasıyla şu vakıflar kurulmuştur:

1. Şeyh İbrahim Tennûrî oğlu Şeyh Lütfullah Vakfı
2. H. 968/M. 1502 tarihli Şeyh İbrahim Tennûrî'nin oğlu Şeyh Ali Vakfı

5 Ahmed Nazif, *Kayseri Meşhurları*, s. 16.

3. H. 966, 978/M. 1559, 1571 tarihli İbrahim Tennûrî'nin oğlu Şeyh Kasım'ın kızı Aişe Hatun'un oğlu Kadı Bedreddin Mahmud Vakfı.
4. H. 1005/M. 1597 tarihli İbrahim Tennûrî'nin oğlu Şeyh Ali' nin oğlu Nimetullah Çelebi'nin oğlu Abdülfettah'ın oğlu Seyid Mehmed Efendi Vakfiyesi
5. H. 1014/M. 1605 tarihli İbrahim Tennûrî'nin oğlu Şeyh Kasım'ın oğlu Şeyh Fethullah'ın oğlu Abdürrahim Efendi'nin oğlu Abdüssamed Efendi Vakfiyesi
6. H. 1146, 1148, 1176, 1182/M. 1734, 1736, 1762, 1768 tarihli Şeyh İbrahim Tennûrî ahfadından Gavremzade Seyid Hacı Abdülkadir Ağa Vakfı
7. H. 1217, 1222, 1229, 1235/M. 1802, 1807, 1814, 1820 tarihli Şeyh İbrahim Tennûrî ahfadından Güpgüpzade Hacı Ebubekir Ağa Vakfı
8. H. 1221, 1229/M. 18063 1814 tarihli Şeyh İbrahim Tennûrî evladından Güpgüpzade Hacı Mustafa Ağa Vakfı

Bu vakıfları şimdi tek tek ele alarak incelemeye çalışalım.

ŞEYH İBRAHİM TENNÛRÎ'NİN OĞLU ŞEYH LÜTFULLAH VAKFI

Şeyh Lütfullah Efendi Şeyh İbrahim Tennûrî'nin ikinci oğlu olup ağabeyi Şeyh Kasım'dan sonra babasının yerine tekkeye postnişin (şeyh) olmuş, H. 914/M. 1508 yılında vefat ederek babasının türbesi içerisine defnedilmiştir.⁶ Şeyhin kadılık mertebesine yükselmiş Ahmet ve Sadi isminde iki oğlu, Safiye ve Muhsine namında iki kızı olmuştur.

Şeyh Lütfullah Efendi'nin vakfına ait bilgileri 1584 tarihli Kayseri vakıf tahrirlerinin sonuna eklenen bir kayıttan öğreniyoruz. Burada verilen bilgiye göre "ulemadan Seyyid Abdullah İstanbul'da Dergâh-ı Mualla (saray)'ya gelip Erciyes Dağı'nda bulunan Karakaya üzerinde, Hacılar köyüne giden umumi yol hududunda, Balıcakaya başında, Kozlu ve Çangara Kuyusu'ndan.... kayalardan Karakaya üzerinde mahdud bağ ve araziden hasıl olan gelirlerin, Seyit Şeyh İbrahim oğlu Seyit Şeyh Lütfullah'ın salih evladına, günde iki akçe verilmek üzere şartlı vakıf olduğu hakkında, tahriri yapmış katibe hitaben berat getirmesi üzerine o da bu şekilde deftere vakfın kaydını yapmıştır."

Kısmen sadeleştirerek verdiğimiz, bazı yerleri bozulmuş olduğundan okunamayan bu kayıttan anlaşıldığına göre, herhâlde Kayseri'de yapılan tahrirde unutulmuş olduğundan, bir ihtimal İstanbul'da bulunan şeyhin ahfadından Seyid Abdullah, saraya müracaat edip oradan aldığı berat (ferman)'la Şeyh Lütfullah'ın evladına meşrut vakfını yeniden kaydettirip tescil ettirmiştir.⁷ Vakıfta geçen Karakaya bölgesi belirtildiği üzere, Erciyes eteğindeki bir bölge olup, şehirde

⁶ Karabulut-Yıldız, s. 17.

⁷ Yasemin Demircan (Özırmak), *Tabir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 63.

Bünyan karşısındaki Karakaya değildir. Ballicakaya başka vakıflarda da gözükmektedir. Vakfın Vakıflar Genel Müdürlüğünde tesciline rastlanmamıştır.

ŞEYH İBRAHİM TENNÛRÎ'NİN OĞLU ŞEYH ALİ VAKFİYESİ

Şeyh Tennûrî'nin üçüncü oğlu Şeyh Ali'nin H. 908/M. 1502 tarihli bu kısa vakfiyesinin de Vakıflar Genel Müdürlüğünde tescili bulunamamıştır. Elimizdeki bir suret vakfiyeden bu vakıf hakkında bilgi edinmekteyiz. Şeyh Ali Sultan ağabeyi Şeyh Lütfullah'ın 1508 yılında vefatı üzerine tekkeye şeyh olmuş, H. 921/M. 1515 yılında vefat ederek⁸, o da babası ve ağabeyinin medfun olduğu türbeye defnedilmiştir.

Şeyh Ali'nin elimizde bulunan bazı satırları bozulmuş olan Arapça kısa vakfiye suretinin başında vakfiyenin doğruluğunu tasdik eden Kayseri Kadısı Vekili Seyit Şeyh Mustafa'nın kaydı ve mührü bulunmaktadır. Daha sonra Cenab-ı Hakk'ı anma ve Hz. Peygamberi methiyeden sonra özetle Kayseri şehrinde tasarrufu altında bulunan Akin karyesi gelirlerini vakfedip ölümünden sonra da bu vakfına Mustafa oğlu Derviş'i müteveli tayin etmiş, ondan sonra da mütevelliliği erkek evlatlarına, onlar kalmaz ise Kayseri'nin Müslüman ahalisine bırakmıştır. Vakfa müdahale edilmemesi hakkında Bakara Suresi'nin 181. ayeti ve Cenab-ı Hak'a hamd ve Hz. Peygamber, âl-ve ashabına selatüselamla biten vakfiyeye evahir-i cemaziyelahir, sene seman ve tis'a-mie (1 cemazielahir 908) tarihi yazılmış ve altına şahitler ilave edilmiştir.

Akin köyü, Erkilet yakınında bugün de mevcuttur, ancak buranın vakıfla alakası kalmamıştır.

ŞEYH İBRAHİM TENNÛRÎ'NİN TORUNU KADI BEDREDDİN MAHMUD VAKFI

Şeyh İbrahim Tennûrî'nin büyük oğlu Şeyh Kasım'ın kızı Aişe Hatun ulemadan, eser sahibi Süleymanke'ye verilmiş, onlardan da Bedreddin Mahmud dünyaya gelmiştir. İlim tahsili ile kadılık rütbesine kadar yükselen Bedreddin Mahmud, Kayseri'de uzun yıllar kadılık yapmış ve bu görevi esnasında çok büyük bir mal varlığına sahip olarak bunlardan büyük bir vakıf meydana getirmiştir. Vakıf, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1862 numaralı defterin 439. sahife ve 95. sırası ile aynı defterin 473. sahife ve 96. sırasında kayıtlıdır.

Kadı Mahmud bu mallarını önce H. 966/M. 1559 yılında, sonradan edindiği mallarını da H. 978/M. 1571 yılında yazdırdığı Arapça iki vakfiye ile vakfetmiştir. Kadı Mahmud'un vakfettiği emlak içinde 1542 yılında Ulu Cami yanında yaptırdığı ve hâlen mevcut olan hamam, Kapalı Çarşı'da (o devirde kapalı değildi) dükkânlar, Hatuniye Medresesi yanında han, Camikebir Mahallesi'ndeki evi, şehrin çevresinde birçok bağ, bahçe ve arazi (tarla) ve su değirmenleri bulunmaktadır. Kadı Mahmud Vakfı'nın gelirlerini şehrin Boyacı Kapısı'nda (Hatuniye Medresesi

⁸ Karabulut-Yıldız, s. 18.

yakınında) inşa ettirdiği mescit (bu mescit daha sonra mütevellî olan Kadı Mahmud evladından Koca Bey'in adı ile anılmıştır⁹) ve mektebin giderlerine ve görevlilerine, kendi kitaplarından oluşan evinde meydana getirdiği kütüphanesinin görevlilerine, vakfın diğer görevlilerine, ruhları için Kur'an okuyacak kimselere, fukaraya mübarek günlerde yiyecek alınmasına tahsis etmiş ve kalan gelirleri ise evladından sadece erkeklerin bölüşmesini şart koşturmuştur.¹⁰

Kadı Mahmud'un ölüm tarihi bilinmemektedir. Mezarı, cami ve hanının bulunduğu civar olan Hatuniye Medresesi önünde iken son zamanlarda Seyyid Burhâneddin Mezarlığı'na yeni bir mezar yapılarak kemikleri buraya nakledilmiştir. Vakıf bugün de evlat elinde idare edilmektedir. Emlaki azalmış ancak şehir içerisinde parselasyona tabi tutularak kat karşılığı yaptırılan yeni binalarla çok büyük bir gelire sahip olmuştur. Vakıf gelirlerini daha ziyade az miktarda olan evlat bölüşmektedir. Vakfın hayratı olan cami, mektep, medrese yıkılıp yok olmuştur.

ŞEYH İBRAHİM TENNÛRÎ'NİN OĞLU ŞEYH ALÎ'NİN OĞLU NİMETULLAH ÇELEBÎ'NİN OĞLU ABDÜLFETTAH'IN OĞLU SEYYİD MEHMED EFENDİ VAKFİYESİ

H. 18 Şaban 1005/M. 1597 tarihli bir vakıf olan Tennûrî evladından Seyyid Mehmed Efendi'nin bu vakfının da Vakıflar Genel Müdürlüğünde tescili bulunmamaktadır. Vakfın orijinal vakfiyesi evlattan Orhan Kedici elinde bulunduğu hâlde bu vakfiyeyi bu şahıstan alıp incelemek mümkün olmamıştır. Elimizde bulunan muhtasar eksik bir suretinden de tam olarak malumat edinilememektedir.

Elimizdeki surette vakfiyenin başta kadılar tarafından çok miktarda tasdiki görülmektedir. Sonra klasik tarzda hamd ve selatü selamla yazıma geçilen vakfiyede Seyit Mehmet Efendi "Evlat-ı Seyidi'l-mürselin Mevlânâ Es-Seyid Mehmed Efendi ibnû'l-merhum Abdülfettah Efendi" olarak geçmektedir. Vakfın akar emlaki arasında şehirdeki Güllük Hamamı, çarşıda 35 dükkân, başka dükkânlar ve Hacı Kılıç'ta bahçe, Nesep Hatun Mahallesi'ndeki kendi evi geçmektedir. Vakfiye sonunda uzunca bir şahitler listesi bulunmaktadır.

ŞEYH İBRAHİM TENNÛRÎ'NİN OĞLU ŞEYH KASIM'IN OĞLU ŞEYH FETHULLAH'IN OĞLU ABDÜRRAHİM EFENDİ'NİN OĞLU ABDÜSSAMED EFENDİ VAKFI

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 605 nolu defterin III. sayfa ve 155. sırasında kayıtlı bulunan vakfın vakfiyesi H. evasıt-ı Rebiülevvel 1014/M. 1605 tarihlidir.

⁹ Ahmed Nazif, *Mir'at-ı Kayseriye*, S. 37.

¹⁰ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kadı Mahmud Vakfı, Kayseri; Çayırdağ, Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri ve Matbah Emîni Hacı Halil Efendi Kütüphanesi, *Vakıflar Dergisi* S. XX, s. 265-271.

Vakfiye Cenab-ı Hakk’a hamd ve Hz. Peygamber (S.A.V.) ve al ü eshabına selatü selam ile vakfın yapılmasına esas olan ayet, hadis ve fikirlerden sonra “Seyid Şeyh İbrahim Tennûrî’nin evlat ve ahfadından Seyid Abdüssamed Efendi ibnû’l-merhum Şeyh Abdürrahim Efendi”nin elli iki bin akçesini, Hunat Mahallesi’nde bir bahçesini, bir evini ve iki arazisini, Sivas Kapısı ile Bayram Bey Mescidi arasında bir tabakhaneyi, Uzun Çarşı’da bir dükkânı, “Emir Sultan Mahallesi’nde (babası) Erbab-ı tasavvuftan Şeyh Abdürrahim Efendi’nin bina ettiği cami-i şerif (Şeyh Tennûrî Camii) ile iki tarafı umumi yol ve bir tarafı boş arsa ile çevrili bir adet sofa, bir adet tabhane (oturma odası), iki kiler, bir basit oda, bir avlu ve bir heladan oluşan evini (dergâh), Tacıkızıl Mahallesi’nde bulunan bir sofa, bir tabhane, bir kiler, bir oda, bir ahır, bir avlu ve heladan oluşan diğer bir evini (Güpgüpoğlu Konağı), Hisarcık’ta bulunan diğer bir kıta teşkilatlı evli bağını, bunun yanında diğer bir bağını vakfetmiştir. Bunların geliri ile öldükten sonra Şeyh Abdürrahim Efendi Cami-i Şerifi’nde Hz. Peygamber’in ve kendisinin ruhuna Kur’an okuyacaklara, Cuma günleri yine ruhu için aynı camide zikirde bulunacaklara, bu vazifeleri yapacak bahsi geçen Şeyh Camii imamına kayyumuna, caminin mumuna ve caminin diğer ihtiyaçlarına, Emir Sultan Mahallesi’ndeki evde Şih Cami imamının, Tacıkızıl Mahallesi’ndeki evde ve Hisarcık’taki evli bağında evladının oturmasına tahsisler yapmıştır.

Burada açıkça görüleceği üzere Eski Emir Sultan Mahallesi’nde (şimdiki Cumhuriyet Mahallesi’nin bir bölümü) bulunan Şeyh Camii’ni babası, Şeyh İbrahim Tennûrî’nin torunu, vâkıfın babası Şeyh Abdürrahim Efendi yaptırmıştır. Caminin sürekli onarımı için de bu vakıftan tahsisat yapılmıştır. Yine bugün Güpgüpoğlu Konağı olarak bilinen ve hâlen müze olarak kullanılan eski Tacıkızıl Mahallesi (şimdiki Cumhuriyet Mahallesi’nin diğer bir bölümü) konak da aslında Abdüssamed Efendi’ye aitti. Ev daha sonra aşağıda geçecek vakıf sahibi yine Tennûrî ailesinden Ebu Bekir Ağa’ya geçmiştir. Ebu Bekir Ağa, asıl evlerinin Kale içinde olduğunu vakfiyesinde zikretmektedir.

İBRAHİM TENNÛRÎ AHFADINDAN GAVREMZADE ABDÜLKADİR AĞA VAKFI

Şeyh İbrahim Tennûrî sülalesinden olup 18. yüzyılda Kayseri’de önemli otoriter ailelerden olan Gavremzâde ailesinin reisi Gavremzâde Hacı Abdülkadir Ağa, edinmiş olduğu büyük mal varlığını, 1734, 1736, 1754 ve 1768 yıllarında yazdırmış olduğu dört vakfiye ile vakfetmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1959 numaralı defterin 154, 159, 161 ve 163. sayfalarında kayıtlı bu vakfiyelere göre; adı geçen Hunat Mahallesi’nde bulunan evlerini, Kayseri çarşılarında bulunan çok miktardaki dükkânlarını ve yine Kayseri çevresinde ziraat alanlarında bulunan çok miktardaki tarlalarını vakfederek, bunların gelirlerini önce Hunat Mahallesi’nde Saraceddin Lala (Küçük Hunat) Medresesi’ndeki öğrenciler ile aynı mahallede yaptırmış olduğu mektebin öğrenci ve öğretmeninin ihtiyaçlarına, belli günlerde yemek pişirip dağıtılmasına; geri kalanının da evladı arasında kızlar bir, erkekler iki alacak şekilde bölüştürülmesine tahsis etmiştir.

Vâkıfın Hunat Mahallesi'ndeki özel şahıslara geçen evlerinden birisi (Mollaoğlu Konağı) yıkılıp yok olmuş, diğeri de yıkılarak az bir kalıntısı kalmıştır. Vakıf bugün, evladından mütevellî eli ile idare edilen mülhak vakıf olarak yaşamaktadır.¹¹

İBRAHİM TENNÛRÎ EVLADINDAN GÜPGÜPZADE EBU BEKİR AĞA VAKFI

19. yüzyıl başında Kayseri'nin önemli ailelerinden Şeyh İbrahim Tennûrî ahfadından Güpgüpzade ailesinde iki kardeş olan Güpgüpzade Hacı Ebu Bekir Ağa ve Hacı Mustafa Ağa, sahip oldukları büyük mal varlıklarını vakıf hâline getirmişlerdir. Kardeşlerin büyüğü olan Hacı Ebu Bekir Ağa Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 594 nolu defterin 178, 183, 185 ve 188. sayfalarında kayıtlı 1802, 1807, 1814 ve 1820 tarihli dört vakfiyesi ile Kayseri çarşılarında çok miktarda dükkânını ve şehir çevresindeki ziraat alanlarında yine çok miktardaki tarlasını vakfedip bunların gelirlerini bazı camilerin aydınlatılması için mumuna, fukaraya ramazanda ekmek dağıtılmasına, yazın soğuk (karlı) su dağıtılmasına, geri kalanında evladına, erkek iki, kadın bir hisse alacak şekilde dağıtılmasına tahsis etmiştir. Ebu Bekir Ağa son vakfını yaptıktan bir yıl sonra Kayseri'de meydana gelen isyan hareketi olan Hasan Ağa Vaka'sı esnasında 1221 tarihinde öldürülmüştür. Güpgüpoğlu Konağı olarak anılan evi Kültür Bakanlığınca istimlak edilip onarılarak Kayseri Etnografya Müzesi hâline getirilmiştir. Ebu Bekir Ağa Vakfı bugün evladı elinde mülhak olarak idare edilmektedir.¹²

İBRAHİM TENNÛRÎ EVLADINDAN GÜPGÜPZADE HACI MUSTAFA AĞA VAKFI

Güpgüpoğlu ailesinden ikinci kardeş olan Güpgüpzade Hacı Mustafa Ağa, kardeşi gibi sahip olduğu büyük mal varlığını 1806 ve 1814 tarihli iki vakfiyesi ile vakfetmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 608 numaralı defterin 6. ve 11. sayfelerinde kayıtlı bulunan bu vakfiyelerle Hacı Mustafa Ağa, Kayseri çarşılarındaki çok miktarda dükkânları ve ziraat alanlarındaki yine çok miktardaki tarlaların gelirlerini; önce ramazanda fukaraya ekmek, aşure gününde aşure ve yazın soğuk su dağıtımını, birçok caminin mum ihtiyacı, su yolları ve şehir yollarının (kaldırımların) tamirine tahsis etmiş, kalanının da erkekler iki, kadınlar bir alacak şekilde evladı arasında dağıtılmasını istemiştir.

Vakıfbugün de yaşamakta olup, mülhak olarak evladından mütevellîler eli ile idare edilmektedir.¹³

¹¹ Mehmet Çayırdağ, *Kayseri'de Gazvremzade Abdulkadir Ağa Vakfı*, Kayseri 2011; Mehmet Çayırdağ, Gavremoğlu Vakfı, Kayseri Büyükşehir Belediyesi *Kayseri Ansiklopedisi*; Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, C. 2, 324-327; Prof. Dr. Vacit İmamoğlu, *Geleneksel Kayseri Evleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2006, s. 111-120, 197 vd.

¹² Mehmet Çayırdağ, Güpgüpzade Hacı Ebu Bekir Ağa Vakfı, Kayseri Büyükşehir Belediyesi *Kayseri Ansiklopedisi*, C. 2, s. 439-442; Ahmed Nazif, Mir'at, s. 174-180; Prof. Dr. Vacit İmamoğlu, s. 187, 192.

¹³ Mehmet Çayırdağ, *Kayseri'de Güpgüpzade Hacı Mustafa Ağa Vakıfları*, Kayseri 2002.

KAYSERİ'DE TEKKE VE TARİKATLAR

Anadolu'da eski Türk ve İslam kültür merkezlerinden olan Kayseri'de Danişmendli ve Selçuklular'dan itibaren, günümüze kadar bir kısmı gelebilmiş olan medreselerde tedris edilen ilim yanında şehir, tasavvufta da kuvvetli merkezlerden biri olmuş, burada başlangıçtan beri birçok tarikat faaliyette bulunmuş ve bunların tekkeleri kurulmuştur. Bugün şehirde türbe olarak bilinen birçok yapı bu şekilde zaviye-türbedir. Ancak biz bu yazımızda mimari olarak tekke-zaviye olabilecek yapılar üzerinde değil de, tespit imkânımız ölçüsünde belli bir tarikatın faaliyet göstermiş olduğu tekkeler ve bu tarikatların şeyhleri üzerinde duracağız. Kayseri'de, geçmişte belli başlı olmak üzere şu tarikatlar faaliyette bulunmuştur:

1. MEVLEVİLİK

Kayseri'de Mevlevîliğin, Mevlânâ Celâleddîn Rumi'nin babası Bahaaddin Veled'in müridi, Mevlânâ'nın müşîdi, Tirmizli (Tirmiz, şimdiki Özbekistan'dadır) Seyyid Burhâneddin tarafından kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz: Her kadar Mevlevîlik, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled tarafından tarikat olarak Konya'da teşkil edilmiş ise de bu tarikatın büyük pirlerinden olan Seyyid'in, Kayseri'de sonradan büyük bir tekke ile devam ettirdiği Mevlevîliğin esası olduğunu belirtmek lazımdır.

Bilindiği üzere Konya'da babasız, hocasız kalan genç Mevlânâ'ya Belh'te (Afganistan'da) onun babasına mürid olmuş Seyyid Burhâneddin, 1232 yılında yetişmiştir. Bu sırada Anadolu'da Selçuklu Sultanı Büyük Alâeddin Keykubad hüküm sürüyordu. Mevlânâ'yı 1240 yılına kadar olgunlaştıran Seyyid, artık onun kendisine ihtiyacının kalmadığını düşünüp, daha önce görerek çok sevmiş olduğu Kayseri'ye gelerek dergâhını kurmuştur. Seyyid burada Kayserililer tarafından büyük itibar görmüş, şehirde bulunan Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahani başta olmak üzere birçok ileri gelen müridi olmuştur. O sık sık Ali Dağı'na çıkar orada tefekküre daldardı. Ancak kaynaklarda Seyyid'in Mevlânâ'nın Konya'da yaptığı gibi çeşitli medrese, dergâh ve mekânlarda sohbet ve sema toplantıları yaptığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak halk arasında onun bir ara Hunat Medresesi'nde müderris olduğuna dair rivayet bulunmaktadır ki çok sonraki kayıtlarda bu medresenin isminin "Burhaneddin Medresesi" olarak anılması bu rivayeti teyit etmektedir. Bugün Han Camii ile Döner Kümbet arasında bulunan küçük, tek tonozlu mes-cidin de (Hakırdaklı Mescit) onun çilehanesi olduğu söylenmektedir. 1244 yılında vefat eden Seyyid'in mezarı üzerinde daha önce bir Selçuklu türbesi var mıydı, varsa ne şekildedir belli değildir. Herhâlde yoktu ki kaynaklarda hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Türbenin bitişiğinde İlhanlı-Eretna ümerasından Emir Erdoğmuş'un türbesi bulunmaktadır. Seyyid'in de 1894 yılında yapılan mevcut türbesinin kubbesi üzerine, en azından Selçuklu tarzında silindirik

gövde ve bir külâh inşa edilerek devrinin mimarisi andırılmış ve Konya'daki Mevlânâ Türbesi gibi bir görünüş kazandırılmış olabilir.

Kayseri'de bilinen Mevlevîhane (tekke), İç Kale'nin güneyinde bulunan ve vakfa ait olup yerine iş hanı yapılan yerde idi. Tekkeyi Sultan I. Ahmed'in Veziriazamlarından Bayram Paşa 1637 yılında yeniden yaptırmış ve buraya geniş vakıflar bağlamıştır. Bayram Paşa Mevlevîhane'yi eski tekkenin yerine yaptırmıştı. Evliya Çelebi'nin çok sitayişle bahsettiği Bayram Paşa'nın Mevlevîhanesi bu asrın başlarına kadar gelmiş ve ancak tekkelerin kapatılması ile harap ve yok olmuştur. Kayseri Mevlevîhanesi'nin son şeyhleri babadan oğula geçecek şekilde Süleyman Tûrabi, Ahmed Remzi Efendi, Süleyman Ataullah Efendi ve büyük şair ve yazar Ahmed Remzi Dede'dir. Bütün bu şeyhlerin mezarları Seyyid Burhâneddin Türbesi içinde ve bahçesinde.

2. AHİLİK

Ahilik bütün Anadolu'da olduğu gibi eskiden var olan tarikatlardan biridir. Aynı zamanda bir esnaf teşekkülü olan bu tarikatın ve debbağların (tabak, dericilik) Anadolu'da pirî Ahî Evran önceleri Kayseri'de bulunmuş ve burada teşkilatını kurmuştur. Ahî Evran'ın XIII. asırda yaşadığı ve esas isminin Şeyh Nasireddin Mahmud El-Hoyi olduğu ve yirmiye yakın da muhtelif konularda eseri bulunduğunu Dr. Mikail Bayram ileri sürmüştür. Ayrıca onun XIV. asır ve daha geç devirlerde yaşadığı hakkında görüşler de vardır. Abbasi Halifesi Nasır Lidinullah'ın kurmuş olduğu bu tarikat Anadolu'da XIII. asırda yayılmaya başlamıştır. Halifenin kurduğu ahiliğin esasları olan fütüvvet teşkilatını Anadolu'ya taşıyan Ahi Evran'ın da hocası olan Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî olup ona ait Kayseri'de, biri Köşk Medrese olmak üzere iki Evhadi tekkesi bulunuyordu. XIV. asır ortalarında Anadolu'ya gelen Seyyah İbni Batuta, Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi Kayseri'de de Ahi zaviyelerinin çok faal olduğunu ve kendisinin Ahi Emir Ali Tekkesi'nde misafir edildiğini yazmaktadır. Emir Ali, 1350 yılında vefat eden ve türbesi Hava Şehitliği yanında, Hava İkmal ve Bakım Merkezi yolunda olan Eretna Emiri olmalıdır. Böylece onun hem devlet adamı hem de tarikat ve esnaf şeyhi olduğunu anlıyoruz. Seyyah, Emir Ali ve Tekkesi hakkında şu malumatı vermektedir: "Bu zat çevredeki ahilerin en önde gelenlerinden şanlı bir beğdir. Şehrin ileri gelen ulularından bir grup kendisine bağlı bulunmaktadır. Tekkesi sağlam yapılı bir bina olup, yiyeceklerin bolluğu, kandilleri ve döşemeleri ile gördüğümüz zaviyelerin en güzellerinden biridir. Tekke mensupları veya başkaları her gece Emir Ali'nin yanında toplanırlar ve gelen gidenek ikramda bulunurlar. Bu ülkenin törelerinden biri de bir şehirde hükümdar bulunmadığı takdirde Ahilerin hükümeti yönetmeleridir. Ahi, kudreti ölçüsünde geleni gideni ağırır, giydirebilir, altına binek çeker, davranışları, buyrukları, binişleri ile aynen bir hükümdarı andırır." Emir Ali'nin tekkesi de acaba türbesinin yanında mı idi? Bu ihtimal kuvvetlidir. Çünkü tekkelerde şeyhin türbesinin de bulunması gelenek idi. Yine türbenin kuzey batısında bulunan mahallenin eski ismi de "Ahi İsa" Mahallesi'dir. Bu mahalle eski tabaklar çarşısının devamıdır. Geçen asrın ortalarında Kayseri'de "Ahi İsa Zaviyesi"nin ve vakıflarının faal olduğuna dair beratlar bulunmaktadır. Bu zaviye ile Emir Ali'nin zaviyesi farklı idi. (Ahi İsa Zaviyesi Gesi'dedir.) Görülüyor ki bu bölge kuv-

vetli Ahilik izleri taşımaktadır. Buradan başka Kayseri'de Ahilikle ilgili vakıf, mezar taşı, mahal ismi gibi birçok hatıra ve belge bulunmaktadır. Yine Ahi Evran evladı Ahi Evran Suyu Vakfı'nın mütevellileri olarak Kayseri'de devam etmişlerdir.

3. BEKTAŞİLİK

Kayseri'de çok önceden beri bilinen Bektaşî tekkeleri ve makamları bulunur. Hacı Bektaş-ı Veli'nin Hızır A. S. ile Kayseri'de buluştuğu bir defasında Saykalan Kalesi (bu kale Yılanlı Dağ'ın güneyinde, eski Ulu Yol üzerinde aynı adlı dağ üzerinde bulunuyordu. Bugün burada kalıntıları vardır. Fatih Sultan Mehmed, bu kaleyi Kayseri ile birlikte Karamanoğulları'ndan anlaşıma ile almıştır) batısında buluşup, orada kavun ekmekte olan Bostancı Bahaeddin Çelebi ile görüştükleri ve Hacı Bektaş'ın ona kerametlerini göstererek, onun kendisine mürid ve veli olmasını sağladığı velayetnâmelerde yazılıdır. Bugün o havalide yine Bektaşî ileri gelenlerinden Koyun Baba'ya ait kalıntılar, kuyu ve tekke harabesi bulunmaktadır Bostancı Baba'nın da türbe ve tekkesi Kayseri'de Küllü köyündedir, Yine Hacı Bektaş'ın Şems-i Tebrizî ve Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî (Ahî Evran'ın şeyhi) ile Battal Camii'nde buluştukları Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî Velayetnâmesi'nde kayıtlıdır. Battal Camii'nin XI. asırda dahi Kayseri'de bulunduğunu Arap tarihçileri Zehebi ve Herevi yazmaktadırlar, Bu cami, VIII. asırda bir ara Kayseri'yi Bizans'tan alan Emevi komutanı ve büyük İslam kahramanı Battal Gâzi'nin hatırasıdır ve Kayseri'nin en eski mescididir. Evliya Çelebi 1649 yılında Kayseri'ye geldiğinde buranın Bektaşî Tekkesi olduğunu ifade etmektedir. Bektaşîlerin son asırlarda Kayseri içerisinde faaliyetleri kalmamıştır.

4. KALENDERİLİK

Diğer birçok tarikat gibi Anadolu'nun hemen her şehrinde XIII. asırdan itibaren çeşitli kollar hâlinde bulunan Kalenderîlere ait Kayseri'de de tekke bulunuyor idi ve bu tekkenin bulunduğu mahalleye, (bugün de söylendiği üzere) Kalenderhane Mahallesi adı verilmiştir. Mahallede tekkenin yanında Kalenderhane Şih Mescidi bulunmaktadır. Bu mescidin batısında yakın zamanlara kadar şahıslar tarafından ev olarak kullanılan ve etrafındaki eski evlerle birlikte yıkılan Kalenderhane, biri sivri, diğeri çapraz tonozlu tamamı 14x10 m. ebadında iki bölümden ibaretti. Mescidin ise sadece minaresi orijinal olarak kalmış diğer bölümleri tamir görmüştür. Batını tarikatlardan olan Kalenderîlik, 1213 yılında ilk defa Şam'da görüldü, sonra İran, Anadolu ve Rumeli'ye yayıldı. Farklı bölümlere ayrılan tarikatın Bektaşîlerle münasebetleri olmuştur. Bunların garip kıyafetler içinde açık saçık ve perişan gezmeleri, kaşlarını tıraş ederek (cavlaklar) dikkat çekmeleri ve devlete karşı bazı isyan hareketleri içinde olmaları sebebi ile faaliyetlerine son verilmiştir.

Dilimizde her şeye razı, mütevazı, itirazsız, iyi huylu gibi manalarda kullanılan "Kalender" tabiri bunlardan gelmiştir.

5. İSHAKİLİK

XI. asırda İran'da çok yaygın hâlde bulunan bu tarikat XIV. Asırda Anadolu'ya girmiş ve birçok büyük şehirde olduğu gibi Kayseri'de de teşkilatlanmıştır. Şeyh Ebu İshak İbrahim Bin Şehriyar-ı Kazeruni'ye mensup olan bu tarikatın Ebu İshakhane de denilen tekkeleri Kayseri'de Yoğunburç'un güneyinde Kiçi Kapı'ya giden caddenin sol tarafında harap hâlde bulunurken, burası da çevresindeki eski evlerle birlikte yıkılarak yok edilmiştir. Tekkenin yüksek ve geniş tonozlu bir mekânı bulunuyor idi. Tekke yakınında son devir tarikat şeyhlerine ait mezarlar bugün yerinde durmaktadır. Kayseri'de bu tarikatın Piri Ebu İshak Alemdari olarak şöhet bulmuş ve yatırlar listesinde zikredilmiştir.

6. BAYRAMİLİK

Hacı Bayram-ı Veli'ye isnad eden bu tarikatın da Kayseri'nin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Bilindiği üzere Hacı Bayram-ı Veli daha genç iken, Kayseri'ye gelerek, sonradan Bursa'ya gidip Somuncu Baba ismini alan meşhur mutasavvıf Şeyh Hamid Bin Musa Kani el-Kayseri'ye intisap etmiş, Şeyh Hamid'de, Kayseri'ye bir bayram günü gelen bu müridinin adını "Bayram" koymuştur. Hacı Bayram-ı Veli, Fatih'in hocası olan Akşemseddin'i yetiştirmiş, Akşemseddin ise, Fatih Sultan Mehmed ile birlikte Kayseri'de bugün türbesi ve camisi bulunan Şeyh (Şih) İbrahim Tennûrî'nin şeyhi olmuştur. Böylece Akşemseddin, Hacı Bayram-ı Veli ve Şeyh Hamideddin (Somuncu Baba)'e mensup olan Şeyh Tennûrî Kayseri'de dergâhını kurmuş ve aynı zamanda Fatih'e de eser takdim etmiştir. Fatih de onu ve sülalesini vergiden muaf tutmuştur. Tennûrî'nin "Gülşen-i Niyaz" ve "Gülzar-ı Manevi" isimli iki manzum eseri bulunmaktadır. Yayınlanan bu eserlerde ve tarafımızdan Erciyes Dergisi ve Vakıflar Dergisinde yazılan makalelerde şeyh hakkında malumat verilmiştir. Tennûrî'nin kendi adı ile anılan Şih Camii yakınındaki türbesini II. Bayezid yaptırmıştır. II. Bayezid'in hocalarının Tennûrî'ye intisabı vardır. Şeyhin hususi şecerelerinden öğrenildiğine göre (bunlardan biri yine Erciyes Dergisi'nde yayımlanmıştır) ona oğulları ve evladından bazıları postnişin (halife) olmuşlardır.

7. RİFAİLİK (AHMEDİLİK)

Şeyh Seyyid Ahmed er-Rıfai tarafından kurulmuş bulunan bu tarikat da bilhassa Moğollar'ın Bağdat'ı işgalinden sonra Anadolu'ya yayılmıştır. Kayseri'de de Rıfai Tekkesi bulunmakta idi. Bu tekke daha önce kütüphane olarak kullanılan ve geçen asrın sonlarında Sultan II. Abdülhamid tarafından yeniden yaptırılan Zeynel Abidin Türbesi yanında idi. Daha önceki İl Halk Kütüphanesi yerinde mesciti bulunuyordu. Tarikatı Kayseri'de kuran ve XV. asır başlarında vefat eden türbenin sahibi Zeynel Abidin, Şeyh Ahmed Rıfai'ye kadar giden nesebi ile Hz. Peygamber soyundan seyyid olduğu belirtilirken, bir görüşe göre de aynı tarihlerde yaşayan ve Sultan Kadı Burhaneddin'in oğlu olan diğer Zeynel Abidin (Kadı Alâeddin Ali) olduğu tahmin edilmiştir. XVI. asırda tanzim edilmiş Boyacıoğlu Üstad Abdi Vakfiyesi'nde tekke ve türbenin vakıfları ve

tarikat eşyaları sayılmıştır. Zeynel Abidin Türbesi, türbelerin kapatılmasından sonra maalesef spor salonu ve kütüphane yapılmış, Zeynel Abidin'in kemikleri de buradan taşınarak Seyyid Burhâneddin Türbesi'ne götürülmüştür. Şimdi tekrar eski türbesine nakledilmiştir.

Rufailik ve Ahmedilik de denilen Rıfailik tarikatında Mevlevîlik gibi bazı müzik aletleri ile zikir yapılır ve dervişler Kadiriler gibi çeşitli maharetlerde bulunurlardı.

8. NAKŞİBENDİLİK

Horasan'da Türkler arasında teşekkül etmiş bu tarikat, bugün de bütün Türk ve İslam dünyasında yaşamakta ve çok miktarda mensubu bulunmaktadır. Kayseri'de de çok öncelerden beri var olan bu tarikatın herhangi bir zaviyesinden haberimiz yoksa da Evliya Çelebi, bugün Zekayibey Mahallesi'nde türbesi bulunan Şeyh Seyfullah Bin Şeyh Sadi'nin bu tarikatın ulu şeyhlerinden biri olduğunu belirtmektedir. XVI. asırda yaşamış bulunan bu şeyhe ait bir de vakfiye bulunmaktadır.

9. HALVETİLİK

Yine çok eski tarikatlardan olan Halvetilik Araştırmacı Rasim Deniz'de bulunan Güvahi'nin yazdığı "Pendname" isimli eserinin haşiyelerine göre Kayseri'de 1557 tarihinden itibaren faaliyette bulunmuştur. Tarikatın şeyhlerinin kabirleri Seyyid Burhâneddin Türbesi ile Sırçalı Kümbet arasında idi. Zaten bu havali eskiden de mezarlık olarak kullanılmaktaydı. Tarikatta sırası ile Şeyh Veli Efendi, Şeyh Abdülcelil Efendi, Şeyh Halil Efendi, Şeyh Musli Efendi, Şeyh Murtaza Efendi, Şeyhülarab Mehmed Efendi, Şeyhülhac Ömer Efendi, Şeyhi Hüsam Efendi vazifede bulunmuşlardır. Bugün bu tarikata ait herhangi bir tekke veya yapı kalmamıştır.

XVII. asırda yapılan bir tahririne göre Kayseri'de şu zaviyeler faaliyette idi:

Suyakanmış Zaviyesi: Şimdi Yanıkoğlu Mahallesi'nde bulunan Suyakanmış Hatun Türbesi yanında olmalıdır. Bu civarda eskiden bir de Hoca Vatan Zaviyesi vardı. Suyakanmış Hatun'a ait bir de vakfiye bulunmaktadır.

Bostancı Baba Zaviyesi: Kızılırmak kenarında Küllü köyündedir.

Şeyh Musa ve Şeyh Hamid Zaviyesi: Horsana köyündedir. Şeyh Musa ve Şeyh Hamid Somuncu Baba ve babasını hatırlatmaktadır. Ancak başka kayıtlarda şimdiki Kültür ve Turizm Müdürlüğü binası yerinde Musa Kani'ye ait mezarın bulunduğu belirtilmiştir.

Ali Dede Zaviyesi: Emir Ali olabilir.

Ali Cafer Zaviyesi: Bugün bu isimle anılan türbe yanında olmalıdır.

Şadgeldi Zaviyesi: Cürcürler Mahallesi'nde bulunan Hacı Şadgeldi Paşa'nın kızı Ulu Hatun ile kardeşleri Kiçi Hatun ve Mahmud Bey'in türbesi civarında olduğu düşünülmektedir.

Kadihan Zaviyesi: Develi kazasında olduğu kayıtlıdır.

Şeyh İsmail Zaviyesi: Yine Develi'dedir.

Kayseri ve civarında muhakkak ki burada belirtilenlerden çok daha fazla tekke ve zaviye bulunuyor idi. Hacı Kılıç Külliyesi'nin cami ve medresesini Kanuni devrinde tamir ettiren Hüseyin Bey'in zaviyesi olduğu, burada Hacı Kılıç isimli bir şeyhin bulunduğu dair kayıtlar vardır. Yukarıda bahsedildiği gibi bir kısmı zamanımıza kadar gelmiş birçok kümbet-türbe, bilhassa beylikler zamanında yapılmış olanlar türbe-zaviyelerdir. Mehmed Bin Zengi Türbesi, Kutluğ Hatun Türbesi gibi. Erciyes Dergisi'in 16-17. sayısında yayınlamış bulunduğumuz "Kayseri'deki Yatırlar" başlıklı makalemizde geçen birçok yatır da bu şekilde tarikat şeyhi ve tekke sahibidir.

XVI. asırda evladı tarafından vakıfları tesis edilmiş türbesi bulunan, XIV. asırda vefat etmiş Şeyh Taceddin böyledir. Necmeddin Kübra'nın makamı ve Kübrevilik yine Kayseri'de bulunuyordu. Kübreviliğin silsilenamesinde Suhreverdî'den sonra yer alan Ruzbihan Behalî'nin mezarının Kayseri'de bulunduğu kayıtlı olduğu gibi, ondan sonrada gelen şeyh de İsmail Kayserî'dir. Bilhassa Eretnalı ve Dulkadirli beyleri Kayseri civarına birçok zaviyeler yapmış veya buralara ve şeyhlerine vakıflar bağlamıştır. Eretna Devletinin kurucusu Alâeddin Bey'in Kayseri'de Köşk Medresesi'ni Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî dervişleri için bir tekke-zaviye olarak inşa ettirmiş olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu Sultanın karısının ve çocuklarının mezarları da aynı bina içindeki türbededir. Alâeddin Bey'in oğlu Cafer Bey Karakaya köyündeki Seyyid İsa Tekkesine, çevresindeki bütün köylerin gelirini vakıf olarak bağlamıştır. Dulkadıroğulları'ndan Süleyman Bey ve oğlu Alâüddevle Bozkurt Bey, Melik Gâzi köyündeki Melik Gâzi Türbesi civarına ve yakınında bulunan Gülabi köyüne tekkeler yaptırmıştır. Alâüddevle Bey, Zamantı bölgesinde bulunan bir şeyhe, bu bölgede vakıflar bağlamıştır. Bozkurt Bey'in oğlu Şahruh Bey, Sarioğlan'ın Karaözü köyüne zaviye yaptırmış, bu köy önünden geçen Kızılırmak üzerine, kendi adı ile anılan büyük köprüyü inşa ettirmiştir. Bütün bunlara bağladığı vakıflarla hayatıyet kazandırmıştır. Eretnaoğulları'ndan Mehmed Bey zamanında Develi'de Şeyh Ümmi Zaviyesi ve Vakfı kurulmuş, daha geç devirlerde aynı ilçenin Havadan köyünde Şeyh İbrahim Tekkesi inşa edilmiştir. Şeyh İbrahim Tekkesi ortada kümbet şeklindeki mesciti ve etrafında yerleştirilmiş çepeçevre müstemilatı ile klasik Selçuklu tarzı plan ve mimarisini göstermektedir. Bu güzel yapı bugün dağ başında kendi hâline terk edilmiş olarak durmaktadır. Kısa zamanda emniyete alınıp tamir edilmesi gerekmektedir. Tarafımızdan mülkiyeti vakıflara alınmıştır.

Tekkeler çok defa şehir ve kasabalar dışında ıssız yerlerde yol boylarında kurulurlar, dervişler burada hem tasavvufla meşgul olup hem de toprakta çalışarak, hayvan yetiştirerek ve su boylarında değirmen çalıştırarak geçimlerini sağlarlar, gelen geçeni de misafir edip ağırlarlardı. Bu şekilde tekke ve şeyh ismi ile anılan birçok köy bulunmaktadır. Eski Tekke, Şıh Barak, İmaret (Amarat), Himmet Dede gibi. Eski yol boylarında ve ıssız yerlerdeki tekkelere ilimizde en eski ve önemli örneği Ürgüp'ün Başdere köyünden İncesu ilçesine gelen Ulu Yol üzerinde ve sarp tepelerde bulunan ve Hunat Camii'ni yaptıran I. Alâeddin Keykubad'ın zevcesi ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Huand Hatun tarafından yaptırılmış bulunan Şeyh Turesan Zaviyesi'dir.

Yapı olarak sağlam vaziyette olup kitabesi ve vakfiyesi ile Türk Tarih Kurumu Belleten'inin 174. sayısında neşretmiştik. Yine Şih Şaban köyü yakınındaki Omuzu Güçlü (Gürzlü) Zaviyesi de böyledir. Yukarıda görüldüğü üzere zaviye hanıkah ve imaret gibi isimlerle de anılan tekkelerde faaliyetlerini sürdüren tarikatlar, şehirler yanında bilhassa köylerde ve göçebe muhitinde halkın dinî ve içtimai ihtiyaçlarını karşılıyordu. Ulemaya ulaşamayan halk, zaviyelerde mistik bir heyecan veren "faki" dedikleri fakihleri dinliyor, onlara bağlanıyorlardı.

Son olarak Kayseri'nin Billur Bağları mevkiinde eski havaalanının hemen güneyinde, tepe üzerinde halkın Kızıl Köşk diye isimlendirdiği bir tekkeden bahsedeceğiz. Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev'in buraya su getirdiğine (Hisarcık Suyu) dair vakfiye suretleri bugün elimizdedir. Bu vakfiyede şahit olarak Seyyid Burhaneddin ve Mevlana'nın isimleri de bulunmaktadır. Anlaşıldığına göre II. Keyhüsrev burada kendine ait bir köşkü meşhur mutasavvıf İbni Arabî'nin Kayseri'deki yakını ve Halifesi Taceddin Emir Tac isimli Şeyhe tekke olarak tahsis etmiştir. Yani Keyhüsrev annesi Hunat Hatun gibi bir tarikat şeyhini desteklemiştir.

Kayseri'ye hakim tepelerde bulunan Köşk Medrese, Kızıl Köşk gibi Erkilet üzerindeki II. Keykavus tarafından yaptırılan Hıdırellez Köşkü'nün de diğerleri gibi bir tekke olması ihtimali bulunmaktadır. II. Keykavus, II. Keyhüsrev'in oğludur. O da babaannesi ve babası gibi böyle bir faaliyette bulunmuş olabilir.

KAYSERİ'DEKİ YATIRLAR

Erciyes Dergisinin ikinci cildinin birinci sayısında, Kayseri civarında medfun mühim zatların, Defter-i Hakânî'den alınan bir listesi yayımlanmıştır. Bu listenin benzeri daha önce eski Müze Müdürlerinden rahmetli Naci Kum tarafından eski Erciyes Dergisi'nin 63-64. sayısında, 1948 yılında yayımlanmıştır. Naci Kum'un yayınladığı liste Seyyid Muharrem Kani isimli bir şahıs tarafından H. 1288/M. 1871 yılında yazılmış, daha sonra Kayserili Abdurrahman Nisari'nin eline geçmiştir. Naci Kum listeyi bu şahısta görmüştür. Aynı listenin bir başka benzeri de eski yazı ile yazılmış olarak rahmetli sayın Yılmaz Gavremoğlu'nda bulunmakta idi. Listeler birbirinin benzeri olmasına rağmen isimlerde ve kabirlerin bulunduğu yerlerin tarifinde bazı farklılıklar vardır. Biz burada bahis konusu listeleri bir araya getirip, buradaki sıraya göre Kayseri'deki meşhurların kabirlerini (yatır) tek tek ele alarak, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde geçen Kayseri'de bulunan yatırırlarla ilgili malumatla da karşılaştırıp, buralarda olmayan kendi tespitlerimizi de ilave ederek imkân nispetinde her biri hakkında malumat vermeye çalışacağız.

SEYYİD ZEYNELABİDİN HAZRETLERİ: Yeni Kapı taşrasında Yeni Medrese'de, Gavremoğlu'ndaki listeye göre İmam Sultan Medresesi'nde. Bu türbe bugün Kağrı Pazarı'nda Ok Burcu yanında bulunan kubbeli binadır. Türbe Cumhuriyet'ten sonra kütüphane yapılırken içerisi kazılarak medfun olan zata ait bulunan kemikler, Seyyid Burhâneddin Türbesi'ne taşınmış, kendisine ait orada bir sanduka ihdas edilmiştir. Kemikler son yıllarda tekrar eski türbesine getirilmiştir. Zeynel Abidin, eski vakfiyelerde ve diğer kayıtlarda "İmam Sultan" olarak isimlendirilmiştir. H. 951/M. 1544 tarihli Boyacıoğlu Üstad Abdi Vakfıyesi'nde vâkıf, İmam Zeynel Abidin Merkadi'nin etrafını çini ile kaplattığı ve yanında bir zaviye-tekke yaptırdığını kaydetmektedir. 1886 yılında bizzat Sultan II. Abdülhamid'in iradesi ile türbe yeniden yaptırılarak bugünkü şeklini almıştır, (bu hususta Erciyes'in yine ikinci cildinin birinci sayısında, Kayseri ile ilgili bazı haberler, notlar başlıklı makalede malumat verilmiştir.). Türbenin mimarisinden binanın, geçen asrın sonlarında Hunat Camii'nin sonradan ilave edilen orta kubbesini, Talas Han Camii'ni ve Melik Gâzi köyü Mescidi'ni yapan usta tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Bina tek kubbeli ve tek katlı yapıdır. Bitişğinde bulunan ve kayıtlarda Yeni Kapı Medresesi veya İmam Sultan Medresesi adı ile geçen medresenin kalıntıları yakın zamanlara kadar gelmiş, fakat sonradan tamamen ortadan kaldırılmıştır. Buradaki Yeni Kapı ismi Dış Kale kapılarından birinin ismi olup bu kapı Kağrı Pazarı semtinde şimdiki Millet Caddesi'nin ve Kaleönü Caddesi'nin Kağrı Pazarı Meydanı'na birleştiği yerde bulunuyordu.

Cumhuriyet'ten önce çıkan Erciyes Dergisi'nde Mir'at-ı Kayseriye yazarı Merhum Ahmed Nazif Efendi'nin verdiği malumata göre Zeynel Abidin hazretleri Hazret-i Ali'nin ahfadından olup (dolayısıyla Peygamberimizin) H. 750-817/M. 1349-1414 yılları arasında yaşamıştır. (Sivas-Kayseri Sultanı Kadı Burhaneddin'in de bu tarihlerde yaşayan, Zeynel Abidin isimli bir oğlunun bulunduğunu burada belirtiyim.)

NECMEDDİN KÜBRA: Gavremoğlu'ndaki listede yer alan "Şeyh Necmeddin hazretleri" Hüseyin Bey Hamamı yakınındadır. "Mimar Sinan'ın Kayseri'deki eserleri" başlıklı makalemizde, Meydan'da İstasyon Caddesi girişinde bulunan Hüseyin Bey Hamamı ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında Aksaray Sancak Beyi olan Hüseyin Bey hakkında malumat verilmişti. İşte bu havallide bulunan Necmeddin Kübra'nın mezarı da (burada eskiden bulunan mezarlık içinde olması lazım, yine burada sonradan yanlışlıkla Roma Mezarı denilen Türbe bulunmaktadır.) Hüseyin Bey Hamamı gibi ortadan kalkmıştır.

Necmeddin Kübra meşhur İranlı sûfilerden olup 1145-1226 yılları arasında yaşamıştır. Kübraviye veya Zahabiye tarikatının kurucusudur. Ona ait Kayseri'de olduğu belirtilen ve bugün ortadan kalkmış durumda olan bu mezar kanaatimizce, ya başka bir Necmeddin isimli zata aittir ya da sadece bir makamdır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu mezardan bahis yoktur.

MOLLA TAYYİB: Hüseyin Bey Hamamı yanındadır. Bu isim Naci Kum'un neşrettiği listenin haricindeki listelerde farklı adlarla yanlış olarak kaydedilmiştir. Bu mezarın da yukarıda bahsi geçen mezarlık içerisinde olduğu anlaşıyor.

FİRUZ SULTAN: Sivas Kapısındadır. Sivas Kapısı, Şih ve Cıncıklı Camii önünden geçen yolun Talas Caddesi'ne bağlandığı yerdeki surlar arasında idi. Burada Müftü Medresesi isimli bir medresenin de bulunduğunu Evliya Çelebi yazmaktadır. Bu yerde son zamanlarda yapılan yeni binaların temel hafriyatları sırasında, surla birleşen bazı eski bina temellerine rastlamıştır. Bu mezar buradaki Atatürk Evi'nin arkasındaki mezar da olabilir.

ÖMER GÂZİ HELVALI (HİLVANLI?): Bayram Bey Mescidi yanındadır. Bayram Bey Mescidi, Gavremoğlu Mahallesi'nde Saraceddin Medresesi ve Mollaoğlu Konağı önünde idi. Bugün yeri arsa hâlinde ve buradaki mezardan da bir eser kalmamıştır. Helvacı (Helvavi) Dede ismi ile başka bir yerde mezar bulunmaktadır.

SEYYİD MEHMED NURBAHŞ: Kürtler Mahallesi'ndedir. Kürtler Mahallesi, bugünkü Cürcüler ve Zekaibey mahallelerinin eski ismidir. Evliya Çelebi'nin "Şeyh Nurbahş Kamuran, Nurbahşi Tarikatında ulu sultandır" diye bahsettiği bu zatın da mezarı bugün belli değildir. Aynı mezar yanında Boynuzlu Dede'nin de mezarının bulunduğu kaydedilmektedir.

SEYFULLAH EFENDİ: Şeyh Şami evladından ve hulefâsından, Kürtler Mahallesi'ndedir. Seyfullah Efendi Türbesi bugün hâlen mevcut olup Orduevi'nin arkasında, Zekayi bey ve Cürcüler Mahallelerinin birleştiği meydanın batısında bulunmaktadır. Halkın, mahallenin isminden dolayı Kürtler Seyfullah ismini verdikleri bu zatın H. 951/M. 1545 tarihli vakfiyesi vardır. Vakfiyede babasının ismini Şeyh Sadi, Kepez köyünün de türbenin bulunduğu mahalledeki Seyfullah Mescidi ve Mektebine vakfedilmiş olduğu kayıtlıdır. Evliya Çelebi Şeyh Seyfullah Efendi'nin Nakşibendi Tarikatı'nın ulu sultanı olduğunu kaydetmektedir.

EBU İSHAK ALEMDARİ: Yoğunburç karşısında medfundur. Bu kabir Yoğunburç karşısında Kiçi Kapı'ya giden yolun solunda evler arasında, bulunmakta idi. Bugün de tamir edilmiş olarak burada bazı mezarlar vardır. Bu zatın da Kayseri'de medfun olması mümkün değildir.

Yine bu çevrede Evliya Çelebi Şeyh Hazret-i Ebu İshak'ın Alemdar-ı Resulullah olup ulu ziyaretgâh olduğunu belirtmektedir. Buradaki yüksek tonozlu tekke binası yakın zamanlarda yıkılıp ortadan kalkmıştır.

ŞEYH TACEDDİN: Taceddin Mahallesi'nde, Gavremoğlu'ndaki listeye göre kendi mesciti içinde medfundur. Kayseri'deki Taceddinoğulları'nın atası olan bu zat Etiler İlkokulu'nun (eski Taceddin Mektebi) bahçesinde bulunan türbede yatmaktadır. Mezar taşında, H. Ramazan 721/M. 1321 tarihinde vefat ettiği yazılıdır. Şeyh Taceddin Veli'nin torunlarından Şeyh Mehmed Taceddin bin Mustafa'nın Hicri 919/Miladi 1513 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyeye göre Şeyh Mehmed Taceddin, Kayseri'nin Eskişehir Bağları semtinde bir araziyi Taceddin Mahallesi'nde (Etiler ilkokulu bahçesinde bulunan Taceddin Türbesi bitişiğindeki) kendi yaptırdığı camiye vakfetmiştir. Bahis konusu cami bugün yeniden yapılmaktadır.

EKBER YEMENİ: Gavremoğlu'ndaki listede "Ekber Gâzi hazretleri", Kiçi Kapı Mescit-i şerifinde medfundur. Kiçi Kapı'da belediye binasının arkasında bulunan ve bugün Baldöktü veya Tolbaşı ismiyle anılan mescidin bahçesinde bir mezar taşı ve bir türbeden gelme kitabeli mermer bir taş parçası bulunmakta ise de burada bulunacak olan mezarın Ekber Yemeni'ye ait olup olmadığını öğrenemedik.

ŞEYH HAMİD-İ KAYSERİ (SOMUNCU BABA): Hunat Hatun Medresesi kuzeyinde, diğer listede Hunat Hatun Medresesi'nde. Listelerin bazılarında Hunat Hatun Medresesi önünde medfun olduğu bildirilen Susmekâni ve Musa Kani isimlerinin Şeyh Hamid-i Kayseri'nin babası olması gerektiği kanaatindeyim. Zira aynı listelerde ayrıca Şeyh Hamid'den bahis yoktur ve Şeyh Hamid'in babasının ismi Musa'dır. Somuncu Baba Kayseri'nin Akçakaya köyünde doğmuş ve dergâhını burada kurmuştur. Köyde adına bir cami vardır. Hacı Bayram-ı Veli onun Kayseri'de müridi olmuştur.

Daha sonra Bursa'ya giden Şeyh Hamid Bursa'da ekmekçilikle (somunculuk) meşgul iken Ulu Cami yaptıran Yıldırım Bayezid, caminin açılışını yapması için Emir Sultan'ı davet etmiş, ancak Emir Sultan bu açılışı, kendisinden daha layık olduğunu söylediği Şeyh Hamid'e bırakmıştır.

Evliya Çelebi, Şeyh Hamid Hakkında :Şeyh Hazret-i Hamid Bin Musa el Kayseri, keramet sahibi ve hiddet ehli bir azizdir. Hz. Resulullah ile nice kereler müşerref olmuşlar, yakınında birçok tarik ehli gömülüdür" diye bahsetmektedir. Seyahatname'nin bir başka yerinde de Hundi (Hunat) Hatun Medresesi'nin yerini tarif ederken "Şeyh Hamid civarında Hundi Hatun Medresesi'nde" ifadesini yazmaktadır. Buna göre Şeyh Hamid'in mezarı Hunat Medresesi civarındadır. Bu mezar olsa olsa şimdiki Turizm Bölge Müdürlüğü yerinde bulunan türbe olmalıdır. Çinili Türbe de denilen bu yapı daha önce yıkılarak yerine bir fırın ve dükkân, önüne bir tuvalet yapılmış, daha sonra bunlar da ortadan kaldırılıp bugünkü Turizm binası inşa edilmiştir. Aynı yerde vakıf sahibi Kılnamazzade (sonradan Kılnamaz) Mustafa Efendi'nin de mezarının olduğu söylenmektedir

Somuncu baba ismiyle Aksaray ve Darende'de de yatırlar bulunmakta olup, Somuncu Baba Darende'de, büyük oğlu Yusuf Hakiki Aksaray'da medfundur.

KARAMANİ EFENDİ: Zeynel Abidin Türbesi penceresi önündedir.

MEHMET BADDAL: Zeynel Abidin Türbesi önündedir. Abbasiler zamanında, Miladi 715 yıllarında Kayseri'yi fethedip buraya bir müddet hakim olan İslam orduları kumandanlarından meşhur Battal Gâzi bilindiği gibi Eskişehir'in Seyid Gâzi ilçesinde şehit olmuş ve oraya gömülmüştür. Kayseri'de ona ait bir cami, kendi adı ile anılan semtte bulunmaktadır. Bu caminin X. yüzyılda var olduğu eski kitaplarda kayıtlıdır. Mimari yapısından da Battal Gâzi'nin Kayseri'yi fethettiği zamana ait olması ihtimali kuvvetlidir. Önündeki türbe ise Anadolu Selçukluları'nın Kayseri'yi fethinden sonraki devirlerde yapıldığı düşünülmektedir. Zeynel Abidin Türbesi önünde bulunan kabrin bu isimde başka bir şahsa ait olması lazımdır.

MELİK GÂZİ: Cami-i Kebir; Ulu Cami önünde, Ulu Cami'nin güneyinde Kayseri'nin en eski İslami yapılarından Melik Gâzi Medresesi bulunuyordu. Medresenin son kalıntıları 35 yıl kadar önce ortadan kaldırılarak yeri yeşil saha hâline getirilmiştir. Ortadan kaldırılan bu Medrese içinde bir türbe olan ve caminin kiblesine bitişik bulunan küçük tek tonozlu hücre yine belediyece değişik şekilde onararak bugünkü halini almıştır. Bu türbe, Ulu Cami ve Medresesi'ni yaptıran ve Kayseri'yi kendisine başşehir yaparak, Bizans ve Haçlılar'la gazalarda bulunan Danişmendogulları'nın üçüncü hükümdarı Melik Mehmed Gâzi'ye ait olmalıdır. Bu hükümdarın babası olan Melik Emir Gâzi'nin türbesi Pazarören bucağının Melik Gâzi köyünde, onun babası Danişmend Gâzi'nin türbesi de Niksar'da bulunmaktadır.

SEYYİD BURHÂNEDDİN: Kendi ismi ile anılan mezarlıkta bulunan türbededir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hocası ve Mevlânâ'nın babası Sultan'ül-ülema Bahaddin Veled'in Halifesi olan Mevlevî Tarikatı'nın ulu şeyhlerinden Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizi'nin bilinen mezarı Sultan II. Abdülhamid zamanında Kayseri mutasarrıfı Nazım Paşa'nın delaletiyle yapılmıştır. Bitişigindeki (güneyinde) tonozlu ve içerisinde sık taş sandukalar bulunan türbe XIV. yüzyıl yapısıdır. Bu taş sandukalar, türbenin son zamanlarda bir dernek tarafından yeniden onarım ve etrafının tanzimi sırasında ilave edilmiştir.

Seyyid Burhâneddin hazretleri hakkında Abdülbaki Gölpınarlı'nın yayınladığı ve Seyyid'e ait bir eserin neşri olan "Maarif" isimli kitapta geniş malumat bulunmaktadır. Ayrıca Abdullah Satoğlu'nun "Mevlânâ'nın İlk Hocası; Seyyid Burhâneddin" adlı eseri ve tarafımızdan hazırlanan "Seyyid Burhâneddin Hüseyin" isimli eser de vardır.

SAHİB TATAR HAN: Seyyid Burhâneddin Mezarlığında bulunan örtülü türbesinde; Seyyid Burhâneddin Türbesi'nin güneyinde, bu türbeye bitişik, cephesi güneyde olan ve yukarıda bahsi geçen türbe Tatarhaniler olarak bilinir ise de türbenin kapısı üzerindeki kitabede Emir Erdoğan'ın ismi geçmektedir. Seyyid Burhâneddin Mezarlığı'nda olduğu tarif edilen bu türbenin aynı mezarlıkta, bugün sadece alt katı kalarak, burası da kemiklik olarak kullanılan türbenin olması da mümkündür. Mezarlıkta "kemiklik" ismi ile bilinen ve toprak seviyesi altında alt kat tonozu kalan bu yapının üzerinde gövde ve külahı ile bir kümbetin bulunduğu anlaşılmaktadır. Burada yapılacak bir hafriyat durumu daha da açıklığa kavuşturacaktır. Evliya Çelebi, Şeyh Molla Tatar'ın

fetevadan “Tatarhaniye” adlı kitabın müellifi olduğunu ve birçok şer’i meselelerin burada yazılı bulunduğunu bildirmektedir. Bu tarihlerde Türkler Moğollar’a Tatar (yabancı) ismini vermişlerdir.

SEYYİD ÖMER ŞEYH HAZRETLERİ: Bahçevan Mahallesi’nde medfundur. Daha önce yayınlanan listelerde adı geçen zat, değişik isimlerde yazılmıştır.

ŞEYH İBRAHİM TENNÜRÎ: İsmi ile bilinen cami (Şıh Camii) bitişiğindeki türbesinde medfundur. Fatih’in hocası Akşemseddin hazretlerinin halifesi ve Fatih’le bizzat görüşerek ona eserini takdim etmiş olan şeyh hakkında, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi Memuru Ali Rıza Karabulut’un “Gülzar-ı Manevi ve İbrahim Tennûrî” isimli eserinde geniş malumat bulunmaktadır. İbrahim Tennûrî’nin “Gülzar-ı Manevi” ve “Gülşen-i Niyaz” isimli iki manzum eseri bulunmaktadır.

ŞEYH LÜTFULLAH VE ALİ SULTAN: Şeyh Tennûrî Türbesi’nde medfunlar. Şeyh İbrahim Tennûrî’nin beş evladından ikisidir. Aynı Mahalde (herhâlde cami bahçesinde) Tennûrî’nin torunlarından Şeyh Nizameddin, Şeyh Abdüssamed ve Şeyh Abdürrahim’in de medfun olduğu Gavremoğlu’ndaki listede kayıtlıdır. Abdüssamed Efendi hakkında Evliya Çelebi “tarik-i hacgandan ulu sultandır. Kayseriyye’li temiz kalpli bir Allah adamı imiş. Nice zaman İstanbul’da Al-i Osman Padişahları ile hem-sohbet olduktan sonra sıra için buraya geldikte cennete ulaşip bu mezara defnedilmiştir.” Dedikten sonra mezar taşındaki tarih beytini şu şekilde kayıt etmiştir:

*Bin söz ve girye ile guş eyleyince tarih
Dedim ki irtihal-i Abdüssamed Efendi Sene 1026*

GÜLCEMAL: Neşredilen listelerde Görde Cemal ve Kürd Cemal gibi yanlış yazılışları vardır. Boyacı Kapısı taşrasında medfundur. Boyacı Kapısı malum olduğu üzere Kıçı Kapı ile Düvenönü arasında bulunan Katıroğlu Camii karşısına isabet eden yerdeki surlar arasında, Dış Kale surları kapılarından biri olarak bulunuyordu. Zamanın tahribatına uğrayarak yıkılmıştır. İşte bu kapının dışında, şimdiki cadde tarafında bahis konusu mezar bulunmakta imiş.

ŞEYH EVHADÜDDÎN-İ KİRMÂNÎ: Köşk Medresesi yanında medfundur. Köşk Medresesi bulunduğu üzere Gültepe Mahallesi’nde (Köşk Dağı) bulunan, Eretnaoğulları’na ait bir yapıdır. Bu bina içerisinde bulunan türbede Sultan Alâeddin Eretna, oğlu Gıyaseddin Mehmed ve karısı Suli Paşa yatmaktadır. Buradaki mermer mezar taşları son Kayseri mutasarrıflarından biri tarafından aldırılarak meydana havuz yaptırılmıştır. Evliya Çelebi, Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî’nin Sultan Eziza (Eretna) Medresesi yakınında gömülü ve Hicri 597 senesinde vefat etmiş olduğunu kaydetmektedir. Burası da bir makam olsa gerektir. Çünkü Şeyh Bağdat’ta vefat etmiştir.

EMİR SULTAN: Kıçı Kapı’da Şıh Camii güneyinde, şimdiki Cumhuriyet Mahallesi’nde kendi adı ile anılan zaviyede medfundur. Kazım Özdoğan Kayseri Tarihi’nde bu türbe için H. 800 /M. 1397 tarihini ve Emir Sultan Hoca İzzeddin ismini vermektedir (s. 97).

HARZEMŞAH SULTAN: Şehir taşrasında Sultan Alâeddin Keykubad zamanında Harzemşah Sultanı Celaleddin Mengüberti’nin Erzincan’da mağlup edilmesi üzerine, asker ve beylerinden bir kısmı Selçuklu hizmetine girerek Kayseri’ye yerleşmişlerdir. Bu mezar bahsi geçenlerden birine

ve belki de Alâeddin Keykubad'dan sonra tahta çıkan oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Kayseri'de öldürülen Harzemşahlar'ın başı Kayır Han'a, (Sivas yolunda hanı var) ait olmalıdır, Kayır Han Keykubad'ın vasiyeti gereğince Sultan'ın diğer oğlu Kılıç Arslan'ı tahta çıkarmak için Keyhüsrev'e muhalefet etmişti. Gavremoğlu'ndaki listede Harzemşah mezarının eskiden İstasyon civarında bulunan "Ak yapı" ismi ile anılan (binanın resmi Albert Gabriel'in yazdığı "Kayseri Türk Anıtları" isimli kitapta bulunmaktadır) ve şimdi yıkılarak tamamen ortadan kaldırılmış olan Kümbet-türbe yakınında olduğu kayıtlıdır. Evliya Çelebi de Harzemşah'ın oğlu Muhammed Şah'ın mezarından bahsetmektedir.

YARENİL, YARENLER HAZRETLERİ (diğer kayda göre, matbaa hatası yoksa Bayranil): İstasyon civarında Ak Yapı yakınındadır. Ak yapı hakkında yukarıda malumat verilmişti.

ŞEYH ŞEREFEDDİN HACI BALUM (BULAM) (bazısında Hacı Pehlul): Kuşçu Harmanı'nda medfun, Kuşçular Harmanı Kayseri'nin eski mahallelerinin isminden birisidir. Ahmed Nazif Efendi'nin "Kayseri Meşhurları" isimli eserine göre Tekke Önü'nde tekkesi bulunmaktadır. Mevlevi olduğu belirtilen zatın mezarı da burada idi.

TAVİL BATTAL AHMED GÂZİ: Battal mevkiindedir.

KUTBEDDİN SİNCANİ: Haydar Bey Köşkü yanındadır. Listelerde bu şekilde geçen isim Evliya Çelebi'de Şeyh Rükneddin Sincani olarak geçmektedir. Evliya Çelebi bu kaydının biraz aşağısında ayrıca Kutbeddin ziyaretinden bahsetmektedir. Haydarbey Köşkü, Argıncık yakınında İlhanlılar zamanında yapılmış bir binadır. Evliya Çelebi, Argıncık'ı (yeni baskıda doğru yazılmışsa) Oğlancık diye kaydetmiştir. Seyyahımız Şeyh Sincani'nin Hicri 483 tarihinde vefat ettiğini ve Oğlancık mesiresinde Haydar Köşkü denen yerde gömülü olduğu yazmaktadır.

ŞEYH DÂVÛD-İ KAYSERÎ: Battal mevkiinde cami önündedir. Şeyh Dâvûd-ı Kayserî meşhur ulemadan olup, Orhan Gâzi İznik'te yaptırmış olduğu medreseye onu müderris tayin etmişti. Evliya Çelebi ondan sitayişle bahsetmektedir. Mezarı tarife göre Battal Gâzi Camii'nin önünde bugün yıkılmış hâlde olan, eyvan şeklindeki üst katı ve tek tonozlu alt katı bulunan türbe olmalıdır. Battal Camii etrafında bulunan eski mezarlığın taşları son zamanlarda tamamen taşınarak civarındaki evlerin inşaatında kullanılmıştır. Kalan birkaç tarihî mezar taşını bahsi geçen türbe içine taşınarak kurtarılmıştır. Davud-ı Kayseri İznik'te medfun olup Battal Camii önündeki türbenin mimarisi ondan daha eski dönemi göstermektedir.

ŞEYH ŞEREFEDDİN VE ŞEYH HASAN: Haydar Bey Köşkü yanındadır. Evliya Çelebi'ye göre Şeyh Hasan-ı Kayseri ve Şeyh Seyyid Şerif, ikisi bir yerde gömülü olup aralarında mezar yoktur.

EBU ALİ SİNA: Argıncık köyünde medfundur. İsim İbni Sina'nın asıl ismini hatırlatmaktadır. Tabii ki İbni Sina Kayseri'de medfun değildir.

İBRAHİM BOSTANCI VE KOYUN BABA: Yılanlı Dağ yakınındadır. Bostancı Çelebi'nin mezarı Küllü köyünde bulunmaktadır.,Burada tekkesi de varmış. Aynı zatın Ambar'da büyük bir vakıf arazisi vardı. Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnâmesi'nde ismi geçmektedir. Evliya Çelebi, Yılanlı Dağı'nda bulunan Koyun Baba Tekkesi'nin bir Bektaşî tekkesi ve aynı zamanda

bir mesire yeri olduğunu kaydetmektedir. Gavremoğlu'ndaki listede Koyun Baba hazretlerinin Çukur Kuyu yakınında gömülü olduğu kayıtlıdır. Koyun Baba mevkii bugün Yılanlı Dağı'nın batısında bilinen bir makamdır.

AHMED TAYERANÎ: Ali Dağı'ndadır. Evliya Çelebi; Ahmed Tirani'nin nice kere asıl vücuduyla gökte uçup gezdiği için kendisine Şeyh Ahmed-i Tayeranî isminin verildiğini, mezarının bulunduğu yerin aynı zamanda bir mesire yeri olduğunu kaydetmektedir.

TUBİ ÖMERİ HAZRETLERİ: Kürtler Mahallesi'ndedir. Sadece Gavremoğlu'ndaki listede kayıtlıdır.

Listelerdeki yatırlardan başka Evliya Çelebi Kayseri'de daha bir kısım yatırların ismini zikretmektedir. Bunları da sırası ile aşağı alıyoruz.'

ŞEYH ŞEREFEDDİN MUSULÎ: Seyyid Burhâneddin yakınındadır.

ŞEYH EİMETÜL HULVANÎ (Hilvanî): Bununla Ömer Gâzi Helvalı (Hilvanlı)'nın aynı şahıs olup olmadığı belli değildir.

ŞEYH RUZBAHAN-I BAKLÎ: Şeyh Eimetül Hulvani ile bu mezarın Şeyh Nurbahş Kamurani mezarına yakın olduğu belirtildiğine göre bunların da eski Kürtler Mahallesi'nde oldukları anlaşıyor.

ŞEYH NECMÜR RAZÎ: 584 tarihinde vefat etmiştir.

ŞEYH HAZRETİ ABDÎ DEDE: Evliya Çelebi bu zatın kerametlerini anlatmaktadır.

İMRÜL-KAYS: Ases Dağı'nda Kaside-i Bünde'yi yazan meşhur İslam şairidir. Kayseri'deki bu yer makamı olsa gerek.

ŞEYH RAMAZAN ZİYARETİ.

SİNANEDDİN YUSUF: Arap Sinan diye meşhurdur. Ali Tennûrî (Şeyh İbrahim Tennûrî) Mezarlığı'ndadır. Bütün telifatını Ulu Cami'ye vakfetmiştir.

SEFER BİN MEHMED KAPANÎ: Muhtesibzade ismiyle meşhur olup, derin ulemadan bir zat imiş. Hunat Hatun Medresesi'nde müderris iken merhum olmuş ve oraya gömülmüştür.

KIRK NİSA (Kırk Kızlar) ZİYARETİ: Seyyid Battal Gâzi Tekkesi'nde gömülüdür. Evliya Çelebi bunlara ait bir de efsane anlatmaktadır. Yine Evliya Çelebi'ye göre Battal Gâzi Cami civarında bir Bektaşî Tekkesi bulunmaktadır. Belki de bugün cami olan bina o tarihlerde tekke olarak kullanılıyordu.

YUVARLAK DEDE ZİYARETİ: Kuşçu Paşa'nın Cirid Meydanı Tepesi yakınında herhâlde şimdiki Gültepe Parkı'nda gömülüdür. Tavlusun'da bir Yuvarlak Dede makamı bulunmaktadır.

Listeler ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde kayıtlı olanlardan başka Kayseri'de Anadolu Selçukluları ve beyliklerinden kalma birçok türbe-kümbet bulunmaktadır. Bunlar da:

HUNAT HATUN VE SELÇUK HATUN: Hunat Camii ve Medresesi arasında bulunan Kümbet. Türbeye Medreseden girilmektedir. Hunat Hatun bilindiği üzere Anadolu Selçuklu sultanlarından Alâeddin Keykubad'ın zevcesi, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesidir. Selçuk Hatun ise bunun torunudur.

HOCA HASAN KÜMBETİ: Bugün yıkılmış ve ortadan kalkmış olup Atatürk Bulvarı ve (hastanelerin bulunduğu cadde) İstanbul Caddesi arasında, bugün harabesi kalmış olan Hoca Hasan Medresesi içinde idi. Hoca Hasan, Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan ve oğlu Kayseri Meliki Nureddin Sultanşah'ın veziri idi.

GEVHER NESİBE HATUN KÜMBETİ: Şifahye ve Gıyasiye Medresesi içindedir. Gevher Nesibe Hatun II. Kılıçarslan'ın kızı olup, vasiyeti üzerine ağabeyi Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Kayseri'de adı geçen Şifahane ve Medrese yaptırılmıştır.

AVGUNLU MEDRESE KÜMBETİ: Şifahye ve Gıyasiye Medreseleri karşısındadır. Bu Selçuklu medresesinin kim tarafından yaptırılmış olduğu malum değildir. Dolayısıyla banisinin gömülü olması lazım gelen bu türbede kimin yattığı belli değildir.

MESUT GÜLZAR (Hasbek) KÜMBETİ: Atatürk Bulvarı (Hastane Caddesi) üzerinde Mesut Gülzar Diyarbakır'daki Nisanoğulları'ndandır. XII. yüzyılda yaşamıştır.

LALA MUSLİHİDDİN KÜMBETİ: Lale (Lala) Camii bitişiğindedir. Lala Muslihiddin Selçuklu vezirlerindendir.

EMİR CEMALEDİN TÜRBESİ: Talas Caddesi ortasında, Alaca Kümbet ismi ile bilinen binadır. XII. yüzyıl Selçuklu yapısıdır.

ŞAH CİHAN HATUN TÜRBESİ: Döner Kümbet ismi ile bilinen Selçuklu yapısıdır.

HAN CAMİİ KÜMBETİ: Talas Caddesi'nde Han Camii yanındadır. Emir Cemaleddin Tanrıvermiş isimli bir şahıs medfundur. Selçuklu yapısıdır.

CÜRCÜLER MAHALLESİ'NDE ÜÇ KÜMBET (Ordu Evi'nin arkasında): Selçuklu türbeleridir, birisi Hacib Kümbeti'dir.

ULU HATUN (ŞAD GELDİ) TÜRBESİ: Cürcüler Mahallesi'nde, Şuyurgan Sokak'tadır. Eretna Beyliği devlet adamlarından Amasya Beyi Hacı Şadgeldi Paşa'nın kızı Ulu Hatun ve kardeşleri Kiçi Hatun ve Mahmud Bey'in kabirleri bulunmaktadır. Mezar taşları müzededir.

HAYDAR BEY-BAHŞAYIŞ BEY VE KUTLUĞ HATUN TÜRBESİ: Gavremoğlu Mahallesi'nde, yeni tamir görmüş bulunan bu türbe, XIV. asır ortalarında inşa edilmiş olup adı geçenler yatmaktadır: Haydar Bey'in Argincık'taki Haydar Bey Köşkü'nü yaptıran şahıs olması muhtemeldir.

SARACEDDİN TÜRBESİ: Gavremoğlu Mahallesi'nde, aynı adla anılan medrese içerisinde bulunmaktadır. Saraceddin Bedr, Selçuklu devlet adamlarındandır.

SUYA KANMIŞ HATUN TÜRBESİ: Yanıkoğlu Mahallesi'nde altı ayaklı, ayaklar arası açık olarak inşa edilmiş bir türbedir. Suyu Kanmış Hatun'un bir de vakfiyesi vardır.

BABÜK BEY TÜRBESİ: Yanıkoğlu Mahallesi'nde eyvan şeklinde zaviye bitişiğindedir. XIV. yüzyıla aittir.

EMİR ŞAHAP TÜRBESİ: Yanıkoğlu Mahallesi'ndedir. XIV. yüzyıl Beylikler Devri'ne aittir.

ALİ CAFER KÜMBETİ: Kılıçaslan Mahallesi'nde bulunmaktadır.

EMİR ZADE MEHMED TÜRBESİ: Seyyid Burhanetneddin Türbesi doğusunda, Eski Hastane bahçesi köşesinde bulunmaktadır. XIV. yüzyıl Beylikler devri türbesidir.

SIRÇALI KÜMBET: Erkek Sanat Enstitüsü bahçesindedir. Külâhı yıkılmış, üstü kubbe şeklinde kaplanmış; XIV. yüzyıl yapısıdır.

ERETNA BEY TÜRBESİ: Gültepe Mahallesi Köşk Medresesi içerisinde. Bahsi yukarıda geçmiştir. Eratna beylerinden birinin türbesidir.

ADİLE HATUN TÜRBESİ: Sivas Caddesi üzerinde, Konaklar mevkiindedir. Adile Hatun Sultan Alâeddin Keykubad'ın Eyyubiler'den aldığı zevcesidir. İkinci zevcesi Hunat Hatun'un oğlu Keyhüsrev tarafından ortadan kaldırılmıştır.

EMİR ALİ TÜRBESİ: Talas yolunda Hava Şehitleri Mezarlığı'ndadır. 14. yüzyıl türbesidir. Emir Ali ve bu türbede yatan başka bir şahsın mezar taşları müzededir.

EMİR ERDOĞMUŞ TÜRBESİ: Bahsi yukarıda geçmiştir, Seyyid Burhâneddin Türbesi güney bitişiğindedir.

DÖRT AYAK TÜRBE: Battal altında. XIV. yüzyıl türbesidir. Sahabiye Medresesi arkasında Selçuklular zamanında türbe olarak kullanılan Roma Mezarıdır.

BEŞ PARMAK TÜRBESİ: Erkilet yolu üzerinde Merkez Komutanlığı bahçesindedir. 14. yüzyıl yapısıdır.

HELVACI DEDE TÜRBESİ: Türbesi Serçeönü Mahallesi'nde yeni yapılan apartmanlar arasında, yol ortasında kalmıştır.

HÜSEYİN BEY MEZARI: Hacı Kılıç Camii minaresi bitişiğindedir.

Yukarıda bahsi geçen yatırlar sadece Kayseri şehri içerisinde bulunanlardır. Şehir dışında, vilayet dâhilinde kaza ve köylerde bulunan türbe ve yatırlar bu listeye dâhil değildir.

ŞEYH TURESAN VELİ HAZRETLERİ VE İNCESU YÖRESİNDEKİ YEDİ ZAVİYE

ŞEYH TURESAN-I VELİ HAZRETLERİNİN YAŞADIĞI DEVİR

On üçüncü yüzyıl Anadolu'sunda Selçuklu Devri'nde Kayseri'de, İncesu'da yaşamış bulunan Şeyh Turesan-ı Veli, Seyyid Burhâneddin Tirmizi, Sultanü'l- ulema Bahaeddin Vele, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Hacı Bektaş- ı Veli, Şeyh Şaban-ı Veli, Şeyh Evhaduddin-i Kirmani, Ahî Evran Şeyh Nasîreddin gibi Anadolu'yu aydınlatan Selçuklu Dönemi'nin, birçoğu Türkistan Şeyhi Ahmet Yesevi hazretleri dergâhından yetişmiş tasavvuf ehli pirlerdendir. Babası ve ataları hakkında malumatımız bulunmayan Turesan-ı Veli'nin isminin Dur-Ali veya Tur Ali, Tur-Afşin gibi, Tur Hasan veya Dur Hasan isminin birleşmesinden meydana geldiğini tahmin etmekteyiz. Kendisine mekân olarak seçip dergâhını kurduğu İncesu'nun Tekke Dağı; bölgenin, geçilmez, sarp ve hâli alanlarından olup o emsali hak erenler gibi, burada dervişleri ile birlikte ibadet taat, zikir ve ihtiyaçlarının temini için çalışma ile meşgul olmuş, kendisine tabi olanları ve az ilerde; dergâhın doğusundan, Ürgüp'ten gelip İncesu'yu Kayseri'ye bağlayan Ulu Yol'dan gelip geçen ve buraya uğrayan yolcuları irşat etmiş, ağırlamış ve ihtiyaçlarını karşılamıştır. Zaten hemen karşısındaki dağlarda tekkelerini kurmuş Şeyh Şaban-ı Veli, Şeyh Çoban, Omuzu Güçlü hazretleri de böyle sarp ve hâli yerleri seçip buralarda inziva hâlinde, ancak çevre ile ilgili, gelip geçeni kondurma, doyurma ve irşat hizmetleri ile meşguldüler. Bu bölge aynı zamanda eski Hristiyanlık merkezlerinin en önemlilerinden olan Kapadokya bölgesi idi. Bilhassa Bizans Dönemi'nde, kaya içlerinde ve yer altında meydana getirmiş oldukları kilise ve manastırlarında Hristiyan keşişler, yüzyıllar boyu faaliyet göstererek bütün çevreyi tesirleri altına almışlardı. Onlar Selçuklu sultanlarının müsa-mahaları altında bu faaliyetlerini sürdürürken, bir taraftan da Anadolu'nun Müslümanlaşmaya başlaması üzerine Haçlı seferlerini davet edip, Anadolu'yu kana bulayan, dağları taşları şehitlik hâline getiren, bu akınlara mihmandarlık ediyorlardı. İşte bütün bu velilerin faaliyet alanı olarak böyle bir alanı seçmiş olmalarının hikmeti biraz da buna bağlı idi. Bölgenin bir ucunda, o zaman yine hâli bir yer olan Suluca Karahöyük (Hacı Bektaş)'te Hacı Bektaş-ı Veli, Kırşehir'de Taptuk Emre ve Yunus Emre, Ahî Evran, Kayseri'de Evhadüddin-i Kirmani yine Ahî Evran ve Seyyid Burhâneddin hazretleri, Erciyes çevresinde başta Şeyh Turesan Veli olmak üzere diğer bütün mutasavvıf şeyhler bu bölgeyi rastgele seçmemişlerdir. Bunlar; Haçlı belasından sonra bu defa doğudan gelen putperest Moğol vahşeti karşısında da Anadolu insanının sığınağı, moral gücü olmuşlar ve bu en buhranlı dönemlerin, inançların kaybedilmeden ve belki daha güçlenerek, bu üstün düşman güçleri karşısında Anadolu terk edilmeden felaketlerin geçirilmesinde gayret sarf etmişler.

Bu kutsal görevleri üstlenen devletlerden biri zayıflayıp yıkılmak üzere iken hemen yerine daha güçlü olanın kurulmasında da birinci derecede rol oynamışlardır. Ülkeyi her an, resmî

ordu ile birlikte düşmana karşı savundukları gibi, memlekette asayişin sağlanmasına da yardımcı olmuşlardır. Şeyh Turesan-ı Veli hazretlerinin vefatı yılında yani 1243 senesinde Sivas Kösedag'da, emirlerin tedbirsizliği yüzünden talihsiz bir şekilde Moğol ordusuna mağlup olan Büyük Selçuklu ordusunun dağılması üzerine Moğollar Sivas'ı ele geçirip yağmaladıktan sonra Kayseri surlarına dayanmışlar ve şehrin kendilerine teslimini istemişlerdir. Kayseri diğer şehirlerden farklı olarak Moğol tehdidini kabul etmeyerek müdaafaya çekilmiştir. Hâlbuki vahşi putperest Moğollar teslim olmayıp zorla aldıkları şehri tarihten silmekte ve ahalisini tamamen katletmekte idiler. Surlar içinde şehrin müdafaasını iki Selçuklu Emiri Fahreddin Ayas ve Samsameddin Kaymaz organize etmiş, onlara Ahiler ve diğer tarikat erbabı yardımcı olmuştur. Bu sırada Seyyid Burhâneddin hazretleri de şehir içinde Kale önündeki dergâhında bulunuyor idi. Belki Şeyh Turesan Veli ve dervişleri de bu müdafaada yerini almışlardır. Moğollar uzun süre zorladıktan sonra şehri alamayacaklarını anlayıp çekilmek üzere iken, şehir içinde görevli Ermeni dönmesi Hacikoğlu, gizli geçitlerden geçip Moğollar'a vararak, onlara muhasarayı kaldırmamalarını, müdafilerin her şeylerinin tükenmiş olduğunu ve güçlerinin kalmadığını ihbar etmişti. Bunun üzerine Moğollar tekrar büyük bir hışımla kalenin Sivas Kapısı'na (Şimdiki Cıncıklı Camii önündeki geçit) yüklenmiş ve buradan kapıyı zorlayarak şehre girmiştir.

Bunun üzerine şehir tarihinde görmediği büyük bir katliamla karşı karşıya kalmıştır. Moğollar bütün ailelerden işkencelerle kıymetli mallarını, paralarını almış ve sonra hepsini kılıçtan geçirmiştir. Genç kız ve erkekleri birbirine bağlayarak esir edip şehir dışına çıkarmış ve şehri ateşe vermiştir. Şehirde feryatlar ateşlere karışmış ve sanki kıyamet kopmuştu. Bu sırada dergâh önünde oturan Seyyid Burhâneddin'e de zarar vermek isteyen Moğollar sonra şeyhin kerameti ile bundan vazgeçmişlerdir. Tam bu tarihte vefat eden Şeyh Turesan Veli ise belki bu hengamede şehit olmuştur. Nitekim tekke kitabesini de Hunat Hatun şehitlik (meşhed) olarak yazdırmıştır. Hunat Hatun ise bu karışıklıkta gelini Gürcü Hatun ile birlikte buradan ayrılarak, o zaman Adana'da bulunan küçük Ermeni Krallığı'na sığınmış, daha önce Selçuklulara bağlı olan bu hain devlet, Selçukluların düştüğü bu zafiyetten istifade edip kendisine sığınan bu hanımları Moğollar'a teslim etmişlerdir.

Bütün bu hadiseler üzerine Moğollar'ın hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalan Selçuklular yapılan anlaşma ile onlara bağımlı bir devlet hâline gelmiştir.

ŞEYH TURESAN VELİ ZAMANINDA KAYSERİ'DE TARİKATLAR

XI. yüzyılın sonu (1071 Malazgirt zaferinden sonra) ve XII. yüzyılın başından itibaren Anadolu'nun İslamlaşmasında ve iskânında, tasavvuf erbabı olan ilk İslami tarikatların önemli payı bulunmaktadır. Bunlar Anadolu'nun, Kayseri de dâhil olmak üzere büyük şehirlerine ve çevrelerine tekkelerini kurmuşlar, Selçuklu sultanları da bunlara vakıflar bağlayarak destek olmuşlardır. Erken devirde bu tarikat erbabı, bazen ordulardan önce fethedilecek topraklara geçerek bölge halkına İslamı anlatıp bölgeyi fethetme hazırlamışlardır.

Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Kayseri ve çevresinde de gördüğümüz bu ilk tarikatlardan birisi Ahilik idi. Abbasi Halifesi En-Nasır Lidinullah (1180-1225)'ın kurduğu fütuvvet (gençlik) teşkilatı ile desteklediği bu tarikat yukarıda adı geçen Türkmen Şeyhi Evhadüddin Kirmanî ve onun müridi ve damadı Ahî Evran tarafından Kayseri'de kurulup geliştirilmiş, zamanla Ahilik (kardeşlik), dinî vegehli bir esnaf teşkilatı hâline gelmiştir. Anadolu ve Kayseri'nin Moğollar'a karşı savunulmasında bu tarikatın ve kurucusu Ahî Evran'ın büyük gayretleri ve payı olmuştur. Bunlar şehirlerdeki tekkeleri, devlet adamları ve esnaf karışımı mensupları vasıtası ile asayişin sağlanması yanında fakirlere yardım, misafirlerin ağırlanması hizmetlerini görmüş, esnaf arasındaki düzeni sağlamış ve faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin sonlarına kadar devam etmiştir. Ahiler Kayseri'de Han Camii ve Döner Kümbet çevresindeki eski Tabaklar (Debbağlar, Dericiler) Mahallesi'nde faaliyet göstermişler ve tekkelerini de burada kurmuşlardır. Ahî Evran aynı zamanda derici esnafı olan tabakların Piri idi. Onun Kayseri'deki tekkesi Döner Kümbet yakınında idi. Ahi Evran'ın yaşadığı mahalle ve hizmet verdiği yapı olarak kabul edilen zaviye, Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından 2002 yılında onarımı tamamlanıp Kayseri Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliğince Ahi Evran Esnaf ve Sanatkarlar Müzesi olarak hizmete açılmıştır. Son olarak 2022 yılında Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından onarımı ve teşhir tanzimi yapılan yapı, modern bir müze olarak yeniden ziyarete açılmıştır.

Kayseri'de faaliyette bulunmuş erken tarikatlardan birisi de Mevlevîlik idi. Bu tarikatı Kayseri'ye gelerek başlatan Seyyid Burhâneddin hazretleri, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası Bahaeddin Veled'in müridi (talebesi), onun oğlu Mevlânâ'nın da hocası olmuştur. Bu tarikat mensupları Afganistan ve Özbekistan menşeli Türkmenler olup Selçuklular zamanında Anadolu'ya, Konya ve Kayseri'ye gelerek dergâhlarını kurmuşlar ve görüşlerini yaymaya başlamışlardır. Kendilerine, Ahiler gibi zamanın devlet adamları da yakınlık göstermiş ve bir kısmı onların müridi olmuşlardır. Konya'da Mevlânâ Celâleddin Muhammed'in kafi derecede yetiştigiğine kanaat getirip Kayseri'ye gelerek yerleşen Seyyid Burhâneddin, burada halktan ve resmî görevlilerden büyük destek görmüş, Kayseri'de bulunan Selçuklu veziri Vali Şemseddin İsfahani onun müridi olmuştur. Seyyid hazretlerinin dergâhı İç Kale'nin güneyinde, şimdiki Vakıf Bayram Paşa İşhanı yerinde idi. Buradaki Bayram Paşa'nın yenilediği Mevlevîhane (tekke) yakın zamanlara kadar gelmiş, sonra yıkılarak ortadan kalkmıştır. Seyyid Burhâneddin 1244 yılında vefat ederek adı ile anılan mezarlıktaki türbesine (mezarı üzerine türbe sonradan yapılmıştır) defnedilmiştir. Kayseri'de Selçuklular zamanında büyük bir Mevlevî idareci ve eşraf bulunuyordu. Bunlardan Vezir Muineddin Pervane, şimdi Kapalı Çarşı içinde kalıntıları kalmış bulunan medresesini yaptırmış ve bunu Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'e açtırmıştır. Emirlerden Eminüddin Mikail ve Alameddin Kayser de kendi adlarına şehirde birer Mevlevî tekkesi kurmuşlar ve bunlara gelir kaynağı olmak üzere büyük vakıflar bağlamışlardır.

Kayseri'de erken tarikatlardan diğer birisi de Bektaşîlik'tir. O devirde, şimdiki durumda bulunmayan Bektaşîliğin kurucusu Türkistan'daki Ahmed Yesevî'nin müritlerinden olan Hacı Bektaş-ı Velî'dir. Bu tarikatın dergâhı, Anadolu'ya sekizinci yüzyılda ilk defa İslam'ı getiren ve Bizans'la yaptığı mücadelede Eskişehir'de, Seyyid Gâzi'de şehit olan meşhur İslam kahramanı

Battal Gâzi'nin, Kayseri'deki hatırası olan Battal Camii idi. Menâkıbnamelerde bu camide Hacı Bektaş-ı Veli, Şems-i Tebrizî (Mevlânâ'nın diğer mürşidi) ve Bostancı Baba (Kızılırmak kenarında Küllü köyünde dergâhı ve mezarı bulunmaktadır)'nın buluştukları belirtilmiştir. Bektaşiler daha sonra batını bir yol izlemişlerdir.

Bektaşiler gibi Kayseri'de erken faaliyette bulunan diğer bir tarikat da Kalenderîlik'tir. Tekkeleri de Kayseri'nin Kalenderhane/Cürcürler Mahallesi'nde idi. Bunlar Osmanlı Devleti'nin orta zamanlarından itibaren ortadan kalkmıştır. Tekkeleri (Kalenderhane) yakın zamanlara kadar ev olarak kullanılarak zamanımıza kadar gelmiş, yakın zamanlarda imar faaliyetleri arasında yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Moğollar'a karşı Kayseri savunmasında yer almışlardır.

Kayseri'de faaliyet gösteren diğer bir tarikat Halvetîlik'tir. Menşelerini Hazreti Ali (r. a) ile başlatan bu tarikatın da Kayseri'de birçok müntesibi ve şeyhi vardır. XIV. yüzyılda Şeyh Tacettin Veli bu tarikatın meşhur şeyhlerinden olup bugün ismi ile anılan mahallede türbesi, dergâhı (yıkılmış) ve camisi (yeniden yapılmış) bulunmaktadır. Bu dergâha Osmanlı Dönemi'nde büyük vakıflar bağlanmıştır. Yine bu tarikatın Seyyid Burhâneddin hazretleri Türbesi yakınında başka bir tekkesi daha bulunmakta idi.

Selçuklular zamanında Kayseri'de faaliyette bulunan diğer bir tarikat da İshakilik'ti. Ebu İshak Alemdari tarafından kurulmuş bulunan bu tarikatın tekkesi de Yoğunburç'un ve buradan Kiçi Kapı'ya giden yolun güneyinde idi ve yakın zamanlara kadar Kalenderhane gibi ev olarak kullanılıyordu. Bu ev de yakın zamanlarda yıkılmış olup şimdi burada tarikata ait mezarlar bulunmaktadır.

Bu dönemdeki bir başka tarikat da Rufailik'tir. Hazreti Ali soyundan geldiği belirtilen Seyyid Ahmed Rufai'nin kurduğu bu tarikat, Selçuklular Devrinde Develi'de Seyyid-i Şerif tarafından ve XIV. yüzyıl sonunda da Kayseri'de Zeynel Abidin (İmam Sultan) hazretleri tarafından faaliyete başlatılmıştır. Bu tekkeye ait olarak vakıflar kurulmuş, türbeyi Padişah II. Abdülhamid yenilemiştir.

İşte Anadolu'da böyle bir ortamda Şeyh Turesan hazretleri de Tekke Dağı'nda dergâhını kurmuş ve kendisine, diğer tarikatlarda olduğu gibi Selçuklu ailesi destek olmuştur. Bu aileden Anadolu Selçukluları'nın en büyük hükümdarı Alâeddin Keykubad'ın hanımı ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Hunat (Mahperi) Hatun Şeyh Turesan Veli'nin dergâhını yaptırmış ve etrafındaki büyük bir araziye kendisine vakıf olarak tahsis etmiştir. Yine onun oğlu Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Kayseri'nin eski hava meydanı güneyinde, Billur Bağları içerisinde, şimdi kalıntıları bulunan tekkeyi, Şeyh-i Ekber İbni Arabi hâlifesi Taceddin Emir Tac isimli şeyhe tahsis etmiş, etrafındaki araziye ve buraya Hisarcık'tan akıp gelen suyu bu şeyhe vakfetmiştir.

ŞEYH TURESAN VELİ'YE VAKIFLAR BAĞIŞLAYAN HUNAT HATUN

Selçukluların büyük sultanı I. Alâeddin Keykubad, 1220 yılında tahta çıktığında kendisine ilk hedef olarak Alanya şehrinin fethini seçmişti. Büyük sultan, ordusu ile muhasara ettiği çok

sarp ve müstahkem durumda olan Alanya Kalesi'ni fethetmekte zorlanmış ve hatta o yıl bundan vazgeçip muhasarayı kaldırmaya karar verdiği esnada rüyasında kendisine fethin nasip olacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine muhasaraya devam eden sultana az sonra kalenin Bizans valisinin elçileri gelerek, kaleyi teslim edeceklerini, ancak bazı, şartlarının olduğunu bildirmişlerdir. Bu şartların sultan tarafından kabulü üzerine kalenin tekfurı (valisi) gelip teslim olmuştur. Tekfurun şartları içinde kendisinin ve ailesinin canlarının bağışlanması kızının sultan tarafından zevceliğe kabul edilmesi talepleri vardı. Bu şekilde kaleyi teslim alan sultan, büyük bir merasim ve nümayişle, mehterhanenin yeri göğü inleten nağmeleri arasında, Alanya'nın yerli halkının ve papazlarının karşılamaları ile bu cennet şehre girmiş ve Cenab-ı Hakk'a hemen şükür niyazında bulunmuştur.

Hunat Hatun işte Alâeddin Keykubad'ın, Alanya Tekfuru'nun kızı olan zevcesidir. Müslüman olunca "Mahperi" adını almış, halk ona hanımefendi manasında Huand (Hunat) ismini vermiştir. Alâeddin Keykubad'dan Gıyaseddin Keyhüsrev isminde bir oğlu olan Hunat Hatun 1236 yılında kocasının Kayseri'de vefatı üzerine oğlunun tahta çıkması ile Valide Sultan olmuş ve hemen Hunat Camii'nin inşaatını başlatıp 1238 yılında bu büyük mabedi tamamlatmıştır. Caminin bir köşesine de kendi türbesini yaptırmıştır. Bundan sonra uzun sürecek hayatını müte-deyyin bir hanım olarak, hayır eserleri yapmakla geçiren Hunat Hatun, Tokat, Çekerek (Yozgat) arasına, yol emniyetini sağlamak ve ticaret yapan tüccarları ücretsiz olarak konaklatmak için dört büyük kervansaray yaptırmıştır ki bunlardan Tokat'ın Pazar ilçesinde olanı (Hatun Hanı) hâlen ayakta. Camisine ve hanlarına aynı zamanda büyük gelir kaynakları olan vakıflar bağlamıştır.

Hunat Hatun'un, Ürgüp ilçesi kendisine tahsisli malikânesi idi. İşte oğlunun saltanatı zamanında (1237-1245) bu çevrede dinî faaliyetlerini sürdüren ve kendisinin de takdir ve saygısını kazanmış bulunan kerametleri ile maruf Şeyh Turesan Veli hazretlerine İncesu ile Ürgüp arasında kuş uçmaz, kervan geçmez Tekke Dağı'nda, kervansaray gibi olan tekkesini inşa ettirmiş ve buraya geniş vakıflar bağlamıştır. O zamanki imkânlarla buraya gerekli malzemeyi taşıyıp bu binayı yaptırmak gerçekten büyük bir kadirşinaslık olup, Hatun'un Allah yolundaki cehd vasfını ve Şeyh Turesan Veli hazretlerinin onun üzerindeki tesirini ortaya koymaktadır.

ŞEYH TURESAN VELİ TEKKESİ

Şeyh Turesan Veli'nin hayat hikayesi hakkında şimdilik maalesef herhangi bir tarihî malumata sahip değiliz. Onun hakkında halk arasında bir kısım menkıbeler anlatılmakta olup, kurmuş olduğu tekkesinin şeyhliği İncesu'da sülalesi olan ailede yakın zamanlara kadar devam etmiştir. Devrin maruf şeyhi olduğu anlaşılan Turesan Veli'ye, Valide Sultan Mahperi Hunat Hatun Tekke Dağı'nda, Durağım mevkiinde bugün de ayakta bulunan tekkeyi (zaviye) yaptırıp hediye etmiş ve etrafındaki geniş araziye de vakıf yaparak kendisine ve kendisinden sonra devam edecek tarikatına bağışlamıştır. Tekkenin bu enterasan yeri seçilirken bu yeri Turesan Veli'nin, şimdi tekke önünde bulunan ortası delikli büyük bazalt siyah taşı, Erciyes'ten atarak tayin ettiği, taşın durduğu bu yere Durağım dendiği hakkında halk arasında menkıbeler anlatılmaktadır. Hunat Hatun, Turesan Veli'ye bu zaviyeyi bağışlarken, oğlu Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev de yukarıda

belirtildiği gibi Kayseri’de Kızıl Köşk olarak bilinen Billur Bağları’ndaki, şimdi kalıntıları kalmış tekkeyi Mevlânâ Emir Tac isimli şeyhe, Hisarcık Suyu’nu da vakfederek bağışlamıştır. Yine Şeyh Turesan Veli devrinde çevrede Kayseri’de Seyyid Burhâneddin hazretleri ve Ahî Evran dergâhları da faaliyette idiler. Küllü köyünde Bostancı Çelebi (Baba), Yılanlı Dağ arkasında Koyun Baba, Şeyh Şaban köyünde Şeyh Şaban-ı Veli ve Omuz Gürzlü, yine Şeyh Şaban köyünde Şeyh Çoban, Şeyh Turesan Veli gibi hâli yerlerde kurmuş oldukları tekkelerinde tasavvufa, ilim, zikir ve taatla meşgul idiler.

Hunat Hatun’un bu sarp ama asude, sakin bir manevi havası olan bu güzel vadide, çevreden getirttiği taşlarla yaptırmış olduğu tekke yaklaşık 21x14 metre ebadında olup dikdörtgen bir plana sahiptir. Duvarlar küçük sıralı kesme taşlarla inşa edilmiş, bina tonoz ve kemerlerle örtülmüştür. Ortada sembolik küçük bir kubbesi bulunmaktadır.

BİNA MİMARİSİ

Binaya doğudan basık kemerli tezyinatsız bir cümle kapısından girilmektedir. Kapı üzerinde 90x50 cm ebadında, maalesef düşme neticesi kırılarak bir kısmı eksilmiş mermer kitabesi bulunmaktadır. Binada kapı üstlerindeki duvar genişliği ağaç kirişlerle örtülmüştür. Cümle kapısından, binanın doğu-batı istikametinde uzanan kapalı avlusuna (hol-salon) girilir. Girişin hemen sağında eyvan şeklindeki bölümden kuzeydeki hana geçilir. Ortada uzanan salonun üzeri tonozla örtülü olup ortada iki takviye kemeri bulunmaktadır. Bu kemerler arasında üzeri alemli küçük sembolik kubbe yer alır. Avluya açılan soldaki, dışarıdan duvar ve mihrap çıkıntısı bulunan oda mescittir. Mescidin güneyinde mihrabı bulunmaktadır.

Mescitten sonraki oda, içerisinde Şeyh Turesan Veli’nin medfun olduğu türbedir. Türbenin salona kapısı ve bir penceresi açılmaktadır. Sağda, dipte bulunan oda, Şeyhin kullandığı oda olmalıdır. Üst tarafta bir penceresi vardır. Onun yanındaki oda ise tekkenin mutfağıdır. Mutfağın dama bacası bulunmaktadır. Avlu, türbe kapısı yanından itibaren dipte zeminden yükseltilip tirabzanlarla bir seki yapılarak oturma/sohbet mahali (eyvan) meydana getirilmiştir. Avlu tabanı dağdan getirilen iri parçalı düz taşlarla kaplanmıştır. Odaların tamamının üstü tonozdur. Mutfağın avlu duvarı önünde dama çıkan merdiven bulunmaktadır. Cümle kapısının sağındaki holden geçilen, binanın kuzeyini boydan boya kaplayan han kısmında duvarlarda hayvanların bağlandığı delikli taşlar bulunmaktadır. Burası sonradan mezarlık hâline getirilmiştir. Binanın üzeri toprakla örtülmüş bunun da üzeri çevrede bulunan tabii düz sallarla kaplanmış, bu sallar duvar üzerilerinden taşınarak yağışlara karşı saçak meydana getirilmiştir. Mescit ve türbenin damları diğerlerine göre daha yüksek tutulmuştur. Binanın taşları üzerinde, bu devirdeki diğer binalarda da görülen Selçuklu taşçı ustalarının işaretleri görülmektedir. Ancak sonradan taşlar üzerine hatıra olarak çizilen çizikler orijinal işaretleri nerede ise görünmez duruma getirmişlerdir. Bina da bu hâli ile sağlam vaziyette günümüze intikal etmiş, nadir Selçuklu zaviyelerindendir.

KİTABE

Giriş kapısı üzerinde bulunan 60x50 cm ebadında beyaz mermer yazılmış dört satırlık kitabe, maalesef buradan düşerek kırılıp parçalanmış, bu esnada da binayı yaptıran Hunat Hatun'un ismi ve binanın yapılış tarihi kaybolmuştur. Sonradan incelenen izlere göre eksik kısımlar tamamlanmaya çalışılan bu kitabede:

Emere bi-imareti hazi- el-meşhed fi eyyam-ı devlet (is-sultan) İl-ilzam Gıyase'd-dünya ve'd-din Sul tan-ı Selatinü'l-A (rab)

Ve'l-Acem ebi'l-feth Keyhüsrev bin Keyku (bad).....(e)

mirü'l- mü'(minin) el-meli (ket)

İl-kebire Safveti'd dünya ve ve'd-din es-sahibü'l -

hayrat sene 640 yazılıdır.

Tercümesi:

Bu meşhed'in (şehitlik) yapımı, Keykubad'ın oğlu Büyük Sultan, dinin ve dünyanın yardımcısı (Gıyaseddin) Arap ve Acem Sultanlarının Sultanı, fatih, müminlerin emiri'nin (devrinin Abbasi Halifesi'nin) delili Keyhüsrev'in saltanat günlerinde büyük Melike, dinin ve dünyanın temiz hanımı hayrat sahibi (Mahperi Hatun) tarafından 640 senesinde emredildi.

Kitabenin kırılarak eksilen kısımlarını Hunat Hatun'un Kayseri Hunat Cami ve burada bulunan türbesindeki mezar taşı kitabelerine göre tamamlamış bulunuyoruz. Saffetü'd-dünya ve'ddin, Hunat-Hatun'un kitabelerde geçen unvanıdır. Yine kitabelerde büyük melike olarak da anılmakta, ismi ise "Mahperi" olarak yazılmıştır. Oğlu Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev de Büyük Sultan, fatih, Arap ve İran Sultanlarının Sultanı gibi büyük sıfatlarla anılmıştır. Kitabede esas tekkenin Şeyhi Turesan Veli'nin ismi geçmemekte olup, binadan da tekke, zaviye olarak değil, meşhed (şehitlik-türbe) olarak bahsedilmiştir. Bundan anlaşıldığına göre Şeyh vefat ettikten sonra burası bir bakıma onun şehitliği (türbesi) olmuştur.

ŞEYH TURESAN VELİ ZAVİYESİ'NİN VAKFIYESİ

Mahperi Hunat Hatun'un Şeyh Turesan Veli Zaviyesi'ne vakfettiği arazi için yazdırmış olduğu orijinal vakfiye maalesef zamanımıza gelememiş, kaybolmuştur. Bu vakfiye belki İncesu'daki eski ailelerin birinde eski evrakların arasında bulunmaktadır. Vakıflar İdaresi geçen asrın ortasında, Osmanlı Devleti'nde bakanlık iken mütevellilerden vakfiyeleri emaneten toplayıp bunların metinlerini Arapçadan olanları tercüme ettirerek defterlere kaydettirdikten sonra iade etmiş, bu arada birçoğunun asılları da Bakanlıkta kalmıştır. Şeyh Turesan Zaviyesi Vakfiyesi de daha önce bu şekilde tercüme edilip deftere kaydedildikten sonra, aslı o zamanlar tekke şeyhi mütevelliyeye iade edilmiş ve vakıf özel bir statüye (Haremeyn, Mekke, Medine vakıfları arasına) alınmıştır. Bu durumda asıl vakfiyenin yakın zamanlara kadar elde olduğu anlaşılmaktadır.

Hâlen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde 732. defterin 168. sayfasında kayıtlı bulunan vakfiye tercümesi, maalesef yanlışlar yapılarak Arapça aslından yapılmıştır. Bahis konusu vakfiyenin tercümesi aynen şöyledir:

Sebeb-i tahrir-i kitab-ı mer'î budur ki, Liva-yı Niğde ve Kaza-yı Ürgüp'de mütemekkin olan Sultan Alâeddin zevce-i Huand Hatun Şer'i Nebevide gelüb şöyle takrir-i kelim ve tabir-i anî' meram kılub dediki: Hal-i sahihamla temellük edindiğim Liva-yı Niğde ve Kaza-yı Ürgüp müza-fatından Sultanım nam karye ki on iki sehinden Sultancık ve Saraycık ve Kozluca ve biz-ziyaret ve Kabak Depe ve Zambucak ve Sunular Kalası ve karadan öz sıra sağ tarafa giden Öz Ovası yolu kat olunup Ulu Yol ve Ağca Meşhed, Ulu Yol ve Saraycık ve yine Ulu Yol sıra Han Kaşı'na varınca Kaş sıra Fakıhlı Dervendi ve Kaş sıra Sülüklü Pınarı ve Kaş sıra Kum Başı ve Kafirler Kalası Kaşı ve Celebir Deresi Kaşı ve Karalar Kaşı ve Keklik Kaşı sıra Dedemli Kuyusu, öz sıra Kangallı Özü ve Bey Çardağı önünden giden öz sıra ve Kibel Kara'ya giden yolu kat edüb ve öz sıra Ak Köy yolu, Samed ve Göç yolu ve Muslucuk ve Timurtaş Su adlı ve Çakmak Taşı ve Yalnız Ceviz ve Eşekli Beleş'i'ne giden yol sıra biz-ziyaretinde nihayet bulup bu zikrolunan araziden hasıl olan hububatın öşürlerin ve resm-i çift ve resm-i bennak ve resm-i cebe ve resm-i ganem ve resm-i kovan ve resm-i bad-i heva ve resm-i arusane rızaen'lillah ve Ruh-ı Muhammed Mustafa sallı Allah'ı aleyhi ve sellem için vakfeylemiştir. Şöyle kim, eazze-i kiram dan ve meşayih-i izamdan ve Zaviye-i Şeyh Turesan için şart eylemiştir kim, bade'l-işa, zikr'ullah kıraat idib hulusla bade'z-zikir sure-i Mülk tilavet ide ve mezkûr Şeyh Turesan zi-hayatta oldukça el-masraf ba'de't tamirü'r-rekâbet bu şartları eda ide. Bade'l-intikal evlada meşruta olub, evlad-ı seccade-nişin olanların ve cihet-i tavliyeti ve cihet-i meşihatı ve cihet-i kitabeti ve cihet-i nezareti ve cihet-i imameti ve cihet-i evladiyet ve meşrutiyet Şeyh Turesan'ın evladı ve evladının eslahına ve evlad-ı evlad-ı silsilesine ve ehbabından gerekdir. Kim bu kavli ve şartını tebdil ve tağyir iderse, ruz-ı ahiretde ve buzur-ı Hak'da davacıyım. Şart'il-vakıf kenesi-ş-şeri' kavlihi tealacelle celililihi, "vasiyeti iştittikten sonra değış tiren olursa bunun günahı değıştirenlerin üzerinedir. Allah şüphesiz یشitir ve bilir" (Bakara Süresi, 18. ayet) ayet-i kerime fehvası üzere şart-ı vakfın teazzürü minveka ketb ve terkim olundu, vakt-i hüccetde izhar oluna, seneti semane ve tisinve hamse mie (598).

Vakfiye tercümesinin üzerindeki kayıttan H. 1157/M. 1745 senesinde kaydedildiğı belirtilen bu suret, yukarıda da belirtildiğı gibi birçok hatalarla tercüme edilmiştir.

Eğer elimizde orijinal vakfiye bulunsa idi bu hataların doğrusunu görmek mümkün olacaktı. Bu hataların başında, sona yazılan vakfiyenin tarihi gelmektedir. Burada yazılan hicri 598 tarihinin doğru olması mümkün değildir. Zaviyenin kitabesinden binanın II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in sultanlık günlerinde yapıldığı yazılıdır. II. Keyhüsrev, Hicri 634-644 yılları arasında saltanatta bulunmuştur. Vakfiye tarihinin de bu yıllar arasında yani Miladi 1236-1246 yılları arasında olması gerekmektedir. Vakfiyenin genel olarak değıerlendirilmesine gelince:

Vakfiyenin başında, bu vakfiyenin yazılmasının sebebinin, o devirde Niğde Livası (sancağı)'na bağı Ürgüp kazasında oturan (Ürgüp Hunat Hatun'un malikânesi idi) Sultan Alâeddin (Keykubad I)'in hanımı Hunat Hatun'un mahkemeye gelerek aşağıda sınırlarını tarif ettiğı araziye vakfettiğini

söylemesi olduğu belirtilmiştir. Bu arazi Ürgüp ilçesine bağlı Başdere ile İncesu ilçesi arasında bulunan, bugün İncesu ilçesi sınırlarında kalmış olan dağlık mıntıkadır. Genel olarak Sultanım denilen bu arazinin sınırları içinde geçen Kabak Tepe, Ulu Yol, Kum Başı (Kum Kuyu olarak), Kafirler Kalesi (Gavur Kalesi olarak), Karalar (Karanı Dere olarak), Keklik Pınarı (Keklice Pınarı olarak), Dedemli Kuyusu, Bey Çardağı, Kibel Kaya (Üç Kaya olarak), Akköy Yolu, Demirtaş Su mahalleri bugün de bilinmektedir. Hunat Hatun bu araziden alınan öşür, çift vergisi, kazanç vergisi, silah vergisi, koyun vergisi, arı kovanlarının vergisi, ticaret vergisi ve evlenme vergilerini önce Allah rızası için ve Hz. Muhammed'in (S.A.V) ruhu için, sonra Şeyh Turesan Zaviyesi için vakfetmiştir. Bunun için şu şartları ortaya koymuştur. Yatsı namazından sonra ihlasla Cenab-ı Hakk zikredilecek ve bu zikirten sonra Kuran-ı Kerim'den Mülk Suresi okunacaktır. Şeyh Turesan hayatta oldukça vakıf gelirlerinden zaviyenin tamir ve ihtiyaçları karşılanacak, şeyhin vefatından sonra evladından yerine şeyh olanlara (seccade-nişin) ve vakıfta bulunan mütevellilik (vakfin idarecisi), şeyhlik, katiplik, nazırlık ve imamlık görevleri ile şeyhin evladına ve evladının evladına tahsisat ve hisse verilecektir. Yani vakfin gelirleri, şeyh hayatta iken şeyhin kendisinin ve zaviyenin ihtiyaçları ile binanın bakım ve onarımına, kendisinden sonra yerine Şeyh olacak evladının eslahına, (layık olan en iyisine), vakıf görevlilerine ve sülalesine ödenecektir. Vakfiyenin sonunda da her vakıfta olduğu gibi vakfin ifadelerini ve şartlarını değiştirenlerden ve aslını bozanlardan ahirette, mahşer gününde davacı olunduğu belirtildikten sonra yine vakfiyelerde genellikle bu hususa dayanak olarak alınan Kuran-ı Kerim'den Bakara Suresinin 181. Ayeti olan "Vasiyeti işittikten sonra değiştiren olursa, bunun günahı değiştirenlerin üzerinedir. Allah şüphesiz işitir ve bilir" ayeti zikredilmiştir. Sonunda da vakfiyenin 598 senesinde yazıldığı kaydedilmiştir.

Vakfiyenin sonuna yine diğer vakfiyelerde olduğu gibi vakfin kurulduğuna şahit olanların isimleri yazılmıştır. O devirde Valide Sultan'ın vakfına şahitlik yapan bu şahıslar şunlardır: Şeyh Şeref İbni Süleyman, ileri gelenlerin özü Şeyh Hasan Bey ibni Süleyman (esas binada), ariflerin başı Ahi Hüban (çoban olabilir) İbni Ahi El-Vusuli, Yahya Halife İbni Burhan, El-Hac İvaz İbni Yakup, seyyidlerin yücəsi (küh-ı seyyid) Şeyh Ali ibni Ali, Küşük- zade Süleyman ibni Mehmed Efendi, Omer Sufi ibni Veli, Şabanzade Muhammed Efendi ibni Musa Efendi, Köse Ali ibni İshak, Murtaza Bey ibni Veli, Beyazıd Bey ibni Mustafa, Ali Ağa ibni Hacı Bekir, Hüseyin Ağa ibni-Hac Receb.

Vakfiyenin başında ise vakfı tasdik eden Ürgüp kazası kadıları Hüseyin, Seyid Ahmed, Muhammed ve Ali'nin tasdik cümleleri bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi Hunat Hatun'un vakfının şahitleri genellikle devrin tasavvuf erbabı şeyhlerden oluşmaktadır. Tabii ki bunlar o çevrede faaliyette bulunan tarikat erbabıdır. Vakfiye tercümesinde bu isimler yazılırken de hatalar yapılmış olabilir. Birinci şahit Şeyh Şeref Kayseri'de Osmanlı döneminde tespit edilmiş evliya (yatır) listelerinde bulunan Şeyh Şerafeddin Nurbahsi'nin ismini akla getirmektedir. İkinci şahit Süleyman oğlu Şeyh Hasan Bey'in isminin yanına yazılmış bulunan "Allah'a ait olan asıl binada" ibaresi bunun zaviyenin Şeyhi Şeyh Turesan olabileceğini düşündürmektedir. Üçüncü Şahit Ahi Çoban (Huban gibi yazılmış) Develi'nin köylerinden Kulpak köyünde tekkesi bulunan Şeyh Çoban olabilir. Yine Şabanzade Muhammed Efendi de Şih

Şaban köyünde medfun Şeyh Şaban ailesinden bir zat olabilir. Hacı İvaz İbn-i Yakup, Kayseri'de Camikebir Mahallesi'nde bulunan eski Hacı İvaz Mahallesi'nin ismini hatırlatmaktadır. Vakfiyeyi tasdik eden hakimlerin tamamının da Ürgüp kadıları olması (herhâlde art arda görev yapmışlardır) dikkat çekicidir. Vakfiye tercümesinin üzerine yazılan H. 1157/M. 1745 tarihli kayıta, H. 1157 tarihinde geçerli ve yürürlükte olan asıl vakfiyenin mütevelliden alınarak Haremeyn (Mekke-Medine) vakıflarının nazırlığına kaydedilmesi (dâhil edilmesi) için padişahın fermanı olduğuna dair, mealen şu ibare bulunmaktadır: Aynı zamanda Dârüssaâde Ağası olan Haremeyn Evkafının (vakıflarının) Nazırı (Bakanı) Hacı Beşir Ağa Divan-ı Hümayun'a (hükümete) arz (dilekçe) göndermesi üzerine, nezareti altında olan Niğde kazasının Ürgüp kasabasında bulunan merhum Şeyh Turesan Evkafı'nın Mütevellisi (Vakıf idarecisi) ve Şeyhi olan Hacı Abdullah kendisinde olan asıl vakfiyeyi, vakfın mütevelliliğine ve diğer vazifelerine başkalarının müdahale edememeleri için, Nezaret Muhasebesine kaydettirmek istediğine dair dilekçe ile müracaatı üzerine, elindeki asıl vakfiye Nezaret Muhasebesine kaydedilmiş ve vakfa haksız yere müdahale edenlerin menedilmesi için Sultan'dan ferman alınarak buna uygun emirname yazılması için bu tezkere verilmiştir, H. 22 Zilhicce 1157/M. 26 Ocak 1745.

Bu önemli kayıttan da o tarihte (1745) Hunat Hatun'un, aslı Arapça olması gereken asıl vakfiyesinin, yine o tarihte müteveli ve şeyh olan Hacı Abdullah Efendi'nin elinde olduğu ve vakfa bir takım haksız kimselerin müdahalede bulundukları, bunların önlenmesi için, Haremeyn Evkafı Nazırlığı'na müracaat ederek, vakfiyeyi oraya kaydettirip vakfa müdahalelerin önlenmesi için nazır olan Darüssaade Ağası (Padişahın Sarayda işlerini gören zenci hadım ağa) Hacı Beşir Ağa'ya müracaatla padişahın ferman aldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Burada dikkat çeken husus, Osmanlı Devleti'nde vakıflar bakanlığı kurulmadan bu vakfın böyle özel bir muameleye tabi tutulmasıdır.

ŞEYH TURESAN VELİ VAKFININ İNCESU'DA BULUNAN EVLADI ELİNDEKİ ESKİ EVRAKI

Şeyh Turesan Veli'nin İncesu'da bulunan ve atalarının vakfın şeyhlik ve mütevelliliğini yaptığını belirten ailesi elinde berat, berat sureti, muhasebe evrakı gibi bir kısım eski evrak bulunmaktadır. XIX. yüzyıla ve XX. yüzyıla ait olan bu evrak tarih sırası ile şunlardır:

I- Hicri 10 Recep 1279/Miladi 1 Aralık 1863 tarihli berat (padişah fermanı) sureti

Suret-i Berat-ı Alişan

1277 senesi Zilhiccetüş-i şerifesinin 17. günü (26 Haziran 1861) Taht-ı ali Baht-ı Osmani üzere Cülus-u Humâyun-ı meymenet makrunum vaki olup (bu tarihte Sultan Abdülaziz'in tahta çıkması üzerine) umumen tecdid-i berat olunmak (beratların yenilenmesi) kaide-i meriyet-i saltanat-ı seniyyeden olduğuna binaen (saltanatın kaidesi olduğundan) Haremeyn-i muhtareme'ne tabi evkaftan (Mekke-Medine vakıfları idaresine dâhil edilmiş vakıftan) Vilayet-i Anadolu'da Ürgüp kazasında müteveffa rahmetli Şeyh Turesan Zaviyesi'nde müteveffa Sultan Alâeddin

zevcesi müteveffiyе (rahmetli) Huand Hatun evkafından olmak üzere yövmi (günlük) bir akçe vazife ile ber- vech-i meşrut (şartlarına uygun olarak) katib-i vakıf ciheti mutasarrıfla iş bu rafian-ı tevki-i refiüŝ-şan-ı hakani (Sultanın bu fermanı) ile Emrullah ve Safi ve Mehmed Arif veledan-ı Abdullah'ın oğulları yedlerinde (ellerinde) olan atik (eski) berat bit- takdim tecdid-i rica olunmakdan naŝi takdim edilerek (yenilenmesi rica edildiğinden) kuyuda (arşive) müracaat olundukda cihet-i mezkûre (bahis konusu görev) ikiyüz altmış sekiz senesi muharreminin sekizinci günü (3 Kasım 1851) tarihiyle mumaileyhimin (adı geçenlerin) uhdelerinde (üzerlerinde) olduğı tebey-yün eylemiş (belgelenmiş) olduğundan kaydı ve atik beratları mucibince (gereğince) tecdiden (yeniden) berat-ı şerifim ita olunmak (verilmek) babında sadır olan (verilen) ferman-ı alıŝanım veçhen tecdiden (yeni olarak) mumaileyhim uslub-ı sabık (adı geçenler eski durum) üzere cihet-i mezkûreye (adı geçen görev) vazife-i mersumesiyle (aynı vazife ile) mutasarrıflar (yetkili) olup işbu berat-ı alıŝanıma mugayir (aykırı) mutasarrıfları umuruna (yetki işlerine) taraf-ı aherden (dışardan) müdahale olunmaya, şöyle bileler, alamet-i ŝerifeye (tuğralı bu fermana) itimat kılalar. Tahriren fi yövmi'l-aŝir min şehr-i Receb-i şerife- seneti tis'a ve seb'in ve miete ve elf (1279 senesi ŝerefli Receb ayının onunda, 1 Ocak 1863'te yazıldı.) Kostantiniyetü'l -Mahrusa (İstanbul şehri)

Görüldüğü gibi, şeyh Turesan Vakfı'nda katiplikle görevli Abdullah'ın oğulları Emrullah, Safi ve Mehmed Arif'in 1851 tarihli beratları, yeni Padişah Abdülaziz'in babası Abdülmecid'in vefat edip 1861 tarihinde onun yerine tahta çıkması üzerine, adet gereğı yeni padişah tarafından yenilenmiştir.

2-Hicri 8 Safer 1284/Miladi 11 Haziran 1867 tarihli berat sureti

Sûret-i Berat-ı Alıŝan

Haremeyn-i muhteremeyne tabi evkaftan Niğde sancağında kâin Ürgüp kazasında merhum şeyh Turesan Zaviyesi'nde Sultan Alâeddin Zevcesi merhume Huand Hatun vakfından şehriye (aylık) beş akçe ile rubu'(dörtte bir) hisse meşihat cihetinin (şeyhlik vazifesinin) tevcihine dair varid olan inha (tayin) üzerine kuyud-i mutasarrıfası (özel dosyası) bil-ihraç (çıkartılarak) muameley-i kalemiyesi ledel-icra (gerekli işlem yapılp) ol babda (o konuda) canib-i Mahkeme-i Teftiş-i Evkafdan (vakıfların teftiŝini yapan mahkemedен) alınan ilam ve kayd-ı ŝeyhülislamiyeden kılınan işaret muciplerince (uygun olarak) cihet-i mezkûre hisseye müteveffa (merhum) Seyid şeyh Musa'nın mahlulünden (yerinin boşalmasından) sagir (küçük) oğlu ve evlad ve evlad-ı evlad-ı vakıftan (şeyh Turesan Velî evladından) iş bu rafi-i tevki-i refiüŝ-şan-ı hakani (sultana ait bu yüksek değeri haiz ferman) Yusuf bülüğ olup (ergenliğe ulaŝıp) eday-ı hizmete iktidar gelinceye değin (hizmeti yapmaya kabiliyetli olana kadar) tarafı.... ve müŝtereki şeyh Abdullah, bin- niyabe (vekaleten), bila kusur (eksiksiz) eday-ı hizmet etmekte terk ve tekasül (tembellik) eder ise rifatten (ileri gelenlerden) ahire (bir başkasına) verilmek şartıyla bit-tevcih (uygun görülerek) yedine (eline, kendisine) berat-ı alıŝanım ita kılınmak (şanlı beratını verilmek) babında (hususunda) canib-i Vezaret-i Evkafı Hümayunumdan (benim vakıflar bakanlığımdan) ilam kılınmış (karar verilmiş) olmağla (olması üzerine) mucibince tevcih olunmak (gerekçesi ile verilmek) fermanım olmağın (emrim olması üzerine) 1283 senesi Zilkadesinin 22. günü (28 Mart 1867) tarihiyle iş bu berat-ı

hümayunumu virdim ve buyurdum ki mumaileyh (adı geçen) sagir (küçük) Yusuf ziyd-i rüşdde (rüşd, er genlik sahibi olunca) cihet-i mezkûre (bahis konusu makam) vazife-i mersümesiyle (söz konusu görevleriyle), şart-ı mezkûr üzere (bahsedilen şartlara göre) mutasarrıf (sahip) olup iş bu berat-ı alışıma mugayir tasarruf umuruna (sahip olma işlerine) taraf-ı aherden (başkaları tarafından) müdahale eylemiyeler. Şöyle bileler, alamet-i şerifime itimad kılalar. Tahriren fi'l-yöv-mi's- samin Safer sene erbaa ve semanin ve mieteyn ve elf (1284 senesi safer ayının 8. günü 1 Haziran 1867'de yazıldı). Kostantiniyyetü'l- mahrusa (İstanbul şehri)

Bu fermanla Şeyh Turesan Veli vakfının vefat eden dörtte bir hisseli mütevellisi Şeyh Musa'nın şeyhlik görevine küçük oğlu Yusuf tayin ediliyor, ancak Yusuf küçük olduğundan o büyüüp rüşdüne erinceye kadar bu göreve vekaleten yine vakıf evladından Şeyh Abdullah getiriliyor.

3- Hicri 19 Cemazielevvel 1284/Miladil8 Eylül 1867 tarihli berat sureti

Suret-i Berat-ı Alişan

Haremeyn-i Muhteremeyne tabi evkaftan vilayet-i Anadolu'da Niğde Sancağı dâhilinde Ürgüp kazasında vaki Sultan Alâeddin zevcesi merhume Huand Hatun vakfının senevi yirmi gurus, haremeyn müşterekleriyle mean tediye etmek üzere şehriye (aylık) yedi buçuk akçe vazife ile nısıf semen (sekizde dört) tevliyet cihetinin tevcihine (vakıftaki mütevellilik görevinin verilmesine) dair varid olan inha (tayin) üzerine kuyud-ı mutasarrıfası (bakanlık taki özel evrakı) bil-ihraç (çıkarılarak) muamele-i kalemiyesi ledel icra (gerekli işlemi yapılp) ol babda (bu hususta) canib-i Mahkeme-i Teftiş-i Evkafdan (vakıfların teftişine bakan mahkemeden) alınan ilam (karar) mucibince (gereğince) nısıf semen hisse cihet-i mezkûre mutasarrıfı (Mutevelliliğin sekize dört hissesine sahip) Es-Seyid Şeyh Musa'nın fevtiyle (ölümüyle) mahlulünden (görevi boşaltmasından) evladiyet ve meşrutiyet üzere (vakıf evlatlık ve şartlarına uyan) sulb-i sagir (küçük öz) oğlu, işbu rafi-i tevki-i refi-i alişan-ı hakani (padişahın bu yüksek fermanına muhatap olan) Es- Seyid Yusuf, baliğ (yetişmiş) olarak eday-ı hizmete (hizmet yapmağa) kesb-i iktidar (kabiliyeti) gelinceye değin tarafından hissedarı (bu görevin diğer hisse sahibi) Es-Seyid Şeyh Abdullah umur-ı vakfi (vakıf işlerini) kaim-i makamlık (vekillik) veçhiyle (şekliyle) ber-mücib-i nizam (usulüne uygun olarak) vakf-ı mezbur umuru (bahis konusu vakfın işlerini) hüsn-i idare ile (iyi idare ederek) beher (her) sene muhasebeye mean rü'yet eylemek (vekil olduğu görevin muhasebeye hesabını vermek) ve terk ve tekasür (kusur) eder ise rif attan ahire (ileri gelenlerden başka birine) verilmek şartıyla bit-tevcih yedine (eline) berat-ı alışıma ita olunmak babında canib-i Nezaret-i Evkaf-ı Hümayunumdan (Vakıflar Bakanlığından) ilam kılınmış olmağa mucibince tevcih olunmak (gereğince görevlendirmek) fermanım olmağın 1284 senesi Cemazielevvelinin 5. günü (4 Eylül 1867) tarihiyle iş bu berat-ı hümayunumu virdim ve bü yürdüm ki sagir-i mumaileyh (adı geçen küçük) nısıf semen hisseye tevliyet-i mezbûre (söz konusu sekize dört mütevellilik hissesine) evladiyet ve meşrutiyet ve şart-ı mezkûr üzere (bahis konusu şartlar uyarınca) mutasarrıf (hak sahibi) olup iş bu berat-ı alışıma mugayir tasarruf umuruna (emrime aykırı görev işlerine) taraf-ı aherden (başkaları tarafından) müdahale eylemiyeler. Şöyle bileler alamet-i şerifime (tuğralı fermanıma) itimad kılalar. Tahriren fi'l-yöv-mi't-tasi işrîn cemazielevvel li-seneti erbaa

ve semanın ve mieteyn ve elf (1284 senesi Cemazielevvelinin yirmi dokuzunda, 18 Eylül 1867 da yazıldı). Kostantiniyyetü'l - mahrusa (İstanbul Şehri)

Görüldüğü üzere aynı yıl alınan bu fermanla da Şeyh Musa'nın küçük oğlu Yusuf vakfın sekize dört Şeyhlik hissesinden başka yine dörtte bir mütevellilik hissesine de sahip olmakta, ancak rüştüne erene kadar bu görev yine akrabası Seyyid Abdullah'a vekaleten verilmektedir.

Hicri 27 Muharrem 1295/Miladi 31 Ocak 1878 tarihli Berat

Tuğra (Sultan II. Abdülhamid'e ait)

Haremeyn-i muhteremeyne tabi, Vilayet-i Anadolu'da Ürgüp kazasında merhum Turesan zaviyesinde vaki Sultan Alâeddin zevcesi Huand Hatun vakfından olmak üzere şehri (aylık) bir buçuk ve senevi iki akçe vazife ile ber vech-i meşrut (vakıf şartlarına göre) rub'u sülüsten sülüs hisse (dörtte üç hisseden üçte bir hisse) ve defa şehri bir buçuk ve senevi iki akçe ile bervech-i meşrut rubu sülüs ten sülüs hisse (iki defa ayrı ayrı ayrı hisse) tevliyet-i zaviye (vakıf mütevelliliği) cihetinin (vazifesinin) tevcihine (verilmesine) dair mahallinden varid olan inha (teklif) üzerine kuyud bil-ihraç (kayıtlardan çıkarılacak) muamele-i aklemiyesi (yazım işlemi) ba'del icra (yapıldıktan sonra) ol babda (bu hususta) Mahkeme-i Teftiş-i Evkaftan alınan ilam veçhiyle vakf-ı mezkûrun derdest (eldeki) bir kıta vakfiye-i mamulün bihası (asıl vakfiyesi) sureti mu kabilinde Şeyh Turesan evlad-ı evlad-ı evladına (sülalesine) meşruta (şartedilmiş) bulunan tevliyet-i mezkûre (bahis konusu tevliyet) hisseleri mutasarrıfı müteveffa (rahmetli) Abdullah veledi (oğlu) Eş-Şeyh Safî'nin umur-u tevliyeti idare-i rüyet muktedit olan sulbı (öz) oğullan iş bu rafin-ı tevkî-i refiûş-şan-ı hakani (padişahın yüksek buyruğuna muhatap) Emrullah ve Safî ve Mehmed Arif-zide kadrühuması- (kudretleri devamlı olsun) iştiraken ber-mucib-i nizam vakf-ı mezburun sal be sal (yıldan yıla) lazım gelen muhasebesi rüyet olunmak (görülme) ve mugayir nizam (aykırı işlem) bir güne (hiçbir zaman) hareket vuku bulmamak şartıyla bit-tevcih yedlerine (ellerine) bir kıt'a berat-ı şerifim ita olunmak (verilmek) babında (hususunda) canib-i Nezaret-i Evkaf-ı Hümayunumdan ba-telhis (özel olarak) ifade olunarak mucebince tevcih olunmak (gereği gibi takdim edilmek) fermanım olmağın 1294 senesi Zilhiccesinin 5. günü (11 Aralık 1877) tarihiyle bu beraf-ı şerifimi verdim ve buyurdum ki mumaileyhim (adı geçenler) tevliyet-i mezkûre hisselerine vezaif-i mersumesiyle (bahis konusu vazifeleriyle) meşrutiyet ve şart-ı mezkûr üzere (belirtilen şartlar dâhilinde) mutasarrıf olalar. Tahriren fi'l-yövmi's-sabi ısrın min şehri-i Muherremü'l-haram sene hams ve tisin ve mieteyn ve elf (1295 senesinin hürmetli Muharrem ayının yirmi yedisinde, 31 Ocak 1878 de yazıldı) Kostantiniyyetü'l -Mahrusa (İstanbul)

Bu fermanla da yukarıda adı geçen vakıf evladından, yani Şeyh Turesan Veli evladından Şeyh Safî oğlu Abdullah'ın çocuktan olan Emrullah, Safî ve Mehmed Arif'in iki ayrı hesaptan gelen hisseleri ile vakfın mütevellilik vazifesinde hak sahibi olduklarını görmüş bulunuyoruz,

Rumi 1318-1319 senesi Mart başlangıcından Şubat sonuna kadar (Miladi 14 Mart 1902-13 Mart 1903) vakfın Muhasebe evrakı

Evkaf-ı Mülhakanın (evlat elinde idare edilen Vakıfların) rüyet-i muhasebesini (muhasebe işlemini) mübeyyin (açıklayan) mütevellisi yedine (eline) verilecek koçandır.

Konya Vilayeti'ne tabi Niğde Sancağı'nda Ürgüp kazasında Baş karyesinde (köyünde) kâin (bulunan) Şeyh Turesan Zaviyesi Vakfının 318-319 senesi Martı ibtidasından, sene-i merkûme (bahis konusu sene) Şubatı gayetine (sonuna) kadar Mütevellisi Mehmed Arif ve Yusuf hazır olduğu hâlde ba-marifet-i şer'i şerif ve muhasebe-i evkaf (şeriat ve vakıf muhasebesine uygun olarak) yapılan muhasebedir:

Mikdar-ı Varidat (Gelirler)

5862 (Guruş) Baş karyesi aşar hissesi 318 (senesi) 5862 (Guruş) Baş karyesi aşar hissesi 319 (senesi) 11724 (Toplam)

3908 bedeli olup hala sandıkta tevkif edilen

8716 vazaif-i mürettebat ve mahlulat

Nevi merfuat ve cihad-ı hayrat (Emanete alınanlar ve hayır hizmetleri):

748 (guruş) Safi ve Mehmed Arif'in tevliyet (mütevellilik) meşihat (şeyhlik) ve kitabet (katiplik) hisseleri

766 Ömer'in tevliyet ve meşihat hissesi 67 Safi ve Ömer'in mütevellilik hissesi

400 Emrullah'ın mütevellilik ve meşihat hissesi, 400 Yusuf'un mütevellilik ve meşihat hissesi

241. Mustafa'nın nezaret hissesi 969 İmam Yusuf Efendi'nin hissesi

727.30 Hafız Mehmed ve Halil ve İbrahim'in nezaret hissesi olup mahlulat-ı hazineye ait olan (hazinede boş olan)

200 Erbaş ve Behçet ve İbrahim'in tevliyet ve meşihat hisseleri olup mahluliyeti hazineye ait olan

200 Reşid'in tevliyet ve meşihat hissesi olup mahlulatı

hazineye ait olan

374 Ahmed Münir ve Mustafa'nın kitabet hisseleri olup mahlulat-ı hazineye ait olan

33 Mehmed'in tevliyet ve meşihat hissesi olup mahlulat-ı hazineye ait olan

42 Mal-ı maktu (ayrılmış mal) olup hazineye ait olan

100 İbrahim ve Mehmet Aziz'in hisseleri olup mahlulat-ı hazineye ait olan

1954 Maaş-ı muharrer hususi muhasebe 7816 (toplam)

Yekun

1954 mürettebat

6587.30 mahlulat

8541.30 (Toplam)

Yalnız sekiz bin beş yüz kırk bir gurus otuz paradır.

25 Kanun-ı sani sene 319 Müteveli ve zaviyadar-ı vakf-ı mezbur Katib-i Evveli Naib

(Mühür) (Mühür) (Mühür)

Rumi 1324 senesi Mart Başlangıcından Şubat sonuna kadar (Miladi 14 Mart 1908-13 Mart 1909) Vakfı Muhasebe Evrakı

Evkaf-ı Mülhakının rüyet-i muhasebesini mübeyyin mütevellisi yedine verilecek koçandır.

Ankara Vilayetine tabi Kayseri Sancağında...

36 37

kazasında karyesinde (köyünde) kâin Şeyh Turesan Vakfı'nın 324 senesi Martı ihtidasından sene-i merkume Şubatı gayetine kadar, mütevellisi Abdullah ve Mehmed Arif ve Safi'nin hazır olduğu hâlde, ba-marifet-i şer'i şerif ve muhasebe-i evkaf rüyet olunan muhasebesidir.

Miktar-ı Varidat 13737 4579 Sülüs hisse olup tevkif 9558 (kalan)

Miktar-ı merfuat nev-i merfuat ve cihat-ı hayrat 126 Reşidin meşihatı mahlul

152 Reşidin tevliyeti mahlul

330 Mustafa ve Mehmed'in meşihat vazifeleri mahlul 165 Mustafa ve Mehmed'in tevliyet vazifeleri mahlul, 279 Hüseyin'in tevliyet ve meşihatı mahlul

1034 Salih ve Eminullah'ın kitabeti mahlul

1145 Salih ve Rifat'ın nezaret vazifeleri mahlul, 250 Receb hissesi olub....

3482 (Toplam)

1526 Yusuf Efendinin imamet vazifesi

694 Abdullah ve Mehmed Arif ve Yusuf Efendilerin meşihat vazifeleri

1055 Ömer diğer Ömer ve Mustafa ve Mehmed Arifin tevliyet vazifeleri

381 Mustafa'nın nezaret vazifesi

518 Arifin kitabet vazifesi, 500 Türbenin mesarif-i tamiriyesi

25 Maaş-ı muharrer ve muhasebe

752 Fazlası evlad-ı vakıf 9158 (Toplam)

Muteveli-Evkaf Müdürü Vekili-Hakim

Rumi 1325 Senesi Mart Başlangıcından Şubat sonuna kadar (Miladi 14 Mart 1909-13 Mart 1910) Vakfın Muhasebe Evrakı

Konya Vilayetine tabi Niğde sancağında Ürgüp kazasında Sultanım Dağı'nda Başkaryesinde kâin Şeyh Turesan Veli Zaviyesi Vakfı'nın 325 senesi Martı iptidasından sene-i merkume Şubatı gayetine kadar Mütevellisi Mehmed Arif hazır bulunduğu hâlde ba-marifet-i şer-i şerif ve muhasebe-i cemi evkaf ruiyyet olunan muhasebedir.

Miktar-ı varidat-Enva-ı varidat

5865 Baş karyesinin aşar hissesi

1954 Sülüs bedel olup mal sandığında tevkif edilen 3908 (Toplam)

Mikdar-ı merfuat Nevi merfuat ve cihat-ı hayrat 463 Hafız Mehmed ve Halil'in nezaret vazifesi olup mahlulen hazineye aittir.

100 İlyas ve İbrahim'in müteveli ve meşihat vazifesi mahlul

100 Reşid Efendinin müteveli ve meşihat vazifesi, mahlul

200 Mehmed Receb'in, Kanun-ı sani sene

325 tarihli mazbata ile ita olunan müteveli ve meşihat vazifesi

187 Emrullah bin Abdullah'ın müteveli meşihat ve kitabet vazifesi mahlülen hazineye aittir.

16.20 Mehmed'in müteveli ve meşihat hissesi, mahlulen hazineye aittir.

50 İbrahim ve Mehmed İzzet'in müteveli hissesi, mahlulen hazineye aittir.

81 Hacı Safinin müteveli ve meşihat hissesi mahlul, 480 Ömer'in 25 Zilkade 1288 (5 Şubat 1872) tarihli beratla mutasarrıf olduğu müteveli ve meşihat hissesi

17.50 Safi'nin müteveli hissesi mahlul

17.50 Ömer'in 19 Muharrem 1285 (12 Mayıs 1868) tarihli beratla mutasarrıf olduğu müteveli hissesi

200 Abdullah'ın 16 Safer 1280 (1 Ağustos 1863) tarihli beratla mutasarrıf olduğu müteveli ve meşihat hissesi

200 Yusufun 5 Cemazielevvel 1281 (6 Ekim 1864)

ve 18 Safer 1284 (21 Haziran 1864) tarihli mazbatalar ile ita olunan (verilen) müteveli ve meşihat hissesi

184.20 Yusuf Efendi'nin 17 Recep 1312 (14 Ocak 1895) tarihli beratla mutasarrıf olduğu imamet hissesi

1120 Mustafâ'nın gurre-i Muharrem 1283 (16 Mayıs 1866) tarihli beratla mutasarrıf olduğu Nezaret his sesi

293.20 Mehmet Arifin 27 Muharrem 1295 (31 Ocak 1878) tarihli beratla mutasarrıf olduğu mütevellî ve meşihat hissesi 21 Mal-ı maktu

877 Murettebat-ı hazine-i celile

390 800 (toplam) 1014.30 Mahlul 21. Mal-ı maktu

877 Murettebat-ı hazine

1912.30

Yalnız bin dokuzyüz on iki (guruş) otuz paradır. 16 Kanun-ı Sani 1325 (29 Ocak 1910) Mütevellî ve zaviyadar-ı vakf-ı mezbur Katib-i Evveli Naib

(Mühür) (Mühür) (Mühür)

12 Mart 1328 (25 Mart 1912) tarihli zaviyenin bulunduğu yerde yapılan tesbit zaptı (şahadetname)

Badi Şahadetnamemiz oldur ki,

Ürgüp Baş karyesi (köyü) civarında Sultanım Dağı nam mahalde medfun Şeyh Turesan Veli-Kuddise Sırrühü'aziz- hazretlerinin türbe ve cami-i şerifleri elyövm mamur ve mevcud olup derununda (içinde) salat-ı mefrûza (farz olan namazlar) bilfiil eda olunduğu gibi imamet ve meşihat (şeyhlik) ve tevliyet vazifeleri de şart-ı vakıf üzere zaviyedarları (tekkeye bakanlar) tarafından yazın bi-temamiha (tam olarak) ifa edilmekte olup ancak zaviye-i mezkûre (adı geçen tekke) Tekke Dağı'nın başında olup ve karın kesretle (çok miktarda) nüzul (inmesi, yağması) ve şitanın (kışın) şiddetinden dolayı ikamet etmek mümkün olmadığı ve mahall-i mezkurda (zikredilen yerde) ahali meskun olmadığından eyyam-ı şitada (kış günleri) zaviyedarın (zaviye görevlileri) bizzarur (mecburen) üç, nihayet dört mahi (ay) bir saat mesafede olan İncesu'da ikamet eyledikleri ve yedlerinde hudutname (vakfın hudutlarını belirten belge) vakfiye ve berat-ı alışanları mevcut ve muntazam olup usulî dairesinde (gereği gibi) vazifelerine devam eyledikleri ve hakikat-ı hâlde (gerçeklerin) bundan ibaret bulunduğu bit-tahkik (tahkikatla) anlaşılmağla ol veçhile iş bu bir kıt'a şahadetnamemiz bit-tanzim makam-ı aidiye (ilgili makama) tahriren (yazılarak) takdim kılındı.

Buna bağlı küçük bir kağıtta "Şeyh Turesan Türbesi hakkında Nevşehir Evkaf Memurluğundan Ürgüp Kaimi Makamlığına 12 Mart sene 328 (25 Mart 1912) tarih ve 10 numarada tahrirat-ı resmiyesi (resmî yazısı) vürud itmiştir (gelmiştir)" ibaresi kayıtlıdır.

Buradan anlaşıldığına göre, herhâlde bir şikâyet üzerine Ürgüp Kaymakamlığının talebi ile Nevşehir Vakıf Memurluğunca (o tarihte böyle bir daire varmış) tekke görevlilerinin kışın ve yazın nasıl görev yaptıkları hakkında bir tahkikat yaptırılmıştır. 1912 senesinde yapılan bu tahkikattan, o tarihte vakıf görevlilerinin elinde vakfiyeden ayrı bir hudutnamenin, vakfiyenin

aslının ve vakfa padişahlarca verilmiş fermanların bulunduğu anlaşılmaktadır. Bugün bunlar maalesef bulunamamıştır, varsa dahi kimde olduğu belli değildir. Bu şahadetnamenin küçük farklılıklarla ikinci bir sureti daha çıkarılmıştır. Buradaki metin bu ikisi karşılaştırılarak yazılmıştır.

1329 (Miladi 1913) senesinde vakıf harcamalarının yapılabilmesi için onay alınması hususunda yazılan dilekçe

Badi İlm-i beyanlarımız budur ki,

İncesu kazasına bir saat karib (yakın) mesafede bu lunan Ürgüp Baş karyesi civarında Sultanım Dağı'nda medfun Şeyh Türesan Veli-kuddise sırruhü'l-ala- hazretlerinin türbe-i şerifleri elyövm mamur ve mevcut olduğu gibi evladından Şeyh Mehmed Arif ve Ömer ve Mustafa ve Hafız Mehmed ve diğer Mustafa ve diğer Mehmed ve Münir ve İmam Yusuf Efendiler ber-hayat (hayatta) olup türbe-i mezkûre derununda (içinde) şart-ı vakıf üzere eday-ı hizmet etmekte müdâvim (devamlı) bulunduklarından bu kerre üç yüz yirmi dokuz senesi Kayseri ve Nevşehir Evkaf sandıklarından alel usul alınacak aidat ve muhassasatıyla (tahsisatıyla), ayrıca sene-i mezkûrede İmam Yusuf Efendi tarafından it'am-ı taam (yemek yedirilmesi) ve ikad-ı kanadil (kandillerin yakılması) ve sair mesarifat olan bin beş yüz guruşun yerlerine itası (ödenmesi) hususunda lazım gelen iki kıta recayat mazbatasının (istek onayının) tanzimi babında (için) iş bu ilm-i beyanlarımız (dilekçemiz) takdim kılındı.

Vakıf Evladından Şeyh-zade Yusuf Efendi'nin İncesu kazası Meclis idare azalığına seçildiğine dair 9 Temmuz 1335 (M. 1919) tarihli mazbata

Şuray-ı Devlet'in gayri devirden mesalih-i şahsiyeye dair verilen mazbatalara mahsus varakadır

Maliye Nezareti Evrak-ı Nakdiye ve Levazımat Müdüriyeti İncesu'da Şehzade Yusuf Efendiye

İncesu kazası Meclis İdare Azasından Berberzade Mehmed Ağ'a'nın sui-istimaline mebni (yanlış işi için) azli sebebiyle inhilal eden (boşalan) azalığa intihabta (seçime) dahil (katılmanız) ve evsaf-ı matlubeyi (istenilen vasıfları) haiz olduğunuza mebni tayininiz tensib edilmiş olduğundan muayyen günlerde meclise devam ile kavanin (kanunlar) ve nizam-ı mer'ie (yürürlükteki düzenlemeler) dairesinde muamele ifasına itina olunması beyanıyla iş bu buyruldu (talimat) Müstakil Kayseri Mutasarrıflığı makamından tastir ve tesyir kılındı (yazıldı ve gönderildi).

Ba 9 Temmuz 335 Kayseri Mutasarrıfı Ali Ulvi (1919)

(Mühür)

Yusuf Efendi'nin 1336 (M. 1920) senesinde de Meclis İdare azalığına seçildiğine dair mazbata

Müstakil Kayseri Sancağı Mutasarrıflığı (Mühür) Mazbata 2013/27

İncesulu Şehzade Yusuf Efendi'ye Meclis-i idare-i Kaza azasından Münir Efendinin vuku-ı istifasına mebni intihap (seçim) mazbatasına nazaran (göre) zat-ı behiyyelerinin (güzel zâtının) ikinci derecede rey kazanmış bulunmanız hasebiyle mezkûr azalığa tayininiz tensib edilmiştir.

Muayyen günlerde meclise devam olunarak kavanin ve nizam-ı meriye dairesinde ifay-ı muameleye itina olunması beyanıyla işbu buyruldu, müstakil Kayseri Mutasarrıflığı makamından tastir ve teşyir kılındı. Ba 8 Nisan sene 336.

Kayseri Mutasarrıfı (İmza)

24 Rebiülevvel 1336 (M. 7 Ocak 1918) tarihli, Vekaletname

İncesu kasabasının nefis (merkez) kasabası mahallatından (mahalelerinden) Kara Koyunlu Mahallesi ahalisinden olup Şeyh Turesan Veli - Kuddise sırruhü'l ala- hazretlerinin zaviyesinde be- berat-ı alişan (padişahın fermanıyla) tevliyet ciheti mutasarrıfı (mütevellisi) Şeyh Ömer Efendi İbni Hasan ile meşihat ve tevliyet cihetlerinin inabe mutasarrıfı (şeyhlik ve mütevelliliğin vekili) Şeyh İlyas Efendi İbni Hüseyin, Kazay-ı mezkûr (adı geçen ilçe) mahkemesinde makud (akdedilen) meclis-i şer'iyede (mahkemede) vazife-darende (görev yapan) Şeyh Yusuf Efendi İbni Musa muvacehesinde (yanında) her biri be-tav'a (kendiliklerinden) ikrar-ı tam ve takrir-i kelami düb (kararlı olarak söyleyerek), vazifedar olduğumuz meşihat (şeyhlik) ve tevliyet cihetlerinden ve Vilayet-i Kayseri Evkaf Dairesinde müterakim (hesaplanmış) istihka kımızın alakadar memurlarıyla bil-muhasebe tahakkuk eden meblağı Evkaf dairesi veznesinden ahsukabzan (alıp verme) mazbusunu taraflarımıza irsal ve ibsale (göndermeye ve sipariş etmeye) ve her nevi evrak-ı resmiye ve senedatı kendi imzasıyla tanzim ve tenhim edüb ait olduğu devaire takdim ve tevdie velhasıl husus-ı mezkûrun (zikredilen hususların) mütevakkıf olduğu umurun (yapması gereken işlerin) küllisini (tamamını) ifaya (yapmaya) hazır mumaileyh (adı geçen) Yusuf Efendi, tarafımızdan vekalet-i mutlak-i sahihe-i şeriye ile (kanuni, doğru kesin vekaletle) vekil-i murahhas ve müfeuz (yetkili ve izinli vekil) nasb ve tayin eyledik dediklerinde mumaileyh Yusuf Efendi dahi vekalet-i mezkûreyi şariat-ı mezkûre dairesinde kabul ve hizmet-i lazimesini kemayenbeği (tam olarak) edaya taahhüt ve iltizam eylediği mahuvaki (vuku bularak) bittaleb ketbolundu (talep üzerine yazıldı) Fi yömmirrabi işrin şehri-ı rebiiülevvel li-seneti sitte ve selasin ve mieteyn ve elf (24 Rebiülevvel 1336-7 Ocak 1918)

Yine İncesu'nun Saraycık köyünde aslında Şeyh Turesan Vakfı'na ait olan dört parça bağı kullanan (tasarruf eden) bir kısım şahsa mülkiyetinin verilmesi (temlik edilmesi) hakkında dört adet temlikname bulunmaktadır. 28 Zilkade 1221-23 Kanunievvel 1290 (6 Ocak 1875) tarihli temlikhanemelerden birinin metni şöyledir

En'canib-i nezaret-i evkaf-ı hümayun

İdare-i haremeyn-i Muhteremeynden Mülhak Şeyh Turesan Efendi Vakf-ı Şerifi

İlmihaber cetvelinin varaka numarası :62 İlmihaber cetvelinin defter numarası: 18 (Mühür)

Bais-i tahrir-i senet oldur ki;

Evkaf-ı Hümayun Hazinesine Kayseri Evkaf Müdürlüğü tarafından vürüd eden (gönderilen) balada (yukarıda) numaraları muharrer (yazılı) ilmihaber (tutanak) cetvelinden müsteban olduğu (anlaşıldığı) veçhile Kayseri sancağında İncesu kazasında Saraycık karyesinde (köyünde) köy

yerinde kâin, mumaileyh Şeyh Turesan Efendi Vakf-ı şerifi müstemilatından, bir tarafı Bekir Ağa Bağı, bir tarafı Gül Ağa Bağı, bir tarafı Veli Ağa Bağı, bir tarafı tarik-i am (umumi yol) ile mahdut (çevrili) tahminen bir dönüm aşar-ı şeriyeli (aşar vergili) bir kıta bağ yerinin dört hisse itibarı ile bir hissesine mutasarrıf olan saadetli Hacı Kasım Paşa bini İsmail Bey, hisse-i mezkum, hüsn-i rızasıyla Hacı Kasım Paşazade Hacı Rauf Beyefendi'ye kırk kuruşa katiyen (kesin olarak) ferağ ve takrir etmekle, beher sene aşar-ı şer'iyesini ifa etmek üzere, ber mücib-i şurüt-ı evkaf (vakfin şartları uyarınca), mumaileyh (adı geçen) Hacı Rauf Beyefendinin dörtte bir hisse bağ yerinin zabt ve tasarrufuna izin verildiğini müşir (gösteren) iş bu temlik ifa kılındı. 28 Zilkade 1291 ve 23 Kanunievvel 1290 Müstakil Kayseri Sancağı Mutasarrıflığı 1330 (Mühür)

5579/87

Mazbata (Mühür)

Elyövm kayıt olunduğu defterin cilt numarası: Elyövm kayıt olunduğu defterin varak (sahife) numarası: 8. [Görüldüğü gibi Vakfın yerine bir şekilde sahip olmuş bir kişi, vakfın resmen müsaadesi ile bu yeri bir başka kişiye (burada oğluna) devretmektedir. Bu şekilde, aynı yerde, aynı tarihte ve aynı defter numarası ve 63, 64 ve 82 sayfa numaraları ile bir parça bağ yeri yine Hacı Kasım Paşa'nın oğlu Rauf Bey'e devredilmiş, iki parça da on yıldır kullanan şahıslar olan Babalık Ömer Ağa ve Kayserili Mustafa Ağa'ya temlik edilmiştir.]

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden son olarak alınan ve bilinen mütevellilikle ilgili kısa bilgi şöyledir:

Esas: 14914683

1- 9/2-4683 Ürgüp'te Şeyh Turesan Zaviyesi Vakfı

Sülesan (üçtebir) hisse ile mütevellilik ve zaviye şeyhliği Şeyh Osman 26 Şaban 1287 tarihinde müteveli olmuş, ölümünden sonra oğlu Recep Efendi'ye tevcih olunmuş.

Sülüs hisse mütevellik ve şeyhlik Emrullah Efendi'ye 5 Cemaziyelevvel 1294 tarihinde tevcih olunmuş, ölümünden sonra oğlu Şeyh Mehmet Lütfü Efendi'ye 1322 de tevcih olunmuş.

ŞEYH TURESAN VELİ HAKKINDAKİ MENKİBELER

Şeyh Turesan Veli hakkında tarihî kayıtlar yanında, halk arasında yaşamış ve bugünlere kadar gelmiş bir kısım menkıbeler (hikayeler) de bulunmaktadır. Bunları ilk defa 1846'da İncesu'da doğan azınlıklardan İncesulu araştırmacı öğretmen olan Jean Nicolaides derlemiştir. Bir kısmı bu şahsın topladığı bilgilere ait olan "Anadolu'nun Halk Hikayeleri" ismi ile 1889'da Paris'te basılan dört büyük bölümlü kitabın ikinci bölümü Türkçeye çevrilmiştir. Burada Şeyh Turesan Veli ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır:

Alâeddin (I. Alâeddin Keykubad) Konya Selçuklu Sultanı iken, İran'da bulunan Horasanlı yetmiş bin derviş oradaki karışıklıklar sebebi ile (Moğollar'ın İran'a girmeleri) Anadolu'ya sığınmaya karar verirler.

Alâeddin Keykubad bu yetmiş bin dervişi kabul eder. Onlara en büyük misafirperverlik gösterir. Onları buraya yerleştirmek için birçok hediyeler verir ve şeyhlerine en verimli topraklar ve en geniş imtiyazları bağışlar.

Bu şeyhlerden biri olan “Şeyh Turesan Veli” Konya Selçuklu Sarayı’nda büyük bir itibar kazanır, hatta sultanın mühürdarı olur. Şeyh Tür Hasan Veli’nin fazilet sahibi hanımı da sultanın hanımının gözde nedimesi hâline gelir.

Daha sonra Şeyh Turesan Veli ile birlikte bu yetmiş bin dervişin başka bir şeyhi olan Şeyh Çoban’ı, Alâeddin Keykubad Erciyes Dağı yakınındaki verimli topraklara yerleştirir.

Şeyh Turesan Veli şimdi mezarının bulunduğu Tekke Dağı’nın tepesine yerleşir. Şeyh Çoban ise Erciyes Dağı’nın batı yamacında şimdi onun adını taşıyan bölgeye (Şeyh Şaban köyüne) yerleşir.

Osmanlı Sultanı Murat, Bağdat Seferi’ne giderken ordusu ile Şeyh Tür Hasan Veli ve Şeyh Çoban’ın toprakları arasındaki oavadan geçerken iki şeyh dağdan inip sultan ve yanındakilere misafirperverlik gösterirler. Bu şeyhlerin geldiğini gören Sultan Murat attan inerek onlara saygı gösterir, bir müddet şeyhlerin yanında yürüyerek onlardan düşman hakkında bilgi ister. Ordu bu görüşme sebebi ile oyalanmaktan sabırsızlanır. Sultan Murat onlara” yürüyün ama yavaş, yavaş” diye emreder. Ondan sonra bu ovanın adı “Yavaş” olur.

Sultan Murat kendi kendine şeyhlerin onu ve ordusunu doyurmak için yiyeceği nereden bulacaklarını düşünerek onların davetini kabul etmek istemez. Ama iki ihtiyarın ısrarı karşısında onları reddedemez. Hâlbuki Şeyh Turesan Veli’nin ancak bir kişiyi doyuracak biraz bulguru vardır. Şeyh Çoban’ın ise bir topak tereyağı ve bir zembil yulafı vardır. İki şeyh erzaklarını birleştirip pilav hazırlarlar. Bu pilavla sultan ve ordusunu doyururlar. Şeyh Çoban’ın yulafı da ordunun atlarını doyurur.

Şeyh Turesan Veli ile Şeyh Çoban Sultan Alâeddin Keykubad’ın kendilerine ihsan buyurduğu toprakları paylaşmak için bir araya gelirler. Şeyh Çoban Erciyes Dağı’ndan aldığı kocaman bir taş “bu taşın düştüğü yer bize sınır olsun” diyerek fırlatır. Üç yüz kilo gelen bu taş Erciyes Dağı’ndan bir günlük mesafede bugün Şeyh Çoban’ın türbesinin bulunduğu yere düşer. Mübarek Şeyh bu taş öyle kuvvetle sıkılmıştır ki parmaklarının izi bu taşta çıkmıştır. Velinin mezarının yanında başka bir kaya üzerinde atının nal izleri bulunmaktadır. (Bu hikaye esasen Şeyh Turesan Veli için anlatılır.)

Şeyh Turesan Veli dünyadaki en faziletli insanlardan biri olup Allah (C. C.) nazarında büyük bir veli idi. Kanaatkârlığı aşırı derecede olup bütün hayatı boyunca siyah taştan sofrası üzerinde bulgur pilavı yedi. Çevredeki insanlar onun varlık içinde böyle yapmasına şaşıyorlar ve taş sofrası dikkatlerini çekiyordu. Onun birçok hanımdan kırk çocuğu olur. Onlar da kendisi gibi sade şekilde yaşarlar ve örnek insan olurlar. Hatta bunlardan birisi keramet sahibi olup kuşlarla yabani tavşanlar bu adama gelip yumurta ve yavru zamanlarında avcıların kendilerini avladıklarından şikayette bulunurlar. Bunun üzerine bu zat Erciyes Dağı civarında avcıların kuşları ve diğer hayvanları avlamalarına engel olur. Son zamanlara kadar Tekke Dağı’nda avlanmak yasaktı.

Bugün yine İncesu ve çevresinde yukarıdaki menkıbelere yakın olarak anlatılan hikayeler anlatılmaktadır. Şeyh Turesan Veli Tekkesi'nin kapısı önünde bulunan delikli taşla ilgili olan menkıbe şöyledir:

Alâeddin Keykubad'ın hanımı Hunat Hatun Şeyh'e çok hürmet gösterir ona yardımcı olmak istermiş. Çünkü Şeyh onu Hristiyan iken Müslüman etmiş. Hatun bu şekilde ona yardımda ısrar edince Şeyh o zaman keramet göstererek eline büyükçe bir taş alıp bu taşı attığında düştüğü yere bir tekke ve türbe yaptırmasını söylemiştir. Sonra birkaç kişinin yerinden kaldıramayacağı bu kaya parçasını fırlatmış taş hızla giderken önce ona "yavaş taşım yavaş" demiş. O anda taşın geçtiği yer "Yavaş" ismini almış, sonra yine taş "tekne taşım tekne" demiş ve taş bu söz üzerine orada durmuş. Halk da bu sözü "tekke" diye anlamış ve buraya "Tekke Dağı" ismini vermiş. Hunat Hatun'da taşın durduğu bu yere tekke ve türbe yaptırıp etrafındaki çok büyük araziye ona bağışlamış. (Bu hikayedeki tekne kelimesi belki durmak, oturmak manasında olan Arapça sekne sekine kelimesi idi). Şeyhin attığı taş bugün orada durmakta olup taş üzerinde boydan boya delik olarak parmağının izi ve kılıcının izi bulunmaktadır. Yine dağda bugün kaybolmuş atının ayaklarının izleri vardı. Şeyh başka bir kerameti ile dağın tepesinden, asasını vurarak su çıkartmıştır. Bugün "Asa" denen bu pınar, tekkenin batısında, üç yüz metre kadar uzakta bulunmaktadır.

Bütün bu menkıbelerde tarihî bilgiler vardır. Alâeddin Keykubad ve Hunat Hatun, Selçuklular'ın en önemli sultanı ve valide sultanıdır. Gerçekten Şeyh Turesan Vakfı'nı, Hunat Hatun kurmuş ve tekkeyi yaptırmıştır. Alâeddin Keykubad zamanında doğudan Moğol, Cengiz tehlikesi zuhur etmiş ve Anadolu'ya göçler hızlanmıştır. Bu arada Mevlânâ, babası Bahaeddin Veled, ve Seyyid Burhâneddin de Anadolu'ya gelmiş, Selçuklu devlet adamlarından himaye görmüşlerdir. Bağdat Seferi'ne çıkan IV. Murad kıssası, Selçuklu Sultanı veya beylerinden biri ve belki Doğu Seferi'ne çıkan Alâeddin Keykubad veya Moğollar üzerine giden Hunat Hatun'un oğlu Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev üzerine olmalıdır. Halk Şeyh Çoban'ın Tekke Dağı'nın doğu karşısında bulunan Erciyes eteklerinde İncesu'nun, Şeyh Şaban köyünde medfun Şeyh Şaban-ı Veli olduğunu söylemekte ve onun Şeyh Turesan Veli'nin kardeşi olduğunu belirtmektedirler. Aynı köyde köy içindeki bu türbeden başka doğusundaki sarp tepe üzerinde Emir Çoban'ın yaptırmış bulunduğu halkın "Evliya" dediği bir Selçuklu türbesi daha bulunmaktadır. Şeyh Çoban ismi ile asıl tekke (zaviye) ve türbenin Kulpak köyü hududunda olduğu yukarıda belirtilmiştir.

ŞEYH TURESAN VELİ VAKFI VE TEKKE'Sİ'NİN BUGÜNKÜ DURUMU

Şeyh Turesan Veli Vakfı, yukarıdaki belgelerden de anlaşılacağı üzere 1920'li yıllara kadar gelmiş, bu tarihten sonra evlattan ilgilenen kimse bulunmadığından, evlat eli ile idare edilen (mülhak) vakıf şeklinden çıkıp ilgisiz kalmış, Vakıflar Genel Müdürlüğü de alakadar olmadığından emlakının kaydı da yapılamamıştır. Dağda bulunan tekkesi bakımsız kalmış, yine çoğunluğu dağlık bölgedeki vakıf arazisi ya kadastro harici kalıp kaydolmamış, yahut da yerleşme alanlarında temlik veya işgal edilerek elden çıkmıştır. Öyle ki bugün bu kadar büyük Şeyh Turesan Veli Vakfı'ndan tapu kaydı olan hiçbir emlak bulunmamaktadır. İşgal dışındaki arazinin ve zaviyenin vakfı adına tescili için yakın zamanlarda kadastro tespit davası Vakıflar Kayseri Bölge Müdürlüğü

görevimiz esnasında açmış idik. Ancak davaya halktan bilirkişi ve şahit olarak pek yardımcı olan çıkmamakta ve dava uzamaktadır. Ama en azından dava açılmış, geç de olsa vakfı yeniden tapuya tescil etme imkânı doğmuş olmaktadır. (Son zamanlarda tekke ve vakıf arazi vakıflara geçmiştir.

Şeyh Turesan Veli sülalesinden İncesu'da bugün kimler bulunmakta, tam olarak tespit edilmiş değildir. Bir kısım ailelerin onun ahfadından olduğu ve vakıfla ilgilerinin bulunduğu bilinmektedir. Vakfın son mütevellilerinin Vakıflar Genel Müdürlüğünden bir listesini alması, oradaki yetkilinin anlaşılabilir menfi tutumu sebebi ile mümkün olamamıştır. Ancak son mütevellî ve diğer hak sahiplerinin büyük bir kısmı, yukarıda metinlerini verdiğimiz belgelerde bulunmaktadır.

İNCESU ÇEVRESİNDE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİNE AİT YEDİ ZAVİYE (TEKKE) TÜRBE

İncesu ilçesi çevresinde, ilçe merkezi sınırlarında ve bağlı köylerde Selçuklu ve Beylikler Dönemi'ne ait, yani XIII., XIV. ve XV. yüzyıllardan kalma yedi zaviye-tekke ve bu tekkelerin kurucu şeyhlerinin mezarları bulunmaktadır. Bunlar, hemen İncesu merkezi yakınında Tekke Dağı'nda Şeyh Turesan Zaviyesi, Şeyh Şaban ve Kulpak köyleri arasında, Erciyes'in göğsünde bulunan Evliya Dağı'nda Şeyh Çoban Zaviyesi (Türbesi), Şeyh Şaban köyü içerisindeki Şeyh Şaban (Pehlivan Gâzi) Zaviyesi, Subaşı (Eski Çalbulma) ve Şeyh Şaban köyü arasında Omuzu Güçlü (Gürzlü) Zaviyesi, Kızılören köyü ve Omuzu Güçlü Zaviyesi arasında Seyid Ahmet Kumari Zaviyesi, Kızılören ve Sarı Kürklü köylerinin vakfedildiği Şeyh Hasan ve Hasun Bey Zaviyesi ile Küllü köyünde Bostancı (Bahaeddin) Çelebi Zaviyesi ve türbeleridir. Bunlardan Küllü köyündeki tekke-türbe ve Hasun Bey Zaviyesi hariç diğerleri ayakta.

Erciyes Dağı eteklerinde ve İncesu çevresinde تنها yerlerde erken dönemlerde böyle çok miktarda tekke ve zaviyelerin bulunması, Alp-Eren dediğimiz tekke şeyhleri ve zatların buralarda faaliyet göstermesinin bir sebebi olmalıdır. İncesu, Hristiyanlığın ilk merkezlerinden olan ve çok yoğun yerleşim ve Hristiyanlık faaliyetlere sahne olan Ürgüp, Göreme ve İhlara Vadisi'ne geçiş ve sınır noktasında bulunmaktadır. Anadolu'nun fethi ile buraların birer Türk-İslam yurdu hâline getirilmesi, buradaki Hristiyan olsun, Müslüman olsun insanların ırşat edilmesi, yani aydınlatılması bunlar ve bunun gibi şeyhler vasıtası ile olmuştur. Kuş uçmaz, kervan geçmez yerlere yerleşen bu zatlar buralarda çok zaman devlet ileri gelenlerinin vakıf ve hayır desteği ile desteklenerek mütevazı binalarını yapmıştır, buralarda yarı münzevi şekilde etrafına toplanan dervişlere kendi inanç ve felsefelerinin öğretim ve eğitimlerini verdikleri gibi, gelen geçen misafirleri ağırlamışlar ve nihayet bu ıssız bölgelerin emniyetini sağlamışlardır. Yetiştirdiği müritler de gittikleri başka bölgelerde aynı faaliyeti devam ettirmişlerdir.

Halk arasında büyük itibar gören bu şeyhlere ait birçok keramet hikayeleri anlatılabilmiştir. Onların türbe ve tekkeleri bugün de önemli ziyaretgahlardır. Onlar halka maddi bakımdan yük olmamışlar, ihtiyaçlarını kendilerine tahsis edilen vakıf araziden veya çevreden, çok zaman bizzat çalışarak karşılamışlardır. Zaten yaşama felsefeleri ihtiyaçların en asgari seviyeden karşılanması şeklindedir. Onların inançları, sahip oldukları en az ve sıradan nimetlerin şükrünün yaratıcısı

eda edilmesi kaygısını ön plana çıkarmakta ve bu hayat tarzı içinde ömürlerini geçirmekte idiler. Onlar saraylardan itibaren gördükleri hâlde, oralara yaklaşmamışlar ve ne kadar zorlukla yaşanacağı gözle görünen dağ başlarını mesken tutmuşlardır. İktidara keramet göstermişler, irşat etmişler ancak onlardan uzak durmuşlardır. Ancak iktidar (sultanlar) da onları, kurdukları vakıflarla desteklemişlerdir. Şimdi bu yedi tekke-zaviye (türbe) ile bunları kuran ve isimlerini veren şeyhler hakkında bulabildiğimiz bilgileri nakledelim:

ŞEYH TURESAN ZAVİYESİ

İncesu merkezinin güneyinde Tekke Dağı'nda, İncesu'dan Başdere kasabasına ve oradan da Ürgüp'e giden, vakfiyeye göre Ulu Yol ismini alan güzergah üzerinde, bu yoldan 1 km kadar kuzeye ayrılan tali yolun sonunda, yine vakıf kayıtlarına göre Sultanım mevkiinde bulunan zaviye bugün XIII. yüzyıl Selçuklu Devri'nden kalan tek örnek durumundadır.

Zaviyenin kitabesinde tercüme olarak şöyle yazılıdır: Bu meşhed (şehitlik, türbe) nin yapımı, Keykubad'ın oğlu Büyük Sultan, Arap ve Acem sultanlarının sultanı, fatih, Müminlerin Emiri (devrin Abbasi Halifesi)'nin vekili, Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanat günlerinde Büyük Melike dinin ve dünyanın temiz hanımı hayrat sahibi (Mahperi Hunat Hatun) tarafından H. 640/M. 1242/43 senesinde emredildi.

Kitabe yerinden düşerek kırılmış ve bazı yerleri kaybolmuştur. Bu hâliyle tekrar yerine yerleştirilmiştir. Tercümede eksik kısımlar, Hunat Hatun'un Kayseri'deki Hunat Külliyesi kitabelerine göre tamamlanmış, yer darlığından rakamla yazılan tarih onarım sırasında tespit edilmiştir.

Kitabenin Arapça okunuşunu birinci bölümde görebilirsiniz.

Hunat Hatun bilindiği üzere Anadolu Selçukluları'nın büyük sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın zevcesi olup kendisinden sonra tahta çıkan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in de annesidir. Çok büyük hayırsever olan valide sultan, Şeyh Turesan Zaviyesi dâhil bütün hayratını oğlunun sultanlığı zamanında (1237-1245) yapmıştır. Onun Kayseri'de cami, hamam ve medreseden oluşan meşhur külliyesi ve bu zaviyesinden başka Tokat (Pazar) ve Yozgat (Çekerek) arasına dört büyük kervansarayı bulunmaktadır ve bütün bu hayratını, buralara tahsis ettiği geniş vakıfları ile de desteklemiştir. Ürgüp ve Turhal onun ayrıca kendisine temlik edilmiş (gelirleri tahsis edilmiş) mülkleri idi.¹

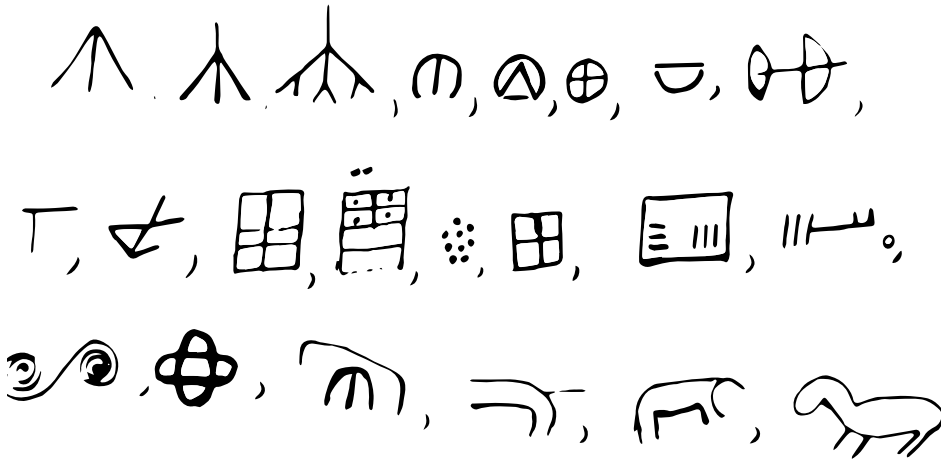
Hunat Hatun kendisine tahsisli Ürgüp'ün Başdere (eski Başköy) kasabası ile İncesu'nun Saraycık beldesi arasındaki yüzlerce dönüm araziye, bir rivayete göre kendisinin mürşidi olan Şeyh

¹ H. 992/M. 1584 tarihli Başbakanlık Osmanlı arşivinde bulunan Niğde Tahrir Defteri'nde 3 Şaban 1140 (M. 1728) tarihli bir pusulada Develi'ye bağlı Aygöz köyünün malikânesinin Hunat Hatun Zaviyesi Vakfı olduğu, ancak zaviyenin harap ve vakıf evladı da kalmamış olduğundan vakfın gelirlerini Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de yaptırmış olduğu caminin vakfına aktarmış olduğu kayıtlıdır. Prof. Dr. Refet Yinanç - Prof. Dr. Mesut Elibüyük, Kayseri İli Tahrir Defterleri, Kayseri 2009, C. II, s. 632. Buradan Hunat Hatun'un adı geçen köyde bir zaviyesinin daha bulunduğunu ve bunun sonradan yıkılıp yok olmuş olduğunu anlamış bulunuyoruz. Yine Kayseri'de çevresi (Cırgalan) vakfı olan ve Pazar'daki hanının planının aynısı olup taşçı işaretleri de birebir Kayseri'deki külliyesi ile benzerlik gösteren harap Cırgalan Hanı'nın da Hunat Hatun'a ait olduğunu düşünmekteyim.

Turesan Veli'ye vakıf olarak tahsis etmiş ve ona bu arazi içinde Tekke Dağı'nın üzerinde (herhâlde burasını Şeyh Turesan Veli tercih etmiştir, rivayete göre de şeyh tekkenin yerini kerametle tespit etmiştir) bir de tekke yaptırmıştır. Ancak vakfiye tarihinde (H. 638/M. 1240) hayatta olan şeyh, tekkenin bitiş tarihi olan H. 640/M. 1243 tarihinde vefat etmiş olduğundan tekke kitabesinde bina şehitlik, türbe olarak belirtilmiş ve mezarı da tekke içinde yer almıştır.

Hunat Hatun'un Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde tercümesi olan vakfiyesi ile, vakfiye tarihinde hayatta olan şeyhe, bahsi geçen çok büyük araziyi vakfetmiş, şeyhin ölümünden sonra da vakıf arazinin onun yerine geçecek evladı tarafından kullanılmasını şart koşmuştur. 19. yüzyılda alınan kararlar, diğer vakıflarda olduğu gibi eldeki vakfiyelerin suretlerinin alınması esnasında Haremeyn vakıflarına dâhil edilen bu vakfın vakfiyesinin de Arapça aslından tercüme edilerek sureti alınıp, aslı, vakfiyeyi elinde tutan evladına iade edilmiş ve onlar tarafından da kaybedilmiştir. Ancak bu tercümede çok fazla hata yapılmıştır. Bu hataların başında vakfiyenin tarihi gelmektedir. Hicri 598 olarak tercüme edilen tarihin Hunat Hatun'un yaşadığı dönemle alakasının olmadığı açıktır. Burada birler hanesini doğru kabul edersek bu tarih H. 638/M. 1240-41 olacaktır ki bu akla çok yakındır.

Zaviyenin yapısına gelince, çevreden temin edilen küçük ebat kesme taşlarla inşa edilmiş olan binaya basık kemerli cümle kapısından girilince ortada uzun bir hol, sol tarafta türbe ve mescit, sağ tarafta ise hücre ve mutfak bulunmaktadır. Holün sağından dama çıkan orijinal taş basamaklar ve iki takviye kemerin desteklediği tonozun oluşturduğu tavanın ortasında küçük sembolik bir kubbe bulunmaktadır. Diğer bölümlerin de tamamının tavanı tonozludur. Holün sonunda sohbet sekisi vardır. Mescit mihrabı basit taş tezyintıyla orijinaldir. Türbedeki sanduka yığma olarak inşa edilmiş olup sonradan yapılmıştır. Kitabeli mezar taşı yoktur. Cümle kapısının sağından yine bir tonozlu girişle tekkenin kuzeyini boydan boya kaplayan hana geçilir. Burası sonradan mezarlık olmuştur. Binanın dış cephe taşlarının bazıları üzerinde yapıyı yapan ustalara ait, devrin adeti gereği birçok usta işaretleri bulunmaktadır. Bunlardan bizim tespit edebildiğimiz şunlardır:

Ancak yakın zamanlarda bu taşlar üzerine bilinçsizce yazılan yazılar orijinal usta işaretlerinin ayırt edilmesini zorlaştırmıştır. Tekke su ihtiyacını bugün de faal olan ve “asa” denilen yakınındaki kaynaktan temin ediyordu.

Bölgenin kesin olarak Osmanlılara geçtiği Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılan ilk tahrirlerden olan Karaman Eyaleti’nin H. 881/M. 1476 tarihli vakıf tahririnde Ürgüp Vilayeti (?) vakıfları arasında “Sultan Turesan Zaviyesi Vakfı - Turesan Dağı’nda” başlığı ile kaydedilen vakfın altında “Vakfeden Huand Hatun Sultan Alâeddin’in zevcesidir. Şeyh Sevindik adlı azizi şeyh nasbetmiş. O zamandan bugüne gelince evlat tasarruflarında imiş. İbrahim Bey’in (Karamanoğlu) dahi mektupları vardır. Eski vakıf Turesan köyünün (?) hizmetkarlarının örfiyesi (bir vergi) timara. Şeyh Sevindik’in bazı hizmetkarları ki Sarnıç (?) ve Saraycık mezrasını ekerler²

Şeyh Turesan evladından Şeyh Sevindik isimli bir şeyh vakfa mütevellî ve şeyh olmuş, vakıfta meşhur olan bu zatın ismi ile anılır olmuştur. Vakfa ait olduğu belirtilen köylerden Saraycık hariç diğerleri malum değildir.

Yine zaviye hakkında yayınlamış bulunduğumuz baştaki belgelere ilave olarak arşivden elde ettiğimiz (Evkaf Defteri Sr. No. 2359) muhasebe kaydı bulunmaktadır. Burada, Rumi 1291, Miladi 1875 senesi Haziran başından Ağustos sonuna kadar vakfın kiraya verdiği tarlaların kiracıları ve bunların her birinden alınan kiralara üç aylık dökümü, “Haremeyn-i Muhteremeyne Tabi Evkaf-ı Mülhakadan Alâüddeve(!) Hunat Hatun, namı diğer Şeyh Turesan Vakfı” başlığı altında dört sayfa (defter) olarak vakfın gelirlerinin yazıldığı muhasebe evrakı, Evkafı Hümayun Hazinesi Defferhane-i Hakaniye’sine sunulmuştur.

Hunat Hatun’un yapmış olduğu bu Şeyh Turesan Vakfı’nın kendi üzerinde tescilli hiçbir emlakı maalesef bugün bulunmamaktadır. Vakfın İncesu çevresindeki gayrimenkullerinin çoğu özel mülkiyete geçmiş, tekkenin bulunduğu dağlık kısım ise tescil harici bırakılmıştır. Bu duruma XX. asır başında vakfı terk eden evlat ve vakıflar idaresi sebep olmuştur. Tekke ve işgal harici olan arazinin, vakfı adına tescili için açılan dava halkın yardımcı olmaması sebebi ile neticelenememiştir. Acilen, kalan bütün arazinin tescilinin yapılması gerekmektedir. (Son zamanlarda kalan çok büyük vakıf arazi vakıf adına tescil edilmiştir.)

Tekkenin bakımını bugün şeyh evladından Şuayip Türker ve arkadaşları yapmaktadırlar. Bunların yaptığı onarımla bina sağlam ve faal hâle gelmiştir. Ayrıca tekke çevresinin tanzimi, yeşillendirilmesi ve hizmet evi de bu şahıslar tarafından yapılmıştır. Her yıl haziran ayında umumi bir toplantı yapılmaktadır. İncesu’dan Başdere’ye gelen, Tekke önünden geçen ve vakfiyede Ulu Yol olarak belirtilen yol, Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından ıslah edilmiş ve yeniden yapılmıştır.

² Prof: Dr. Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 54.

ŞEYH ŞABAN (ÇOBAN) TEKKESİ- TÜRBEŞİ

İncesu'nun güneydoğusunda bulunan ve bugün Şeyh Şaban ismi ile anılan köy eski kayıtlarda Şeyh Çoban olarak geçmektedir. Köy bu ismini, bitişğinde, Erciyes Dağı eteğinde bulunan ve Evliya Dağı diye isimlendirilen sarp tepedeki, konumuz olan Emir Çoban Türbe-Tekkesi'nden almış olmalıdır. Yine köy içinde Şeyh Şaban ismi ile anılan bir tekke-türbe daha bulunmaktadır ki burası yine eski kayıtlarda "Pehlivan Gâzi Zaviyesi" olarak geçmektedir.

Her iki türbe hakkında daha önce Vakıflar Dergisinde yayınlanan bir makalemizde bilgi verilmişti.³

Şeyh Çoban Zaviyesi (Türbesi), bugünkü adı ile Şeyh Şaban köyü ile Kulpak köyü arasındadır. Bu sebeple tekkenin genellikle Kulpak köyünde olduğu belirtilmiştir. Buna ait elde ettiğimiz ilk kayıtlar, 15 ve 16. yüzyıl Osmanlı Vakıf ve Emlak kayıtlarında bulunmaktadır. Kulpak ve Şeyh Çoban (Şaban) köyleri o tarihlerde Develi'ye bağlı idi. XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başında yapılan Karaman Vilayeti (Kayseri bu tarihlerde Karaman Eyaleti'ne bağlı idi) vakıf tahririnde (yazım) bu zaviye "Vakf-ı Zaviye-i Şeyh Çoban-ı Kulpak tabii Develi" başlığı altında ve "An-karye-i Kulpak, tabi-i Develi" açıklaması ile kaydedilmiş ve vakfın toplam gelirlerinin 1500 akçe olduğu belirtilmiştir.⁴ Yine Hicri 992, Miladi 1584 tarihli Niğde Tahrir Defterinde (o tarihte Develi ve çevresi Niğde'ye bağlı idi) bu zaviye "Karye-i Kulpak an Vakf-ı Zaviye-i Şeyh Çoban tabi-i Develi" olarak kayıtlıdır.⁵

Bugün de çıkılması bir hayli zor olan bahsi geçen tepede bulunan türbenin dış cephesi ve orijinal kapısı tabiat şartları ile yıkılıp sonradan alelusul yapılmış ise de içten asliyetini muhafaza etmekte, penceresinde ve kapiya ait rastgele yerleştirilmiş eski taşlarında XIII. yüzyıl tezeynatını gösteren süslemeler bulunmaktadır. Türbe tek katlı (Selçuklularda genellikle iki katlı olur) dik-dörtgen planlı, takviye kemerlerin desteklediği tonozla örtülü olup güneyde orijinal mihrabı bulunmaktadır. Kapı güneydoğuda olup doğu ve batıda birer penceresi vardır. Ortada sonradan yenilenmiş sandukası olan türbeye cahil defneciler zarar vermektedirler.

Türbenin kapı üzerinde olması lazım gelen orijinal kitabesi yıkım esnasında buradan düşmüş ve parçalanmış, küçük bir bölümü kaybolmuş olarak türbe içinde bulunmaktadır. Mermer taş üzerine yazılmış üç satırlık Arapça kitabe:

Emere bi-imarete haze'l-kabir fi eyyam

üs-Sultan ül-azam Gıyase'd-dünya ve'd-din

Ebü'l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan Emir Çoban fi sene semanın ve sittemie yazılıdır.

³ M. Erol Yurdakul- Mehmet Çayırdağ, Kayseri Erciyes Dağı Eteklerinde Bulunan İki Türbe, *Vakıflar Dergisi* 1978, S. XII, s. 163-178.

⁴ Seyit Ali Kahraman, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilayeti Vakıfları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No. 64, Kayseri 2009, S. 261.

⁵ Yinanç Elibüyük, C. II, S. 566, No. 16.

Tercümesi: Bu kabrin yapılması Kılıç Arslan oğlu Büyük Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Emir Çoban (tarafından) altı yüz seksen (M. 1281) senesinde emredildi.

Kitabedeki kabir kelimesinin yazılışının kabir değil de ayn (çeşme) olduğu ve kitabenin bir çeşmeye ait olduğunu belirten Prof. Dr. Kerim Türkmen⁶, kitabe yazısı dikkatlice incelendiğinde haklı olduğu görülmektedir. Gerçekten “kabir” olarak okuduğumuz kelimenin açıkça “ayn” ve “ye” harfleri ile çeşme olarak yazıldığı açıktır. Ancak türbenin bulunduğu sarp ve dik dağın tepesine su çıkarmak ve burada bir de çeşme yapmak mümkün olmayacağı gibi, aşağıdaki köylerde (Kulpak ve Şeyh Şaban) böyle bir çeşme kalıntısının, bir pınarın veya su yolu yapısının olmadığı göz önüne alındığında bu kitabenin ancak, devrine de uyan mimariye sahip bu türbeye ait olabileceği düşünülmelidir. Eğer böyle ise burada hattat birbirine çok yakın olan “kabir” ve “ayın” isimlerini karıştırmış olmalıdır. Yoksa aşağıda yok olmuş bir çeşme yapısına ait bir taşın buraya çıkarılması da zor bir ihtimaldir. Böyle bir durum olsa idi; taş aşağıdaki türbeye veya camiye konabilirdi.

Kitabe bir tarafa Osmanlı tahrirlerinde ve vakıf kayıtlarında “Şeyh Çoban Zaviyesi” olarak geçen binaya ismini veren ve bu zaviyeyi yapıp buna bir de vakıf bağladığı anlaşılan Şeyh (Emir) Çoban kim olabilir? Kitabede devrin kuralı olarak ismi üstün unvanlarla yazılmış bulunan Anadolu Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev (saltanat yılları 1266-1284) zamanında H. 678 / M. 1279 tarihinde vuku bulan sahte Selçuklu Şehzadesi olarak belirtilen ve bu sebeple “cimri” lakabı verilen Alâeddin Siyavuş’un isyanı hadisesinde Karahisarlı (şimdiki Yeşilhisar) Emir-i Meclis Çoban Cemal’in ismi geçmektedir.⁷ Emir Çoban, Karamanoğlu Mehmet Bey’in desteği ile isyan edip Selçuklu tahtına iki ay kadar oturan Alâeddin Siyavuş’u yakalayarak, meşru sultan III. Keyhüsrev’e getirmiş ve isyancı şehzadenin feci şekilde hayatına son verilmiştir.

Şeyh Çoban Zaviyesi’nin Rumi 1291 senesi Mart başından Mayıs sonuna kadar üç aylık hasılat listesi elimizdedir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’nden alınan Evkaf Defterinde 23501 no’da kayıtlı muhasebe evrakında “Hademesi mahallinde mevcut olmayan Evkaf-ı mülhakadan Şeyh Çoban Zaviyesi Vakfından Hasılat” başlığı altında vakfın tarlaları, bunların tek tek kimlere kiraya verildiği ve ne kadar kira alındığı, toplamı ile birlikte yazılmıştır. Kayseri’nin evkaf muhasebecisi tarafından tanzim edilen vakfın üç aylık, toplam üç bin otuz sekiz kuruşluk hasılatının ne kadarı mütevelliyeye ve ne kadarı da Evkaf-ı Hümayun Hazinesi’ne verileceği hesap edilerek mahalli komisyon tarafından mühürlenip, Defter-i Hakanı muhasebesine gönderilmiştir. Bu işlemler yapılırken vakfın görevlisinin yerinde mevcut olmadığı da yukarıdaki başlıktan anlaşılmaktadır.

Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk’un yayınlamış bulunduğu yukarıda bahsi geçen 1476 Karaman Eyaleti Vakıf Tahriri’nde Şeyh Çoban Zaviyesi hakkında bir kısım değişik ve karışık bilgiler verilmiştir. Karaman Eyaletine bağlı Develi nahiyesi vakıfları arasında Kulpak köyünde Şeyh Çoban oğlu Hamza ve kardeşi Bali Zaviyesi Vakfı olarak kaydedilen zaviye, Şeyh Çoban’ın o

⁶ Prof. Dr. Kerim Türkmen, Kayseri Tarihi İle İlgili Bazı Yanlışlıkların Giderilmesi, VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, (8-10 Nisan 2002) Bildiriler, Kayseri 2002, s. 775, 776.

⁷ İbn, Bibi, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, Çev. M ... N. Gençosman, Ankara 1941, s. 100; Prof. Dr. Osman Turan Selçuklular Zamanda Türkiye, İst. 1971. s. 568-570.

günkü evladı ile isimlendirilip kaydedilmiştir.⁸ Yine aşağıda geçecek Pehlivan Gâzi Zaviyesi'ni de Şeyh Çoban evladı ile ilişkilendirmiştir.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan 584 nolu ve 1584 tarihli vakıf tahrir defterinde Vakf-ı Zaviye-i Şaban (Çoban olması gerekir) Dede der- kurb-ı Karahisar der liva-ı Niğde" yanı Niğde'ye bağlı Karahisar (Yeşilhisar) yakınında Şaban (Çoban) Dede Zaviyesi vakfı kaydı bulunmaktadır. Vakıf arazisinin de Kayseri'nin Sahra nahiyesine bağlı Cırgalan köyü olduğu, gelir olarak burasının 5282 akçe toplam hasılatı bulunduğu, ayrıca burada bulunan Kutlu Değın Hatun'un harap Köşk Vakfı'nın da bahsi geçen Karahisar'daki Şaban Dede Zaviyesi vakfına ilave edildiği kaydedilmiştir.⁹ Şaban Dede Zaviyesi'nin burada nakledildiği şekilde devrin hiçbir tahririnde adı geçmemektedir. Karahisar yakınında bulunan bir zaviyeye şehrin merkezine yakın Cırgalan köyünün ilave vakıf yapılması ve bu vakfa, İlhanlı ümerasından Emir Şahap'ın hanımı olan ve aynı zamanda İlhanlıların meşhur veziri Emir Çoban'ın torunu bulunan Kutlu Değın (Tiğın) Hatun'un¹⁰ Köşk Vakfı'nın tahsisi de düşündürücüdür. Hâlen mevcut Cırgalan köyü yakınındaki Argıcık arazisinde Haydar Bey ismi ile tanınan bir köşk mevcuttur ve bu köşkün adını alan (sahibi) Haydar Bey XIV. yüzyıl İlhanlı Eretna ümerasından olup annesi başka bir Kutluğ Hatun'dur.¹¹ Burada geçen Şaban Dede isminin Sehven yazılmış olabileceği, aslının "Çoban Dede" olması gerektiği kanaatindeyiz.

Şeyh Çoban Zaviyesi'nin bulunduğu köy olarak belirtilen Kulpak köyünde yakın zamanlarda yapılmış ve halkın "Gülüpak" ismini verdiği, Kulpak isminin de buradan geldiğini ifade ettiği, içinde uzun bir sandukası bulunan basit bir türbe bulunmaktadır. Kulpak köyü 20-30 yıl önce Şeyh Şaban köyü gibi aşağıdaki yeni yerine taşınmış ve eski köy terk edilmiştir. Türbe yakınında bulunan basit çeşme yapısı (sonradan dağ eteğinden buraya nakledilmiş) ve mescit de tamamen yıkılıp yok edilmiştir.

PEHLİVAN GÂZİ ZAVİYESİ

Bütün tahrirlerde Şeyh Çoban köyünde olarak gösterilen Pehlivan Gâzi Zaviyesi'nin, Şeyh Şaban olarak isimlendirilen eski Şeyh Çoban köyünde bulunan Şeyh Şaban Zaviyesi- Türbesi olduğu kanaatindeyim. Bu zaviyeye ait ilk bilgi yukarıda bahsi geçen 1476 tarihli Karaman Eyaleti tahririnde bulunmaktadır.

Hayli karışık olan bu kayıтта Develi nahiyesi vakıfları içinde "Seyit Gâzi Sultan Arkadaşlarından Pehlivan Gâzi Zaviyesi" başlığı altında şunlar yazılmıştır: "Kendi mezarına Şeyh Çoban'ı tayin etmiş, ta o vakitten bu zamana kadar o şeyhin (Şeyh Çoban'ın) oğulları tasarrufunda. Eski

⁸ Uzluk. s. 53.

⁹ Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 55.

¹⁰ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de 14 ve 15. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVII, s. 136-137.

¹¹ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, Çev. Ahmet Akif Tütenk, Ankara 1954, s. 101, 102. Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devrine Ait Bazı Kitabe ve Mezartaşları. *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, s. 511, 512; Doç. Dr. Kemal Göde, *Eretnalılar*, Ankara 1194, s. 160, 161.

beylerin mektupları (beratları) vardır. Elan Sultan'ın (?) hükmü ile Şeyh Çoban Evladı adına mukarrer (mukayyet, kayıtlı). (vakıf arazisi) Develi'ye bağlı Şeyh Çoban karyesi (köyü). Şeyh Çoban'ın oğulları ile Develi imamlarının isimleri isimler defterinde mukayyettir (kayıtlıdır).¹²

Aynı yıllara yakın diğer tahrirlerde bu türlü karışık bilgiler bulunmamaktadır. Bunlardan 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başına ait yine Karaman Eyaleti vakıf defterinde bu zaviye hakkında "Vakf-ı Zaviye-i Pehlivan Gâzi, der karye-i Şeyh Çoban der Nahiye-i Develi" başlığı altında vakıf emlaki kaydedilmiştir. Bunlar Develi'ye tabi Şeyh Çoban köyü, Everek (Aşağı Develi) köyünde Zervalu Bahçesi ve Harvan Başında Ulu Değirmen adı ile anılan değirmendir. Bundan alınan yıllık gelirler de yazılı olan kayıtta, vakıf şartını da "Ayendeye ve revendeye (gelip gidene) sarf olunur, fazla kalırsa şeyh olanlar tasarruf eder" diye belirtilmiştir.¹³

1584 (H. 992) tarihli Niğde tahrir defterinde ise zaviye "karye-i Şeyh Çoban Vakf-ı Zaviye-i Pehlivan (yayında yanlış olarak Behlül okunmuş) Gâzi" başlığı içinde köyün tahriri yapılırken belirtilmiş ve bu başlık altında köyün uzun uzun vergiye tabi nüfusu ve vergi gelirleri kaydedilmiştir.¹⁴

Zaviye hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivinde başka bir kısım belgeler bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Hicri (M. 1221) tarihli olup Develi kazası kadısının, vakfın boşalan şeyhliği için şeyh adayı evlat ve kardeş taleplerini, Padişah'tan alınacak berat için İstanbul'a yazdığı iki arzı ihtiva etmektedir. Bunların birinde Develi nahiyesi Şeyh Çoban karyesinde (köyü) bulunan Pehlivan Gâzi Vakfı'nın dörtte bir tevliyet (mütevellilik) hissesine sahip zaviyedarı ölmüş, yeri boş kalmış ve gerekli hizmet görülemez hâle gelmiş olduğundan, vakfın hak sahiplerinden, ölenin öz oğlu Abdi, kendi hakkı olan bu göreve tayini için kendisine berat verilmesini (bu göreve resmen tayin edilmesi) rica etmektedir. Diğer arz (talep) de bahis konusu göreve ölenin kardeşi İbrahim'in talebi hakkındadır. Bu göreve İstanbul'dan hangisinin tayin edildiğini gösteren berat şimdilik elimizde değildir.

Aynı zaviye hakkında bir başka dikkat çekici belge, yakınında bulunan ve aşağıda bahsi geçecek olan Omuzu Gürzlü (Güçlü) Zaviyesi ile sınır ihtilafına dairdir. Hicri 20 Zilkade 1226 (M. 1811) tarihli olup yine Develi Kadı vekili Seyit Osman'ın şikayetinin İstanbul'a arzı olan bu belgede şu önemli bilgiler verilmektedir: Develi kazasına tabi Şeyh Çoban isimli köyde bulunan Pehlivan Gâzi Tekkesi'nin şeyhi ve vakfın mütevellisi Şeyh Ali, elinde bulunan eski sultanlar zamanında yazılmış H. 765/M. 1364 tarihli olup hudutları da ihtiva eden vakfiye ve eski kadılardan alınan ve ulemanın imzaları da bulunan hüccetlerde gösterilen hududun dâhilindeki vakfın arazisine bir miktar, Omuzu Gürzlü Zaviyesi zaviyedarı Seyit Abdurrahman ve Seyit İbrahim müdahale etmişlerdir. Bu şikayet üzerine yapılan muraafaada (mahkemede) vakıf (Pehlivan Gâzi) evladından Şeyh Kasım, Abdülfettah, Hacı Hüseyin ve babaları Hacı Mehmet, H. 1089/M. 1775 senesinde (aynı durum vaki olduğunda) mahkeme olunduğu ve bu hususta mahkeme kararı (hüccet) alındığını belirtip bu hücceti ibraz etmişlerdir.

¹² Uzluç, s. 53.

¹³ Kahraman, s. 266.

¹⁴ Yinanç- Elibüyük, C. 11, s. 576, 577.

O tarihte Pehlivan Gâzi'nin tevliyet ve meşihatı (şeyhliği) vakıf evladından, yaşayan en eski nesilden olan Mehmet üzerinde olduğu, ibraz ettikleri beratta yazılı olup mütevellilik şartlarına haiz olmayanların davalarında haklı olmadıklarına dair fetva alınmış olduğundan adı geçen Seyit Abdurrahman ve Seyit İbrahim'in belge (hüceet) leri kanunen (şer'an) reddedilmişken tekrar müdahaleleri vaki olduğundan bunların yine bu tecavüzlerinin meni için ferman verilmesini talep etmektedirler.

Bu çok önemli belgedeki bilgilerden Pehlivan Gâzi (Şeyh Şaban) Zaviyesi'nin orijinal vakfiyesinin 1811 yılında vakıf evladı elinde olduğu ve bunun doğru okundu ise H. 765/M. 1364 tarihli bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte bu bölgede Eretna Devleti ve bu devletin başında sultan olarak Mehmet Bey bulunmakta idi. Büyük bir ihtimalle tekkeyi bu bey yaptırıp bunun için çevre araziye de buraya tahsis etmiş ve bir de vakıf kurmuştur. Yine buradaki bilgilerden, vakfın arazisinin hudutları hem vakfiyede ve hem de sonradan alınan mahkeme kararlarında bulunmakta idi. Bu dönemde kurulmuş bulunan Sivas- Kayseri merkezli Eretna Beyliği, Maraş merkezli Dulkadır Beyliği ve Konya-Karaman merkezli Karaman Beyliği hükümdarları diğer bölgelerde olduğu gibi Kayseri bölgesine de çok miktarda tekke (zaviye) yaptırmışlar ve bunlara vakıflar bağlamışlardır. Pehlivan Gâzi Vakfı'nın vakfiyesi elimizde olsa idi burası hakkında çok daha geniş bilgilere kavuşacaktık.

Bugün Şeyh Şaban Türbesi olarak bilinen zaviye Şeyh Şaban köyü içinde, sonradan yapılan büyük caminin güneyinde bulunmaktadır. Yaklaşık bir kenarı 4, 5 m. uzunluğundaki kare planlı bu yapı dıştan kesme taşlarla inşa edilmiş olup üzeri tonozla örtülmüştür. Batı yönündeki basit bir kapıdan girilen türbede iki adet sonradan yapılmış kitabesiz mezar-lahit bulunmakta, batıda bir mazgal pencere, kible tarafında da basit orijinal mihrap nişi yer almaktadır. Türbe yapısı gayrimuntazamdır ve kitabe ve orijinal süsleme bulunmamaktadır.¹⁵

4. OMUZU GÜÇLÜ (GÜRZLÜ) ZAVİYESİ

İncesu'nun yeni adı Subaşı olan köyünün güney doğusunda, Şeyh Şaban köyü ile bu köy arasında Boz Dağ veya Kozan Dağı denilen tepenin eteğinde bulunmaktadır. Subaşı köyünün eski adı olan Çalbulma, Çalbalma olarak, 1584 Kayseri tahririnde Kenarırmak nahiyesine tabi bir mezranın ismi olarak geçmektedir.¹⁶ Ancak aynı tahrirde Karataş (İncesu) nahiyesine bağlı, Sürtme köyü yanında bir mezra olarak Gelbulasın ismi vardır.¹⁷ Bu tahrirde Sürtme'nin de Bezirci Cemaati iskân edilerek köy hâline geldiği kayıtlıdır.¹⁸ Bugünkü Subaşı köyü Çalbulma ve eski yerinden buraya nakledilen Sürtme köylerinin birleşmesi ile oluşmuştur.

¹⁵ Yurdakul Çayırdağ, agy.

¹⁶ Yinanç, Elibüyük, C. I, s. 278.

¹⁷ agy., s. 308.

¹⁸ agy., s. 308, 309.

Omuzu Gürzlü Zaviyesi'nin ismi ilk defa Fatih Sultan Mehmed zamanında Dulkadıroğulları ile Kayseri'den geçen Osmanlı sınırının tespitinde geçmektedir. H. 888/M. 1484 tarihli tahrir defterinde Fatih dönemindeki tahrir olan eski defter (Defter-i köhne) den nakledilen "Hudud-ı Vilayet-i Kayseriye" başlığı altında, Osmanlı Devleti'nin Kayseri Sancak Beyi (mirliya) Mehmet Bey ile Dulkadıroğlu Beyi Şahsuvar Bey'in adamı Subaşı Candaroğlu tarafından tespiti yapılmıştır (ki bu sınır, Kayseri Fatih döneminde Osmanlılara geçmeden önce Karamanlılarla Dulkadıroğulları arasında da geçerli imiş). Tespit edilen sınırnamede Kabak Şeyh köyünden, Göstere (Tomarza) Dağı'ndan, Karaman üzerinden, Sivas sınırına ulaştığı belirtilirken, sınırın Tekir Taşı hududuyla, Beş Baruh'a, buradan Omuzu Güçlü'ye, buradan Sakataşa ve Karahisar (Yeşilhisar) dan gelen Ulu Yol'a, buradan Boran (İncesu) köyüne, buradan da Küçük Dikilitaş'a ve yine Sivas hududuna kadar olan yerler birer birer yazılmıştır.¹⁹ Burada Omuzu Güçlü, zaviye veya başka herhangi bir isimle açıklanmamıştır.

1500 ve 1520 tarihli tahrirlerde Omuzu Güçlü mezrası (ekinlik) nda meskun olan Omuzu Güçlü Cemaatinden bahis vardır. 1520 de 6 hane olan bu cemaat içinde vergiden muaf bir zaviye (Omuzu Güçlü) şeyhi olup cemaat tahıl üretimi ve hayvancılıkla meşgul idi. Cemaat mensuplarından 1520 de yıllık 180 akçe vergi alınıyordu. 1584 tarihli tahrirde ise Sahra nahiyesinde kayıtlı köy ve mezralardan sonra 94. sırada "Zaviye-i merhum Omuzu Güçlü evliyaullah-i kibardan olduğun Mevlânâ Haydar mektup gönderip ilam itmeğin kaydolundu" kaydı bulun maktadır. Yine bu yazımda İbrahim oğlu Yusuf'un zaviyede türbedar ve şeyh olduğu, bunun Şeyhi ve Kalender isimli kardeşleri olduğu, zaviyenin ziraata uygun arazisinin bulunmadığı, nezir ve kurbanlarla hizmetin sürdürüldüğü belirtilmiştir.²⁰

Yukarıda bahsi geçen Pehlivan Gâzi Zaviyesi Vakfı ile olan sınır ihtilafı konusunda görüldüğü üzere Omuzu Güçlü (Gürzlü) Zaviyesi'nin zaviyedarlarının H. 1226/M. 1811 tarihinde Seyit Abdurrahman ve Seyit İbrahim oldukları görülmektedir. Aynı belgeden müşterek sınırları olan bu iki vakfın sık sık sınır ihtilafı yüzünden mahkemeye (bağlı oldukları Develi Mahkemesine) düşükleri anlaşılmaktadır. Yine aynı belgeden Omuzu Güçlü'nün bir vakıf olduğu anlaşıyor ise de bu vakfı kuranın kim olduğu ve vakfın (zaviyenin) ilk şeyhi olduğu tahmin edilen Omuzu Güçlü (Gürzlü) isimli zatın asıl isminin ne olduğu ve neden bu sıfatı aldığı da şimdilik meçhul kalmaktadır. Vakfın vakfiyesi kaybolmuştur. Tekke (Türbe) ye bir şahıs tarafından asılan vakfiye sureti buraya ait değildir ve bu vakfiye aşağıda geçecek, yaptırmış olduğu zaviyesine Kızılviran (ören) ve Mamalı (Sarıkrıklı) köyleri ve Hacılar çevresindeki araziye vakfeden Şeyh Selvi evladı Hasan ve Hasun isimli iki kardeşe ait bir vakfiyenin²¹, Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunan tercümesidir.

Türbe (tekke) dikdörtgen planlı olup dıştan, çevreden temin edilen orta büyüklükteki kesme taşlarla kaplanmıştır. Kuzey-doğu köşeden basit kemerli, yan söveleri eski döneme ait devşirme taşlarla imal edilmiş kapıdan girilen bina içten gayrimuntazam iki kemerin desteklediği tonozla

¹⁹ İnbaşı, 1484 (H. 888) Tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri, Kayseri 2009, s. 64.

²⁰ İnbaşı, XVI. yy. Başlarında Kayseri, Kayseri 1992, s. 125; Yinanç-Elbüyük, C. I, s. 200.

²¹ Mehmet Çayırdağ, Vakıf Kayıtlarında Hacılar, I. Hacılar Sempozyumu (1-13 Mayıs 2007), s. 176.

örtülmüştür ve içten taşlar tamamen düz siva ile kaplanmıştır. Kuzey ve güney kısa duvarlarda küçük pencereler bulunmaktadır. Ortada, çevredeki başka türbelerde de olduğu gibi abartılı uzatılmış ve yığma olarak inşa edilmiş sanduka yer almaktadır. Mezarda ve binada herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Kapı önündeki taş sütun parçası gibi çevrede bulunan eski taşların, ya türbenin eski yapısına veya daha eski (Roma-Bizans) dönemine ait bir yapının kalıntıları olduğu tahmin edilmektedir. Türbenin etrafında bir mezarlık oluşmuş ve hemen yakınına da yeni bir mescit ilave edilmiştir.

Kayseri’de “Güçlü” soyadlı aile kendilerinin Omuzu Güçlü’den geldiklerini ifade etmektedirler. Bu aile içinde eski alfabenin yazarı Ahmet Hilmi Güçlü de bulunmaktadır.

ŞEYH KUMARİ TEKKESİ (TÜRBESİ)

İncesu’ya bağlı Kızılören (Kızılviran) köyü ile Omuzu Güçlü Zaviyesi arasında hâli arazide bulunmaktadır.

1500 ve 1520 tarihli tahrirlerde Karataş nahiyesi (o zamanki adı Boran olan İncesu’nun bulunduğu nahie) Kızıl Viran (ören) ve Şeyh Kumari Zaviyesi’nin vakfı olan Kara Kilise Mezarlarında (ekinlik) Evlad-ı Cumalılar Cemaati’nin 17 hane olarak bulunduğu kayıtlıdır. Vergi hasılatı 1500 akçe idi. Yine Kara Kilise’de Dervişan (Gömezoğlu) Cemaati’nin meskun olduğu ve vergiden muaf oldukları kaydı bulunmaktadır.²²

1570 tarihli tahrirde Kara Kinise (Kilise) mezrasının Şeyh Kumari Zaviyesi vakfına ait olduğu kayıtlı olup burada zaviyenin harap olduğu belirtilmiştir. Yine bu kaydın altında Kara Kinise ve Kızıl Viran’ın Kumari zaviyesine ait olduğu ve burada Dervişan Cemaati’nin (aşağıda diğer tahrirde de geçecek) yerleşmiş olduğu yazılmıştır.²³ Aynı cemaat Omuzu Güçlü mezrasında da oturmaktadır.

1584 tarihli tahrirde ise Karataş nahiyesine bağlı Kara Kinise (Kilise) mezrasında Kızılviran (Kızılören) ahalisin ziraat yaptığı ve burasının malikâne gelirlerinin Şeyh Kamari (Kumari) Zaviyesi’nin vakfı olduğu kayıtlıdır. Aynı kaydın devamında “adı geçen mevrada yıllık 360 akçelik malikâne gelirine Hacı Abdi, Hacı Halil, Hüseyin, Kumari, Döndü ve Fatma, evladiyet ve mülkiyet üzerine mutasarrıflar (hisse sahipleri) iken bu mülklerini 1092 Zilhicce ayının başında (M. 1681) Kara Mustafa Paşa vakfına kendi rızaları ile satmış oldukları ek kaydı düşülmüştür.”²⁴

Vakıf olan Şeyh Kumari Zaviyesini kimin kurup vakfettiği, Şeyh Kumari’nin kim olduğu ve bu zaviye ve vakfın ne zaman yapılmış olduğunu bilmiyoruz. 1500 tarihli tahrirde geçtiği ve 1570 tarihli tahrirde de harap olduğu belirtildiğine göre zaviye daha önce herhâlde diğerleri gibi 14. yüzyılın ikinci yarısında Eretna döneminde yapılmış ve kısa sürede harap olmuştur. M.

²² İnbaşı, XVI. yy. *Başlarında Kayseri*, s. 123.

²³ İnbaşı, 1570 (11976) *Tarihli Kayseri Tapu Tahir Defteri*, Kayseri 2009, s. 163, 164.

²⁴ Yinanç-Elilibüyük, C. 1, s. 326, 327.

1681 yılında da vakıf evladı (bir tanesi dedesi Kumari'nin adını taşıyor) İncesu'ya kervansaray, cami, medrese, hamam, arasta gibi binalardan oluşan meşhur külliyesini yaptıran Kara Mustafa Paşa'nın bu tesislerinin giderleri için kurmuş olduğu, Anbar arazisinin de büyük bir kısmını içine alan vakfına, vakıf arazilerini satmışlardır.

Şeyh Kumari Tekkesi yukarıda belirtildiği gibi Kızılören ile Omuzu Güçlü arasında hâli bir yerde olup bu gün, sonradan yapılmış basit yapısı ile mevcut bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı, üzeri takviye kemerlerin taşıdığı tonozla örtülü, içinde sonradan yenilenmiş sandukası bulunan türbe kısmının yanında küçük ve basit bir eyvanı bulunmaktadır. Bina tamamen gayrimuntazam moloz taşlarla imal edilmiştir. Meyilli arazide bulunan bu mütevazı yapı, son zamanlarda hayır sahiplerince yapılan çok geniş betonarme bir yapının içine alınmıştır. Böylece insanların kapalı bir mekânda ibadet edeceği ve oturacağı geniş bir bölüm elde edilmiştir.

Türbede her yıl belirli günlerde Kızılörenliler tarafından merasim düzenlenmektedir.

HASAN VE HASUN BEY ZAVİYESİ (HANGÂHI)

Bu zaviyenin, vakıf arazilerinin çoğunluğu İncesu çevresinde bulunan vakfına ait Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 734 no'lu defterin 165. sahifesinde Türkçe tercümesi bulunan Hicri 7 Muharrem 776, Miladi 18 Haziran 1374 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Devrin adeti gereği aslı Arapça olan bu vakfiyeyi Hasan Bey, kardeşi Hasun Beyle birlikte yazdırmıştır. Tarih ve yer itibarıyla Eretnalı Devleti'nin üçüncü hükümdarı Alâeddin Ali Bey (H. 767-782/M. 1365-1380) devrine tesadüf eden vakfiyenin girişinde Cenab-ı Hakk'a hamd ve Hz. Peygamber'e salat-u selam edildikten sonra Kayseri Şehri'nin köylerinden Mamalar ve Yediâğaç sakinlerinden Sarı Kürklü Cemaatinden Seyid Şeyh Selvi'nin oğlu Seyid Şeyh Hasan mahkemede ibraz ettiği, kardeşi Hasun Bey'le müşterek mülkleri olan ve eski sultanlar tarafından sülalelerine temlik edilmiş bulunan Kayseri'nin Erciyes Dağı (o devirde bu isimde aynı zamanda bir nahiye bulunmaktadır) yakınında Karpuz Sekisi, Hisariye Kalesi, Boyalı ininden inen umumi yol, Sesli, Uçuk (Küçük) Kartın, Taş Denizi, Büyük Yokuş Başı ve Kızıl Ağıl'dan geçen sınır içinde, Çora Memlihası (Tuzla) ve Göller isimli meralarını, Beş Kuyu isimli yaylaklarını, Kızıl Viran (Kızılören) köyünün malikâne (vergi) gelirlerini ve Sarılar (Salur) isimli köyün dörtte bir malikâne gelirlerini kardeşi ile ve bütün hakları ile sahip (mutasarrıf) iken, bütün buraların kardeşi Hasun beye ait yarı hissesini (zaviyelerine) gelip gidenleri yedirip içirmek üzere vakfetmişlerdir. Yine kendi üzerinde geri kalan yarı hisseyi de nesiller boyunca öz evlatlarına, Allah korusun evlatları kalmaz ise Mekke-Medine fukarasına vakfetmişlerdir. Kurmuş oldukları bu vakfa kendisi hayatta iken kendisi mütevellî (yönetici) olacak, vefatından sonra oğlu Mehmed Bey ve ondan sonra da öz evlatları bu görevi yürütecektir. Dört Kayseri kadısının tasdik ettiği vakfiyeye devrin birçok şeyhleri ve şahısları da şahit olmuşlardır.

Vakfiyede, vâkıflar olan Hasan ve Hasun Beyler vakfettikleri herhangi bir zaviyeden bahsetmedikleri hâlde Hasan Beyin babası Selvi'nin seyit ve şeyh unvanlarından ve zaviyeler için yapılabilecek, gelen ve gidenin doyurulması şartından bunların bir tekke-zaviyeleri olduğu anla-

şılmaktadır. Nitekim aşağıda tarih sırası ile ele alacağımız Osmanlı vakıf ve emlak tahrirlerinde adı geçenlere ait zaviye açıkça kaydedilmiştir.

1500 tarihli Karaman Eyaleti (Kayseri bu tarihlerde bu eyalete bağlı bir sancaktı) vakıf tahririnde “Vakf-ı Zaviye-i Hasan Bey” başlığı altında zaviyenin padişah beratı ile Şeyh Mevlânâ Mehmed’in tasarrufunda olduğu, tevliyetin (vakfın idareciliği) yine Padişah beratı ile İbrahim’in üzerinde bulunduğu belirtildikten sonra vakfın gelir kaynakları şu şekilde sıralanmıştır: Salur köyünün malikâne (emlak vergisi) gelirinin dörtte biri (yıllık 1420 akçe), Gergiyan (Gelbula?) mezarının (ekinlik) malikâne geliri (570 akçe), Kadıbağ (Yuvalı’da) mezarının malikâne hissesinin yarısı (450 akçe), Karataş nahiyesi (İncesu’nun bulunduğu nahiye) nde bir arazi (50 akçe) ve Bezircioğlu Hacı Sinan’a verilen bir bina kirası (50 akçe).

Vakfın giderleri de şu şekilde kaydedilmiştir: Hafızların hissesinden (alacağından) sonra mütevellî, gelirlerin üçte birini alacak. Hafızlar ve cüz okuyanlar Düşenbe (Pazartesi) ve Pençşenbe (Perşembe) günü birer cüz okuyacaklar. Vakıf emlakinden gelen buğday ve arpa gelirlerinden, önce hafızlara verilecek, diğer mahsulatın geliri de zaviye şeyhine ve zaviyeye gelip gidenlerin doyurulmasına harcanacak. Kaydın devamına zaviyenin şeyhi dâhil altı hafızın isimleri yazılmıştır.²⁵

16. yüzyıl başlarında bir başka vakıf tahririnde “Vakf-ı Zaviye-i Hasan Bey” ve Türbehan-ı O” başlığı altında Hasan Bey’in (herhâlde Hasun Beyin de) Zaviye ve Türbesinin Kayseri merkezinde olduğu, zaviyenin (şeyhlik ve tevliyetinin) Padişah fermanı (beratı) ile Fethullah isimli şahsın elinde bulunduğu belirtilmiştir. Zaviye’nin vakfının gelir kaynakları olarak, Yörüklerden olan Sarıkürklü Cemaatı’ne ait Yayalar (Mamalar) mezarı (yıllık 6750 akçe), Cemaller Cemaatı’ne tabi Kızılviran mezarının malikâne geliri (1250 akçe), Salur köyünün malikâne gelirinin dörtte biri (3931 akçe), Salur köyüne bağlı Kireciler (?) mezarının malikâne hissesi (500 akçe), Mancusun köyüne tabi Hacı Bağ mezarının malikâne hissesinin yarısı (500 akçe), Güldura (Gelbula) yakınında bir arazi (50 akçe) ve hane kirası (30 akçe) olduğu belirtilmiştir. Giderler olarak da, vakfiye şartına göre 3544 akçe tevliyet ücreti, türbede Kur’an okuyan altı hafız için her birine 600 akçe, zaviye şeyhi için 2162 akçe ve misafirlerin yiyeceği için 4325 akçe tahsisat olduğu belirtilmiştir. Ayrıca hafızların Düşenbe ve Pençşenbe günleri birer cüz tilavet ettikleri yazılmıştır.²⁶

Zaviyenin yerinin bir tek bu tahrirde Kayseri merkezinde (nefs-i Kayseri) olduğu belirtilmemektedir. Bu kayıt bulunmaması idi diğer kayıtlarda Kızılören ve Mamalar (Sarıkürklü) köyünün daima zaviyenin vakfı olduğu belirtilmekte olduğundan zaviyenin (hangah) de burada olduğu tahmin edilebilecekti. Kayseri’de bugün ne böyle bir zaviye bulunmakta, ne de zaviye ve yanında olduğu belirtilen türbenin yeri hakkında bir bilgi verilmektedir. Yine eski kayıtlara göre şehirde ayrıca Hasan Bey veya Cüzzamlılar (Meczumın) Zaviyesi’nin (Miskinler Tekkesi) bulunduğu, cüzzam hastalarının kalmaları için bu zaviyeyi yaptırıp, vakıf olarak Salkon (Salkuma, şimdi Gürpınar) köyünü ve başka emlaki bağlayanın Dulkadiroğlu Hasan Bey olduğu bilinmektedir. Bu zaviye ve vakıf da bugün tamamen kaybolmuştur.

²⁵ Demircan, s. 20, 21; İnbaşı, 1500 (H. 906) Tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri, Kayseri 2009, s. 86, 120.

²⁶ Kahraman, s. 226, 227.

Kayseri'nin 1500 tarihli tapu tahrir defterinde de Salur köyünde Serhac mezrasının malikânesinin Hasun Bey Hangahı (zaviyesi) vakfı olduğu, yine Yahyalı Cemaati'nin oturduğu Kızılviran, Mamalu ve Surumca (?) mezralarının malikâne gelirlerinin Hasun Bey Zaviyesi vakfı olduğu kayıtlıdır.²⁷ 1520 tahririnde aşağı yukarı aynı tespitler yapılmıştır.²⁸

1570 ve 1584 tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defterlerinde Salur köyünün dörtte bir malikânesinin, yakınındaki Kersad mezrası malikânesinin Kızılviran ve Mamalar köyünün Hasun Bey (tahrirlerde yanlış olarak bazen Hasib Bey, bazen de Hun Bey olarak okunmuştur) Zaviyesi'nin vakfı olduğu kayıtlıdır.²⁹ Yine 1584 vakıf tahririnde ise Hasan Bey Zaviyesi vakfına Salur köyü malikânesinin dörtte biri (2919 akçe), Gergiyan mezrası malikânesi (360 akçe), Karataş'a bağlı Kadıbağ mezrası malikânesinin yarısı (1260 akçe), yine Karataş'a bağlı Kızılviran ve Mamalar köyünün malikâneleri (7900 akçe), Hacı Sinan oğlu Mahmud'dan alınan kira (50 akçe) olduğu kaydedilmiştir.³⁰

Hasun veya Hasan Bey Zaviyesi vakfına daha sonraki belgelerde de rastlanmaktadır. Zaviyenin kardeşlerden Hasun Bey'in ismini alması (Hasan olarak okunanlar her hâlde hatalıdır) vakfiyede vakıf gelirlerinin Hasun Bey'e düşen kısmının zaviye hizmetlerine (zaviyeye gelip gidenlerin doyurulması) tahsisi sebebi ile olduğu anlaşılmaktadır. Ancak şeyh unvanı ile anılan babaları Selvi ve Hasan Bey'in bu zaviyede şeyh oldukları da muhakkaktır.

Kayseri eşrafından olup zamanımızda da devam eden aile olan "Feyzioğulları" kendilerini buraya bağlayıp Horasan'dan gelen Sarı Kürklü Cemaatinden ve Şeyh Seyid Selvi evladından olduklarını ifade etmektedirler. Yukarıdaki kayıtlarda bu ailede sık sık geçen Fethullah Efendi'nin ismi bulunmaktadır.

Zaviyenin yerinin Feyzioğulları'nın eski Zekai bey, şimdiki Sahabiye Mahallesi'nde bulunan ve yıkılmış olan konaklarının yanında veya yerinde olduğunu düşünmekteyim. Konağın yanında bir de mescit vardı.

7. BOSTANCI (BAHAEDDİN) ÇELEBİ ZAVİYESİ

İncesu'ya bağlı Küllü (Küllice) köyünde türbesi, eski kayıtlara göre tekkesi de bulunan Bostancı Çelebi'nin bu zaviyesi ve buna ait vakfı ortadan kalkmış durumdadır. Küllü köyünde eski yerleşim yerinde, Kızılırmak kenarında mezarlık içinde bulunan sonradan yenilenmiş türbesi de buraya yapılmakta olan Bayram Hacı Baraj'ı sebebi ile geçen yıl yeni köy içine nakledilmiştir.

İlk defa Hacı Bektaş-ı Veli menkıbeleri arasında geçen ve burada belirtildiği şekli ile, sonradan vakfı hâline gelmiş olan Anbar çevresindeki arazisinde çiftçilik - bostancılıkla uğraştığı için bu

²⁷ İnbaşı, 1500 (H-906) *Tarihli Kayseri Tapu Tabir Defteri*, Kayseri 2009, s. 86, 120.

²⁸ İnbaşı, XVI. yy. *Başlarında Kayseri*, s. 64, 65.

²⁹ İnbaşı, 1570 (H. 976) *Tarihli Tapu Tabir Defteri*, s. (Hasun Bey Zaviyesi); Yinanç - Elibüyük, C. I, s. 67, 104, 309, 311.

³⁰ Demircan, s. 211.

ismi alan Bahaaddin Çelebi hakkında Hacı Bektaş-ı Veli velayetnamesinde “Hacı Bektaş-ı Veli’nin Hızır Nebi ile Buluşup Bostancı’ya Safa - Nazar Etmesi” başlığı altında şunlar anlatılmıştır:

Nakledeler ki, Hz. Hünkar Hacı Bektaş El-Horasani (K. S.A.) çoğu zaman Hızır Peygamber’le görüşürdü. Her zaman sohbet ederlerdi. Günlerden bir gün yine Hızır Nebi ile buluşup görüştüler. Kayseri’nin yukarı tarafında Saklan (Yılanlı Dağı güneyinde Saykalan) Kalesi yakınına gelip orada gezerken birisini bostan ekerken gördüler. Meğer Hz. Hünkar’ın (Hacı Bektaş-ı Veli) Anadolu’ya ilk geldiği zaman, bahar günleri idi. Alemin süslenip bezendiği zamandı. Hünkar, Hızır Nebi ile o bostanın yanına gelip bir taş oturdular. Hz. Hünkar,

–Bostan diken kardeş!

diye seslendi. O bostancı da işitip,

–Lebbeyk, ne buyurdunuz? dedi. Yine Hünkar,

Şu bostanından bize bir kavun getir de yiyelim, gönlümüz ister

dedi. O kişi,

–Bitsin, erişsin, inşallah sizinle birlikte yeriz dedi. Hünkar,

–Şu diktiğin yeri bir kere dolaş, bak, belki bitmiştir, getir, yiyelim dedi. O kişi Hünkar’ın sözüne aynı şekilde cevap verdi.

Bunun üzerine Hızır Peygamber (AS),

–Öyle deme, erenlerin sözünü reddetme

dedi. Hızır Nebi’nin “Erenler” demesinden o kimseye bir inanç geldi. Bostanı dolanırken birinin kökünde üç tane, burcu burcu kokan, güzel kavunların bitmiş olduğunu gördü. Hemen ikisini koparıp geldi. Birini Hünkar’ın önüne, birini Hızır Peygamber’in önüne koyup öbür birini de,

–Biz ailemizle birlikte yiyelim dedi. Hz. Hünkar,

–Öyle olsun!

dedi. (Hacı Bektaş-ı Veli ve Hızır A. S.) oradan kalkıp Kayseri şehrine doğru yola çıktılar. Bostancı da kendi işi ile meşgul oldu. Ama bu işareten gönlüne büyük bir korku geldi. Hatırına geldi, “ne kadar şaşılacak gaffet ettim. Bostan dikilirken kavun bittiğini bu âlemde kim görmüştür. O erenler velayet, keramet sahibi erenler imiş. Bu işaretler o erenlerin velayetiyle gerçekleşti. Yazıklar olsun ki ayaklarına kapanıp safa - nazar himmetini alamadım” deyip kaybettiklerine çok üzüldü. Aşağı yukarı gidip geldi. Araştırıp soruşturdu. Onlardan bir iz bulamayıp, “son pişmanlık fayda vermez dedi” dedi. Bostan dikmeyi bırakıp, o bir kavunu da kökünden kopardı, evine doğru yönelip şehre geldi. Evinin kapısından içeri girince, Hz. Hünkar ve Hz. Nebi’yi (A. S.) kendi evinde oturur gördü. Hemen şükür secdesi edip yüzünü yere sürdü. O bir kavunu da getirip onlerine koydu. Ayaklarına düşüp ağlayıp yalvardı. Hz. Hünkar,

–İleri gel iyiliğim, bu kudret lokmalarını kes, birlikte yiyelim. Horasan’da bunun gibi bir kudret lokması yemedik dedi. Meğer evvelkilerini de yememişlerdi. Bostancı ileri gelip o kavunların üçünü de kesti. Bir miktarını eşine gönderip kalanını erenlerle birlikte yediler. Hak teala hazretlerine şükrettiler. O Bostancı da erenlerin huzurunda peymançeye durup

–Lütfedip biz fakire safa - nazar himmet edin dedi.

Erenleri tasdik etti. Hünkar onu traş edip, başlık (kisvet) giydirdi, gözlerini sıvadı, arkasını okşadı, safa - nazar edip icazet verdi.

– Şu andan itibaren nasibini aldın iyiliğim dedi.

Sonra Hz. Hünkar ve Hızır Nebi (A. S.) kalkıp yola düştüler. Erenlerin bakışı gevherdi. Kaya taşa baksa, lal (kıymetli kırmızı taş) olur. (Bostancı) o an menzil ve mesafe alıp erlik mertebesine ayak bastı. Kayseri vilayetinde pek çok çeşit keramet ortaya çıkarıp, pek çok işaretler gösterdi. Eskiden adı Bahaüddin idi. Şimdi “Bostancı Baba” diye bilinir. Mezarı Kayseri’dedir. Amma oğulları Sivrihisar yakınında, Sakarya ırmağına yakındır. Bostancı Baba oğulları derler.³¹

Menkıbede geçen Saykalan (Seygalan) Kalesi’nin olduğu tepenin batısı ziraat alanı olan Anbar arazisidir. Burasının gerçekten eskiden beri kavunları meşhurdur. Bostancı Çelebi’nin vakıf arazisi de, aşağıda görüleceği üzere bahsi geçen Anbar (Anbar Viranı) arazisidir.

Velayetname’de Bostancı Çelebi’nin iki yerde daha isimi geçmektedir. Hacı Bektaş-ı Veli her Kayseri’ye gelişinde onun evinde misafir kalmaktadır.

Bostancı Çelebi Zaviyesi hakkında 1500 tarihli vakıf tahririnde “ Vakf-ı Zaviye-i Bostancı Çelebi” başlığı altında, onun mezarının aynı zamanda zaviye olduğu (bütün zaviyelerde olduğu gibi) belirtilerek, vakıf emlaki sayılmıştır. Bunlar Kayseri’ye tabi Anbar Viranı köyü malikânesi (1330 akçe), Kenar-ı Kızılırmak (Kenar Irmak) nahiyesine tabi Boyalı köyü malikânesi (135 akçe) ve vakfın mutasarrıfının (evladdan mütevellinin) şehir (Kayseri) civarında kullandığı bir arazi (210 akçe) olduğu belirtilmiştir.³² Yine 1500 ve 1520 tarihli Kayseri’nin emlak tahririnde de zaviyenin gelir kaynakları gösterilmiş ancak yeri belirtilmemiştir.³³

Yine XVI. yüzyıl başlarında yapılmış olan başka bir vakıf tahririnde Kayseri’deki Bostancı Çelebi Zaviyesi’nin o tarihte padişah beratı ile (şeyhinin) Mevlânâ Cemal olduğu gelir kaynakları olarak da Anbar Viranı mezarı malikânesinin üçte bir hissesi ve Boyacık mezrasının malikâne gelirleri (toplam 4126 akçe) olduğu belirtilmiştir. Giderlerin ise mescit (tekkenin mescidinin imamı vs.) ve zaviyeye gelen misafirlere yemek ikramı olduğu kaydedilmiştir.³⁴

1570 tarihli tahrirde Halevenk Yörük Cemaatinin Küllüce ve Yuvalı mezralarında oturdıkları belirtilip Kayseri’deki Bostancı Çelebi Zaviyesi’nin hademesinin (görevlilerinin) tasarrufunda

³¹ *Velayetnâme*, Haz. Yrd. Doç. Dr. Hamiye Duran, Ankara 2007, s. 193 198, 518, 521.

³² Demircan, s-31.

³³ İnbaşı, XVI. yy. Başlarında Kayseri, s. 64.

³⁴ Kahraman, s. 229.

olduğu kaydedilmiştir. Yine Toklu Cemaatinin de Küllice mezrasında bulunduğu kaydedilmiştir.³⁵ 1584 tahririnde ise Sahra nahiyesine ait Anbar Viranı köyünün malikâne gelirinin yarısının Bostancı Çelebi Zaviyesi vakfına ait olduğu belirtilmiş, Güllüce (Küllüce) köyünde Yörüklerden Toklu Cemaati'nin oturduğu ve köyün Şadgeldi Zaviyesi'nin vakfı olduğu kaydedilmiştir.³⁶ Şadgeldi Kayseri'de başka bir zaviye ve tekke'dir.

Elimizde Bostancı Çelebi vakfına ait yakın dönem iki belge sureti bulunmaktadır. Bunlardan 1327 (M. 1909) tarihli belge bir mahkeme ilamı olup zaviyeye müteveli ve zaviyedar tayini için padişah fermanı (berat) talebine dairdir. Bahis konusu ilama göre Kayseri şehrine tabi Küllü köyünde medfun hayrat ve hasenat sahibi Bostancı Çelebi vakfının evladından, aynı şehrin Cürcürük Mahallesi'nde oturan Mustafa oğlu Çubukçu (zade) İbrahim Ağa'nın vekili (Avukatı) mahkemede şöyle ifadede bulunmuştur: Vakıflar Müdürlüğü'nde bulunan H.1295/M. 1878 tarihli berata (ferman) göre müvekkilim İbrahim Ağa'nın ceddi Ömer Ağa müteveli olmuş ancak onun vefatıyla görevleri (mütevellilik ve zaviyedarlık) oğlu Mustafa zamanında evlattan talep (rağbet) olmadığından bu görevler Vakıflar Müdürü vekili Sadık Efendi'ye verilmiştir. Vakfın vakfiyesi veya mahkemede bir sureti bulunmamaktadır. Eski teamüle göre vakfın mütevellilik ve zaviyedarlık görevleri evlada ait olmaktadır. Bu husus vakıfta bulunan H. 1209/M. 1794/95 tarihli fermana da bu şekilde kayıtlıdır. Bu durumda mütevellilik (baba Mustafa da ölmüş olduğundan) Ömer Ağa'dan sonra vakfın öz evladı olan torunu İbrahim Ağa'ya geçmeli ve fuzuli olarak burayı işgal eden Sadık Efendi'nin bu müdahalesi men edilmelidir. İbrahim Ağa'nın babası Mustafa Ağa onun babası Ömer Ağa, onun babası Halil Ağa ve onun da babası vakfın kurucusu Bostancı Çelebi'dir. (tabi şecerenin bu kadar kısa olmaması lazım). Bu sebeple evladın evladından olan İbrahim Ağa mütevelliliği yapmaya ve zaviye binası her ne kadar harap olmuş ise de onu tamir etmeye ve zaviye içinde geleni giderip doyurmaya da kadirdir (yeterlidir).

Buna karşılık Sadık Efendi ise mütevellilik ve zaviyedarlık şartlarının ancak vakfiyede görülebileceğinden, vakfın vakfiyesi de olmadığından, bu görevlerin İbrahim'e tevcihi doğru değildir, evlad şartı bulunmadığı için de vakıf gelirlerinin vakıf sandığında kalması (müdürlük bütçesine alınması, yani müdür olarak kendi müteveli vekilliğinin devamı) gerekir demiştir.

Bunun üzerine vekilden (avukattan) iddialarını açıklayacak delil istenince şahit olarak Küllü köyünden Sarı Ali oğlu Ahmed Ağa ve Kayış oğlu Osman, Yesari oğlu Mustafa Ağa, Köseoğlu Mehmed Ağa, köy imamı Gürünlü oğlu Hasan Efendi ve evvelki muhtar Aksakal oğlu Mustafa Ağa mahkemede verdikleri ifadelerde, İbrahim'in Bostancı Çelebi evladından olduğu, vakıf şartları ve eski uygulama göre mütevellilik ve zaviyedarlığın vakıf evladına ait olduğu, İbrahim Ağa'nın bu görevlerin uhdesinden gelmeye kadir olup harap zaviyenin tamirini ve zaviyeye gelip gidenlerin doyurulmasını sağlayabileceğine şahit olduklarını belirtmişlerdir.

Nihayet hakim buna uygun karara vararak, İbrahim Ağa'nın bu görevlere tayin için merkeze (İstanbul'a) ferman (berat) talebini, 22 (?) Rebiülevvel 1327 tarihinde yazdırmıştır.

³⁵ İnbaşı, 1570 (H-976) *Tarihli Kayseri Tapu Tabir Defteri*, s. 84.

³⁶ Yinanç - Elibüyük, C. 1, s. 51, 52, 352, 353.

Buradan anlaşıldığına göre, bir müddet mütevellisiz kalan vakıf, şimdi olduğu gibi vakıf müdürü tarafından vekaleten idare edilmektedir. Sonra evlad İbrahim Efendi (talep edilen berat elimizde mevcut olmasa da) müteveli olmuştur. Bu tarihte köyde olduğu anlaşılan zaviye haraptır. Ancak vakfın zaviyeyi tamir ettirmesi ve diğerlerinde olduğu gibi bu zaviyeye de gelip gidenlerin (âyende ve revende) yedirilip içirilmesi için vakfın yeterli geliri bulunmaktadır. Vakfın Anbar'daki çok büyük ve verimli arazisi yukarıda geçtiği gibi, aşağıdaki ilamda da teferruatıyla ortaya konulmuştur.

Elimizdeki ikinci belge yukarıdaki belge'den dört yıl sonraya H. 1331/M. 1913 yılına ait yine bir mahkeme ilamıdır. Bu belgeden de şunları öğreniyoruz:

Kayseri şehri mahallelerinden Cürcürük Mahallesi'nde oturan Bostancı Çelebi Vakfı'nın mütevellisi Çubukçu oğlu İbrahim Ağa'nın vekili (avukatı) Hacıpaşazade Osman Efendi ve Kalfayan Arşın (Artin?) Efendi, mahkemeye gelerek, vakfın arazisine tecavüzde bulunan (el koyan) şehrin mahallelerinden Taşkıncık Mahallesi'nde sakin İnce oğlu Şaban, Çantık oğlu Hüseyin, Şahlı oğlu Elvan ve Ekmekli oğlu Ahmet'e mahkemece davetiye gönderildiği hâlde kendileri gelmediği gibi vekil de göndermemiş olduklarından gıyaplarında karara varılmasını talep etmişlerdir.

Adı geçenlerin hukuklarını koruması için tayin edilen Avukat Saffet Efendi'nin ve Kayseri Vakıf Memuru Hacı Atıf Bey'in huzurunda (bulunduğu celsede) vakfın vekilleri müvekilleri İbrahim Ağa'nın atası olan hayır sahibi Bostancı Çelebi'nin vakfının Kayseri köylerinden Küllü köyünde bulunan hayır eserleri içinde olan zaviyesine ait gelirlerin fazlasının vakıf evladına ait olduğuna dair bir adet ferman ve bir adet hüccet (mahkeme ilamı) e göre, sazlık denilen mahalde Anbar köyü hudutları içinde, bir tarafı Karayolak, bir tarafı Kayseri'den gelen Orta Yol ve Tosbağalık denilen mevki ve bir tarafı da Özlük ve Balkan ile çevrili, beş bin kuruş kıymetli bir kıta otluk ve berdilik (yumuşak kamış) olan vakıf arazisi Bostancı Çelebi Vakfı arazisi olup burasını işgalde ısrar eden yukarıda adı geçenler, her ne kadar mahkemeden lehlerine karar almış ise de bunun dayandığı fetvada şartlara riayet olunduğu açıklanmamış ve karar bin üçyüz otuz senesi (M. 1912) zilhiccesi tarihiyle iade olunmuş (temyiz tarafından bozulmuş) olduğundan yeniden dava açılmış ve temlikname olup olmadığı ve eski mütevellilerin idaresinin araştırılmasına lüzum görülmüştür.

Bu konuda işgalciler güya Kara Mustafa Paşa vakfına dayanarak işgal ettikleri arazinin vakıf olmayıp umuma ait olduğunu iddia etmişlerdir. İbrahim Ağa'nın vekili buna delil istemiş ve ayrıca Kuyud-ı Hakani'de kayıtlı vakfa ait bir ferman ve hüccet ibraz edilmiştir. Eski mütevellilerin tasarrufları da bu şekilde olmuştur. İbrahim Ağa'nın ceddi Ömer Ağa elli seneden fazla vakfın mütevelliliğini yapmış, vefatından sonra beş yıl evvele kadar vakıf boş, mütevellisiz kalmıştır. Arazinin işgali mütevellinin muvafakati ile olmamıştır. Beş yıl önce müteveli olan İbrahim Ağa da bu müdahalenin men'ini talep etmiştir.

Daha sonra Kayseri mahallelerinden Mükremin Mahallesi imamı İmamzade Mustafa Efendi, (aynı) mahalleden Hafız Ağazade Mustafa Ağa, Lalapaşa Mahallesi imamı Talaslızade Hacı İbrahim Efendi, Hacı Kasım Mahallesi'nden Külahçioğlu Recep Ağa, Çivici Bektaş Mahallesi'nden Kavuk oğlu Nuh, Mükremin Mahallesi'nden Pirdede oğlu Ata Çavuş, Lalapaşa Mahallesi'nden Kurt Musa Efendi oğlu Şaban Ağa'nın şahadetleri ile bahsi geçen arazinin Bostancı Çelebi vakfı

olduğu, burasının Mütevellî İbrahim Efendi'ye teslim edilmesi gerektiği hükmüne varılmıştır, H. 5 Ramazan 1331/M. 1913.

Görüldüğü üzere Küllü köyünde bulunan Bostancı Çelebi Zaviyesi'nin vakfı olan ve sınırları gösterilen vakıf arazisi, mütevellîsiz kaldığı süre içinde işgal edilmiş ancak mütevellî İbrahim Ağa burasını tekrar vakfa mal edip işgalcilerden temizlemiştir.

Daha sonra tekrar mütevellîsiz kalan arazi son zamanlarda evlattan Bayram Mazmanoğlu'nun çabasına ve Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün uğraşmasına rağmen bu defa maliye hazinesine yazılmasına mani olunamamıştır.

Ambar Sazlığı Erciyes eteğinden orta bölüme kadar Kara Mustafa Paşa Vakfı, orta bölüm Bostancı Çelebi Vakfı, buradan Molu köyü yakınına kadar da Sokullu Mehmet Paşa Vakfı idi. Bugün bu vakıflara ait burada bir karış yer bulunmamaktadır.

Bostancı Çelebinin köydeki arazisi, zaviyesi ve mezarı da yok olmuş ve yukarıda belirtildiği gibi baraj suları altında kalmıştır.

KAYNAKLAR

- Mehmet Çayırdağ, Kayseri'nin İncesu ilçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi, Belleten, S. 174
- Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Tekke ve Tarikatlar, Erciyes Dergisi, S. 118, s. 6 Kayseri 1987
- Mehmet Çayırdağ, Kayseri'deki Yatırlar, Erciyes Dergisi, S. 16-17, s. 26-31
- Mehmet Çayırdağ, Hunat Hatun Külliyesi, Kayseri 1999
- Mehmet Çayırdağ, Seyyid Burhâneddin Hüseyin, Kayseri 1998 (Son baskısı)
- Mehmet Çayırdağ, Kayseri Erciyes Dağı Eteklerinde bulunan İki Türbe, Vakıflar Dergisi, S. XII, s. 163-177 (Erol Yurdakul ile birlikte)
- Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de 14 ve 15. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi, Vakıflar Dergisi, S. XXVII
- Yasemin Demircan Özırmak, Tahrir ve Evkaf Defterlerine göre Kayseri Vakıfları, Kayseri 1992
- Mehmet İnbaşı, XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri, Kayseri 1992; Prof. Dr. Mehmet İnbaşı, 1484-1500 Tarihli Kayseri tapu Tahrir Defteri, Kayseri 2009
- Prof. Dr. Refed Yinanç, Mevlânâ'nın Şahitlik Ettiği Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev Vakfiyesi, Mevlânâ (Tebliğler) Konya 1983, s. 68
- Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Sufiliğine Bakışlar, İst. 1996
- Prof. Dr. Mikail Bayram, Ahi Evran, Tasavvufi Düşüncenin Esasları, Ankara 1995
- Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular zamanında Türkiye, İst. 1971

Prof. Dr. Nafiz Uzluk, Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, Ankara 1958.

Prof. Dr. Rafed Yinanç, Prof. Dr. Mesut Elibüyük, Kayseri İli Tahrir Defterleri, Kayseri 2009.

Seyit Ali Kahraman, XVII. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilayeti Vakıfları, Kayseri 2009.

*Şeyh Turesan Veli Zaviyesi
genel görünüş*

*Şeyh Turesan Veli Zaviyesi
Kitabesi*

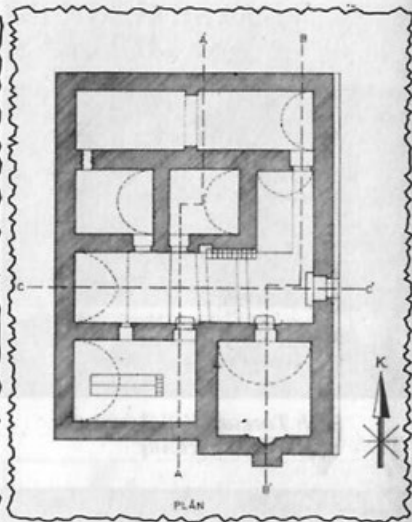
*Şeyh Turesan Veli Zaviyesi
Eyvandan cümle kapısına doğru
iç kapılar ve dama çıkış merdiveni*

Şeyh Turesan Veli Zaviyesi kapısı

**Hunat Hatun'un
Şeyh Turesan Veli
Zaviyesi için yazdırdığı
olduğu Vakfiyesi**

**Kayseri, İncesu'da Şeyh Turesan Zaviyesi
Planı (Çizen Tevfik Elkovan)**

Şeyh Turesan Veli Zaviyesi Ulaşım Planı

KAYSERİ'NİN EN ESKİ TÜRKÇE KİTABESİ

Erciyes Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 2001 yılında tertip edilen Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni'ne sunmuş olduğum Kayseri'de Selçuklu Tarzı Arapça Yazım Geleneğinden Osmanlı Tarzı Türkçe Yazım Geleneğine Geçiş" başlıklı tebliğimden Kayseri'de en eski Türkçe kitabenin, ebced hesabıyla düşürülen tarihine göre H. 994/M. 1586 tarihli Kayseri Kurşunlu Camii (Doğancı Hacı Ahmed Paşa Camii) kitabesi olduğunu belirtmiştim¹.

Kayseri merkez Büyük Bürüngüz köyüne yapmış olduğum son seyahatlerimde H. 988/M. 1580 tarihinde inşa edilmiş Daniş Ali Bey Camii karşısında bulunan dört ayaklı baldeken tarzında inşa edilmiş kubbeli Meydan Çeşmesi'nin² sonradan yeni harflerle yenilenmiş H. 981/M. 1573 tarihli tamir kitabesinin Türkçe olup yukarıda bahsi geçen 1586 tarihli Kurşunlu Camii kitabesinden on üç sene önceye ait olduğunu fark ettim. Böylece şu ana kadar tespit edebildiğim Kayseri'de en eski Türkçe kitabenin 1573 tarihli bu kitabe olduğunu tespit ettim.

Kitabenin aslı çeşmenin güney duvarı üzerine küfeki taşla üç satır, altı mısra olarak yazılmış, ancak bugün tabiat şartlarından okunamayacak kadar silinmiştir. Bu kitabe az çok okunacak hâlde iken hayır sahibi bilgili bir zat tarafından okunarak, mermer üzerine yeni harflerle yazdırılıp çeşmenin iç tarafına yerleştirilmiştir. Buna göre kitabenin metni şöyledir;

Nikâb-ı köhnesin tecdid edip bir zat-ı zişan

Muhammedle müsemma hem muhassıl-ı hacc-i divan

Salay-ı ayn-ı kevserden taravet buldu aman

Ola ecdad-ı ensabı mukarrin afvu gufran

Kılıp tarih-i itmamın düşürdü kilik-i Osman

Hesabı böyle cari fihima aynan-tecriyan" 981

Sadeleştirilmiş hâli;

Eskiye yüzünü yeniledi şanlı bir zat (Hz. Peygamberin ismi olan) Muhammed (Mehmed) isimli idi ve vergileri toplayan tahsildardı.

Cennetteki kevser pınarı gibi sudan içen susuzlar gençleşti

Ecdadı ve nesli birlikte affolsun ve bağışlansın Osman'ın kalemi tamamlanma tarihini şöyle düşürdü

¹ Mehmet Çayırdağ Kayseri'de Selçuklu Tarzı Arapça Yazım Geleneğinden Osmanlı Tarzı Türkçe Yazım Geleneğine Geçiş, *Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni* (12-13 Nisan 2001) Bildiriler, 1. Cilt s. 209-212, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü Yayınları No 1, Kayseri 2001.

² Doç. Dr. Yıldırım Özbek, Yard. Doç. Dr. Celil Arslan Büyük Bürüngüz Meydan Çeşmesi, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Cilt. H, s. 550-551, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2008.

Hesabı böyle oldu “fihima aynan-ı tecriyan”

(İkisinde, iki cennette akan pınar vardır, Rahman Suresi 50. Ayet) 981

Şair çeşmenin yenilenme tarihini çok isabetli bir şekilde Kur'an-ı Kerim'de pınarla ilgili bir ayetle düşürmüştür.

Çeşmenin silinmiş kitabesi yanında çeşmeyi yaptıranın, camiye yaptıran şahıs olan Ali Bey olduğu, hala okunan “Sahibi Ali Beğ” kitabesi ile anlaşılmaktadır.

Caminin yapılışının, üzerinde bulunan çeşitli kitabelerde yapım tarihi olarak H. 988, 990 ve 996 tarihleri okunmaktadır.³ Çeşmenin tamir tarihi bu tarihlerden yedi sene önceye tekabül etmektedir, Yani çeşmeyi yaptıran Daniş Ali Bey, çeşmeyi bu tarihten de, camiye yaptırmadan da çok önce inşa ettirmiştir. Tabi o zaman ki çeşme yapımı şimdiki gibi belediye'nin suyuna birkaç parça taşla kemer çatmadan ibaret değildi. Çeşmesine uzaklardan, araziden kanallarla su getirmek zorunda idi. Çeşmenin ilk yapısının cami yanında olduğu buradan yolun ve cami önünün açılması için sonradan bugün ki yerine taşındığı köylüler tarafından ifade edilmektedir.

Cami ve çeşmeyi yaptıran Daniş Ali Bey hakkında bir malumatımız bulunmadığı gibi çeşmeyi 981 (1573) yılında yenileyen (belki yerini de değiştirerek) Hacı-i Divan Muhassılı Mehmed Bey hakkında da bilgimiz bulunmamaktadır. Daniş Ali Bey hakkında köyde söylenen ve yazılanların kaynağı ve doğruluğu olmadığı kanaatindeyim. Bizce o daha önce köye cami yaptıran Dulkadir-oglu hanedanından birisidir. Ali ismi ve bey unvanı bu aileyi düşündürmektedir. Yine devrin adeti gereği yaptırdığı caminin kitabelerinde Osmanlı padişahının isminin yazılmamış olması, Dulkadirli'lerin son beyi Alaüddevle Bozkurt Bey'i ve yine aileden bölge valisi olan Şahsuvaroğlu Ali Bey'i çocukları ile birlikte ortadan kaldıran Osmanlılarla husumeti akla getirmektedir.

Kitabeyi yazan şair Osman hakkında da bir bilgimiz yoktur. Bunun Kayserili bir şair mi yoksa Mehmet Bey'in belki İstanbul'da kitabesini yazdırdığı bir şair mi olduğu belli değildir. Ancak Kayseri'deki divan şairlerine, 16. yüzyılda yaşamış bir şairi daha ilave etmiş bulunuyoruz.

3 Özbek, Arslan, *age.*, C. II, s. 832-839.

KAYSERİ'DE SELÇUKLU DÖNEMİNDE İNŞA EDİLEN TEKGÖZ KÖPRÜSÜ VE DEV ALİ TÜRBE'Sİ'NİN KİTABELERİ

Kayseri'nin en eski islamî yapılanmalarından olan Tekgöz Köprüsü Anadolu Selçuklularından II. Süleyman Şah zamanında yaptırılmış olup Kayseri'nin 30 km. kuzey-doğusunda, eski Kayseri-Ankara yolu üzerindedir. Kızılırmak üzerinde bir büyük ve bir küçük gözden ibaret olan bu köprü büyük gözünün (kemer) dikkat çekici yüksekliği ve genişliği sebebi ile küçük göz dikte alınmayarak bu ismi almıştır. Eski kayıtlarda, bir göz, yalnız göz, isimleri ile de anılmakta olup¹ 27 m. genişliğinde 18m. yüksekliğindeki büyük kemeri² Evliya Çelebi'nin "gök kuşağı gibi, gören gezgin elinde olmadan şaşkın ve başı dönmüş bir şekilde ustasına aferin der." ifadelerinde olduğu gibi³ gerçekten muhteşem bir görünüşe sahiptir. Kızılırmak normal aktığı zamanlarda sadece büyük göz altından akmakta olup 11, 50x7, 50 ebadındaki küçük göz karada kalmaktadır. Yaklaşık 120 m. uzunluğunda ve 8 m. genişliğindeki köprü sarımtırak esmer renkli kesme taşlarla inşa edilmiş olup geniş korkuluk taşlarının sağlamlığını temin için birbirine ortasından zıvanalı olarak geçmelidir⁴. Köprüye ayrıca dekoratif konsollar yapılmış ve motifli mermer devşirme levha yerleştirilmiştir. Bu parça maalesef defineciler tarafından yerinden düşürülüp kırılarak küçük parçalara ayrılmıştır. Büyük kemerin iki ayağına sel yaran-kalkanlar inşa edilmiştir. Bugün onarılmış hâlde ve ana yoldan ayrılmış olup üzerinden çevre köylere giden otomobiller geçmektedir.

Köprünün kitabesini Halil Edhem yayınlamıştır. Ancak kendisinin de belirttiği gibi yüksekte olup okuyamadığı veya yanlış tespit ettiği bazı kelime ve bölümler vardır. Kitabe ne yazık ki, 1999 senesi içerisinde defineciler tarafından, define aramak gayesiyle, köprünün diğer bölümlerinde yaptıkları tahribatlar gibi yerinden düşürülmüş ve kısmen tahrip edilmiştir. Önce tarafımızdan Erciyes Üniversitesi'nde korumaya alınmış ve teşhire konmuş iken son onarım esnasında çok güzel bir şekilde yerine monte edilmiştir. Mermerden mamul 106x64 cm. ebadında ve dört satır yazıdan ibaret olan kitabede Selçuklu sülüsü ile şunlar yazılıdır:

Fî eyyâmî's-sultânî'l-kahir Rüknu'd-dünya ve'd-din

Mu'izzü'l-islam ve'l-müslimin Ebu'l-feth Süleyman bin Kılıç⁵

Arslan burhan-ı⁶ emirül-müminin fer'u min milleti⁷ Bedreddin Hacı⁸

¹ Birçok vakfiye ve tahrirde bu isimle anılmakta olup Eratna sultanları olan Mehmet ve Cafer Beylerin burada yapmış oldukları muharebe vesilesi ile de ismi bu şekilde geçmektedir, Prof. Dr. Faruk Sümer, Anadolu'da Moğollar, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* I, S. I, s. 121.

² Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şebri*, haz. Kemal Göde, Ankara 1982, s. 37.

³ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Zuhuri Danişman, İst. 1971.

⁴ Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ank. 1975, s. 56, s 7; Figen İltter, *Osmanlılara kadar Anadolu Köprüleri*, Ank. 1978, s. 101-104.

⁵ Kılıç ismi maalesef düşme anında kavlayarak yok olmuştur.

⁶ Halil Edhem bunu "nâsır" olarak yazmış, ancak "burhan" alabileceğini de belirtmiştir, s. 37.

⁷ Bu ibareyi hiç yazmamıştır.

⁸ Halil Edhem "Zeyneddin" olarak tespit etmiş ancak bundan şüpheli olduğunu belirtmiştir, s. 38.

Ali şir bin El-Hüseyn El-Kayseriye el-muhtac ilâ rahmetu'llahi sene tis'a ve tisin⁹

Tercümesi:

Kılıç Arslan'ın oğlu, kahredici Sultan, İslamın ve Müslümanlar'ın şerefi, Fatih (Fethin babası), Halifenin delili Rukneddin Süleyman zamanında, onun milletinden biri olan, Allah'ın rahmetine muhtaç, Hüseyin'in oğlu Kayserili Hacı Alişir doksan dokuz (1202/3) senesinde (yaptırdı).

Kitabeye doğrudan "Sultanın günlerinde" diye başlanmış, herhâlde yer olmadığından başlan-gıçta hangi binaya ait olduğunu gösteren bir ibare yazılamamıştır. Bu kelime köprü manasındaki cisr, kantara veya genel anlamında imaret olabilir. Sultanın başka kitabe ve sikkelerinde olduğu gibi burada da Sultanü'l-Kahir unvanı ve Rükneddin (açılmış olarak Rükne'd-dünya ve d-din, dinin ve dünyanın temeli) ismi yazılmıştır. Sultanü'l-kahir unvanının Bağdat'taki Abbasi halifesi tarafından verildiği kaynaklarda belirtiliyor ise de¹⁰ onun daha şehzadeligi zamanında Tokat Valisi iken El Melikü'l-Kahir unvanı ile sikkeler bastırması¹¹ ve kitabe yazdırması¹² bu unvanı küçüklü-ğünden beri kendisinin tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Yoksa halifenin, daha melikliğinde iken kendisine herhangi bir unvan tevcih etmesi söz konusu olamaz. Ancak kitabede ve sultan olarak yazdıldığı diğer kitabe ve sikkelerde kullandığı "Burhan-ı emirü'l-mü'minin" (halifenin burhanı, delili) unvanını halife vermiş olmalıdır. Zaten bu sıfatı diğer birçok Selçuklu Sultanı da kullanmıştır. II. Süleyman Şah zamanında Abbasi halifesi En-Nasır Lidinullah (1180-1225) idi. Kitabede Sultanın ismi olan Süleyman Şah da yine herhâlde yer darlığı sebebi ile Süleyman elifsiz yazıldığı gibi Şah ismi de yazılmamıştır.

Kitabede köprüyü asıl yaptıran Hüseyin'in oğlu Kayserili Hacı Alişir'in, Sultanın milletinden olduğunun yazılmış olması bu dönemde nadir rastlanan bir ifadedir. Başka herhangi bir kitabede böyle bir ifadeye rastlanılmamıştır. Gerçekten o tarihte millet mensubiyeti şuuru dikkat çekicidir. Köprünün yapılış tarihi de kitabede yine yer darlığı sebebi doksan dokuz olarak yazılabılmıştır. Tabii Süleyman Şah'ın saltanatı bulundugu tarihler olan H. 593/M. 1196 - H. 600/M. 1204 yılları göz önüne alınırsa, yüzler hanesinin 500 olacağı, bunun malum olması sebebi ile de yazıl-masına ihtiyaç duyulmadığı açıktır. Böylece köprünün yapılış tarihi H. 599/M. 1202/3 olmak-tadır. Süleyman Şah'ın Kayseri'de başka bir bina yaptırdığına dair H. 594/M. 1198 tarihli büyük bir kitabesi daha bulunmaktadır. Hangi binaya ait olduğu ve nereden geldiği belli olmayan bu kitabe iki parçaya ayrılmış ve bazı yerleri kırılarak yok olmuş ve kazınmış halde Kayseri Müzesi deposunda bulunmaktadır.¹³ Kayserili Hüseyin oğlu Hacı Alişir'in ismi, bu tarihten 16 yıl sonra

⁹ Kitabeye yüzler hanesi, yer olmadığından yazılamamıştır. Halil Edhem in belirttiği yan olarak yazılmış olan yüzler hanesi değil onlar hanesidir, s. 38.

¹⁰ Edhem, s. 43, N. 31.

¹¹ Süleyman Şahın Meliklik Sikkeleri, S. Lane Poole, Catalogue of Oriental Coins in the British Museum, Vol. III, *The Coins of the Turkman Houses of Seljuq Urcuk Zengee*, London 1877, No. 105; Ahmed Tevhid, *Meskiikat-ı Kadime-i İslamiye Kataloğu*, Kısım-ı Rabi, İst. 1321, No. 145; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, İst. 1971, C. I, s. 352, No. 1066.

¹² Mehmet Çayırdağ, Niksar Tokat Gümenek ve Kayseri Palas'ta Üç Kitabe, *Belleten*, S. 218, s. 81-87.

¹³ M. Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar taşları, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, s. 34, s. 501-503.

I. İzzeddin Keykavus'un Sivas'ta yaptırmış olduğu Darüşşifa için tanzim edilen, H. 615/M. 1218 tarihli vakfiyesinde, Konya'daki emlakinden birinin sınır tespitinde komşu olarak geçmektedir.¹⁴

DEVELİ DEV ALİ TÜRBESİNİN KİTABESİ

Kayseri'nin en eski islami yapılarından bir diğeri olan, Develi ilçesindeki, eski Develi (şimdi Yukarı Güney Mahallesi) de bulunan Dev Ali Türbesi'nin üst kat kapısı çevresinde (sövelerinde) bulunan kitabesinden, 1984 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nin 34. sayısında yayınlanan "Kayeri'de Selçuklu ve Beylikler Devri bazı kitabe ve mezar taşları" başlıklı makalemde bahsetmiştim. Kitabeyi 2000 yılında tekrar ele alan Prof. Dr. Kerim Türkmen Mozaik Dergisinin 2000 tarihli Kayseri özel sayısında yayınladığı "Develi'de Selçuklu dönemi kitabeleri" başlıklı makalesinde, kitabeyi kendisine göre yeniden tespit etmiş, makalenin 15. dipnotunda da benim daha önce yanlış okumuş olduğumu belirtmiştir (s. 70-71).

Sayın Kerim Türkmen kitabeyi şu şekilde okumuştur:

Kapının sağ tarafında: Bismillahirrahmanirrahim hazihi türbeti Dev Ali....

Kapının üst kısmında: El-emir el âcıl es-said el-merhum

Kapının sol tarafında: ellezi sittemie(?)

Kitabenin yazılı olduğu kapı söveleri, bölgenin taşı olan sarımtırak, esmer, yumuşak andezit (köfeki) taşından olduğundan, açıkta tabiat şartlarına ve aşağıda bulunmaları sebebi ile de insanların devamlı dokunmalarına maruz kalmış, yazıların bir çoğu silinmiş ve aşınmıştır. Ağustos 2000 tarihinde yapmış bulunduğumuz son inceleme ile biz de aynı kitabeyi şu şekilde tespit etmiş bulunuyoruz:

Kapının sağ tarafında:.....nasır hazre'l türbeti rükn ül âlem el-i

Kapının üst kısmında: slam el-emir es-seyyid es-said el-merhum

Kapının sol tarafında: el muhtac (ila) rabbihi Said bin es Sunkur...

Tercümesi:..... Bu türbe islam aleminin rüknü, büyük emir, Seyyid, Said, merhum, Allah'ın rahmetine muhtaç Sungur ailesinden Said (?).....

Bu tespitimizin bazı bölümlerinin taşın çok yıpranmış olması sebebi ile kesin olduğunu söylememiz mümkün değildir. Mevcut izler incelenerek bu neticeye varılabilmektedir. Bu konuda fikir yürütebilecek başka uzmanların da kitabeyi ele almaları uygun olacaktır. Şimdi Sayın Türkmen'in tespitleri hakkındaki görüşlerimize geçelim:

Kitabenin başlangıcında tespit edilmiş olan besmele cümlesini görmek mümkün değildir. Taşın en fazla yıpranmış bölümleri, en alta olmaları sebebi ile bu kısım ve sonuç kısmıdır. Ayrıca Selçuklu türbe kitabelerinde bu şekilde besmele ile metne başlamak pek adetten değildir. Ancak

¹⁴ Doç. Dr. Ali Haydar Bayar, Anadolu Selçuklu Sağlık Müesseselerinde Sivas Darü's-Şifası ve Vakfiyesi, *I. Uluslararası Türk-Islam Bilim ve Teknoloji Kongresi*, İ.T.Ü., 1981, s. 227; Prof. Dr. Refet Yinanç, Sivas Abideleri ve Vakıfları, *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, s. 19. Burada Bayat ismi Reisüddin, Refet Yinanç da Halil Edhem gibi Zeyneddin olarak okumuşlardır.

burada bulunacak ayet veya ibarenin son bölümü olan ve “nasr” gibi okunan kısmı açıkça mevcuttur. “Haza” (bu) kelimesi “he” ile değil elifle yazılmıştır. Bundan sonra gelen ve bir kısmı kapı üzerindeki taşta üst satır olarak devam eden, bozuk olup “rüknü'l-alemü'l-islam” olarak okuduğumuz ibarenin yanda devam eden baş kısmının “Dev Ali” gibi okunması da mümkün değildir. Burada üst kısmı bozulmuş “kef” harfi belirgindir. Bu şekilde okunmasının sebebi, herhâlde halkın bu türbeye vermiş olduğu “Dev Ali Türbesi” isminin çağrışımından kaynaklanmaktadır. Öyle bir isim burada kesinlikle olmadığı gibi “Dev Ali” ismi de ilçenin ismi olan “Develi” kelimesinin galatıdır. Burada basılan Selçuklu sikkelerinde ilçenin adı “Develü” olarak geçmektedir.¹⁵ Ayrıca türbenin sahibinin böyle bir ismi olsa ve kitabeye yazılmış olsa dahi, kitabede ismin yeri burası değildir. Selçuklu kitabe tertibin de şahsın esas ismi, övgü kelimeleri ve unvandan sonra gelir. Burada ismin yeri sol söve taşıdır. Selçuklular’da başta ismin yazılıp sonra övgü ve unvana geçilmesi söz konusu olamaz. Yapı taşları da orijinal yerlerindedir, yerleşimlerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ayrıca bu isim bugün söylendiği gibi o devirde dal ve vav ile dev olarak yazılıp söylenmez araya ye harfi girerek “div” şeklinde yazılırdı.

Kapının üst sövesindeki övgülerin yazılı olduğu metin doğru olarak tespit edilmiştir. Zaten bu kısım kitabenin en sağlam kalmış bölümü olup yazılar açıkça okunabilmektedir. Sol sövedeki yazılar ise yine sağ sövedekiler gibi yıpranmıştır. Ancak burada isim az çok “said” (veya bir ihtimalle yine sungur) gibi okunabilmekte, fakat baba veya aile ismi olan “sungur” ismi açıkça görülmektedir. Çünkü bu isim ayrıca iki vav’la harekelenmiştir (seslendirilmiştir). Bu bölümün sonuna gelmesi icap eden tarih kelimelerinden senenin yüzler hanesini, sayın Türkmen’in tespiti gibi “sitemie” (altı yüz) olarak okumak mümkün değildir. Çünkü burada da yazılar tamamen aşınmıştır. Türbenin yapılış tarihini mimari yapısına dayanarak yaklaşık olarak çıkarmak mümkün olabilir. Cesetlik katında bulunan tonozun köşelerindeki dört adet hava deliği ve ışıklık, üst kat girişi (giriş alt katta kuzeyde, üst katta batıda bulunmaktadır), kitabenin kapı üzerinde bir mermere değil de çevreye yapı taşlarına yazılmış olması, üst katta içte kubbe altında sekizgen gövdenin köşelerine yerleştirilen küçük kemer trompçuklar 12. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olan Selçuklu türbelerine uymaktadır. Bu konuda karşılaştırma için Kayseri’de Hasbek (Mesut Gülzar, 1184-85 tarihli), Sahabiye Mahallesi’ndeki 1 ve 2 numaralı Selçuklu emir türbeleri (bilhassa 2 nolu türbe, sekizgen alt katın aynı şekilde sekizgen gövdede devam etmesi ile büyük benzerlik göstermektedir), yine burada yıkılıp bir kısmı kalmış vaziyette olan Hacıp Kümbeti, Talas Caddesi’nde Alaca Kümbet (yüzler hanesi 500) ve Han Kümbeti (1290 tarihli)¹⁶ İstasyon Caddesi’nde bulunan ve yanlış olarak Roma Mezarı diye isimlendirilip değerlendirilen Selçuklu türbesinin mevcut alt katına (burada tonoz köşelerinde bulunan mazgal ışıklık ve havalandırmaya) bakılabilir. Dev Ali Türbesi’nin de tarih kısmı yıpranmamış olup okunabilse idi yüzler hanesi herhâlde sitemie değilde hamsemie (500) olacaktı. Yazıda maalesef ipucu olacak herhangi bir ibare kalmamıştır.

¹⁵ İbrahim-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, İst. 1971 C. I, s. 372, No. 1139; Halit Erkiletlioğlu, Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Kayseri 1996, s. 182, No: 414, s. 193, No: 481, s. 201, No: 536

¹⁶ Mehmet Çayırdağ, Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler dönemine ait bazı kitabe ve Mezar Taşları, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1984, S. 34, s. 497-505; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri I Selçuklu Dönemi*, Ank. 1986, s. 133-151; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ank. 1996, s. 30-36, 54- 59, 165, 291.

KAYSERİ'DE I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ BİNALAR VE KİTABELERİ

H. 616-634/M.1220-1237 yılları arasında saltanatta bulunan, Anadolu Selçuklularının 10. ve en büyük hükümdarı I. Alâeddin Keykubad'ın Kayseri şehri ile çok büyük alakasının bulunduğu bilinmektedir. Uluğ Keykubad ve Sultan Alâeddin isimleri ile halkın unutmadığı, Osmanlıların 10. hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman gibi Türk tarihinin en büyük simalarından biri olan bu sultan daha şehzadeliği zamanında, Tokat valisi iken, babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in H. 607/M. 1211 yılında Bizans'la yaptığı Alaşehir Muharebesi'nde şehid olması üzerine, umeranın kararı ile ağabeyi I. İzzeddin Keykavus'un, Kayseri'de tahta çıkmasına karşı çıkmış, ordusu ile Tokat'tan Kayseri'ye gelerek ağabeyini burada kuşatmıştı. Ancak Keykavus'un yanında bulunan devlet erkanının tedbirleri ile Kayseri'den ayrılıp Ankara'ya çekilmek zorunda kalmış, bir yıl sonra da burada devletin kuvvetlerine teslim olmuş. Ağabeyisi erkek çocuğu olmadığı için kendisini öldürmeyerek Malatya yakınında Minşar ve daha sonra da Kezirpert Kalesi'ne hapsederek saltanatının sonuna kadar onu bu şekilde muhafaza etmiştir.¹

Keykavus'un H. 616/M. 1220 yılında vefatı üzerine saltanata davet edilen Keykubad, Malatya'dan Sivas'a gelerek, ağabeyinin türbesinin bulunduğu bu şehirde bir kaç gün kaldıktan sonra başkent Konya'ya hareket etmiştir. Keykubad artık saltanatı süresince başşehir Konya'dan çok, Selçukluların Darülfeth dedikleri Kayseri'de kalmaya başlamıştır. Bilhassa yaz mevsimlerinde devlet işlerini burada görmüş, elçileri burada kabul etmiş, seferlere buradan çıkmıştır. Moğol tehlikesine karşı H. 621/M. 1224 yılında Sivas surları ile birlikte Kayseri surlarını da onarıp ikmal etmiştir. Alaiye fethine de Kayseri'den hareket eden Sultan, burasının fethini müteakip şehrin hâkimi Kyr Vart'ın kızı Mahperi Hatun'la anlaşma gereği evlenmiş, kışı Antalya'da geçirdikten sonra ertesi yaz yine Kayseri'ye gelerek şehrin ve surların imarı ile meşgul olmuştur.

H. 620/M. 1223 yılında, kendisine tahakküm eden devletin ileri gelen emirlerini, Devlethane ismi verilen Kayseri'deki eski saraya (bu saray şimdiki Saat Kulesi ile İç Kale arasında idi) davet ederek ortadan kaldıran Keykubad, böylece kendisini tam hakim olarak gördükten sonra yeni seferlere girişmiştir. Sis'teki Ermenileri tabiyetine aldıktan sonra H. 623 /M. 1226 yılında doğudaki Eyyubi ve Artuklular üzerine yürümüş, buralarda birçok kaleler fethinden sonra aldığı esirlerle birlikte Kayseri'ye dönmüştür. Sefer sonunda Artuklular'ın elçilerini de burada kabul etmiştir.

H. 624 /M. 1227 yılında Eyyubi Melik Adil'in kızı Gâziye (Melike Adile) Hatun'la Malatya'da evlenen Sultan'ın diğer şehirlerde olduğu gibi Kayseri'ye gelişi ile de düğün merasimleri yapılmıştır. Bu arada Kayseri'de Keykubadiye veya Kubadiye isimleri ile anılan yeni sarayın inşasına da başlamıştır.

¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 293-302; aynı yazarın *İslam Ansiklopedisi*'ndeki Keykubad I maddesi, VI. cilt, s. 646, 647; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, İst. 1984, s. 132-141.

Erzincan Mengücek hükümdarı Davud Şah'ın elçilerini ve kendisini yeni yaptırdığı şimdiki Şeker Fabrikası gölü kenarındaki yazlık Keykubadiye Sarayı'nda kabul eden ve saray önündeki Meşhed ovasında namına eğlenceler tertib edip anlaşıma yapan Sultan, bu melikin sözünde durmaması üzerine, H. 625/M. 1228 yılında Kayseri'den hareketle Erzincan'a varmış ve bu devleti ortadan kaldırarak topraklarını ülkesine katmıştır. Aynı yıllarda bu defa Beyşehir Gölü üzerine emirlerinden Sadeddin Köpek'e Kubadabad Sarayı'nın inşasını emreden Sultan, yine Kayseri'deki Keykubadiye sarayında oturarak Kastamonu uç beyi Hüsameddin Çoban'ı Kırım Seferi'ne sevk etmiş ve Suğdak'ı feth ettirmiştir. Ayrıca Karadeniz sahillerine taarruzlarda bulunan Trabzon Rumlarını da tedip edip Trabzon'u muhasara ettirmiştir.

Moğollara karşı Kafkasya'da devletini ikinci defa kuran diğer bir Türk hükümdarı Harzemşah Celeleddin Mengüberti'nin kendisine yazmış olduğu ilk mektubunu Kayseri sarayında alan Sultan, buna karşılık ona cevabi mektubunu ve elçilerini göndermiştir. Bu muhaberele birçok defa tekrarlanıp, dostluk gösterileri yapılmış ise de Celeleddin'in, Eyyubiler elinde bulunan mühim Türk beldelerinden Ahlat'ı muhasara ve tahribi ile Erzurum Meliki Selçuklu Cihanşah'la işbirliği yapması üzerine, iki Türk hükümdarı arasına düşmanlık girmiş ve Keykubad ordusu ile Kayseri'den hareketle Harzemşah üzerine yürüyüp onu ve müttefiklerini H. 627/M. 10 Ağustos 1230, yılında Erzincan civarında Yassıçimen'de mağlup ederek Erzurum ve civarını kendisine bağlamıştır. Zaferi müteakip Kayseri'ye dönen Sultan burada şehir halkı tarafından büyük merasimlerle karşılanmıştır. H. 631 /M.1234, yılında Selçuklu ülkesine tecavüzlerde bulunan Eyyubiler'i ve Artuklular'ı, sevk ettiği ordu ile Harput'ta mağlup eden Sultan, 1235 yılında Güney Doğu Anadolu'da Eyyubiler elinde kalan kaleleri de ele geçirmek üzere emirlerin ve ordunun Kayseri'nin Meşhed Ovası'nda toplanmasını emretti. Bu arada çok sevdiği kumandanı Kemaleddin Kamyar'ı da, devletin başkenti durumuna gelmiş olan Kayseri'nin subaşılığına tayin etti. Buradan Eyyubiler üzerine yürüyüp Urfa ve bir kısım şehirleri aldı, kış yaklaşırken tekrar Kayseri'ye dönüp buradan civar hükümdarlara fetihnameler yazdırttı.

H. 633/M. 1236, yılında Eyyubilerin yeni fethedilen güney doğu bölgelerine tecavüzleri sürerken H. 634/M. 1237 yılı baharında Moğol Hanı Oktay'dan gelen elçiyi Kayseri sarayında kabul etti ve Han'ın kendisini "il" yani tabi olmaya davet eden mektubunu aldı. Kendisi de Eyyubiler üzerine, Diyarbakır'a sefere hazırlanıyordu. Moğol elçilerini, Moğol belasını defkabilinden taleplerini kabul ettiğini belirtir bir mektupla gönderirken orduyu da Meşhed Ovası'nda topladı. Bu arada kendisi ile ittifak yapmak isteyen bir kısım Eyyubi meliklerinin elçileri de Kayseri'ye gelmişti. Bunlarla birlikte Kayseri; Halifenin, Moğollar'ın, Frenkler'in elçileri ile dolup taşıyordu. Bu arada Ramazan Bayramı gelmiş, Sultan bu bayramı Meşhed Ovası'nda ordunun merasimi, çeşitli gösteriler, oyunlar, elçi ve devlet adamlarına verdiği ziyafetlerle geçiriyordu. Ancak bayramın dördüncü günü (4 Şevval 634-31 Mayıs 1237) yediği yemekten zehirlenerek 45-50 yaşlarında vefat etti. Cesedi tahnit edilerek Konya'ya götürülüp burada Alâeddin Camii avlusunda bulunan, atalarının türbesi olan Kümbethane'ye kondu. Mumyalama esnasında çıkan iç organları içinde Kayseri'de bir türbe meydana getirilmiştir ki, Keykubadiye Sarayı içerisinde bugün de kalıntısı bulunan bir yapıyı halk onun türbesi diye bilmektedir. Anadolu'nun en müreffeh devrini yaşatmış

bulunan bu büyük sultan böylece şüpheli şekilde dünyadan ayrılmış, kendisinden sonra ülke büyük gaileler içine düşmüştür. Yerine veliaht olarak Eyyubi melikesinden doğan ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı tayin etti ise de ölümünden sonra bu kararını büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tanımayarak Sadeddin Köpek'in desteği ile Sultan oldu ve üvey annesi ile kardeşlerini ortadan kaldırdı.²

BİNALAR VE KİTABELERİ

Kayseri Kalesi : Kayseri'ye ilk surlar 242 yılında Roma İmparatoru III. Gordianus tarafından doğudan gelen Pers tehlikesine karşı yaptırılmıştır. Çok geniş alanı içine alan bu surlar Bizans İmparatoru Justinianus zamanında (527- 565) şimdiki Yoğunburç'tan Düvenönü'ne kadar inşa edilen bir surla daraltılmış ve kuzey-doğu köşesi içten bir surla bölünerek köşede bir İç Kale meydana getirilmiştir. Bugün şehirde bu devirlerden kalan sur bölümleri bulunmaktadır.³ Surlara Türkler devrinde ilk müdahalenin, bu bölgede ilk Türk devletini kurmuş olan Danişmendliler zamanında ve bilhassa Kayseri'yi kendisine merkez yapmış bulunan bu devletin üçüncü hükümdarı Melik Mehmed Gâzi devrinde (1134-1143) yapılmış olması mümkün olmakla birlikte bilinen ilk onarım ve ilavenin Alâeddin Keykubad'ın ağabeyi I. İzzeddin Keykavus zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu hükümdar dış surların güney-doğu köşesinde bulunan Yoğun Burcu yaptırmış⁴ ve muhakkak ki ihtiyaç olan yerleri de tamir ettirmiştir. Keykubad ise yukarıda belirtildiği gibi Moğol tehlikesine karşı, herhâlde H. 621/M. 1224 yılında Kayseri surlarını yeni baştan onarmış ve büyük ilaveler yaptırmıştır. Onun İç Kale'nin doğu burçlarından birinin üzerinde bulunan tarihsiz kitabesi bunu vesikalandırmaktadır. Yaklaşık 40x100 cm ebadında olan iki satırlık kitabe:

السلطان المعظم علا الدنيا و الدين
ابي الفتح كيقباد بن كيخسرو برهان امير المؤمنين

yazılıdır.

Tercümesi : “Keyhüsrev'in oğlu, büyük sultan Fatih, halifenin delili Alâeddin Keykubad” olmaktadır. Kitabe tarih bulunmadığı gibi onun ne türlü bir binaya ait olduğu da belirtilmemiştir. Ancak kitabe kalede özel hazırlanmış orijinal yerinde durmaktadır ve bu imarın Konya surlarından sonra Sivas surları ile birlikte yapıldığı düşünülmektedir. Halil Edhem'in yanlış olarak sur kitabesi diye neşrettiği H. 621 tarihli kitabe üzerinde aşağıda durulacaktır. Ancak o kitabe surla ilgili olmasa dahi bu yıllarda Kayseri'de geniş bir imar faaliyetinin bulunduğunu göstermektedir. Keykubad'ın, şehirde bugüne gelebilmiş surların hangi bölümlerini yaptırmış olduğu münakaşalı-

² Aynı eserler.

³ Kayseri ile ilgili geniş ve son bir araştırmayı “Kayseri Şehrinin kuruluş yeri ve kalesinin tarihi değişimi” isimli makalemizle yapmıştık, *Kayseri Müzesi Yıllığı* I, Kayseri 1987, s. 33-47.

⁴ Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Yayınlayan Kemal Göde, Ankara 1982, s. 67, 68. ; Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu Sarayları ve Köşkleri, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVIII, s. 234-267.

dır.* Bir kere esası Roma ve Bizans devrinde meydana getirilmiş olan İç Kaledeki bütün poligonal ve eski burçlar yanında büyük çapta bulunan kare burçlar, kitabeden de anlaşıldığına göre bu sultan zamanına aittir. Yine çift sıra kemerlerle takviye edilmiş Roma surlarının kemer aralan bu zamanında doldurularak kalınlaştırılmış olmalıdır. İç Kalede kemerli ve kare planlı burçlu Roma ve üçgen planlı burçlu Bizans sur bakiyeleri kolaylıkla ayırt edilmektedir. Böylece İç Kale (eski tabirle ahmedek) bugünkü görünümünü hemen tamıyla Keykubad zamanında almıştır diyebiliriz. Yine Konya Kalesindeki figürler gibi kalenin güney kapısındaki çift aslan heykelinin de bu sultan zamanında yapılmış olduğu muhakkaktır. İç Kale yaklaşık on dönüm alanı içerisine almakta olup genel olarak çeşitkenar dörtgen şeklinde, on yedi burçludur ve iki kapılıdır. Dış kaleye gelince; İç Kale'den güney ve batıya giderek ve sonra batı ve güneye dönerek birleşen bu surlar Keykavus'un yaptırdığı Yoğunburç'la birlikte aynı zamanda İç Kaleyi de güneyden takviye etmektedirler. Üzerinde sırasıyla Yeni, Sivas, Kiçi, Boyacı ve Meydan isimleri ile anılan beş adet belli başlı kapılan vardır ve çoğunluğa Roma Bizans devrinden kalmadır. Yukarıda belirtildiği üzere İç Kale'nin kuzeyi tahkim edilmeyip bu devirlerde açık bırakılmıştır. İç Kale daha sonra ve büyük bir ihtimalle Keykubad tarafından, güneyden ek bir surla çevrilerek burada bulunan eski saray (Devlethane) ile birlikte bu yönden de tahkim edilmiştir. Kapalı Çarşı'nın Demirkapı ve Dış Kale'nin Meydan Kapısı yanından eski surlardan ayrılarak bugünkü Cumhuriyet Meydanını (eski At Meydanı, At Pazarı) ortadan katedip, Zeynel Abidin Türbesi yanındaki Ok Burcu'na ve buradan da İç Kale'nin Doğu (Fatih) kapısına gelen bu surlardan bugün sadece Ok Burcu'nun birinci katı kalmıştır. Cumhuriyet Meydanı'ndaki yeraltı çarşısı inşaatı sırasında ortaya çıkan sur ve burç bakiyelerinin yeri ve Ok Burcu'nun kolları istikameti, bu bölüm surların Halil Edhem'in belirttiği gibi 621 tarihli kitabenin bulunduğu duvar parçasına kadar gelmediğini ortaya koymaktadır. Bugün yıkılmış olup tamamının resmi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Yıldız Sarayı fotoğraf albümlerinde görülen, ortası sütunlu çifte pencereli, adeta bir köşk gibi ikinci katı bulunan Ok Burcu üzerindeki iri taşçı işaretlerinin Keykubad dönemi yapılarında çok görülenlerden olması da bu surun banisi hakkındaki düşüncelerimizi kuvvetlendirmektedir.* Bu burç üç yarım daire planlı olduğu için Üç Kule veya Meydan Burcu adıyla da anılmaktadır.

Keykubad'm Kayserideki H. 621/M. 1224 tarihli binaları : Halil Edhem'in Kale Kitabesi olarak belirttiği⁷ ve bir duvar parçası üzerinde olduğunu ifade ettiği bu kitabenin, Cumhuriyet Meydanı'nı dolaşan ve İç Kale'yi kuzeyden kuşatan surların, kitabenin bulunduğu bugünkü vilayet binasının doğusuna kadar gelmediğini yukarıda belirtmiştik. Böylece sura ait olmadığını

5 Bu hususta Mahmud Akok'un "Kayseri İç Kalesi" konulu araştırması konuya tarihi açıdan fazla bir açıklık getirmemektedir. *Türk Arkeoloji Dergisi*, s. XXIII-2, s. 5-38. Bizim yukarıda bahsi geçen makalemizde iç ve dış kale ayrıntıları ile ele alınmıştır.

6 Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri, *Türk Etnografya Dergisi*, Ank. 1982, s. XVII, s. 79 vd.

7 Halil Edhem, *Kayseri'ye Şebri*, İst. 1334, s. 43. Mir'at-ı Kayseriye" ismi ile hususi bir Kayseri Tarihi yazan Ahmed Nazif Efendi (ölüm 1914) At Meydanı surlarını Keykubad'ın yaptırdığını ifade ile bu kitabenin eski yerinden alınarak burada yapılan askerî deponun duvarına konmuştur, demektedir. *Kayseri Tarihi*, Yayınlayan Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1988, s. 74. Albert Gabriel ise kitabeyi göremediğini yazmaktadır, *Monuments Turcs D'Anadolie*, Kayseri Niğde, Paris 1930.

belirttiğimiz bu kitabede ayrıca kale ve sur gibi bir ibare yerine “imaret” yani yapı kelimesinin kullanılması da fikrimizi destekler mahiyettir. 90x85 cm mermer taş üzerine dört satır olarak yazılmış olan kitabe şöyledir:

تمت هذه العمارة المباركة بأمر سلطان السلاطين
المعظم شاه نشاه الاعظم سيد السلاطين العالم
علا الدنيا والدين ابي الفتح كيقباد بن كيوخسرو
برهان امير المؤمنين في شهر سنة احدى عشرين وستمائة

Tercümesi : Bu mübarek yapı Keyhüsrev’in oğlu, şahların en büyüğü, alemdeki sultanların efendisi, Halife’nin delili, Fatih, büyük sultan Alâeddin Keykubad’ın emri ile H. 621 senesinin aylarında tamamlandı.⁸

Anlaşıldığına göre maalesef mahiyetini bilmediğimiz yapı veya yapılar H. 621 senesinde tamamlanmıştır. Kitabe bugün Kayseri Müzesindedir. Yazıldığı tarihte Kayseri’de surları da içine alan geniş bir imar faaliyetlerinin olduğu anlaşılan kitabenin bulunduğu mahalleden Kayseri Müzesi’nin, sıraaltı tekniğinde kuş motifli, sekiz köşeli Kubadabad çinileri tarzında bir çini getirilmiştir. Otuzlu yıllarda gelen ve tam olarak hangi binadan getirildiği kaydedilmemiş olan bu çini belki de kitabenin bulunduğu binaya aitti. Buranın hemen batısında, eski At Pazarında, Kanuni devri Konya valilerinden (bunlar o zamanlar Kayseri’de oturuyorlardı) Gürcü Osman Paşa’nın Mimar Sinan’a yaptırdığı Paşa Sarayı ve Osman Paşa Camii bulunuyordu.

Kayseri’de hükümet konağının esası olan bu binalar herhâlde Keykubad’ın bu çevrede yaptırmış olduğu binalara dayanmakta idi.

Keykubadiye veya Kubadiye Sarayı : Kayseri’de Selçukluların ilk zamanlarından itibaren “Devlethane” ismini verdikleri bir sarayları bulunmakta idi. Muhakkak ki daha da eskilerde mevcut, kale içerisinde bir saray daha bulunuyordu.⁹ Ancak Keykubad, daha sonra Beyşehir Gölü kenarına yaptırdığı Kubadabad Sarayı¹⁰ gibi ondan önce, çok sevdiği Kayseri’ye, şehrin 10 km batısında, Ankara yolu üzerinde, bugünkü Şeker Fabrikası arazisi içerisine, kaynaklarda Keykubadiye veya Kubadiye ismi ile anılan meşhur sarayını yaptırmıştır. Keykubad Dağı olarak

⁸ Halil Edhem’in neşrinde ufak hatalar bulunmaktadır. Mesela ilk satırdaki bi-eyyam, yerine bi-emr olacaktır.

⁹ Devlethane’nin kesinlikle kale içerisinde olduğu II. Keyhüsrev’in tahta bu sarayda çıkması hadiseleri arasında, Meydan Kapısı hariç bütün kale kapılarının kapatılarak dışarı ile sarayın ilgisinin kesilmesinden açıkça anlaşılmaktadır. Bakınız Turan, age., s. 404. Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî Menakıpname’sinde de Keykubad’ın kale içindeki sarayından gizli geçitle Kale Camii’ne geçtiği belirtilmektedir. Kadı Burhaneddin tarihi olan Bezmü Rezm’e göre de şehrin bu eski sarayı İç Kale’nin kuzeyinde, Keykubad’ın sonradan yaptırdığı, yukarıda bahsi geçen surlarla İç Kale arasında idi. Aziz bin Erdeşür-i Estarabâdi, *Bezmü Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Ank. 1990, s. 464-477. Kayseri’de Yoğun Burç’un kuzeyinde dış kale içinde, şimdi boş olan alanda eski sarayın bulunduğu kayıtları vardır. Bu semt aynı zamanda Son İlhanlı valilerinden olup Erenâ’dan bir önce olarak görev yapmış Zahirreddin Mahmud’un babası Tacıkızıl’ın ismi ile anılan mahalledir, Mehmet Çayırdağ, Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları, *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, s. XXXIV, Bünyan Ulu Cami.

¹⁰ Kubadabat Sarayı ve bu saraydan elde edilen çiniler hakkında birçok araştırmalar ve kazı raporları yayımlanmıştır. Saray hakkında kısa bilgi için Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, II, İst. 1973, s. 174-177.

bilinen bir tepenin batı eteğinde, su kaynağı başında birçok köşkler, yapılar, göl gibi geniş havuz ve ortasında adacıktan ibaret olan ve hâlen kalıntıları bulunan bu sarayın yerini ilk defa 1953 yılında M. Zeki Oral keşfetmiştir.¹¹ Yazımızın giriş bölümünde de belirtildiği gibi yazları, sefer zamanında bu sarayda kalan, elçileri burada kabul edip kararları burada veren ve yanındaki (Keykubad Dağı'nın doğusunda) meşhur Meşhed Ovası'nda seferler öncesi ordusunu toplayan Sultan, 634 yılında yine bu sarayda zehirlenerek şüpheli şekilde vefat etmiş ve cesedi tahnit edilerek Konya'ya nakledilmiştir. Bu tahnit sebebi ile halk arasında Keykubad'ın iç organlarının Kayseri'ye, bu saraya gömülmüş olacağı düşüncesi ile bir mezarınında burada olduğu inancı vardır.

Keykubad, kaynaklara göre bu sarayın inşaatını Eyyubi melikesi Adile Hatun'la evlendikten hemen sonra H. 624/M. 1227 yılında tamamlatmış olmalıdır. Zira bu melike ile 623 yılında yapılan düğün merasimlerinde sarayın ismi geçmemekte ancak bir yıl sonra ordu Meşhed Ovası'nda toplanmakta ve Sultan bu sarayda konaklamaktadır.¹² 1277 yılında Anadolu'ya Moğolları çıkartmak için bir sefer yapan ve Kayseri'ye kadar gelerek burada Selçuklu tahtına çıkan Türk Memlüklü Sultanı Baybars bu sarayda iki gün kalmıştır.¹³ O zaman saraya Keyhüsreviye deniliyordu. Selçuklular'ın son zamanlarında değerini kaybeden ve beylikler döneminde hiç anılmayan sarayın, bu devirlerde artık iyice yıkılıp harap olduğu anlaşılmaktadır. Keykubadiye Sarayı'nda ilk arkeolojik hafriyatı 1964 yılında Prof. Dr. Oktay Aslanapa çok kısa süre olarak yapmış ve bazı yapı temelleri ile bir kısım Selçuklu çini parçaları elde etmiştir.¹⁴ Daha sonra 1980 yılında Prof. Dr. M. Oluş Arık ve Prof. Dr. Rüçhan Arık yine kısa bir dönem kazı yapmışlardır. Milli tarih ve kültürümüzün çok önemli belgelerini saklayan saray kalıntılar, bütün varlığını ortaya çıkaracak bir kazı çalışması yapacak ekibi beklemektedir. (Bugün Prof. Dr. Ali Baş başkanlığında bu kazılar başlatılmış ve devam etmektedir.)

Hunat Medresesi ve Hamamı : Kayseri'de Alâeddin Keykubad'ın zevcelerinden biri olup aynı zamanda II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi olan Mahperi Hunat Hatun tarafından, Keykubad'ın ölümünden bir yıl sonra H. 635/M. 1238 yılında yapıldığı, kitabelerinden anlaşılan ve halk arasında Huand'dan bozma olarak "Hunat Camii" ismi ile anılan bir büyük cami ve bunun etrafında yine Hunat Hatun'a ait olduğu söylenen Medrese, Hamam ve Hatun'un türbesinden ibaret Hunat Külliyesi bulunmaktadır. Külliye'nin mimarisine bakarak medrese ve hamamın bu hatuna ait olamayacağı, bunların camiye ve türbesini rahatça arasına yerleştirebileceği Hunat Hatun'un kocası Alâeddin Keykubad'a ait olabileceği ilk defa Prof. Dr. Haluk Karamağralı tarafından ileri sürülmüştür.¹⁵ Gerçekten Alâeddin Keykubad H. 634 yılının Şevval ayının dördüncü günü (31 Mayıs 1237) vefat edince vasiyeti üzerine, tahta ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ın çıkarılması gerektiği hâlde, bunda muvaffak olunamayarak hanımlarından Alanya tekfurunun kızı olup kocası zamanında dinini değiştirmeyip eski dininde kalan¹⁶ Mahperi Hatun'dan olma

¹¹ M. Zeki Oral, Kayseri'de Kubadiye Sarayları, *Belleten*, s. 68, s. 501-517; Aslanapa, age., s. 177, 178

¹² Oral, age., s. 516; Turan, age., s. 398.

¹³ Turan, s. 517; Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, İst. 1985, s. 83.

¹⁴ Oktay Aslanapa, Kayseri'de Keykubadiye Köşkleri, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1964, s. x III-1, s. 19-40.

¹⁵ Haluk Karamağralı, Kayseri'de Hunat Camii'nin Restitüsyonu, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXI, s. 199 vd.

¹⁶ Turan, s. 403.

büyük oğlu Keyhüsrev sultan olmuş ve bu hatun da valide sultan olarak hemen dinini değiştirerek bunun ispatı olmak üzere, kitabelerinden H. 635 Şevval ayında (1238 Mayıs/Haziran), yani kocasının ölümünden tam bir yıl sonra tamamlandığı anlaşılan büyük camiye yaptırmıştır. Kocasının hayatında normal olarak hiçbir İslami veya gayri dinî yapı yaptırmamış olan bu hatun oğlu zamanında samimi Müslüman olarak cami, birçok büyük kervansaray ve tekke¹⁷ yaptırmıştır. Oğlunun tahta çıkmasından bir yıl sonra yapılan bu muazzam cami, hamamın bitişiğinde olup aralarında dilatasyon bulunan, planları camiye göre hazırlanmadığından kısmen camiye temel olan medrese ve hamamın camiden çok önce yapılmış olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Ayrıca yapının taş cinsi ve ustalarının işaretleri de farklıdır. Böylece camiden önce ve zaman itibari ile kocası zamanında, yani kendisinin Müslüman olmadığı ve herhangi bir yapı yapamayacağı zamanda yapılmış olduğu ortaya çıkan bu yapıların üzerine bu kadar müdahale ile cami yaptırmak için bunların gerçekten en yakınına, kocasına yani Alâeddin Keykubad'a ait olması gerekmektedir. O, cami inşaatı esnasında sadece ihtiyaç duyulduğu için orijinal planına ilave olarak medresenin eyvanı önüne bir revak yaptırmış, o da caminin batı portalı arkasında bulunan aynı plandaki, bir tarafı türbeye açık tonoz gibi yıkılmış, cami tonozu elzem olduğu için başka sistemde yenilenmiş fakat medresedeki ilaveden vazgeçilmiştir. Cami ve medresede bunların izleri bugün de görülmektedir.

Medrese avlulu, tek katlı, bir ana eyvanlı, üç tarafta revaklar ve arkasına hücrelerin sıralandığı klasik Selçuklu tarzında bir yapıdır. Klasik portaldan bir tonozla binaya girilir. Binanın kitabesi kaybolmuştur. Caminin ve türbenin kitabeleri yerinde dururken medreseninki kaybolmuş olması ve portalın yıpranmış bulunması dikkat çekicidir. Zemini caminin zemininden daha aşağıdadır. Medresenin önemli bir hususiyeti de, Kayseri merkezinde genellikle kaçınılmış bulunan figür sanatından örneklerle sahip olmasıdır. Çörtlenler arslan şeklinde olduğu gibi, ana eyvan ağzı frizindeki geometrik örgü merkezlerine çeşitli hayvan ve insan motifleri yerleştirilmiştir.

Hamama gelince, güney doğu köşesi caminin altında kalmış olup yine zemin camiden çok aşağıdadır. Klasik tarzda çifte hamam olan yapının kadınlar kısmında, son zamanlarda yapılan restorasyonunda Kubadabad tarzında çinilerin bulunmuş olması hamamın ve belki de medresenin Kayseri'de Keykubadiye Sarayı'nın yapıldığı yıllarda yapılmış olduğunu, oradan artan bir kısım çininin burada kullanılmış olduğunu akla getirmektedir.¹⁸

Aynı külliyeinin türbesi olan şahane kümbet Hunat Hatun tarafından çok sonraları yaptırılmış olup içine medreseden geçilmektedir ve yerinde medreseden de eski bir yapının izleri mevcuttur.¹⁹

Medrese ve Hamamın külliye şeklinde Keykubad tarafından yaptırıldığı düşünülünce o dönemde bunlar yanında bir de caminin bulunması gerektiği akla gelmektedir. Bu sebeple Hunat Hatun'un yaptırmış bulunduğu caminin yerinde, daha küçük çapta, medrese ve hamama uygun bir yapı bulunduğu, ancak bunu Hunat Hatun'un yıkarak yerine mevcut olandan daha büyük cami yaptırmış olduğu düşünülebilir.

¹⁷ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'nin İncesu ilçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi, *Belleten*, s. 174.

¹⁸ Yılmaz Önge, Kayseri Hunat Külliyesi'nin Hamamı ve Yeni Bulunan Çini Tezvinatı, *Önasya Dergisi*, c. 4, s. 47.

¹⁹ Karamağralı, agm. Keykubad'ın öldürülen diğer zevcesi ve Hunat Hatun'un kumasının mezarı da Kayseri'dedir. Türbesi Çifte Kümbet ismi ile bilinmektedir, Halil Edhem, s. 108-111.

Hamam bugün vakıflarca şahıslara satılmış olarak faaliyetini sürdürmektedir. Medrese ise Kültür Bakanlığı'nın Kayseri Etnografya Müzesi iken, son zamanlarda boşaltılıp önce Kayseri Valiliği'ne sonra da sosyal tesis olmak üzere Büyükşehir Belediyesine tahsis edilmiştir.

Tabaklarönü Mescidi : Kayseri'nin eski Tabaklar Mahallesi'nde, Han Camii'nin güneyine yapılmış olan ilk apartmanın kuzeyinde, 1950'lerde harap yapısı yıkılarak ortadan kaldırılmış bir mescit bulunuyordu. Bu yıkım esnasında kaybolan ve kopyası Kayseri Müzesi'nde bulunan, 80x60 cm ebadında üç satırlık mermer tamir kitabesi şöyle idi :

جدد هذا المسجد في ايام السلطان
المعظم علا الدنيا والدين ابي الفتح كيقباد
بن كيخسرو برهان امير المؤمنين العبد الضعيف حاجي ابراهيم
سنة سبع وعشرين

Tercümesi : Bu mescit Keyhüsrev'in oğlu Halifenin delili, Fatih, büyük Sultan Alâeddin Keykubad zamanında Zayıf Kul Hacı İbrahim tarafından (altıyüz) yirmi yedi senesinde yenilenmiştir.

Keykubad zamanında bir mescidin tamir edildiğini gösteren bu kitabe dikkat çekicidir. Kitabenin yazılmayan yüzler hanesinin altıyüz olacağında şüphe yoktur. Mescidin Osmanlı devrinde, I. Ahmed zamanında yine tamir edildiğini gösteren bir kitabesi daha vardı. 70x40 cm ebadındaki bu kitabede:

جدد هذا المسجد في ايام السلطان احمد خان
ابن السلطان محمد خان العبد الضعيف حاجي موسي سنة ست وعشرين والف

yazılı idi.

Tercümesi : Bu mescit Sultan Mehmed Han'ın oğlu Sultan Ahmed Han zamanında Zayıf Kul Hacı Musa tarafından 1026 senesinde yenilendi.

Sultan Hanı : Alâeddin Keykubad H. 626/M. 1229 yılında Konya-Aksaray yolu üzerinde, Aksaray'dan Konya'ya bir menzil mesafede yaptırmış olduğu meşhur Sultan Hanı'nın bir benzerini de Kayseri-Sivas yolu üzerine, Kayseri'den Sivas'a bir menzil mesafede bugün, Aksaray'da olduğu gibi Sultanhanı ismini almış köye, aynı plan üzerine inşa ettirmiştir. Aksaray'daki gibi mermer portalli olmasa dahi aynı ölçülerde kapalı ve açık kısımları ile ortada köşk mescitli, profilli bedenli ön cephe, ana giriş ve kapalı kısım portalları da dâhil olmak üzere çok sanatlı ve kale görünümünde olan bu muhteşem yapının portallerde olacak kitabeleri yıkılmış ve silinip kaybolmuştur. Oktay Aslanapa'nın Keykubad ismi okunuyor dediği²⁰ hol kapısı üzerindeki iri

²⁰ Oktay Aslanapa, Hanın Hol portalindeki harap kitabesinden 630-634, 1233-1237 yılları arasında yapılmış olduğunun anlaşılabildiğini yazıyorsa da bugün kitabenin aşağıda belirttiğimiz kısmından başka bir şey okunamamaktadır. *Türk Sanatı* II, s. 155; Han için ayrıca bakınız: Albert Gabriel, age.; Kurd Erdmann, *Das Anatolische Kervansaray des 13. J. H.*, Teil I, Berlin, s. 90, 97, N. 26; Mahmut Akok, *Kayseri'de Tuzhisarı Sultanhanı*, Köşk Medrese ve Alaca Mescit Diye Tanınan Üç Selçuklu Mimari Eserinin Rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, s. XVII-2.

hatla küfeki taş üzerine yazılmış bulunan kitabe, rutubetten taşların çürümesi ile hemen tamamen silinmiş olup sol tarafında bu dönem kitabelerinde genellikle görülen

(برهان امير).....المؤمنين

ibaresi okunabilmektedir. Holün kubbe kasnağının iç yüzünde Kur'an, XVVIII- 1, 2, 3, 4 ün bir bölümü (Fetih Suresi'nden) besmele ile yazılıdır.

بسم الله الرحمن الرحيم انا فتحنا لك فتحا مبينا ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك وما
تاخر ويتم نعمته عليك ويهيك صراطا مستقيما وينصرك الله نصرا عزيزا هو الذي
انزل السكينة في قلوب المؤمنين ليزدادوا ايمانا مع ايمانهم

Tercümesi : Esirgeyen, bağışlayan Allah'ın adıyla, Biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki senin günahından geçmiş ve gelecek olanı bağışlasın ve sana olan nimetini tamamlasın ve seni doğru bir yola ilet sin ve Allah sana şanlı bir zafer versin. O, imanlarına iman katsınlar diye müminlerin kalplerine huzur indirdi.

Kayseri Sultan Hanı'nın Alâeddin Keykubad'ın vakfı olduğuna dair kesin kayıt, yukarıda zikri geçen Baybars'ın 1277 tarihindeki Anadolu Seferi'ne iştirak eden Kadı Muhyiddin İbni Abduzzahir'in notlarıdır.²¹ Abdüzzahir bu kayıtlarında : "Sultan (Baybars) ikinci gün (24 Nisan 1277) hareket ederek Kervansaray adıyla anılan Alâeddin Keykubad Hanı'nın yanındaki bir konağa indi. Bu kervansaray Karatay Kervansarayı'na nisbetle daha büyük ve vakıfları da daha fazladır. Bu cümleden olmak üzere Kervansaray'ın yakınında azıklık için pek çok koyun vardır. Muzaffer askerler abise adlı yemeklerinde bunlardan faydalandılar. Bu koyunların ne için kullanıldığını sorduğumda: Bunlar Kervansaray'ın vakıflarındandır, kuzuları Kervansaraya gelenler için kesilir cevabı verildi. Tanrı herkese yararını artırsın, çok asker geldiği hâlde hepsi doyuruldu" demektedir. Zamanımıza çok tahrip olmuş hâlde intikal eden bu kıymetli milli eser Vakıflarca onarılmaktadır. Kervansarayı inşa eden mimarın ismi de son zamanlarda merhum Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu tarafından, köşe kulelerinden biri üzerinde "Ameli Yedigâr" (Yedigâr yaptı) keşfedilmiştir.

Karatay Kervansarayı Kışlık (Kapalı, hol) kısmı : Selçuklu devletinde I. Alâeddin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve bunun çocukları olan üç kardeşler devrinin büyük devlet adamı olan Celaleddin Karatay, Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Elbaşı (eski Zamantı) Bucağının, ismi kendi isminden bozularak alınmış olan Karadayı köyünde, eski Kayseri-Maraş ve Kayseri-Malatya yolu üzerine büyük ve çok sanatlı bir kervansaray yaptırmıştır.²² Bu muhteşem hanın kapalı bölümünün portalı üzerindeki kitabesinden burasının Keykubad devrinde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Dinî ibarelerin bulunduğu üstteki küçük yarım dairelik kısım hariç yaklaşık 40x100 cm ebadında iki satırlık arapça mermer kitabe:

الله الملك لله الدائم الباقي السلطان الاعظم شاه نشاه معظم مالك ركاب الامم سلطان

²¹ Turan, s. 549; Sümer, age., s. 91.

²² Halil Edhem, Anadolu'da İslami kitabeler, XXXIII, s. 513 vd; K. Erdman, age., N. 32, s. 122; Osman Turan, Celaleddin Karatay vakıfları ve vakfiyeleri, *Belleten*, s. 45, s. 51 vd; Aslanapa, s. 159.

سلاطين العالم علا الدنيا و الدين ابي الفتح كيقيباد بن كيخسرو

yazılıdır.

Tercümesi: O Allah mülkün sahibi, daim ve bakidir. Büyük sultan en büyük şahların şahı ümmetlerin en yüce makamına sahip, Alaüd- dünya ved-din, Fatih, Keyhüsrev'in oğlu Keykubad.

Kitabede tarih bulunmadığı için bu bölümün hangi yılda yapıldığı belli değildir. Ancak ana portaldaki kitabeden diğer kısımların II. Keyhüsrev zamanında H. 638/M. 1241 yılında yapılmış olduğu anlaşıldığına göre kapalı kısmının Alâeddin Keykubad'ın son zamanlarında yapılmış olduğu ortaya çıkar.

Karatay, tevazuundan hanın kitabelerine ismini yazdırmamıştır. Hanı onun yaptırdığını vakfiyesinden ve tarihi kaynaklardan öğrenmekteyiz. O'nun bu muazzam eseri karşısında gurura kapılacağından çekinerek, dinî endişe ile hanını bir defa bile görmediğini tarihler yazmaktadır. Han, bilhassa portalde ve iç kısımlardaki figürlü süslemeleri ile meşhurdur. Çörtenler boğa, arslan ve insan heykelleri şeklindedir. Hol kısmı Sultan Hanları ölçülerinde ve şeklinde olup kubbe, tonoz, döşeme ve bölmeleri fazla tahrip olmadan ve izler silinmeden zamanımıza kadar gelebilmiştir. Vakıflarca onarımı sürdürülmektedir. Hamam, eczane gibi tesislere sahip olan hanın işletme mükemmeliyetini gösteren vakfiyesi günümüze kadar gelebilmiştir.

Keykubad'ın en yakın görevlilerinden olup onun saltanatı süresince taşthane emirliğini (özel hizmet) yapmış olan Karatay, devletin kaderinde rol oynayacak esas görevlerini ondan sonraki sultanlar zamanında, bilhassa Moğol işgalinden sonra yapmıştır. H. 652/M. 1254 yılında Kayseri'de vefat ederek Konya'da yaptırmış olduğu ve bugün müze olarak kullanılan medresesine gömülmüştür. Hanın idaresini kardeşi Karasungur'un çocuklarına bırakmıştır.

KAYSERİ ERCİYES DAĞI ETEKLERİNDE BULUNAN İKİ TÜRBE'

Kayseri’de Develi ilçesi ile İncesu ilçesini birleştiren ana yolun kuzeyinde ve Erciyes Dağı’nın güney batı yamaçlarında yer alan Şeyh Şaban köyüne 16/6/1977 tarihinde gittik. Anayoldan ayrıldıktan sonra 10 km’lik dağ yolunu gayet zor şartlar altında iki saate yakın bir zamanda kat ederek Şeyh Şaban köyüne vardık. Köy tahminen 170 hane kadar olup arazi dağlık ve verimsiz olduğundan halk geçimini hayvancılıkla temin etmektedir. Ulaşım güçlüğü ve arazi yetersizliği sebebiyle köyün, 1978 yılında aşağı ovaya nakledileceği ve iskân için gerekli konut yapımının devam etmekte olduğu görülmüştür (Halk bugün ovaya taşınmıştır).

Köyün içinde bir, çevresinde ise üç adet türbe tespit ettik. Ancak zamanımız az olduğundan bunlardan Bozdağ eteğindeki ”Omuzu Gürzlü” ile Şıh Arslan dağındaki Şıh Arslan türbelerine gitmek mümkün olamadı. İncelemek imkânını bulduğumuz diğer iki türbe ise kübik gövdeli ve üstleri tonoz ile örtülü olup biri köy içinde ve köye adını veren ”Şeyh Şaban Türbesi”, diğeri ise, köyün kuzey doğusunda yer alan, Evliya Dağı’nın doruğuna inşa edilmiş olan ”Emir Çoban Türbesi”dir. Türbelerden her ikisinin de iç kısımları sağlam olduğu hâlde dış cepheler harap ve tamire muhtaç durumdadır.

ŞEYH ŞABAN TÜRBESİ

Köyün kuzey-batısında bulunan köy camisinin kible sağında yer alan ve camiye ait avlu kapısının sağında bulunan türbe içten içe 1.33x4.45 m. ölçülerinde olup 1.33 m kalınlığında beden duvarları vardır. Türbenin üzeri yonu taşından inşa edilmiş yarım daire kesitli tonoz ile örtülmüştür. Tonozun kilit noktası; üzengisinden 2.15 m., türbe zemininden ise 3.75m yüksekliğindedir. Türbenin içinde 0.60x2.00 ve 0.93x2.41 m ölçülerinde betondan yapılmış iki lahid olup üzerlerinde herhangi bir yazı veya dekoratif unsur bulunmamaktadır. Gayet basit bir mihrap nişi ve batı yöne sonradan açıldığı tahmin edilen bir mazgal penceresi vardır.

Beden duvarlarının dış yüzleri ince yonu ve taslak taşlarla sıralı olarak inşa edilmiş ise de sıralar pek muntazam değildir. Batı yönünde açılan türbe kapısı basit dikdörtgen bir açıklıktan meydana gelmiştir. Etrafında profil veya dekoratif unsurlar yoktur. Dam kısmı toprak ile örtülü olup üstünü otlar kaplamıştır. Şeyh Şaban Türbesi’nin kitabesi olmadığından, kim tarafından ve ne zaman yapıldığı belli değildir. Ayrıca; Şeyh Şaban için yaptığımız tarihî araştırmalarda aynı zatın kişiliği hakkında da bir kayda rastlayamadık². Ancak iç kısmın, taş işçiliği ile türbenin,

¹ Bu makale merhum Erol Yurdakul ile birlikte yazılmıştır.

² Kastamonu Musa Fakih Mahallesi’nde cami, türbe şadırvan ve iki evden meydana gelen bir külliye vardır. Osmanlı Mimarisi tarzında inşa edilmiş olan içinde iki kabir olup bunlardan birincisi H. 976/M. 1568. yılında ölen Halveti tarikatı Şeyhi Şeyh Şaban-ı Veli’ye aittir. Şaban-ı Veli H. 915 yılında Taşköprü’de doğmuş. İlk tahsilini Taşköprü’de,

üzerini örten dairesel, kesitli taş tonoz (beşik tonoz) erken devir özelliği göstermektedir. Bilhassa aynı bölgedeki erken devir eserlerinden olan Kayseri’de Hasbek Dede ismiyle maruf H. 580/M. 1184 tarihli Nisanoğulları’ndan Ali oğlu Mesud Gülzat’a ait türbe³ ve Kayseri Orduevi arasındaki İkiz Kümbetlerin iç cephelerinde yer alan yarım daire sağır kemerler ile Kayseri Lala Muslihiddin Camii’nin üstünü örten kemer ve tonozlar (XIII. yy. ortaları)⁴, Kayseri-Han Camii Türbesi’nin mumyalık tonozu ve aynı türbenin kuzey duvarına bitişik tek odanın tonozu (XII. yy.) Kayseri-Battal Camii’nin kuzey doğu köşesinde yer alan türbeye ait mumyalık tonozu (XIII. yy.)⁵ gibi dairesel kesitli tonozlar İslami yapılardan başka erken Hristiyan ve Roma Devri yapılarında da bol miktarda görülmektedir. Bu beyanda Kayseri-Sahabiye Medresesi kuzeyinde bulunan Roma Mezarı, (eski bir Selçuklu türbesi alt kat 1 restorasyon hatalı yapılmış) Kayseri-Talas Sakaltutan köyündeki Roma mezarından tahvil edilen. Mikdat Dede Türbesi, Pazarören - Han köyündeki bina (kilise) kalıntısı, Kayseri-kale duvarlarından bazılarının iç kısımlarında görülen büyük ve derin nişler in dairesel kemer tonozları gibi pek çok gayri İslami eserde de bu şekildeki yarım daire kemer ve tonozlara tesadüf edilmektedir. Türbe eski vakıf kayıtlarında Pehlivan Gazi Zaviyesi olarak geçmektedir.

EMİR ÇOBAN TÜRBESİ

Türbe, Şeyh Şaban köyünün kuzey doğusunda yer alan Evliya Dağı’nın doruğuna inşa edilmiştir. İçten içe 4.21x9.84 m: ölçülerinde olan türbenin beden duvarları 1.35 m kalınlığındadır.

medrese tahsilini de İstanbul’da yapmış, Bolu’da Hayrettin Tomadi namındaki zattan Halveti Tarikatı izni almış, Kastamonu’da aynı tarikatı tesis ve icra etmiştir, (Kastamonu’nun asar-ı kadimesi, S. 93, A.-Gökoğlu-Paphlogonia Cilt 1, S. 326-327 Kastamonu 1952). Köye ismini veren Şeyh Şaban ile bu tarikat şeyhinin isim benzerliğinden başka bir alakası olmasa gerektir. Çünkü; her ikisinin de ayrı ayrı türbesi ve kabirleri vardır. Ayrıca birisini makam olarak kabul etsek dahi binalar mimari tarzları bakımından da aynı devir eserleri değildir. (E. Y.)

3 Bu türbe hakkında geniş malumat için bk. Y. Akyurt, “Selçukiler ve Tavaif-i Mülük Devri” C. 7, S. 60 (yayınlanmamış); Osman Ferit Sağlam, Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Bazı Kitabelerle Meskukatın Milli Tarihe Hizmetleri, IV. Türk Tarih Kongresi Zabıtları, s. 158.

4 Bu cami Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1968 yılında restore edilmeye başlanmıştır. Caminin iç ve dış kısımları yapılan hafriyatlar sırasında Selçuklu sanatı tarzında biçimlenmiş ve dekore edilmiş eski portal ve mihraba ait parçalar ile caminin mihrap önündeki birinci salımına (nef) ait temel duvarları, tonoz ve kubbe izleri meydana çıkarılmıştır. Bu cami için A. Gabriel “Kayseri Türk Anıtları” Çev.: A. A. Tütenk Ank. 1954 s. 64’de “Türbe ve caminin Hicri sekizinci asrın ortalarına çıktığı sanılmaktadır” demektedir. İbni Bibi “Anadolu Selçukî Devleti Tarihi” Çev.: M: N Gençosman, Ank. 1941 s. 249 ve 253’de Lala Muslih Hoca’dan bahsetmekte olup bu bahis II. İzzeddin Keykavus’un (1246-1261) saltanat devrine rastlamaktadır. Meydana çıkarılan parçalar ve izlerin değerlendirilmesi ile İbni Bibi’de bahsi geçen Lala Muslih Hoca’nın yaşadığı devir nazarı dikkate alınırca cami ve türbenin (1250 M.) senesi civarında inşa edilmiş olabileceğini tahmin ediyoruz. Caminin hafriyat ve restorasyon raporu ayrıca yayımlanacaktır”. (E. Y.). Ben de cami, şimdi güneyinde yer altında bulunan medrese, hamam ve türbeden ibaret Lala Külliyesi’nin bilhassa camideki devşirme malzeme, türbenin yapısı ve mezar taşlarından ve hakiki kündekâri minberinden, binaların XII. yüzyılın ikinci yarısında veya XIII. yüzyılın hemen başında inşa edilmiş olduğu kanaatindeyim.

5 Bu cami Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1977 yılında restore edilmeye başlanmıştır. Caminin kuzey cephesinin doğu tarafında yer alan türbenin üst tarafında görülen kemer izi ile cephe duvarının üst kısmında görülen tonoz izi buradaki türbenin bir eyvan türe olduğunu göstermektedir. “Evliya Çelebi Seyahatnamesi” Çev. Z. Danişman İst. 1970 C. 5, s. 70 de “Kırk Nisa” ziyareti olarak bu türbeden bahsedilmektedir.

İç mekânın üzerini örten (1/5 merkezli) yonu taşından inşa edilmiş sivri tonoz, iki yerinden 45 cm genişlik ve 16 cm kalınlığındaki yonu taşı kemerler ile takviye edilmiştir.⁶ Tonozun tepe noktası zeminden 3.85 m yukarıda olup kemerlerin ayakları döşmeden, 17 cm yükseklik ve 23 cm kalınlığındaki (S) profilli üzengilere basmaktadır. Güney duvarında yer alan 31 cm derinliğinde ve 59 cm genişliğindeki dairesel kesitli mihrap nişinin üstü yuvarlak kemerli bir kavsara ile niha-yetlenmekte olup bu kemerin sağ ve sol üstlerinde 18 cm çapındaki iki adet yuvarlak rozet yer almaktadır. Bu mihrap nişinin etrafı basit profilli dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Türbe içinde 109x424, 79x221 ve 80x229 cm ölçülerinde 3 kabir bulunmakta ise de kabirler üzerinde herhangi bir yazı veya dekoratif unsur yoktur. Tabi ışıklandırma doğu ve batı yönlere açılan taş söveli dikdörtgen pencerelerden sağlanmaktadır. Bunlardan batı yönündekinin açıklığı 56x79 cm, doğu yönündeki ise 46x60 cm ölçülerinde olup doğu penceresinin söveleri arasına 7 yuvarlak delikli, tek parça taştan yapılmış bir pencere dışlığı konulmuştur. Bu pencerenin dış cephesi de basit profil ve motiflerle süslenmiştir buradaki (45) pahlı profil üzerinde görülen üçlü geçme bordür ile kavisli yüzeyler üzerinde görülen üç köşeli yıldızlar ve bunların üst tarafında yer alan eğri kesim tekniğiyle işlenmiş palmet motifleri inşa devrinin özelliklerini göstermektedir. Bu tezyinat 1.20x1.46 m ölçüsünde basit bir profil ile çerçevelenmiştir.

Beden duvarlarının dış cepheleri, kapı ve pencerelerin yonu taştan yapılan söve ve profilleri ile köşeler haricinde iç kısmın tersine, moloz taştan sıralı olarak inşa edilmiştir. Binanın damı toprak olup üstünde otlar yetişmiştir.

Türbenin giriş kapısı güney cephe duvarının doğu köşesine yakın olarak yapılmıştır. Eski orijinal kapısından kalan bazı parçalar göze çarpmaktadır. Bunlar arasında kapı kemerine ait kilit ve özengi taşları ile kapının sağında orijinal yerinde bulunan yığma söve ve cephe profil sayılabilir. Kapı üzengi taşının mail kesim tekniği ile işlenmiş “Çarkıfelek” ve bunun etrafındaki yarım palmetler ile yan yüzünde yer alan (S) profilli özengi başlangıcı inşa devrinin özelliklerini göstermektedir. Orijinal kapısının üzerinde bir kitabesi olduğunu da içerde atılmış hâlde olan kırık kitabeden anlıyoruz.

Kitabe: Selçuklu sülüsü ile üç satır hâlinde Arapça olarak yazılan 40x55 cm ölçüsündeki kitabenin sağ üst köşesi kırık ve arkasında Roma devrine ait tezyinat vardır.

(۱) امر بعمارة هذه القبر في ايام

(۲) (ال)سلطان الاعظم غياث الدنيا والدين

(۳) ابو الفتح كيخسرو بن قلج ارسلان الأمير جوبان في سنة ثمانين ستمائه

Tercümesi: “Bu kabir büyük sultan, fethin babası, Kılıç Arslan oğlu Gıyase'd dünya ve'd-din Keyhüsrev'in emriyle onun zamanında Emir Çoban tarafından 680 yılında imar edildi.”

⁶ Kayseri Hacı Kılıç Camii, Hunat Camii, Tuzhisarı Sultan Hanı, Bünyan-Karatay Kervansarayı, Kesikköprü Cacabey Kervansarayı gibi Selçuklu kervansaray ve camilerindeki mütemadi tonozlar da bu şekilde ara kemerler ile takviye edilmiştir.

Kitabeden anlaşıldığına göre bina; her ne kadar kitabede kabir kelimesi, ayn(çeşme) gibi yazılmışsa da “kabir” olarak yaptırılmıştır. Devrin sultanı olarak ismi geçen III. Gıyâseddin Keyhüsrev, IV. Rüküd-din Kılıç Arslan’ın oğlu olup babasının M. 1266 yılında Pervane Muînüddin Süleyman ve Moğollar tarafından öldürülmesi üzerine iki buçuk ila 10 yaşlarında⁷ Anadolu Selçuklu Devleti tahtına oturtulmuş, amcazadesi II. Gıyâseddin Mes’ud’un Kırım’dan dönüp M. 1284 yılında Moğollar tarafından Selçuklu Sultanı tayin edilmesi üzerine saltanatı son bulmuş ve yine Moğol (İlhanlı) hükümdarı Argun Han tarafından boğdurulmak suretiyle hayatına son verilmiştir.⁸ Saltanat Devri M. 1243 Köseadağ Savaşı’ndan beri Anadolu’yu hâkimiyetleri altına alan Moğol-İlhanlı’ların ağır tahakkümü, bunlara karşı Hatıroğlu İsyanı, Mısır-Memlük Sultanı Baybars ve İlhanlı Abaka Han’ın Anadolu’yu istilaları ve nihayet Siyavuş’un (Cimri).⁹ Karamanoğullarının desteği ile Sultan’a karşı isyan ederek Konya’yı zaptetmesi gibi hadiseler ile geçmiştir. Burlarla beraber bu karışık devirde yine de Sivas, Kayseri, Tokat ve Konya gibi şehirlerde imar ve sanatı seven devlet adamları tarafından cami, medrese, kervansaray türbe ve hamam gibi yüksek sanat değerini haiz muhteşem abideler inşa ettirilmiştir.

Kitabede türbenin banisi olarak ismi geçen Emir Çoban’a gelince; bu emir kitabe tarihine göre I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad devri emirlerinden Kastamonu uç beyi ve bilahare Kastamonu da kurulan Çobancıoğulları’nın atası Hüsameddin Çoban Bey olamayacağı gibi, İlhanlılardan Ebu Said Bahadır Han’ın (M. 1316, 1355) büyük emiri Çoban Bey olması da mümkün değildir. Öyleyse bu Emir Çoban kim olabilir? İbni Bibi’nin Farsça, muhtasar Selçuknamesi tercümesinde¹⁰ Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Karamanoğlu Mehmet Bey Gıyaseddin Siyavuş (Cimri) ile yaptığı uzun mücadelelerden sonra, Cimri’nin yakalanması ve Sultan’ın emri üzerine, Cimri’yi alarak. Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev’in huzuruna çıkaran (Çoban Cemal), Karahisarlı¹¹ Emir-i Meclis Cemaleddin Ebu Bekir olmalıdır ki, bu hadise H. 678 yılı Muharrem ayında vuku bulmuştur.¹² İşte bahis konusu türbemizin kitabesinde türbenin banisi olan Emir Çoban ise İbni Bibi’de adı geçen Çoban Cemal veya tam ismi ile Karahisarlı Emir-i Meclis. Cemaleddin Ebubekir olmalıdır.

⁷ N. Koymaz, *Pervane Muînüddin Süleyman*, Ank. 1970, S. 123 de “Yirmisekiz yaşında öldürülen Kılıç Arslan, arkasında henüz bebeklik çağında bulunan bir çocuk bırakmıştır. Gıyâseddin Keyhüsrev adını taşıyan bu çocuk İbni Bibi’ye göre iki buçuk, Aksaray’ı göre altı, bazı Arap kaynakları ile Süryani Ebu’l-Ferec’e nazaran dört, Yünini ve Zehebi’ye göre ise on yaşında bulunuyordu.” ifadeleri bulunmaktadır.

⁸ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 531, 532, 534.

⁹ N. Kaymaz, *Pervane Muînüddin Süleyman*, s. 170, 171 de Karamanoğlu Mehmet Bey Selçuklu Devleti’ni hâkimiyeti altına alabilmek için Sultan ailesinden başka birini tahta geçirmek istemiş ancak; sonradan tezyif maksadı ile Cimri lakabı takılan bir meczub derviş Sivaslı Teki namında birinin yalancı şahitliği ile İzzeddin Keykâvus’un oğlu Gıyâseddin Siyavuş (Mevcut parasına göre Alâeddin Siyavuş, İbn Şeddad’a göre Alâeddin Keyhüsrev ve Anonim Selçukname’ye nazaran Melik Mes’ud) haline getirerek Konya’da Selçuklu tahtına çıkarmıştır denmektedir.

¹⁰ İbni Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, Terc. M. N. Gençosman, Ank.- 1941, s. 300.

¹¹ “Karahisar” yazımıza konu türbenin bulunduğu mahalın büyük ilçesi Develü Karahisarı” bugünkü adı Yeşilhisar olabilir. Böyle ise Emir Çoban memleketindeki bu türbeyi ihya etmiştir. M. Ç.

¹² O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971 s. 568, 570.

Türbedeki yatıra gelince; bu hususta kitabede herhangi bir isim yoktur. Köylüler, bugün dahi türbenin bulunduğu dağa “Evliya Dağı”, türbedeki yatıra da sadece “Evliya” demektedirler.¹³

Eski kayıtlardan ve Osmanlı vakıf kayıtlarında türbe Şeyh Çoban Zaviyesi olarak geçmektedir.

Tanıtmaya çalıştığımız her iki türbe de, kübik gövdeli ve üstleri tonoz örtülü, devirlerindeki diğer türbelerde çok görülen şekilde iki katlı olarak inşa edilmemişlerdir. Bunların Kayseri-Emir Ali (H. 751), Kayseri-Emir Şahap (XIV. yy.), Amasya Torumtay (H. 677) ve Amasya -Sultan Mesud (XIII. yy. sonu, XIV yy. başı) türbelerinde olduğu gibi bodrum katları (Mezar odası, cenazelik, mumyalık, krypta) olmadığından ölümler doğrudan ziyaret (Mescit) kısmında toprağa gömülmüşlerdir.

Türbelerin iç kısımları sağlam görünmekte ise de, duvarların dış yüzleri ağır geçen kış şartları altında çok harap olmuşlardır. Ancak, duvarların kalın olması sebebiyle bugüne kadar gelebilmiş olan türbelerin acilen restore edilmesi gerekmektedir. Bu türbelerde başka “Evliya Dağı”nın eteklerinde bulunan bazı toplu mezarlardan meydana gelen şehitlik, karşı tepelerde ise “Şeyh Arslan” ve “Omuzu Gürzlü” gibi evliya kabirleri olarak söylenen türbe ve mezarlar bu havalide (Birinci Haçlı Seferi), sırasında yapılan savaşların hatıraları olsa gerektir.

¹³ Her ne kadar son zamanlarda türbedeki yatırı için “Şemünel Gâzi” diye bir isim çıkartılmışsa da, köylüler esaslı olmayan bu ismi çıkaran şahsı tanımaktadırlar.

*Şeyh Şaban Köyünde Emir Çoban
(Evliya) Türbesi*

Emir Çoban Türbesi kitabesi

Emir Çoban Türbesi iç görünüşü

Emir Çoban Türbesi Mihrabı

*Emir Çoban Türbesi
kapısından detay*

KAYSERİ’NİN YAZIR KÖYÜNDE BİR SELÇUKLU MESCİDİ: YAZIR CAMİİ

Kayseri’nin merkez köylerinden, şehrin 15 km kuzeyinde olan Yazır¹ köyünde, bugüne kadar yıkılmadan kalmış bulunan cami, şimdiye kadar ilgililerce görülmemiş ve bu sebeple herhangi bir neşriyata da girmemiştir. Bu yazımızda bilinmeyen bu küçük mesciti tanıtacağız.

Mescidin kapısı üzerinde bulunan 80x60 cm ebadındaki mermer kitabe, dört satır hâlinde

امر بعمارة هذه المسجد الجامع في ايام دولت السلطان الاعظم غياث الدنيا
والدين على يد العبد الضعيف الى رحمة ربه فخر اور بن عبدالرحمان في سنة ثمان
وستين وستمائة

yazılıdır.

Tercümesi: Bu cami mescidin imarı Büyük Sultan Gıyaseddin’in devleti günlerinde Abdurrahman’ın oğlu, Allah’ın rahmetine muhtaç, Zayıf Kul Fahraver tarafından H. 668/M. 1269/70 senesinde emredildi. Görüldüğü gibi bina Anadolu Selçuklu sultanlarından III. Gıyaseddin-Keyhüsrev zamanında² Fahraver isimli bir şahıs tarafından inşa ettirilmiştir. Kitabe, yer darlığı sebebi ile Sultan’ın esas ismi olan Keyhüsrev ve yazılması âdet olan babasının ismi Kılıç Arslan (IV) yazılamamıştır. Örnekleri bazı kitabelerde görüldüğü gibi bina “mescit-i cami” (cemaatle namaz kılınan yer) olarak isimlendirilmiştir. Devrinin kitabelerinde genellikle cami ve mescit ayrı ayrı ve tek olarak yazılmaktadır. Mescidi yaptıran Abdurrahman’ın oğlu Fahraver hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Küçük bir köye Selçuklu döneminde bir mescit yapılması ve bunun da bugüne kadar kalabilmiş olması gerçekten dikkat çekicidir.

Caminin mimarisine gelince; bina bazı tamirler görmüş ve ilaveler yapılmış olmasına rağmen asliyetini büyük ölçüde muhafaza etmektedir. Dikdörtgen bir plana sahip olup ortada devşirme dört mermer sütun ve sütun başlığına basan kemerlerle cami harimi, kible duvarına paralel üç sahına ayrılmıştır. Dam bu kemerlerin üzerine bastırılan sık ahşap direklerle örtülmüştür. Üzeri toprakken, akıntıyı önlemek için sonradan bunun da üzeri betonarme ile kaplanmıştır. Sütunlar ve başlıklar çeşitli tarzda olup binaya yıkılmış eski yapılardan nakledilmiştir. Caminin, dağa doğru kuzey yukarısında bulunan mezarlığın batı kenarında, şimdi kalıntıları kalmış eski bir kilise yıkıntısından bahsedilmektedir. Binadaki devşirme malzemenin bir kısmı bu kalıntıdan temin

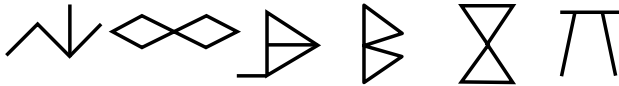
¹ Yazır Oğuzların 24 boyundan biri olup Bozoklar’ın Ayhan kolundandır. Damgalan Y veya X şekildedir, Prof. Dr. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*. Ankara 1972, s. 241-243 ve levhalar. Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde aynı isimde köyler bulunmaktadır. Kayseri’deki Yazır köyünün yanında yine Oğuz boy isimleri olan Kızık, Salur ve Karaev (li) köyleri bulunmaktadır.

² III. Gıyaseddin Keyhüsrev Moğol tahakkümü dönemi Anadolu Selçuklu sultanlarından olup babası IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın 1266 yılında öldürülmesi üzerine küçük yaşta tahta çıkarılmış, 1284 yılına kadar 18 yıl sözde saltanatta bulunarak bu tarihte 28 yaşlarında babası gibi öldürülmüş, yerine II. Gıyaseddin Mesud geçirilmiştir. Devri Moğol işgali, Memlûklü Sultanı Baybars’ın Anadolu Seferi, Hatiroğlu ve sahte Selçuklu sultanı Cimri (Alâeddin Siyavuş) isyanları gibi karışıklıklarla geçmiştir, Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 531-584.

edilmiş olmalıdır. Zaten çevrede Türkler öncesi eski-yerleşimi gösteren bazı mimari parçalar bulunmaktadır. Cami köyde meyilli bir araziye oturtulmuş, bu sebeple dağ tarafında bulunan kuzey duvarı dolgu sebebi ile sağır kalmıştır. Bina içten sıvalı olup güneyde mihrabın iki yanında, sonradan genişletilmiş iki büyük, doğu ve batıda da birer küçük pencereleri bulunmaktadır. Arkadaki sütunlardan itibaren harimin bir bölümü betonarme bir kat ile bölünerek üst kısmı kadınlar mahfeli, altı da kışlık mescit yapılmıştır. Minber ve kürsü yeni olup mermerden inşa edilmiştir.

Caminin orijinal taş mihrabı sonradan kat kat boyanmış ve kullanılan yumuşak karakterli taş sebebi ile bazı kısımlar aşınmış olmakla birlikte asliyetini muhafaza etmektedir. Yarım altıgen kesitli mihrap nişinin içinde uğur motiflerinden oluşan geometrik frizin meydana getirdiği küçük dekoratif kemeri bulunmaktadır. Nişin iki yanında derin zikzak motifli ve lokmal başlıklı sütünceleri vardır. Mihrap derinliği beş sıra mukarnasla taçlanmıştır. Bu mukarnasların altında, nişin üst hizasında Kur'an'dan bir kelimenin tekrar edildiği yazı frizi bulunmaktadır. Yazılar bozulmuş ve boyanmış olduğu için okunması mümkün olamamıştır. Mihrabın etrafındaki motif çerçevelerine gelince, en dıştan yarım yıldızlardan meydana gelen bir bordür, bunun yanında içe doğru pahlı satıhta geometrik bir örgü, bundan sonraki geniş satıhta sekizgenler ve sekiz kollu yıldızlardan oluşan girift bordür bulunmaktadır. Mihrabın kavsara kemerini lotus (nilüfer) çiçeği frizi dolaşmaktadır. Klasik Selçuklu tarzındaki mihrabın elemanları itibarı ile döneminde birçok örnekleri ve mukarnas altı frizi ile Konya Hacı Ferruh Mescidi mihrabına benzerlik göstermektedir.³ Camiye kuzey-batıdaki cümle kapısından girilmektedir. Kapı içten üç dilimli kemerlidir. Sonradan değişen dış yüzü kaş kemerli olup 18 ve 19. yüzyıl Kayseri konaklarındaki kapı süslemelerinde kullanılan basit çarkıfelek ve rozetlerle süslenmiştir.⁴ Kapı üzerinde yukarıda zikredilen kitabe bulunmaktadır. Batı duvarının dışından taş merdivenle, Kayseri'de mahalle mescitlerinde örnekleri çokça görülen dört ayaklı kule (köşk, minber) minareye⁵ ve dama çıkılır. Kapı önündeki tek şerefeli uzun minare, yakın zamanlarda yapılmıştır. Cami önünde suyu, hayvanların su içtiği yalaklara sürekli akan, geçen asra ait, bozulmamış mermer kitabeli bir çeşme bulunmaktadır,

Cami genel olarak dıştan araları derzli kesme taşlarla yapılmış olup birçok tamirler geçirmiştir. Halkın bildiği son üç tamir Birinci Dünya Harbi esnasında; 1969'da ve 1975'te yapılmıştır. Güney cephede duvar arasında boydan boya eski bir ahşap kiriş bulunmaktadır. Bu cephede Hicri 1261 tamir tarihini havi, küfeki taşta yazılmış küçük bir kitabe daha vardır. Dış cephede orijinal taşlarla, aynı dönem Selçuklu yapılarında görülen aşağıda şekilleri gösterilen taşçı işaretleri bulunmaktadır.⁶

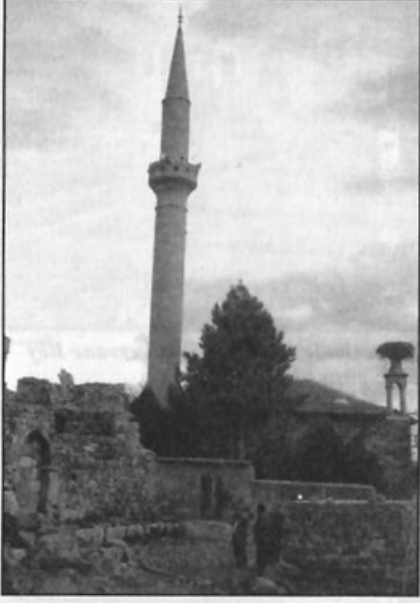

³ Ömür Bakırer, *On Üç ve On Dördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara 1976, s. 137-139, şek. 16

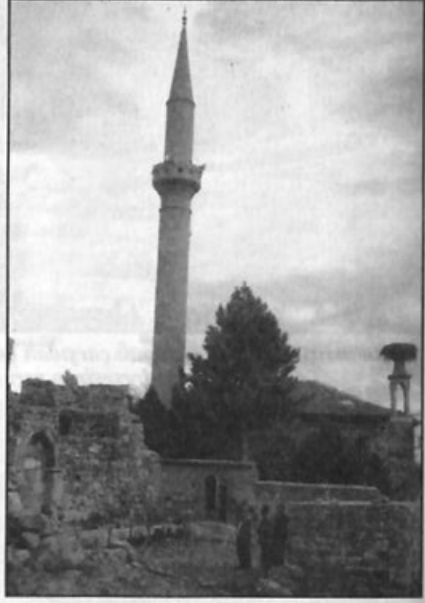
⁴ Necibe Çakıroğlu, *Kayseri Evleri*, İst. 1952; Prof. Dr. Vacit İmamoglu, *Geleneksel Kayseri Evleri*, Ankara 1992.

⁵ Dr. İlhan Özkeçeci, *Kayseri Cami Mimarisinde Minber Minareler*, Kayseri 1993.

⁶ Karşılaştırma için bakınız, Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri, *Türk Etnografya Dergisi*, 1982, S. XVII, s. 79-108; Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*, İst. 1989.

Yazır Köyü Camii

Yazır Köyü Camii Kapısı

Yazır Köyü Camii Minareleri

Yazır Köyü Camii Çeşmesi

Yazır Köyü Camii Kitabesi

Yazır Köyü Camii içi

NİKSAR-TOKAT-GÜMENEK VE KAYSERİ-PALAS'TA ÜÇ KİTABE

1-NİKSAR'DA SÜLEYMAN ŞAH KİTABESİ

Anadolu Selçuklu sultanlarından II. Süleyman Şah'a ait, daha önce Niksar Kalesi üzerinde iken şimdi orada kaleden düşerek, Melik Gâzi Türbesi'ne alınmış, oradan da Tokat Müzesine getirilmiş bulunan kitabe, bugüne kadar okunuş ve tarih olarak farklı şekillerde yayımlanmıştır, Kitabeyi ilk defa İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), 1927'de kale üzerinde görerek ve yüksekte olduğu için pek iyi okuyamadığını belirterek aşağıdaki şekilde tespit etmiştir¹

عمل جمال الدين

امر هذه العمارة المبارك

القاهر ركن الدنيا والدين

ابو المظفر سليمان بن قلع ار

سلان عز نصره تاريخ مترم سنة اربع تسعين وخمسمائه

1935 yılında Paul Wittek, kitabenin yukarıda geçen neşrinde, tarihî hadiselerle göre senenin birler hanesinin iyi okunamamış olduğunu, erbaanın isneyn (iki) olması gerektiğini yine kitabede sultan lakabı olan “ed-dünya ve d-din” yerine melik lakabı olan “ed-devlete ve d-din” yazılı olması gerektiğini, fakat kitabe dikkatli bir tetkikten geçirilmeden katı bir netice elde edilemeyeceğini ifade etmiştir.²

Aynı kitabeyi Tanju Cantay 1981 yılında bazı okunuş farkları ve tarihindeki değişikliklerle tekrar yayınlamıştır.³ O'na göre de:

عمل جمال الدين

امر هذه العمارة الملك

القاهر ركن الدولة والدين

ابو المظفر سليمان شاه بن قلع ار

سلان عز نصره تريخ ذي الحجة سنة اربع وسبون

¹ İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Kitabeler 1, İst. 1927-1345, s. 64.65.

² Paul Wittek, Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1-1969, Çev. M. Eren, Ank. 1970, s. 203, No. 19. Makalenin esasî Byzantion, 1935'te yayımlanmıştır.

³ Tanju Cantay, Niksar Kırkkızlar Kümbeti, *Sanat Tarihi Yıllığı*, IX - X, İst. 1981, s. 84-85. Bu ve aşağıdaki kitabenin resimlerini gönderen Dr. Tanju Cantay'a teşekkür ederim.

olmuş, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya nazaran tarih yirmi yıl önceye, 594 yılı Muharrem ayından, 574 yılı Zilhicce ayına inmiştir.

Niksar'a 1987 yılı başında giderek, Melik Danişmend Gâzi Türbesi içerisinde bulunan 60x60 cm ebadında koyu esmer renkte taş üzerine yazılmış olan kitabe, tarafımızdan da aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir:

عمل جمال الدين يونس بن قره مر
امر هذه العمارة الملك
القاهر ركن الدولة والدين
ابو المظفر سليمان شاه بن قلج ار
سلان عز نصره بتاريخ منتصف ذي الحجة سنة اربع و بو

Kitabenin bu hâli ile şöylece tercümesi yapılabilir:

“Yapan Kara.. (?) oğlu Cemaleddin Yunus. Bu yapı'nın yapılmasını Kılıç Arslan oğlu kahredici Melik, devlet ve dinin rüknü, muzaffer Süleyman Şah 94 senesinin Zilhicce ayının ortasında emretti.” 94 senesinin 594 senesi olacağı açıktır ve bu senenin Zilhicce ayının ortası Miladi olarak 1198 yılının ekim ayının ortasına tekabül etmektedir. Burada onlar hanesi olan doksan sayısı, kitabe de yer darlığı sebebi ile divani rumuzu ile yazılmıştır. (Buradaki karışıklık divanî rakamlarla 70 ve 90'ın birbirine benzemesinden kaynaklanmıştır. Tarih 594 değil 574 olacaktır.)

Kitabe de ismi geçen Kılıç Arslan oğlu Süleyman Şah bilindiği üzere Anadolu Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleyman Şah'tır. II. Kılıç Arslan büyük bir ihtimalle 1186 yılında memleketi 11 oğlu arasında taksim edip onları vali-yarı müstakil hükümdar olarak ülkenin çeşitli bölgelerine tayin etmesi esnasında ikinci büyük oğlu Süleyman Şah'a Tokat, Nasiredin Berkıyaruk Şah'a da Niksar ve Koyluhisar düşmüştü.* Kardeşler gittikleri yerlerde müstakil hükümdar gibi hareket ederek para bastırıyorlar, yaptırdıkları binalara, adlarına kitabeler yazdırıyorlar, komşu yabancı ülkelerle savaş veya barış yapılabiliyorlardı. Ancak sultan unvanını değil melik unvanını kullanıyorlar, yazılarda da isimlerini buna uygun olarak geçiriyorlardı.

Kılıç Arslan bu taksimle birlikte küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliaht olarak tayin etmesi üzerine buna en büyük oğlu Sivas ve Aksaray Meliki Kudbeddin Melikşah itiraz etmiş ve başşehir Konya üzerine yürüyerek burayı almışsa da daha sonra Kılıç Arslan'la Keyhüsrev şehri tekrar geri almıştır. Kılıç Arslan kendisine karşı gelen büyük ve Kayseri Meliki olan diğer oğlu Nureddin Mahmud Sultanşah'la, küçük oğlu ile birlikte yaptığı mücadeleler esnasında çok yaşlı

4 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s. 217. Ilgın'ın Tekke köyü mescidinin 576 tarihli kitabesinde hem Kılıç Arslan'ın ve hem de Keyhüsrev'in, sultan ve veliaht olarak isimlerinin geçtiği belirtilerek bu taksimin bahsi geçen yılda veya daha önce yapıldığı ileri sürülmüştür; bakınız İbrahim Artuk, Abbasi, Selçuk, Artuk ve Burcu Memluklarına ait nadir sikkelerden birkaçı, V. Türk Tarih Kurumu Tebliğleri, s. 219-220. Kitabedeki bu tarihe göre Keyhüsrev'in veliaht olarak tayini herhâlde taksimden önce vuku bulmuştur.

olarak 1192'de vefat edince Konya'da tahta Gıyaseddin Keyhüsrev çıkmıştır. Bu arada Melikşah H. 593/M. 1196 yılında Kayseri Meliki kardeşi Nureddin Sultanşah'ı ortadan kaldırıp burayı kendisine bağlayarak Kayseri'de 593 tarihli sikkesini bastırmıştır.⁵ Melikşah'ın Kayseri'yi aldığı yıl ölmesi üzerine yine aynı yıl bir küçük kardeşi Süleyman Şah, Tokat, Kayseri, Aksaray yolu ile Konya üzerine yürüyüp kardeşi Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den başşehri alarak saltanatı ele geçirmiştir. Böylece Keyhüsrev'in birinci saltanatı dört yıl sürdükten sonra sona ermiş ve oğulları ile birlikte, ağabeyinin müsaadesi ile Bizans'a sığınmıştır. Keyhüsrev'in H. 592 ve ifade edildiğine göre H. 593 yıllarında Konya'da Süleyman Şah'ın da 593 yılında Konya ve Aksaray'da basılmış sikkeleri bulunmaktadır.⁶ Böylece saltanat değişikliğinin 593, 1196 yılında yapıldığı kesin olarak ortaya çıkmaktadır.

Süleyman Şah, sultan olur olmaz diğer kardeşleri Nasreddin Berkyaruk Şah'tan Niksar ve Koyulhisar'ı, Nizameddin Argunşah'tan, Amasya'yı almıştır.⁷ Niksar'ın alınışının bahis konumuz kitabeye göre 594-1197 yıl içinde vuku bulmuş olduğu anlaşılıyor.⁸

Kitabede herhangi bir yapı (imaret) kelimesinden başka bir isim geçmemesine rağmen Uzunçarşılı bunu kale üzerinde gördüğünü ifade etmesinden, imaret kelimesinden kalenin kastedildiği anlaşılmaktadır. Süleyman Şah herhâlde Niksar'ı alırsa eski kaleyi onarmış ve bazı ilaveler

⁵ Osman Ferit Sağlam, Şimdiye kadar bilinmeyen İslami iki madalya ve birkaç sikke, V. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri, s. 203, 204; İbrahim Artuk, Orta ve yeni çağa ait sikke ve nişanlar, VI. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri, s. 243-245.

⁶ İsmail Galib, *Takvim-i Meskütât-ı Selçukiye*, İst. 1309, s. 9, N. 6; Ahmet Tevhid, *Meskütât-ı Kadime-i İslamiye Kataloğu*, Kısım-ı Râbi, İst. 1321, No. 154-156; İbrahim Artuk - Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşbirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, İst. 1971, C. I, s. 354, 355, No. 1074, 1076.1. Keyhüsrev'in 593 yılında Konya'da basılmış bir sikkesinin de görüldüğünü Halil Edhem kaydetmiştir, bakınız *Kayseri Şehri*, yayınlayan Kemal Göde, Ank. 1982, s. 39, No. 19.

⁷ Turan, age., s. 247; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, İst. 1979, s. 125.

⁸ Edhem, age., s. 43, No. 31

yaptırmıştır; Kitabede dikkat çekici bir husus ta kitabenin, Süleyman Şah'ın sultan olmasından bir yıl sonra yazılmış olmasına rağmen burada sultanlık unvanları ile değilde meliklik unvanları ile anılmış olmasıdır. Süleyman Şah, Tokat ve civarında tayini ile birlikte diğer kardeşleri gibi Melik unvanını almış ve bastırdığı paralarda bu unvanı yazdırmıştır. Bir yüzünde süvari tasviri olan bu devirde bastırdığı bakır paralarının diğer yüzünde:

الملك القاهر

سليمانشاه

بن قلع ارسلان

yazılıdır. Niksar kitabesinde, bu tarihte sultan olduğu hâlde melik unvanı ile birlikte yine Rükneddin ismi de, devrinin adeti gereğince sultanlar için yazıldığı şekli ile “Rük'ed-dünya ve'd-din” olarak değilde melikler, hükümdar ailesinden olanlar ve yüksek devlet adamları için kullanılan “ed-devlete ve'd-din” şeklinde yazılmıştır. Hâlbuki Sultan'ın bu dönem paralarında ve kitabelerinde sultanlık unvanları yazılmıştır.⁹ Öyle anlaşıyor ki Niksar kitabesindeki hatayı, onun bu civardaki meliklik dönemine alışık devlet adamları yapmıştır. Bu şekilde değişik bir istisnai durum da kardeşi Kayseri Meliki Sultanşah'ın Kayseri'de veziri Hoca Hasan'ın yaptırmış olduğu 589 (1193) tarihli medrese kitabesinde bulunmaktadır: Orada da Sultanşah melik olduğu hâlde “ed-devlete ve'd-din” şeklinde değil de sultan gibi “Nure'd-Dünya ve'd-din” şeklinde anılmıştır.¹⁰ Onun ismini bu şekilde yazdırmasının sebebi babası Kılıç Arslan'ın 1192 yılında ölümünden sonra Sultan olan veliaht -kardeşi Keyhüsrev'in saltanatını tanımaması ve ona karşı sultanlık iddiasında olmasından dolayı olsa gerektir. (Bu konudaki karışıklığı birinci ciltteki II. Kılıçarslan ve Oğulları makalemde düzelttim ve açıklığa kavuşturdum.)

Süleyman Şah'a zamanın Abbasi Halifesi Nasır Lidinullah'ın vermiş olduğu ifade edilen “Kahir” unvanını melikliği zamanında da kullandığına göre Halife ona bu unvanı daha Melikliği sırasında Bizans'la mücadele ederek ülkeyi Karadeniz kıyılarına kadar genişletmesi üzerine vermiştir; veya bu unvanı kullanmak kendisinin tercihidir denilebilir.

2-TOKAT- GÜMENEK'TE GAZAN HAN'IN İSMİ GEÇEN TÜRBİYE KİTAPESİ:

Tokat Gümenek'te bir türbeye ait iken, buradan Tokat Müzesi'ne getirilen 60x60 cm ebadında mermer üzerine mükemmel sülüsle yazılmış, en üstteki “Gazan Han” ismi dâhil beş satırlık kitabe:

غازان خان

امر بعمارة هذه التربة المرحوم المغفور قطب العارفين ولي الله سلطان محمود
نور الله ضريحه في ايام دولة السلطان الشرق والغرب خاقان اعظم پادشاه معظم ملجة

⁹ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları, *Tarih Dergisi*, XXXIV, İstanbul Edebiyat Fakültesi, 1984, s. 501, 503.

¹⁰ Edhem, Kayseri'ye Şehri, İst. 1334, s. 1.

و ملاز بني ادم خلد الله سلطانه العبد الضعيف الراجي المحتاج الى رحمت ربه خواجه
ناصر بن عبد الله خير الله عاقبة في التاريخ غرة سبعمائه

yazılıdır. Buna göre kitabenin tercümesi şöyle olacaktır: “GAZAN HAN, Merhum, mağfur ariflerin kutbu, Allah’ın velisi Sultan Mahmud’un - Allah kabrini nurlandırın - bu türbesinin yapılmasını şark ve garbın sultanı, büyük hakan, çok büyük padişah, insanların sığınağı - Allah saltanatım devamlı eylesin - (Gazan Mahmud Han) zamanında, zayıf kul, Allah’ın rahmetine muhtaç ve onu dileyen Abdullah oğlu Hoca Nasır - Allah sonunu hayır eylesin - yedi yüzün başı tarihinde emretti.”

Kitabede birinci satırda ismi iri harflerle yazılmış, satırın boş kalan sağ ve solu rûmillerle süslenerek doldurulmuş ve metin içerisinde de yüksek unvanlarla anılmış bulunan Gazan Han, Cengiz imparatorluğunun parçalarından olup İran, Irak ve Anadolu’da, hanedandan Hülagü tarafından kurulan İlhanlı Devleti’nin büyük hükümdarlarından olup H. 694/M.1295-H. 703/M.1304 tarihleri arasında hanlık yapmıştır. Kendisinden önceki hanlar zamanına idaresi ve maliyesi bozulan devleti düzeltmiş, kuvvetli otorite tesis etmiş ve Moğollar’ın eski dinini bırakıp İslamiyeti kabul ederek devletinin kesin olarak bu dine girmesini sağlamıştır. Ancak Anadolu’ya gönderdiği valileri sık sık kendisine isyan etmiş olduklarından, Anadolu’daki asayişsizlik ve emirlerin halka yaptıkları şiddetli zulüm bunun zamanında da devam etmiştir.

Kitabenin yazılmış olduğu H. 700/M. 1301 yılında Anadolu Selçuklu tahtında Feramürzoğlu III. Alâeddin Keykubad bulunuyordu, ama bu dönem Selçuklu sultanları Moğollar elinde oyuncak, kukla şahıslardı. Nitekim konumuz olan kitabede ismi dahi geçmemektedir.

Türbede yatan ve sultan unvanı ile anılan evliyadan Mahmud hakkında malumat bulamadık. Gazan Han’ın da İslami ismi Mahmud’tur ve kitabede bu ismi geçmemektedir. Türbeyi yaptıran Hoca Nasır bin Abdullah’ın Selçuklu Sultanı II. Mesud’un 1290 yıllarında maliye işlerine bakan Moğollar yanında da itibar sahibi olup Gazan’dan önce ilhan olan Geyhatu (İrincin Tûrçi)’nin yakını bulunan Yavlak Arslan oğlu Hoca Nasreddin¹¹ olması ihtimal dâhilindedir.

KAYSERİ’NİN SARIOĞLAN İLÇESİNE BAĞLI PALAS KASABASINDAKİ ÇEŞME KİTABESİ:

Kayseri’nin Tuzla Gölü kenarındaki ovada bulunan Palas Kasabasında¹² eski caminin¹³ avlu kapısı üzerine sonradan yerleştirilmiş bir çeşme tamir kitabesi bulunmaktadır. Dört satır ve mermer olan bu kitabede:

جدد هذا العين المبارك

¹¹ Turan, age., s. 603-604, No1. 86.

¹² İstanbul Devlet Osmanlı Arşivi’nde Hicri 906 tarihli ve 33 numaralı Kayseri Tahrir Defteri’nin 7 ve 107- 111. sayfelerinde Kayseri livasının Merkez kazasına bağlı Palas köyü, divânisi, Hükm-i padişahi ile Alâüddeve Beg (Dulkadıroğlu) mülkü olup divani mülk hasılı 11888 hassa-i padişah 2000 olarak kayıtlıdır.

¹³ Hüdavendigar Akmaydalı, Kayseri Sarioğlan Palas Köyü Camii, *Vakıflar Dergisi*, XVIII, s. 175-189.

المرضية العبد الضعيف المحتاج الى رحمة

..... محمود بن محمد الاتابك المولوي

..... في سنة اثنين وعشرين وسبعمائة رسمه علي بن عز الدين

yazılıdır. Kitabenin bazı bölümleri ve kırık yerleri okunamamıştır. Ancak eksikler isim, unvan ve tarihte bir noksanlık meydana getirmeyecek tâli ifadeler olmaktadır. Okunan kısma göre tercüme şu şekilde olacaktır: “Bu mübarek çeşmenin yenilenmesi Mevlevî Atabek Muhammed’in oğlu Mahmud’un oğlu, zayıf kul, Allah’ın rahmetine muhtaç Muhammed tarafından yedi yüz yirmi iki senesinde oldu. (Kitabeyi) resmeden (yazan) İzzeddin’in oğlu Ali’dir.”

Kitabede çeşmeyi H. 722/M. 1322 yılında yeniden yaptıran Muhammed’in babası Mahmud’dan başka Atabek ve Mevlevî olarak meşhur olan dedesi Muhammed’in de ismi yazılmıştır ki bu şahıs Anadolu Selçukluları’nın son hükümdarlarından III. Keyhüsrev’e atabek olan Erzincanlı Meceddeddin Muhammed olmalıdır. Daha önce maliye nazırı, vezirlik gibi görevlerde bulunan Meceddeddin, IV. Kılıç Arslan’ın Moğollar ve Pervane Muînüddin Süleyman tarafından öldürülmesi üzerine küçük yaşta sultan olan III. Gıyaseddin Keyhüsrev’in atabekliğine 1274 yılında tayin edildi. O aynı zamanda meşhur Selçuklu devlet adamı Pervane Muînüddin Süleyman’ın da damadı idi. Yine onun Erzincan valiliği ve müstevfiklik yapmış Kutbeddin Mahmud isminde kardeşi de bulunmakta idi. Moğollar’a karşı Hatıroğlu İsyanı’na zorla iştirak eden Meceddeddin, bu isyanın bastırılmasından sonra Moğollar’ın cezalandırmasından güçlükle kurtuldu. Daha sonra Anadolu’yu Moğollar’dan kurtarmak için düzenlenen büyük Türk Memlûklü Sultanı Baybars’ın Anadolu seferi ve bu sefer sonunda Moğollar’ın Baybars’la birlik oldular diye başta Pervane Muînüddin Süleyman olmak üzere birçok Selçuklu devlet adamını ve çok miktarda günahsız halkı katletmeleri ve böylece devlet işlerinin karışması üzerine 1277 yılında üzüntü içerisinde Sivas’ta hastalanarak öldü.¹⁴ Ancak onun III. Alâeddin Keykubad ve Gazan Han zamanında da Atabeklik görevinin verildiğine dair Mevlevî kayıtları bulunmaktadır.¹⁵ Aynı zamanda sadık bir Mevlânâ mensubu olan Meceddeddin’e, Mevlânâ’nın, onunda Mevlânâ’ya mektupları bulunmaktadır. Onun hakkında kaynaklar, çok iyi hesap bildiğini ve son derece hayırsever bir insan olduğunu yazarlar. Mevlânâ ona büyük vezir, adil, melek huylu, ve ediblerin tacı diye hitap etmiş ve çok dualarda bulunmuştur.¹⁶ Kaynaklarda bu şekilde geçen ve ancak isminde ve hadiselerde bazı tereddütler bulunan Muhammed Atabükü’l- Mevlevînin, Palas köyü çeşme kitabesinden Mahmud isimli bir oğlu (kardeşinin ismi gibi) ve yine Mehmed (Muhammed) isimli bir de torununun olduğunu öğreniyoruz. Böyle bir çeşmenin burada yapılması bu köy ve civarında bunlara ait ya tekke gibi bir eserlerinin bulunduğu veya bu şekildeki eski bir yapıyı ihya ettikleri yahut da buraların o ailenin vakfı olduğunu düşündürmektedir. Bu köye yakın bir yerde, Tuzhisar Sultan Hanı köyünde, eski ve bugün kullanılan Kayseri-Sivas yolu üzerinde I. Alâeddin Keykubad’ın yaptırdığı ve aynı zamanda vakfı olan Sultan Hanı’nın bulunduğunu da burada belirtelim.

¹⁴ Turan, age., s. 534-538, No. 53, 541, 556.

¹⁵ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, İst. 1973, C. II, 8/20, s. 242.

¹⁶ age., C. I, s. 58, 3/37, 49, 94, 223, 254; *Mevlânâ Celâleddin, Mektuplar*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İst. 1963, s. 18, 21, 29, 82, 100, 223, 243, 224, 245.

KAYSERİ'DE SELÇUKLU TARZI ARAPÇA YAZIM GELENEĞİNDEN OSMANLI TARZI TÜRKÇE YAZIM GELENEĞİNE GEÇİŞ

Selçuklu Dönemi'nde resmî yazılarda Arapça, edebiyat dili olarak da çok kere Farsça'nın kullanıldığı bilinir. Bu arada ana dil Türkçe, genel olarak halkın ve halk edebiyatçılarının şifahi olarak kullandıkları ve nesilden nesile bu şekilde aktarılan dil olup bu dille bu döneme ait çok az yazılı metin bulunmaktadır. Bu gelenek Osmanlılar hariç beylikler döneminde de devam etmiştir.

1277 yılında Karamanoğlu Mehmed Bey, Anadolu Selçuklu merkezi Konya'yı işgal ederek, Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yerine, II. Keykavus'un oğlu olduğunu iddia ettikleri Alâeddin Siyavuş'u (Cimri) tahta çıkarmışlar¹, toplanan Selçuklu divanında "bugünden sonra hiç kimse divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçe'den başka dil konuşamayacak" diye karar almışlarsa da², bundan böyle ne Selçuklular'da ve ne de Karamanoğlu Beyliği'nde Türkçe yazılmış resmî bir vesikaya rastlanmamıştır.³ Bu devletlerin sikkelerinden başka bütün kitabe ve vakfiyeleri de Arapça yazılmıştır.

Kayseri'de Türkçe ibaretli ilk resmî kayıt, Timur'un 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Yıldırım Beyazid'i mağlup ederek Osmanlı Devleti'ni parçalayıp bir kısmı Anadolu Beyliklerini tekrar ihya etmesi üzerine yeniden kurulan Karamanoğlu Beyliği'nin, ilk defa sahip oldukları Kayseri ve diğer bazı şehirlerde Timur adına basılan paralarında görülmüştür. Bu paraların yüzünde,

Es-sultanü l-azam

Timur Han

Yarlığında

Arkasında

Mehmed bin Aladdin

Hullide mülkühu

Duribe Kayseri'ye

Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali,

¹ İbni Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'ie Fi'l Umur'l-Ala'ie*, Haz. Mürsel Öztürk, Ank. 1966, C. II, s. 205-206-209; Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1921 s. 558-564.

² İbni Bibi, s. 209, Burada karar Karamanoğlu Mehmed Bey'den değil Selçuklu Divanından çıkmıştır; Prof. Dr. Erdoğan Merçil, Türkiye Selçukluları devrinde Türkçe'nin resmî dil olmasını kim kabul etti, *Belleten* s. 239, s. 51-59. İşyani gerçekleştiren Mehmed Bey bu hadiseden birkaç gün sonra vezirlik makamına getirildi, İbni Bibi, agy. Divanda kararın alınmasında tabii ki Mehmed Bey'in ağırlığı bulunmaktadır.

³ Siyavuş'un üç aylık saltanatında adına basılan paralar, geleneğe uygun olarak Arapça yazıldığı gibi, Karamanoğlu paraları da aşağıda üzerinde durulacak bir örnek hariç tamamen Arapça ibarelidir. Osman Ferit Sağlam, şimdiye kadar görülmeyen Cimri Sikkesi, *Belleten*, C. IX, S. 35, s. 299-303; Cüneyt Ölçer, *Karaman Oğulları Beyliği Madeni Paraları*, İst. 1982.

yazılıdır.⁴ Burada paranın yüzünde bulunun Türkçe “Yarlığının” kelimesi, bu günkü Anadolu şivesi ile “yarlığından” olup Timur Han’ın fermanı ile manasındadır ve devrinin Çağatay şivesiyle dan, dın olarak yazılmıştır. Paranın arkasında bulunan Karamanoğlu Mehmed Bey’in babası Alâeddin Bey’in ismi arapça harfi tarifle Ala’ed-din şeklinde değil, Türkçe söylendiği gibi harf-i tarifsiz olarak “Aladdin” şeklinde yazılmıştır. Bu paranın karamanlı sikkelerinde benzerinin olmaması metninin Timur’un elemanlarınca hazırlanmış olduğu ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Timur Altınordu Seferi’ne çıkarken de Kazakistan’da Türkçe bir kitabe yazdırmıştır.⁵ Ancak Timur’un kendi adına bastırdığı diğer paralar da böyle bir durum, yani Türkçe ibare bulunması söz konusu değildir.

İslam devletlerinin paralarında Türkçe ibare yazılması çok nadirdir. Sadece bazı İlhanlı sultanlarının ve Alâeddin Eretnanın paralarında Arapçadan farklı olarak Uygur harfleri ve Moğolca yazılar yazdırılmıştır. Böylece Kayseri’de basılmış bu para ile şehirde ilk defa resmî bir metinde Türkçe’nin, bir kelime ile de olsa başlatılmış olduğunu kabul etmek lazımdır. Yukarıda bahsedildiği gibi Karamanoğullarının konumuz olan parada ismi geçen II. Mehmed Bey’inkiler de dâhil diğer bütün paralarında ve kitabelerinde Arapça kullanılmıştır. Hatta Kayseri’nin bu dönemde valisi bulunan, Karamanoğlu ailesinden Şeyh Çelebi, şehri Dulkadiroğullarından geri alması sebebi ile yazdırmış olduğu ve bugün kırık bir parçası Kayseri İç kalesi duvarında bulunan Arapça kitabesinde Dulkadiroğullarından “El-Etrak ed-dallun”, dalaletteki Türkler olarak bahsetmektedir.⁶

Kayseri’de Türkçe resmî metinler, şehrin 1464 yılında Fatih Sultan Mehmed zamanında Karamanoğulları’ndan alınarak Osmanlılara kesin olarak geçmesi ile başlamıştır. Fatih H. 881/M. 1476 yılında şehrin ilk arazi ve vakıf tahririni yaptırmış ve bunlar tabii ki Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Bu gün elimizde bulunmayan bu tahrirlerin defterinden, daha sonra II. Beyazid zamanında H. 906/M. 1500 yılında yapılan şehrin ikinci tahririnde Defter-i Köhne olarak bahsedilmektedir. Bu ve bundan sonra yapılan bütün tahrirler ve bu dönemde şehre gönderilen ferman, berat, temlikname gibi resmî yazışmalar Türkçe yazıldığı gibi⁷, şehirde faaliyette bulunan Osmanlı Dönemi şer’i mahkemede de tabii ki davalar Türkçe olarak yapıp kayıtlar Türkçe olarak tutuluyordu. Bugün elimizde bulunan en eski Kayseri Şer’iye Sicili II. Beyazid devrine ait H. 895/M. 1490 tarihli olup aslı diğer sicillerle birlikte Milli Kütüphane’de bulunmaktadır.

Kayseri’de bu şekilde tahrirler ve şer’iye sicilleri Türkçe yazılırken bina kitabeleri ve vakfiyeler on altıncı yüzyılın sonuna kadar eski tarzda Arapça olarak devam etmiştir. Şehirde eski

⁴ Mehmet Çayırdağ, Kayseri’de Kitabelerinden XV. ve XVI. yüzyıllarında Yapıldığı Anlaşılan İlk-Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, XIII. s. 532.

⁵ N.N. Pape, *Timur’un Karasakpay Kitabesi*, Çev. Prof. Dr. Hasan Eren, Dünya Edebiyatından Seçmeler, Ekim 1977, S. 4, s. 30-31.

⁶ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, Çev. Ahmet Akif Tütenk, Kayseri 1954, s. 34; Çayırdağ, agm., s. 533. Dulkadiroğulları’na Osmanlılar da Türkmen demektelerdir.

⁷ Tayyib Gökbilgin, XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası, *Zeki Velidi Togan’a Armağan*, İst. 1950-55, s. 93-108; Mehmet İnbaşı XVI. yy. Başlarında Kayseri, Kayseri 1992; Yasemin Demircan, *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992; Mehmet Çayırdağ, Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları isimli eser. E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 6, s. 293-309.

uygulamadan ayrılarak ilk defa Türkçe olarak yazılan bina kitabesi Kurşunlu Camii kitabesidir. Kayseri’nin o dönemde sancak olarak bağlı olduğu Konya Vilayetine Valisi olan Doğanlı Hacı Ahmed Paşa’nın Mimar Sinan’a, etrafında şimdi yıkılmış bulunan külliyesi ile birlikte yaptırmış olduğu bu caminin kitabesinde,

*“Şehr-i zilhiccede urmuşsun anal bünyadın.
Diyalarım haşre değin sahibine ola dua
Oldu mamur vilayet didim ana tarih
Yapalı Kayser’de camiin Ahmed Paşa”*

yazılıdır.⁸ Burada ebced hesabı ile son mısra H. 994/M. 1586 tarihini vermektedir.

Ancak, Paşanın bu cami ile birlikte yaptırmış olduğu han, hamam, mektep ve imaretten oluşan külliyesi için yaptırmış olduğu vakıfların vakfiyesinin tarihi H. 989/M. 1581 olduğu gibi, Padişah II. Selim’in kendisine verdiği ve içinde caminin yapıldığından bahis bulunan temlikname de H. 984/M. 1581 tarihli. Yani zaten yazılış hataları bulunan kitabenin ebced mısrası da doğru yazılmamış olup daha eski bir tarihte (herhâlde 1576’da) yazılmıştır denilebilir. Yine kitabe de yerel ağızda kullanılmayan anın yerine anal, dilerim yerine diyalarım gibi dikkat çekici ifadeler bulunmaktadır. Bu husus üzerinde de durmak gerekmektedir. Şehirde vakfiye olarak da ilk defa H. 992/M. 1584 yılında Nasrullahzade Hacı Mehmed Efendi Türkçe metin yazdırmıştır.⁹ Bundan önce on altıncı yüzyılda Kayseri’de yazılmış bulunan on altı vakfiye Arapça olarak kaleme alınmıştır.¹⁰ Bunlardan H. 951/M. 1544 tarihli Boyacıoğlu Üstad Abdi (Zeynel Abidin Türbe ve Tekkesi) vakfının Arapça vakfiyesinde, bir bölüm açılarak, “Türki ibaretle yazıldı ki her şahsın ilmi müteallik olup tedbil ve tağyir eylemeye” diye belirtilip tekke ve türbede bulunan eşyalar Türkçe olarak sayılmıştır. Bundan muhakkak ki oradaki eşyaların herkes tarafından bilinerek kaybolmaması hedeflenmiştir: Kayseri’de varlıklı bir esnaf olduğu anlaşılan (hayatı hakkında tarihi bir kayıt yok) Nasrullah Zade Hacı Mehmed Efendi H. 992/M. 1584 yılında tamamen Türkçe olarak yazdırmış olduğu ilk vakfiyesinden sonra H. 993/M. 1585 ve H. 996/M. 1588 yıllarında, vakfına sonradan dâhil ettiği malları için yeniden yazdırdığı iki Türkçe vakfiye ile ilk vakfiyesine ekler yapmıştır. Eski harflerle yazılmış orijinal bir sureti elimizde olan ilk vakfiyedeki sade ifadelerin yerini ikinci ve üçüncü vakfiyelerde daha ağıdalı bir metin almıştır. Mesela ilk vakfiyede vakıf dükkânların bulunduğu Kapalı Çarşı’nın bölümlerinde bugünde var olan Uzun Çarşı, bu şekilde orijinal hâli ile yazılmışken sonraki diğer vakfiyelerde Suk-ı Tavi, Suk-ı kebir şeklinde yazılmaya başlanmıştır. Nasrullahzade vakfiyeleri, Türkçe yazılmasının yanında bize XVI. yüzyıl sonu Kayseri’nin sosyal ve ekonomik durumunu gösteren çok kıymetli bir tarihî belge niteliğindedir.

⁸ Gabriel, s. 66; Mehmet Çayırdag, Mimar Sinan’ın Kayseri’deki Eserleri, *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 1999, s. 163-168.

⁹ Mehmet Çayırdag, *Kayseri’de Nasrullah Zade Hacı Mehmed Efendi Vakfiyesi*, Kayseri 2000.

¹⁰ Mehmet Çayırdag, Kayseri’de Vakfiyelere Göre XVI. Yüzyılda Sosyal Hayat, *I. Erciyes ve Yöresi Folklor ve Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, 1991, s. 259-277.

Yazımızı, aslı babası ve dedeleri gibi Kayseri Kadısı iken Eretna Beyliğini ele geçirerek Sivas-Kayseri merkezli bu devlete 1381-1398 yıllarında hükümdarlık yapmış olan Kadı Burhaneddin'in meşhur bir Türkçe divan yazmış olduğunu hatırlatarak bitirelim.

KAYSERİ’DE MİLLÎ MÜCADELEYE HİZMET EDENLER: NUH MEHMET TURANCI

Kayseri’de, 1918-1922 arasında, o ümitsiz ve karanlık günlerde, herkesin bir köşeye sindiği, durumu kurtarmaya çalıştığı dönemde bir avuç idealist, vatanperver milliyetçiler kurtuluş çareleri arayıp Kuvay-ı Milliye içinde yer alıyorlardı. Bugün adı sanı unutulmuş bu isimsiz kahramanlardan birisi de, daha sonra müze müdürlüğü yapmış olan Nuh Mehmet Turancı idi.

Nuh Mehmet Turancı tahminen 1890 yılında Kayseri’de doğmuştur. 1911-1912 yılında Ankara Muallim (Öğretmen) Mektebinden mezun olmuştur. Kayseri ve çevresinde öğretmenlik ve başöğretmenliklerde (müdürlüklerde) bulunmuştur. 25 yaşında geçirdiği bir hastalık sebebi ile kambur ve boyu 1.55 cm’de kalmıştır. Birinci Dünya Savaşında Rus (Sarıkamış) harbinde ağabeyini kaybetmesi kendisini çok üzmüştür. Kısa boylu, zayıf, çelimsiz ve şakacı bir yapıya sahip olan Nuh Mehmet Bey okul yıllarından itibaren milli duygular içinde olmuştur. Nuh Mehmet Turancı zayıf vücut yapısına rağmen enerjik ve müteşebbis bir insan olduğundan, kısa sürede resmî görevine ara vererek Bahçebaşı’nda Seyfi Ağa Konağı’nda (sonradan Jandarma Mektebi) üç yıllık bir özel ilkokul açmıştır ve ismini de “Turan Mektebi” koymuştur. Bu yüzden kendisi daha o zaman “Turancı” olarak adlandırılmıştır. Okul önce kız okulu iken sonra karışık olarak tedrisat yapılmıştır.

Kayseri’de ve silahlı mücadelenin verildiği Develi’de Milli Mücadele’nin kahramanlarından olan yedek subay Osman Coşkun (Milli Mücadele’deki takma ismi ile Nuri Bey)’in “İkinci Ergenekon” isimli hatıralarında Nuh Mehmet Bey’i şu şekilde anlatmaktadır: “Şubat ayının 18. günü (1919) Kayseri’nin Özel Turan Okulu’nun bir sınıfında altmış kadar ihtiyat zabiti (yedek subay) toplanmışlardı. Bu zabitler muhtelif cephelelerden (Birinci Dünya Savaşı’nda) terhis edilerek henüz yurtlarına dönmüş bulunuyorlardı. Hepsinde gençti, dinçti uzun süren harbin mezalimi hiç birini ümitsizliğe sevk etmemişti. Bunlar tahsil çağlarında birbirlerini tanıyorlardı. İçlerinde Nuri Bey (kendisi) de vardı. Arkadaşlarının ona karşı itimatları büyüktü. Hemen hepsi onu candan seviyorlardı. Esasen buraya onun daveti üzerine toplanmışlardı.

Mektebin müdürü (sahibi) Turancı Mehmet Efendi tam manasıyla orijinal bir şahsiyetti. Henüz otuz yaşında yoktu. Kalender bir adamdı. Muallim Mektebi’nde okumuştur. Resmî mekteplerde bir müddet hocalık yaptıktan sonra Kayseri’de hususi bir mektep açmıştı. Fakir bir ailenin çocuğuydu. Kendisi de fakirdi. Her gün karnını doyurabilmekten ve senede bir kat elbise temin etmekten başka dünyevi bir arzu taşımıyordu. İnandığı bir şey vardı, memlekette taassup zihniyetinin yıkılması, garp medeniyetinin benimsenmesi. Bu yüzden halk tarafından pek sevilmezdi. Buna rağmen kimse ona husumet beslemezdi. Onun munis hâli herkesin husumetini yenebiliyordu. Aynı zamanda milliyetçi idi. Aşırı milliyetçiliği yüzünden “Turancı” namını almıştı.

Vücudunun kabiliyetsizliği, sıhhatinin yerinde olmaması yüzünden umumi harbe iştirak edememişti. Bir şeyler yapmak, kendi sahası dâhilinde memlekete hizmet edebilmek için hususi

bir mektep açmıştı. Buradan kar etmek, refaha kavuşmak hatırından bile geçmezdi. Esasen onun refah telakkisi günlük hayatını temin etmekten ibaretti. Ailesine bile layığı ve çhile bakamıyordu. Şehrin kenar mahallesinde çok basit bir evde oturuyordu. Oturma, yatak, çalışma ve misafir odası hâline koyduğu tek bir odanın eşyası eski bir masa, kırık dökük bir kaç sandalye, tek sedirine atılmış ot şilte ve üzerine serilmiş kilim parçasından ibaretti. Kışları bu odaya bir de soba kurardı. Misafir geldiği zaman karısı, yanındaki toprak zeminli bitişik odada yorgan altında kalırdı. Bu yokluğa ve sefaletle rağmen o gene şendi, neşeliydi, mesut görünürdü. Eline para geçerse onu ertesi güne saklamaz, daha lüzumlu bir ihtiyacını karşılamayı düşünmez, hemen o gün dostları ile yer içerdi. Umumi harpteki mağlubiyetimiz onu çok sarsmıştı. O Turanı kurtarmak idealini taşıırken Türkiye'nin yıkıldığını görmüş, istikbale bulanık gözlerle titreyerek bakmaya başlamıştı. Bedeni zayıflığına rağmen bir şeyler yapmak ve kurtuluş çareleri aramak arzusundaydı.

Bir gün Kiçi Kapı Meydanı'nda kurulan pazar yerinde Nuri Bey'le karşılaştılar. Evvelden tanışlırlardı. Kucaklaştılar. Nuri Bey'in elini tutup konuşmaya başladı:

Nuriciğim, ne oluyoruz ne olacağız?

Nuri Bey, Turancı'nın maksadını anlamıştı. Gülerek:

Turana gideceğiz, dedi.

İkisi de gülüyorlardı. Fakat yüzlerindeki tebessüm ışığının derinliklerinde sonsuz bir acının karanlıkları belirliyordu.

Nerede muallimsin?

Hususi mektebim var.

-Adı ne?

-Turan

Öyle olması lazım.

Sen neredesin, ne zaman terhis edildin?

Develi'deyim, dün geldim, herkesle beraber terhis edildim.

Mektebi (mülkiyeyi) ne yaptın?

Birkaç derse giremedim.

İmtihan vermeye gidecek misin?

Bilmem.

Burada mı kalacaksın

-Annem burada, hemşiremin yanında. Onun için geldim. Ne yapacağım henüz belli değil. İmkân bulursam İstanbul'a gidip imtihanlarımı vereceğim.

Neticeden ne bekliyorsun. Nerede memuriyet verecekler? Müstevîler hesabına mı çalışacaksın?

O da doğru ya.

Kol kola girmişlerdi.

Konuşarak yürüdüler. Büyük Bahçe Başı’ndaki Turan Mektebi’ne geldiler. Müdür odasında idiler.

Turancı mütemadiyen soruyordu:

Ne olduk, neden böyle mağlup olduk, ne olacağız, bütün memleketi mi istila edecekler, bir şeyler yapamaz mıyız?

Nuri Bey masanın üzerindeki kurşun kalemi eline aldı. Arka tarafını masaya vurarak anlatmaya başladı:

Bilirim sen eskiden beri telaşlı ve heyecanlısın.

Sükûnet bul da konuşalım.

İkinci Ergenekon’dan kurtulacağız. Bir şeyler değil çok şeyler yapacağız. Biz cephede arkadaşlarla da görüştük. Çete harbine başlayacağız. Develi’de de biraz yoklama yaptım. (Nuri Osman Coşkun Bey Develili olup orada Fransız ve Ermenilere karşı Milli Mücadeleyi başlatanlardandır.) Henüz bir hareket imkânı görmedim ise de iyi bir zemin hazırlanabilir. Ermeniler dönüyorlar. Onlar geldikten sonra başlatacakları şımarıklık ve zulüm halkımızı uyandıracak. Mağlubiyetin acısını o zaman tadacağız.

Turancının gözleri parlamıştı. Heyecanından yerinde duramıyordu. Bir çocuk gibi hopluyor, sahi mi, çete harbi başlayacak mı, ben ne yapacağım? Ben dağlarda çarpışmam, ben ne iş göreceğim? diyordu.

Senin de göreceğin çok işler var. Terhis olan ve burada bulunan ihtiyat zabıtları ile nasıl görüşebiliriz? Onları nasıl toplayabiliriz?

Turancı kendisine bir görev verileceğinden memnun olmuştu.

İster misin yarın burada hepsini toplayayım? Bu gece evlerini birer birer dolaşırım. Gidemediğim yerlere de hademeyi gönderirim. Yarın buraya gelirler.

Nuri Bey sevinmişti.

İyi olur, dedi. Yarın öğleden sonra saat ikide burada toplanalım. Başka geniş bir yerin var mı?

Var... Yarın cuma, mektep tatil. Sınıfın birini açarız, sıralarda otururuz.

O kadar adam toplanabilecek mi?

Toplanacak. Gelecekler. Belki başka sınıftan sıra bile getireceğiz. Ben bazıları ile görüştüm. Onların da içleri yanıyor.

İşte altmış kişilik ihtiyat zabitleri toplantısı böyle olmuştu. Toplantı hususi mahiyette idi. Konuşmalar hasbihâl şeklinde devam etti.

Harpten dönen ihtiyat zabitlerinin çoğu tahsillerini tamamlamışlardı. İçlerinde geçim kaygısında olmayanlar çok azdı. Çoğunluk geçim derdi içindeydi. Bir kısmı ufak tefek işlere başlamıştı. Bazı maceralar anlatıldıktan sonra, memleket derdi konuşmanın esasını teşkil etti.

Çete harbi (Kuvay-ı Milliye) çoklarının kafasında önceden vardı. Yalnız bunun nasıl başlayacağı, nerede başlayacağı bilinmiyordu. Münasip ve memleket bünyesine uygun bir teşkilatın kurulması kabul edildi.

Bir “İhtiyat Zabitleri Cemiyeti” kurulacaktı. Fakat bu teşkilat “İstanbul İhtiyat Zabitleri Cemiyeti”ne bağlı olmamalı idi. Kayseri’deki teşkilatın hedeflediği gaye işgale mukavemet ve istiklal için mücadele idi. İstanbul İhtiyat Zabitleri Cemiyeti’nin böyle bir gaye taşıdığı belli değildi. İleride muhabere edilir, gayede birlik olduğu anlaşılırsa birleşilebilirdi. Gelmeyen arkadaşları da haberdar ederek, gelecek cuma günü aynı saatte, gene burada toplanılmasına karar verildi ve dağıldı.

Nuri Bey’le birlikte on kadar ihtiyat zabiti gitmemiş, Turancı’nın odasına çıkıp orada konuşmaya başlamışlardı. Nuri Bey diyordu ki:

– Arkadaşlar, yapacağımız iş mühimdir. Bir hayır kurumu kurar gibi apaçık çalışamayız. Hükümetin bu gibi hareketlere mani olacağı kanaatindeyim. Toplantıdan evvel arkadaşları birer ikişer burada toplayarak yemin ettirmek faydalı olur. Fikrime göre yeminin şekli de şöyle olmalıdır: “Bütün toplantı ve kararlarımıza ait sırları ifşa etmeyeceğime ve memlekete vaki olacak herhangi bir işgal ve istilaya karşı bütün mevcudiyetimle mukavemet edeceğime yemin ederim”.

Oradaki on kişi bu fikri muvafık buldular. Turancı derhâl atıldı:

O hâlde, ilk defa biz yemin edelim dedi.

Kitap (Kur’an) getirildi ve oradakiler yemin ettiler.

Nuri Bey her gün Turan Mektebi’ne gidiyor, müdür odasında oturuyor, gelen arkadaşlara Kitap’a el bastırarak yemin ettiriyordu. İçlerinden karşı çıkan veya bunu sakıncalı bulan kimse yoktu.

Belli bir gün ve saatte genel bir toplantı yapıldı. Resmî formalite ikmal edildi. Bu meyanda cemiyetin nizamnamesi de hazırlandı. Nizamname (tüzük) de görünüş muhafaza edilmiş, hükümeti pirelendirecek maddelerin konulmamasına dikkat edilmişti. Bir idare heyeti seçildi. Cemiyet Atatürk’ün Havza’dan gönderdiği, İzmir’in işgalinin protesto edilmesi emri üzerine, Mutasarrıf açık hava toplantısına izin vermediği için Kiçi Kapı’daki Aynalı Kahve’de bir gece toplantısı yapılmış, milli meseleler konuşulmuş ve Kayseri’de Milli Mücadele’nin ilk ateşi yakılmıştır. Ayrıca bu şekilde Milli Mücadele’nin liderinin de Mustafa Kemal Paşa olduğu ortaya çıkmış, Kayseri de onun safında yerini almıştır.

1927 de Bozatlıpaşa İlkokulunda baş muallim olarak görev yapan Nuh Mehmet Bey, 1929 yılında Kayseri’de Hunat Medresesi’nde açılan müzeye idareci olarak tayin edilir. 1937 yılına

kadar bu görevde bulunan Nuh Mehmet Bey, o zamanın imkânsızlıkları içinde müzeye çok büyük eserlerin toplanmasını sağlamış ve bunun için valilikten takdirname almıştır. Bu anıda Ankara’da Atatürk’ün huzurunda yapılacak folklor gösterilerine Kayseri’yi temsilen bağlama üstadları Ethem’in İbrahim ve Mustafa Çantık (Mehmet Yazar’ın dedesi) ile birlikte giden Nuh Naci Bey, Gâzi’nin huzurunda yapmış oldukları gösterilerle ondan bizzat iltifat ve takdir görmüştür. Nuh Mehmet Bey aynı zamanda bağlama üstadı idi.

Bu cüssesi küçük ancak cesareti ve gönlü çok büyük olan vatan evladı 1937 yılında terfisini yeni almışken, 47 yaşında menenjit hastalığından hakkın rahmetine kavuşmuştur. Ölümünün zamanın milli eğitim müdürü tarafından Mimar Sinan yapısı olan hamamın yıktırılması sebebi ile duyduğu üzüntü yüzünden olduğu yazılmıştır. Nuh Mehmet Bey soyadı kanunu çıkınca eski unvanı olan Turancı ismini soyadı olarak almıştır.

Kaynakça:

- 1-Osman (Nuri) Coşkun, II. Ergenekon, 1. Baskı, 1966 Kayseri, s. 33-38.
- 2- Mehmet Eskioğlu, Kayseri Müzesinin İlk Müdürü Nuh Mehmet Bey (Turancı) ve Atatürk’ten Anılar, Erciyes Dergisi (Kayseri), I 981, C. 4, s. 43.

KAYSERİLİ HRİSTİYANLAR

Kayseri halkı bilindiği üzere XX. yüzyılın başlarına kadar Müslümanlar (Türkler) ve Hristiyanlardan (Rumlar ve Ermeniler) oluşuyordu. Asrın başında 60.000 kadar olan şehrin nüfusunun üçte ikisini Türkler, üçte birini Rumlar ve Ermeniler teşkil ediyordu. Bunlar şehrin merkezinde, kaza, kasaba ve köylerde bazen ayrı mahallelerde, bazen de bir arada yaşıyorlardı. Osmanlı döneminde yapılan eski tahrirlerde bunlar ayrı ayrı belirtilmiştir. Anadolu'yu, Müslüman Türklerin Malazgirt Savaşı ile birlikte Bizans'ı mağlup ederek ele geçirdikleri XI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar tam 9 asır bu topluluklar Selçuklu ve Osmanlı idaresi altında, aralarında herhangi, bir nizam mücadelesi ve kavga olmadan, çok iyi komşuluk ilişkileri içinde yaşayıp gelmişler, herkes işinde gücünde, Müslümanlar camilerinde, Hristiyanlar da kiliselerinde rahatça ibadetlerini yapmışlar, her iki cemaat dinî müesseselerini yaşatacak vakıflar kurmuşlar, din adamları görevlerini itibarlı şekilde idame ettirebilmişlerdir. Öyle ki bazan cami ve kilise yan yana yapılmış ve bundan hiç kimse rahatsızlık duymamıştır. Bunun örneklerini bugün de Kayseri'de, Niğde'de ve Nevşehir'de sıkça görmemiz mümkündür. Onlara bu ortamı tabii başta adil Türk Devletleri sağlamış, Türk Milletinin hoş görüşü de devleti bu konuda herhangi bir sıkıntıya sokmamıştır. Kayseri'de dedelerimiz ve ninelerimizin komşuları olan bu Hristiyanların iyi komşuluk ilişkilerini ve onlara ait hoş hatıralarını sürekli anlatagelmüşlerdir. Çünkü bunların dinleri farklı ise de hayat anlayışları, adetleri, giyim kuşamları hep aynı olmuştur. Rum ve Ermeni kadınları da Türkler gibi başlarını örter, yabancı erkeklerden sakınır, erkekleri Türkler gibi fes, cepken, şalvar giyerlerdi. En önemli Hristiyanlar Türkçe'den başka dil bilmezler, kilislerinde dualarını Türkçe okurlar, İncil'i Türkçesinden öğrenirlerdi. Yunanistan'a göç ettirilmiş başı Anadolu'da yaptığı gibi yaşmaklı Nevşehirli yaşlı bir Rum kadını, Orta Anadolu şiveli Tükçesiyle, kendilerinin hiçbir zaman domuz eti yemediğini, memleketlerin de böyle görmüş olduklarını birkaç yıl önce televizyondaki bir röportajda anlatıyordu. Peki ne oldu da bu cemaatlar arasına sonradan düşmanlıklar girdi ve Ermeniler 1915 yılında, Rumlar da 1924 yılında Anadolu'dan, eski yurtlarından tehcir edilmek zorunda kalındı. Buna geçmeden önce Anadolu'daki Rumların ve Ermenilerin menşei hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Daha doğrusu Anadolu'daki Hristiyanların Bizans döneminden itibaren geçirdikleri maceralarını kısaca görmek gerekmektedir.

Bizans, bilindiği üzere Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla oluşan doğu bölümüne verilen isimdir ve başşehri İstanbul'dur. Roma İmparatorluğu uzun süre direndiği ve işkencelerle yok etmek istediği Hristiyanlığı resmî din olarak kabul ettikten ve eski çok tanrılı putperestlik dininden vazgeçtikten sonra Hristiyanlık, bilhassa ana bölümlerinden biri olan Bizans'ın resmî ideolojisi olmuş ve hâkimiyet alanındaki bütün milletlerin, çok zaman zorla Hristiyan olmaları için çalışmıştır. Hatta Hristiyanlığın Ortodoks mezhebini kabul eden bu devlet, değil başka dinlerdeki insanlara, başka mezhepteki Hristiyanlara dahi tahammül edemiyordu. Mesela kendilerinden önce Hristiyanlığı resmî din olarak kabul eden Gregoryan mezhebindeki Ermeniler'i sürekli kendi mezheplerine çevirmek için olmadık baskılar uygulamışlar ve tarihleri Ermeni mezalimi

ile geçmiştir. Onun için Ermeniler doğudan gelen Müslüman Türkler'i bir kurtarıcı olarak kabul etmişlerdir. Bu sebeple Malazgirt Savaşı'ndan önce Bizans, doğuda bulunan bir kısım Ermeni'yi Türklerle yardımcı olmasınlar diye Sivas-Kayseri çevresine sürgün etmiş, daha sonra Ermeniler'in birçoğu buradan Adana'ya göç etmişlerdir. Osmanlı tahrir defterlerinde Kayseri'ye doğudan gelen Ermenilere Şarkıyan, Adana'dan gelenlere de Sisliyan (Sis Adana'nın Kozan ilçesinin eski adı idi) isimleri verilmiştir.

Aynı durum, daha ağır olmak üzere Balkanlar'daki eski dinlerinde bulunan Türklerin de başına gelmiştir. Balkanlar'a, Macaristan'a Atilla'nın başkanlığında gelen, hem Doğu ve hem de Batı Roma'ya üstünlüğünü kabul ettirip onları vergiye bağlayan Hun Türkleri, yine Balkanlar'a Malazgirt Harbi'nden önce Karadeniz'in kuzeyinden gelen ve buralarda devletler kuran Türklerden Peçenekler, Bulgarlar, Uzlar ve Kumanlar gibi kalabalık Türk toplulukları Bizans baskısı ve entrikası ile devletlerini kaybetmişler ve eski ata dinlerini bırakarak Hristiyanlığa girmek zorunda kalmışlar, böylece de bütün benliklerini kaybetmişlerdir. Bizans, Balkanlar'da Hristiyan da olsa bu Türk topluluklarından kurtulmak için onların çoğunu yine Anadolu'ya, bilhassa Orta Anadolu'ya yerleştirmiştir. Araştırmacılara göre bunlar burada Malazgirt'ten önce gelerek yerleşen ve yine Bizans'ın baskısı ile Hristiyanlaşan ırktaşları ile de karşılaşmışlardır. Bizans Malazgirt Savaşı'nda bunların bir kısmını, karşısındaki Müslüman Türk Selçuklu Ordusuna karşı kendi ordusu içinde kullanmak istemiş, ancak yeni Hristiyan olmuş bu Türkler karşılarında bulunan ve Türkçe konuşan soydaşlarını görünce Bizans Ordusunu bırakıp Alp Aslan'ın yanına geçmişler ve Bizans'ın harbi kaybetmesindeki etkilerden biri olmuşlardır. Anadolu'da kalan diğer Hristiyan Türkler buradaki Ermeni ve bilhassa Rum cemaatinin esasını teşkil etmişlerdir. Anadolu Müslüman Türk idaresine geçtikten sonra dinî bakımdan tamamen özgür hâle gelen bu insanlar kendileri gibi Hristiyan olanlarla beraber olmakta beis görmemişler. Rumlarla birlikte Rum olarak, Ermenilerle birlikte Ermeni olarak Orta Anadolu'da bu cemaatlerin çoğunluğunu teşkil ederek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Orta Anadolu'daki bu Hristiyanlara bu bakımdan bulundukları alan itibarıyla "Karamanlılar" ismi verilmiştir. Şimdi bu iki topluluk isimleri üzerinde, duralım:

Rum ismi Müslümanların Roma'dan dolayı Anadolu'ya veya burada yaşayan Hristiyanlara verdikleri isimdir ve herhangi bir milleti ifade etmez. Müslümanlar Anadolu'ya bazı meşhurlara dahi bu sebeple "Rumi" diyorlardı. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi, Türkler kelime başlarında r harfini kullanmadıkları için bu isim halk ağzında "urum" şeklini almıştır. Mesela Kayseri'nin Felahiye ilçesinin eski adı Rumdeğın (Urumdeğın, Anadolu'daki boş arazi) idi. Selçuklular zamanında Anadolu Türkleşince, bu defa Osmanlılar zamanında Balkanlar'a Rumeli denilmeye başlandı. İşte bu şekilde bir millet ismi olmayan Rum toplulukları Anadolu'da Ermeni olmayan Hristiyanları kapsıyor ve bu topluluğun ekseriyetini de yukarıda belirttiği gibi Bizans döneminde Hristiyanlaşan Türkler teşkil ediyordu. Çünkü Osmanlı tahrirlerinde görüldüğü gibi bunların çoğunun ismi öz Türkçe, Timur (Demir), Sancar, Sinan, Salur gibi isimlerdi. Hristiyan isimleri, hele önceleri çok az kullanılmışlardır. Türkçe'den başka dil bilmiyorlar, kiliselerin de dahi Türkçe ibadet ediyorlardı. Hele Yunanlılarla hiçbir alakaları bulunmadığı gibi, Yunancayı da bilmiyorlar, ancak Türkçe metinli yazılarını bazan Bizans döneminde öğrendikleri Grekçe

alfabe ile yazıyorlar ve bu metinlere de ilim adamlarınca Karamanlıca kitabeler deniliyordu. Kayseri'nin Ağırnas köyünden bir Rum aileden asker yapılmak üzere on altıncı yüzyılın başında devşirme olarak alınan Mimar Sinan da bu şekilde başlangıçta Hristiyan olduğu hâlde Osmanlı eğitim sistemi neticesi Müslüman olup dünyanın en büyük mimarı olarak yetişmiştir. Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde Anadolu'dan alınan Yeniçerilerin ve bunlar arasından yetişen devlet adamlarının, menşei böyle idi. 1649 yılında Kayseri'ye gelen Evliya Çelebi ve ondan sonra gelen Avrupalı seyyahlar, Kayseri Hristiyanlarının Türkçe'den başka dil bilmediklerini hayretle ifade etmektedirler.

XIX. asrın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında Avrupalılar ve Rusya Osmanlı İmparatorluğundaki Ermenilere Türk düşmanlığını aşılamaya muvaffak oldukları hâlde, İstanbul, Pontus ve bazı bölgelerdeki Rumlar hariç, Türk mensubiyetini kuvvetle hissedenden bilhassa Orta Anadolu'daki Rumlar, Türklerin en sıkışık durumda oldukları dönemlerinde herhangi bir ihanet ve düşmanlığa girişmedikleri gibi, daha da şuurlanarak bilhassa İstiklal Savaşı'nda Müslüman Türk kardeşlerinin yanında yerini almışlardır. Hainane faaliyetlerde bulunan İstanbul Rum Patrikhanesi'ne karşılık Antalya'dan Tokat'a, Ankara'dan Sivas'a kadar Orta Anadolu'da ki Rumlar, Yozgatlı Papa Eftim'in başkanlığında Talas'ın Zincidere köyünde bulunan merkezlerinde Türk Ortodoksları Kilisesini kurup, buraya Anadolu illerinden davet ettikleri Türk Hristiyan (Rum) temsilcilerini toplayarak bir kongre yapmışlar, burada Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlayan millî mücadelenin desteklenmesine karar vererek, İstiklal Savaşına karşı faaliyette bulunan Fener Patrikhanesi'ni ve Yunanlılar dâhil işgaldeki devletleri protesto etmişlerdir. Fikirlerini eski Türk harfleri ile ve Türkçe olarak çıkardıkları "Anadolu da Ortodoksluk Sadası" isimli gazetelerinde uzun uzun savunmuşlardır. Sakarya Zaferi Kayseri'de hem camilerde hem de Rumların Kiliselerinde vilayet yetkilerinin de katılımı ile coşku içinde kutlanmış ve dualar edilmiştir. Ancak Millî Mücadelenin kazanılması ile yapılan Lozan Antlaşması'ndan sonra Yunanistan'la yapılan mübadele (değişim) anlaşması ile Anadolu'daki bu Türk Rumlar, Yunanistan'daki Müslümanlarla değiştirilmek üzere Yunanistan'a zorla gönderilmişlerdir. Komşularından ve devletten en ufak şikayeti bulunmayan ve ağlayarak vatanlarından ayrılan bu Hristiyan Türkler'den yaşlı bir hanımın, Talas'daki evinden ayrılırken yakmış olduğu ağıtın bir beytini babaannem bana nakletmişti:

*Merdimanım kırk ayak
Kırkına vurdum dayak
Vatan senin aşkına
Ne diyek de ağlıyak*

Yunanistan'a ağıtlarla gönderilen bu topluluk orada da Türk oldukları için hakaretlere uğramışlar, uzun süre kabullenilmemişlerdir. Onlar orada dillerini unutmadıkları gibi doğan çocuklarına dahi Türkçe öğretmeye çalışmışlardır. Atatürk'ün de sonradan, mübadeleye Orta Anadolu Rumlarını sokmakla hata edildiğini söylediği belirtilmiştir. Bugün Kayseri Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurucusu Papa Eftim ve ailesi yine Atatürk'ün talimatıyla İstanbul'da bırakılmış, ölümünden sonra oğlu Selçuk ve ondan sonra da torunu Turgut ve Paşa Erenerol Beyler ve sözcüleri Sevgi Erenerol Hanım İstanbul'da Türk Hristiyan cemaatinin başı olarak Fener Patrikhanesi'nin yanında, İstan-

bul'da Karaköy'deki merkezlerinde milli faaliyetlerini sadakatle ve şuurla sürdürmeye çalışmakta, fakat kurum ve kuruluşlardan gerekli desteği alamamaktadırlar. Maalesef resmî protokollarda İstanbul'daki Hristiyanların temsilcisi Fener kabul edilmekte, Fener'in itirazı sebebi ile bu milli kuruluş ihmal edilmektedir.

Ermeniler'e gelince; Ermen isimi doğuda bir bölgenin adıdır. Türkler burada yaşayanlara "Ermeni" yani Ermen bölgesinde yaşayanlar demıştır. Bu isim de bir milleti ifade etmez. Ermeniler kendilerine menşei münakaşalı olan "Hay" ismini vermişlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi Bizans döneminde bir kısmı doğudan, Türklerle birleşmesinler diye Orta Anadolu'ya sürdürülmüştür. Ve içlerinde yine önemli miktarlarda Türk unsuru bulunmaktadır. Hristiyan Türkler, bulunduğu bölgelerde Ermeni ağırlığı varsa onların, Rum ağırlığı varsa onların arasına dâhil olmuşlardır. Orta Anadolu Ermenileri de beraber oldukları Türkler ve bu şekilde kazandıkları Türklük sebebi ile Türkçe'den başka dil bilmezler, ibadetlerini Türkçe yaparlar ve Ermeni harflerini kullandıkları yazılarını dahi Türkçe yazarlardı. XIX. yüzyılın sonunda Kayseri'ye gelip Talas Amerikan Koleji'nde kalan iki Alman Seyyah, burada Hristiyanların kiliselerinde Türkçe dua ettiklerini ve kendilerinin de bir pazar günü kiliselerinde ayine katılabilmeleri için Türkçe metinli duaları daha önce ezberlediklerini anlatmaktadırlar. Selçuklularda ve Osmanlılarda halkın Türkleştirilmesi gibi bir devlet politikası söz konusu olmadığından Hristiyan topluluklarının baskıyla Türkçe konuştukları ve yazdıklarını söylemek büyük bir insafsızlık olur ve doğru olmaz. Türk devletleri batıda ve doğu da Bizans gibi, hiç bir milleti asimle etmemiş ve dinlerini zorla değiştirmemiştir. Öyle olsa idi bugün Balkan milletleri ortaya çıkmaz, Ermeni ve Rum varlığı olmazdı.

Avrupada XIX. yüzyılın sonunda Ermenilere kurdurulmuş bulunan Hınçak ve Taşnak isimli biri sol diğeri sağ iki parti, dernek, Ermenileri yüzyıllarca beraber iç içe yaşadıkları aynı dili konuşan aynı adetlere sahip ve hatta aynı ırktan komşularına karşı düşmanlığa başlatmışlar, kendilerini kandırıp kıskırtanları bugün de olduğu gibi dost zannetmişlerdir. Bu sebeple toplu bulundukları bölgelerde, bu arada Kayseri'de, Develi'de silahlanarak isyana hazırlanmışlar ve isyan etmişlerdir. Bu şekilde birçok talihsiz hadiseler zuhura gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda dünyanın büyük devletleri ile çarpışmakta bulunan Osmanlı Devleti, iç isyanlardan kurtulmak, dâhilde sükuneti sağlamak için, 1915 yılında tehcir kararı ile istisnaları ortaya koyarak bir nizam dâhilinde Ermeniler'i yine Osmanlı toprağı olan Suriye ve Lübnan'a nakletmiştir. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti üzerine bir kısmı geri dönen Ermeniler bütün bu hadiselerden ders almayarak, yine Rus, Fransa ve İngilizleri dostları zannederek onların doğuda, güneyde, Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da yapmış oldukları haksız işgallerinde maşaları olmayı kabul etmişler ve neticede hem kendileri, hem de masum Türk milleti büyük zarar görmüştür.

Yazımıza son olarak yine Kayseri'de Osmanlı dönemindeki tahrirlerde Müslüman ve Hristiyanlardan başka "Gebran" diye kaydedilmiş bulunan başka insanlardan da bahsetmek istiyorum. Kayseri'de bazı köy ve kasabalarda az miktarda bulunan ve zamanımıza kadar gelemeyen bu grup üzerinde son zamanlarda bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çok dikkat çekici insanların ne Müslüman ne de Hristiyan oldukları, bunların eski dinî inanışlarını muhafaza ederek Osmanlı Devri'ne kadar

gelebilmış Türkler olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bunlar Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında varlıklarını sürdürememişler, neticede bu iki cemaat arasında karışıp gitmişlerdir.

Kayseri’de geçen asırda, daha ziyade Amerikalıların gayreti ile Rum ve Ermeni mezheplerinin yanında çok az miktarda bulunan protestanlar hakkında söylenecek fazla bir şey bulunmamaktadır. Az da olsa bunların kilise ve okulları vardı. Yahudiler ise bilindiği gibi Kayseri’de tutunamamışlardır.

XV, XVI, XVII VE XX. YÜZYILLARDA TALAS'IN MÜSLÜMAN VE HRİSTİYAN AHALİSİ

Talas, bildiği üzere Kayseri merkezine 8 kilometre mesafede şirin bir yerleşim alanıdır. Güneyindeki Ali Dağı tabii bir heykel gibi onu tamamlayıcı güzelliğidir. Kayseri Ovası'nın doğuya doğru devamı olan, Ali Dağı'nın eteklerinden itibaren birden yükselerek, yamaçlarda ve tepe platoda yukarı mahallesinin oluştuğu, tarih boyunca sıkışık olarak yerleşilmiş, tercih edilmiş, seçilmiş önemli bir yayladır. Kayseri'ye doğru aşağıdaki düzlükler, akıllı olarak tarıma tahsis edilmiş iskân, hem manzaralı hem havadar ve hem de tarım yapılmaya uygun olmayan yamaçlarda ve platoda isabetli bir şekilde tatbik edilmiştir. Bilhassa son asırlarda müsait konumu sebebiyle aldığı göçlerle nüfusu artan bu yerde iskân sıkıntısı ortaya çıkmış, bunun için tarım alanına taşınarak çok küçük arsalar üzerinde iki, üç katlı dar binalar yapılmak zorunda kalmıştır. Bugün, tabi nüfusun da artması ile bütün bu ekinlik ve düzlük alan her yerde olduğu gibi binalarla doldurulmuştur.

Talas, XX. yüzyılda Cumhuriyet'in başına kadar köy (karye) olarak gelmiş cumhuriyet ile birlikte nahiye merkezi, seksenli yıllardan itibaren de ilçe merkezi (merkez ilçe) olmuştur.

Talas' da 1071 Malazgirt Savaşı'ndan önce, yani Müslüman Türkler' in Anadolu'yu fethinden önce yerli ahalî olarak "Rum" denilen insanlar yaşıyordu. Rum ismi Anadolu'ya Müslüman Araplar tarafından Roma (Bizans) ülkesi olması sebebiyle yer ismi olarak verilmiştir. Burada yaşayan halka da bu sebeple Rum denilmiştir. Talas'daki ve bütün orta Anadolu'daki eski nüfus üzerinde yapılan araştırmadan anlaşılıyor ki Bizans Dönemi'nde buraya doğudan gelen ve eski dinlerinde olan Türkler yerleştirilmiştir. Bizans'ın devlet uygulaması olarak her zaman yaptığı gibi bu gelen topluluklara kısa sürede Hristiyanlık kabul ettirilmiş ve bunları muhakkak ki Anadolu'yu tehdit eden Müslüman Araplara karşı kullanmak istemişlerdir. Tabi yine balkanlarda kendilerine problem olan Peçenekler gibi Türk Boyları da Anadolu'ya nakledilmişlerdir. İşte bu şekilde bu topraklarda Hristiyan olan Türkler kendi kültürlerini, dillerini unutmamışlar İncil'i Türkçeye çevirmişler, Bizans alfabesi ile Türkçe yazmışlardır. Aşağıda üzerinde duracağı üzere 11. yüzyıl başlarında yine Bizans tarafından, doğudan orta Anadolu'ya, Kayseri ve çevresine, bu arada tabii ki Talas'a nakledilen Ermeniler arsında da çok miktarda Hristiyanlaşmış Türk bulunuyordu. Onlar da Türkçe konuşup Ermeni harfleri ile Türkçe yazıyorlar ve kiliselerinde Türkçe ibadet ediyorlardı. Bizans bunların dillerine ve kültürlerine müdahale etmemiştir veya daha doğrusu edememiştir.

İşte Malazgirt'ten önce doğudan gelen bu Türkler geldikleri yerdeki vatanlarının isimlerinin Anadolu'ya, bu arada Kayseri ve çevresine taşımışlardır. Buradaki Türkçe yer isimlerini bunlar koymuşlardır. Talas ismi Kırgızistan'daki Talas şehrinden taşınmıştır. Büyük Türk tarihçisi Bartold'un 19. yüzyılda "Sibiryadan" isimli eserinde verdiği bilgilere göre o tarihte bu eski Talas, Uluğ (büyük) ve Kiçi (küçük) Talas olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Hemen çevresinde Ala Dağlar yer alıyordu. Yakınında Akçi Köy isminde bir köy de vardı. İşte açıkça görülüyor ki Bizans

döneminde buradan gelen Türkler Talas'a bu ismi verdikleri gibi orada olduğu gibi bir bölümüne de Kiçi ismini vermişlerdir. Burası bu gün Kiçi Köy Mahallesi adını almıştır. Güneydeki dağ, Ala Dağ ise bilahare Müslümanlar tarafından Ali Dağ ismine çevrilmiştir. Yakınındaki Akçı köy de Akçakaya olmuştur. Bu sebeple bu açık duruma rağmen Talas'ın ismini başka dillerde aramak beyhude ve yanlıştır. Ayrıca bu isim sadece Talas'a değil Darsiyak (Kayabağ) köyü yakınında bulunan ve şimdi ortadan kalkmış olan Talasıra köyüne de verilmiştir. Yine eski tahrirlerde ise Kayseri çevresinde Tölös isimli, şimdi yok olmuş bir köy daha kayıtlı idi.

Bu çevreye Türkler, Türkçe isimleri sadece Talas'a taşımamışlardır. Mesela Talas'ın hemen yanında bulunan, bugün Tavlusun ismine dönen köyün ismi eski kayıtlarda "Tavansun" olarak geçmektedir. Öztürkçe olan bu isim Tav= Dağ ve Sun= Yerleşim yeri, yani tepedeki köy anlamına gelmektedir. Bugün de biz evlerimizin üst kısmına "tavan" demektediriz. Yine çevredeki Cırlavuk, Cırgalan, Germir Türkçe isimlerdir. "Sun" ile biten Mancusun, Muncusun, Dadasun, Sosun, Süksün gibi isimlerin de eski Türkçe'den geldiğini büyük alim Zeki Velidi Togan "Umumi Türk Tarihine Giriş" isimli eserinde belirtmiştir. Ancak ne yazık ki bu eski Türkçe isimler başka bir dilden oldukları zannedilerek sonradan değiştirilmiştir.

Talas'a ve tabii Kayseri'ye 1071'den sonra gelen Müslüman Türkler burada iki halk ile karşılaşmışlardır. Bunlar Hristiyanlığın Ortodoks mezhebindeki (Bizans'ın mezhebi) Rumlar ile kendi milli mezhepleri olan Gregoryan mezhebindeki Ermeniler idi. Yukarıda belirtildiği gibi bunlar Türkçe konuşuyor ve Türkçe ibadet ediyorlardı. Bu sebeple yeni gelen Müslüman ırkdaşları ile problemsiz kaynaşmışlardı. Belki buraların Bizans'tan fethinde de yardımcı olmuşlardır. Nitekim Malazgirt Savaşı'nda Bizans'ın batıdan getirdiği Hristiyan ya da eski dinlerindeki Türkler, karşılarında Türkçe konuşan ırktaşlarını görünce hemen saf değiştirip karşı tarafa, Alparslan'ın yanına geçmişlerdir.

Kayseri'de tabii ki Rumlar eski halk olarak şehir (surlar, içeri şar) içinde bulunuyorlardı. Ermeniler ise sonradan geldikleri için şehir çevresinde yerleşmişlerdir. Bilindiği üzere Ermenilerin eski yurtları, eski Türk bölgeleri olan Doğu Anadolu idi. Burada ayrı ayrı birçok devletçiklerle varlıklarını sürdürüyorlardı. Bunların ayrı mezhepten olması, ayrı dindenmiş gibi Bizans'ı çok rahatsız ediyor, onları kendi mezheplerine döndürmek ve aynı zamanda doğu sınırlarını da bu şekilde sağlama almak istiyorlardı. Ermeniler ise azınlık olmalarına rağmen bu baskılara şiddet ile karşı koyuyorlardı. Hatta daha ileri giderek doğuda ortaya çıkmış ve batıya doğru harekete geçmiş, dini konularda hoşgörüldü olduklarını gördükleri Türkler'e (Selçuklular) karşı temayül gösteriyorlardı. İşte bu sebeple Bizans, Türk tehlikesine karşı bunları buradan kaldırıp Anadolu'nun ortasına iskân etmeyi planlamıştı. Bunu büyük ölçüde gerçekleştiren, 11. yüzyıl başında, uzun süre Bizans İmparatoru olan II. Basileos olmuştur. İmparator doğudaki Ermeni devletçiklerini tehditle veya ikna ile ortadan kaldırarak başındakileri ve halkını orta Anadolu'ya, Sivas ve bilhassa Kayseri dolaylarına iskân etmiştir.¹ Buradan anlaşılıyor ki Ermenilerin asıl ve ilk sürgünü

¹ Yrd. Doç. Dr. Mehmet Tezcan, 11. yüzyılın İlk Yarısında Ermenilerin Doğu Roma İmparatorluğu Tarafından Orta Anadolu Bölgesine Göçürülmeleri, Omeljan Pritsak Armağanı, Sakarya 2007, Sakarya Üniversitesi Yayınları, s. 419-450.

bu tarihte olmuştur. Ermenilerin bir kısmı buradan Çukurova'ya geçerek daha sonra başlayan Haçlı Seferleri'nden de istifa ederek, burada Sis (Kozan) merkezli yeni ve uzun ömürlü bir devlet kurmaya muvaffak olmuşlardır.

Kayseri'ye gelen Ermeniler surlar dışında şehrin güney tarafına, Kiçi Kapı'dan Battal Camii yakınına kadar olan mahallelere yerleşmişlerdir. Daha sonra, bilhassa Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'nun birçok bölgesinden göç alarak burada Şarkıyan (doğudan gelenler) ve Sisliyan (Adana'dan gelenler) ismi ile yeni mahalleler oluşturmuşlardır. Çünkü Kayseri ve çevresi bunlara göre daha emin bir yer ve aynı zamanda ticaret hayatı her dönemde canlı ve elverişli idi. Kayseri'ye gelen Ermeniler, tabi ki şehrin çok yakında bulunan Talas'a da yerleşmişlerdir. Talas daha sonra da Kayseri gibi çok miktarda göç almıştır. Tabi ki Talas'a gelen bu Ermeniler burada, mevcut bulunan Rumlarla karşılaşmışlardır. İki tarafında Türkçe konuşuyor olması aralarında çıkabilecek herhangi bir anlaşmazlığı da önlemiştir. Talas'ta, o zaman kaç mahalle vardı bilemiyoruz bir kere Kiçiköy muhakkak mevcuttu. Doğuda, onun karşısındaki şimdiki Harman, Han ve Tablakaya Mahalleleri yerinde bir Uluğ Talas var mı idi, muhtemeldir. Tablakaya, Han Mahallesi'nin bir bölümü olarak sonradan bu isimle ortaya çıkmıştır. Tabi ki 19. yüzyılda Talas'ta yapılmış bulunan tahrirde görüldüğü üzere daha sonra ortaya çıkan mahalleler bulunmuyordu. 19. yüzyılda yapılan tahrirde küçük küçük bölgelere hasredilmiş 35 mahalle ortaya çıkmıştı.

Son dönemde de gördüğümüz gibi Yukarı Mahalle tamamen Ermeniler ile meskundü. Amerikalıların bu mahalleye kolej, hastahane ve müstemilatını yapmaları da bu sebeptendi. Çünkü onların hedef kitlesi Ermenilerdi ve Ermenileri mezheplerinden çıkarıp kendileri gibi protestan yapmak istiyorlardı. Misyonerlerin eliyle yaptıkları bu çalışmalarda oldukça muvaffak olmuşlardı. Yani bir bakıma Bizans'ın yapamadığını yapmışlardı. Aşağıda bulunan Talas'ın üç mahallesinde (Harman, Han, Kiçiköy) Rumlar, Ermeniler ve Türkler karışık yaşıyorlardı. Burada Hristiyan mabetleri olan kiliseler ve şapeller ile mescitler bir arada idiler. Bunlardan, Rumlar sonradan isim alan Tablakaya Mahallesi'nde kesafet kazanmışlardı. Hele onların varlıklı ileri gelenleri bu mahallenin kuzeyinde, hâlen mevcut bulunan konaklarında yaşıyorlardı. Tablakaya'dan Han Mahallesi'nin sonuna kadar ulaşan Meşhur Çarşı (Sultan Çarşısı) ve bu çarşının başında onların en sanatlı kiliseleri (bugün de cami olarak faaliyette) bulunuyordu.

Talas'a yerleşen Ermeni ve Rumlar ticaretle uğraşıyorlardı ve bilhassa son yüzyıllarda Avrupa sermayesinin desteği ile ticari bakımdan zenginleşiyorlar, buna mukabil yine son yüzyıllarda harplerden gözünü açamayan Müslüman Türkler fakirleşip bunlara muhtaç hâle geliyordu. Bilindiği gibi gayrimüslimlerde askerlik yapmak yoktu. Bu sebeple zor durumda kalan Türkler aşağıdaki bu mahallelerde küçük sokaklara sıkışıp kalmışlar, bilhassa Ermeni göçü olan Talas'ın her yanı gayrimüslimlerin ev ve konakları ile dolmuştu. Öyle ki 20. yüzyılda Ermeni tehciri ve Rum mübadelesinden önce 25 bine çıkan Talas nüfusunun yaklaşık 10 binini Rum, 10 binini Ermeni ve ancak 5 binini Müslüman Türkler oluşturuyordu. Bu kesafet ne Kayseri merkezinde ve ne de diğer kazalarda vardı. Ancak bazı köyler yeknesak Ermeni ve Rum köyleri idi.

Talas'ın tarih içindeki nüfus hareketlerini ancak Kayseri ve çevresinin 1464 yılında Karanoğulları'ndan Osmanlılara geçmesi üzerine yapılan, devletin alacağı vergi için yaptırdığı emlak (tapu) tahrirlerinden (yazım) öğrenebiliyoruz. Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmed döneminden başlayarak Karaman (Konya) eyaletine bağlı Kayseri sancağında sık sık emlak ve vakıf tahrirleri yaptırmıştır. Şehir Osmanlılara geçince ilk tahriri 1476 yılında Fatih Dönemi'nde yapılmıştır. Ancak maalesef bu defter kaybolmuş bundan sonra yapılan tahrirlerde bu deftere "Defter-i Köhne" (eski defter) diye atıflar yapılmıştır. 15, 16 ve 17. yüzyıllarda yapılan bu tahrirlerin orijinalleri İstanbul Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde ve Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde muhafaza edilmektedir. Bu defterleri Kayseri Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'nda, başkan danışmanı olarak görev yaptığım dönemde, bu konuda çalışan uzman hocalara yeni harflere çevirterek ve orijinallerini de ekleyerek yayınlattım. Tabi ki bu programımızda en büyük destek Başkan Mehmet Özhasseki'den gelmiştir.

TALAS'IN 1484 TARİHLİ TAHRİRİ

Bu defterlerin en eskisi 1484 tarihli tapu tahrir defteridir. Profesör Mehmet İnbaşı tarafından yayınlanan² bu defterde vergiye tabi sadece 3 Müslüman ile 133 gayrimüslim (gebran) kaydedilmiştir. Toplam 136 vergi nüfusu olan bu rakamı üçle çarparak Talas'ın o dönemdeki nüfusunu yaklaşık 400 olarak tahmin edebiliriz. Çünkü birçok ailenin çocukları bennak (evli), mücerret (bekar) olarak vergi nüfusuna kaydedilmiştir. Ahmet oğlu İsa, küçük Mehmet oğlu Mahmut ve Serkeş oğlu Ahmet olarak kayıtlı Müslümanlar'ın yanında, gebran (Hristiyan) olarak kaydedilen Hristiyanlarında şu isimleri bulunmaktadır: Melik oğlu Asar, Melik oğlu Karagöz, Melik oğlu Dede, Emir oğlu Kilyaki, Emir oğlu Firuz, Beylü oğlu Uğurlu, Beylü oğlu Asar, Bahadır oğlu Manol, Gökçe oğlu Vasil, Asar oğlu Kaya, Asar oğlu Şahin, Evren oğlu Oharsini, Oharsini oğlu Aslan, Mumi oğlu Yeni Bey, Todor oğlu Tuti, Kayser oğlu Şahser, Kayser oğlu Aladin, Hasir oğlu Dede, Kostantin oğlu Eyilik, Ahdek oğlu Hüdaverdi, Sultanşah oğlu Gürcü, Aslan oğlu Kaya, Yanaş oğlu Bahtiyar, Hırant oğlu Yeni Bey, Novosof oğlu Emirşah, Emirşah oğlu Tanrıvermiş, Şeros oğlu Şahi, İsradana oğlu Kaya, Murad oğlu Persek, Yorgi oğlu Karyağdı, Yorgi oğlu Bahadır, Horsan oğlu Başbilmez. Görülüyor ki Türkçe isimler büyük bir yekun tutmaktadır. Gebran kelimesi önceleri ne Hristiyan ne de Müslüman olan, eski dinlerinde (eski Türk dini) bulunanlara verilen bir sıfat olarak düşünülmüşse de bunun Hristiyanlar için kullanıldığı kabul edilmiştir. Daha sonra bu ifadenin yerini "zımmi" ismi alacaktır. Hristiyanlar, Ermeni ve Rum olarak ayırt edilmemiştir. Ancak bazı isimlerden bunları ayırt etmek mümkündür.

Tahririn başında Talas'ın, Kayseri İç Kalesi'nin muhafızları olan Yusuf, Kabil, Piri, Kara Cafer, Hızır ve diğer Hızır, Ali ve diğer Ali, Ömer Topçu, Saruca ve Emir isimli 11 şahsa timar olarak tahsisli olduğu kayıtlıdır. Tahririn sonunda ise köyün ahalisi, herhâlde Erciyes'ten gelen

² Doç. Dr. Mehmet İnbaşı, *H. 888/M. 1484 Tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 61 Kayseri 2009, s. 41-43.

suyla bağlarını ve bostanlarını sulamak için sipahiye (yine kale muhafızlarına) ayrıca yılda üç yüzer akçe verecekleri, ancak sipahilerin su için ahaliye müdahale edemeyeceği kaydedilmiştir.

Talas'tan bu tarihte ahaliden arazi vergisi (resm-i çift), evli oğulların arazi vergisi (resm-i bennak), ticaret vergisi (resm-i caba), buğday ve mercimek öşrü (onda bir), arpa, çavdar ve burçak öşrü, nohut öşrü, bağların (üzüm) öşrü, meyve öşrü, bostan öşrü, koyun vergisi (resm-i ganem), kovan (bal) öşrü, su idaresi vergisi (resm-i mirabi), değirmen (asiyab) vergisi, genel ihtiyaçlar vergisi (badı heva) alınıyordu. Bunlardan alınan toplam yıllık vergi 13.583 akçe idi. Hristiyanlar ayrıca cizye vergisine tabi idi. Daha önceleri Talas'ın gelirlerinin bir bölümü Selçuklu Dönemi'nde yapılan Kayseri'deki Şifahiye ve Gıyasiye (Gevher Nesibe) medreselerine vakfedilmişti.

TALAS'IN 1500 TARİHLİ TAHRİRİ

Kayseri'de ikinci tahrir daha mufassal olarak H. 906/M.1500 yılında yapılmıştır. Bu tahriri de belediyemizce Profesör Mehmet İnbaşı'ya yayınlatmıştık.³ Burada Talas yine köy olarak 1484 tarihinde olduğu gibi Tımar-ı Merdan-ı Kale-i Kayseriye⁴ başlığı altında, Hacı Yusuf, Tarıncı Ömer, İskender, Mahmud, Emirze, Dem Yusuf, Kethuda Memi, Mustafa, Arnavud Mahmud ve Ali'nin Tımarları olarak kaydedilmiş bulunmaktadır. Merdan-ı Kale (kale yiğitleri) ifadesinden bu şahısların Kayseri Kalesi'nin muhafızları oldukları anlaşılmaktadır.

Bu tahrirde de “Müselmenan (Müslümanlar)” başlığı altında 4 şahsın vergiye tabi olduğu görülmektedir. Bunlar Mahmud oğlu Emir, Bağcı oğlu Yakub, Abdullah oğlu Ahmed, Adullah oğlu Ömer'dir. Yine burada 143 kişinin de gebran olarak vergiye tabi Hristiyanlar olduğu kaydedilmiştir. Bunlar içerisinde de Kayser oğlu Kumru, Emir oğlu Yorgi, Emir oğlu Hüdaverdi, Horsin oğlu Açıkbey, Siron oğlu Sultanşah, Çaput oğlu Bülbül, Derdar oğlu Hızırşah, Masim oğlu Emir, Serkis oğlu Emir Bey, Gökçe oğlu Vasil, Eren oğlu Emir, Endi oğlu Hüdaverdi, Senid oğlu Özlü, Bahadır oğlu Harsili, Sıtkı oğlu Yeni Bey, Hoşbeğ oğlu Mirkoç, Yenibeğ oğlu Humi, Hoşbeğ oğlu Paçal, Hoşbeğ oğlu Saru, Ağca oğlu Tanrıvermiş, Tanrıvermiş oğlu Yusuf, Tanrıvermiş oğlu Poteniç, Oran oğlu Tuti, Oran oğlu Bahadır, Perdegül oğlu Ayvat, Kostantin oğlu İlbeği, Konstantin oğlu Abıkbeğ, Agasos oğlu Bahşı, Serkis oğlu Yeni Bey, Milke oğlu Emir, Milke oğlu Karagöz, Sultanşah oğlu Kozmi, Kadık oğlu Fertek, Gürcü oğlu Sultanşah, Kityan oğlu Bahtiyar, Vasil oğlu Çalapverdi, Yağdigar oğlu Güce, Yağdigar oğlu Dövençi, Asfador oğlu Emir Bey, Kara oğlu Panos, Keşiş oğlu Yağmur, Gomesti oğlu Bahadır, Gomesti oğlu Emir, Bahadır oğlu Anastas, Nedimşen oğlu Peleng, Keşiş oğlu Şaban, Keşiş oğlu Köstek, Divane oğlu Peleng, Divane oğlu Çakır, Divane oğlu Gökçe, Obrini oğlu Bahar, Bahadır oğlu Kosta, Yayıkcı oğlu Basan, Yayıkcı oğlu Kaplan, Balıkçı oğlu Bardan, Kara Çadur oğlu Keston, Mamyan oğlu Rum Beği, Paşabeğ oğlu Mamyon, Paşabeğ oğlu Hızır, Paşabeğ oğlu Melikşah, Kayser oğlu Gorya,

³ İnbaşı, H. 906/M. 1500 *Tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 59 Kayseri 2009, s. 51-53; İnbaşı, XVI. YY. *Başlarında Kayseri*, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri 1992, s. 94.

⁴ Bu ibare yayında gösterilmemiştir.

Todori oğlu Dede, Basil oğlu Temur, Basil oğlu Tuti, Kaya oğlu Şahab, Biricik oğlu Kaya Bezreş, Kaya oğlu Aslan, Aslan oğlu Yağmur, Emirşah oğlu Mıgırdıç, Avistip oğlu Erdoğan, Çadır oğlu Avnik, Çadır oğlu Sultanşah, Sudiye oğlu Konnenos, Konnenos oğlu Karagöz, Yapıcı oğlu Kaya, Mersah oğlu Hamza gibi çok miktarda Türkçe isimleri görmekteyiz. Yine kaydın devamında Beğli oğlu Çiftliği'nin Bogos oğlu Gökçe tasarrufunda olduğu kayıtlıdır. Sonunda 147 vergiye tabi insanın 48 hanede oturduğu belirtilmiştir. Buna göre de nüfusun 1500 yılında yine 400-450 civarında olduğu anlaşılmaktadır.

Talas'tan yine tahıl, çift, çiftçilikle uğraşan evli ve bekar çocuklardan alınan vergi, bağ öşrü, meyve öşrü, bostan öşrü, kovan öşrü, ceviz öşrü, kiralık devlet arazisi gelirlerinden toplam yıllık 15.330 akçe alınacağı kaydedilmiştir. Bu vergi isimlerinden Talas'ın o tarihlerde yetiştirmiş olduğu mahsulat ile hayvanlarını da görmemiz mümkün olmaktadır.

TALAS'IN 1570 TARİHLİ TAHRİRİ

1500 tarihli tahrirden sonra 1530'larda Kayseri'de toplam (icmal) tahrirler yapılmıştır. Daha sonraki tapu tahrirleri 1570 ve 1584 tarihinde yapılmış olup her ikisini de belediyemiz tarafından yayınlatmış bulunuyoruz. Bunlardan H. 976/M. 1570 tarihli tahriri yine Mehmet İnbaşı yayına hazırlamıştır.⁵ Nüfusu biraz daha artmış olan Talas'ta bu tahrirde 14 Müslüman yanında 276 Hristiyan vergiye tabi olarak kaydedilmiştir.

Bu tarihteki kaydın başında Talas'ın malikâne (emlak) gelirlerinin Gıyasiye ve Darüşşifa (şifaiye) Medresesine Vakıf, divani ve örfi gelirlerinin timar (kale muhafızlarına) olduğu kayıtlıdır. Vergiye tabi 14 Müslüman şunlardır: Abdullah oğlu Ramazan, Şaban oğlu Ramazan, Şaban oğlu Yakup, Şaban oğlu Budak, Şeyh Hacı Veled, Süleyman oğlu Mahmud, Süleyman oğlu Şaban, Süleyman oğlu Kurdbali, Hacı oğlu Mehmed, Abdullah oğlu Mustafa, Seyithan oğlu Mahmud, Anar oğlu Hamza, Anar oğlu Hızır, Anar oğlu Mahmud.

Hristiyanlara gelince, yine gebran olarak kayıtlı olan Talaslılar da şunlardır: Senid oğlu Emir, İvani oğlu Bahşayış, Keşiş oğlu Umur, Sabaverdi oğlu Bağvan, Yedigir oğlu Bahadır, Mavrid oğlu Dursun, Marvid oğlu Uğurlu, Marvid oğlu Dövençi, Derzi oğlu Hüdaaverdi, kardeşi Durmuş, diğer kardeşi Hızır, Hüsrev oğlu Hasilik, kardeşi Yusuf, diğer kardeşi Şahbali, Nazir oğlu Yahya, Taşçı oğlu Misas, İskender oğlu Abraham, Balaban oğlu Mirace, Yusuf oğlu Tağniki, kardeşi Uğurlu, Sultan oğlu Adilşe, Tanık oğlu Bali, Adilbey oğlu Kutlu, kardeşi Karaman, Karaca oğlu Tanas, Pulat oğlu Sabacı, Hızır oğlu Budak, kardeşi Umur, Şatır oğlu Nikola, Bahadır oğlu Sultanşah, Ağca oğlu Tuti, kardeşi Hızır, Halluna oğlu Pulat, kardeşi Şadi, Mirace oğlu Aslan, kardeşi Yusuf, diğer kardeşi Dede, Tuti oğlu Aslan, kardeşi Kumru, Mihasan oğlu Murad, Temür (Demir) oğlu Uluhan, kardeşi Harmancı, Behlü (Beylü) oğlu Koca, Nikinik oğlu Şeyh, Ayvad oğlu Köri, Mirad oğlu Ayvad, kardeşi Yusuf, Handika oğlu Ağca, Pulad oğlu Memiş, Ağca oğlu Burhan, Ağca oğlu

⁵ İnbaşı, H. 976/M. 1570 Tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 60, Kayseri 2009, s. 66-70.

Tanrıverdi, Budak oğlu Milki, Milki oğlu Hasilik, Gürcü oğlu Ahir, Gürcü oğlu Kutlubey, Kirkos oğlu Hüdaverdi, Hüdaverdi oğlu Kayacı, kardeşi Resim, kardeşi Döveni, kardeşi Kayser, Tatar oğlu Budak, kardeşi Pulad, diğer kardeşi Emir, Kisyar oğlu Sultan, Kumru oğlu Tardem, kardeşi Karaşan, Firüz oğlu Çalapverdi, kardeşi Döveni, diğer kardeşi Hızır, Nikola oğlu Kutlu, Dağad oğlu Sinan, kardeşi Murad, Aslan oğlu Nikola, kardeşi Karanik, diğer kardeşi Yahya, Sancak oğlu Hızır, kardeşi Nikibeğ, Kara oğlu Vartan, kardeşi Kutlubeğ, Merdinik oğlu Karakoç, kardeşi Sefer, diğer kardeşi Umur, Yanos oğlu Yılgar, kardeşi Gülabi, Vasil oğlu Emir, kardeşi Dayinik, diğer kardeşi Eğcinik, Karyağdı oğlu Pulad, kardeşi Yılgar, Çalapverdi oğlu Manol, Atatnisas oğlu Aydoğdu, kardeşi Ursa, Pulat oğlu Döveni, Balaban oğlu Küçük, Emirşah oğlu Kavalad, kardeşi Şadi, Hasıl oğlu Hızır, kardeşi Alişan, diğer kardeşi Divan, Kesir oğlu Ahi, kardeşi Bali, Dadır oğlu Karaman, Bulu oğlu Nirek, Ağca oğlu Kutluşah, kardeşi Budak, kardeşi Yusuf, kardeşi Kumru, Urum Hoca oğlu İvad, kardeşi Koçu, kardeşi Orşa, kardeşi Kurni, Ovanis oğlu Ağrar, Hazarşa oğlu Hızır, Neved oğlu Pulat, Kesun oğlu Akça, kardeşi Şahbali, kardeşi Yarderviş, İsan oğlu Bali, kardeşi Karanik, diğer kardeşi Temur, Harde oğlu Paşanik, kardeşi Şadi, Sarı oğlu Köse, kardeşi Delal, Köstendil oğlu Alagöz, Sergis oğlu Aslan, Bahadır oğlu İskender, Şatir oğlu Kusne, Buda oğlu Narsi, kardeşi Kubar, Pulat oğlu Dursun, Pulat oğlu Döveni, Todo oğlu Yahya, kardeşi Sefer, diğer kardeşi Emir, Besan oğlu Temur, Çolan oğlu Döveni, Balici oğlu Yahya, kardeşi Sinan, diğer kardeşi İsa, Kirkor oğlu Budak, Hazarşah oğlu Mihaşan, Sevek oğlu Karaman, kardeşi Oğlanbeğ, Kevir oğlu Budak, Serkis oğlu Hızır, Evren oğlu Koca, kardeşi Sinan, diğer kardeşi Hızır, Evren oğlu Burkan, kardeşi Dursun, diğer kardeşi Cafer, Evernik oğlu Budak, Mirad oğlu Şatır, kardeşi Bahadır, Tuti oğlu Karaman, Melki oğlu Yahya, kardeşi Temur, Melki oğlu Kutlubeğ, kardeşi Mirad, Dede oğlu Tata, kardeşi Dedem, kardeşi Bali, kardeşi Kurme, Kurne oğlu Kutluşah, kardeşi Ağca, Kutluşa oğlu Hızır, kardeşi Kurne, Saladon oğlu Nisar, kardeşi Aslan, diğer kardeşi Güvendik, Melikşah oğlu Balican, Kovanaldin oğlu Bahşayış, Mihad oğlu Şahbeğ, kardeşi Sabacı, Temur oğlu Yasef, kardeşi Döveni, Karagöz oğlu Kaymas, kardeşi Emirbali, Karagöz oğlu Şadi, Emirşah oğlu Sevek, kardeşi Yusuf, Sabis oğlu Alagöz, kardeşi Hızır, diğer kardeşi Kurne, Aslan oğlu Yunus, Harka oğlu Hüdaverdi, Kesun oğlu Şadi, Hızır oğlu Mihaşan, Behli oğlu Raşan, Vasil oğlu Yedigâr, Adil oğlu Ağca, kardeşi Arak, Emir oğlu Tanrıverdi, Sergis oğlu Kutlu, Orunu oğlu Bahadır, Halaç oğlu Karlu, Merdinik oğlu Karakoç, Baladin oğlu İsar, Hısırşah oğlu Keşiş, Taran oğlu Emin, kardeşi Hızır, Elbeğ oğlu Hızırşah, Eynebeğ oğlu Aydın, Bahadır oğlu Musad, kardeşi Karasan, Kalur oğlu Bulad, Derzi oğlu Hüdaverdi, Hatun oğlu Balaban, Gürcü oğlu Piri, Kutlu Bey, Bedres oğlu Hızır, Basil oğlu Gökçe, Yalman oğlu Avanos.

Görülüyor ki Rum ve Ermeni Hristiyan halkın hemen tamamının ismi Türkçe, hem de Müslümanlar'ın pek az kullandığı eski Türkçe isimlerdir. Müslüman Türklerin isimleri ise çoğunlukla İslami'dir. Yine bu dönemde kadı (hakim) sicillerine (kayıtlarına) intikal eden çok azda olsa din değiştirmelerde bu durumla karşılaşmaktayız. Mesela Bünyan'da (o zamanki adı Sarımsaklı) ihtida eden Hristiyanların (zımmi) Sarıca, Kaya ve Timur gibi isimlerini bırakarak Ahmed, Mehmed ve Hasan gibi isimler aldıkları kayıtlıdır.

Bu tarihteki tahrirde yine tahıllardan, çiftlik arazilerinde, hayvanlardan (koyun), bağlardan, kayısı, elma, armut, kiraz ve ceviz gibi meyvelerden, bostanlardan, arı kovanlarından, su yolu hizmeti için tapu, değirmenden (üç adet olup üçünün de atıl olduğu belirtilmiştir) alınacak vergilerin toplam 14.645 akçe olduğu kaydedilmiştir.

TALAS'IN 1584 TARİHLİ TAHRİRİ

1570 tarihli tahrirden 14 sene sonra 1584 de Kayseri'nin en mufassal tahriri yapılmıştır. Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde bulunan bu defter de belediyemizce Prof. Dr. Refet Yinanç ve Prof. Dr. Mesut Elibüyük'e yayınlattırılmıştır.⁶ Nüfusu ve mahalleleri bir hayli artmış olan Talas'ın bu tahririnde başta yine malikâne vergilerinin Kayseri'deki Gıyasiye ve Darüşşifa Medreselerine (Gevher Nesibe Hastane ve Medresesi) vakıf olduğu, divani vergisinin de tımar olduğu kaydedilmiştir. Tahrire yine mahalleler belirtilmeden vergiye tabi Müslümanlar'dan başlanmış, isimleri ve sahip olduğu arazi miktarı da ilave edilerek 30 kişi olduğu kaydedilmiştir.

Hristiyanlar gelince; gebran genel ismi ile kaydedilen Hristiyanlar 6 mahallede gösterilmiştir. Yani bu tarihte Talas'ın 6 mahallesi bulunmaktadır. Bunlar, Han Mahallesi (123 vergiye tabi nüfus vardır), Yiğitbaşı Mahallesi (76 vergiye tabi nüfus vardır), Topçu Mahallesi (71 vergiye tabi nüfus vardır), Kemal Mahallesi (40 vergiye tabi nüfus vardır), Oğlanbeği Mahallesi (76 vergiye tabi nüfus vardır), Kiçiköy Mahallesi (78 vergiye tabi nüfus vardır) olarak kaydedilmiştir. Bu 6 mahallede toplam 464 gayrimüslim ve 30 Müslüman olmak üzere 494 vergi nüfusu bulunmaktadır. Bunu en az 3 ile çarptığımızda (vergi kaydında kardeşler ayrı ayrı yazılmıştır) Talas'ın bu tarihteki nüfusunun 1500 civarında olduğu ortaya çıkmaktadır. 1570 tahririne göre 14 senede nüfusun bu kadar artmış olması dikkate değerdir. Ya esaslı bir göç almıştır veya vergi veren nüfus artmıştır. Her ikisinin de söz konusu olduğu düşünülebilir. Tahririn sonuna uzun bir liste olarak zemin (kiralık resmî arazi) sahibi olanlar kaydedilmiştir. Bunlar da 130 kişi olup tamamı gayrimüslimlerdir. Bu zemin sahiplerinin isimlerine bakıldığında birçoğunun yukarıdaki vergi kaydında geçen isimler olduğu görülmektedir.

Talas'taki bu tarih de Hristiyanların isimlerine gelindiğinde 1570'deki tahrirde olduğu gibi tamamına yakını Türkçe'dir. Bunlar arasında şu isimler bulunmaktadır: Emirbali, Aslan, Seltan (Sultan), Beğler, Hıdır, Yusuf, Dede, Güldede, Karaman, Tekür, Murad, Cihanşah, Uğurlu, Dursun, Hatir, Menci, İmir, Gülabi, Aslanbeğ, Karaca, Turan, Hüdalı, Ayvad, Urum Hoca, Hasbeğ, Saçı, İlemin, Gökçe, Tuti, Firaz, Kutlu, Dağlar, Eşe, Seyban, Bünyad, Sefer, Hüsrev, Kara, Durmuş, Hüdaverdi, Sada, Hocabali, Kürüm, Kayabali, Urukbeğ, Orabeğ, Turabil, Bayram, Bahadır, Koca Bayram, Demir, Yenibeğ, Yardım, Kaymaz, Gürcü, Yahya, Beğler, Karagöz, Azıman, Kiregi, Şahbali, Hüdabali, Kutluşah, Garipşeh, Pirli, Şahin, Nurullah, Adilşah, İskender, Minned, Kutlubeğ, Koçu, Bülbül, Devletkar, Sümbül, Sinan, Yadigar, Sayacı, Körpe, Ferman, Emrik, Şadi, Pulad,

⁶ Prof. Dr. Refet Yinanç, Prof. Dr. Mesut Elibüyük, *Kayseri İli Tahrir Defterleri* (H. 992, 971, 983/M. 1684, 1563, 1575), Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 65/a, Kayseri 2009, C. 1, s. 239-244.

Budak, Fahri, Ebuzar, Simaven, Oylum, Esenli, Karlı, Halaç, Devled, Bedir, Mürsel, Sadaga, Ağca, Kızılca, İlyas, Dövençi, Urcu, Erdik, Şah Emir, Müncik, Küpeli, Tatar, Kalemder, İhtiyar, Küçük, Sande, Karabeğ, Çalapverdi, Sencik, Bağdasar, Gülbağlı, Karakoç, Aydoğdu, Ervani, Bulduk, Minned, Allahverdi, Kersun, İncibeğ, Urcu, Ümmed, Emin, Altun, Kumru, Ören, Oğlanbeğ, Haydar, Üzümlü, Harmanlı, Ulubaba, Burma, Saçı, Hoşbeğ, Firas, Kelik, Meranşah, İpek, Behlül, Dürtü, Celal, Kubad, Garib, Bulgar, Balkar, Nurcihan, Sevik, Mülki, Adilşeh, Düdük, Nakib, Burhan, Öremcik, Kalender, Sarı, Türkmen, Yeşik, Aydın, Sadiver, Eynebeğ, Kademşah, Habil, Göçeri, İlemin, Kulu, Pirseyid, Dağbeği, Sultanşah, Yörgüç, Kızılca, Ordumşah, Köselü, Kuru, Sinci, Settari, Delübeğ, Seyfe, Karyagdı, Beyrek, İncebeğ, Dolu, Urumkoca, Balıkçı, Kaplan, Gedik, Evren, Özbek, Tamaç, Baladin, Hisar, Talad, Şükrü, Eymirşah, Semaven, Harik, Nevruz, Arık, Hatırşah, Harun, Dabeği, Encik.

Görüldüğü üzere Hristiyanların hemen tamamına yakınının ismi Türkçe olup bir kısmı da eski Türk boy isimleridir. Bu isimler tekrar tekrar kullanılmıştır. Bunlar muhakkak ki onların atalarından gelen isimlerdir. Diğer bir dikkat çekici husus Müslümanlar'ın da kullandığı Sinan, Kurtbalı, Kuban, Hıdır, Ayaz, Murad, Karagöz, Budak, Temür, Hakverdi, Haydar, Güldede, Tüt (Dudu) gibi isimlerin her iki toplum arasında müşterek kullanılmasıdır.

Talas'ın bu tahririnin sonunda yukarıda geçen tahrirdeki maddeler üzerinden alınacak vergiler ile bu vergilerin madde madde tutarları kaydedilmiştir. Bütün bu vergilerin toplamının da 10.070 akçe olduğu belirtilmiştir.

TALAS'IN 1642 TARİHLİ TAHRİRİ

Ele alacağımız son tahrir 1642 tarihli avarız vergi defteridir. Bu defter ve 1622 ve 1648 tarihli cizye defterleri ile müştereken Prof. Dr. Mehmet İnbaşı tarafından yayınlanmıştır.⁷

Avarız vergisi, vatandaşın sefer anında ev başına alınan vergi iken daha sonra devletin savaşlarla sürekli uğraşması sebebiyle sürekli hâle gelmiştir. 1584 tarihli tapu tahririnden 64 sene sonra yapılan bu tahrirde Talas'ta yine vergiye tabi Müslümanlar ve Hristiyanlar (zımmiler) ayrı ayrı kaydedilmişlerdir. Daha önce Cebel-i Ali nahiyesi'ne tabi iken herhâlde bu nahiyenin ortadan kaldırılması üzerine bu defa Sahra nahiyesi'ne tabi köy olarak vergi kaydı yapılmış olan Talas'ın Müslüman vergi nüfusu şunlardır: Çeri oğlu Hüseyin, kardeşi İsmail, diğer kardeşi Semren, Sinan, Piri oğlu Yakup, Mustafa, Abdullah oğlu Ali, kardeşi Mehmed, Abdullah oğlu Osman, kardeşi Mehmed, Kulaman oğlu Sefer, Dövençi oğlu Yakup, kardeşi Abbas, Hasan oğlu Ömer, Mehmed oğlu Hamza, kardeşi Habib, Abdullah oğlu İbrahim, Abdullah oğlu Yusuf, Yusuf oğlu Ömer, Ahmed oğlu İbrahim, Çeri oğlu Veli, kardeşi Kubat, diğer kardeşi Süleyman, Piri oğlu İsa, kardeşi Karaali, Derviş, Hamdi, oğlu Ali, Hasan, Musa oğlu Yakup, kardeşi Ömer, oğlu Ömer, oğlu Mehmed, Bektaş oğlu Sefer, İmam Hüsam Efendi, oğlu İbrahim, Veli oğlu Mustafa, kardeşi

⁷ İnbaşı, 17. *Yüzyıl Kayseri Avarız ve Cizye Defterleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 80, Kayseri 2011, s. 75-77, 194, 195, 281, 282.

Yakup, Ahmet oğlu Halil, Abdullah oğlu Yusuf, kardeşi İbrahim, Ahmed oğlu Habib, kardeşi Sinan, Abdullah oğlu Yakup, Abdullah oğlu Ahmed, Osman oğlu Ali.

Hristiyanlar (Zımmiyan): Beğli oğlu Aslan, Abraham, Nihaşe oğlu Yıvan, Küçük oğlu Erin, oğlu Müzahir, Bağcı oğlu Kara, Abraham oğlu Karaman, Hacı oğlu Nikol, Pirî oğlu Beğli, oğlu Kani, Yasen oğlu Menkuş, oğlu Sefer, Tağın oğlu Yasen, oğlu Eğnebeğ, kardeşi İyan, Mihayil, oğlu Eynebeğ, Gülbende oğlu Oseb, Mihayil oğlu Sefer, Anastas, Hazarşah oğlu Eğne, oğlu Sefer, kardeşi Yasen, Pırlı oğlu Devlet, oğlu Oruç, kardeşi Pırlı, Coşar oğlu Hacir, oğlu İvanis, kardeşi Sefer, Coşar oğlu Abraham, Pırkar oğlu Meyse, Monis oğlu Yasen, Sinan oğlu Meyser, kardeşi Kayser, oğlu Sefer, Pirî oğlu Selman, kardeşi Bağdeser, Erhaman oğlu Güzel, Gülebende oğlu Bayram, Kayavel oğlu Simon, Kabarlı oğlu Sinan, oğlu Sefer, Tolcu oğlu Sefer, oğlu Gülbeğ, Asarenik, kardeşi Eyne, Simon oğlu Sava, Agob oğlu Sefer, Hacı Seherbeğ oğlu Agob, oğlu Sinan, Aydoğdu oğlu Mirad, Abraham oğlu Sefer, oğlu Şah, oğlu Manaser, Hacadır oğlu Timur, Ohan oğlu Berasin, Pirî oğlu Etme, Bused oğlu Hanik, Bağdeser oğlu Eyne, Bused oğlu Nihik, Beylü oğlu Nikol, Serir oğlu Arzıman, Eresin oğlu Hacıbeğli, oğlu Kirkor, Sahre oğlu Bağdanid, Yasen oğlu Sefer, oğlu Menail, Küçük, Beğler oğlu Bağdeser, oğlu Beğler, Sadi oğlu Derviş, Sahi oğlu Yasen, oğlu Sinan, kardeşi Şahin, Nerraş, Oseb oğlu Hazarşah, oğlu Yasen, Kalender oğlu Sertan, Bekir oğlu Hacı, kardeşi Aror, oğlu Uğur, Uğurlu, kardeşi Budak, Gülbeğ oğlu Karaman, oğlu Sefer, Hacı oğlu İman, oğlu Ruşen, Andon oğlu Koçi, Arar oğlu Devled, Keşiş oğlu Abraham, Sefer oğlu Meyser, oğlu Yıvan, Keşiş oğlu Gezer, oğlu Agob, Pirî oğlu Hacı, oğlu Serki, Uğurlu oğlu Agob, Uğurlu oğlu Devled, İyan, Bayram oğlu Uğurlu, Pirşah, oğlu Katlovik, kardeşi Şahuğur, kardeşi İse, Kirakos oğlu Hüseyin, oğlu Budak, kardeşi Yasen, Sefer oğlu Anastas, Yıvan oğlu Sinan, Yıvan oğlu Bağdasar, oğlu Simon, Yıvan oğlu Yasuk, oğlu Yıvan, Sinan oğlu Kalender, Sader oğlu Devled, Pirî, Hernaki oğlu Yıvan, oğlu Selban, Merdan oğlu Bayram, Sefer oğlu Karaman, Pirî oğlu Dimitri, oğlu Yasen, Selman oğlu Sefer, Yasen oğlu İskender, Saltane, Oruç oğlu Safer, Hüdaverdi oğlu Ahi, Pirî, Kara oğlu Musli, oğlu Uğurlu, oğlu Pırlı, Dilli oğlu Allahvirdi, İse oğlu Arab, Sefer oğlu Serkis, oğlu Kirkor, Kuçeri oğlu Vasil, Yıvan, Pırkar oğlu Yıvan, Pirî oğlu Uğurlu, biraderi Kotlovik, Evace oğlu Mirad, Kamir oğlu Sinan, oğlu Pirî, Veli oğlu Bahadır, oğlu Pirî, Bende oğlu İse, Uğurlu oğlu Katlı, Nikol oğlu Anastas, Pirî oğlu Simon, Kutlu oğlu Devlet, Yıvan oğlu Mosin, Kara oğlu Kani, Sefer oğlu Yasen, Devlet oğlu Kutlu, Pusat oğlu Asel, Karmir oğlu Gürcü, oğlu Andon, Orton oğlu Uğur, oğlu Serban, kardeşi Uğurlu, Andon oğlu Sefer, oğlu Bende, Mosas oğlu Sakal, Has oğlu Sefer, Yakup oğlu Hacı, Kösne oğlu Mihayil, Pirî oğlu Dede, Bağdeser oğlu Nikol, Firuz oğlu Sefer, oğlu Derviş, biraderi Firuz, Akkoca oğlu Behlül, oğlu Kamazen, Sefer oğlu Hüdavirdi, kardeşi Bektaş, Uğurlu oğlu Karaman, Vasil oğlu Uğurlu, Mihayil oğlu Sinan, Güldede oğlu Yasen, Yıvan oğlu Yadigar, Yıvan, Anastas oğlu Kalender, Sinan oğlu Sefer, Basanik oğlu Toros, oğlu Siret, Kayser oğlu Aslan, oğlu Nurlu, kardeşi Uğurlu, Bağdanid, Mihayil oğlu Maksor, Tomosen oğlu Bedros, Maton oğlu Anastas, Yasen oğlu Eğnebeğ, Karakoç oğlu Sinan, Devled oğlu Uğurlu, Agop oğlu Sinan, oğlu Kumanlı, kardeşi Mürdüm, Mihayil oğlu Sefer, Nurlu, Mirad oğlu Yıvan, oğlu Maksos, Hacir oğlu Kerki, Dilmid oğlu Mikayil, oğlu Uğurlu, Sefer oğlu Hacırkoç, kardeşi Sinan, Kalmenik oğlu Karaman, Esherne oğlu Yasen, Budak oğlu Ferraş, oğlu Budak, kardeşi Anastas, Güldede oğlu Aslan, kardeşi Beylü, Hedayil oğlu Devled, Barki, Vasil

oğlu Sefer, Dede oğlu Pirî, Sefer oğlu Simon, Garib oğlu Sefer, Andon oğlu Uğurlu, Kurne oğlu Yasen, Haçik oğlu Uğurlu, Yivan oğlu Nikol, Dursun oğlu Dirmid, Keşiş oğlu Sinan, Tanil oğlu Mirad, Bulad oğlu Mihayil, Haçin, Selvan oğlu Bağdasar, Sayacı oğlu Yivan, Karaca oğlu Eynebeğ, oğlu Hacin Pir, Erhaman, Arzıman oğlu Beylü, Lunelü oğlu Sefer, Pirlî, oğlu Hacin, Budak oğlu Anastas, Pirlî oğlu Devled, Pirî, Uğurlu oğlu Agob, Eyne oğlu Katlovik, Pirî oğlu Selvan, Kutluşah oğlu Kayser, Bağcı oğlu Yagob, Bağden oğlu Eğne, Keşiş, Komes oğlu Anastas, Hasan oğlu Çalapvirdi, oğlu Uğurlu, Kirkor oğlu Agob, İncinik oğlu Barli, oğlu Uğurlu, Bedros oğlu Begos, Yagob oğlu Şahşir, Erdem oğlu Yivan, oğlu Aziz, Oset oğlu Pirî, oğlu Oset, Karenik oğlu Beğpirli, İncek oğlu Halipşe, Korkmaz, kardeşi Serkis, oğlu İyade, Yasen oğlu Yivan, Hazarşah.

Görüldüğü gibi 1642 yılında da Talas'ta yaşayan Hristiyanlar yani Rum ve Ermenilerin tamamına yakını Türkçe isim ve Türk boy isimlerini almışlardır. Yine Talas'ta Hristiyanlardan alınacak cizye vergisi için 1622 ve 1648 yılında yapılan tahrirlerde de durum aynıdır.⁸ Bu yapı sadece Talas'ta değil Kayseri başta olmak üzere bütün Orta Anadolu'nun Hristiyanları için söz konusu olup onlara Karamanlı Hristiyan Türkler ismi verilmiştir.

20. YÜZYILIN BAŞINDA TALAS

Talas'ın nüfusu bu şekilde hızla artarak 20. yüzyıl başında 20-25 bine ulaşmıştır tabii mahalleler artmış sosyal durum çok gelişmiş bilhassa Avrupa sermayesinin Hristiyan halka verdiği destekle onlar zengin olmuşlar, abide evler ve büyük bağlar, bahçeler yaptırmışlardır. Ermeniler arasından Gülsenkian (Yukarı Mahallede) Rumlar arasından da Onasisler (Talas'ın Onası Mahallesi) (Mevcut Kilise Camii kuzeyindeki mahalleden) dünya çapında zengin iş adamları çıkmıştır.

Talas'ta bu tarihte büyüklü küçüklü 35 mahalle, 12 kilise ve 33 fırının bulunduğu belirtilmektedir.⁹ Rumların ve Ermenilerin erkek ve kız çocukları için çok erken öğrenime başlamış okullar bulunmakta idi. Üstüne üstlük Amerikan misyonerleri bunları (bilhassa Ermenileri) desteklemek için Talas'ın hakim noktasına, 19. yüzyıl sonlarına doğru Amerikan Koleji ve hastanesini yaptırmışlardır. Savaşlardan gözünü açamayan Türkler ise bunlara muhtaç hâle gelmişlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi Talas'ta bu dönemde, şimdiki Tablakaya Mahallesi'ndeki kilise önünden başlayıp Han Camisi'ne kadar uzanan büyük bir çarşı (Sultan Çarşısı) meydana gelmiş, bu çarşı vilayetin ana ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Her meslekten dükkânların olduğu çarşıda tabii ki esnafın çoğunluğu gayrimüslimlerden idi. Bunlar Avrupa'dan getirdikleri kumaşlar, halı iplikleri (Manchester) ve dikiş makineleri (Singer) gibi emtiyayı pazarlıyorlardı. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile haklar kazanan Hristiyanlar artık vilayetlerde, kazalarda idareye karışıyorlar, memur oluyorlar, serbestçe yeni kilise ve okullarını yapıp açabiliyorlardı. Talas'ta Müslümanlar'ın (Türklerin) tek ortaokulu (rüştiye) ancak Sultan Abdülaziz zamanında yapılabildiştir. Büyük devlet adamı ve

⁸ 1048 Tarihli Cizye Defteri'nde Talas, Palas olarak okunmuştur. Bu hata, Talas'ın önceki tahrirlerde eski harfler ile "tı" harfi ile yazıldığı hâlde, bu tahrirde "te" ile yazılmasından doğmuştur. Sahra nahiyesine tabi olduğu belirtilen Talas'ın, o çevrelerin yazılmadığı uzaktaki Palas köyü olması mümkün değildir.

⁹ Hüseyin Cömert, *19. Yüzyılda Talas*, Kayseri 2010.

Vali Muammer Bey de Kayseri çevresinde yaptırdığı 60 okul arasında 1909 yılında Talas Merkez İlkokulu'nu yaptırmıştır. Osmanlı Devleti'nin sonuna doğru ortaokul kapanmış, Muammer Bey'in yaptırdığı ilkokul 60'lı yıllara kadar tek başına hizmet vermiştir. Tabii Amerikan Koleji de Cumhuriyet'in kontrolü altında özel ortaokul olarak faaliyetini sürdürmüştür. Talas'a yeniden ortaokul ancak 1960 yılında yaptırılabilmiştir.

Bu şekilde yine de uyumlu olarak yaşayan bu üç cemaatin (Türkler, Rumlar, Ermeniler) huzuru Dünya Savaşı ile bozulmuştur. Osmanlı Devleti'nin mecburen girmiş olduğu savaşta onu zor durumda bırakmak için, karşısında olan İngiliz, Fransız ve Ruslar, Ermenileri kışkırtmaya ve organize etmeye başlamışlardır. Avrupa'da kurdurdukları Ermeni Hınçak ve Taşnak terör örgütleri ile imparatorluğun birçok bölgesinde isyanlar ve terör faaliyetlerine girişmişlerdir. Yüzlerce yıldır aynı mahalle ve sokaklarda, aynı çarşılarında dost olarak yaşayan ve aynı dili konuşan bu iki topluluk her yerde olmasa bile bazı bölgelerde ve bilhassa Doğu Anadolu'da Rusların desteği ve silahlandırması ile büyük bir isyana girişmişler, militanları Müslüman komşularına feci şekilde toplu katliamlarda bulunmuşlardır. Batıda ise başta başşehir İstanbul'da padişaha bile suikastlar tertip etmişler, Maraş'ta, Kayseri'de, Develi'de hazırlıklar yapıp terör faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ancak Talas'ta da kilise ve papazlar gizlice teşkilatlanmışlarsa da halkta herhangi bir taşkınlık görülmemiştir. Büyüklerimiz son ana kadar onlardan bir sıkıntı görmemişler, ayrılırken de dostça ayrılmışlardır. Tabii diğer bölgelerdeki bu isyan ve terör hareketleri üzerine, yedi düvelle cephelede çarpışan, savaş hastalık ve açlık sebebiyle bir buçuk milyon Anadolu çocuğunu şehit veren devlet, bazı istisnalar dışında iç cepheyi sağlama almak için bunları Anadolu dışına, yine kendi toprağı olan Suriye'ye sürgün, tehcir etmek zorunda kalmıştır. Bu karar üzerine Talas ve çevresindeki Ermeniler de tehcire tabi tutulmuşlardır. Rumlar ise bu tarihte Türklerin yanında yer almışlar, mesela Adana ve Develi gibi bölgelerdeki Ermeni katliamlarına karşı Türkleri destekleyip, İstanbul'a, İtilaf Devletlerine gönderdikleri mektuplarla Ermenileri şikayet etmişlerdir. Ermenilerin Lübnan'a, Avrupa'ya ve Amerika'ya yerleşmiş büyükleri ile insafli Ermenistan idarecilerinin bazıları dahi bu olaylarda kabahatin kendilerinde olduğunu ve her zaman olduğu gibi kandırıldıklarını itiraf etmişlerdir.

Büyüklerimiz Talas'tan 88 kişinin devletin seferberlik ilanı ile I. Dünya Savaşı'na çağrıldığını, 4 yıl sonra bunlardan ancak 8 gâzinin, birçoğunun da sakat olarak geri döndüğünü anlatırlardı. Bunlar içerisinde bizim mahallede (Tablakaya) hatırladıklarım Sağır Mustafa Çavuş, Abidin'in Yusuf Ağa, Mustafa Akkan, Kolsuz Ali Ağa, Cemal Ağa (kafa tasının üst kısmına protez takılmış), Hacı Yahya Ağa, Ömer Efendi gibi ömürleri cephelede geçmiş kimseler vardı. Onların hatıralarını dinlemeyi çok severdim ancak maalesef hiçbir öğretmenimiz ne bunların hatıralarını tespit etmiş ne de bize bu hususta bir ödev vermişlerdir. Hatıraları onlarla birlikte yok olup gitmiş. Ben bunlardan işitip hatırladıklarımı Kayseri Türk Ocağı dergisinde bir yıl süre ile yayımlamıştım.

Bunlardan birinin, ancak benim görmediğim bir gâzinin, büyüklerimden dinlediğim hikayesini hatırladığım kadarıyla anlatacağım: Talaslı bir genç I. Dünya Savaşı'na katılmış devlet onu Erzurum Sarıkamış Cephesi'nde görevlendirmiş. Uzun savaş ve felaketten sonra Ruslar'a esir düşmüş. Ruslar onunla birlikte diğer Türk esirlerini Azerbaycan'da bir kampta toplamışlar. Tel

örgülerle çevrili bu kampta günde birkaç sefer Rus askerler geliyor, bir kısım esirleri götürüyor, gidenler bir daha geri dönmüyorlarmış. Birkaç gün sonra bir Rus çavuşu bizim Talaslının yanına gelip, “sen gerilerde dur, götürülenlerin arasına karışmamaya çalış” demiş. Bir müddet sonra da elinde bir paketle gelip ona “bu pakette Rus asker kıyafeti var, gizlice giyin ve beni bekle” demiş. Bizim asker şaşkınlıkla arkadaşların arasında bu kıyafeti giyip bir Rus askerî gibi olmuş. Az sonra, çavuş yine gelmiş “şimdi benim arkama düş, hiçbir yere bakmadan peşimden gel” demiş. Asker de dediğini yapmış beraberce kamptan çıkmışlar ve yakındaki bir tepenin üzerine varmışlar. Aşağıda kamp gözüküyormuş. Çavuş bizim askere “otur” demiş, beraberce oturmuşlar. Çavuş, “beni tanıdın mı?” diye sormuş. Asker de “yok ben seni nereden tanıyayım” demiş. O zaman çavuş “sen Talas’ta filan mahallede, filan ağanın oğlu değil misin?” diye sormuş. Bizimki de “evet, ama sen bunu nereden biliyorsun” demiş. Çavuş da “ben de Talaslıyım, evinizin yanındaki Ermeni filanın oğluyum, sen beni tanıyamıyorsun ama ben seni tanıdım. Biz senin babanın çok iyiliğini gördük. Kıtlık bir günde bize bir çuval zahire göndermişti de kışı biz onunla çıkarmıştık. Şimdi bu kampta neler oluyor biliyor musun? Bu aranızdan alınıp götürülenleriniz var ya, onlar yakındaki bir derin derenin kenarında kurşuna diziliyorlar. Kurşunla ölmezlerse, dereye düşüp parçalanıyorlar. Böylece kamp tamamen bitirilecek. Seni oradan kurtarıp buraya getirdim. Şimdi şu parayı al, şu yöne doğru git. Gündüzleri saklan, geceleri yürü. Buradan doğru İran’a geçersen, oradan da Türkiye’ye. Şansın varsa kurtulursun” demiş. Asker onun dediğini yapmış ve Türkiye’ye gelip memleketine, Talas’a ulaşmış.

Müttefiklerinin de (Almanya) ihanetleri ile karşılaşarak 4 yıl cephelerde son gücüne kadar mücadele eden Osmanlı Devleti nihayet büyük bir mağlubiyete uğrayarak 1918 yılı, 30 Kasım’da Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalamak zorunda kalmıştır. Anadolu’dan başka bütün toprakları elden çıkmış, başşehri İstanbul dahi işgal edilmiş, ordular ve silahlar teslim olmuş, sürgüne gönderilen Ermeniler’den isteyenlerin geri dönmesi sağlanmıştır. İtilaf Devletleri (İngiliz, Fransız ve İtalyanlar) bununla iktifa etmeyerek, Yunanlıları İzmir’e çıkarmışlar, memlekette Ermeni tehcirinde görev alan idarecileri, teslim rıza göstermekten başka çaresi kalmamış zavallı Osmanlı Hükümeti’nin de onayı ile tutuklamışlar, İstanbul’da kurdurdukları sözde mahkemede mahkum edilmişlerdir. Bunlardan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey ve diğer bazı idareciler, padişahın da tasdiki ile idam edilmişlerdir. Kalan milletvekili ve valiler de yine İngilizler tarafından Malta Adası’na sürgün edilmişlerdir. Bunlar arasında Kayseri-Sivas valisi Ahmet Muammer Bey de bulunmaktaydı. Daha sonra Türkleri tamamen mahvetme antlaşması olan Sevr’i hazırlayıp Osmanlı Devleti’ne kabul ettiren müstevliler, Anadolu’nun birçok yerine asker çıkararak Türkleri son sığınağında da yok etmeye çalışmışlardır. İşte bu ahval ve şerait içinde Milli Mücadele’nin kahramanları olan Mustafa Kemal ve arkadaşları ve Türk halkı, hiçbir başarı imkânı gözükmediği hâlde yeniden mücadeleye atılmışlar ve dünyanın en büyük işgalcilerine karşı İstiklal Savaşı’nı, Osmanlı Hükümeti’nin muhalefetine rağmen kazanmışlardır.

Kayseri ve Talas’ta bu dönemde çok önemli bir milli faaliyet ortaya konmuştur. Yozgat Akdağ Maden’li Papa Eftim, Kayseri’ye gelerek Ortodoks Rumları’nın merkezi olan Talas-Zincidere köyünde Antalya’dan, Trabzon’dan, Konya’dan ve Anadolu’nun diğer şehirlerinden, Ortodoksların

temsilcisi papazları davet ederek buradaki kiliselerinde Türk Asıllı Ortodokslar'ın kongresini gerçekleştirmiştir. O ve arkadaşları Anadolu Rumları'nın Türk asıllı olduklarını ilan ediyorlar ve Yunan yanlısı İstanbul Patrikhanesi ile bir alakalarının bulunmadığını belirtiyorlardı. Milli Mücadeleyi başlatmış Mustafa Kemal Paşa ile koordineli olarak Kayseri'de, İstanbul'a karşılık Türk Patrikhanesi'ni kuran Papa Eftim burada seçimle ilk Türk Patriği olmuştur. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına da katılan Papa Eftim, açılışta Atatürk'ün isteği ile bir de konuşma yapmış, Müslüman ırktaşları ile istilacılara karşı koyacaklarını ifade etmiştir. Daha sonra merkezlerini Kayseri'deki, şimdi Durmaz İşhanı yerinde olan St. Nichola Kilisesi'ne nakleden Papa Eftim'e,¹⁰ zamanın valisi, vatansever Ahmet Muammer Bey (mezarı Seyyid Burhâneddin Türbesi avlusundadır) tarafından büyük destek verilmiş, toplantılarına Muammer Bey protokoldeki idarecileri ile birlikte katılmışlardır. Türklük fikirlerini dünyaya ilan ettikleri "Anadolu'da Ortodoksluk Sadası" isimli gazetelerini Vali Özel İdare matbaasında bastırmıştır.¹¹ Atatürk, Papa Eftim'in bu hareketi için "onun yaptığını bir ordu yapamazdı" demiştir. Nitekim bu söz onun İstanbul'daki mezar taşına yazılmıştır.

Zafer kazanılmış, Türkiye'nin bağımsızlık tapusu olan Lozan Antlaşması'nın da sonuna gelindiği bir sırada Avrupalı bazı diplomatları araya koyan Yunanlılar (Venizelos) Türklere, Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Müslümanlar'ın değiştirilme antlaşması olan mübadele antlaşmasını kabul ettirmişlerdir. Türkler bunu Türkiye'nin yeknesak olarak Müslüman Türkler'den oluşmasını düşünerek kabul etmişlerdir. Böylece Türkiye'deki kalan 300-400 bin Rum Türkü'ne karşılık, Yunanistan'daki bir buçuk milyona yakın Müslümanlar karşılıklı olarak değiştirilmiştir. Bu durum, Kayseri'de patrikhanelerini kuran Hristiyan Türkler için büyük bir felaket olmuştur. Hiçbir şekilde vatanlarını terk etmek istemeyen bu insanlar, Yunanlılar'ın planladıkları oyuna gelmişler, işin en kötü yönü bu antlaşma ile Yunanistan'ın, Türkler ve Müslümanlar tarafından boşaltılması olmuştur. Eğer bu tuzağa düşülmemiş olsaydı bugün Yunanistan'ın en az yarısı Türk ve Müslüman olacaktı. Atatürk daha sonra Celal Bayar'a bunun yanlış yapıldığını ifade etmiştir.

1924 de Talas'tan gözyaşları içinde yola çıkarılan Rumlar, buradan Mersin'e arabalarla nakledilmişler, oradan da gemilerle, sıkışık vaziyette Yunanistan'a gönderilip orada Türklerin boşalttıkları yerlere iskân edilmişlerdir. Yunanlılar da bunları kabul etmemiş, Türk tohumu diye aşağılamışlardır. Kayseri'deki Papa Eftim ve arkadaşlarını Yunanlılar, özellikle istiyorlardı. Ancak onların başına gelebilecek tehlikeyi gören Cumhurbaşkanı Atatürk ve hükümet, özel olarak Papa Eftim ve ailesi için bir kanun çıkararak onu İstanbul'a yerleştirmiş, Karaköy'deki bir kiliseyi de bunlara tahsis etmiştir. Antlaşmada İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri mübadeleden muaf tutulmuştu. Papa Eftim de bundan istifade ettirilmiştir. Yunanlılar, buna itiraz ettilerse de bir netice alamamışlardır.

Talas'ta yola çıkarılmak üzere evlerinden, bu arada Tablakaya Mahallesi'ndeki şimdi Akif Ağa'nın evi olarak bilinen muhteşem taş yapıllı konaklarından zorla çıkarılan Rum ev sahipleri,

¹⁰ Teoman Ergene, *İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları*, İstanbul 1951.

¹¹ Salih Özkan, *Kayseri'de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu'da Ortodoksluk Sadası Gazetesi*, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi (KAYTAM), Yayın No: 5, Kayseri 2003.

evin hemen önündeki küçük meydanda eşyaları ile toplanmışlardır. Bunları yolcu etmek üzere gelen Müslüman komşular arasında bulunan rahmetli babaannem Hatice Çayırdag, daha önce komşuluk yaptığı Akif Ağa'nın evinin sahibi kadıncağızın yanına oturup onu teselli etmeye çalışmıştır. “Gidiyorsunuz ama yakında döneceksiniz İnşallah” diyen babaanneme ağıtlar içinde kadıncağız “yok Hatice, bizi nerede bir daha gönderecekler” deyip hâline ağıt yakarak şunları söylüyormuş;

*Merdimanım kırk ayak
Kırkına vurdum dayak
Vatan senin aşkına
Ne diyekte ağlayak*

Kadın o sırada babaannemin kucağında bulunan 3-4 yaşlarındaki babama bakarak hemen bohçasından bir divit ve hokka çıkarıp babaanneme vermiş, ona “Hatice bu oğlan büyüyünce bana bu hokka ve divitle Talas’tan haberler yazdır, her şeyi anlat” demiştir. Bunun üzerine babaannem hastalıklı ve cılız bir çocuk olan babam için “bu mu büyüyecek de mektup yazacak, görmüyor musun hastalıktan ölüyor” demiştir. O da “yok kız bak gözleri nasıl ışıltıyor, bu oğlan büyüyecek, sen dediğimi yap demiş”. Babam hakikaten 95 yaşına kadar yaşadı. Ancak I. Dünya Harbi ve II. Dünya Harbi kıtlıklarını çocukları ile tek başına geçiren (çünkü Dedem Hacı Mehmet, Kayseri Lisesi’nin öğrencileri gibi Sakarya Savaşı’nda şehit düşmüştür) babaannem, ne onlarla bir temasa geçebilmiş ne de bir mektup yazdırabilmiş, tabii hokka ve divit de kaybolup gitmiş.

Rumların büyük bir kısmı Yunanistan’da Türklüklerini unutmamışlar, çocuklarına ve torunlarına da Türkçe’yi öğretip, evlerinde Türkçe konuşmuşlardır. Bunlardan Talaslı bir hanımın Yunanistan’dan doğmuş doktor oğlu Talas’ı ziyarete geldiğinde burada bizim birader ile karşılaşmış, bu genç doktor, “biz aynı milletiz, anam Yunanistan’a gittikten sonra da başını açmadı, domuz eti yemedik, bize Türkçeyi öğretti” deyip, kartını vererek “siz de Yunanistan’a gelin, misafirimiz olun” demiştir.

Talaslılar’ın çoğu Yunanistan’da Selanik’e yerleştirilmiş orada bir de dernek kurmuşlardır. Onlardan bir kısım insanlar Talas’ı, ölmeden ziyarete gelmişler ve ben küçükken bizde misafir olmuşlardır. Babaannem onlardan eski komşuları hanımları sorardı. Onlar da bizi hep Yunanistan’a davet ederler, ancak imkânsızlıklar sebebiyle gitmemiz mümkün olmazdı.

Ermeni ve Rumların gitmesinden sonra Talas’a gelen muhacir Türkler buradaki muhteşem evlere oturtulmuşlar, ancak ziraatçı olan bu insanlar burasının uzun ve sert kışlarına alışamadıklarından hemen hepsi, yakınlarının yerleşmiş olduğu, iklimi müsait, arazisi verimli, Manisa ve İzmir havalesine göç etmişlerdir. Onların gitmesinden sonra kalan evler buradaki yerleşik fakir Müslüman ahalie uzun süreli borçlanma ile verileceği hâlde, çok yanlış bir karar verilmiş, çoğu milli emlak tarafından, taşları ve enkazı için yıkıncılara satılmış, onlar da Talas’ı baştan başa yıkarak harabe hâline getirmişlerdir.

Talas'ın bir mahallesi durumda olan ve derin bir kanyona yerleşmiş bulunan Derevenk köyü de, tahrirlere göre bir Ermeni köyü idi. Arasında sadece 2-3 hane Müslüman bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki meşhur Balyan mimar ailesi bu köyden çıkmışlardır. Aslında Derevenk (Derekilise) 16. yüzyıl tahrirlerine göre kanyonun doğu sırtlarında Kisesun (Kiliseköy) ismi ile yer alıyordu. Sonradan şimdiki dere içine inip Derevenk ismini almıştır. Bugün her ikisi de yıkıntılar hâlinde olup terk edilmiş durumdadırlar.

17. ASIR ORTALARINA AİT KAYSERİ İLE İLGİLİ BAZI KAYITLAR

Kayseri'nin Osmanlı Dönemi'ne ait çok detaylı bir çalışma henüz yapılmamıştır. Selçuklu ve beylikler devrine göre daha fazla kaynak ve arşive sahip bulunduğumuz bu dönem, şehirle ilgili yayınlarda çok kısa olarak geçirilmiş, şehrin ne zaman Osmanlılara geçtiği dahi kesin olarak tespit edilmemiş idi. Hâlbuki Kayseri'nin İslam öncesi çağları üzerinde dahi derin araştırmalar yapılmış ve yayınlarda bulunulmuştur. Nitekim Kültepe ve ildeki diğer arkeolojik kazılar ile Eski Tunç, Ön Hitit Şehir Devletleri ve Asur Ticaret Kolonileri, Hitit İmparatorluk, Geç Hitit (Demir Devri) devirleri mümkün olan genişlikte incelenmiş keza, Pers, Helenistik, Kapadokya, Roma ve Bizans dönemi de az çok incelenerek gün ışığına kavuşturulmuştur. Selçuklu ve Beylikler Dönemi için ise tarihî kaynaklar, binalar ve kitabelere dayanılarak ciddi çalışmalar ve yayınlara yapılmıştır. Şehirde Osmanlı Dönemi'nin başlangıcı olan 15. yüzyıl tarafımızdan incelenmiş, bu incelememizde 16. yüzyıl bina ve bazı hadiselerinden bahsedilmiştir. Bundan sonraki Osmanlı asırları içinde ancak 18. yüzyılda şehirde ortaya çıkan bazı mütegalibe ayanlar ve 17. yüzyıl şehir hayatı üzerinde, kadı sicilleri ve Başbakanlık Arşivi'ne dayanılarak iyi bir çalışma yapılmıştır. Şehrin bütün Osmanlı devri için Başbakanlık Arşivi, Tapu Kadastro Arşivi, şer'i mahkeme kayıtları ve vakıflar arşivindeki belgeler incelenmeyi ve yayınlanmayı beklemektedir.

Biz bu yayınımda, Kayseri'nin Osmanlı tarihine ilavede bulunmak üzere, edebiyat araştırmacısı sayın Rasim Deniz'de bulunan ve H. 1061/M.1651 yılında Kayseri'de istinsah edilmiş olan Güvahi'nin meşhur "Pend-Name" isimli eserinin sonuna ve sayfa kenarlarına müstehsin tarafından kaydedilen, bir nevi tarihî takvimler tarzındaki, Kayseri ile ilgili notlar üzerinde duracağız. Yazma eserin 102/II sayfasında müstehsin Mehmed İbni Yunus (İbni) Ahi Mehmed'in eseri H. 2 Receb 1061/M. 21 Haziran 1651 tarihinde yazdığına dair kaydı bulunmaktadır. Bu sayfada Güvahi'nin eseri de tamamlamış olup bundan sonra sekiz yaprakta Kayseri hakkında ve değişik konularda yazılmış kayıtlar bulunmakta, son sayfa olan 110/b de bu kısmın da Mustafa Bin Mehmed tarafından H. 23 Receb 1061/M. 12 Temmuz 1651'de, temmuz ayının evvelinde, yay burcunun ortasında yazılmış olduğuna dair ikinci bir ketebe kaydı bulunmaktadır. Yine bu yıllarda (1649 yılında) Evliya Çelebi'ninde Kayseri'yi ziyaret ettiğini meşhur seyahatnamesine, bu tarihlerde Kayseri ile ilgili intibalarını yazmış olduğunu belirtelim. Konumuz olan yazma eserin 70. sayfasında derkenar olarak ve daireler çizilerek verilmiş olan Kayseri Halveti Tekkesi Şeyhleri silsilesini, Kayseri'de faaliyette bulunmuş diğer tarikatlar ve tekkelerle birlikte başka bir yazımıza konu yapmak üzere geçerek 104/a ve b sayfalarında derkenar olan, Kayseri'de tarihî yapılarla ilgili listeyi görelim ve bu kayıtları bugünkü bilgilerimizle karşılaştıralım. "Şehr-i Kayseri'de olan binaların tarihin beyan eder" başlığı ile verilen bu listede şu yapılar ve yapılaş tarihlerinden bahis vardır:

“Binay-ı Kale-i Kayseri, sene 870, bi-dest-i Karamanoğlu” : Kayseri Kalesi bilindiği üzere ilk defa Romalılar zamanında yapılmış, Selçuklular devrinde bilhassa Alâeddin Keykubad tarafından yeniden inşa edilircesine tamir görmüş ve ilaveler yapılmış, daha sonra da Dulkadıroğulları ve Karamanoğulları zamanında onarılmıştır. Yazar hicri 870 senesini, Kale’nin güney iç kapısında bulunan, Karamanoğlu Pir Ahmed’in kaleyi tamir ettirdiği ve Fatih Sultan Mehmed’e bende olduğu hakkındaki kitabesinden almıştır.

“Ulu Cami, sene 602” : Tarih, Muzaffereddin Mahmud tarafından caminin tamir edildiğine dair olan Selçuklu kitabesinden alınmıştır.

“Medrese-i Şifaiye, sene 602” : Keza bu binanın da 602 hicri tarihini ihtiva eden inşa kitabesi bulunmaktadır.

“ Hunat Hatun Camii, sene 630” : Caminin kitabelerinde inşa tarihi 635 olarak yazıldığı hâlde yazar rakamların sonuncusunu nokta ile yazarak bu hatayı yapmıştır.

“Köşkteki Bina, sene 740” : Kayıttan, Eretnahılar dönemine ait olup Alâeddin Eretna tarafından yaptırılan Köşk Medresesi kast edilmektedir. Binanın 740 tarihli inşa kitabesi, türbesindeki mezar taşları ile birlikte bu asrın başlarında alınarak maalesef inşaatta kullanılmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin matbu nüshalarında noktalama işaretleri yanlış okunarak isim “Sultan Eziba Medresesi” gibi yazılmıştır. Hâlbuki Eretna olacaktır.

“Seyyid Burhâneddin Ravzası, sene 749” : Seyyid Burhâneddin 642 tarihinde vefat etmiş olup bugünkü türbesi bu asrın başlarında inşa edilmiştir. Türbenin bitişiğinde İlhanlı-Eretna ümeresinden Emir Erdoğan’a ait, 749 tarihli kitabesi bulunan başka bir türbe bulunmaktadır. Yazar tarih olarak, Seyyid’in türbesine bir kapı ile irtibatlı bulunan bu yapının kitabe tarihini almıştır.

“Binay-ı Ravzay-ı Zeynel Abidin İbnü’s-Sultan Ahmed Burhaneddin, sene 944” : Çok mühim olan bu kayıttan Sultan Kadı Burhaneddin’in oğlu Sultan Zeynel Abidin’in (Alaadin Ali) Kayseri’de medfun olduğunu öğreniyoruz. Burada verilen tarih Zeynel Abidin’in yaşadığı devirden çok sonraları olmaktadır. Herhâlde bu tarihte türbesi yapılmıştır.

“Binay-ı Kîçik Kapu içerisinde mescidi, sene 800” : Bugün burada bulunan Emir Sultan Mescidi ve Türbesi (zaviye) olması lazımdır. Bazı yeni kitaplar kaynak göstermeden bina için bu tarihi vermişlerdir.

“Binay-ı Baldöktü Hanı, sene 915” : Bu hanın kalıntılarının, eski Baldöktü Mahallesi olan Kîçi Kapı’da, Tol Mescid’in doğusundaki yol ortasında kalmış tonoz bakiyeleri olduğu anlaşılıyor. Yapı karakteri bakımından daha önceki dönemlere (Roma) tarihlenebilecek ve şehrin su sarnıcı olabilecek olan bina, yukarıdaki kayda göre II. Bayezid zamanında bir bölümü onarılmış olup han olarak kullanılmıştır. Bundan bir müddet sonra da Kayseri’de Kanuni zamanında Kapalı Çarşı içindeki Pîri Mehmed Paşa Hanı (Gön Hanı) yapılmıştır.

“Tecdid-i Kîçi Kaptı, sene 982” : Bu kayıttan da dış kale kapılarından olan Kîçi Kapı’nın bu tarihte yenilenmiş veya tamir edilmiş olduğunu öğreniyoruz. 975 yılında da kalenin diğer kapıla-

rından Yeni Kapı'nın genişletildiğine dair, Kayseri Müzesi deposunda bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe Halil Edhem ve tarafımızdan neşredilmiştir.

“Tecdid-i Boyacı Kapısı, sene 982” : Anlaşıyor ki bu tarihte dış kale surları esaslı şekilde onarılmış, kapılar tamir edilmiş ve herhâlde bu tamirlerle ilgili kapılara (Yeni Kapı'da olduğu gibi) tamir kitabeleri konulmuştur. Boyacı Kapısı günümüze kadar gelen tek dış kale kapısı olduğu hâlde maalesef altmışı yıllarda ortadan kaldırılmıştır.

Yazar 104/b de devamla Kayseri'de o tarihlerde zuhura gelen bazı isyanların ve olayların özetini ve tarihini vermektedir. Bunlar da sırasıyla şöyledir:

Huruc-ı Celali Hüseyin Paşa, sene 1008, fi mah-ı Muharrem Huruc-ı Karakaş, fi 5 Rebiülevvel sene 1009.

Huruc-ı Karayazıcı, fi mah-ı Safer, sene 1010.

Savran Bey, Gâzi Ahmed'i dutub Kayseri'ye kapatdğı, fi 17 mah-ı Şaban, sene 1011.

Zuhur-ı Duhan, sene 1015.

Huruc-ı Tavi ve Kara Said, sene 1014.

Gâzi Murad Paşa, Canbulad Oğlu Hüseyin Paşa'yı bozduğu, sene 1016, Muharrer-i Koca Kapusu, sene 1020.

Kayseri nahiyesinden karye-i Erkilat nam köyün üstü yanından, şimali tarafından, bir ok atımı yer bir dağın içinden muazzam kayalar iki adım enlü yeri yara yara mezbur köyün üzerine gelüb; aşağıya uçub beş, altı evi harap-yebab edüb köyün bir tarafına yığılub karar eyledi, tarih-i sene 1027.

Bağdat'ı Sultan Süleyman Han fethedeli doksan bir yıl olmuş idi. Al-i Osman zabtında idi. Şah Abbas hile ile Bağdat'ı alub sebep olan Bekir Subaşı'yı siyasetle helak eyledi, tarih-i sene 1032.

Erzurum Paşası Abaza Mehmed Paşa asi olub Yeniçerileri kırduğı ecelden Veziriazam Çerkes Mehmed Paşa üzerine gelüb Kayseri sahrasında muharebe idüb Abaza Paşa münhezim olub firar etdiği tarih sene 1033 fi 27 Zilkade. Sultan Murad Han Gâzi ferman eylediki duhan (tütün) içilmesün kahvehaneler açılmasun, fi gurre-i Receb, sene 1043, on altı yıl kahveler açılmadı.

Ahmed Çavuş, Serçeoğlu kurbindeki yaz mescitini tecdid ve tevsî ve menare itdürüp namaz kılındığı, fi nısf-ı Şaban, tarih-i sene 1058.

105/a

Kayseri'de Cincizade Hüseyin Efendi, Hoca Makbul suyu otuz seneden mütecacaviz harabe yatur idi, say-ı uzma kılub sekiz bin mikdarı Esedi gurusu harc idüp dört çeşme ve iki şadırvan ve bir hamama su akıttı. Allahü teala rahmet eylesün, Müslümanları rahmete yetiştirdü fi gurre-i Mah-ı Ramazanü'l-mübarek, tarih-i sene 1058.

Ve yine Çiğdelizade Ahmed Çelebi ile Tabbağ El-Hac Ahmed, Bostancı Baba kurbüne iştiraken iki çeşme getirüb Müslümanlara ab-ı hayat yetiştirdüler, fi gurre i Mah-ı Zilkadetü's-şerife,

tarih-i sene 1058. Bostancı Çelebi Küllü köyünde zaviyesi, Ambar sazlığında vakıf arazisi olan XIV. yüzyıl mufassal vakıflarındadır.

Ve bir acaib tarih daha budur ki yakın vakitlerde işidilmiş, görülmüş değildir. Kayseri bağlarında Zemheri' ye kırk gün, elli gün kala üzüm çubuklarının üzümden gayrı yaprağı dahi kalmazdı. Lakin bin elli sekiz senesinin Mah-ı Zilhiccenin yedinci gün ve Zemheri'nin evvel gününe gelince çarşıda yaş üzüm satıldı, tarih-i sene 1058. Haramilerden Kara Haydar nam şaki adam soyub gezerken bir şeyh katleyledi, sene (tarih yazılmamış).

Ve Kara Haydar'ın oğlu şaki huruc eyledi. Aydan (?) içinde üzerine paşalar tayin ve asakir-i İslam bir iki defa üzerine varub firar itdikde ahir dutulub Asistane'ye (İstanbul) aldıklarında salb eylediler, sene 1058.

Badehu Gürcü Nebi nam şaki zuhur eyledi. Sipahileri üzerine cem idüb Üsküdar'a varub, asker-i İslam'a karşı duramayub firar eyledikde yetişüb başın kesib Asitane'ye irsal eylediler, fi evail-i Receb, sene 1059.

Badehu Karabacak nam şaki zuhur idüb, Kayseri Mütesellimi İsmail Ağa, karındaşıyla kendüsini vırsarce-i siya, set idüb salb eyledi, fi 14 Mah-ı Cemazielahire, sene 1060.

103/b

Sultan Osman İbni Sultan Ahmed Han bin otuz senesinde Hotin Seferi'ne gazaya gittiğinde Şehr-i Kayseri'ye taun-u azim (büyük veba salgını) isabet etmişti. Ve yine bin elli altı senesinde Mah-ı Muharrem'in evvelinden dokuz aya varınca Şehr-i Kayseri'ye taun-ı ekber yetişdi. Kurradan ve şehirden on dört bin can telef oldu deyü kıyas etdiler ve taraf-ı eknaf şehirlerde dahi böyle kıyas olunmuşdur. Bu ma'tunun tarihi böyle düşdü.

AH MARAZİ

Sene 1056

Görülüyor ki kayıtlar Kayseri için olduğu kadar Osmanlı tarihi ile meşgul olanlar için de önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bilhassa 17. yüzyılda yaygın hâlde gördüğümüz Anadolu'daki Celali İsyanları'nın bir çoğuna Kayseri sahne olmuş, burada o isyanların özeti ve tarihi verilmiştir. Bu notlarla eski bilgiler karşılaştırılıp tarih farklarının olup olmadığı ortaya çıkarılabilir. Bir enteresan durum da, burada gördüğümüz insanlığı tehdit eden eski veba salgınlarının bugün görülmeşiştir. Dünyada sık sık görülen bu salgınlar geri toplumlarda dahi tarihe karışmıştır. Son notta görülen ve miladi 1620 ve 1646 yıllarında vuku bulduğu belirtilen Kayseri ve civarındaki bu felaket karşısında insanlığın eski zamanlardaki çaresizliği düşünülerek etkilenmemek mümkün değildir.

KAYSERİ'DE VAKIF KÜTÜPHANELERİ VE MATBAH EMİNİ HACI HALİL EFENDİ KÜTÜPHANESİ

Kayseri'nin vakıf kütüphaneleri ve şehirde bugünde faaliyette bulunan vakıf Raşid Efendi Kütüphanesi hakkında bazı yayınlar yapılmıştır ki bunlardan aşağıda yeri geldikçe bahsedilecektir. Biz bu yazımızda Kayseri'de vakıf kütüphaneleri veya kitap vakfedenler hakkında toplu olarak malumat vermeye çalışacağız ve bilhassa pek tanınmayan Matbah Emini Hacı Halil Efendi Kütüphanesi üzerinde duracağız.

Kayseri'de Selçuklular ve beylikler döneminde yapılan çok miktardaki medreseler ve camilerle birlikte muhakkak ki kütüphanelerde tesis edilmiş ve kitap vakfedilmişti. Ancak maalesef bu dönemden zamanımıza kadar gelen vakıf kütüphane veya kitap bulunmadığı gibi bu konuda herhangi bir malumat da intikal etmemiştir.

Osmanlı döneminde Kayseri'de şu kütüphanelerin ve vakıf kitapların varlığını bilmekteyiz:

1. Kadı Mahmud Kütüphanesi, H. 966/M. 1559.
2. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kütüphanesi, H. 1081/M.1670.
3. Moluluzade Mahmud Efendi Kütüphanesi, H. 1129 /M.1716.
4. Sadrazam Nişancı Mehmed Paşa Kütüphanesi, H. 1130/M. 1718
5. Matbah Emini Hacı Halil Efendi Kütüphanesi, H. 1164/M. 1751.
6. Reisülküttab Raşid Efendi Kütüphanesi, H. 1211/M. 1796.

Bunları sırasıyla gözden geçirelim:

1. Kadı Mahmud Kütüphanesi : XVI. asırda, Kanuni devrinde Kayseri'de kadılık yapmış bulunan Kadı Bedreddin Mahmud bin Süleyman'ın, Kayseri'deki vakıfları ve bu vakıflar için tanzim ettirmiş bulunduğu, H. Receb 996/M. 1559 tarihli, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1862 numaralı defterin 439. sayfasının 95. sırasında kayıtlı Arapça vakfiyesi bulunmaktadır. Hamam, han, cami, ev, mektep, 400 cilt kitap, bunlar için geniş araziler ve dükkânlar vakfeden vakıf ve vakıfları hakkında, Vakıflar Dergisi'nin XIII. sayısında geniş malumat vermiş idik.¹ Kadı Mahmud'un konumuza giren, evinde evladının ve başkalarının faydalanması için vakfettiği kitaplarından hiçbirisi, maalesef onun mührü veya kaydı ile zamanımızda görülmemiştir. Kadı vakfiyesinde, evladından kimse kalmaz ise kitaplarını Kayseri Bedesteni'nde açılacak kütüphaneye konmasını şart koşmuştur. Bu durumun gerçekleşip gerçekleşmediği malum değildir. Yani Kayseri'de çarşı da bir kütüphanenin açılıp açılmadığı belli değildir. Bazı yayınlarda bu

¹ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, 1981, S. XIII, s. 549-551.

durum gerçekleşmiş olarak kabul edilmiştir.² Kadı Mahmud kitapları için vakfiyesine şu şartları kaydetmiştir: “Allah korusun zikrolunanlar (evladı) münkariz olduğu vakitte bu kitaplar umum talebeye vakfolunur ve bu zaman kitapların yeri Kayseri’de kâin Bezzazistan namıyla meşhur tüccar çarşısı olur. Kitapların muhafazasına kadir isimlerini tanıır bir kimsenin eli altında bulunur. Bu kitapların nazır ve muhafızı (hafız-ı kütüb) olur. Kütüphane için iki kilit yapılır. Anahtarların biri nazır diğeri muhafız yanında bulunur. Bu muhafız, nazır ve nazırın vekili hazır olmadıkça kütüphaneyi açmaz ve kimseye kitap vermez. Kitap alan kimsenin isim, neseb, vasıf, lakab ve şöhretini yazar, rehin almaksızın bir kitap vermez. Aldığı rehini vasıf, cins, nevi ve alametini tarihiyle yazar, mezkûr rehineyi kütüphaneye kor. İki defter yazar, biri kendinde yani muhafızda, diğeri kütüphanede olur. Gerek vakıf evladında olsun, gerek başkasında olsun nazır, müteveli, katip ve muhafız her sene ramazan ayında dağılmış olan kitapları toplayıp sıralar. Toz, toprak ve kitaplara zarar verecek şeyleri defedip, ıslaha muhtaç olanları ıslah edip mahallelerine korlar. Her biri defterde yazıldığı tertibe göre mekânlarına konulur. Nazır ve muhafız kitapları verip almakta dikkat edip kütüphaneyi açtıkta, baştan sona kadar kitaplara bakmalı ki noksan olmaya. Aldığı kitabı, nazır, müteveli ve muhafızın rıza ve muvafakatları olmayarak başka mahallelere götüreceği zan olunan yahut kitaba hıyanet etmesi şüpheli kimseye, kitabı alıp talebeye vermeyeceği ve men edeceği gidişatında bulunan ve muamelesi uygunsuz olan, kendisinden geri alınması zor olan kimselere, evlad-ı vakıftan yahut biraderleri evladından olsa dahi kitap verilmez. Muhafız vazifesine karşılık vakıftan yevmiye bir dirhem alır”. Vakıf vakfiyeye koyduğu bu şartlardan önce 400 cilt ve 278 kitabının ismini tek tek yazdırmıştır.

Bunlar³:

1. Keşşaf Tefsiri- 4 cilt
2. Razi Tefsiri- 14 cilt
3. Tefsiri Beyzavi- 1 cilt
4. Mealimü’t-Tenzil- 2 cilt
5. Mealimü’t-Tenzil Tefsiri- 5 cilt
6. Celaleyn Tefsiri- 2 cilt
7. Evsile-i Kur’an (Celaleyn Tefsiri ile beraber) - 2 cilt
8. Küvaşi Tefsiri - 1 cilt
9. Tebsiretü’r-Rahman (Hindi Tefsiri) - 1 cilt
10. Tefsir-i Nesefi- 2 cilt

² Kazım Özdoğan, *Kayseri Tarihi*, Kayseri 1948, s. 107; Müjgan Cunbur, Kayseri’de Raşid Efendi Kütüphanesi ve Vakfiyesi, *Vakıflar Dergisi*, S. VIII, s. 185-196.

³ Makalemizde, vakfiyenin Arapça aslında yapılan bir tercümeden faydalanılmıştır. Bu sebeple isimlerde bazı yanlışlıklar olabilir.

11. Hazin Tefsiri (Libabüttevil)- 3 cilt
12. Rumuzü'l-Künüz Tefsiri - 6 cilt
13. İmam Vahidî Tefsiri - 1 cilt
14. Kavnekü't-Tefasir-1 cilt
15. Meşavi'nin Celaleyn Haşiyesi-1 cilt
16. Şeyh Ebi Hasanü'l-Kübra'nin Tefsiri - 1 cilt
17. İmam Tayyibi'nin Keşşaf Haşiyesi- 2 cilt
18. Mevlan Sadeddin'in (allame) Keşşaf Haşiyesi- 2 cilt
19. Keşşaf Üzerine Muhtasarü'l -İnsaf- 1 cilt
20. İmam Kutbiddin'in Keşşaf Haşiyesi - 1 cilt
21. İmam Sakatî'nin Mellakü't-Tavili'l- kati li-zeveli'l-hadi ve't-tatil- 1 cilt
22. Şeyh Muhammed Razi'nin Eşveletü'l-Kur'an -1 cilt
23. Kaşani'nin Tevilatü'l-Kur'an'ı- 1 cilt
24. Zerkeşi'nin el-Burhan fi İlmü'l-Kur'an'ı -1 cilt
25. Darü't-Tanzim fi Fevaidü'l-Kur'anü'l-azim- 1 cilt
26. Mevlânâ Hüsrev'in Beyzavi Haşiyesi - 1 cilt
27. Beyzavi Haşiyesi - 1 cilt
28. Şeyh Zekeriya el-Ensari'nin Beyzavi Haşiyesi - 1 cilt
29. Ebilbaka'nın İrabü'l-Kur'an'ı - 1 cilt
30. İsfahani'nin Cevahirü'l-Kur'an'ı - 1 cilt
31. er-Reşit fi Mellekillü't-Tikani ve't-tevcid-1 cilt
32. en-Neşrifi'nin Kıraetü'l-Aşere'si - 1 cilt
33. ed-Devrü'z-Zahire fi'l-Kıraetü'l-Aşere- 1 cilt
34. Sahih-i Buhari - 4 cilt
35. Sahih-i Buhari - 6 cilt
36. Sahih-i Müslim - 3 cilt
37. İbni Cevzi'nin Muhtasar Camiü'l-Usul fi Ahadisü'r-Resül'ü - 1 cilt
38. Ekmeleddin'in Meşarikü'l-Ensar'i- 1 cilt

39. Ekmeleddin'in Meşarikü'l-Ensar Şerhi - 1 cilt
40. Suyuti'nin Camiü's-Sagir'i- 1 cilt
41. Suyuti'nin Camiü's-Sagir Zeyli - 1 cilt
42. Ahmed Neseî'nin Süneni - 1 cilt
43. İmam Malik'in Muvatta'sı-1 cilt
44. Şeyh Abdülaziz'in Ebu Davut'un Süneni'ne ait Muhtasar Süneni - 2 cilt
45. Şeyh Abdülhak-ı Erzi'nin el-Cem-i Beyne'l-Cami ve es-Sahihü'l-Buhari ve'l-Müslim'i - 2 cilt
46. İbni Cevzi'nin Mesanid'i - 6 cilt
47. Belhî'nin Müsned-i İmam-ı Azam Ebu Hanife'si - 1 cilt
48. İmam-ı Rabbani Muhammed İbni Hasanü's-Şeybani'nin Asarî - 1 cilt
49. Zerkeşî'nin et-Tenkîh ale'l-Camiü's-Sahihü'l-Buhari'si - 1 cilt
50. Suyuti'nin Tevşih Ale'l-Camiü's-Sahih'i - 1 cilt
51. İbni Hacer'in Tefsir-i Müniyye fi Tahriri'l-Meşfiye'si- 1 cilt
52. İbni Hacer'in Mukaddemetü'l-Fethü'l-Bari Li Şerhü'l-Buhari'si - 1 cilt
53. Kirmani'nin el-Kevakibü'd-Derari fi Şerhü'l-Camiü's-Sahih'i- 4 cilt
54. İbni Hacer'in Buhari Şerhi - 7 cilt
55. İmam-ı Nebevi'nin Sahih-i Müslim Şerhi - 4 cilt
56. İmam-ı Begavi'nin Şerhü's-Sünneti fi Ehadisü'n-Nebeviye'si- 1 cilt
57. İraki'nin el-Muğni an Hamli'l-Esfar fi Tahriri Macae fi'l-İhyai mine'l-Ahbar-1 cilt
58. Tarhüt-Tesrib fi Şerh-i Takribü'l-Esami - 2 cilt
59. Sehavî'nin el-Makalatü'l-Hasene fi'l-Ehadisü'l-Müstehireti-alaElsine'si 1 cilt
60. İmam Tahavi'nin Şerhü'l-Asar-ı - 3 cilt
61. Zeylei'nin Tahrir-i Ehadisü'l-Hidayesi - 3 cilt
62. Mesabih - 1 cilt
63. İbni İraki'nin Tenzihü'l-Şeraiti'l-Merfuati ani'l-Ahbari's - Şeriatil Mevzuat'ı - 1 cilt
64. İbni Cevzi'nin Mevzuat'ı - 1 cilt
65. Kitabü'l-Muteme fi'l-Ahadisü'l-Müsned- 1 cilt
66. Fetava-yı Tatarhaniye - 1 cilt

- 67.** Hakim Şehid'in Münteka'sı -1 cilt
- 68.** Fetava-yı Kadıhan - 2 cilt
- 69.** Fetavaayı Bezzaziye -1 cilt
- 70.** Hazenetü'l-Müftiyyin -1 cilt
- 71.** Kitabü'l-Kinye - 1 cilt
- 72.** Kitabü'l-Minye - 1 cilt
- 73.** Mecmaü'l-Fetava - 1 cilt
- 74.** Camiü'l-Fusulün- 1 cilt
- 75.** Vakfın babası Mevlânâ Süleymanegî'nin el-Ecvibe an Sualat-ı Camiü'l-Fisülün'i-1 cilt
- 76.** Manzum-i Camiü's-Sağır-1 cilt
- 77.** Fetava-yı Nevazil - 1 cilt
- 78.** Murginani'nin İhtiyaratü'n-Nevazil'i - 1 cilt
- 79.** Hülasatü'l-Fetava - 1 cilt
- 80.** Umdetü'l-Müfti - 1 cilt
- 81.** Hizanetü'l-Fıkıh- 1 cilt
- 82.** Şeyh Sırcaeddin'in Kariü'l-Hidaye'si (Feteve) - 1 cilt
- 83.** Ustruşî'nin Cami-i Ahkamü's-sigar -1 cilt
- 84.** Hassafın Ahkamü'l-Vakıf'ı-1 cilt
- 85.** Nasihi'nin el-Cem u Beyne Vakfiye'l-Hilal vel-Hassa'sı-1 cilt
- 86.** Naki (Nesefi)'nin el-Kafi fi Şerhü'l-Vafi'si - 2 cilt
- 87.** Dürr-i Muhtar - 1 cilt
- 88.** Dürr-i Muhtar Şerh-i İhtiyar - 1 cilt
- 89.** İbni Vehba'nın Kaydüş-Şerait ve Nazmü'l-Ferait'i - 1 cilt
- 90.** Ebülleys Semerkandi'nin Hizanetü'l-Fıkh'ı - 1 cilt
- 91.** İbni Şahne'nin Şerh-i Manzume-i İbni Vehban'ı - 1 cilt
- 92.** Hidaye-1 cilt
- 93.** Ekmeleddin'in Hidaye Şerhi - 1 cilt
- 94.** İbni Humam'ın Hidaye Şerhi - 3 cilt

95. Nihaye fi Şerhü'l-Hidaye - 4 cilt
96. et-Tenbih ala Müşkilalü'l-Hidaye - 1 cilt
97. Kenz ve Tuhfetü'l Mülük- 1 cilt
98. İmam Zeylei'nin Şerh-i Kenz'i - 4 cilt
99. Şimni'nin Kemalü'd-Diraye fi Şerh-i Muhtasarü'l-Vikaye'si - 1 cilt
100. Mevlânâ Mahmud'un Şerh-i' Muhtasarü'l-Vikaye'si - 1 cilt
101. Sadrüş-Şeria -1 cilt
102. Vakıfın babası Mevlânâ Süleymaneg'e'nin Haşiye-i Sadruş-Şeria'sı - 1 cilt
103. Şirvani'nin Haşiye-i Sadrüş-Şeria'sı - 2 cilt.
104. Mevlânâ Kara Kemal'in Haşiye-i Sadrüş-Şeria'sı - 2 cilt
105. Kemal Paşazade'nin el Islah ve'l-İzah'ı - 1 cilt
106. Kudûri - 1 cilt
107. Hattabî'nin Kudûri şerhi - 4 cilt
108. Zahidî'nin Kudûri Şerhi - 2 cilt
109. Molla Hüsrev'in Duverü'I-Hükkam fi Şerhi Gurerü'l-Ahkam- 1 cilt
110. Muhammed İbni Ramazan'ın Yenabi namında Kudurî Şerhi- 1 cilt
111. Mehattü'I-Kudüm-1 cilt
112. Şeyh Ali Razi'nin Hülasatü'l-Delail ve Tenkihü'l-Melail namından Kudurî Şerhi -1 cilt
113. Cami-i Kebir - 1 cilt
114. İbni Balaban'm Tuhfetü'I-Haris fi Şerh- i Camiü't-Telhis'i- 3 cilt
115. Mecmaü'I-Bahreyn - 1 cilt
116. Macmu Sati'nin Mecmaü'l-Bahreyn Şerhi - 3 cilt
117. İbni Melek'in Mecmaü'l-Bahreyn Şerhi- 1 cilt
118. Vakıfın babası Süleymaneg'i'nin Mecmaü'l-Bahreyn Şerhi - 2 cilt
119. Durerü'I-Bihar- 1 cilt
120. Durerü'l-Bihar Şerhi- 1 cilt
121. Tesisü'l-Nezair fi'l-Hilafiyet - 1 cilt
122. Yehabiü'l-Ahkam fi marieti Helal-i vel-Haram - 1 cilt

123. İbni Hübeyr'in İhtilafüt'i- 1 cilt
124. Uyunü'l-Mezabih- 1 cilt
125. Heyetü'l-Ülema fi'l-Hilafiyet - 2 cilt
126. Ebrarü'l-insafı Asarü'l-Hilaf- 1 cilt
127. er-Rahmet-i fi İhtilafi'l-Eiemme-1 cilt
128. Beyhaki i Şafinin Hilafiyat'ı- 1 cilt
129. Merdani'l-Hanefi'nin el-Cevherü'l-Naki fi Durri alel-Beyhaki'si - 1 cilt
130. İmam Nevevi-i Şafi'nin Minhac'ı - 1 cilt
131. Muhaliş-Şafi'nin Minhac Şerhi- 1 cilt
132. Şafiyye'nin Tırazü'l-Mehail fi'l-Garü'l-meail'i - 1 cilt
133. Şeyh Zekeriya Şafi'nin Fethü'l-vehhab'ı - 1 cilt
134. Mezahib-i Erbaay-ı Müşternil Usul-i Fıkıh - 4 cilt
135. Tevzih -1 cilt
136. Telvih - 1 cilt
137. Muhtasaru'l-Menar - 1 cilt
138. Muhtasaru'l-Menar Şerhi - 1 cilt
139. Nevadirü'l-Usül- 1 cilt
140. Şeyh Ezheri-i Şafi'nin es-Simürü'l-Yevani ala Usul-ü Cemül- Cevami- 1 cilt
141. Şeyh Şuca-i Şefi'nin Şerh'i (yukarıdaki esere) - 1 cilt.
142. İbni Seyyüdünnas'ın Uyunü'l-Eser fi'fününü'l Megâzi ve Ş-Şemail- ive's-Siyer'i - 1 cilt
143. eş-Şifa fi Hukuki'l-Mustafa - 1 cilt
144. Gayetü'l-Usul fi Hasaisu'r-Resul- 1 cilt
145. Beyhaki'nin Telhisü'l-Delailün-Nübüvvet'i - 1 cilt
146. Şifau's-sigam fi Ziyaret-i Hayru'l-Enam - 1 cilt
147. Suyuti'nin el-Mucizat ve'l-Hasais'i-1 cilt
148. İhya-i Ulümü'd-Din - 5 cilt
149. Lübabü'l-İhya- 1 cilt
150. Ruhü'l-İhya - 1 cilt

- 151.** Minhacü'l-Abidin - 1 cilt
- 152.** Cevahirü'l-Hikem - 1 cilt
- 153.** el-Kelimüt-Tayyib - 1 cilt
- 154.** Kitabü'r-Ruh- 1 cilt
- 155.** Muhtasar-ı Minhacü'l-Abidin- 1 cilt
- 156.** Enisü'l-Kulüb - 1 cilt
- 157.** Fatihatü'l-Ulüm - 1 cilt
- 158.** Beyhaki'nin ez-Zühdü'l-Bekir'i - 1 cilt
- 159.** Ayat-i fi Şerife -1 cilt
- 160.** Muhtasar-ı Hilafatü'l-Hakayık- 1 cilt
- 161.** Beyhaki'nin Kitabü'l Kaza ve'l-Kader'i - 1 cilt
- 162.** Farabi'nin Hülasütü'l-Hakayık'ı -1 cilt
- 163.** Envar-i Kudsiye - 1 cilt
- 164.** Taharetü'l-Kulüb - 1 cilt
- 165.** Kitabü'l-Mevridi'l-Uzüb - 1 cilt
- 166.** El-Vücühü'l-Müsfire - 1 cilt
- 167.** Mikatü'l-Mesabih - 1 cilt
- 168.** Muhtasarü'l-Hadayık- 1 cilt
- 169.** Kitabü'l- Mevaiz ala Kavafi'l-Lehali- 1 cilt
- 170.** Tehakkü'n-Nusra - 1 cilt
- 171.** Hidayetü'l-lbad- 1 cilt
- 172.** Riyazü'l-Ahlak -1 cilt
- 173.** Müftah-ı Darü's-Saade- 1 cilt
- 174.** Ebülleys Semerkandi'nin Tenbihü'l-Gafilin-i - 1 cilt
- 175.** Şiratü'l-İslam - 1 cilt
- 176.** Ravzatü'l-Faik - 1 cilt
- 177.** Mizanü'l-Amel - 1 cilt
- 178.** Sefinetü'l-Ebrar - 1 cilt

- 179.** Levami-ü Envari'l-Kulub- 1 cilt
- 180.** Zuhretü'r-Riyaz - 1 cilt
- 181.** Keşfi'l-Ulumü'l-Ahire - 1 cilt
- 182.** Kitabü'l-Kayd- 1 cilt
- 183.** Bostanü'l-Arifin- 1 cilt
- 184.** Suyutî'nin Kitabü'l-Hakaik fi İhtiyarü'l-Melaik'i- 1 cilt
- 185.** Hediyyetü'l-İhtira fi Ecvibetü'l-Yehud ve'n-Nasara - 1 cilt
- 186.** Hav il-Ervah fi Beyan il-Ahval il Cennet-i ven-Nar- 1 cilt
- 187.** el-Ekam ve'l-Mercan fi Ahval il-Cinnet-i vel-can- 1 cilt
- 188.** Razi'nin Zehra ür-Rabi'si- 1 cilt
- 189.** Umdet üs-Sabirin ve Zahiret üş-Şakirin - 1 cilt
- 190.** Avarifü'l-Maarif- 1 cilt
- 191.** Bidayetü'l-Hidaye- 1 cilt
- 192.** Muhataras-ı Minhacü'l-Kasidin - 1 cilt
- 193.** et-Takrib ile't-Tergib-i ve't-Terhib- 1 cilt
- 194.** Nevevî'nin el-Ezkar-ı - 1 cilt
- 195.** Riyazü's-Salihin (yukarıdaki cildin içinde)
- 196.** Mecmaü'l-Letaif el-Müctemil-i ala Sittine Fenne - 1 cilt
- 197.** el-Makasid- 1 cilt
- 198.** Şerh-i Tecrid - 1 cilt
- 199.** Haşiyetü't-Tecrid- 1 cilt
- 200.** Ali Kuşçu'nun Şerh-i Tecrid'i - 1 cilt
- 201.** Mevlânâ Celâleddîn'in bir kıtası (Şerhi Tecvid'le beraber)
- 202.** HatibZadenin Tecrid Haşiyesi üzerine Haşiyesi - 1 cilt
- 203.** Tecvid Haşiyesi üzerine Haşiyetü'l-Ahaveyn - 1 cilt
- 204.** Haşiyetü't-Tavalı (204'le beraber)
- 205.** Seyyid-i Şerifin Şerh-i Mevakif'i- 1 cilt
- 206.** Kitabü'l-Hadi - 1 cilt

- 207.** Haşiyetü'l-Mesudü's-Şirvani alel-İlahiyat-i-Şerhi'l-mevakif- 1 cilt
- 208.** Sekkaki'nin Müftahü'l-Ulum- 1 cilt
- 209.** Seyyid-i Şerifin Şerh-i Mütfeh'ı- 1 cilt
- 210.** Mutavvel - 1 cilt
- 211.** Mevlânâ Hasan Çelebi'nin el-Havaş'il-Muallakat-ı alel-Mutavvel'i - 1 cilt.
- 212.** Şerh-i Ebyatı'l-Mutavvel- 1 cilt
- 213.** Muğni'l-Lebib- 2 cilt
- 214.** Mavlana Şumni'nin Lebib Şerhi - 1 cilt
- 215.** Haşiyetü'l-Metali - 1 cilt
- 216.** Haşiyesi ile birlikte Şerh-i Metalı - 1 cilt
- 217.** Mevlânâ Abdülkerim Haşiyesi - 1 cilt
- 218.** Mevlânâ Seyyid Ali'nin Haşiy-e-i Metalı'sı (219 ile beraber)
- 219.** Mevlânâ Abdürrahim'in Metalı Haşiyesi - 1 cilt
- 220.** Ebheri'nin Haşiyesi (220'in beraberinde)
- 221.** Salebi'nin Kısas-ı Enbiya'sı - 1 cilt
- 222.** Eylemü'l-İsabe fi-Eylemü's-Sahabe - 1 cilt
- 223.** Tabakatü'l-Evliya Menakibü'l-Asfiya - 1 cilt
- 224.** Abdulkadir'in Tabakatü'ül Ulema il-Hanefiye'si - 1 cilt
- 225.** Tabakatü'l-ulema üş-Şafiye - 1 cilt
- 226.** el-Mugni'l-Kaşif fi Marifet-i men lehu Zikru'n fi'l-Kütübi's-Seb'a- 1 cilt
- 227.** İbni Hacer'in Lisanü'l-Mizan'ı- 1 cilt
- 228.** Demiri'nin Hayatü'l-Hayvan'ı- 1 cilt
- 229.** Minhacü'l-Mülük- 1 cilt
- 230.** Siracü'l-Mülük
- 231.** Nasihatü'l-Mülük - 1 cilt
- 232.** Tarihü'l-Kâbe - 1 cilt
- 233.** Tarihü'l-Mekketü'l-Müşerreffe ve'l-Medinetü'l-Münevvere” - 1 cilt
- 234.** Tarihü'l Melikü'l-Müeyyed - 2 cilt

- 235.** İbni Hallikan'ın Tarih-i vefiyatü'l-Ayan'ı - 4 cilt
- 236.** Kitab üş-Şecere- 1 cilt
- 237.** Zechebi'nin Düvel-i İslam Tarihi - 1 cilt
- 238.** Suyuti'nin Hüsnu'l-Munazara fî Tarihi'l-Kahire - 1 cilt
- 239.** Telhisü'l-Ahbar - 1 cilt
- 240.** İbni Haldun' un Uyunü'l-İber ve Divan-ı Mütebere-i vel-Haber - 5 cilt
- 241.** İbni Şihne'nin Ravzatü'l-Munazara'sı- 1 cilt
- 242.** İbni Arabşah'ın Timur Tarihi - 1 cilt
- 243.** Malati'nin Tarih-i Muhtasar'ı - 1 cilt
- 244.** Fütuhü' -Şam- 1 cilt
- 245.** Fakihetü'l-Hülefa - 1 cilt
- 246.** İbni Verdi'nin Feridetü'l-Acaib'i - 1 cilt
- 247.** Tehfetü'l-Acaib ve Turfetü'l-Garaib - 1 cilt
- 248.** Acaibü'l- Mahlukat ve beraberinde bazı risale - 1 cilt
- 249.** Takvimü'l-Buldan - 1 cilt
- 250.** Eşkalü'l-Ekalim - 1 cilt
- 251.** El-Muciz (Tıp hakkında) - 1 cilt
- 252.** Kazuri'nin el-Muciz'e Şerhi - 2 cilt
- 253.** İbni Nesei'nin el-Mucize Şerhi - 1 cilt
- 254.** Aksarayı'nin el-Mucize Şerhi - 1 cilt
- 255.** el-Mugni fi Tedbirü'l-Emraz ve Marifetü'l li ve'l-Araz - 1 cilt
- 256.** Kutb-u Mısri'nin Külliyyat Şerhi - 2 cilt
- 257.** el-Havi fi l mü'l-tedavi - 1 cilt
- 258.** Kanun-ı İbni Sina - 6 cilt
- 259.** Kanun-i İbni Sina - 6 cilt
- 260.** el-Kafi - 1 cilt
- 261.** el-Kafi'nin beraberinde Kanunçe ve başkaları - 1 cilt
- 262.** Tesisü's Siha fî Şerhi'l-Lemha - 1 cilt

- 263.** El-Makalatü'l-Muhsiniyye fi Tadbirü'I-ıimurü'l-Bedeniye - 1 cilt
- 264.** Kitabü'l-Havas fi ilel il-Eshah - 1 cilt
- 265.** Hacı Paşa'mn Şifau'I-Esgam'ı - 1 cilt
- 266.** Hacı Paşa'mn Kümetü'l-Celail'i- 1 cilt
- 267.** Şerh-i Kanunçe - 1 cilt
- 268.** Muntehab-ı ma yesa - 1 cilt
- 269.** Minhacü'd-Dükkân - 1 cilt
- 270.** Minhacü'I-Beyan - 1 cilt
- 271.** Semerkandi'nin el Eshab ve'l-Alamet'i- 1 cilt
- 272.** İbni Baytar'ın Muhtasar Müfredat'ı- 1 cilt
- 273.** Sihah-ı Cevher - 5 cilt
- 274.** Muhtasarı-Siha - 1 cilt
- 275.** Carullah-ı Allame'nin Faikü'I-Lugat'ı - 1 cilt
- 276.** İmam Suyuti'nin el-Mezher fi'I-Lugat'ı- 1 cilt
- 277.** Carullah'ı Allame'nin el-Esma ve'I-Efal'i- 1 cilt

Kadı Mahmud'un babası olan Süleyman Efendi'nin (Süleymanke) de eser sahibi alim bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Kadı, kitap listesine onun üç eserini dâhil etmiştir. Bunlar 75 numaradaki 1 cilt Camiü'l-füsuleyn Es'ilesi ve Ecvibesi⁴, 102 numaradaki 1 cilt Sadrü's-şeria Haşiyesi ve 118 numaradaki 2 cilt Mecmai'l-Bahreyn Şerhi'dir. Bursalı Mehmed Tahir onun babasının isminin Ali olup aslen Karamanlı olduğunu ve H. 924/M. 1518 yılında vefat ettiğini belirtip yukarıda bahsi geçen Şerh-i Mecmai'l bahreyn ve Camiü'l-füsuleyndeki 380 Suale Cevap isimli iki eserinden başka Haşiye i Şerh-i Vikaye, Risale-i Aruz, Şerh-i Feraiz, Şerh-i Hilafiyat, Şerh-i Kaside-i Bürde, Şerh-i Mülteka ve Risale-i Semt-i Kible isimli yedi eserini daha saymaktadır.⁵ Böylece Süleyman Efendi'nin 10 eseri tespit edilmiş oluyor. Katip Çelebi, şeyh olarak vasıflandırdığı Süleyman Efendi'nin Sadrü's-şeria isimli eserinde II. Bayezid'i anmış olduğunu zikretmiştir.⁶

Mir'at-ı Kayseriye isimli, Ahmed Nazif Efendi tarafından yazılmış iki ciltlik yazma eserde ve bundan naklen Kazım Özdoğan'ın Kayseri Tarihi isimli kitabında⁷, I. Ahmed ve II. Osman devri sadrazamlarından Halil Paşa'nın memleketi olan Kayseri'nin Merkez Tavlusun köyünde

⁴ "Camiü'l-füsuleyn" bilindiği üzere Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin'in meşhur eseridir.

⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, A. F. Yavuz-F. Özen Yayını, C. I, s. 432.

⁶ Katip Çelebi, *Kefîz-Zünun*, İst. 1943, C. II, s. 2023.

⁷ Özdoğan, s. 107, 108. "Mir'at-ı Kayseriyye" isimli bu kıymetli Kayseri Tarihi, 1910 yılında vefat eden Ahmed Nazif Efendi tarafından yazılmış olup varisleri tarafından Kayseri valiliğine bastırılmak üzere 1986 yılında teslim edilmiştir. Kitap hakkında geniş bilgi Ali Rıza Önder'in "Kayseri Basın Tarihi" isimli eserinde bulunmaktadır.

H. 1026/M. 1618 yılında bir cami, bir mektep, bir çeşme ve bir umumi kütüphane kurduğu, ancak bunların zamanla ortadan kalktığı kayıtlıdır. Bahsedilen kütüphanenin kitaplarından da bugüne kalan olmamıştır. Esasen Halil Paşa Maraş'ın Zeytin (şimdi Süleymaniye) ilçesindendir ve Tavlusun'la alakası yoktur. Bahsi geçen eserlerde, Tavlusun'a sade çeşme yaptırıp Isparta Yalvaç'a kütüphane kuran II. Abdülhamid Devri sadrazamlarından Halil Hamid Paşa ile bu Halil Paşa karıştırılmıştır. Halil Paşa'nın Kayseri'nin Zeytun veya Rusvan köyünden devşirme olarak alındığı, Zeytun köyünün Maraş'ta olması dolayısıyla onun Maraşlı da olabileceği belirtilmektedir⁸. Zaten vakfiyesinde açıkça Maraş'ın Zeytun kazasında doğduğunu bildirmiştir.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kütüphanesi: Köprülüler ailesinden olup 1683 yılında ikinci Viyana Muhasarası'nı gerçekleştirip neticede Haçlılar karşısında bozguna uğrayarak Türk İslam alemi için büyük talihsizliğe ve Sakarya Zaferine kadar sürecek olan 230 senelik bir dönüş hareketinin başlamasına sebep olan meşhur Sadrazam Kara Mustafa Paşa (1634-1683), daha sadarete geçmeden vezir ve sadaret kaymakamı iken H. 1081/M. 1670 yılında Kayseri'nin İncesu ilçesinde yaptırmış olduğu (binaların kitabeleri bunu teyit etmektedir) bir büyük kervansaray, cami, medrese, mualimhane (mektep), 5 çeşme, 6 abdesthane, 32 dükkân, 1 fırın, 1 hamam, 1 tabakhane, 1 bezirhane, 1 boyahane, 1 bahçe; bugün "Kara Saz", o zaman "Sazyurtan" denilen kısmen bataklık ve sazlık arazide üç adet ahır, 1 samanlık, 6 çiftlik odası, bir sofa ve çiftlik için hayvanlar ve ziraat aletlerini, Kayseri'nin 15 km batısında, Kayseri ile İncesu arasında bulunan bahsi geçen Sazyurtan'ı ve yine Kayseri'nin 15 km doğusunda, Sivas yolu üzerindeki, kısmen sazlık olan Engir Gölünü⁹ vakfetmiş, bu vakıflar için 23 safer 1082 tarihli vakfiyesini tanzim ettirmiştir.¹⁰ İncesu'daki külliye'nin kervansarayı Vakıflar Genel Müdürlüğünce onarılmış olup arastası, mektebi ve medresesi harap hâledir. Külliye Osmanlı klasik çağının sonlarının yapı karakterini göstermektedir.¹¹

⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* C. 5, s. 30, 33, 186, 187; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İst. 1960, C. IV. s.1844, 1845; Mehmed Süreyya *Sicillî Osmani*, C. 2, s. 286; İ. H. Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, C. I, s. 335, 336, 337, 339, 356, 357.

⁹ Göl ve civarı H. 615 yılında, Selçuklu Sultam I. İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılmış olan Darüşşifasına vakfedilmiş olduğu tanzim edilen vakfiyede kayıtlıdır. M. Cevdet, Sivas Darülş-şifası vakfiyesi ve tercümesi, *Vakıflar Dergisi*, C. I, Ank. 1938, s. 35; Doç. Dr. Ali Haydar Bayat, Anadolu Selçuklu sağlık müesseselerinden Sivas Darüşşifası ve Vakfiyesi, *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, İTÜ 1981, s. 23- 35.

¹⁰ Vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğünde 641 notu defterin 55-58. sahifelerinde kayıtlıdır.

¹¹ Abdullah Kuran, Orta Anadolu'da klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye, *Vakıflar Dergisi*, S. IX, s. 239-243. Kur'an'ın külliye'de şüpheli olarak "tabhane" diye belirttiği bina kendisinin de tahmin ettiği gibi mektep olmalıdır. Zira vakfiyede tabhaneden bahis yoktur. Kervansaray'ın doğu cephesi, külliye'nin yer aldığı boğazın kuzey ve güneyinde bulunan kayalıkla yüksek ve geniş bir duvarla birleştirilmiş olup ilçe bu şekilde doğudan kale gibi tahkim edilmiştir. Ancak bu duvar bugün her iki tarafta da yıkılarak sadece güneyde çok az bir bölümü kalmıştır. Külliye'nin kervansaray ve cami kitabeleri aynı olup metinleri şöyledir:

Server-i asıfân kubbenişin

Daver-i dehr-i Mustafa paşa

Asaf-ı mülk-i Süleymanî

Yani kaim-i makam-ı mülk-i ar-a

Hayrül-carisi irdi İncesu'ya

Han, hamam ve cami itdi bina

Eseri kaldı ta ebed baki

Vakfiyede, Kara Mustafa Paşa'nın külliye bir kütüphane de dâhil ettirmiş olduğuna dair bilgi bulunmamasına rağmen, bugün Kayseri'de tek yazma eserler kütüphanesi olan Raşid Efendi Kütüphanesinde bulunan 1486/3, 4,6, 7,8, 9,10, ve 1469 numaralarında kayıtlı olup buraya İncesu'dan H. 1341/M. 1925 yılında getirilmiş 8 cilt kitaptaki vakıf kaydından¹² Paşa'nın Külliyesine kitap da vakfettiği anlaşılmaktadır. Kitapların İncesu'da inşa ettirdiği medresede kullanılması şartını havi kayıt şöyledir: "Kad vekafe haze'l-kitabe'l-münire Kaim-i makam Mustafa Paşa el-vezir hasbeten lillahi'l-aleyyi'l-kadir bi-şart-ı en-yüsta'mele fi'l-medreseti'l-leti benaha fi mevzi i İncesu femem beddelehu ba'derna semiahu feinnema ismihu ala'l-lezine yubeddilunehu"¹³ el-aye fi sene 1081".

Sadrazam Nişancı Mehmet Paşa Kütüphanesi: Aslen Kayseri'nin Erkilet bucağından olan Mehmet Paşa, tüccardan Ali isimli bir şahsın oğlu olup 1668 yılında doğmuştur. Saraya intisap ederek çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra 1717 yılında vezaret rütbesi ile nişancı, altı ay sonra sadrazam, 1719 yılında Mısır Valisi, 1727 yılında da Cidde Valisi olup 1728 yılında vefat etmiştir. Mezarı Mekke'dedir. Mehmet Paşa'nın Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ile yakınlığı olmuş, mühim memuriyetlere tayin vazline onun tesiri bulunmuştur.¹⁴

Mehmet Paşa, H. 1126/M. 1714 yılında Kayseri'de meydana gelen büyük zelzeleden yıkılan, memleketi Erkilet'teki Musa Ağa¹⁵ camiye yeniden yaptırarak¹⁶ yanına altı odadan ibaret bir med-

Kabbe'l Allahu hayrahu ebeda
Şaniya geldi sal-i tarihi
Oldu bir cami ile han peyda
Sene 1081

Cami kitabesinin üzerinde Kelime-i Tevhid, musanna olarak "Ya Hafız Kadir Kayyum" ve o tarihte tamir edildiğini gösteren "tarih-i tamir sene 1277" ibaresi yazılıdır. Aynı tarihli tamir kitabesi caminin bahçe kapısı üzerinde de vardır. İncesu Kara Mustafa Paşa'nın külliyesini yaptırdığı tarihten önce de meskun idi. Matrakçı Nasuh eserinden köprüsünün minyatürünü yapmıştır. Paşa, Cengiz Orhonlu'nun da Derbent Teşkilatında belirttiği gibi külliyesini, burada asayiş sağlamak üzere inşa ettirmiştir. Külliye'nin arasta, medrese ve mektebinin onarılarak ve şahıslara geçmiş otan bölümlerinin istimlak edilerek kurtarılması gerekmektedir.

¹² Ali Rıza Karabulut, *Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde Türkçe, Farsça, Arapça Yazmalar Kataloğu*, Kayseri 1982, s. 25, N. 15, s. 21; Adnan Ötügen, eski bir defter, 60 yıl önceki Türk kütüphaneleri, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1962, C. XI, S. 1-2, s. 156 vd. burada XX. asrın başında "Dersaadet ile Vilayat-ı Osmaniye'de bulunan kütüphaneleri esamisiyle kütüb-i mevcude ve mevkufe miktarları" belirtmiştir.

¹³ Kur'an, II-181. Manası: "Vasiyeti işittikten sonra değiştiren olursa bunun günahı değiştirenin üzerinedir".

¹⁴ Mehmet Çayırdağ, Erkiletli Nişancı Mehmed Paşa, *Erciyes Dergisi*, Kayseri 1983, S. 61, s. 13-16.

¹⁵ Musa Ağa'nın, Mehmet Paşa'nın akrabalarından olduğunu Erkiletliler ifade etmektedir. Erkilet Camii'nden Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'ne gelen kitaplardan 6 numaralı Kur'an-ı Kerim'deki vakıf kaydına göre kitap H. 1061 / M. 1651 yılında IV. Mehmed'in annesi Turhan Valide Sultan tarafından bu köye vakfedilmiştir. Bu kayıt Turhan Sultan'la Erkilet'in veya burada cami yaptıran Musa Ağa'nın sarayla bir ilgisinin bulunduğunu göstermektedir.

¹⁶ Caminin 1130 tarihli kitabesi şöyledir:

Habbeza cami-i pürnur sücud barik-i'Allah zehi Beyt-i hüda
Sadri zelzeleden olmuş iken eser-i beşiresi mahsur fena
Muadelet-kesler sadr-ı ali sahibü'd-devle Mehmedmed Paşa
İtdi bu cami vala-sakaf maskat-ı zat-ı şerifinde bina
Ola hayrat-ı müberrati kabul devletin eyleye efzun Mevla
Didi tarihini ruşat-ı hatif Cami-i ferah ziybende bina
Sene selasın mie ve elf

Görüldüğü üzere kitabe, Mehmet Paşa'nın cami kendi doğum yerinde yaptırdığı ifade edilmektedir.

rese ve bir hamam ilave etmiş, mevcut bir mektebi de tamir ettirmiştir. Paşa'nın bu vakıflarına ait Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki 730 numaralı defterin 19. sahife ve 8. sırasında kayıtlı H. 1130/M. 1718 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır.

Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde kitap vakfı ile ilgili bir bahis olmamasına rağmen, camide bulunup 1917 yılında 7 adedi, kalan diğerleri de 1985 yılında Raşid Efendi Kütüphanesine taşınan kitaplarındaki vakıf kayıtları onun kitap vakfetmiş olduğunu da ortaya koymaktadır. Kitapların satılmayacağı, rehin edilemeyeceği, ancak Kayseri dâhilinde rehin karşılığı ödünç verilebileceği şartlarını havi bu vakıf kayıtlarından biri şöyledir: “Vakafa vakfen şeriiyen ve tasaddaka limerzat'il-lahi teala ve Resulihî aleyhi ezke's-selati ve enme't-tahiyati haze'l-kitabü'l-müsemma bi-l kıssa-i Yusuf ve Züleyha ibtiğaen limerzat'illahi teala ve hüsn-i tefkühüs ahibü'l-hayrat ve'l meberrat ahvecü'l-ibad ila vahibü'd-derecat Mehmed Paşa hafazan Ullahü ve yesserehu ma yeşau li-cami-i talebeti'l-ul lami ve vedeahu fi'l-cami'ş-şerifi'l-lezi teşerrefe binaihi'l-vakıfı'l-müşarüileyh el-vaki fi karyet-i Erkila tmin muzafa-ti'l Kayseriyye bi şart-ı en yukrae fi mahalihi ve yünkale minhü bi-rehni ile'l-Medineti'l Kayseriyye vela yurbenu vela yubau Femen beddelehu badema semiahu feinnema ismihu ale'l-lezine yübeddilunehu inn'Allahe semiun alim”.

Paşanın ne kadar kitap vakfettiği malum değildir. Muhakkak ki bunların bir kısmı camiden şahısların eline geçmiştir. 1917 yılında nakledilen 7 adetten başka 1985 yılında nakledilen toplam 59 yazma eserden 19 adedinde Mehmet Paşa'nın vakıf kaydı bulunmaktadır. Bunlardan başka Kayseri Müzesi'nde 1226 numarada kayıtlı bir Kur'an-ı Kerim'i ve yine aynı müze tarafından bir şahıstan satın alınmış ve 77/781 numaraya kaydedilmiş “Şemsü'l-Maarif” isimli bir kitabı daha bulunmaktadır.

1985 yılında Raşid Efendi Kütüphanesine nakledilen yazma vakıf kitaplar Erkilet Camii'nde iken maalesef iyi niyetle yeniden ciltletilmiş; kitapların orijinal cilt kapakları 1983 yılında tarafımızdan Kayseri Müzesine alınarak muhafaza altına alınmıştır.

Mehmet Paşa'nın adına 1983 yılında, Erkilet nahiyesinde yeni bir kütüphane açmış bulunuyoruz. Onun malikânesi olan Erkilet'e¹⁷ ait mülknameleri yukarıda bahsi geçen makalemizde yayımlanmıştır.

Moluluzade Mahmud Efendi Kütüphanesi: Kayseri'de şimdi kalıntıları Kapalı Çarşı altında olan Selçuklu Pervane Bey Medresesi müderrislerinden Mahmud Efendi İbni Ali Bey, aslen Kayseri köylerinden olan Molulu bir aileye mensup olup aşağıda bahsi geçecek Matbah Emîni Hacı Halil Efendi'nin de kardeşi olduğu ifade edilmektedir.¹⁸ Mahmud Efendi H. 1129/M. 1716 yılında 100 cilt kadar kitabını adı geçen medreseye vakfetmiştir. Kitapları için mütevellî tayin ettiği talebelerinden, Kayseri Kebe İlyas Mahallesi Ali Çavuş Camii hatibi Mehmet İbni Hızır, hocasının her kitabına vakıf ve mütevellî kaydını düşmüştür. Mahmud Efendinin H. 1130/M.

¹⁷ Mehmed Paşa'nın malikhanesi ve vakfı olan Erkilet'in Selçuklular zamanında H. 602/M. 1205/6 yılında Kayseri'de yapılmış Gevher Nesibe Şifahanesi'nin vakfı olduğu bilinmektedir; Rafet Yinanç, Kayseri ve Sivas Da'rüşşifalarının Vakıfları, *Belleten*, 1984, s. 189-190, s. 301-308.

¹⁸ Karabulut, s. 21.

1718 yılında ölümünden sonra kitapları önce kardeşi Hacı Halil Efendi'nin kütüphanesine, H. 1333/M. 1917 yılında da Raşid Efendi Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Mahmud Efendi'nin müderrisliğini yaptığı Selçuklu vezirlerinden Muînüddin Süleyman Pervane'nin yaptırmış olduğu medrese, Kayseri Kapalı Çarşısı'nda, eski Bakırcılar Çarşısı yerinde olup kalıntıları Kapalı Çarşı altında kalmıştır.¹⁹

5. Matbah ve Sur Emîni Hacı Halil Efendi Kütüphanesi: Aslen Kayserili olup²⁰ tahminen H. 1067/M. 1656/57 yılında dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini Kayseri'de yapmış, hafızlığa çalıştığı için "Hafız Halil" diye meşhur olmuş, daha sonra İstanbul'a gidip saraya intisap etmiştir. Hacegan sınıfından olarak resmî memuriyete başlayan Halil Efendi, önce Arpa Emîni, H. 1132/M. 1720 yılında da anıldığı unvanı olan saray mutfaklarının amirliğine, yani Matbah-ı Amire emînliğine getirilmiştir. Aynı yıl padişah III. Ahmed'in şehzadeleri, Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Beyazid'in sünnet düğünlerini hazırlamak, tertib ve icra etmek üzere aynı zamanda Sur Emînliği'ne de getirilen Halil Efendi bu görevde çok başarılı olmuş, günlerce saraylarda ve denizde devam eden bu merasim ve eğlenceleri meşhur minyatörcü Levni Sur-name'sinde tasvir etmiştir. Bu başarısından dolayı Halit Efendi'ye Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa hediyelerde bulunmuştur. Bu tarihlerde Osmanlı Devletinde meşhur Lale Devri de başlamıştır. Halil Efendi'ye başka bir ek vazife daha verilerek İstanbul surlarını onarmak üzere bina emînliğine getirilmiştir. Bu işte de başarılı olmuş, bu arada birçok hayrat işine girerek cami tamir etmek, memleketi olan Kayseri'de yine depremden harap olan Ulu Cami'yi yeni baştan yapmak, muallimhane ve kütüphane açmak gibi hayır eserleri vücuda getirmiş, bir ara hacca giderek hacı da olmuştur.

Lale Devri'nden sonra Patrona Halil İsyanı neticesi vazifesinden alınıp Kayseri'ye gönderilen Hacı Halil Efendi 1746 yılında tekrar Arpa Emîni, 1748'de defter emîni, 1752'de de cizye muhasebecisi oldu. Nihayet 1167 cemazıyelevvelinin başlarında (M. 1754 Mart) yüz yaş civarında iken vefat etti. Ölümüne "Bağ-ı Kudüs" ibaresi ile tarih düşürülmüştür.²¹

Halil Efendi'nin türbesi Fatih ile Haliç arasında bulunan Haydar semtinde, Müfti Ali Mahallesi'nde, Şair Baki ve Esrar Dede sokakları arasında, şimdi mevcut olmayan evinin yakınında bulunan Aşık Paşa Tekkesi-Mescidi haziresindedir. Mermer yüksek, gösterişli, klasik Osmanlı tarzı şebeke mezarında bulunan kavuklu baş taşında şunlar yazılıdır:

Huvel-Hayyü'l-baki
Sabıka Matbah-ı amire emini merhum ve mağfur
Hafız El-Hac Halil Efendi
Ruhuna El-Fatiha
Sene 1167

¹⁹ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Zamanımıza Kadar Gelememiş Bazı Tarihi Yapılar, *Türk Tarih Kurumu 9. Kongresine Sunulan Tebliğ*, Çayırdağ, Kayseri'de Pervane Bey Medresesi, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVI.

²⁰ Ali Rıza Karabulut'un, onun Kayseri'nin merkez köylerinden olan Molu köyünden olduğunu belirttiğini yukarıda kaydetmiştik.

²¹ M. Münir Aktepe, Matbah Emîni Halil Efendi'ye Dair Bazı Notlar, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İst. 1960, S. 15, s. 65-69. Makalede, Halil Efendi'nin evi ve mezarının bulunduğu Haydar semti yanlışlıkla Üsküdar'da gösterilmiştir.

Devrinin kaynaklarına göre sözüne sadık, hakkına razı, ilim ve irfan sahiplerini himaye eden, evi ve sofrası gündüz ve gece herkese açık, cömert; hoşsohbet bir devlet adamı olarak şöhret bulmuştur. O Rumeli Hisarındaki bahçesine padişah ve devlet ricalini de sık sık davet ederdi.

Hacı Halil Efendi'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde, 735 nolu defterin (Haremeyn 2) 86-97, 102, 124, 193. sayfelerinde kayıtlı H. 1142 ve 1165 tarihli vakfiyeleri bulunmaktadır. Bu vakfiyelerden anlaşıldığına göre İstanbul'da Aşık Paşa, Cebecibaşı, Samatya Kapısı, Sivriköy, Balat Kapısı dışında Kırbaş, Unkapanı Manisali Çelebi, Galata Camii, Başmakçı, Şura, Şehsuvar, Tevkii, Cafer, Debbağ Yunus, Mustafa Paşa'yı Atik, Tahta Minare, Kiremit, Erci Bey, Molla Fenari Mahallelerinde, Havvas-ı refia kazasına bağlı Penahar köyünde, İstinye Boğazkesen Kalesi bağlarında, Üsküdar Bulgurlu köyünde, Adalar Karamanında, Kayışpınarı Dağı dibinde, Edirne Muradiye, Cami-i Atik, Mirahur Ayas Bey Mahallelerinde, Vidin Şeyh Mescidi Mahallesi, İstanbul Kapısı, Vidin Kalesi ardında, Kayseri At Pazarı, Cami-i Kebir avlusu yakınında, çarşıda Bakkallar Sokağı, Boyacı Kapısı ve Hasbey Mahallesi'nde çok miktarda vakfettiği akar emlakı olup ayrıca 10260 kuruşu da (gümüş para) vakfetmiştir. Halil Efendi bu geniş gayrimenkul ve menkul vakıflarının gelirini, vakfın idaresinde hizmeti olanlara ve vazifelilere, yaptırmış olduğu Kayseri'deki cami, yine burada, İstanbul'da Aşık Paşa Mahallesi'nde, Üsküdar'da ve Balat'taki çeşme ve akarsularının tamirine, Mekke ve Medine'ye her yıl hac mevsiminde 120 altın gönderilmesine, Kayseri'de bulunan Cam-i Kebirde ilim tahsil ettirecek ders-i amlara, aynı camide hadis okutan, vaaz ve nasihat edenlere, müezzinlere, bu cami ve Bozatlı Mahallesinin ihtiyaçlarına, Kayseri'deki muallimhanesinde okuyan talebelere, hocalara ve halifelerine, gelir fazlasını ise evladına şart kılmıştır.

Halil Efendi'nin Üsküdar, Selamsız Caddesi, Toygar Hamza Camii'nin altında H. 1119/M. 1707; Haydar'da, Aşık Paşa Mescitinin alt tarafındaki köşede H. 1133/M. 1720; yine Üsküdar'da Durbali mesciti civarında, Hayreddin Çavuş Mescidi bahçesi duvarında ve Selamsız Caddesi Solak Sinan Camii üst tarafında iki yol başında H. 1141/M. 1723; nihayet Üsküdar'da, Murat Reis Mescidi civarında, Çinili Cami sokağının köşesinde H. 1143/M. 1730 tarihli çeşmeleri bulunmaktadır.²² Üsküdar'daki çeşmelerine Çamlıca'dan hususi kanallarla su getirtmiştir.

Halil Efendi, Kayseri'de de H. 1126/M. 1714 yılında meydana gelen depremle harap olan Ulu Cami (Cami-i Kebir) "resm-i kadim üzere" H. 1135/M. 1722/23 yılında tamir ettirmiş²³, aynı yıl Güllük Camii Çeşmesi'ni inşa ettirmiştir.²⁴ Bunlardan başka yine aynı yıl Kayseri'de İnönü Bulvarı üzerindeki Gömleksiz Çeşme'yi (kitabesi Melik Gâzi Belediyesi asfalt şantiyesindedir). Düvenönü'ndeki Dutlu Çeşme'yi (yıkılmıştır ve kırık kitabe parçaları müzededir), yine Düvenönü'ndeki Hasbek Kitçi Camii Çeşmesi'ni ve Küçük Mustafa Mahallesi'ndeki Çukurlu Camii Çeşmesi'ni inşa ettirip bunlara su getirmiştir. Onun Kayseri'deki muallimhanesinin, müze deposunda bulunan kırık kitabesinde:

²² İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İst. 1943, C. I. N. 124, 266/30, 250/44, 257/51, 265/69.

²³ Aktepe, a. g.m; Mehmet Çayırdağ, Kayseri Ulu Cami Ahşap Minberi, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XV, s. 55-64.

²⁴ Aktepe, agm.

*Sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat
sabıka Matbah-ı amire Emini
reham için otuz yedi sene mürrurundan
sonra Kayseri'ye geldikte itdiği
dekakin ile sair emlakinden hasıl olan
icar-ı şerifeleri vaz eylediği
dersiye ve vaziyeler ve zayıflerine...
olan medreselerde mevcud talebe- ulüma....*

yazılıdır.

Hacı Halil Efendi'nin, esas konumuz olan kütüphane binasına gelince: O ilk defa Kayseri'de, bilinen müstakil kütüphane binasını Hunat (Huand) Medresesi içine yaptırmıştır. Medrese'nin eyvanının önüne bir duvar çekip ara bölme yaparak ve kapı, pencere koyarak meydana getirdiği kütüphane binasının resmi, medrese ile ilgili eski yayınlarda bulunmaktadır.²⁵ Burada H. 1164 /M. 1751 yılında kütüphanesini açan Halil Efendi'nin kitaplarındaki vakıf mühründe: "Mine'l-kütübü'l-leti vekafeha EL-Hac Halil Efendi İbni EL-Hac Ali, Hacetü'r-ruznamceti'l-evvel li-darü'l; kütübü'l-leti benaha bi medreset-i Huand Hatun fi mevlidihi ve hiye'l-Kayseriye sene 1163 H." yazılıdır. **Tercümesi:** Ruznamçe-i evvel hocalığında bulunan Hacı Ali oğlu Hacı Halil Efendi'nin doğum yeri olan Kayseri'de, Huand Hatun Medresesi içerisine yaptırdığı kütüphaneye vakfettiği kitaplardandır.

H. 1167 Cemaziyevvel/M. Mart 1754 başında vefat eden Hacı Halil Efendi'nin vakfiyesinin sonunda H. 2 Şevval 1167/M. 24 Temmuz 1754 tarihinde, yani ölümünden beş ay kadar sonra vakfetmiş olduğu 318 (kendi kayıtlarına göre 321) adet kitabın listesi yazılmıştır. Bu listenin başındaki ibare şöyledir: "İn asıl Mahrusa-yı Kayseriye cennet-i innel-muhsin ve'l-beliyyeden olub müddet-i medide isnan-ı aliyye emin-i matbah-ı amire ve muhasebe-i evvel ve sair sahib-i celilede evkatgüzar olub hâlen veda-ı alem'i fena idüb sahibü'l-hayrat talibü'l-müberrat merhum el-Hac Halil Efendi'nin hal-i hayatında malik olduğu kütüb-i nefisenin maskat-ı reisi belde-i mezkûrede talebe-i ulum ve maarifin intifalariyçün kütüphane bina ve derurunda vazolunmak üzere vakf-ı sahih-i müeyyed ile vakf eylediği kütüb i mevkufe-i mezkûre defter-i yed rehberleri ale'l-esami bervec-i ati zikr olunur, fi yövmi-'s-sinin şevvalü'l-l-i mükerrrem sene seb'a ve sittin ve miete ve elf". Kaydedilen kitaplar şunlardır:

- 1 Kelam-ı Kadim, ba-hatt-ı Şeyh Evail
- 2 Kelam-ı Kadim, ba-hatt-ı İbni Mükle Müeyyed, sülüs
- 3 Tefsir-i Kadı Beyzavi, tamam cilt
- 4 Tefsir-i Ebü'l-leys, tamam cilt
- 5 Tefsir-i Medarik, cildeyn

²⁵ Albert Gabriel, *Monument Turc's D'Anatolia*, Kayseri-Niğde.

- 6-14** Tefsir-i Dürrü'l-mensur, cild-i evvel-tâsi
- 15-16** Tefsir-i Ebu's-suud, cild-i evvel sâni
- 17** Tefsir-i Kadı Beyzavi, cildeyn
- 18** Tefsir-i cevahirü'l-esdaf, nısıf cilt
- 19** Tefsir-i Celaleyn, tamam cilt
- 20** Tefsir-i Hüseyin vaiz, nısıf cilt
- 21** Kadı Haşiyesi, Şehzade cilt
- 22** Tefsir-i muhtasarü'l-Kur'an, tamam cilt
- 23** Tefsir-i Suretü'l-Fatiha, tamam cilt
- 24** Tefsir-i garibü'l-Kur'an, tamam cilt
- 25** Tefsir-i Kadı, Sure-i Yasin'den, tamam cilt
- 26-28** Tefsir-i Ebü'l-leys, cilt-i sani-rabi
- 29** Tefsir-i Fatiha-yı şerif, tamam cilt
- 30** Haşiye-yi Beyzavi, li-Sinan Efendi, cilt
- 31** Haşiye-i İsam ale'l-Kadı, cilt
- 32** Halhali ale'l-Beyzavi, cilt
- 33** Sinan Efendi, Kıt'a
- 34** Haşiye-i Kadı, cilt
- 35** Mecmua-tü revnakü't-tefasir, cilt
- 36** Kitab-ı tecvid, cilt
- 37** Kitab-ı tecvid, cilt (sayfa sonunda tekrar yazılmış olabilir)
- 38** Şatibi, cilt
- 39** Buhari-i Şerif, cilt
- 40** Defaten Buhari-i şerif nısıf-ı evvel
- 41** Defaten Buhari-i şerif, evvel cilt
- 42** Buhari-i şerif, cilt-i sani
- 43** Buhari-i şerif, cilt-i salis
- 44** Es-salis min es-Sahih-i Müslim, cilt

- 45-** Mesabihü's-şerif, cilt
- 46-** Mişkatü'l-meşabih, cilt
- 47-** Şifa-i şerif-i-Kadı İlyas, cilt
- 48-** Defaten Şifa-i şerifli-Kadı İlyas cilt
- 49-** Şerh-i Şifa-i şerif cilt
- 50 -** Mecmua-tü ahadis ve gayrihü, cilt
- 51-** Şerh-i Meşarik li-İbni Melek, cilt
- 52-** Şerh'i Siyerü'l-kebir, cilt
- 53** Siyer-i Veysi, cilt
- 54** İbni Melek ale'l-Meşarik, cilt
- 55** Camiü's-sagir fi'l-hadis, cilt
- 56** Def'aten Camiü's-sagir fi'l-hadis, cilt
- 57-** Muvatta-i li-İbni Malik, cilt
- 58** Müşarikü'l-envar, cilt
- 59** el-Kadı-i Camiü's-sahih, cilt
- 60-** İbni Melek ale'l-menar, cilt
- 61-** Metn-i Menar, cilt
- 62** Defaten Metn-i menar, cilt
- 63** Tercüme-i Mearicü'n-nübüvve, cilt
- 64-** Usul fi'l-hadis, cilt
- 65 -** Tasrih-i şerhü'l-kıyye, cilt
- 66-** Metn-i Şemail-i şerif, cilt
- 67-** Şemailü'n-Nebi, cilt
- 68-** Tercüme-i Şemail-i şerif, cilt
- 69-** Hadis-i Erbain, cilt
- 70-** Şerh-i Şemail-i şerifli-Aliyyü'l-kadir (kâri olacak), cilt
- 71-** Haşiye-i menar-i Azmizade, cilt
- 72-** Şerh-i Camiü's-sagir li-Süyuti, cilt

- 73-** Hadis-i şetta, cilt
- 74-** Hısnü'l-hasin, cilt
- 75** Defaten Hısnü'l-hasin, cilt
- 76** Şerh-i Hısnü'l-hasin li-Aliyyü'l-kâri, cilt
- 77** Def'aten Şerh-i Hısnü'l-hasin li-Aliyyü'l-kari, cilt
- 78-** Şerh-i Nuhbe, i Aliyyü'l-kâri, cilt.
- 79-** Şerh-i Cezeri, cilt
- 80-** Şerh-i Elfiyye fi amil-hadis, cilt
- 81-** Tarikat-i Muhammediye, cilt
- 82-** Şerh-i Tarikat li-Hocazade, cilt
- 83-** Şerh-i Tarikat Li'l-Allan, cilt
- 84-89-** Kitab-ı Tatarhaniye cilt-i sani-sadis
- 90-** Feteva-yı Ali Efendi, cilt
- 91** Feteva-yı Ankaravi, cilt
- 92** Kadıhan, cildeyn, evvel ma'sani
- 93-** Feteva-yı Yahya Efendi, cilt
- 94** Hülasatü'l-feteva, cilt
- 95** Camiü'l-füsuleyn, cilt
- 96** Müeyyedzade, cilt
- 97** Tercime-i Evarifü'l-maarif, cilt
- 98-** Ekmel ale'l-hidaye, cilt
- 99-100-** İbnü'l-hünam ale'l-hidaye, cilt-i evvel, sani
- 101-** Şerh-i Kenz-i zeyla-ı, cilt
- 102-103-** İkmal, cilt-i evvel, sani
- 104-106-** Kafi Şerh-i vâfi, cilt-i evvel, sani, salis
- 107-** Kuhistan-ı kebir, cilt
- 108** Def'aten Kuhistan-ı kebir, cilt
- 109** Şerh-i Mecmaü'l-bahreyn, İbni Melek, cilt

- 110-** Sadrü’ş-şeria, cilt
- 111-** Defaten Sadrü’ş-şeria, cilt
- 112-** Durer-i gurer, cilt
- 113-** Şerh-i Mülteka fı’l-feraid, cilt
- 114-115-** Mültekaü’l-ebrar, cilt (iki adet)
- 116-** Şerh-i Münyatü’l musalli, cilt
- 117-** İbrahim Halebi-i kebir, cilt
- 118-** İbrahim Halebi-i sagir, cilt
- 119-** Eşbahü’n-nezayir, cilt
- 120-** Tezkiretü’l-Kurtibi, cilt
- 121-** Menakib-i İmam- Azam, cilt
- 122-** Metn-i Kudur, cilt
- 123-** Tenbihü’l-galatat, cilt
- 124-** Hallü’r-rumuz, cilt
- 125-** Tuhfetü’s-süleha, cilt
- 126-** Metn-i Vigaye, cilt
- 127-** Kitab-ı edeb El-Kazi, cilt
- 128-** Nurü’l-izah, cilt
- 129-** Fevaidü’l-fıkıh, cilt
- 130-** Camiü’l-hikem, cilt
- 131-** Seyfü’l-meşayih, cilt
- 132-** Kuduri fı’l-fıkıh, cilt
- 133-** Dürr-i meknun, cilt
- 134-135-** Şerhi Mufasssal- izah, cilt (iki adet)
- 136-** Şerh-i Şir’a li-Seyyid Ali, cilt
- 137-** Ravzatü’l-ebrar, cilt
- 138-** Minhacü’l-ebrar, cilt
- 139-** Minhacü’l-arifin, cilt

- 140** Minhacü'l-abidin, cilt
- 141** Menasikü'l-hac li-Ali el-kâri, cilt
- 142-** Minhacü'l-abidin, Türki, cilt
- 143-** Menasikü'l-hac Arabi, cilt
- 144-** Mizan-ı Şaranî, cilt
- 145-** Mecalis-i şii, cilt
- 146** Tebyin-i meharrim, cilt
- 147-** Vanî, ale'd-dürrer, cilt
- 148-** Tercüme-i Melik Mihaî, cilt
- 149-** Mecalisü'l-ebrar, cilt
- 150** Ahi Çelebi, cilt
- 151** Avarifü'l-maarif, cilt
- 152** Silahü'l-mü'min, cilt
- 153** Kitabü'l-vâfi, cilt
- 154** Tenbihü'l-enam, cilt
- 155** Ahi Çelebi alâ Sadrü's-şeria, cilt
- 156-** Mecmua-yı mevaziü's-salat, cilt
- 157-** Tercüme-i Tarikat, cilt
- 158** Tahiyetü'l-Muhammediye, cilt
- 159** Muhammediye, cilt
- 160** Mesail-i Müteferrika, cilt
- 161-** Cavheretü't-tevhid, cilt
- 162** Evzahü'l-mesalik, cilt
- 163** Kitabî'l-lemeat, cilt
- 164** Sevaik'l-mahrika, cilt
- 165** İthafü'l-müridin, cilt
- 166** Dekayikü'l-hakayık, cilt
- 167** Kitabü'l-minhac, cilt

- 168** Vefabi-ahbar-i Darü'l-Mustafa, cilt
- 169-** Şerh-i Hemziye, cilt
- 170** İthafü'l-müridin, cilt
- 171** Dekayikü'l-hakayık, cilt
- 172** Kitab-ı resail-i Mu'tebere, cilt
- 173-**Tercüme-i Şifai'l-mümin, cilt
- 174-** Halisatü'l-hakayık, cilt
- 175** Metn-i şir'a, cilt
- 176** Medh-i Resul'Ullah (S.A.V.), cilt
- 177-** Sad kelimet-i Hazret-i Ali, cilt
- 178-** Ed'iyye-i ma'sure, cilt
- 179** Risail-i Aliyükkâri, cilt
- 180** Mecmua-i Cilali'l-kulub, cilt
- 181-** Münebbihü'l-ragidin, cilt
- 182-**Tenbihü'l-gafilin, cilt
- 183-** Müellefat-ı Birgili Mehemmed Efendi, cilt
- 184-** İhyaü'l-ülum, cilt
- 185** Mir'atü's-safa, cilt
- 186** İşaretü'l-meram, cilt
- 187-** Şerh-i sa'lük, cilt
- 188** İbadat-ı bedeniyye, cilt
- 189** Kitab-ı li-hakk-ı ebeveyn, cilt
- 190-** Gıday-ı ruh, cilt
- 191-** Mecmua-i ebvabü's saade, cilt
- 192-**Tuhfetü's-şahan, cilt
- 193-** Fethür-rauf şerh-i esma, cilt
- 194-** Kitab-ı aşere-i mübeşşire, cilt
- 195-** Tuhfetü'l-müluk, cilt

- 196-** Dütretü'l-muziyye, cilt
197- Kitab-ı sahayif, cilt
198- Miftahü'l-kasidin, cilt
199- Nugave fi'l-ahbar, cilt
200- İttihafü'l-ahissa, cilt
201 Ebü'l-münteha, cilt
202 Tercüme-i Hayatü'l-hayvan, cilt
203- Tercüme-i Eyyühe'l-veled, cilt
204- Fıkh-ı ekber, cilt
205- Mecmuat-i Delaü'l-hayrat, cilt
206- Şemsü'l-maarif, cilt
207- Şerh-i Esmâü'l-hüsna, cilt
208- Kaside-i bürde, cilt
209- Tercüme-i Kaside-i bürde, cilt
210- Şerh-i Kaside-i bürde, cilt
211- Şerh-i Kaside, cilt
212- Kaside-i Münferice, cilt
213- Kaside-i Benad-suad, cilt
214- Şerh-i kasaid, cilt
215 Hilye-i hakani, cilt
216 Mecmua-i Hilye-i hakani, cilt
217- Vesiletü'l-hüsna, cilt
218- Şerh-i cennetü'l-esma, cilt
219- Hizbü'n-nasır, cilt
220 Bedayü'd-duhur, cilt
221 Makamatü'I-Hariri, cilt
222 Şerh-i Makamatü'I-Hariri, cilt
223- Tavaifü'I-Meşarihat, cilt

- 224-** Miftahü'l-cenne, cilt
- 225-** Yadigar-ı İbn-i Şerif, cilt
- 226-** Kitab-ı edeb ve'l-emsal, cilt
- 227-** Ahkam-ı tahvili'l-alem, cilt
- 228-** Kaside-i taiye, cilt
- 229** Menhecür-reşad, cilt
- 230** Tercüme-i Hakan-i Derunizade, cilt
- 231-** Telvih fi'l-usul, cilt
- 232-** Def aten telvih, cilt
- 233-** Zübdetü'l-kelam, cilt
- 234** Şerh-i akid, cilt
- 235** Akaid-i Kadızade, cilt
- 236** Kesteli ala şerh-i akaid, cilt
- 237-** Bahrü'l-kelam fi'l-akaid, cilt
- 238-** Metn-i Miftah fi'l-maani, cilt
- 239-** Şerh-i Miftah, cilt
- 240** Mutavel Es-sadeddin, cilt
- 241** Hasan Çelebi ale'l-Mutavvel, cilt
- 242** Haşiye-i ale'l-Mutavvelli-Kasım leysî, cilt
- 243-** Muhtasar fi'l-maali, cilt
- 244** Netayicü'l-efkar, cilt
- 245** Netayicü'l-fünun, cilt
- 246** Nuhbetü'l-fiker, cilt
- 247-** Şerh-i Çağmuni, cilt
- 248-** Kütübü'l-lübab, cilt
- 249** Hisabü'l-belaga, cilt
- 250** Mizanü'l-edeb, cilt
- 251-** Unvan-ı şeref, cilt 1

- 252** Kitab-ı Hacı Atmaca, cilt
- 253** Muğni'l-lebib İbni Hişam, cilt
- 254-** Def'aten Muğni'l-lebib, cilt
- 255-** Tuhfetü'l-erib ala Muğni'l-lebib, cilt
- 256-** Haşiye-i Ramazan Efendi, cilt
- 257** İsmet ale'l-Hacı, cilt
- 258** Molla Camii ale'l-Kafiye, cilt
- 259-** Külliyyat-ı Ebü'l-Bega, cilt
- 260-** Hind ale'l-kafiye, cilt
- 261-** Ünmüzcü'l-lebib, cilt
- 262-** Şerh-i Ünmuzec, cilt
- 263-** Nahiv cümlesi, cilt
- 264-** Şerh-i kavaidü'l-irab, cilt
- 265-** Fi'd-devri ve gayrihu, cilt
- 266-** Muğrubü'l-izhar, cilt
- 267-268-** Muğrubü'l-avamil, cilt
- 269-** Def'aten Muğrib-i avamil maahu Şerh-i merah, cilt
- 270-** Kavaidü'l-i'rab, cilt
- 271-** Metn-i elfiye, cilt
- 272-** Dü fi'l-misbah, cilt
- 273-** Kadıcık, cilt
- 274-** Sarf cümlesi, cilt
- 275-276-** Lügat-ı muhtasar-ı sıhah, cilt
- 277** Lügat-ı Kamus, cilt
- 278-** Def'aten lügat-ı Niğmetullah, cilt
- 279-** Lügat-ı Van-kulu, cilt
- 280-** Lügat-ı Ahteri-i kebir, cilt
- 281-** Lügat-ı Ahteri-i evsat, cilt

- 282-283-** Lügat-ı Mirkat, cilt
- 284-** Lügat-ı Deşîşe, cilt
- 285-** Lügat-ı Halimi, cilt
- 286-** Lügat-ı Nimetullah, cilt
- 287-** Mecmuatü'l-lüga, cilt
- 288-** Kcnzü'l-lüga-yı farisi, cilt
- 289-** Tercüman-ı lüga, cilt
- 290** Asafname, cilt
- 291** Kanunname, cilt
- 292-293-** Şakayıkü'n-numaniye, cilt
- 294-295-** Zeyl-i şakayık li-Nev'izade, cilt
- 296-** Mesnevi-i şerif, cilt
- 297-298-** Şerh-i Mesnevi, cilt-i evvel, sani
- 299-** Miracü'n-nübüvve, cilt
- 300-** Külliyyat-ı Şeyh Sadi, cilt
- 301-** Şem'i Bostan-ı Türki, cilt
- 302-** Şem'i Gülistan-ı Türki, cilt
- 303-** Bostan-ı Şeyh Sadi, cilt
- 304-** Bostan-ı arifin, cilt
- 305-306-** Gülistan-ı Şeyh Sadi, cilt
- 307-** Nefahatü'l-üns, cilt
- 308-** Hızane fi'l-inşa, cilt
- 309-** Şerh-i şahidi, cilt
- 310** Tezkiretü's-suara, cilt
- 311** Mecamü'l-bahreyn, cilt
- 312** Tuhfe-i Molla Cami, cilt
- 313-** Mecmua-i a'ruz, cilt
- 314-** Baharistan-ı Molla Cami, cilt

315-Tefsir-i garibü'l-Kur'an; cilt

316- Mülteka el-ebhur, cilt

317 Mir'atü's-safa, cilt

318 Tarih-i Kühhü'l ahbar-ı Âli, cilt.

Sonradan gelen başka kitaplarla da zenginleşen Halil Efendi'nin bu kütüphanesi, son sırda medreselerin faaliyetten kalıp öğrenimin cami içlerine nakledildiği zamanda, H. 1333/M. 1917 yılında Hunat Medresesi'nden kaldırılarak kitaplar Raşid Efendi Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki bu kitaplardan bazılarında: "Bu kitap Hunat Hatun Camii yakınında Matbah Eminî'nin bina eylediği kütüphane kitaplarındandır, gaffet olunmaya." ibaresi yazılıdır. Kayıtlardan Raşid Efendi Kütüphanesine bu kütüphaneden 433 adet kitabın nakledildiği anlaşılmaktadır.

Reisü'l-küttab Raşid Efendi Kütüphanesi: Kayseri'nin bugün tek yazma eserler ve eski kitaplar kütüphanesi olan bu bina Cami-i Kebir (Ulu Cami) bitişiğinde, büyük tek kubbe ve yanında, küçük tonozdan ibaret iki gözlü müstakil bir yapıya sahip olup Matbah Eminî Hacı Halil Efendi Kütüphanesi'nden 45 sene sonra, III. Selim'in reisü'l-küttablarından (dış işleri bakanı) Kayserili (Kayseri'nin Ispıdın, yeni adı ile Bağpınar köyünden) Mehmed Raşid Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kütüphaneye eskiden cami içinden girilirken sonradan dışarıdan kapı açılmıştır. Bugün kütüphanede toplam 393 adet Türkçe, 185 adet Farsça, ve 2568 adet te Arapça yazma eser bulunmaktadır. Bunların yanında matbu, eski ve yeni kitaplarla kütüphanedeki kitap adedi 7000 civarında olmaktadır. Hâlbuki bu asrın başlarındaki bir kayıttan buradaki kitap adedinin 934 olduğunu öğreniyoruz.²⁶ Raşid Efendi, vakfiyesinde ise 925 cilt yazma, 18 cilt de basma olmak üzere toplam 943 adet kitap vakfettiğini kaydetmiştir. Vakıf yine vakfiyesinde kitapları için şu şartları getirmiştir: "Zikrolunan kütüb-i mu'tebere-i mütenevvia, vilayet-i Anadolu'da medine-i Kayseriyye dâhilinde kâin Cami-i Kebir'in şarkı canibi ittisalinde vaki, müceddeden bina ve inşasına muvaffak olub vakfeyletiğim kütüphaneye v'az olunan kütüb-i mezkûreden talebe-i ulum ve sair müstefidin mütalaa ve istinsah eyleyeler ve kütüb-i merkume daimi kütüphane-i mezkûrede hıfz olunub mütalaa ve istinsahı ancak dâhil-i kütüphanede ola ve isti'are ve vucuh-ı saire ile vechen mine-l-vucuh bir tank ile harice ihrac ve ferd-i vahide itası ve rehn-i kefil ile dahil-i kütüphaneden harice bir kitap dahi ihracı caiz olmaya ve kütüphane-i mezkûrede mütalaa ve istinsah için talebe-i ulum ve müstefdinin matlupları olan kütübü, hafız-ı kütüp efendiler, mahâlinden ihrac ve itada asla kimesneye cevri ü eza itmeyüp kemal-i rıfk-ı mülayemet ve nevaziş-i mülâtefet ile ita eyleyeler. ve esna-yı müatala ve istinsahlarında kütüp zayi olmak ve evrak kat olunmak ve mürekkep ve sair vechile kitaplar lekedar olmak ve yazılan bozulmak ihtimallerini defiçün hafız-ı kütüp efendiler ihale-i enzar-ı dikkat ile nazikane mukarini nezaret ve mütalaa ve isiinsahtan fari olduklarında kitapları mahallerine vaz'ideler ve eyyam-ı hamse-i mezkûrede kütüphane-i mezkûreye faraza

²⁶ Ötüken, agm.

kimesne gelmediği vaki olur ise dahi hafız-ı kütüp efendiler, şart-ı mezkûre kemal-i riayet birle yine gurub-ı şemse bir saat kalmadıkça kütüphane-i mezkûreyi kapamayalar.”

H. 1167/M. 1753 - H.1212/M. 1798 yılları arasında yaşamış olup saraya intisap ederek divan katipliği, beylikçilik, reisü'l-küttaplık ve tersane eminliği gibi vazifelerde bulunan ve aynı zamanda şair olan Raşid Efendi ve kütüphanesi hakkında daha önce yapılan yayınlarda geniş malumat verilmiştir.²⁷ Çok genç yaşta, 45 yaşında vefat etmiş olan Kayseri'nin bu değerli evladının İstanbul'da Bayezid Camii haziresinde bulunan ve maalesef yol açılması sırasında sökülmüş, dağıtılmış ve yıkılmış, kendisi ve ailesinin mezar ve mezar taşları hakkında daha önce Kayseri Erciyes Dergisi'nde malumat vermiştik.²⁸ Yazımızı onun ve ailesinin mezar taşı kitabelerini vererek bitiriyoruz.

Raşid Efendinin Mezar taşı:

*Hüve'l-baki
Reisü'l-küttap
İken riblet-i dar-ı
beka iden merhum
ve mağfurun-leh Mehmedmed
Raşid Efendi
ruhiyçün el-Fatiha
Sene 1212*

Hanımı Mahişan Hatun'un Mezar Taşı:

*Hüve'l-baki
Reisü'l-küttap Mehmedmed
Raşid Efendi'nin halilesi
merhume ve mağfure el-muhtace
el-ürtübe el-gafile Mahişan
Hatun ruhiyçün el-Fatiha
Sene 1228 fî 181*

Kaymbiraderi Mehmed Salim Efendi'nin Mezar Taşı:

*Nuş İdüb cam-ı kazadan şerbeti
Eyledim fani cihandan ah uzleti
Kalmadı vaktim vasiyyet ideyim
Virdi bana hak şehadet devleti
Bu cihanda bulmadım hiç lezzeti
İhtiyar itdim ininçün ribleti
Kim gelüb kabrim ziyaret eyleyen ihvanımız
Okusunlar ruhumçün Kulhüvallahü ayeti
Merhum ve mağfur Reisü'l-küttap.
Mehmed Raşid Efendinin kayını Mehmed Salim Efendi'nin ruhiyçün Fatiha
Sene 1228*

²⁷ Cumbur agm.; Karabulut, age.

²⁸ Mehmet Çayırdağ, Raşid Efendi'nin Mezarı, *Erciyes Dergisi*, Kayseri 1983, s. 69, s. 4.

KAYSERİ'DE SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BİNA VE KİTABELERİ

HAYATI

Osmanlı Devleti'nin son sultanlarından olan II. Abdülhamid, Sultan Abdülmecid'in oğludur. 1842 yılında doğmuştur. 31 Ağustos H. 1293 yılında büyük kardeşi V. Murad'ın hal'i üzerine, Sadrazam Mithat Paşa tarafından teklif edilen meşrutiyetin kabulü şartı ile Osmanlı tahtına çıkarılmıştır. Tahta çıktığında devletin durumu çok vahim idi. Sultan Abdülaziz zamanında başlayan Balkanlarda Bosna-Hersek, Bulgaristan; Sırbistan ve Karadağ isyan ve harpleri devam ediyordu. Buralarda başarılar elde ediliyor idi ise de Rusya'nın ultimatomu ve İngiltere'nin isteği ile şark meselesini görüşmek üzere İstanbul'da bir konferans toplamak mecburiyetinde kalmıştı. Bu arada Sultan verdiği sözü yerine getirerek Meşrutiyeti ve Kanun-i Esasi'yi (ilk anayasa) ilan etmişti (1876). Kanuna göre seçilen mebuslarla da ilk meclis toplanıyordu. Konferansta alınan azınlıkları himaye yönelik kararlar ve daha sonra Rusya'nın bu yöndeki şartlarının reddedilmesi üzerine Rusya ve yanında bulunan Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağlılara karşı 93 Harbi denilen 1876 Harbi'ne girilmiş oldu. Batıda Gâzi Osman Paşa'nın Plevne'de, doğuda Gâzi Muhtar Paşa'nın Erzurum'da kazandıkları mevzii başarılarla rağmen genelde mağlup olundu. ve Rus Ordusu İstanbul önlerine kadar geldi. Bir taraftan Ruslarla sulh yolları aranırken diğer taraftan Padişah bu felaketin sebebi olarak gördüğü meşrutiyet rejimini feshedip meclisi geçici olarak kapatıyordu (1878). Harpten çekilen askerin ve işgal edilen yerlerden hicret eden ahalinin durumu fevkalade feci idi. Bundan sonra idareyi tek başına ele alan padişah Ruslarla çok ağır şartlarda anlaşma yaparak Karadağ, Sırbistan ve Romanya'ya bir kısım araziler verip Bulgaristan'ın kurulmasına razı olmak zorunda kalmıştır. Böylece Rumeli'deki Osmanlı arazisi birbirinden irtibatsız iki parçaya ayrılmış, Bosna Hersek'e muhtariyet verilmiş, doğuda Kars, Ardahan, Batum ve Beyazıt Ruslar'a terk edilip ayrıca harp tazminatının da kabul edildiği Ayestefanos (Yeşilköy) anlaşması yapılmıştır (1878). Ancak İngiltere, Avusturya ve Almanya Rusya'nın bu şekilde büyük başarılar kazanmasına itiraz ederek Berlin'de toplanan yeni bir konferansla Ruslar'ın ve Bulgaristan'ın Makedonya, Batı Trakya ve Doğu Beyazıt'ı iade ederek, batıda Osmanlı topraklarının irtibatlanmasını sağlamışlardır. Ancak bu yeni şartları sağlayan devletlere de bir kısım imtiyazlar verilmiş, Avusturya'nın muvakkat kaydı ile Basna Hersek'i işgal etmesi, Yunanistan'a Teselya'nın büyük bir kısmının verilmesi, Ermeniler'e ve Girit Adası'na imtiyazlar tanınması; İngiltere'ye de güya geçici olarak Kıbrıs'ın verilmesine rıza göstermek mecburiyetinde kalınıyordu. Hatta İran'a bile bir kısım toprak veriliyordu.

Bundan sonra padişah dış meseleleri fena bir vaziyette de olsa şimdilik kapattıktan sonra içe dönmüş, Sultan Abdülaziz'in halli ve öldürülmesinde dâhli olan başta Mithat Paşa olmak üzere birçok ileri gelen mahkeme edilerek cezalandırılmıştır. Dışarıda ise harici felaket ve emrivakiler

tekrar zuhur etmeye başlamış, Fransızlar Tunus'u, İngilizler Mısır'ı ve Bulgarlar da doğu Rume-
li'yi işgal etmişlerdir. Bu arada Girit isyanına yardımından dolayı Yunanistan üzerine yürünerek
bir zafer elde edildi ise de (1897) Avrupalılar'ın baskısı ile bir neticeye bağlanmadığı gibi adaya
muhtariyet bile verilmiştir.

Bütün bu olumsuz şartlar içerisinde memleketin hızla dağılmasını önlemek üzere dünya
çapında ihtiyatlı politikalar uygulamaya çalışan Sultan, içerde de sıkı tedbirler yanında matbuat ve
eğitime önem vermiş, birçok yüksek ve orta mekteplerin açılmasına ve yaygınlaşmasına çalışmıştır.

Bu sırada askerî ve sivil sahada bazı kimseler, Sultan Abdülaziz Dönemi'nde olduğu gibi
devlete karşı yurt içinde ve yurt dışında gizli hürriyet mücadelelerine girişmişler ve sonunda
parti hâline gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Padişah da bunlara karşı tedbirler
almıştır. Bu arada Ermeniler yurdun birçok yerinde isyana başlamışlar, İstanbul'da padişaha dahi
suikast teşebbüsünde bulunma cüretini göstermişlerdir.

Bütün bu sıkıntılı dönemde devletin zayıf bütçesinin müsaadesi ve bazı vali ve mutasarrıfların
da gayreti ile ülkede imar ve maarifin geliştirilmesi faaliyetlerine devam edilmiş, bir takım yollar,
demiryolları, köprüler, mektepler ve medreseler inşa edilmiştir. Bu meyanda Mülkiye, Hukuk
Mektepleri açılmış, Darü'l-fünun (üniversite) yeniden faaliyete geçirilmiş, Rüştîye ve İdadi
(ortaokul ve lise) okullarının tesis ve düzenlenmesi yapılarak eğitim bir sisteme sokulmuştur. Bu
arada bir kısım imalathane ve fabrikalar da yapılmıştır. Hukukta gelişmeler sağlanmış (Mecelle),
Halifelik sıfatı gereği dünya Müslümanları ile ilgilenilmiş, Hicaz Demiryolu inşa edilmiştir. İshraf
önlenmiş, tasarrufa gidilmiş, ancak kısmen de olsa geçmişte olduğu gibi Avrupa'dan borç alınmış,
bu borçların tahsili için Avrupalılarca Osmanlı ülkesinde Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur.

Bütün bu sıkıntılar içerisinde memnuniyetsizlikler de artıyor padişahın ülkenin daha da
parçalanması endişesi ile devam ettiği eski sistem tarzındaki tek başına idaresi Sultan Abdülaziz
Dönemi'nde olduğu gibi bir kısım aydınlar ve okullardaki talebelerin itiraz hareketlerine sebep
oluyor, Avrupa ve Mısır'a gidenler oralarda hürriyete yönelik matbuat faaliyetlerinde bulun-
yorlardı. Nihayet başta İttihat Terakki Cemiyeti'nin tazyiki ve bu gibi diğer faaliyetler sebebi ile
padişah 23 Temmuz 1908'de yeniden Kanun-ı Esasî'yi ilan etmeye ve meşruti idareye geçmeye
mecbur kalmıştır. Bu hadise karşılıkların daha da artmasına sebep olmuş, hâricte Bulgaristan tam
istiklalini kazanmış ve Bosna-Hersek elden çıkmıştır. Dâhilde ise muhtelif millî unsurlar arasında
devlete karşı mücadele artmıştır. Bunun üzerinde İstanbul'da vukua gelen 31 Mart İsyanı (13
Nisan 1909) Selanik'ten gelen hareket ordusu vasıtası ile bastırılmış, toplanan mecliste Padişah'ın
halline karar verilerek 27 Nisan 1909'da Sultan Hamid tahttan indirilmiş; yerine kardeşi V.
Mehmed Reşat tahta çıkarılmıştır. Bir müddet Selanik'te sürgünde tutulan Abdülhamid, Balkan
Harbi çıkınca İstanbul'a Beylerbeyi Sarayı'na getirilmiş ve burada 10 Şubat 1918'de vefat etmiştir.

KAYSERİ'DE SULTAN II. ABDÜLHAMİD ZAMANINDA İMAR FAALİYETLERİ

Sultan II. Abdülhamid zamanında yukarıda da bahsedildiği üzere yurdun birçok bölgesinde olduğu gibi Kayseri Sancağı'nda da bir hayli imar faaliyetlerinde bulunulmuştur. Yazımız onun zamanında Kayseri'de yapılmış bulunan bütün binaları içerisine almayıp sadece kitabelerde isminin yazılı olduğu yapılarla, kitabesi kaybolmuş ve olmayan bazı mühim binaları ihtiva edecektir. Kayseri bu yıllarda Ankara Vilayetine bağlı bir sancak merkezi idi. Daha sonra müstakil mutasarrıflık olmuş ve bilahir de Cumhuriyet Dönemi'nde vilayet hâline getirilmiştir. H. 1318/M. 1900 tarihli Ankara Vilayetine mahsus Salname'ye göre Kayseri'nin üç kaza ve iki nahiyesi bulunmaktadır. Kazalardan birisi Develi olup bunun Göstere (Tomarza) isimli bir nahiyesi ve 62 köyü bulunmaktadır. Diğer kaza İncesu olup bu da Karahisar (Yeşilhisar) nahiyesi ile 18 köye sahiptir. Merkez kazanın ise 101 köyü bulunmaktadır. Şimdiki kazaları olan Bünyan (Bünyan-ı Hamid) ve Pınarbaşı (Aziziye) o tarihte Sivas Vilayetine bağlı idi.

Yine aynı salnameye göre Kayseri şehri 114 mahalle ve 10,223 haneden ibaretti. İçinde 3,722 dükkân ve mağaza, 120 fırın, 30 han, 11 hamam, 150 cami ve mescit, 58 ilkokul (sıbyan mektebi), üçü erkek biri kız 4 ortaokul (rüştiye), 1 mekteb-i idadi (lise) bulunmakta idi. Ayrıca 2 kütüphane, 39 medrese, 31 zaviye ve tekke, 8 kilise, 123 çeşme ve sebil, 1 hükümet konağı 1 daire-i askeriye, 1 askerî depo, 1 belediye dairesi, 1 Güherçile Fabrikası (baruthane), 1 gureba hastanesi vardı. Kayseri merkezi bu tarihte 49.498 adet nüfusa sahip olup bunun 31.252'si İslam, 14.052'si Ermeni, 2.419'u Rum, 921'i Protestan ve 813'ü katolik cemaatlerine aitti. Azınlıklar tamamen Türkçe konuşuyorlardı. Yine aynı salnamede merkeze bağlı köylerin ve iki kaza, nahiye ve bunların köylerinin nüfus dağılımı da verilmiştir.

Sultan'ın değer verip bir kısmını imar ettiği salnamedeki makam ve ziyaretgâhlar bölümündeki Kayseri'deki yatırımlar şöyle sıralanmıştır: Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizi, İmam Seyyid Ali Zeynel Abidin, Bayrami Şeyhlerinden İbrahim Tennûrî ve bunun evladından Şeyh Lütfullah, Şeyh Ali, Şeyh Abdüssamed, Şeyh Abdullah ve Şeyh Abdurrahim, evliyadan Necmeddin İmad, Malatyalı Sultan, Firuz Sultan, Ebu İshak Alemdari, Mevlevî evliyadan Hacı Bulam bin Velîyüddin, Şeyh İbrahim Taceddin Karamani, Ekber Yemeni, Susmekâni (Musa Kâni), Mermer Sultan, Kürde Cemal, Ömer Gazi-i Helvavi, Muhanîmed Nurguş (Nurbahş?), Boynuzlu Aşık Dede, Şeyh Şami hulefasından Şeyh Seyfullah ve Şeyh Şami evladından Şeyh Lütfullah, Karamanî Dede, Devlet-i Danişmendiye umerasından Muhammed Melik Gâzi, Emir Sultan, Tatarhaniye, Dâvûd-i Kayserî, Şeyh Şerefeddin, Hasan Şehid, Kutbeddin Sincani, Şeyh Vahdeddin (Evhadüddin) Kirmani, Ahmet Tiran Gâzi, Topal Baddal, Şehid Şah Süleyman Sivasi, Cincime Baba, Taş Kılıç Baba, Güllük Şemseddin Bin Alameddin, Musa Gâzi, Seyd Yar Gâzi, Bezirci Hacı Sinan Bey, Kadı Bedreddin Mahmud, Mülteka şârihi Su İçmez Efendi; müellifinden Halil Gerimiri Hafidi, Müftü Şehid Hacı Halil Efendi, Şeyh Süleyman Mevlevî hazretleri, ulema-yı mütebahhirin ve müellifinden Kadı Mir Haşiyesi müellifi Nisan, Hazine haşiyesi müellifi Ali Ferdi, Manzummey-i aliyeye muellifi Kadı Hacı Kamil, fazıl-ı şehir Akşehri Osman, Büyük Hüseyin, Hacı Vahdi-i Salih, Sarı Abdullah, efazıl-ı mütebahhirinden Sadık, Kasım, Hacı Torun Efendiler, Gözü Büyük Zade İbrahim, Muhdes Mustafa, Köse Hacı

Ali Zade Hacı Ali, Müderriszade Alim, İlhani Zade Alim, Küçük Hacı Hafız, Damat Halil, Hacı Ömer, Ali ve Bekir Efendiler.

Yine aynı salnamenin “Ticaret ve Ziraat ve Sanayi-i Milliyesi” bölümünde H. 1295/M.1878 tarihinden beri müteaddit şose yolların inşa edilmesi ile nakliye ve ihracatın kolaylaştığı H. 1288/M. 1871 tarihinde vuku bulan büyük yangından sonra çarşıların (Kapalı Çarşı) tamamen taştan ve düz şekilde inşa edildiğinden bahsedilmektedir. Kayseri’nin bu yıllardaki yetiştirdiği ve yaptığı mamulat kitre (keven zıkmı), cehri, yapağı, sahtiyan (sarısı meşhur olup çeşitli renklerdeki deri), meşin, halı (yün ve ipek), kilim, cicim, ceviz ağacı kerestesi, acı çekirdek ve çok miktarda güherçile (barut maddesi, İstanbul’daki Tophane-i amire için) olarak gösterilmiştir. “İmarat ve Terakkiyat-ı Medeniye” bölümünde ise H. 1293/M.1876 tarihinde Çifteönü Çeşmesi ile Camisi, 1295’te Seyyid Burhâneddin Mezarlığının çevre duvarı, 1296’da Hunat Camii vakfından Çifte Hamam (Herhâlde tamiri, çünkü hamam külliyeyle dâhil olup Selçuklu Dönemi’ne aittir), 1300’de Nuriye (Kurşunlu Camii yanında olup şimdi yıkılmış.) ve Kocabeğ (Hatuniye) Medreseleri ile çeşmesi (tamir), 1303’te Zeynel Abidin hazretlerinin türbesi ve Cami-i Kebir’in tamirâtı, Kazgancılar (Kazancılar) Çeşmesi ve bir gaz deposu,- 1305’te Kara Fakih Medresesi ve Gureba Hastanesi yapılıp Şifaiye ve Gıyasiye Medreseleri (tamir), Delikli taş ve Bölük (Gülük?) Mahalle çeşmeleri ihya ve icra edilmiştir. Yine bu sene Talas karyesine serasker merhum Ali Sahih Paşa tarafından yeni bir cami, bir su mahzeni ve bir hamam inşa edilmiş, Harman Camii’ne bir minare yapılmıştır. 1306 tarihinde Lala Paşa, Hasum Bey ve Çakaloz Çeşmeleri, 1307’de Şeyh Camii ve Makbul Çeşmeleri tamir ve yenilenmiştir. 1308 tarihinde mükemmel bir askerlik dairesi ile cephanelik deposu inşa edilmiş, Kurşunlu Camii tamir, Müftü Hacı Kasım, Gümüş Oğlu ve Sinanönü Çeşmeleri yenilemiştir. 1309’da padişah tarafından ihsan buyurulan otuz bin kuruşla Seyyid Burhâneddin Muhakkik i Tirmizi hazretlerinin türbesi inşa edilmiş, ahalinin yardımı ile Sivas Kapısı civarına bir ibtidai mektebi (ilkokul) bina edilmiştir. 1310’da Ahî Evran ve Büyük Avgun sularının mezrası temizlenmiş ve tamir edilmiştir. 1311 tarihinde Mekteb- İdadi-i Milli (lise) tesis ve Ahmed Paşa Mekteb-i İbtidaisi adıyla bir ilkokul açılmış ve adliye dairesi ve belediyenin inşasına başlanmıştır. Bu dairelerin ikmalinden sonra 1311’de Hükümet Dairesi dâhilinde mükemmel bir süvari zabtiyesi koğuşu inşa olunmuş, Mülkiye Dairesinin (vilayet) damı kiremitle kaplanarak sağlama alınmış ve güzelleştirilmiştir. 1315 tarihinde Kara Gürcü Mahallesi cihetine Darülrifan namıyla bir mekteb-i ibtidai (ilkokul) tesis olunduğu gibi 1316’da daha fazla imarata devam edilmiştir.

Salnamenin “Maarif” bölümünde II. Abdülhamid zamanında tesis edilen Kayseri, Talas ve Develi Rüştîyelerinden sekizyüz kadar öğrenci mezun olmuş, bunlar resmî ve askerî hizmetlere tayin edildiği gibi bazıları da yüksek mekteplere kaydolmuştur. (Talas Rüştîyesi, kitabesine göre Sultan Aziz zamanında yapılmıştır.) Kayseri’de bu dönemde Müslüman ahaliye ait 62 sibyan mektebi olup bunların üçü erkek, biri kız diğerleri de karışık olarak öğrenim yapmaktadır. Ahmed Paşa’nın yaptırmış olduğu Rüştîye 1311 tarihinde İdadi-i Milli’ye (lise) tahvil edilmiş, bunun 1318 tarihinde 85 talebesi bulunmaktadır. Liseye çevrilen Ahmed Paşa Mektebi’nin yanına bir ibtidai (ilkokul) tesis edilmiş ve Paşa’nın ismi verilmiştir. Şehrin kenar mahallelerinde kirayla tutulan bir

yere bir ilkokul açıldığı gibi 1314 tarihinde de “Feyzül-Harnid İnas Mekteb-i İbtidaisi” namıyla bir kız okulu açılmıştır. Eski okullar yeni sisteme uydurulmuş, öğretmenler kursa tabii tutulmuştur. Bunun yanında tedrisatta bulunan 39 medresede 1500’ün üzerinde öğrenci okumakta ve her yıl buralardan 20-30 talebe mezun olmaktadır. Ayrıca Ermenilere ait üç erkek ve bir kız ilkokul ile Efkere köyünde yatılı ve gündüzlü bir liseleri (idadi) bulunmakta idi. Rumların da üç erkek bir kız ilkokulları, Zincidere köyünde bir yatılı ve gündüzlü liseleri vardı. Talas’ta ise Protestanlara ait bir yatılı ve gündüzlü okul ile Katoliklere ait bir ilkokul bulunmakta idi. Yine Talas’ta 1871 yılında açılan Amerikan Kız Koleji’nin yanına 1889 yılında Amerikan Erkek Koleji açılmıştır.

KAYSERİ'DE SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NE AİT MÜHİM YAPILAR

1-ZEYNEL ABİDİN TÜRBESİ

Sultan Abdülhamid’in Kayseri’de yapılmış olan binaların başında H. 1303/M. 1886 tarihli Zeynel Abidin Türbesi gelmektedir. Şehir merkezinde Cumhuriyet Meydanı’nın güney doğusunda özellikli yapısı ile dikkati çeken bina, türbelerin kapatılmasından bu yana önce spor salonu sonra kütüphane olarak kullanılırken 1994 yılı içerisinde tekrar asli şekline, yani türbeye çevrilmiştir. Halk arasında “İmam Sultan” olarak isimlendirilmiş olan Zeynel Abidin Seyyid olarak bilinmekte olup rivayetlere göre 1349 yılında doğmuş ve 1414 yılında vefat etmiştir. Kayseri’de Rufai tarikatının önde gelenlerindendir.¹ Bu zatın türbesi, tekkesi ve camisi için Boyacıoğlu Üstad Abdi isimli şahıs H. 951/M. 1544 tarihinde vakıflar yaparak bir vakfiye tanzim ettirmiştir.² Bu ilk türbe zamanla harap olmuş, Sultan II. Abdülhamid zamanında yeniden yaptırılmıştır. Külliye’nin tekkesi, cami ve çeşmesi ise tamamen yok olmuş yerine İl Halk Kütüphanesi yaptırılmış, kütüphane de 1996 yılında yıkılarak yeri park hâline gelmiştir. 1886 yılında türbe yeni yapılırken çekilip, Yıldız Sarayı’ndaki Ankara fotoğraf albümüne giren çevrenin resimlerinde kule minareli mescit ve yanındaki Selçuklu Ok Burcu’nun şimdi olmayan üst katı görülmektedir.

Türbe kare planlı olup Kayseri’de o dönem ve nadiren ondan önceki dönemlerde de görülen, dıştan taş kaplamalı büyük kubbe ile altında yüksek pencereli kubbe kasnağı, bunun altında da yan duvarlar üzerindeki dört kemer ve geniş pencereli duvarlardan meydana gelmiştir. Kubbe, kiremit şeklinde işlenmiş sal taşlarının birbiri üzerine bindirilmesi sureti ile kaplanmıştır. Cümle kapısı kuzeydedir. Bina tamamen kesme taşla inşa edilmiştir. Kubbe içinde ve pencere kenarlarında kalem işi orijinal süslemeleri kısmen bozularak zamanımıza gelebilmiştir. 1994 yılında ortaya yeni bir mermer sanduka yaptırılmıştır.

¹ Sadi Bayram Anadolu’da ilk Rufailer ve Hz. Zeynel Abidin Ali Er-Rufai Soyu Hakkında Yeni Hipotezler, *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri- 1996, s. 27-34.

² Mehmet Çayırdağ, Kayseri’de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarında Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, s. 557, 558.

Eski veteriner müdürlerinden Kayserili Abdulkadir Zamantılı'nın gönderdiği bir mektupta 23 Rebiülahir 1303, 17 Kanun-ı Sani, Efrenci 1886 tarihli Tercüman-ı Hakikat ve Tarik gazetelerinde türbenin yapımı için gönderilen 200 lira ile avize ve puşide hakkında malumat bulunduğunu, kapı üzerindeki 1303 tarihli kitabenin de zamanın Kayseri Naibi Edirneli Fevzi tarafından yazılmış olduğunu-yine aynı gazete kayıtlarına dayanarak bildirmiştir. Puşide ve avizenin o zamanki Kayseri Müftüsü Mirat-ı Mecelle yazan (Abdulkadir Bey'in dedesi) Mesud Efendi tarafından getirildiğini belirtmiştir. Türbe spor salonu yapılıncaya avizesi Cami-i Kebir'e nakledilmiş idi. 1996 yılında çok fazla harap olmuş ve camları kaybolmuş avize, camiye yeni avizeler yaptırılması üzerine türbeye yeniden tarafımızdan nakledilmiştir. Türbe içindeki yine padişah tarafından hediye edildiği anlaşılan büyük ebat hereke halısı, 1950 yılında önce, türbe kapatıldıktan sonra şehirde devrin siyasi ileri gelenlerinden birinin inşaatında örtü olarak kullanılırken zayı olduğu söylenmektedir. Aynı zamanda divan sahibi ve Kayseri'de bu dönem başka kitabe metinleri de yazmış bulunan bir şair olan Fevzi Efendi'nin kaleme aldığı 168x60 cm ebadında ve 6 satır hâlinde mermer kitabe metni şöyledir:

Tuğra ve Sene

(Özellikle kırılmış ve tahrib edilmiş)

*Hazre'ül-Gâzi Hamid Han-ı diyanet-perverin
Malikül-mülk mülkünü mamur buyursun ta kıyam
Ömrünü ikbalini hem şevket ü iclalini
An be an müzdad ü mevfur ide hayy-ı layenam
Çün üstüne hep türbe-i sadetle ma'betleri
Kıldı imaret-ü tezyinatla dar'üs-selfam
İşte bak bu türbe-i pür zeyn-i Zeynel Abidin
Emr-i Ferman-ı şerifi ile buldu hoş hitam
Ola dareynde muini hem şefî ol şehin
Cedd-i paki hazret-i dost-ı hüda hayr'ül-enam
Hameden dü katre düştü Fevzi tarih yazmaya
Kabr-i Zeynel Abidin Cennet gibi ala makam*

Yan tarafında “Maşallah sene 1303 ba 7 Receb Hurrirehu Mehmed el- Hilmi bin Zilelizade”

Son satır ebced hesabı ile tarihi vermektedir. Ancak toplamda sonuç, kitabede rakamla yazılı olan 1303 tarihi değil 1305 tarihi çıkmaktadır. 1303 rumi-mali olarak yazılmış olmalıdır ki bunun karşılığı olan 1305 hicri tarihi son satırlarda kullanılmış olsun.

Türbenin yedi penceresi üzerinde 27x41 cm ebadındaki mermer levhalara da

Hiz. Peygambere hitaben şu kaside yazılmıştır:

*Şehinşah-ı risalet bais-i sername-i hilafet
Nebî-yi nur ü huddet millet-cay-ı cünle mahlukat*

Hususa bund (a) zair oldu Zeynel Abidin nuru

Emamirü'l-müslimin hem kutbü'l-a'zam fabr-i mevcudat

*Huda-yı azam ü hallak olmuşken sana aşık
Seza olmaz mı ehl-i beytin olsa nur-ı muhsusat*

*Bihar-ı rahmetinden katre olmuşdur şefa'at-saz
Kul oldu babına her demde her bir ferd-ü makdurat*

*Melekler felekler can verir bir kere tak bile
Gubar hak-i payın sürme her çeşim meşhudat*

*Resul-i muhebbet ve rahmetellil alemin ül-hak.
İmam ül-enbiya ve seyyidü's sadat-ı mevcudat*

*Bu baba yüz sürüb kıl iltica nur-ı tazarru'la
Olur cümle masi sende elbet mahv u vahumat*

Zayhelabidin Türbesi'nin etrafı birçok meşhurun da medfun bulunduğu geniş mezarlık idi. Ayrıca türbenin bitişiğinde bir medresenin (Yenikapı Medresesi) de bulunduğu vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır. Kayseri Vakıflar Defteri'nin 71. sırasında "Araba Pazarı civarında Zeynel Abidin hazretlerinin türbe-i şerifesi ittisalinde Sadr-ı esbak Erkileti Hacı Mehmed Paşa akrabasından Erkilet ağası Hacı Ömer Ağa Medresesi vakfı" kaydı bulunduğu gibi bir başka kayıta (No. 77) "Hacı Mehmed Kara Ağanın İmam Sultan Medresesi civarında inşa ettirdiği yedi odalı bir der-shaneli Medrese" ibaresi bulunmaktadır.

TALAS KIÇIKÖY CAMİİ

Sultan II. Abdülhamid Devri seraskerlerinden Talaslı Ali Saib Paşa memleketi olan beldenin Kiçiköy Mahallesine eski cami yerine bir cami üç mahsenli çeşme, Han Mahallesine mahsenli bir hamam ve annesi Esmâ Hanım için mezarlıkta bir türbe yaptırmıştır. Tek kubbeli küçük bir mescit olan binaya son onarımlarla bir hayli ilaveler ve değişiklikler yapılmış, yıldırım düşen minaresi yine değiştirilerek tamamlanmıştır. 2016 yılındaki vakıfların son onarımında bu ilaveler kaldırılmıştır. Caminin kitabesi şöyledir:

*Nur-ı mibrab-ı zafer şah-ı hamidü's-şiyemin
Murtaza men Kâbe seraskeri Saib Paşa*

*Peyrev-i azm-i Huda-perver-i şahanesidir
Arz-ı asar-ı diyanetde bila reyb ü riya*

*İşte bu cami iken çeşm-i cihandan pinhan
Çok zamandan beri manende-i nur-ı ma'na*

Yeniden eyledi ihyasına sarf-ı himmet

Himmeti varola celbetdi o Hakan'a dua

Ta ola ziver-ı azan-ı cihan bang-i ezan

Bab-ı iclali ola kible-i hacet reva

Serfiru itdi bu tarihte cemaat Muhtar

Kıldı bu mescidi tesis Ali Saib Paşa 1304

Saib Paşa'nın çeşmelerinde ve annesinin türbesinde de kitabeler bulunmaktadır. Hamamı kitabesizdir ve bugün faaldir.

Ali Saib Paşa Harbiye Mektebini bitirdikten sonra askerî rütbelerini tamamlayıp ferikliğe (korgeneral) gelmiş sonra sırasıyla Darüşşura azası ve reisliği, Vidin Kumandanı, Zaptiye Nazırı, İşkodra Valisi, Tophane Nazırı, vezirlik rütbesi ile üçüncü ordu müşiri (mareşal) ve ilaveten Manastır Valisi, Serasker Kaymakamı ve Serasker olmuştur. 1309 muhareminin 15'inde (21 Ağustos 1891) aniden kalpten vefat etmiştir. Mezarı İstanbul'da Divan yolunda Sultan Mahmud Türbesi bahçesinde dir.

Ali Saib Paşanın Talas'ta (Sicilli Osmani isimli eserde eski yazı matbuu baskısında Paşa'nın vakıfları yanlış olarak Tarla Başı'nda gösterilmiştir.) yapmış olduğu vakıflara ait Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 586 nolu defterin 240 sahifesinde kayıtlı 14 sefer 1307 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Vakfiyesinde Padişah II. Abdülhamid için "Emirü'l mü'minin Halife-i Seyyidü'l mürselin Es-Sultan El-Gâzi Sultan Abdülhamid Han-ı Sani Efendimiz hazretlerinin füzun-ı ömr-i şevketlerine ve devam-ı afiyet ve selametine dua" şartını koymuştur. Paşa, vakfının mütevelliliğine oğlu Hasan Sadi Paşa ve ondan sonra gelecek evladını tayin etmişse de vakfı bir müddet mütevellisiz kalmış olduğundan bugün mazbut (devletin tasarruf ettiği) vakıflar arasına alınmıştır.

TALAS KİLİSESİ (YENİ CAMİİ)-1886

Talas'ta bulunan kiliseler içerisinde cami hâline getirildiği için bugün ayakta kalan Tablakaya Mahallesi Rum Kilisesi 1886 yılında yine Sultan Hamid zamanında yaptırılmış ve kitabesinde kendisinden bahsedilmiştir. Tek kubbeli ve tezyinatlı ve çok güzel taş işçiliği ile yapılmış olan binanın şimdi çalınmış Rum harfleri ile yazılmış Türkçe (Karamanlıca) kitabesinde şunlar yazılıdır.³

Panaya kapısı zirasaldr

Yapısı şehr-i mayıs birinde

Şevketli Sultan Hamid ve efra

Mitropolid İannis devrinde

Aopstılla 1886.

³ Doç. Dr. Harun Güngör, Karamanlıca Üç Kitabe, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Ekim 1989, S. 34, s. 30 31.

4-ASKERLİK DAİRESİ-1308-1309 (1890-1891)

Kayseri Vilayet Konağı arkasında askerî hastane yanında, garnizon komutanlığı olarak kullanılan iki katlı kesme taş yapı maalesef 1990 mayısında yeni yapılacak valilik konağına yer açmak üzere devrin valisi tarafından yıktırılmış ancak arsası bugün yapılmakta olan vilayet binası ortasında boş olarak kalmıştır. Dört mermer sütunlu ve kemerli bir revakı bulunan alt katta dikdörtgen, üst katta kemerli büyük pencereleri olan ahşap tezyinatlı bu zarif bina, Milli Mücadele yıllarında askere alma (ahz-ı asker) işleri yanında milli görevlere de salıne olmuştur. Buranın kumandanı (kalem müfettişi) Binbaşı Emrullah Bey, Kayseri'nin bu yıllarda Mustafa Kemal Paşa ile irtibatını sağlıyordu.⁴

Bu kadar yakın yıllarda gereksiz yere yıkılarak zayi ettiğimiz bu mühim binanın, yıkıldıktan sonra müzeye nakledilen büyük ebattaki mermer kitabesinde:

*Mükemmel oldu hakka bu makam-ı dil-küşa
Barek Allalı Asr-ı Han-ı Abdülhamid'de rü-numa
Hadim-i seyf-i şeriat hami-i din-i mübin
Haver-i burc-ı hilafet menba-ı cud-i ata
Bahır-ı lütfundan çıkan bir katre-i cüd-i kerem
Fırka-i ceşinde inşa eyledi vala bina
Çâr-ı yarım himmet-i kudsisi ilham eyledi
Takıma avizedir Necm-i Süreyya-yı sema
Sene 1308*

yazılıdır. Bugün ayakta kalabilmiş olan nizamiye kapısında ise “Daire-i Umur-ı Askeriye 1309” yazısı bulunmaktadır.

Yine bu devirde yapılan ve yakın dönemde yıkılıp yerine yeni adliye binası yapılan eski adliyenin Askerlik Dairesi'ne benzer (zaten iki bina birbirine yakın vaziyette idi) kitabesi Kayseri Müzesinde bulunmaktadır.

ŞİHLİ HAMİDİYE MEDRESESİ-1309 (1891-92)

Develi'nin Şihli beldesinde bulunan açık avlulu 25 hücreli ve revaklı klasik tarzdaki son devir bu Osmanlı Medresesi daha önce tarafınızdan tescili yapılmış, Yusuf Kılıç ve Yıldıray Özbek tarafından da neşredilmiş olduğu için biz burada binanın tarihi kayıtları ve mimarisi üzerinde durmayacağız.⁵ Sadece konumuz olması itibarı ile kitabesini vereceğiz. Metnini Feyzi Efendi'nin yazdığı 130x100 cm ebadında mermer kitabe:

⁴ Zübeyir Kars, *Milli Mücadele'de Kayseri*, Ankara 1993, s. 19, 24.

⁵ Yusuf Kılıç, Şihli Hamidiye Medresesi, *Din Öğretimi Dergisi*, Ankara 1985, S. 4, s. 66; Yıldıray Özbek, Şihli Hamidiye Medresesi, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1994 S. XXIV, s. 65-176.

*Fabrü'l-müluk hazret-i Abdülhamid Han
Ol saye-i buceste-i eltaf-ı kürdigar
Hazırladı ulum u finun-ı vesaitin
Her sınıf ahaliye o şeh-ı ma'delet-şiar
İkdamı sayesinde o şah-ı muazzamın
Darü'l-ulum şöhetini aldı her diyar
Ezcümle işbu medreseyi ehl-i ilim için
Bünyad-ı adlî dad'gibi kıldı payidar
Tarihi çıktı evc-i semavata Feyziya
Banisidir bu medresenin şah-ı kâmkar
Sene 1309*

yazılıdır.

Medresenin yapılmasına vesile olan Şihhılı Kılıç Ali Efendi aynı zamanda medresenin ilk müderrisi olmuştur. Medresenin bütün masrafı padişah tarafından karşılanmıştır.⁶ Bina 1986/87 yıllarında vakıflarca restore edilmiştir. Şihli'da medrese ile birlikte üç çeşme yapılmış, fakat bunlar daha sonra yıktırılmıştır. Kitabeleri Şihli Belediyesi'nde bulunmaktadır.

TAVLUSUN CAMİİ-1311 (1893/1894)

Kayseri'nin merkez Tavlusun (Arşiv belgelerinde Tavansun) köyünde tek kubbeli ve minareli küçük bir cami (Hamidiye Camii) bulunmaktadır. 1991 yılında vakıflarca kubbesi kurşun kaplanarak tamir edilmiştir. Caminin dış girişinde bulunan Tavlusunlu Ateşzade İzzet'in yazmış olduğu kitabesinde:

*Hacı Cafer Ağa olmuşdu bunda bani-i evvel
Olmuşmuş böyle hayratı seven evvel misafirde.*

*Binası mukteza-yı belde idi sakafı ahşab
Harabe müşrif olurdu libaza ikide birde.*

*Ahali istediler kim müşeyyed kılalar Bünyan
Veli bu matluba köylüde kudret yokdu hazırda*

*Huda yardım idenin fuzuuter eyleye ömrün
Okuna ta be-mahşer sahn-ı, menabirde.*

*O Şalî'in eyledi ihsanı. tevsien bunu tecdid
Düruda mahzar oldu nezd-i Rabb-i hayy ü kaderde*

⁶ Kılıç, agm., s. 68.

*Kılub mü'minin vecd-aver oldu secde iddikçe
Uyandı nur-ı iman kulub-ı etfal ü ekabirde*

*Didi tarihin AteşZade İzzet lafzen ü ma'nen
Şerefsaldı bu cami Tavlusun'a üçyüz on birde.
1311*

yazılıdır. Cami bakımlı ve faaldır. Buradaki “Şah”tan kasıt Sultan II. Abdülhamid'tir ve caminin yapımına maddeten yardım ettiği belirtilmiştir. Zaten eski kayıtlarda cami Hamidiye Camii olarak isimlendirilmiştir.

7- SEYYİD BURHÂNEDDİN TÜRBESİ- 1312 (1894)

Kayseri'de medfun meşhur zatların başında sayılan Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhâneddin hazretleri Özbekistan'ın Timiz şehrinde 1165 ve 1166 yılında doğmuş, Afganistan'ın Belh şehrinde bulunan Mevlânâ'nın babası Sultanülülema Bahaddin Veled'in dergâhına katılmış, onların Selçuklu Devleti'nin baş şehri olan Konya'ya göçüp burada Sultanülülema'nın vefat etmesi üzerine oğlu Mevlânâ Celâleddîn Muhammed'i yetiştirmek için Konya'ya gelmiştir. Mevlânâ'nın burada gerektiği şekilde yetiştigi kani olduktan sonra, daha önce gördüğü Kayseri'ye gelen Seyyid, burada dergâhını kurmuş şehirde bulunan başta Selçuklu Veziri Sahip Şemseddin Isfahani olmak üzere birçokları müridi olmuşlardır. 1244 yılındaki vefatına kadar burada bulunup faaliyetlerini sürdüren Seyyid, vefatıyla şimdiki türbesinin bulunduğu, kendi adı ile anılan mezarlığa defnedilmiştir.⁷ On dokuzuncu asra kadar mezarının üzerine herhangi bir türbe yapılmadığı anlaşılan Seyyid'e 1894 yılında Kayseri sancağının bağlı bulunduğu Ankara'nın Valisi Abidin Paşa'nın müracaatı, padişahın da iradesi ile bir türbe yaptırılmıştır. Türbenin yapımı için Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesinin H. 4 Rebiülahir 1312/M. 5 Ekim 1894 13 Teşrin'i evvel 310 tarihli ve 1701 sayılı teskiresi şöyledir:

Evkafı Humayun Nezareti'nin Şuray-ı Devlet'e havale buyurulan H. 11 Recep 1312/M. 24 Aralık 1894⁸ tarihli takriri dâhiliye dairesinde kıraat olundu; makesinde Mevlânâ-yı Rumi hazretlerinin Hocası olup Kayseri'de metfun bulunan Hoca Burhaneddin Tirmizî hazretlerinin kabri üzerine hazine-i evkaftan otuz bin kuruş sarfiyla bir türbe inşası zımında müteallik buyurulan irade-i seniye-i padişahı mucibince, türbe-i mezkûre kargir olarak bil-inşa mesarif-i vakıa yapılan keşf-i suni mucibince otuz bin beşyüz on dört buçuk guraşa balığ olduğu ve hazine-i hassa-i şahaneden irsal olunan avizenin ücret-i nakliye ve talikası olmak üzere üç yüz yirmi yedi buçuk kuruş verildiği gibi türbenin tefriş ve tezyini için de bin yedi yüz seksen kuruşun daha sarfına lüzum görüldüğü beyanıyla gerek keşfolandan fazla sarf edilen ve gerek sarfı mükteza olan min heyyet-ül-mecmu beş bin altıyüz yirmi iki kuruşun dahi hasılat-ı vakfiyeden tesviyesine mezuniyet itası Ankara

⁷ Mehmet Çayırdağ, *Seyyid Burhâneddin Hüseyin*, Kayseri 1989

⁸ Tarihte yanlışlık var. Bu tarihe dayalı Şuray-ı Devlet karan 4 Rebiülahir 312 olduğuna göre ya ay Safer olacak veya sene 311 olacak.

Vilayetinde iş'ar olunduğundan ve mesarifi inşaaya cennet mekân Sultan Mustafa hazretleri vakf-ı şerifinden sarf ve ita kılındığından bahisle lüzum-ı tesviyesi iş'ar olunan bervech-i muharrer beş bin altı yüz küsür kuruşunda vakf-ı şerif-i mezkûre masraf kaydolunmak ve mahalli hasılat vakfiyesinden ita kılınmak üzere 310 senesi evkaf bütçesi tertibinden sarfi istizan olunmuş ve mezkûr türbenin inşaaşı taht-ı irade-i seniyyede bulunmasına nazaran tervic-i iş'ar münasip görülmüş olmakla ber-mucib-i istizan icray-ı imarının nezaret-i müşarunileyhaya havalesi tezekkir ve merbut keşf-i sani defteri lef en takdim kılındı. Ol babda emr-ü ferman hazret-i min lehül-emrinizdir. 4 Rebiülahir sene 312 ve 22 temmuz, sene 310

AZALAR-İMZALAR VE MÜHÜRLER

Ayrıca bu konuda Sadrazamın Bab-ı Ali Daire-i Sadaret Âmedî Divan-ı Hümayundan çıkan 25 Rebiülahir sene 312/13 Teşrin-i evvel sene 310 tarihli ve 1157 sayılı arzı bulunmaktadır.

Güneyde hicri H. 749/M. 1348 yılında yapılmış bulunan tek tonozlu Emir Erdoğmuş Türbesi'ne bitişik olarak inşa edilmiş olan kubbeli, üç eyvanlı ve küçük giriş revakından ibaret olan türbenin, devrinin Kayseri mutasarrıfı Nazım Paşa tarafından yazılan kitabesinde:

*Farf-ı adab ile gir zairi mühlis ki budur
Merkad-i muterem-i hazret-i Burhaneddin
Çeşme-i irfanına kuhl istersen olmalısın
Cebhe-say-ı kadem-i hazret-i Burhaneddin*

yazılıdır.

Ayrıca alim Ali Emiri Efendi de türbenin yapılışı ile ilgili olarak aşağıdaki tarihi düşürmüştür.

*Oku tarihin edeble kerem-i padişahın
Çok latif oldu bina-yı türbe-i Burhaneddin*

Türbenin ve çevre mezarlığın bakımını bugün Kayseri Büyükşehir Belediyesince yapılmaktadır.

8-TALAS HAN CAMİİ-1316 (1898/99)

Talas ilçesinin Han Mahallesi'nde bulunan bu güzel camiyi Meşihat Müsteşarı Derviş Efendi, burada mevcut olan eski bir harap mescidin yerine yaptırmıştır. Mimarisinden, aşağıda geçecek Hunat Camii minare ve orta kubbesini yapan ustanın eseri olduğu anlaşılan tek kubbeli tek minareli, arazinin durumu sebebiyle iki katlı olan caminin kitabesi şöyledir:

*Emirü'l-mü'minin kutb-ı zaman Abdülhamid Hanın
Ki asr-ı devletidir gıpta- bahşay-ı kamu asar
Bu kutbun himmet-i kutsiyesidir fi sebil'llah
Hezaran ma'bed ü dergâh neşa ile i'mar*

*Mülükün eserine lazımdır elbet iktifa etmek
Saadetle buyurmuş çünkü anı Ahmed-i muhtar*

*Anınçün Hazreti Derviş Efendi eyledi nasiye
Rızay-ı hak için bumabedi çün revzatü'l-ebrar*

*Okundukça eti'ü ayeti mihrab-ü menabirde
Salat-ı hamseye durdukça smıf smıf zümre-i abhar*

*Huda banisine ecr-i cezili eylesin ihsan
Bi-hakk-ı server-i alem bicah-il ilahi'l-atbar*

*Nola dergâhına yazılsa Rafet bu güber tarih
Yapıldı ümmet-i beyzaya ziba camiü'l-envar
1316*

Camide kullanılmayan bir başka kitabeyi de Ahmed Remzi Dede yazmıştır.⁹ Geçmiş yıllarda vakıflarca onarımı yapılmış olan caminin bugün de onarıma ihtiyacı bulunmaktadır.

9-HUNAT CAMİİ MİNARE VE KUBBESİ-1317 (1900)

Kayseri'de Selçuklu Devri külliyelerden meşhur Hunat Hatun Külliyesi'nin camisinin Alâeddin Keykubad'ın zevcesi, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hunat Hatun (Huand) tarafından 1238 yılında yaptırılmış olduğu kitabelerinden anlaşılmaktadır. Klasik Selçuklu cami planında olan caminin orta kubbesinin bulunduğu mekân orijinalinde açık bırakılmışken ilk defa 1727 yılında vakfının mütevellisi tarafından kubbe ve kule minaresinin yapıldığı hakkında vakıf kayıtlarında bilgi bulunmaktadır.¹⁰ Ancak bugünkü kubbe bu tarihe ait değildir. Mimarisinden onun Zeynel Abidin Türbesi ve Talas Han Camii ile çağdaş ve hatta aynı ustaya ait olduğu görülmektedir. Anlaşılan Sultan II. Abdülhamid minare ile birlikte kubbeyi de yenilemiştir. 1727'de yapıldığı belirtilen minare caminin batı kapısı özetindeki altı ayaklı kule minare olmalıdır.

Sultan Hamid zamanında camiye ilave edilen kubbe, cami ortasındaki açıklığın köşelerine uygun bir şekilde oturtulmuş pandantifler üzerinde yüksek ve geniş bir pencerele kasnak ile, üzeri kiremit örtü tarzında yerleştirilmiş kesme taşlarla kaplı geniş bir yarım küreden ibarettir. Uzun, ince ve tek şerefeli minaresi ise batı portalinin sağına yerleştirilmiş olup cami içine bir kapı ile irtibatlandırılmıştır. Minare kitabesi şöyledir:

*Şebriyar-ı azam el-Gâzi
Sultan Hamid-i Sani
hazretlerinin müberratındandır
1317 fi 16 (Şevval)*

⁹ Hasibe Mazioğlu, *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*, Ankara 1.987, s. 232.

¹⁰ Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şebri*, Yay.: Kemal Göde. Ankara 1982, s. 88, N. 136.

Kayseri’de Hacıklıç Camii minaresinin de aynı stilde olması onun da Sultan Hamid’e ait bir eser olacağı kanaatini vermektedir.

10-KAYSERİ LİSESİ-1322 (1904)

Kayseri’de lise dengi okul olan o zamanki ismi ile idadi, “Derece-i Üla Mekteb i Mülkiye İdadisi” adıyla 1893 tarihinde Kapan Mahallesi’nde Seyfullah Efendi Konağı’nda açılmıştır. Lisenin ilk merhalesi olan ortaokul, yine o zamanki ismi ile Rüştüye ise Kayseri’de Kaptanı-Derya Kayserili Ahmet Paşa tarafından 1870 yılında yaptırılmış, bu bina bir ara lise hâline getirilmiştir.¹¹ Bugünkü Kayseri Lisesi binasının birinci katı H. 1322/M. 1904 yılında tamamlanmıştır. Bu tarih Ahmed Remzi Dede’nin şiirleri ile tespit edilmiştir.

*Dilküşa âli safa-bahş eylemekte her yeri
Görmedi mislin bu ala mektebin çeşm-i cihan*

*Oldu pek dikeş güher tarih her mısra ana
Hersühandan anlasın Remzi budur nakş-ı cihan (1322)*

*Kayseri şehri-gibi kenz-i ulum
Buldu bak şanına mektep*

*Etti etfali talebkar-ı fünün
Kesk-i ulviyete saik mektep*

*Tam tarihi yazıldı Remzi
Oldu emsaline faik mektep (1322)*

Herhâlde bu ikinci şiir lisenin giriş kapısı üzerinde mermer levhada yazılı iken kitabe Cumhuriyet Dönemi’nde buradan sökülüştür. Lisenin ikinci katı 1915-16 yılında tamamlanmış, ismi de “Sultani” olmuştur.

11-SAAAT KULESİ-1324 (1906)

Şehrin Cumhuriyet Meydanı’nda (eski Sarayönü) bir kule ve bir muvakkithaneden ibaret meydan saati II. Abdülhamid ve Mutasarrıf Haydar Bey zamanında yapılmıştır. Kulenin yapıldığına dair yine Mevlevî Şeyhi Ahmed Remzi Dede (Akyürek) aşağıdaki şiiri tarih düşürmek üzere yazmıştır:

*Gerekti Kayseri şehrinde bir ziba çalar saat
Minebbih olmağa evkat-ı balkı ruz u şeb hâlâ*

¹¹ *Kayseri Lisesi Yıllığı-1984-1985*, Hazırlayan Yusuf Özmerdivenli, s. 74.

*Cenab-ı Mir Haydar bende-i Şah-ı keremperver
Muvaffak oldu olsun kadr-ı çahı an-be-an bala*

*Mücevher saate benzetti Remzi yazdı tarihin
Yapıldı mevkiinde kasr-ı saat-bane peka'la (1324)*

Kayseri'de birçok tarihî yapının da tamir gördüğü bu devirde son olarak daha önce Aziziye (Pınarbaşı) kazasına tabi olarak Sivas vilayetine bağlı olan Sarımsaklı'nın isminin Bünyan-ı Hamid olarak değiştirilip kaza hâline getirilerek Kayseri'ye bağlanmış olduğunu zikrederim. Buna ait padişaha arz edilen sadaret tezkiresi şöyledir:

Atıftolu Efendim hazretleri

Sivas vilayeti dâhilinde kâin Aziziye kazasının cesametine nüfusunun kesretine mebni idaresinde müşkilat çekilmekte olduğundan kazay-ı mezkûre mülhak Zamantı, Sarioğlan ve Kuzugüdenli nahiyeleri birleştirilerek merkezi Sarımsaklı olmak üzere üçüncü sınıftan bir kaymakamlık teşkili ile müfredatı hakkında Şuray-ı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin Meclis-i Mahsus-ı Vükaladan müzeyyel mazbatasını mefuzuyla arz ve takdim kılınmayla münderecatı hususunda her ne vechile irade-i seniyye-i hazret-i hilafetpenahi-şeref müteallik buyurulur ise mantuk-ı alisi infaz olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılınıp efendim.

Fi 15 şaban sene 1312 (11 Şubat 1895)

29 K. sani sene 1310

Sadrazam ve Yaver-i Ekrem Cevad.

21 Şaban 1312, 4 Şubat 1310 tarihinde padişahça da uygun görülen bu teklif üzerine yine sadrazam H. 8 zilhicce 1312/M. 2 Haziran 1895, 20 Mayıs 1311 tarihinde padişaha tekrar bir tezkire arz ederek, Sarımsaklı olan kazanın isminin "Bünyan-ı Hamid"e çevrilmesini ve Eğin Kaymakamı Abdürreşid'in buraya kaymakam olarak tayinini talep ediyordu. Bu talepte H. 17 Zilhicce 1312/M. 11 Haziran 1895, 29 Mayıs 1311 tarihi ile kabul edilmiştir.

Bu dönemde yukarıda geçen salnamede yapıldığı belirtilen hastane okul gibi imar faaliyetleri dışında ayrıca önemli bir teşebbüs olarak Zamantı Suyu'nun Kayseri Ovası'na akıtılması işi projelendirilmiş ancak bu büyük projenin tatbikatına geçilmesi mümkün olmamıştır.

Zeynelâbedin Hazretleri Türbesi

*Zeynelâbedin Hazretleri Türbesi
kapısı ve kitabesi*

*Hunat Camii Minaresi ve
orta kubbesi*

*Vilayetçe yıktırılan tarihi
Askerlik Dairesi*

*Yıktırılan Askerlik dairesinin
batı giriş cephesi*

*Yıkılan Askerlik dairesinin
girişindeki kitabe*

Şıhlı Hamidiye Medresesi girişi

*Şıhlı Hamidiye Medresesi
içten ikinci kata çıkış*

Şıhlı Hamidiye Medresesi revaklar

Şıhlı Hamidiye Medresesi kitabesi

*Talas, Ali Saib Paşa Camii
ve Çeşmesi*

Tavlusun Hamidiye Camii

Kayseri Lisesi

*Talas Ali Saib Paşa
Camii Kitabesi*

*Talas Ali Saib Paşa
Hamamı*

Talas Han Camii

*Talas Han Camii
Kitabesi*

*TalasYeni Camii
(Eski Kilise)*

SON ERETNALI SULTANI II. MEHMED BEY'İN MEZAR TAŞI

Kayseri'de Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın inşa ettirmiş olduğu Sultan Hanı'nın içerisinde Selçuklu lahit tarzında mermer bir mezar taşı bulunmaktadır. 2007 yılında vakıflarca yarım kalmış restorasyonuna devam edilen Han'ı¹ son ziyaretim esnasında, odalardan çıkarılarak avluya konmuş olan mezar taşını inceleme imkânını buldum ve taşın son Eretnalı Sultanı II. Mehmed Bey'e ait olduğunu hayretle gördüm. 176x37x21 cm ebadında olan ve üst tarafı çok yıpranmış hâlde bulunan taşın üst iki sırasında ve bir yanında Besmele ve Kur'an-ı Kerim'den bir ayet (el-Bakara, 255. ayet) yazılmıştır:

بسم الله الرحمن الرحيم الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له ما
في السموات وما في الأرض من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما
خلفهم ولا يحيطون بشئ من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات والأرض ولا يؤده
حفظهما وهو العلي العظيم صدق الله العظيم

Tercümesi: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah, O'ndan başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yarattıklarını gözetip durandır. Göklerde ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaet edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. Hükümlerini gökleri ve yeri kaplamıştır. Onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür. Allah her zaman doğruyu söyler.

Taşın diğer alt yüzünde

هذا روضة المرحوم المغفور السعيد الشهيد المحتاج الى رحمة ربه العلي محمد بن محمد

Baş yüzlerden birinde üstte

السلطاني نور الله قبرهما

Altta diğer baş yüzde üstte

في غرة رمضان سنة اثني

Altta en son

تسعين وسبعمائة

¹ Klasik Selçuklu tarzında, kapalı ve açık mekânlı iki bölümlü, açık avlu ortasında köşk mescidli olarak inşa edilmiş olan Kayseri Sultan Hanı, Kayseri -Sivas yolunun 40. km'sinde olup Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından 1232-1236 yılları arasında yaptırılmıştır. (Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II. İstanbul 1973*, s. 155; Kurd Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray Des 12. Jahrhunderts*, Teil I, Berlin 1961 s. 88; Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, Çev. A. Akif Tütenk, Ankara 1954, s. 107-113.) Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Sultan Hanı köyünde bulunan bu çok önemli kültür varlığı, çevredeki insanlar tarafından taş ocağı olarak kullanılarak kısmen tahrip edilmiş; vakıflarca geçmiş yıllarda başlatılan restorasyon, mülkiyet meselesi yüzünden ve ilgisizlikten yarım kalmış iken, vakıflarda görev yaptığımız esnada binanın vakıf kayıtlarını bularak, diğer birçok eserle birlikte mülkiyet, maliye hazinesinden Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmek suretiyle eserin onarımının devamı sağlanmıştır.

yazılmıştır.

Tercümesi: Bu cennet bahçesi (kabir) merhum, günahları bağışlanmış, mutlu, şehit, Yüce Rabb'in rahmetine muhtaç, sultan ailesinden Mehmed'in oğlu Mehmed'indir. Allah her ikisinin de kabirlerini nurlandırsın. Yedi yüz doksan iki senesi Ramazan ayının başında (vefat etti.)

Hicri 792 senesi ramazan ayının başı, miladi 1390 yılı ağustos ayının 13'üne tekabül etmektedir. Taşın silinmiş yerleri kitabe metninin anlaşılmasına önemli bir tesirde bulunmamıştır.

Bu mezar taşını daha önce görüp inceleyen, Kayseri Müzesi'nin 1938 ve 1939 yıllarında müdürlüğünü yapan Naci Kum, Türk Tarih Kurumu'na yazma olarak teslim ettiği ve kurumda yazma eserlerin 564. numarasında kayıtlı "Kayseri Kitabeleri" isimli eserinin 153. sayfasında mezar taşını "Kayseri-Sivas şosesi üzerindeki Sultan Hanı Kervansarayı'nın önündeki mezarlık harabesinde bulup müzeye naklettiğini" ifade ediyorsa da taş hâlen han içerisinde muhafaza edilmektedir. Merhum araştırmacı mezar taşının tarihini 796 olarak okumuş "Es-Sultani" ibaresini de "Sultan Hanlı" olarak değerlendirmiş, böylece mezar taşının sahibinin Eretnalı Sultan ailesine ait olabileceğini düşünmemiştir. Yine onun tesbitinde bazı küçük okuma hataları olduğu gibi mezar taşında yazılı ayetten de bahis bulunmamaktadır.

Eretnalıların, bir yıldan az sultanlık mevkiinde kalabilen son sultanı II. Mehmed hakkında kaynaklarda şu bilgiler verilmiştir: Devrin kaynağı olan Bezm ü Rezm'e göre II. Mehmed'den önce sultan bulunan ve adı geçen kaynaktaki babası olarak belirtilen (Zaten bu kaynak Sultan'ın Mehmed ismini hiçbir zaman anmamıştır.) Sultan Alâeddin Ali, kendisine vezir olarak tayin etmiş olduğu meşhur Kayseri Kadısı Burhaneddin Ahmed'le birlikte 1380 yılında çıkmış oldukları son Amasya Seferi'nde ordu ile birlikte Kazabad (Kazova)'a geldiklerinde hastalanmış ve 782 yılının Cemaziye'l-Evvel (Ağustos 1380) ayında hayata gözlerini yummuştur.² Cenazesi önce Tokat'a taşınmış, sonra da mezar taşına göre Kayseri'deki, dedesi I. Alâeddin Eretna'nın yaptırmış olduğu Köşk Medrese diye anılan hankahta (tekke) bulunan, Eretnalıların aile mezarlığına (anıt kabirleri, kümbet) defnedilmiştir.³ Alâeddin Ali Bey'in ölümü üzerine devlette ortaya çıkabilecek muhtemel karışıklıklara karşı tedbir almak için başkent Sivas'a dönen vezir Kadı Burhaneddin burada küçük yaştaki veliahd şehzadeyi (Mehmed) saltanat tahtına oturtarak ölen sultan için gerekli dinî törenleri yerine getirdi.⁴ Ona naip olarak da eski Selçuklu haneda-

² Aziz b. Erdeşir-i Esterabadî, *Bezm ü Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s. 173, 174; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas - Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti ve Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Belleten*, C. XXXII, No: 126, Ankara 1968, s. 183; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara 1970, s. 42; Kemal Göde, *Eretnalılar (1327-1381)*, Ankara, 1994, s. 125.

³ Ali Bey'in mezar taşının Kayseri'de Köşk Medrese içinde bulunduğunu Kayseri miriivalığı da yapan XVI. yüzyılın meşhur Osmanlı yazarı Gelibolulu Mustafa Ali, "Füsülü'l-Hall il Akt" isimli eserinde ve Eretnalılar hakkında XVII. yüzyılda müstakil bir risale yazarı Kayseri müftüsü İnayetullah Efendi'nin belirttiği gibi, şimdi Kayseri Müzesinde bulunan mezar taşı, tarafımızdan da ilk defa neşredilmiştir, Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devrine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları", *İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (Prof. Dr. Şahabeddin Tekindağ Armağanı), S. 35, s. 512-514; ayrıca Kemal Göde, *Eretnalılar*, s. 161.

⁴ Bezm-ü Rezm'de Mehmet Bey'in ismi verilmez. Burada ve bundan sonraki kayıtlarda şehzade hep "Ali Bey'in oğlu" olarak geçecektir. Burada da "Ali Bey'in 7 yaşındaki oğlu" olarak yazılmıştır, Bezmü Rezm, s. 175.

nından, Şarki Karahisar Hâkimi Kılıçarslan'ın tayinini sağladı. Bir müddet sonra Kılıçarslan'la arası açılan Kadı Burhaneddin, onu ve yakınlarını ortadan kaldırarak küçük sultanın naipliğini kendi üzerine aldı. Naib ve vezir olarak esasen devletin bütün işlerini elinde tutan ve bu arada ortaya çıkan tehditlere karşı birçok muvaffakiyetler elde eden Kadı Burhaneddin nihayet 1381 yılı sonbaharında küçük sultanı bertaraf ederek Eretna ailesinin saltanatına son verip kendisini doğrudan sultan ilan ederek, adet üzere adına ülke şehirlerinde hutbe okutup sikke kestirdi ve durumu etrafındaki hükümdarlara bildirdi.⁵

Bir yıldan az saltanat süren son Eretnalı Sultanı II. Mehmed, veziri ve naibi Kadı Burhaneddin tarafından saltanattan uzaklaştırılmıştır. Babasının ve hanedanın hatırına Kadı Burhaneddin'in, onun hayatına dokunmadığı ve Sivas'ta göz altında tutmuş olduğu anlaşılmaktadır. Onun saltanattan uzaklaştırılmasından sonra hakkındaki ilk bilgi 1387 yılında Sivas'ta bir kısım eşrafin onu tekrar tahta oturtmak üzere, saltanatı ele geçirme teşebbüsüne dairdir. 1387 ilkbaharında Kadı Burhaneddin Sivas yakınında, meşhur Köseadağ yaylağında dinlenirken, başkent Sivas'ta Mehmed Bey'in etrafında toplanan muhalifleri, onu tekrar tahta çıkarmak için teşebbüse geçtikleri haberini aldı. Mehmed Bey'in etrafında, Kadı Burhaneddin'in yakını olup ihsanlarda bulunduğu benderlerinden Sarraf Bayezid, Ahi Mehmed, Ahi Nasreddin, Emir-i Hac ve bir Hristiyan din adamı bulunuyordu. Mehmed Bey Sultan olduğu takdirde bunlara birçok makam ve rütbe vaat etmişti. Kadı Burhaneddin, kendisine karşı olan bu hareketi pek ciddiye almayarak, bulunduğu yerden gönderdiği bir adamı ile isyanı bastırmış, elebaşları huzuruna getirtip sorgulayarak onları çeşitli cezalara çarptırmış, ancak yine hanedana hürmeten Mehmed'i öldürmeyip hayatını bağışlamıştır.⁶

Bezm ü Rezm'e göre bu hareket, Mehmed Bey'in Sultan'a karşı giriştiği ilk teşebbüs değildi. Nitekim bu hadiseler anlatıldıktan sonra kaynak "Ali Bey'in oğlu ikinci defadır Sultan'a ihanet edip hainlerle işbirliği yapıyordu." ifadesini kullanmıştır. (s. 306) Bu ifadeden anlaşıldığına göre kaynaktaki 243. sayfada "Ahi Nevruz'un Bir Grup Fesat Ehli İle Birleşerek Suikast Düzenlemesi ve Sultan'ın (Kadı Burhaneddin) Onların Niyetinden Haberdar Olması" başlığı altında anlatılan saltanatın ilk yılındaki suikast teşebbüsü, onun karıştığı ilk hareket olmalıdır. Plana göre devrin ileri gelenlerinden Ali Paşa, Ahi Nevruz ve Mahmud Fic, Kadı Burhaneddin'i öldürecekler; Ali Paşa'ya ölen Eretnalı sultanı Ali Bey'in hanımını nikahlayacaklar ve II. Mehmed Bey'i de sultan ilan edeceklerdi. Ancak Kadı Burhaneddin daha önce muhbirler vasıtasıyla bu plandan haberdar olduğu için teşebbüs başarıya ulaşamamıştır.

Kadı Burhaneddin'e karşı Mehmed Bey'in içinde bulunduğu üçüncü teşebbüs, ikincisinden bir yıl sonra yani H. 790/M. 1388 yılında meydana gelmiştir. İsyan eden Memlüklerin Malatya naibi Mintaş'ı himayesine alarak Malatya'yı ülkesine dâhil etme teşebbüsünde bulunan Kadı Burhaneddin'e karşı, Memlûklu Sultanı Berkuk, Haleb naibi Yelboğa kumandasında bir ordu sevk etmişti. Kadı'nın rakipleri bulunan Amasya Emiri Ahmed Bey, Erzincan Emiri Mutahharten

⁵ *Bezm ü Rezm*, s. 175-238; Uzunçarşılı, s. 198; Yücel, s. 59-60; Göde, s. 139. Bu arada bir yıldan az sultanlık mevkiinde bulunan II. Mehmed adına da sikke kestirilmesi gerekir ise de adı geçene ait herhangi bir sikkeye bu güne kadar tesadüf edilememiştir, Mehmet Çayırdağ, Eretnalı Beyliğinin Paraları, *Belleten*, CLXIV, S.240, s.435-452.

⁶ *Bezm ü Rezm*, s. 302-306; Uzunçarşılı, s. 200; Yücel, s. 85-87; Göde, s. 140.

ve Kayseri Hâkimi Ömeroğlu Cüneyd'de Memlükleri bu sefere teşvik etmişlerdi. Ordusu ile gelip Sivas'ı muhasara eden Yelboğa'ya karşı Kadı Burhaneddin şehri kahramanca savunmuş, ancak sık sık şehirdeki muhaliflerinin, düşman ordusu ile işbirliği edecek şekilde ihanetleri ile karşılaşmıştı. Muhasaranın uzaması ve başarısızlık sebebi ile geri dönme kararı alan Yelboğa'yı Ahmed Bey, Cüneyd ve Eretnaoğlu (II. Mehmed) savaşa devam etmesi için teşvik ediyorlardı.⁷ Neticede Yelboğa bu zorlu direniş karşısında Kadı Burhaneddin'le bir anlaşma yaparak muhasarayı terk edip ülkesine dönmek zorunda kalmıştır.

Mehmed Bey'in isminin geçtiği olaylar bunlardan ibarettir. Devrin Memlüklu kaynakları da onun hakkında şu bilgileri vermektedirler: İbn-iHacer, ed-Dürerül- Kamine fi A'yin-i Mi'eti -Samire ve İnba'ül-Gumr fi Ebna'i'l-Ömr isimli eserlerinde Mehmed Çelebi'nin (II. Mehmed) H. 792/M.1390 yılında (Yelboğa'nın Sivas'ı muhasarasından iki yıl sonra) Kadı Burhaneddin tarafından öldürüldüğünü yazar. İbn-i Haldun da aynı görüştedir.⁸ İbn-i Haldun bu konuda "Sivas'ta H. 780/M. 1378 yılından beri Eretnaoğlu soyundan bir çocuk hükümdar bulunuyordu. Babasının vasiyeti üzere şehrin kadısı vasi ve vekil oldu. Bu kadı o çocuğu H. 792/M. 1380 yılında öldürdü ve oranın hükümdarı oldu" demektedir. İbn-i Hacer ise, "Emir Muhammed'in oğlu Emir küçükken hükümdar olarak öldürülmüştü" demektedir. El-Makrizi, Kitabü's-Sülukli-Ma'rifet-i Düveli'l-Müluk adlı eserinde aynı şekilde Muhammed'in (Ali Bey'in babası) H. 780/M. 1378'e kadar hükümet ettiğini yazarak Ali Bey'i anmaz ve yerine Muhammed'in oğlunun tahta geçtiğini belirtip Sivas Kadısı Burhaneddin'in buna haksızlık edip hükümeti ele geçirdiğini yazar. El-Menhelü -Safi ve/ Müstevfî Ba'de'l-Vafi'de ise "Eretna'nın çocuklarından Muhammed H. 780/M. 1378'de öldü. Çocuklarından birisi yerine hükümdar oldu. Kılıç Arslan hükümet işlerini idare ediyordu. Bir süre sonra Sivas kadısı buna haksızlık ederek yerine geçip hükümdarın işlerini yükledi." diye yazmaktadır. Subhu'l-A'şafi sind'ati'l-İnşa ise "Eretna oğlu Muhammed H. 766/M. 1364 yılında orada bulununcaya kadar evlatları orayı istila etti. H. 780/M. 1378 civarında ölünceye kadar orada kaldı. Küçük bir çocuk bıraktı. Devletin beylerinden biri olan Kılıçarslan çocuğun naibi oldu ve onu korudu. Sonra Sivas hâkimi Kadı İbrahim (Burhaneddin) çocuğa hıyanet etti. H. 792/M. 1390 yılında çocuğu öldürdü ve Sivas'ı eline geçirdi." ifadelerini zikretmektedir.⁹

Görülüyor ki Bezm ü Rezm'in II. Mehmed Bey'den isim belirtmeden sürekli "Ali Beyin oğlu" olarak bahsetmesine rağmen devrin Memlüklu kaynakları, babasının adının Muhammed ve ölüm tarihinin de H. 792/M. 1390 olduğunu ittifakla belirtmektedirler. Bu da mezar taşındaki kayıtlara uygun düşmektedir.

Bütün bu bilgilerden sonra Eretnalıların son sultanı II. Mehmed hakkında şu tespitler ortaya çıkmaktadır. II. Mehmed, Ali Bey'in oğlu değil onun da babası olan Mehmed Bey'in (saltanatı 1352-1365) oğlu, yani Ali Bey'in kardeşidir. Devrin kaynağı Bezm ü Rezm, hayret edilecek şekilde, bu konuda yanlış bilgi vermektedir. Kadı Burhaneddin onu sultan yaptığı yıl hükümdarlıktan

⁷ *Bezm ü Rezm*, s. 325- 329; Uzunçarşılı, s. 202-209; Yücel, s. 100. Yaşar Yücel'in eserinde 1388 Miladi yılının karşılığı 790 olacakken 799 senesi olarak gösterilmiştir.

⁸ Uzunçarşılı, s. 187.

⁹ İsmail Hakkı (Uzunçarşılı)-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, Recep Toparlı, Sivas 1998, s.91.

arak kendisi saltanata geçmiş fakat onun da hayatına dokunmamıştır. Ancak Mehmed Bey, Kadı Burhaneddin'in devletteki muhalifleri tarafından sık sık istismar edilerek Kadı Burhaneddin'e karşı başlattıkları hareketlerde, meşruiyet kazanmak için tekrar saltanata geçirme teşebbüslerine alet edilmiş, son olarak 1388 yılındaki Sivas Muhasarası'nda, onlarla birlikte hareket edip düşmanla işbirliği yapmıştır. Anlaşıldığına göre bu hadiseden sonra da Kadı Burhaneddin onu derhâl öldürtmemiş ve Kayseri'deki Sultan Hanı'na hapsedmiş ve iki yıl sonra, yani 1390 senesinde orada vefat etmiş, naaşı hanın yanındaki mezarlığa defnedilmiştir. Bizi bu kanaata sevk eden husus, mezar taşında sultan olarak anılmamasına rağmen yine de “merhum, mağfur, said, şehid” gibi övgü sıfatlarının yazılmış olması ve sonunda da “Es-Sultani”, sultan ailesinden olduğunun ilave edilmiş bulunmasıdır. Kendisinden evvel sultan olan Ali Bey'in mezar taşında da, herhâlde Kadı Burhaneddin Dönemi'nde yazılmış olduğundan sultan unvanı bulunmamaktadır.¹⁰ Nihayet Mehmed Bey'in cenazesinin, Sultan Han'ına 40 km mesafedeki Kayseri merkezinde bulunan ve dedesi Alâeddin Eretna'nın 1349 yılında yaptırmış olduğu Köşk Medrese¹¹ içindeki aile türbesine (kümbet) nakline imkân bulunmadığı veya müsaade edilmediği anlaşılmaktadır.

¹⁰ Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devrine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları, s. 513.

¹¹ Köşk Medresesi ve kümbeti için bakınız Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Haz. Kemal Göde, Ankara, 1982 s. 132-140; Gabriel, s. 76-79; Mehmet Çayırdağ, “Kayseri Köşk Medresesi'nin Hankah (Buk'a) Olduğu Hakkında 1657 Yılında Alınan Mahkeme Kararları”, *VI Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, Bildiriler, Kayseri 2002, s. 259--281.

KONYA'DAKİ SELÇUKLU ANIT KABİRİ KÜMBETHANE'DE MEDFUN SELÇUKLU HANEDANI VE CESETLERİNİN KEMİK YAPILARI ¹

Oğuzlar'ın Kınık Boyu'ndan olan Anadolu Selçuklu sultanlarının ve hanedanının herhâlde erkek üyelerinin (şehzadelerin) büyük bir bölümünün medfun bulunduğu, Konya'daki Alâeddin Camii avlusunda bulunan iki kümbet-türbeden biri olup Kümbethane ismi ile meşhur olan Kılıç Arslan Kümbet Anıt Kabrini detaylı olarak incelemek bir tarihçi olarak fevkalade heyecan verici olmalıydı.

Bu düşüncelerimi paylaşan araştırmacı arkadaşım Halit Erkiletlioğlu ile birlikte türbeyi incelemeye başladık. Öncelikle çok bakımsız, bazı dönemlerde basit onarımlar görmüş ise de, tamamen pejmürde bir yapı ile karşı karşıya geldik. Binanın sıvaları dökülmüş kapı ve pencereleri orijinalleri yerine basit tahta ve saçlarla kapatılmış, güya onarım yapıyoruz diye üst kattaki çini lahitler rastgele yazılar birbirine karışmış durumda cahilce tamir edilmiş, alt kattaki mezar ve kemikler ise tavan ve yan duvarlardan akan toz toprak içinde kalmış bir vaziyette idi. Bu memleketi kılıçları ile bize kazandıran, vatanımızdaki en mukaddes makamlarından biri olan sultanların türbesini bu hâlde getiren ve bu hâlde tutan neslimize ve bilhassa resmî görevlilere ve çevresindeki halka en azından teessüfler ettik.

Sonradan yapılmış basit ve paslı bir küçük kapıyı, önüne biriken toprak ve çamurları zorlayarak açıp, asıl çalışmak ve görmek istediğimiz, sultanların cesetlerinin bulunduğu alt kata (cesetliğe) büyük bir heyecanla girdik. Burada hüsrانımız daha da arttı. Selçuklu sultanlarının cesetleri eski Türk adeti gereğince tahnit ediliyor, mumyalanıyor, buna uygun olarak iki katlı yaptırmış oldukları türbelerinin alt katında toprağa verilmeden açıkta kalacak şekilde yerleştiriliyor ve zaman zaman hayatta bulunan aileden hükümdarlar buraya inerek ecdadına ait cesetleri bizzat ziyaret ediyorlardı. Cesetlerin tahnit edilmesinin önemli bir sebebi de sultanların genellikle türbelerinin çok uzağında, savaşlarda veya başka bir sebeple vefat etmeleri idi. O devirlerde böyle uzak yerlerden cesetlerin günlerce süren yolculuklarını bozulmadan gerçekleştirmek, ancak bunların ecdattan gelen usullerle ilaçlanıp tahnit işlemine tabi tutulması ile mümkün oluyordu. Mesela Selçuklu sultanlarından I. Gıyaseddin Keyhüsrev Batı Anadolu'da Bizans'la yapılan bir savaşta şehit olmuş, I. Alâeddin Keykubad da Kayseri'deki sarayında zehirlenerek vefat etmiş, cesetleri tahnit edilerek buralardan Konya'ya taşınmıştır ki, bu hususlar aşağıda tekrar ele alınacaktır. Yine Anadolu Selçukluları ile birlikte Tokat-Sivas-Kayseri-Malatya civarını Bizans'tan fethedip burada bir devlet kuran Danişmendlilerin ikinci hükümdarı Melik Emir Gazi, Malatya'da vefat etmiş, cesedi tahnit edilerek buradan türbesinin bulunduğu Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesindeki Melik Gazi köyüne taşınmıştır. Onun ve yakınlarının cesetleri burada bulunan sanatkarane tuğla işçilikli türbenin alt katında muhafaza edilmektedir. Bu adet Selçuklulardan Osmanlılara

¹ Bu makale Halit Erkiletlioğlu ile birlikte hazırlanmıştır.

da geçmiş olup merkez Bursa ve İstanbul dışında vefat eden I. Murad, Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi sultanların cesetleri de tahnit edilerek Bursa ve İstanbul'daki türbelerine taşınmışlardır. I. Murat ve Kanuni'nin bu sebeple vefat ettiği yerde tahnit esnasında çıkarılan iç organlarının gömülü olduğu ikinci bir türbeleri de bulunmaktadır. Ancak Osmanlı türbelerinin cesetlikleri tamamen kapalı olup Selçuklular gibi bunları sonradan görmek mümkün değildir.

Türklerin cesetlere yaptığı bu işleme doğrudan mumyalama diyemiyoruz. Çünkü mumya, cesedin özel işlemlere tabi tutulup, ilaçlı sargılara sarıldığı eski Mısır'ın uygulamalarını hatırlatmaktadır. Onlar batıl inançlarla cesedin çürümemesi için bu işlemi yapıyorlar, Türkler ise zaruret sebebi ile bunu uyguluyorlardı. Türklerin sargısız, tamamen kimyevi maddelerle (mesela şap) cesedin çürümmesini önleme işlemine tahnit edilme diyoruz.

Türbeye girdiğimizde Selçuklu sultanlarının tahnit edilmiş cesetlerini sıra sıra kerevetler üzerinde dizilmiş olarak göreceğimizi zannediyorduk. Karşılaştığımız durum çok farklı ve hüzün verici idi. Cesetler tamamen mumya olmaktan çıkmış, dağınık ve ayrı ayrı kemikler hâline gelmişti. İşin acı tarafı bütün kemikler birbirine karıştırılmış, kafatasları ayrıca büyük bir çuvala doldurularak karşı duvara dayanmış, gövde, kol ve bacakların kemikleri de türbenin ortasında bulunan orijinal üstü açık mermer bir sanduka içine yığılmış, yani hangi kemiğin hangi cesede ait olduğunu anlamak imkânsız hâle getirilmişti. Türbenin bu alt katında basit sıva tamirinden ibaret onarıma ait döküntüler olduğu gibi bırakılmış, iyice kapanamayan basit kapının açık olan alt tarafından giren kedi ölüleriyle ortalık mezbeleğe dönmüştü. Bütün bunları acı içinde seyredererek ve büyük cetlerimize karşı oluşan bu rezalet ortamdan kendimizi de mesul hissederek o gün, önce burasının temizlenme işine girişip toparladığımız çuvalar dolusu toz toprağı ve diğer yabancı pislikleri dışarı atarak olabildiğince türbeyi temizledik. Çuvala doldurulmuş kemikleri de ortadaki açık lahit içine yerleştirdik ve bu şekilde belli ölçüde etrafta bir düzen sağladık.

Bugün sadece karışık kemikleri ile karşılaştığımız sultanların cesetlerinin 20. asrın başına kadar sağlam vaziyette ayrı ayrı varlıklarını koruduğunu², buraya inildiğinde cesetlerin bu şekilde tek tek görülebildiğini İbrahim Hakkı Konyalı ve Osman Turan gibi şimdi rahmetli olmuş büyük tarihçilerimiz eserlerinde duydukları gibi anlatmışlardır. Öyle ise ne olmuştaki yedi asır sağlam durumunu koruyan cesetler bu kadar kısa zamanda bozulup karışmışlardı? Söylenildiğine göre Konya'da askeri müfettişlik yapan bir komutana bazı cahil ve maksatlı şahıslar buradaki sultanların cesetlerinden bahsetmişler ve mumyaların parmaklarında kıymetli yüzüklerin olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine komutan cesetlere bakmak için onları dışarı çıkarmış ve söylenenlerin doğru olmadığını görmüştür. Ancak cesetlere epey müddet dışarıda kalmış, sonunda hayır sahiplerince türbeye tekrar indirilmiş ise de, zaten bozulmaya yüz tutmuş olan cesetler tamamen dağılıp kemik hâline gelmişlerdir. İncelediğimiz kemikler arasında sadece bir kaburga kemiğini birleştirecek şekilde kalmış bir deri parçası bulunmakta idi. Epey taraftar bulan bu ifadelerin doğru olmadığını kemikleri incelediğimizde anladık. Çünkü Kayseri'deki Melik Gazi Türbesi ve Amasya'daki

² Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer, Anadolu Kümbetleri 1, Selçuklu Dönemi, Ankara 1986, C. I, s. 178-183.

mumyalar gibi, o dönemde yapılan tahnit edilmiş cesetler bozulmadığından günümüze kadar gelmişlerdir. İncelediğimiz Selçuklu sultanlarının cesetlerine ait kemiklerininse çok öncelerden beri, herhâlde 200-300 yıldır bu hâlde olduğu çok küçük bir parça hariç hiç birinde mumyadan eser kalmadığını görmüş bulunuyoruz. Zaten nakledilen ceset çıkarma işini birebir gören bir şahit bulunmamaktadır. Ortada bir tane mermer lahit vardır, hepsi oraya doldurulmuştur. Konya'da güya bu işi yaptıran askerî şahıs için, evinden görüşü engelliyor diye ince minarenin bir kısmını yıktırdığı iftirası söylenmiştir. Hâlbuki 150 yıldan daha eski resimlerde minarenin bu şekilde yarım olduğu görülmektedir.

Türbenin üst katında sekiz sembolik sanduka bulunmaktadır. Bu bakımdan burada sekiz sultanın cesedinin bulunması gerektiği yapılan araştırmalarda belirtilmiştir. Hâlbuki incelediğimiz kemikler içinde büyük küçük yirmi beş adet kafatası bulunmaktadır. Bundan anlaşıyor ki, buraya sultanlarla birlikte hanedana ait bir kısım şehzadeler de defnedilmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi 19. asrın ortalarına doğru Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Mısır ordusu Konya'ya girdiğinde türbede hazine aramak üzere tahribatta bulunulmuş, bu arada üst kattaki lahitler de parçalanmış ve herhâlde aşağıdaki cesetler de karıştırılmıştır ve asıl tahribat o zaman olmuştur. Lahitler sonradan güya onarılırken de çok acemice işçilik uygulanmış ve yazılar birbirine karıştırılmıştır. Bu sebeple üzerleri rahat okunamadığından ve bazıları da herhâlde düz ve yazısız olduğundan hangi lahitin hangi sultana ait olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Türbenin her tarafına yapılması gerektiği gibi bunların acilen ehil el er elinde restorasyonunun yapılması gerekmektedir. Böylece bazı yeni tarihî bilgiler de edinilmiş olacaktır. Bu görev tabii öncelikle Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. Türbede muhakkak ki hanedanın erkeklerinin cesetleri bulunmaktadır. Zira açık kapıdan her zaman ziyaret yapılmakta ve yeni cesetler ilave edilmekte idi. Kadınlara ait türbe kümbetlerde, genellikle alt katın kapıları olmayıp, duvar devam etmektedir. Buna örnek olarak Kayseri'deki Hunat Hatun (Alâeddin Keykubad'ın zevcesi, Gıyaseddin Keyhüsrev'in Annesi), Şah Cihan Hatun (Döner Kümbet), Suli Paşa Hatun (Köşk Medrese, Alâeddin Eretna'nın hanımı) kümbet-türbelerini verebiliriz. Alt katı açık olan hanım türbelerinde ise ceset herhâlde burada toprağa verilmiştir, yine Kayseri'de Gevher Nesibe Hatun ve Adile Hatun (Çifte Kümbet) türbeleri gibi. Öyle ise Selçuklu hanedanına ait hanımların cesetleri nereye defnedilmiştir. Bu konuda aklımıza Kümbethane'nin yanında, yine Alâeddin Camii avlusunda bulunan ve bugün kime ait olduğu bilinmeyen inşası yarım kalmış kümbet gelmektedir. Bir ihtimal hanımlar buraya gömülmüşlerdir. (Son yıllarda yapılan doğru bir restorasyonla lahitler aslı gibi onarılmış, cesetlik kısmı ve kemikler de düzenli şekilde tanzim edilmişlerdir.)

KÜMBETHANE'NİN MİMARİSİ

Türbede medfun sultanlara geçmeden önce kümbetin kısaca mimarisi hakkında bilgi vermek uygun olacaktır. Türbenin mimarisini, hazırladığı üç ciltlik hacimli eserinde yeniden ele alan Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer'e göre Kılıç Arslan Kümbet'i ismi ile anılan bu kümbet Anadolu'daki

klasik Selçuklu tarzında olan benzerlerinin en büyüğüdür. Sekizgen gövdenin kenarlarının boyları yaklaşık 3.50 m'dir. Kuzeydoğu giriş cephesinde bulunan üst kat kapıya sağlı sollu çift merdivenle çıkılır. Bu kapı sonradan pencere şekline sokularak kapatılmıştır. Kümbetin doğuya açılan penceresi bugün kapı olarak kullanılmaktadır. Yüksek gövde şimdi bozulmuş iki yazı kuşağı ile neticelenerek yine sekizgen tuğla külahı geçilir. Aslında külahın tuğlaları camgöbeği renkli sırla kaplı iken bugün tamamen bozulmuştur. Gövde iç planı daireseldir. Kenarlarda yerden 6.50 m'ye kadar yükselen girintiler bulunmaktadır. Burada iki de üst pencere bulunmaktadır. Ortada ikisi önde, altısı arkada bir hizada sekiz çini lahit bulunmaktadır.

Bugünkü avlu zemininden 80 cm yüksekliğinde basit dairesel bir duvarla çevrili bulunan alt kata (cesetlik), üst kata çıkan merdivenlerin altındaki küçük kapıdan girilir. Burası ışıksız basit bir kubbe ile örtülmüştür. Kümbetin külahı altında kapı üzerinde başlamak üzere çini lacivert zemin üzerine beyaz harflerle Ayetelkursi dolaşır. Yazıların çoğu bozulmuştur. Bunun altında çiçek ve geometrik bezemeli zemin üzerine sülüs yazı ile yazılmış, tercüme olarak şu kitabe bulunmaktadır; “Bu türbenin, inşasını Emirülmüminin’in (Halifenin) yardımcısı: Rum ve Şam beldelerinin sultanı, meliklerin ve sultanların iftiharı, İslam ve Müslümanların delili, müşriklerin katili, Kılıç Arslan’ın oğlu Mesud’un oğlu Büyük Sultan İzzeddin Kılıç Arslan emretti. Allah kendisini aziz etsin.” “Türbeyi yaptıran Kılıç Arslan Anadolu Selçukluları’nın beşinci sultanı olup 1156-1192 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Kitabede türbenin yapılış tarihi bulunmamaktadır. Kümbet içindeki çini lahitlerden sağdan ikincisinde ise “Ey Tanrım, bu kabrin sahibi şehit ve ricacı, fetihler babası Mesud’un oğlu Kılıç Arslan”ı esirge.” yazıları okunabilinmiştir.³

KÜMBETTE MEDFUN SELÇUKLU SULTANLARI VE ŞEHZADELERİ

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan 1071 yılında Bizans İmparatoru Romenos Diogenes'i Malazgirt'te mağlup etmiş ve onunla Anadolu'nun kendisine teslimi ve savaş tazminatı ödemesi şartlarıyla bir antlaşma da yapmıştır. Ancak Bizanslıların bu anlaşmayı kabul etmeyerek imparatoru da değiştirmeleri üzerine Alp Arslan ve sonra yerine geçen oğlu Melikşah, Malazgirt Savaşı kazanılmamış gibi Anadolu'yu bölge bölge fethetmek üzere komutanlarını ve hanedandan Süleyman Şah'ı vazifelendirmişlerdi. Bu komutanlar gösterilen bölgeleri fethedip buralarda Artuklular, Mengücekliler, Saltuklular gibi adları ile anılan birer devlet kurmuşlardı. Süleyman Şah da bütün Güney ve Batı Anadolu'yu kısa sürede fethetmiş, Türkler Üsküdar'dan ve Kadıköy'den İstanbul'u seyretmişlerdi. Süleyman Şah İstanbul'da almak üzere batıda fetihlere devam etmek için 1075 yılında devletine ilk başkent olarak Anadolu'nun batı ucundaki İznik şehrini seçmiştir. Bu durumda Selçuklularla Bizans arasındaki sınır İstanbul Boğazı olmuş, bunu Bizanslı tarihçiler de teyit etmişlerdir. Süleyman Şah daha sonra fetihlerine Doğu Anadolu'da devam etmiş, bu arada Ermeniler'in elinde bulunan Antakya'yı fethetmiştir. Yanlış bir kararla buradan hareketle Halep-Musul istikametine doğru Büyük Selçuklular tabi bölgelere girince Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından üzerine gönderilen ordu ile Halep yakınında 1086

³ Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, MEB, İstanbul 1973, s. 127.

yılında yaptığı muharebede mağlup ve şehit olmuş, cesedi tarihi kayıtlara göre Halep'e, ananelere göre de bu çevrede Fırat üzerinde bir ada olan Caber Kalesi'ne gömülmüştür.⁴

Süleyman Şah'ın ölümü üzerine Melikşah, onun oğullarını İran'a yanına aldırdı ve kendisi ölünceye kadar Anadolu'ya bunlardan herhangi birisinin gelip babası yerine sultan olmasına müsaade etmedi. Ancak Süleyman Şah'ın İznik merkezli devleti, yerine vekaleten bıraktığı emiri Ebulkasım'ın idaresinde devam etti. Melikşah arka arkaya gönderdiği Porsuk ve Bozan kumandasındaki orduları ile Ebulkasım'ı öldürüp Anadolu Selçuklu Devleti'ni kendisine bağlamak istemiş, Ebulkasım öldürüldü ise de yerine geçen Ebulgazi devleti devam ettirmiştir. Nihayet 1092 yılında Melikşah vefat edince Süleyman Şah'ın oğulları Kılıç Arslan ve Davut (Kulan Arslan) İznik'e gelmiş ve büyük kardeş I. Kılıç Arslan saltanatı devralmıştır. Türklerin bu şekilde Boğaz'a kadar bütün Anadolu'yu ele geçirmeleri Avrupa'da büyük heyecan ve korku yarattı. Bunun üzerine Bizans'ın kışkırtmaları ve papanın çabası ile Anadolu'yu Türklerden kurtarmak veya en azından daha fazla ilerlemelerini önlemek, Kudüs'e kadar gidip Hristiyanlarca mukaddes olan mekânları Müslümanların elinden almak üzere tarihte görülmemiş şekilde Haçlı Seferleri dediğimiz, Avrupa Hristiyanlarının doğuya meşhur istila hareketleri başladı. İlk sefer o zamanki dünya nüfusuna göre olağanüstü bir rakam olan altı yüz bin zırhlı haçlı ordusunun, Avrupalı krallar ve kontların kumandasında harekete geçmesi ile gerçekleşti. Bu ordu 1097'de başkent İznik'i I. Kılıç Arslan'ın elinden aldı. Eskişehir'de onlarla yapılan büyük muharebe de kaybedildi. Bu mücadelelerde Kılıç Arslan'ın yanında Orta Anadolu'da Danişmendli Devleti'nin kurucusu Danişmend Gazi ve Kayseri Emiri Hasan Bey de bulunuyordu. Haçlılarla Ereğli ve Kayseri çevresinde yapılan savaşlar da bir netice vermemiş ve Anadolu'nun sahilleri onların eline geçmişti. Kılıç Arslan bunun üzerine Konya'yı devletine merkez yaptı. Haçlılar Melikşah'ın ölümü ile Büyük Selçuklu Devleti'nin içine düştüğü karışıklıktan istifade ederek Urfa ve Antakya'da devletçikler (kontluklar) kurup Kudüs'ü ele geçirerek burada bulunan yetmiş bin Müslüman'ı kılıçtan geçirdiler. Haçlıların tekrar üç yüz bin kişilik bir kuvvetle Anadolu'ya girmeleri üzerine ise Kılıç Arslan ve Danişmend Gazi onları Amasya ve Ereğli'de büyük mağlubiyetlere uğratmışlar, hemen tamamına yakını kılıçtan geçirip kontlarını esir almışlardır.

Kılıç Arslan bundan sonra babası Süleyman Şah gibi doğuya doğru harekete geçip Danişmendliler'den Malatya'yı aldı ve Haçlılar elindeki Urfa'yı muhasara etti. Ardından çevredeki Büyük Selçuklular'a tabi şehirleri ve bölgeleri ele geçirince Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın Emir Çavlı komutasında gönderdiği ordu karşısında 1107 yılında babası gibi mağlubiyete uğrayıp Habur Suyu'nu atı ile geçerken burada boğuldu. Cesedi Silvan'da defnedildi.⁵ Böylece Haçlı tehlikesi ortada iken Türkler birbirine düşmüş ve bir büyük kahraman bu şekilde en hassas zamanda kaybedilmiştir. O, üstün Haçlı sürülerine karşı Anadolu'yu ebedi bir Türk İslam vatani olarak savunmuştur.

I. Kılıç Arslan'ın Şahinşah, Mesud, Arap ve Tuğrul Arslan adında dört oğlu vardı. Babaları şehit olunca bunlar da Büyük Selçuklular tarafından göz altına alınıp Anadolu Selçuklu tahtı

⁴ Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst 1971, s. 4582.

⁵ Turan, s. 109.

bir müddet boş kaldı. Devleti her ne kadar emirlerden Kapodakya (Kayseri) hâkimi Hasan Bey korumaya ve bu arada Haçlı ve Bizans'la mücadeleye çalıştı ise de, Bizanslılar bu bağısızlıktan istifade ile sahiller dâhil Anadolu'nun birçok bölgelerini ele geçirdiler. 1110 yılında Kılıç Arslan'ın büyük oğlu Şahinşah Konya'da üçüncü Anadolu Selçuklu Sultanı olarak tahta çıktı. 1116 yılına kadar süren saltanatı Bizans'la mücadele ile geçti. Bu tarihte kardeşi Mesud, kayın pederi Danişmendli hükümdarı Emir Gazi'nin desteği ile ağabeyi Şahinşah'ı ortadan kaldırarak başkent Konya'yı ele geçirip Anadolu Selçukluları'nın dördüncü hükümdarı oldu. Diğer iki kardeş de Bizans'a ve doğudaki devletlere sığındılar.

39 yıl gibi uzun bir süre saltanatı bulunan Sultan I. Mesud, batıda Bizanslılar'a doğuda Türk beyliklerine karşı fetihlerde bulunmuş, bu arada 1.400.000 kişilik ikinci Haçlı Seferi'ni 1147'de Eskişehir'de karşılayıp onları kılıçtan geçirerek büyük bir zafer kazanmıştır. Konya'da yaptırdığı cami, saray ve surlarla burasını başkent olarak imar ettirmiştir. Onun yaptığı Konya Ulu Cami sonradan I. Alaeddin Keykubad'ın yeniden imarı neticesi Alaeddin Camii adını almıştır. 1155 de Konya'da vefat eden Mesud bu cami avlusuna yaptırmış olması lazım gelen türbeye defnolunmuştur.⁶ O hayatta iken, babası I. Kılıç Arslan'ın Silvan'daki türbesinde bulunan cesedini buraya nakletmeye teşebbüs etmiş fakat nakil gerçekleşmemiştir. Yine Konya'da yayın kirişi ile boğdurttuğu kardeşi ve kendisinden evvelki sultan Şahinşah'ın cesedinin de buraya defnedilmiş olması lazımdır. Bu türbe I. Mesud'un oğlu II. Kılıç Arslan zamanında yenilenerek Kümbethane ismini alıp Selçuklu sultanlarının anıt kabri olmuştur ki yukarıda bu hususta malumat verilmiştir. I. Mesud, ölümüne yakın, eski Türk adeti gereğince Kılıç Arslan, Şahinşah ve Devlet isimindeki üç oğlunu ve damatları olan Danişmendli ve Artuklu melikleri arasında görev taksimi yapmış, ancak yine hayatta iken büyük oğlu II. Kılıç Arslan'ı yerine Sultan olarak ilan etmiş ve kendisi de emirleri ile birlikte bir merasimle ona biat etmiştir. Kılıç Arslan babasının bu merasimden kısa süre sonra ölümü üzerine sultan olunca ilk işi ortanca kardeşi Devlet'i ortadan kaldırmak olmuştur. Devlet'in de cesedi büyük bir ihtimalle Kümbethane'dedir. Ankara ve civarının meliki olan diğer kardeş Şahinşah Danişmendliler ve Bizanslılar'la işbirliği yaparak uzun süre Kılıç Arslan'la mücadele etmiş, neticede Bizans'a iltica ederek orada kaybolmuştur.

Kılıç Arslan Danişmendli Devleti'nin kalıntılarını ortadan kaldırarak Orta ve Doğu Anadolu'da Türk birliğini sağlamıştır. 1176 yılında Bizans'la Batı Anadolu'da yaptığı Miryakefalon Muharebesi'ni büyük bir zaferle kazanarak Malazgirt'ten sonra Bizans'ın Anadolu'yu ele geçirmek ümidini tamamen söndürmüştür. Kılıç Arslan hayatının sonuna doğru babası gibi eski adet gereği memleketi 11 oğlu arasında taksim etmiş, en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i de veliaht (kendisinden sonra olacak sultan) tayin etmiştir. Ancak diğer çocuklar bu tayine itiraz ederek babaları daha hayatta iken ona ve birbirlerine karşı saltanat mücadelesine girmişlerdir. Büyük oğlu Sivas Meliki Melikşah Konya'ya gelerek saltanatı ele alıp babasını bir bakıma muhafaza altına almıştır. İşte tam bu sırada 1190 yılında III. Haçlı Seferi zuhur etti. Selahaddin Eyyubi'nin Haçlıların eline geçmiş bulunan Kudüs'ü kurtarması üzerine yola çıkan bu beş yüz bin kişilik ordu yollarda göçebe Türkmenler tarafından hayli hırpalandıktan sonra Akşehir'de Melikşah'ın kumandasındaki

⁶ Turan, s. 94, 195.

Selçuklu ordusu ile karşılaştılar. Melikşah yanında bulunan kardeşleri Ankara Melik'i Mesud ve Uluborlu Melik'i Gıyaseddin Keyhüsrev'le birlikte haçlılara bir hayli zayıat verdirdi ise de onların Konya başkentini ele geçirmelerine mani olamadılar. Haçlılar Konya'da bir hayli tahribat yapıp çok miktarda yağmada bulunarak ihtiyaçlarını karşıladılar. Buradan sahile doğru harekete geçip memleketten ayrıldılar. Haçlılar gittikten sonra da kardeşler arası mücadeleler devam etti. Babaları yaşlı sultan, bunlar arasında gidip gelmek zorunda kaldı. Nihayet veliaht tayin ettiği küçük oğlu Keyhüsrev'le, büyük oğlu Melikşah'ı Aksaray'da muhasara ederken 1192 yılında burada vefat etti. I. Gıyaseddin Keyhüsrev babasının vasiyetine uyarak Konya'da sultanlığını ilan edip tahta çıktı. Tabii babasının cesedini de Aksaray'dan taşıyıp, yeniden yaptırdığı Kümbethane'ye defnetti. Kılıç Arslan'ın kafatasının, Selçuklu sultanları arasında en yaşlısı olarak vefat etmiş olduğundan, kemik yapısı itibarıyla tabloda 6 numara ile gösterilen olduğu kanaatine varılmıştır. Türbenin üst katındaki çini lahitlerden de baştan ikinci ve kitabeli olanı ona aittir.

II. Kılıç Arslan'ın, saltanatı başında öldürülmüş olan kardeşi Devlet'ten başka, Bizans'a iltica eden diğer kardeşi Şehinşah'ın çocukları Konya'da hapis bulunuyordu.⁷ Eğer bunlar babalarının yanına, Bizans'a gönderilmedi ise, herhâlde bir müddet sonra ortadan kaldırılıp cesetleri Kümbethane'ye konmuştur.

I. Keyhüsrev'in Konya'da saltanatı sürerken büyük ağabey Melikşah 1196 yılında Kayseri Melik'i olan Nureddin Sultanşah'ı ortadan kaldırmış ancak kendisi de aynı yıl Aksaray'da vefat etmiştir. Her iki şehzadenin cesetlerinin nerede gömülü olduğu belli değildir. Melikşah'ın ölümü ile Keyhüsrev için büyük bir tehlikenin ortadan kalktığı düşünülürken bu defa aynı yıl büyük kardeşlerden Tokat Meliki II. Süleyman Şah ordusu ile gelip Konya'yı kardeşinden almış, Keyhüsrev de yapılan antlaşma gereği çocuklarını da alarak Bizans'a iltica etmiştir.

Süleyman Şah önce kardeşlerinin elinde bulunan bazı vilayetleri merkeze bağlayarak onların melikliklerine (valilik) son verdi. Bu cümleden olmak üzere Argunşah ve Berkıyrukşah'a ait Amasya ve Niksar bölgelerini merkeze bağladı. Elbistan Melik'i Tuğrulşah kendisine bağlı olarak yerinde kaldı.⁸ Niğde Melik'i Arslanşah ve Ereğli Melik'i Sancarşah'ın da aynı akıbete uğradığından şüphe yoktur. Malatya'yı fethetmesi üzerine burasının meliki kardeşi Kayserşah kayınpederi Eyyubi Sultanı Melik Adil'e sığındı. Ankara Melik'i olan Mesud'un üzerine yürüyüp iki oğlu ile birlikte bu kardeşini de ortadan kaldırdı. Herhâlde şehzadeler arasında son olarak teslim alınıp öldürülen Ankara Melik'i Mesud ve iki oğlunun cesedi Kümbethane'ye konmuş olmalıdır.

II. Süleymanşah ilk seferini Adana Ermenileri üzerine yapıp onları itaat altına aldı.⁹ Daha sonra Gürcüler üzerine sefere çıktı. Bu sefer esnasında Erzurum'da bulunan Saltuklu Türk Devletine son verip buranın idaresine Elbistan'dan sonra Malatya Melik'i olan kardeşi Tuğrul Şah'ı tayin etti. Gürcüler'le yaptığı muharebede başarısızlığa uğrayarak geri dönmek zorunda kaldı.

⁷ Turan, s. 203.

⁸ Turan, s. 247,248.

⁹ Turan, s. 250, 252, Not. 36.

Gürcüler üzerine ikinci bir teşebbüste bulundu ise de yolda 1204 yılında vefat etti ve cesedi Konya'ya getirilip Kümbethane'ye defnedildi.¹⁰

Genç yaşta ölen Süleymanşah'ın yerine çocuk yaşta olan oğlu III. Kılıç Arslan Konya'da tahta çıkarıldı. Ancak bir yıl dolmadan Bizans'ta mülteci olarak bulunan eski sultan I. Keyhüsrev taraftarı emirler tarafından davet edilerek, III. Kılıç Arslan tahttan indirilmiş yerine ikinci defa saltanata geçirilmiştir. Bu sırada, 1204 yılında meydana gelen IV. Haçlı Seferi, Müslümanlardan çok Bizans'a zarar vermiş, İstanbul onlar tarafından işgal ve yağma edilmiştir. III. Kılıç Arslan bir müddet sonra ortadan kaldırılmış ve muhakkak ki cesedi de Kümbethane'ye konulmuştur.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci saltanatı esnasında Ermeniler, Bizans ve Trabzon Rumları ile mücadeleye girerek Antalya ve Samsun çevresini fethedip ülkenin Akdeniz ve Karadeniz bağlantılarını açtı ve böylece uluslararası kervan ticaretini rahatlatmış. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Laskaris'le arası açıldı ve nihayet iki devletin ordusu 5 Haziran 1211 tarihinde Batı Anadolu'da Alaşehir'de karşılaştı. Savaş başlangıcında Selçuklu Ordusu galip geldi ise de, askerler sultanı yalnız bırakıp yağmaya dalınca durumu gözleyen mağlup Bizans İmparatoru yanında kalan kuvvetlerini yalnız sultana hücum ettirdi. Bizans askerleri kendileri ile kahramanca çarpışan sultanı, atının ayaklarını keserek yere düşürüp şehit ettiler. Savaş bundan sonra tersine döndü. Sultanın şahadetinin duyulması üzerine Selçuklu ordusu dağılıp mağlup oldu. Bir müddet sonra Bizans'la yapılan anlaşma neticesinde sultanın tahnit edilmiş cesedi, esir Selçuklu emirleri ile birlikte Konya'ya gönderildi. Konya'ya getirilen sultanın naaşı, bu sırada yeni sultan olan büyük oğlu I. Keykavus tarafından tertip edilen büyük bir merasimle babası ve dedesinin yanına (Kümbethane'ye) defnedildi. İzzeddin Keykavus ertesi gün babası ve ecdadının türbesini ziyaret edip ruhları için fakirlere, zaviye ve medreselere, irfan sahiplerine çok paralar dağıttı. Sultan türbeye muhafız tayin etti ki Selçuklu devrinde her cuma günü altın gerdanlıklılı ve kızıl atlaslı bir at bu ecdat türbesinde hizmette tutulurdu.¹¹

Kümbethane'deki kafatasları içerisinde, listede 1 numara ile gösterilen ve üzerinde kılıçla açılan bir delikle birlikte kemik üzerinde kılıç darbeleri izleri bulunan kafatasının I. Keyhüsrev'e ait olduğu kanaatine vardık. Çünkü yukarıda zikredildiği gibi o attan düşürülerek Bizans askerleri tarafından kılıç darbeleri ile şehit edilmiştir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bu ikinci saltanatı esnasında Kayseri'de vefat eden kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun'un vasiyeti üzerine bu şehirde H. 602/M. 1205 yılında meşhur Gıyasiye ve Şifaiye Tıp Medresesi ve Hastanesi'ni yaptırmıştır ki bu binalar planı itibariyle Anadolu'da modern anlamda tatbiki tıp kurumudur. Gevher Nesibe Hatun'un türbesi de buradadır.

Keyhüsrev'in vefatında Malatya Valisi Keykavus, Tokat Valisi Alâeddin Keykubad ve küçük yaşta Keyferidun isimli üç oğlu bulunmakta idi. Yerine emirlerin daveti üzerine büyük oğlu I. İzzeddin Keykavus geçti. Kardeşi Alâeddin Keykubad saltanata kendisi geçmek için ağabeyini

¹⁰ Turan, s. 262.

¹¹ Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Zamanda Türkiye*, İst. 1971 1900.

Kayseri'de muhasara etti ise de muvaffak olamadı, Ankara'da teslim oldu. Ağabeyi erkek çocuğu olmadığından onu öldürmeyerek saltanatı süresince Malatya yakınında bir kaleye hapsetti.

1211 yılında tahta çıkan Keykavus ilk iş olarak Karadeniz'de önemli bir liman ve ticaret yollarının tarihî iskelesi olan Sinop şehrini fethedip Türk vatanına dâhil etti ve uluslar arası ticaretin önünü açtı. Daha sonra Haçlıların geri aldığı Antalya'yı da büyük mücadeleler neticesi fethetti ve böylece Anadolu'nun Akdeniz ve Karadeniz çıkışlarını tekrar açtı. Son olarak Eyyubiler üzerine çıktığı Halep Seferi'nin başarısızlıkla neticelenmesine üzülererek 1220 yılında Malatya'da veremden vefat etti. Cesedi Sivas'a getirilerek burada yaptırdığı hastanesi içindeki türbesine defnedildi. Böylece Keykavus dedeleri I. Süleymanşah ve I. Kılıç Arslan gibi türbesi Konya dışında bulunan üçüncü Anadolu Selçuklu Sultanı olmuştur.

Sultan I. İzzeddin Keykavus'un çocuğu olmadığı için yerine Malatya civarında bir kalede hapis bulunan kardeşi I. Alâeddin Keykubad geçirilmiştir. Küçük kardeş Koyulhisar Melik'i Cemaleddin Keyferidun'un akibeti belli değildir. İhtimal o eceliyle ölerək veya sultan tarafından ortadan kaldırılarak cesedi Kümbethane'ye konmuştur.

Anadolu Selçukluları'nın en büyük sultanı olan I. Alâeddin Keykubad, 1220'de başlayan saltanatına Alanya'yı fethederek başlamış, Ermeniler, Haçlılar, Eyyubiler ve Artuklular üzerine muhtelif seferler yaparak onların devletine tabiyetini sağlamıştır. Orta Asya'da Cengiz Han'la ortaya çıkan Moğollar önünden çekilerek İran'a gelip, oradan Anadolu Selçuklu sınırlarına tecavüzde bulunan Türk Harzemşahlar Devleti hükümdarı Cemaleddin Mengüberti ile 1230 yılında Erzincan yakınında Yassıçemen'de yaptığı muharebede büyük bir zafer kazanmıştır. Moğollar'a karşı ülkede tedbirler almış, 1237 yılı mayısın otuz birinde 45-50 yaşlarında Kayseri'de yaptırmış olduğu sarayında (Keykubadiye), elçiler kabul edip orduyu yeni bir sefere hazırlarken Ramazan Bayramında zehirlenerek vefat etmiştir. Cesedi tahnit edilip (herhâlde iç organları Kayseri'de bırakılmış, nitekim Keykubadiye harabelerinde eskiden halkın Alâeddin Keykubad'ın mezarı dediği kalıntılar vardır.) Konya'ya, Kümbethane'ye, ecdadının yanında taşınmıştır.

Keykubad'ın bu ani ölümü ve yerine vasiyeti hilafına liyakatsiz olan büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkarılması devleti Moğollar karşısında güçsüz bırakmış ve ülke kısa sürede onların istilasına uğramıştır. O ölümü hâlinde yerine ortanca oğlu Kılıç Arslan'ı vâliht tayin etmişti.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Kayseri'de büyük bir cami yaptıran Mahperi Hunat Hatun'un oğludur. Tahta çıktığında 15-16 yaşlarında idi. Devlet işlerinde oldukça tecrübesizdi. Etrafına toplanan ve kendisini sultan yapan devlet adamları da kendisi gibi liyakatsizdi. Tahta çıktıktan bir müddet sonra anneleri ile birlikte Kılıç Arslan ve Rükneddin ismindeki iki küçük kardeşini ortadan kaldırmıştır. Bu şehzadelerin cesetleri de muhakkak ki Kümbethane'ye konmuştur. Annelerinin türbesi ise kuması Hunat Hatun'ununki gibi Kayseri'dedir ve Sivas yolunda Çifte Kümbet ismi ile anılmaktadır. Keyhüsrev'in saltanatının başında Türkmenlerce başlatılan Babai İsyanı devlete büyük gâileler açmış, 1243 yılında Sivas yakınında Köseadağ'da büyük Selçuklu ordusunun Moğollar'a karşı hezimete uğraması ile ülke doğrudan Kayseri'ye kadar istila edilip

yakılıp yıkılmış ve yapılan anlaşıma ile devlet Moğollar'a bağımlı hâle gelmiştir. Bir müddet sonra da Keyhüsrev Alanya'da vefat etmiş ve cesedi Konya'ya getirilerek Kümbethane'ye defnedilmiştir.

II. Keyhüsrev 1246 yılında genç yaşta (25 yaşında) öldüğünde üç küçük oğlu bulunmaktaydı. Emirler önce büyük şehzade II. İzzeddin Keykavus'u 8-9 yaşlarında sultan ilan ettiler. Ancak bir müddet sonra Moğollar (Güyük Kaan) ülkeyi ortanca kardeş IV. Kılıç Arslan'a vermek isteyince kardeşler ve taraftarları emirler arasında mücadele başlamış, neticede devrin itibarlı devlet adamı Celaleddin Karatay (Kayseri'de Karatay Kervansarayı'nı yaptıran) tarihte ilk defa olmak üzere üç kardeşi yani II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad'ı müştereken sultan ilan ederek bir müddet karışıklığı önlemiştir. Bu üçlü saltanat Karatay'ın vefatı ve küçük kardeş II. Alâeddin Keykubad'ın Moğollar'a elçi olarak gönderilirken yolda öldürülmesi üzerine son bulmuştur. Keykubad'ın cesedi Erzurum veya Erzincan'da defnedilmiştir. Kalan kardeşlerden Kılıç Arslan ağabeyine karşı mücadeleye girişmiş, ancak Kayseri'de Kızılırmak kenarında Yuvalı köyü yakınında Ahmet Hisarı'nda iki kardeş arasında yapılan savaşta mağlup ve ağabeyi II. Keykavus'a esir olmuştur. Böylece 1254 yılında II. Keykavus tek başına sultan olmuştur.

II. Keykavus Moğollar'ın ağır vergi taleplerine uymayınca Moğol ordusu Konya'ya girmiş, Keykavus kaçıp Bizans'a iltica etmiş, tahta da IV. Kılıç Arslan geçmiştir (1257). Ancak Moğolların ayrılması ile aynı yıl geri dönen Keykavus Konya'yı tekrar ele geçirmiş, Kılıç Arslan da Moğollar'ın yanına gitmiştir. Neticede Moğol Hakanı Mengü Kaan Selçuklu ülkesini ikiye bölüp Kızılırmak sınır olmak üzere doğu Kılıç Arslan'a batı da Keykavus'a verilmiştir. Buna rağmen Keykavus Moğollarla uyumlu olamamış, onlarla anlaşılan Kılıç Arslan 1262'de Konya'yı tekrar ele geçirerek tek başına Sultan olmuştur. Keykavus da Mısır Türk Memluk Sultanı Baybars'tan yardım istemiş, ancak bu gerçekleşmeyince Bizans'a iltica etmiş, orada önce iyi karşılanmış ve sonra Moğollar'ın baskısı ile hapsedilince, Altınordu hükümdarı Berke Han tarafından buradan alınıp çocukları ile birlikte Kırım'a yerleştirilmiş ve orada vefat etmiştir. 1262'de IV. Kılıç Arslan tek başına Sultan olmuş ama ülkede asıl yetkili Moğollar'ın adamı olan veziri Pervane Muînüddin Süleyman olmuştur. Sinop'u işgalden kurtarıp orada kendisi ve çocuklarına ait bir beylik kuran Pervane'ye karşı çıkan genç sultanı, veziri Moğollar'dan aldığı müsaade (yarlık) ile Aksaray'da boğdurarak hayatına son vermiştir. Öldüğünde 28-30 yaşlarında olan sultanın cesedi buradan Kümbethane'ye nakledilmiştir.¹² Kümbethane'de kesici bir darbe ile yüzünün bir bölümü kesilmiş olan kafatasının ona ait olması muhtemeldir.

IV. Kılıç Arslan'ın yerine sultan yapılan oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev henüz 4-5 yaşlarında idi ve tabii devletin bütün yetkileri Süleyman Pervane'de bulunuyordu. Bu arada Moğollar'ın baskı ve zulmünden bunalan halk ve idareciler onlara karşı çareler arıyorlardı. Nihayet 1276 senesinde Selçuklu emirleri Hatiroğulları Kayseri'de Moğollar'a karşı isyan edip Anadolu'yu onlardan kurtarmak için Memluk Sultanı Baybars'ı imdada çağırды. Baybars buna uygun cevap verdi ise de o yıl hazırlıkları tamamlayamadığı için gelemedi ve Moğollar da isyanı feci şekilde bastırdı. Ertesi yıl (1277) bu defa vezir Pervane Muînüddin Süleyman'ın da gizli daveti üzerine

¹² Turan, s. 530-531

Anadolu Seferi'ne çıkan Baybars, Elbistan'da büyük bir Moğol Selçuklu ordusuna karşı zafer kazanıp birçoğunu kılıçtan geçirdikten sonra Kayseri'ye kadar geldi ve burada Selçuklu tahtına çıktı. Ancak kendisini çağıran Pervane'nin korkudan çekilip yardımcı olmaması sebebi ile kısa sürede geri döndü. Moğollar bunun da intikamını günahsız Anadolu halkından çıkarıp Pervane'yi de idam ettiler.

Aynı yıl Moğol ve mevcut Selçuklu idaresine karşı harekete geçen Karamanoğulları Konya'yı ele geçirip Kırım'da vefat etmiş olan II. Keykavus'un oğlu olduğunu belirttikleri Siyavuş'u III. Keyhüsrev'in yerine Selçuklu tahtına çıkardılar. Ancak kısa sürede Moğol ve Selçuklu kuvvetleri isyanı bastırdı ve Türkçe'yi resmi dil ilan eden isyanın elebaşısı Karamanoğlu Mehmet Beyi ve Siyavuş'u (Selçuklular ona sahtekar diye Cimri adını vermişlerdir.) öldürdüler. Kümbethane'den alınan ve isyancıların eline geçmiş bulunan Alâeddin Keykubad'ın sancağı da kurtarıldı.¹³

II. Keykavus Kırım'da vefat ettiğinde geride Mesud, Kılıç Arslan, Keyumers, Siyavuş ve Feramürz adlı beş oğlu kalmıştır. Bizans'ta küçük yaşta kalan altıncı oğlu orada Hristiyan yapılmış ve Melik Kostantin ismini almıştır. Anadolu'ya geçip sultan olma teşebbüsünde bulunan Siyavuş'tan (Selçuklular onun hanedandan olduğunu kabul etmediklerinden cesedinin Kümbethane'ye konması söz konusu değildir.) sonra 1280 yılında Mesud İran'a, İlhanlı Hanı Abaka'ya giderek kendisini III. Keyhüsrev'in yerine sultan yapmasını istemiş, Abaka ve ölümü üzerine yerine geçen Ahmet Teküdar, eskiden olduğu gibi Selçuklu ülkesini ikiye bölerek doğuya Mesud'u, batıya da Keyhüsrev'i tayin etmişlerdir. Müslüman olan Ahmet Teküdar'ı öldürerek yerine geçen Argun Keyhüsrev'i Erzincan veya Erzurum'a getirtip burada hanedana uygulanan usulle yayın kirışı ile idam ettirmiş ve Anadolu Selçuklu Sultanlığına Mesud'u II. Mesud olarak 1284 yılında tayin etmiştir. III. Keyhüsrev öldürüldüğünde 28 yaşında idi.¹⁴

Onun cesedini Konya'ya götürülüp götürülmediği hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Kırım'da ölen II. Keykavus da cesedinin Konya'daki cecat türbesi Kümbethane'ye nakledilmesini vasiyet etmiştir. Her iki sultana ait öldükleri yerde herhangi bir türbe bulunmadığından ihtimal ki cesetleri sonradan Konya'ya nakledilmiştir.

II. Mesud, Moğolların tayini ile sultan olmuştur ama bu sultanlık bir gölgeden ibarettir. Anadolu'da bütün idari yetkiler artık Moğol vali ve idarecilerine aitti. 1285 yılında bu defa öldürülen III. Keyhüsrev'in iki çocuğunun Konya'da tahta çıkarılması teşebbüsü olmuş ancak bu çocuklar Argun Han'ın yanına gönderilerek orada öldürülmüş ve başları Anadolu'ya gönderilmiştir. Şehzadelerin başları herhâlde Kümbethane'ye konmuştur. III. Keyhüsrev'in diğer oğlu ve Selçukluların son sultanı V. Kılıç Arslan hakkında aşağıda malumat verilecektir.

II. Mesud'un diğer kardeşleri Kılıç Arslan, Keyumers ve Feramürz da Anadolu'ya geçip burada yeni oluşmakta olan Türkmen Beyliklerine dayanarak saltanat mücadelelerine giriştiler ise de muvaffak olamadılar. Mesud onların bazılarını acıyarak geçimleri için tahsisler yaptı ise de, bunlardan Kılıç Arslan ve Keyumers kendisine karşı çıktıkları için öldürüldüler. Feramürz

¹³ Turan, s. 549

¹⁴ Turan, s. 579-585

ise attan düşerek öldü. Bunların cesetlerinin nerede gömüldüğü, Kümbethane'ye nakledilip nakledilmediği belli değildir. Muhtemelen nakledilmiştir.

Sözde Sultan II. Mesud Anadolu'da kendi devletlerine isyan eden Moğol kumandanlarının elinde oradan oraya sürükleniyordu. Nihayet yeni İlhan Gazan Mahmut onu 1296 yılında sultanlıktan alıp sürgüne gönderdi. Selçuklu tahtı iki sene boş kaldı. Nihayet 1298 yılında Feramürz'ün oğlu III. Alâeddin Keykubad saltanata getirildi. Fakat bu ahlak yoksunu olan zat ve adamları aynı Moğollar gibi halka zulümler icra edip yanlış hareketlerde bulunduğundan 1301'de İran'a çağırılıp İsfahan'da ikamete mecbur edildi ve hayatı orada sona erdi. Cesedi orada bulunan büyük Selçuklu Sultanları Türbesi'ne defnedildi. Yerine 1302 yılında İran'da sürgünde bulunan II. Mesud tekrar sultanlığa tayin edildi ve Konya'ya gönderildi. Onun bu sözde saltanatı 1310 yılına kadar sürmüş, Kayseri'de öldüğü belirtilen bu sultanın cesedinin Amasya yakınındaki Simre kasabasına gömüldüğü gibi mübhem bilgiler verilmiştir. Yerine bir kayda göre III. Keyhüsrev'in oğlu V. Kılıç Arslan geçti deniliyorsa da artık hanedan iyice sükut etmiş ve nihayet 1318 yılında İlhanlılar'ın Anadolu valisi olup Anadolu'da ayrı bir devlet kurma teşebbüsünde bulunan Demirtaş tarafından hanedanın mevcut üyeleri tamamen ortadan kaldırılarak Anadolu Selçukluları'na son verilmiştir. Buna rağmen kurulan Anadolu Beyliklerine iltica eden bazı Selçuklu Hanedanı üyelerinin isimleri bu asrın sonuna kadar bazı siyasi hadiselerde zikredilmiştir.¹⁵ Hanedanın bu şekilde tamamen ortadan kaldırılma olayları esnasında veya daha sonraları ölenlerin cesetlerinin Kümbethane'ye konulup konulmadığı hakkında bilgilerimiz bulunmamaktadır. Konya bu tarihlerde önce Moğol valilerinin elinde kalmış, sonra da Karamanoğullarının başkenti olmuştur.

Aşağıdaki listede görüleceği üzere 25 adet büyük küçük kafatasının bulunduğu türbede, yukarıda da belirtildiği gibi tam olarak kimlerin cesetlerinin bulunduğu belli değildir. Ancak bazı sultan veya şehzadelerin kesin olarak cesetlerinin buraya defnedilmiş olduğu yukarıda zikredilen tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu arada şu fikir de ileri sürülebilir. Bizzat Konya'da vefat eden sultan veya şehzadeler tahnit edilmeden veya buna gerek duyulmadan türbe içinde toprağa gömülmüş olabilir. Konya dışında ölenler ise mecburen nakil gerekçesi ile tahnit edilmiş olup bunlar gömülmeden türbede açığa konmuş olmalıdır. Bu durumda açıkta tespit ettiğimiz kemiklere ilaveten gömülü bir hayli kemik daha var olmalıdır ve bu gömülü olması gerekenlerin bir kısmı da belki kadınlara aittir.

Tarihî kayıtlara göre Kümbethane'de cesedi bulunan veya bulunması icap eden hanedan üyeleri şunlardır:

Şahinşah

I. Gıyaseddin Mesud

I Mesud'un oğlu, Şahinşah'ın çocukları

II. İzzeddin Kılıç Arslan

¹⁵ Turan, s. 644-645

II. Rükneddin Süleyman Şah Ankara Meliki Mesud ve iki oğlu?

II. Kılıç Arslan'ın oğlu ve II. Süleymanşah'ın kardeşi

II. Kılıç Arslan'ın diğer oğulları?

III. İzzeddin Kılıç Arslan?

I. Gıyaseddin Keyhüsrev

Celâeddin Keyferidun (I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu)

I. Alâeddin Keykubad

I. Alâeddin Keykubad'ın oğulları Kılıç Arslan ve Rükneddin

II. Gıyaseddin Keyhüsrev

IV. Rükneddin Kılıç Arslan

II. İzzeddin Keykâvus

III. Gıyaseddin Keyhüsrev

II. Keykâvus oğulları Kılıç Arslan, Keyumers ve Feramürz

Son sultan V. Kılıç Arslan ve 1318 yılında öldürülen hânedan üyeleri

SELÇUKLU SULTANLARI'NIN İSKELETLERİ

Süleyman Şah'la başlayıp V. Kılıçarslan'la sona erdiği kabul edilen Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'da Alâeddin Tepesi'nde adına "Kümbet'üs Sultan" veya "Kümbethâne" denilen anıt mezarda yaptığımız bu çalışma ile şu soruların cevabını bulmayı amaçladık:

1. Kümbethane'nin lahit odasındaki lahit sayısı ile alt kattaki cesetlikte bulunan çok sayıda insana ait iskelet sayısı mutabakat sağlıyor mu ve gerçekte burada kaç sultan yatıyor?

2. Bu çok sayıdaki ceset neden gömülmeyip de toplu hâlde üst üste yığılmış?

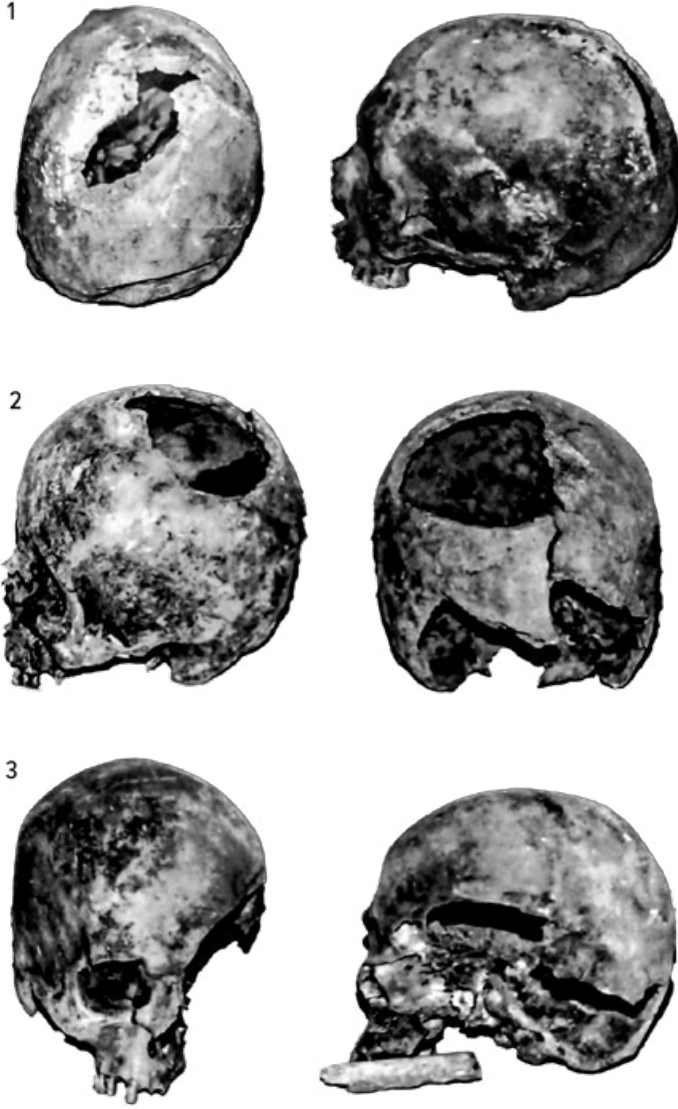
3. İskeletlerin cinsiyetleri ve yaşları nedir?

4. Buradaki kafataslarının klasik antropolojik ölçüleri nasıldır ve bu ölçüler klasik Turan ırkı tiplemesine uygunluk gösteriyor mu?

5. Kafatasları ve diğer kemikler üzerinde herhangi darp izleri var mı?

6. Kafatasları ve diğer kemikler üzerinde patolojik değişiklikler ve deformasyonlar var mı?

7. Mezar odasında iskeletlerden başka etnografik eşya var mı?

İşte, tarihe ve araştırmacılara ışık tutacağına inandığımız bu soruların cevabını aramak üzere çalışmalarımıza kümbetin üst katında bulunan lahit odasından başladık.

Burada üzerlerinde bazı ayetler ile sultanların lakap ve unvanlarını taşıyan nefis Selçuklu çinileri ile kaplı sekiz adet lahit bulunmakta idi. Ancak bu çinilerin herhâlde bir tamir sırasında olsa gerek orijinal sırasının bozulduğunu ve rastgele dizildiği için okunamaz duruma getirildiğini gördük.

4

Bu konudaki tarihî kayıtlar incelendiğinde ise bu lahitlerin I. İzzeddin Mesud, II. İzzeddin Kılıçarslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Rükneddin Süleymanşah, I. Alâeddin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve IV. Rükneddin Kılıçarslan isimli sultanlara ait olduğu anlaşılmaktadır.

Daha sonra kümbetin doğuya bakan dar basamaklarından indiğimiz ceset odasında yer döşemesi germe sal taşları ile kaplı idi ve duvarlar kara şekilsiz taşla örülmüş ve derzleri horasanla sıvanmıştı.

İlk iş olarak içeride kaç kişiye ait iskelet bulunduğunu anlamak üzere kafataslarını ve alt çene kemiklerini (mandibula) ayırt ettik ve yirmi iki adet kafatası ile yirmi beş adet alt çene kemiği tespit ettik. Aradaki bu üç fazla alt çene kemiğinin çok küçük yaşlarda ölmüş bulunan üç adet bebeğe ait olduğu anlaşıyordu. Bunların kafatasları ise henüz suturalar (kafatası kemiklerini birbirine bağlayan eklemler) yeterince oluşmadığı için dağılmıştı.

Mevcut iskeletlerin tamamının erkeklere ait olması muhakkaktı. Çünkü I. Mesud'tan itibaren hemen hemen hepsi açıkta yatmakta olan mumyalı cesetlerin yanına kadın cesetleri konulması inanç sistemimize uygun bir davranış olamazdı.

Numaralayıp incelediğimiz kafataslar üzerinde “Baş indeksi $(EE/GSi) \times 100$, düşey indeks $(BBr/GSi) \times 100$ ve genişlik indeksi $(BBr EE) \times 100$ formüllerine uygun olarak yaptığımız antropolojik ölçümlerde tamamının ortalama 87.2 değerle: Brachiocephale=Brakisefal” yani önden arkaya yuvarlak kafa, 88,9 değerle: “Hycicephale=Hisisefal” yani yüksek ve boylu, 101.6 değerle de “Sytenocephale=stenosefal” yani dar kafa özelliklerini taşıdıklarını tespit ettik. Ki bu rakamlar antropologların sınıflandırmasına göre beyaz ırkta yani Turan ırkı ile Avrupalıların bir kısmında görülmektedir. (80-90 ve yukarı: Brakisefal, 75-80 arası Mezosefal, 65-75 arası Dolikosefal)

Ayrıca beş adetinde kesici alet darbesi izlerini gördük. Bunlardan (1) numaralı kafatasının 40-45 yaşlarında olduğu, sol parietal kemiğin temporal kemiğe yakın yerinde (sol kulak üstü) 3.2 cm uzunluğunda yatay bir kesik ile occipitalenin ortalarında 6.6 cm genişliğinde ve 2.3 cm derinliğinde ikinci bir kesik olduğu görüldü. Ayrıca parietallerin ve occipitalenin kesiştiği yerde seden tepeye doğru vurularak açılmış 8x4.2 cm ebadında bir delik görüldü. (I. Keyhüsrev olması muhtemel) (2) numaralı kafatasında; Pan etaloccipital sınırında 8.2x9 cm ebadında bir delik iki arka occipitalede 12x10 ebadında kesici bir aletle açılmış bir delik görüldü. (3) numaralı 32-40

yaşlarında olduğu tahmin edilen kafatasında: sol üst yarım damak sol burun kemiği, frontal kemiğin bütün sol göz çukurunu içine alan bölümü ile şakak kemiğinin bir kısmını içine alan 10x8.5 cm bir delik ayrıca sol occipitale ve sol temporal kemiklerinde 6x5 cm çapında ikinci bir delik ile sol parietalde 4 cm uzunluğunda bir kesik bunun 4 cm üstünde 2.5 cm uzunluğunda ikinci bir kesik ve alın kemiğinde de 3 cm uzunluğunda bir kesik görüldü. Yaşının 40'tan küçük olduğu tahmin edilen (4) numaralı kafatasının sol temporal kemiğinin ortasında, arkusun 1 cm üstünde yarım ay şeklinde yukarıdan aşağıya doğru vurularak açılmış 6x2.4 ebadında bir delik tespit edildi. (15) numaralı 20-30 yaşlarında olduğu anlaşılan kafatasının da üst çenesi tamamen kesici bir aletle koparılmıştır.

Hanedana ait şahısların öldürülmeleri, adet gereği kanlarının akması için iple boğularak yapılması gerektiği hâlde bahis konusu kafataslarında ki kesici alet izlerine bir mana verilememiştir. Bunlar belki de işgalci Moğollar'ın uygulamaları ile gerçekleşmiş katliamın neticesidir.

Kafataslarından yaş tahminine gelince diş indifalarından ve suturaların kapanma zaman farklarını değerlendirerek; 4 adedinin 3 ve daha az yaşlarda olduğunu, 3 adedinin 4-5-6 yaşlarında olduğunu, 2 adedinin 15-16-17 yaşlarında olduğunu, 2 adedinin 25-30 yaşlarında olduğunu, 1 adedinin de 70 yaşının üzerinde olduğunu tespit ettik.

Mandibula (alt çene) kemiklerinin hiç birinde ortodontik çene ve diş anomalisine rastlanılmadı. 4 tanesinin bütün dişleri tamam olup 67 tanesinde ise muhtelif çürük dişler görüldü. Yalnız bir tanesinde bütün dişlerin döküldüğü ve diş kreterlerinin düzelmiş olduğu tespit edildi. (Bu en yaşlı kafatasının II. Kılıçarslan'a ait olması muhtemeldir.)

Kafatasları üzerinde ve diğer kemiklerde çeşitli hastalıklara bağlı belirgin bir deformasyona rastlanılmadı. Bütün kemik yığını içinde bir tek tors (göğüs) parçası dışında mumyalı doku izine de rastlanılmadı.

Mezar odasında kapağı olmayan işlenmiş ve yazısız bir taş lahitin dışında etnogatik başka bir eşyaya rastlanılmadı.

Sonuç olarak: Anadolu'yu bizlere vatan yapan bu büyük insanların hayatlarındaki çilelerinin ölümlerinden sonrada devam ettiği gerçeği Konya Alâeddin Tepesi Sultanlar Kümbeti'nden milletimizin ayıbı olarak bize acı acı haykırmaktadır.

KONYA KÜMBETHANE'DE BULUNAN ANADOLU SELÇUKLU SULTANLARININ İSKELETLERİ ÜZERİNDEKİ ÖLÇÜMLER

KAFATASI NU.	TAKRİBİ YAŞI	BAŞ İNDEKSİ (EE/GS) x100	DÜŞEY İNDEKS (BBr/GS) x100	GENİŞLİK İNDEKSİ (BBr/EE) x100	ÜST ÇENE DİŞ FORMÜLÜ	DİĞER BİLGİLER
1	40-45	80	81.7	102	7 çü	Sol parietalin temporale yakın yerinde (kulak üstü) 3.2 cm uzunluğunda yatay bir kesik. Occipitalde 6.6 cm derinliğinde bir kesik - parietallerin ve occipitalin birleştiği yerde enseden tepeye doğru vurularak açılmış 8 x 4.21 cm büyüklüğünde delik.
2	tespit edilemedi	82.5	94	114	6/6 çü	Parietal occipital hududunda 8.2 x 9 cm ebadında delik. Arka occipitalde 12 x 10 cm ebadında kesici aletle açılmış delik.
3	32-40	88	94	107	6 çü/ 6-7 çene kemikleri erimiş	Sol üst yarım damak, sol burun ucu kemiği, sol frontalın bütün göz çukurunu içinde alan bölümü, şakak kemiğinin bir kısmını içinde alan 10 x 8.5 cm ebadında bir delik. So occipital ve sol temporal kemiklerinde 6 x 5 cm ebadında bir delik. Sol parietalde 4 cm uzunluğunda bir kesik, bunun 4 cm üstünde 2.5 cm uzunluğunda kesik, alın kemiğinde 3 cm yatay kesik.
4	40'tan Küçük	81	84.8	104		Sol temporal ortasında orkusun 1 cm üstünde yarım ay şeklinde yukarıdan aşağıya doğru vurularak açılmış 6 x 2.4 ebadında bir delik.
5	40-50	92.5	92.5	100	dişleri tamam	
6	70'ten büyük	89.2	89.2	100	6 çe /6 çü	
7	40'tan Küçük	88.5	93.7	105.8	6 /6/78 çe	
8	40'tan büyük	81.4	84.3	104	dişleri tamam	
9	40 civarı	88.8	87.7	98.6	3/2345 M	
10	40 civarı	87.2	83.7	96	dişleri tamam	
11	40'tan büyük	81	88	108.6	32/13456 M	
12	40'tan büyük	93.7	93.7	100	6-5 çü	
13	20-30	85	86	101	4-6 çe	
14	tespit edilemedi	82.7	87.7	100	7-8 çü abrase	
15	20-30	87.7	87	99	dişleri tamam	Üst çene kafatasından ayrılmış.
16	16-18	96.9	90.9	93.7	7-6 çü	Akl dişleri intida etmemiş.
17	7	90.6	90.6	100	-	
18	4-5	91.3	89.5	97.9	-	
19	16-18	92.1	90.9	98.6	-	
20	4-5	88	88	100	-	
21	4-5	80.9	87.8	108.5	-	
22	4-5	ölçülemedi	ölçülemedi	ölçülemedi	-	Maksilla, frontal ve temporalın yarısı mevcuttur.

a) BÜTÜN KAFATASLARI:

Brakisefal: Önden arkaya kısa.

Hisisefal: Yüksek ve boylu.

Stenosefal: Dar kafa

özelliklerini taşımaktadır.

b) KAFATASLARI:

-22 adet sağlam kafatası

- 3 adet dağılmış çocuk kafatası kemikleri

-25 adet mandibula (alt çene) kemiği mevcuttur.

c) KAFATASLARINDAN:

4 adedi kesici alet darbesi

4 adedi 4 yaş ve altında

3 adedi 4 yaş ve üstünde (4, 5, 6)

2 adedi 15-16-17 yaşlarında

2 adedi 25-30 yaşlarında

1 adedi 70 yaşın üstünde

d) MANDİBÜLALARDAN:

- 1 adedi bütün dişler dökülmüş

- Hiçbir mandibula ve üst çenede ortodontik bozukluğa rastlanmadı.

MİLLÎ MÜCADELE’DE ATATÜRK YOLUNUN MORAL MERKEZİ: KAYSERİ

“Anadolu’nun kalbi heyecanına, bu seyahatimizin ilk merhalesinde Kayseri’de temas ettik.” diyor, Samsun-Ankara yolculuğunu sürdüren Mustafa Kemal Paşa... Milli mücadelenin bu kutsal yolculuğunda Samsun’dan Havza’ya gelen Mustafa Kemal Paşa, buradan bütün vilayetlere, bu arada Kayseri’ye de göndermiş bulunduğu “İzmir’in işgalini mitinglerle protesto edin.” telgrafi ile zaten Kayseri’de ilk defa milli mücadelenin ateşini yakmıştı. Bu telgrafi vilayette, İstanbul hükümeti yanlısı mutasarrıftan zorlukla öğrenen Kayseri’nin vatanperverleri, meydan mitingine müsaade edilmediği için, o zamanın şehrin en büyük salonu olan Aynalı Kahve’de bir gece toplantısı düzenlemişler, başta eski vali muavini Ahmet Hilmi (Kalaç) Bey olmak üzere yaptıkları heyecanlı konuşmalarla, memleketin içine düşmüş olduğu fena vaziyet sebebi ile yeise ve ümitsizliğe sebep bulunmadığını, böyle durumlara Türk Milleti’nin tarih boyunca çok düştüğünü, ama her defasında yüksek milli hasletleri ile bu badirelerden kurtulmayı başardıklarını, bu günde bu şekilde başa gelen felaketten yine milletin kurtulacağını, hareketin liderinin de belli olduğunu, onun Çanakkale kahramanı Mustafa Kemal Paşa olduğunu belirten konuşmalar yapılmış ve kahramanlık şiirleri okunmuştu. Bu sırada halk gerçekten yeis içinde idi. Osmanlı devletinin mağlubiyeti ile sürgünden dönen Ermeniler, Müstevlilerin desteği ile şehirde terör estiriyorlar, kendilerine yan gözle bakan herkesi İstanbul’da kurulmuş hain mahkeme Nemrut Mustafa Paşa Divanı’na şikayet ediyorlardı. İngilizler bu mahkemede büyük şehit Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey’i astırmışlar, Kayseri’nin çok sevdiği vatanperver valileri Muammer Bey idamdan zor kurtularak Malta’ya sürgün edilmişti.

21 Haziran 1919’da bu defa Amasya’dan gelen Amasya Tamimi üzerine Kayseri bu defa yerini kesin olarak tayin etmiş, Mustafa Kemal Paşa’nın cephesine katılarak, yaptığı toplantılarda tespit ettiği üç delegesini Sivas’a onun topladığı kongreye göndermiştir.

Kayseri’nin başlayan milli mücadeleye iki önemli katkısı olmuştur. Bunlar:

Adana’dan Kayseri’ye doğru ilerleyen Ermeni-Fransız işgal güçlerinin Develi Belediye Başkanı Kamberli Osman Bey başkanlığında Develi’li kahramanlarca geri püskürtülerek Orta Anadolu’nun büyük bir tehlikeden kurtarılması.

Sivas Kongresi’nden sonra 19 Aralık 1919 tarihinde Ankara’ya gitmek üzere Kayseri’ye gelen Mustafa Kemal Paşa’nın bir bakıma Sivas’ta kurduğu yeni devletin başkanı olarak ilk defa burada açık toplantılarla halkın önüne çıkması ve her tabakadan Kayserililerden gördüğü çok büyük teveccüh ve desteğin milli mücadele yolunda kendisine büyük bir moral vermesidir.

Bu iki konunun ayrı ayrı üzerinde duracağız.

Adana’yı işgal eden Fransızlar, burada bulunan ve çeşitli vaatlerle dünyanın her tarafından davet ettikleri Ermenilere Fransız üniforması giydirek Fransız askeri haline getirip, savunmasız

Türk kasaba ve köylerine saldırtmışlar, onlara buralarda vahşiyane hareketlerde bulundurtarak büyük bir mezalimin meydana gelmesine sebep olmuşlardır. Bu arada en kalabalık oldukları Haçın (Saimbeyli) da Ermeniler bin yıldır komşuları olan Müslüman Türkleri çok büyük işkencelerle tamamen ortadan kaldırmışlardır. Fransız askeri haline gelen Ermeniler işgal ve vahşetlerine devamla Develi yakınına kadar gelip ilçenin Bakırdağ (Rumlu) Bucağını ele geçirerek, Zamantı Irmağı'nı Türklere sınır haline getirmişlerdir. Hedefleri ikinci bir hamle ile Develi'yi alıp Kayseri'ye girmek idi. Bu şekilde Orta Anadolu'nun selameti bakımından çok büyük hassasiyet ve tehlike arz eden bu durum, Sivas Kongresi'ni yapan Mustafa Kemal Paşa'nın tabii ki dikkatini çekmiş, ona durumun vahametini ayrıca Sivas Kongresi'ndeki Kayseri delegelerinden Katipzade Nuh Naci Bey (Yazgan) aktarmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa arkadaşı Kılıç Ali Bey'i durumu yerinde görmek ve gerekli tedbirleri almak üzere Develi'ye göndermiştir.

Develi'ye gelen Ali Kılıç Bey'i Belediye Başkanı Kamberli Osman Bey karşılamış ve evinde misafir etmiştir. Kılıç Ali Bey, Osman Bey ve yine ilçenin Kaymakamı Uşaklı Osman Bey derhal bir toplantı tertip ederek ilçenin ileri gelenlerini toplamışlar, burada başta Kılıç Ali Bey olmak üzere Belediye Reisi ve Kaymakam, memleketin düşmüş olduğu durum hakkında bilgi vererek işgalci düşmana karşı vatanın kurtulması için Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında millî mücadelenin başlatılmış olduğunu, İstanbul Hükümetinden gelen karşı görüşlerin işgal altında gönderildiğini, bunlara inanılmaması gerektiğini anlatmışlardır. Toplantıda, bütün bu görüşler kabul edilerek derhal Atatürk'ün başkanlığındaki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Develi şubesi kurulmuş ve mümkün olan yardım toplanarak Kuvay-ı Milliye güçleri teşkilatlandırılmaya başlanmıştır. Kılıç Ali Bey Sivas'a dönerek durumdan Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar etmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa Develi'ye arkadaşlarından Binbaşı Kemal Bey'le Yüzbaşı Tufan Bey'i, oluşturulacak Kuvay-ı Milliye'nin başına geçip Fransız ve Ermeni güçlerine karşı harekete geçmek üzere görevlendirmiştir.

Develi'ye gelen bu kumandanlar yine Belediye Başkanı tarafından misafir edilmiş ve onlara istenildiği şekilde destek sağlanmıştır. Komutanlardan Yüzbaşı Tufan Bey bir müddet sonra Çukurova cephesini, başka yönden teşkilatlandırmak üzere Maraş tarafına tayin edilmiş, Develi'de sadece Binbaşı Kemal Bey kalmıştır. Ancak Kemal Bey çok tedbirli bir kimse olup iyice hazırlanmadan bir harekete girişmenin tehlikeli olacağını düşünerek yakın bölgelerden yardım temin etme çalışmalarına başlamıştır. Bu şekilde zaman geçirmenin daha tehlikeli bir hal alacağını düşünen Belediye Başkanı Osman Bey, 1920 kışı ortasında Develi'den birkaç arkadaşı ile harekete geçerek, köylerden bin bir müşkülât içinde topladığı 250 kadar atlı milis kuvveti ile önce Fransızların uç merkezi olan Bakırdağ'ı ele geçirmiş, buraya Türk bayrağını çekip esir ettiği Fransız-Ermeni askerlerini, morallerin düzelmesi için Develi'ye göndermiştir. Daha sonra buradan hareketle Adana'nın Feke kazası ve çevresindeki birçok yerleşim yerini Fransızlardan geri alıp etrafında oluşmuş bin kişi kadar kuvvetiyle asıl Ermeni vahşetinin merkezi Haçın'ı muhasara etmiştir. Bu sırada hazırlıkları tamamlayan Binbaşı Kemal Bey de kuvvetleri ile gelip komutayı Osman Bey (takma adı Özdemiroğlu Yaşar Bey) den devralmıştır.

Haçın(Saimbeyli) çok sarp bir yerde ve Ermeniler burasını fevkalade şekilde tahkim etmiş olduklarından savaşlar bir yıl kadar devam etmiştir. Verilen zayıflara karşılık Kayseri’den ve kazalarından da müftülerin öncülüğünde birçok gönüllüyü buraya getirmek icap etmiştir. Bu arada Kemal Bey yaralanmış ve komutayı daha önce Develi’ye gelmiş olan ve Çukurova’da büyük kahramanlıklarla mücadele verip bölgenin geri alınmasını sağlayan Yüzbaşı Osman Tufan Bey’e devretmiştir. Tufan Bey, çeşitli tedbirler alıp bir gece başlattığı umumi taarruzla birçok şehide karşılık Haçın’ı düşürmüştü ve mazlum Türkün intikamını almıştır.

Böylece bir daha Fransız ve Ermeni kuvvetleri Develi’ye yaklaşamamış, milli mücadelenin kaynağı Orta Anadolu böylece çok fena neticeleri olabilecek bir felaketten kurtarılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresini 4-9 Eylül 1919 tarihlerinde yapıp Anadolu’nun idaresini kurmuş olduğu, bir bakıma hükümet olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti ile ele aldıktan sonra bir müddet daha Sivas’ta kalarak, burayı başkent gibi kullanıp memleket işlerine devam etmiştir. İşgal bölgelerindeki düzenli ordu ve Kuvay-ı Milliye hareketlerini buradan idareye başlamıştır.

Kongre sonunda Kayseri’ye dönen Kayseri delegeleri İmamzade Ömer Bey, Ahmet Hilmi Bey ve Nuh Naci Bey Kayseri’ye gelir gelmez derhal Ahmet Paşa mektebinde Kayseri’nin ileri gelenlerini toplayıp Sivas Kongresi kararları hakkında bilgi vermişler ve bunu müteakip Kayseri’de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti’nin şubasını kurmuşlardır. Cemiyetin başkanlığına zamanın Kayseri müftüsü Ahmet Remzi (Oğuzata)Efendi getirilmiş ve merkez olarak da meydandaki saat kulesi yanında bulunan oda (muvakkithane) tahsis edilmiştir. Böylece Ankara’da Büyük Millet Meclisi açılana kadar bu teşkilat ve bu arada Kayseri Askerlik Dairesi(maalesef tarihi binası yeni vilayet yapımında yıktırılmıştır) Kayseri’de milli mücadelenin Atatürk’le irtibat noktaları olmuştur.

Sivas’tan 19 Aralık 1919 sabahı Ankara’ya doğru hareket eden Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye (idari heyeti) üyeleri aynı gün ikindi vakti otomobillerle Kayseri’ye ulaşmışlardır. Heyeti kar yağışı altında Kayseri atlıları Sivas yolunda Sultan Hanında (Kayseri’ye 50 km mesafede) karşıladığı gibi bütün halk, o zaman şehrin çok dışında olan Çifte Kümbet’e kadar çıkmışlar, kar yağışı altında Mustafa Kemal Paşa ile burada karşılaşmışlardır. Halkın buralara kadar gelip kendini beklediğini gören genç paşa (o tarihte 38 yaşında idi) hemen otomobilinden inip halkın arasına karışmıştır. Halkın “yaşa, varol, seninleyiz” nidaları arasında ve çocukların okuduğu şiirlerle şehre doğru halkla yürüyen Paşa’ya o zamanki şehrin girişi olan, şimdiki stadyum civarında eşraftan Küçük Hacı bir deve kurban etmiştir. Bu aradan ağırlanmak ve geceyi geçirmek üzere tahsis edilen İmamzade Raşit Ağa’nın evine gelen Kemal Paşa ve arkadaşları burada yolda kalan diğer arkadaşlarını da bekledikten sonra geç vakit yemeğe oturmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa ve bazı arkadaşları bugün Atatürk Müzesi olan bu evde, diğer arkadaşları ise Kayseri ileri gelenlerinin evlerinde misafir edilmişlerdir.

Ertesi gün yani 20 Aralık 1919 da şehirde temaslara ve toplantılara başlayan Mustafa Kemal Paşa Belediyeyi (reis daha sonra Milletvekili ve Adalet Bakanı Rıfat Çalığağa idi) ve İhtiyat Zabitan Cemiyeti’ni (başında meşhur yazar Ahmet Rasim’in oğlu, Atatürk’ün yakını ve milli

mücadelenin kahramanlarından Mazlum Rasim Can bulunuyordu) ziyaret eden Kemal Paşa, nihayet Raşit Efendi Kütüphanesi'nde toplanan ulema ve eşrafa, vatanın düştüğü durumu, buna karşılık neler yapılması gerektiğini, gayesini ve çizdiği yolu etraflıca anlatmış, başta şehrin hocaları ve iş adamları olmak üzere orada bulunan herkes kendisine destek olup, arkasında olduklarını ve milli mücadele yolunda üzerlerine düşecek herşeyi yapmaya hazır bulunduklarını ifade etmişlerdir. Toplantı, şehrin büyük hocalarından Hacı Kazım Efendi'nin, milli mücadelenin muvaffak olması için yaptığı heyecanlı dua ile sona ermiştir.

Mustafa Kemal Paşa o geceyi de Kayseri'de geçirdikten sonra 21 Aralık sabahı, halkın biraz daha kalması için yaptığı ısrarlara rağmen, onlara teşekkür ederek hedefine doğru bir an önce yola koyulmuştur. Kayseri atlı kafilesi ona Kırşehir hududu olan Hacıbektaş'a kadar refakat etmişler ve orada Paşa ve heyeti Kırşehirli atlılara teslim etmişlerdir.

İşte Mustafa Kemal Paşa Kayseri'de, o sıkıntılı günlerde halkın kendisine karşı göstermiş olduğu bu büyük hüsnü teveccühten, destekten ve misafirperverlikten o kadar memnun kalmıştır ki Kırşehir'den Kayseri halkına göndermiş olduğu, telgraf olduğu halde uzun bir beyanname hacmindeki hitabı ile onlara nasıl teşekkür edeceğini bilememiştir. Bu telgraf biraz sadeleştirilmiş haliyle şöyledir:

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-I HUKUK CEMİYETİ HEYET-İ TEMSİLİYESİ'NİN KAYSERİ AHALİ-İ MUHTEREMESİNE BEYANNAMESİ

Anadolu'nun iktisadi hayatında ebedi bir yüksek mevkii olan Kayseri'nin Heyet-i Temsiliye'ye açtığı samimiyet ve kardeşlik kucacı o kadar sıcak ve o kadar gönül alıcı oldu ki muhterem Kayserililere açıkça bir minnet ve şükran lisanıyla hitap etmeye lüzum gördük. Kadın, erkek, çocuk bütün millet fertlerinin genel bir galeyan ve heyecan ile gösterdiği teveccüh ve samimiyet, Heyet-i Temsiliye'yi teşkil eden naçiz fertlerin şahısları itibariyle değil, asıl yönelmiş olduğu mukaddes birlik gayesinde, istisnasız her kalbin birleşmiş ve her kuvvet ve şahsiyetin anlaşmış ve irtibat kurmuş bulunması sebebiyle pek kıymetli ve pek yüce mahiyettedir.

Heyet, etrafında her çehrede ve her Türk'ten taştan muhabbet ve samimiyet tufanı içinde, hayatını vakfetmiş olduğu mesainin milli emellere tamamen dayandığını görmekle bahtiyar ve memleketin bütünlüğünün yegane koruyucusu ve milletin selametinin ve kurtuluşunun ilk ve son çaresi olan bu birlik devam ettikçe, geleceğin kayıpları telafi edeceğine, mutlaka imkan bahşedeceğinden ümitvar oldu.

Bu hissiyatla milli gayeye daha ziyade kuvvet ve metanetle yürümek için, milletin azim ve imanına dayandığını hissederek müteşekkir kaldı.

Anadolu'nun kalbi heyecanına, bu seyahatimizin ilk merhalesinde, Kayseri'de temas ettik. Bu temasın bıraktığı hürmet ve bağlılık hatırasını ve şahsen mütehasis olduğumuz kardeşlik ve nezaket eserlerinin yarattığı şükran hissini ömrümüz oldukça muhafaza edeceğiz.

Gayemize bağlılık şiddetinin yüreklerimize bahşettiği iftihar hissiyle seyahatimize devam ederken arkamızda, Anadolu’nun bütün vatanperverane coşkusunu nefsinde en güzel temsil ve tecelli ettirmiş; kuvvetli, zeki, muktedir ve samimi bir faaliyet merkezi mevcut olduğunu daima düşünerek iftihar edeceğiz.

Bu hissiyatı ve bu iftihar hislerini bize hissettirdiğinden dolayı Kayseri’nin muhterem ahalisine teşekkürlerimizi alenen takdim ve gayeye yönelik çalışmalarda daima kalben birleşmiş kalarak vedamızı arz ederiz.

21 Aralık 1919

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti

Heyet-i Temsiliyesi Adına Mustafa Kemal

Kayseri için çok büyük bir iftihar belgesi olan bu beyanname ile sanki Atatürk bir onuncu yıl nutku irat etmiştir. Teşkilatını tamamladıktan, kararlarını Sivas Kongresi ile bütün dünyaya açıkladıktan sonra milli mücadele yolunda ilk defa halkın huzuruna Kayseri’de çıkan Atatürk burada gördüğü hüsnükabulden ve heyecanlı destekten ne kadar memnun kalmış olduğunu ve artık bu yolda ne kadar kendisine emniyetin gelmiş bulunduğunu, bu çok önemli tarihi vesikada baştan sona görmekteyiz. Her zaman millete inanan Atatürk’ün bu inancı Kayseri’de tamamen sağlamlaşmıştır. Şu satırları bir defa daha okuyalım: “Heyet, etrafında her çehrede ve her Türk’ten taştan muhabbet ve samimiyet tufanı içinde, hayatını vakfetmiş olduğu mesainin milli emellere tamamen dayandığını görmekle bahtiyar oldu.” “Bu hissiyatla, milli gayede daha ziyade kuvvet ve metanetle yürümek için, milletin azim ve imanına dayandığını hissederek müteşekkik kaldı.”

Evet, Kayseri’nin kadın, erkek, çocuk, o zamanki muhterem ahalisinin milli mücadeleye ve Atatürk’e verdiği destek ve moral hiçbir şeyle ölçülemeyecek derecede ulvi ve kıymetkardır. Kayseri bu hareketin çok önemli bir ivmesi olmuştur. İşte belgesi; Atatürk’ün şehre hitabı ve büyük teşekkürü... Kayseri bundan sonra Sakarya Savaşlarında lise son sınıf öğrencilerinin tamamını şehit verecek kadar milli mücadelede yerini almış ve her türlü desteği ona sağlamıştır.

DİZİN

A

- Abdülhamid II 82, 98, 120, 125, 128, 138, 147, 259, 277, 279, 280, 281, 283, 284, 287, 289, 290
- Adile Hatun 67, 133, 190, 305
- Ahi Evran 26, 67, 135, 137, 140, 280
- Ahmed I 82, 118, 192, 258
- Ahmed Remzi Dede (Akyürek) 66, 83, 84, 98, 99, 118, 289, 290
- Akdeniz 310, 311
- Alâeddin Camii 37, 186, 303, 305, 308
- Alâeddin Eretna 20, 26, 69, 129, 244, 298, 301
- Alâeddin Keykubad I 20, 89, 122, 138, 154, 158, 185, 193, 210, 297, 303, 311, 317
- Alanya 138, 139, 190, 311, 312
- Alâüddevlî Bozkurt Bey 13, 104, 122
- Amasya 37, 95, 98, 101, 132, 199, 207, 298, 299
- Ambar 16, 130, 175
- Anadolu 13, 19, 25, 26, 32, 33, 34, 35, 36, 41, 42, 43, 49, 52, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 81, 82, 89, 93, 102, 103, 105, 117, 118, 119, 120, 128, 131, 132, 135, 136, 137, 138, 144, 146, 147, 154, 156, 157, 158, 162, 171, 181, 183, 184, 185, 186, 190, 193, 196, 198, 201, 202, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 221, 222, 223, 224, 227, 228, 229, 237, 238, 239, 240, 246, 259, 275, 281, 297
- Antakya 306, 307
- Antalya 37, 49, 185, 223, 239, 310, 311
- Artuklular 185, 186, 306, 311
- Asurlular 243
- At Pazarı 95, 188, 263

B

- Bağdat 26, 67, 72, 75, 95, 97, 120, 129, 155, 156, 182, 245
- Bakırcılar Çarşısı 92, 262
- Baldöktü Mahallesi 244
- Battal Camii 34, 35, 36, 37, 38, 69, 119, 138, 196, 229
- Battal Gâzi Camii 29, 36, 37, 39
- Baycu Noyan 68
- Bayezid II 11, 27, 104, 105, 106, 109, 110, 120, 244, 258
- Bezm ü Rezm 298, 299, 300
- Bizans 11, 30, 34, 36, 49, 135, 137, 139, 167, 185, 187, 188, 207, 208, 221, 222, 224, 227, 228, 229, 243, 303, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 313
- Boyacı Kapısı 245, 263
- Bulamasun 14, 15
- Bünyan 13, 16, 27, 113, 189, 193, 197, 233, 279, 286, 291, 297

C

- Caber Kalesi 307
- Cami-i Kebir 20, 49, 102, 113, 128, 144, 252, 280
- Cumhuriyet 11, 82, 103, 115, 125, 129, 188, 227, 238, 279, 281, 290
- Cumhuriyet Meydanı 281

Ç

- Çifte Kümbet 191, 305, 311
- Çörümşek 14
- Çukurlu Camii Çeşmesi 263

D

- Danişmendliler 187, 303, 307, 308
- Defter-i Köhne 13, 15, 23, 212, 230

Develi 13, 17, 49, 50, 51, 52, 53, 104, 122, 138, 143, 158, 161, 162, 163, 164, 166, 183, 184, 195, 215, 216, 217, 224, 238, 279, 280, 285, 321, 322, 323, 334

Doğancı Hacı Ahmed Paşa 15, 213
Dulkadiroğulları 13, 25
Dutlu Çeşme 263
Düvenönü 129, 263

E

Elbistan 13, 101, 102, 103, 104, 309, 313
Eretnalılar 12, 24, 244, 298
Erkilet 16, 20, 22, 113, 133, 260, 261, 283
Erkiletioğlu, Halit 184, 303
Ermeniler 217, 221, 222, 224, 227, 228, 229, 237, 238, 239, 277, 278, 279
Erzincan 70, 94, 104, 129, 186, 210, 299
Erzurum 37, 42, 68, 186, 238, 245, 277, 309, 312, 313
Evhadüddin-i Kirmânî 26, 67, 119
Evliya Çelebi 29, 33, 35, 66, 96, 118, 119, 121, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 181, 196, 223, 243, 244
Eyyubiler 67, 133, 186, 311

F

Fatih Camii 104
Fatih Sultan Mehmed 13, 101, 102, 103, 107, 109, 110, 119, 120, 160, 212, 244, 262

G

Gabriel, Albert 41, 93, 130, 163, 188, 192, 212, 264, 297, 301
Gediris 15
Gergeme 16
Gesi 15, 82, 118
Gevher Nesibe Hatun 19, 132, 305, 310
Gıyaseddin Keyhüsrev I 19, 20, 185, 303, 309, 310, 317
Gıyaseddin Keyhüsrev II 66, 70, 94, 132, 138, 139, 142, 156, 158, 175, 187, 190, 193, 289, 311, 315, 317

Gön Hanı 244
Göstere 13, 14, 17, 18, 166, 279
Güherçile Fabrikası 279
Gülük Camii 20, 23, 25, 263

H

Hacı Kılıç Camii 37, 133, 197
Hacılar 12, 13, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 65, 66, 94, 106, 112, 166
Hakırdaklı Mescidi 65
Halep 68, 306, 307, 311
Han Camii 82, 90, 117, 125, 132, 192, 196, 288, 289
Harman Camii 280
Harzemşahlar 67, 129, 130, 186
Hasbek Kitçi Camii 263
Hititler 243
Hunat Camii 37, 122, 125, 132, 139, 190, 197, 289

İ

İlhanlılar 93, 163, 189, 198, 209, 212, 244
İncesu 122, 135, 139, 141, 143, 144, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 160, 161, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 175, 191, 195, 259, 260, 279
İnönü Bulvarı 263
İznik 130, 306, 307
İzzeddin Keykavus I 89, 183, 185, 259, 310, 311
İzzeddin Kılıç Arslan 190, 306, 315
İzzeddin Kılıçarslan II 317

K

Kadı Burhaneddin 85, 93, 101, 120, 125, 189, 214, 244, 298, 299, 300, 301
Kamberli Osman Bey 321, 322
Kanuni Sultan Süleyman 15, 16, 93, 122, 126, 185, 189, 244, 247
Kapadokya 135, 243
Kapalı Çarşı 65, 92, 113, 137, 188, 213, 244
Kapodakya 308
Karadeniz 186, 208, 222, 310, 311
Karahisar 104, 163, 166, 198, 279, 299

Karamanoğlu Pir Ahmed 103, 244
 Karamanoğulları 11, 12, 13, 15, 24, 25, 67,
 73, 101, 102, 103, 104, 105, 109,
 119, 160, 161, 162, 163, 164, 165,
 166, 169, 176, 198, 211, 212, 230,
 232, 233, 234, 236, 244, 258
 Katipzade Nuh Naci Bey (Yazgan) 322
 Kayseri Kalesi 103, 187, 231, 244
 Kayseri Lisesi 241, 290
 Kayseri Mevlevihanesi 19, 20, 27, 65, 66, 69,
 82, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 118,
 137
 Kayseri Saat Kulesi 290
 Kayseri Ulu Camii 34, 37, 41, 42, 44, 45, 49,
 50, 51, 53, 94, 127, 128, 244, 262,
 263
 Keykavus II 49, 211, 312, 313
 Keykubadiye Sarayı 67, 185, 186, 189, 190,
 191
 Kılıç Ali Bey 322
 Kılıç Arslan I 307, 308, 311
 Kılıç Arslan II 34, 206, 308, 309
 Kılıçarslan V 315
 Kırk Kızlar Türbesi 29, 33
 Kiçi Kapı 120, 127, 129, 138, 216, 229, 244
 Konya 13, 15, 16, 23, 24, 25, 26, 33, 37, 38,
 49, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74,
 75, 78, 79, 83, 86, 89, 90, 92, 95, 98,
 101, 102, 103, 105, 109, 117, 118,
 137, 148, 150, 154, 155, 165, 175,
 183, 185, 186, 187, 188, 190, 192,
 194, 198, 202, 206, 207, 211, 213,
 230, 239, 287, 303, 304, 305, 307,
 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314,
 315, 318
 Kösedag 68, 90, 136, 198, 299
 Köşk Medrese 20, 26, 70, 129, 133, 192, 244,
 298, 301, 305
 Kurşunlu Camii 13, 23, 213, 280
 Kültepe 243
 Kümbethane 186, 303, 305, 308, 309, 310,
 311, 312, 313, 314, 315

L

Lale Camii 53

M

Mahperi Huand Hatun 41, 68, 90, 127, 131,
 132, 133, 136, 138, 139, 140, 141,
 142, 143, 144, 156, 158, 159, 160,
 175, 185, 190, 191, 244, 289
 Malatya 35, 37, 41, 42, 45, 185, 193, 299,
 303, 307, 309, 310, 311
 Malazgirt 35, 136, 221, 222, 227, 228, 306,
 308
 Maraş 13, 14, 25, 101, 102, 103, 104, 165,
 193, 224, 238, 259
 Melik Emir Gazi 303
 Melikşah 206, 207, 231, 233, 306, 307, 308,
 309
 Memlûklular 49, 67, 101, 190, 201, 210,
 300, 312
 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 247, 259
 Mesud I 308, 317
 Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 11, 20, 21, 65,
 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77,
 78, 79, 82, 83, 89, 90, 91, 93, 94, 95,
 96, 98, 101, 105, 109, 114, 117, 118,
 128, 135, 137, 138, 140, 156, 166,
 169, 172, 175, 210, 222, 249, 251,
 252, 255, 256, 279, 287
 Mimar Sinan 15, 16, 23, 126, 189, 213, 219,
 223
 Moğollar 49, 65, 67, 68, 69, 70, 75, 76, 77,
 81, 89, 90, 91, 105, 135, 136, 137,
 154, 156, 181, 185, 186, 187, 194,
 198, 201, 209, 210
 Muînüddin Süleyman 49, 91, 92, 93, 198,
 210, 262, 312
 Murad I 28, 304
 Murad III 11, 15
 Mustafa Kemal Paşa 218, 223, 240, 285, 321,
 322, 323, 324
 Muzaffereddin Mahmud 34, 41, 44, 45, 244

N

Niğde 37, 41, 95, 142, 144, 145, 146, 148,
 150, 158, 161, 163, 164, 188, 221,
 264

O

Oğuzlar 36, 37, 201, 303
 Osman II 258
 Osmanlılar 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 21,
 22, 25, 27, 28, 35, 38, 69, 82, 93, 94,
 95, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 107,
 109, 110, 137, 138, 141, 143, 144,
 155, 158, 160, 161, 162, 164, 166,
 169, 181, 185, 192, 195, 207, 209,
 211, 212, 221, 222, 223, 224, 229,
 230, 238, 239, 242, 243, 246, 247,
 258, 259, 262, 277, 278, 281, 285,
 298, 303

P

Pers 187, 243
 Pervane Bey Medresesi 92, 261
 Pınarbaşı 13, 37, 104, 279, 291, 303
 Pir Ahmed 244
 Piri Mehmed Paşa 244

R

Raşid Efendi Kütüphanesi 107, 129, 247,
 248, 260, 275
 Roma 11, 36, 89, 126, 133, 167, 184, 187,
 188, 196, 197, 221, 222, 227, 228,
 243, 244
 Romenos Diogenes 306
 Rükneddin Kılıçarslan IV 317
 Rükneddin Kılıç Arslan IV 201, 312, 315
 Rükneddin Süleymanşah II 317

S

Sahabiye Medresesi 11, 12, 133, 196
 Sahib Ata Fahreddin Ali 11
 Sakar Çiftliği 19
 Sarıoğlu 13, 16, 94, 122, 209, 291
 Selahaddin Eyyubi 308
 Selçuklular 11, 19, 20, 26, 29, 33, 34, 35, 36,
 39, 41, 44, 49, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
 81, 82, 89, 90, 91, 93, 94, 98, 105,
 117, 122, 129, 132, 133, 135, 136,
 137, 138, 140, 154, 155, 156, 157,

158, 162, 163, 175, 181, 182, 183,
 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191,
 192, 193, 196, 197, 198, 201, 202,
 205, 206, 208, 209, 210, 211, 221,
 222, 228, 231, 243, 244, 247, 259,
 261, 262, 280, 281, 287, 289, 297,
 298, 301, 303, 304, 305, 306, 307,
 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314,
 315, 316

Selim II 13, 15, 16, 23, 27, 213

Seyyid Burhâneddin 20, 65, 66, 67, 69, 70,
 71, 72, 74, 78, 79, 81, 82, 83, 85,
 89, 90, 91, 94, 98, 99, 105, 114, 117,
 118, 121, 125, 128, 131, 133, 135,
 136, 137, 138, 140, 156, 175, 240,
 244, 279, 280, 287

Sivas 24, 25, 35, 37, 68, 69, 70, 95, 98, 101,
 102, 109, 115, 125, 126, 130, 133,
 136, 165, 166, 183, 185, 187, 188,
 192, 198, 206, 210, 214, 222, 223,
 228, 259, 261, 279, 280, 291, 297,
 298, 299, 300, 301, 303, 308, 311

Sivas Kapısı 69, 115, 126, 136, 280

Suli Paşa Hatun 26, 70, 129, 305

Suyakanmış Hatun Türbesi 15, 121

Süleymanşah I 311

Ş

Şah Cihan Hatun 305
 Şehabeddin Sühreverdi 67
 Şehinşah 282, 307, 308, 314
 Şems-i Tebrizî 138
 Şeyh İbrahim Tennûrî 27, 101, 102, 104, 105,
 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113,
 114, 115, 116, 120, 129, 131, 279
 Şih Camii 27, 111, 120, 129
 Şihli Hamidiye Medresesi 285

T

Talas 11, 15, 20, 89, 95, 125, 126, 132, 133,
 184, 196, 223, 224, 227, 228, 229,
 230, 231, 232, 234, 235, 237, 238,
 239, 240, 241, 242, 280, 281, 283,
 284, 288, 289
 Talas Han Camii 125, 288, 289

Timur 25, 101, 103, 211, 212, 222, 233, 257
Tirmiz 67, 70, 72, 73, 85, 86, 89, 117
Tokat 94, 95, 103, 105, 139, 158, 182, 185,
198, 205, 206, 207, 208, 223, 298,
303, 309, 310
Tomarza 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 23, 166,
279

Y

Yavuz Sultan Selim 11, 13, 67, 104, 110
Yeni Kapı 66, 95, 125, 245
Yeşilhisar 104, 162, 163, 166, 198, 279
Yoğunburç 37, 69, 82, 120, 126, 138, 187,
188
Yorgat 16

Z

Zamantı Suyu 291
Zeynelabidin Türbesi 120, 128, 188, 281
Zeynel Abidin Türbesi 281

YAZAR HAKKINDA

MEHMET ÇAYIRDAĞ'IN HAYATI

1946 yılında Kayseri'nin Talas ilçesinde (o zaman nahiye) doğdu. Ailesi Talas'ın yerlilerindendir. İlk ve orta okulu orada, Lise'yi Kayseri Lisesi'nde okudu. Yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde yaparak buradan 1970 yılında mezun oldu. Kayseri Müzesinde Memur olarak resmî göreve başladı. Askerlik görevini yaptıktan sonra 1974 yılında aynı müzenin müdürü, 1978 de Kayseri Vakıflar Bölge Müdür Yardımcısı, 1980 yılında Kayseri Kültür Müdürü ve 1985 yılında da Vakıflar Bölge Müdürü oldu. 15 yıl kadar bu görevde bulunduktan sonra 1999 yılında Erciyes Üniversitesinde Uzmanlık ve Tarih Okutmanlığı görevine geçti. 2002 yılında bu görevde iken emekliye ayrıldı ve İstanbul'a yerleşti. 2004 yılında Kayseri Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'nın Kültür ve Sanat Danışmanı olarak Kayseri'ye döndü. 2016 yılında bu görevden ayrılarak ikinci emekliliğe başladı. Çayırdağ evlidir ve Selçuk ve Melikşah isimli iki çocuk babasıdır.

ESERLERİ VE FAALİYETLERİ

Çayırdağ müze müdürlüğünde göreve başladığı 1970 yılından itibaren Kayseri tarihi, eski eserler ve abideleri, İslami kitabe ve mezar taşları ve İslami sikkeler konularında çalışmalarda bulunmuş, ilk önce Kayseri Müzesi İslami Sikkeler Kataloğu'nu hazırlamış bunu takiben de yukarıda bahsi geçen konularda, aşağıda zikredileceği üzere birçok makale ve kitap yayınlamıştır. Kayseri Müzesi kütüphanesinin zenginleşmesinde katkıları olmuştur. Bu arada Erciyes Üniversitesi Tarih Bölümünde "Sinop Definesi, Emevilerden Selçuklulara kadar Sikkeler" konulu Yüksek lisans tezini hazırlamış ve aynı üniversitenin çeşitli fakültelerinde tarih dersleri okutmuştur. Kayseri'de 1987 yılında Vilayet ve Belediyece başlatılan ve Mimar Sinan'ı, 9 Nisan'ı içine alan anma haftasında yapılan kültür ve sanat haftaları kutlama komitesi başkanlığı ve üyeliğinde bulunmuştur. Kayseri Büyükşehir Belediyesinde Osmanlı Arşivlerindeki Kayseri tarihine ait tahrir defterlerini yayınlattı ve Kayseri Ansiklopedisi'ni planlayıp buraya çok miktarda madde yazdı.

Erciyes Üniversitesi Rektörlüğünce kurulan Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi yönetim kurulunda yönetim kurulu üyesi olarak görev almış ve uzman olarak merkezin geliştirilmesini sağlamıştır. Erciyes Üniversitesi Tarih Bölümü ihtisas kütüphanesinin, bir kısım uzmanla birlikte tasnifini yapmıştır. Aynı üniversiteye özel idarenin 19.yüzyıl tahrir defterleri ile Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğüne ait Vezir Han'ında bulunan Cumhuriyet öncesi eski Türkçe yazılı Kayseri arşivini taşıyıp kazandırarak üniversitenin diğer üniversiteler arasında, uzmanların değerlendireceği tarihi arşive sahip olmasını sağlamıştır. Bir çok gazete ve dergiye mesleki ile ilgili veya milli meseleler üzerinde duran güncel yazılar yazmıştır.

MEHMET ÇAYIRDAĞ’IN YAYINLANAN ESERLERİ VE YAYINLANDIĞI YERLER

KÜLTÜR BAKANLIĞI ESKİ ESERLER VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜNCE YAYINLANAN “TÜRK ETNOGRAFYA DERGİSİ”NDE ÇIKAN MAKALELERİ

1. Kayseri Ulu Cami Ahşap Minberi, 1975.XV, S..55-64
2. Kayseri de Selçuklu ve Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri, 1983, S. XVII, s.79-109

TÜRK TARİH KURUMU “BELLETEN” DERGİSİNDE YAYINLANAN MAKALELERİ

1. Kayseri’nin İncesu İlçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi, 1980, s. 174.s, 271-279, 4 resim plan ve ekleri s.175 te ek,
2. Niksar-Tokat Gümenek ve Kayseri Palas’ta Üç Kitabe, 1993,S.218, s.81-87, 4 resim
3. İlhanlılar’ dan Argun ve Geyhatu’nun Saltanat Değişikliği Yılıını Gösteren İki Sikke, 1988, s-202, s.87-89, 8 resim
4. Kayserinin Yazır Köyünde bir Selçuklu Mescidi, Yazır Camii, 2000.S.239, s.59-69
5. Eretnalı Beyliğinin Paraları, 200 I, S-240, s.435-460.
6. Son Eretnalı Sultanı II. Mehmet Beyin Mezar Taşı, 2009, S.266, s.109-114

TÜRK TARİH KURUMU IX. KONGRESİNE SUNULAN TEBLİĞ

Kayseri de Zamanımıza Kadar Gelememiş Olan Bazı Mühim Tarihi Binalar, 1988, s.718-728 Resimler 313-317.

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLANAN MAKALELERİ “VAKIFLAR DERGİSİ”NDE

1. Erciyes Dağı Eteklerinde bulunan İki Türbe,1978 S. XII, A.163-177 (Erol Yurdakul ile birlikte)
2. Kayseri’de kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, 1983, s.531-583,
3. Develi Ulu Cami Ahşap Minberi, 1982, S. XIV, s, 139-147,
4. Kayseri’de Vakıf Kütüphaneler ve Matbah Emmini Hacı Halil Efendi Kütüphanesi, 1988,S. XX, s.245-289
5. Kayseri’de Pervane Bey Medresesi, 1997 S. XXVI, s.225-236

6. Kayseri’de XIV. Ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi ; Emir Zahireddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi, S.XXVII. s.133-160
7. Kayseri’de Selçuklu Sarayları ve Köşkleri, S. XXVIII, s.237-264
8. Kayseri Battal Gazi Camii ve Kırk Kızlar Türbesi, S. XXX, s.271-294. (Erol Yurdakul ile birlikte)

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ “TARİH DERGİSİNDE” YAYINLANAN MAKALELERİ

1. Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler Dönemi’ne Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları, 1984, S. XXXIV, s.495-532. (Prof. Dr. Şahabeddin Tekindağ Armağanı)
2. Niksar, Tokat, Germenek ve Kayseri’de üç kitabe, 1994, S.35, s.55-64, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı

İSTANBUL TÜRK NÜMİSMATİK DERNEĞİ BÜLTENİNDE YAYINLANAN MAKALELER

1. Kayseri Müzesinde bulunan Erbil Atabeyi Gökbörü ve Damadı Musul Atabeklerinden İmadeddin Zengi’nin müşterek sikkesi, bülten No; 3, 1978, s.9-11
2. Artukoğullarından Melik Mesut Rükneddin Mevdud’un I. Alaeddin Keykubad adına bastırmış olduğu sikke, 1981 Bülten No; 6-7, s.49-52
3. I. Alaeddin Keykubad’a ait 625 tarihli kurşun mühür ve Keykubad’ın 625 tarihli Sikkeleri, 1. Uluslararası Nümismatik Kongresi Bildirileri, İstanbul 1999, s.70-82
4. Henüz ele geçmemiş bazı sikkeler, Sevgi Gönül Hatıra Sayısı, İstanbul 2005, s.58-68

İSTANBUL TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI DERGİSİ VE TARİH DERGİSİNDE YAYINLANAN MAKALELERİ

1. Kayseri Müzesine 1983 Yılında Alınmış Bulunan ve Çoğunluğu Çelebi Mehmed’in Sikkelerinden Oluşan Define (Yapı Kredi Bankasının Düzenlediği I. Uluslararası İslami Nümismatik Kongresine sunulan tebliğ) 1986 S.45 s.57-84
2. Anadolu Selçuklu Şehirlerinde Basılan İlk İlhanlı Sikkeleri, S.46, s.185-190 3- Kayseri Kapalı Çarşısı, 2006, s.161.
3. Vakıf Belgelerine Göre Kayseri’de Ahi Evran ve Ahilikle ilgili Bazı Kayıtlar, Türk Dünyası Tarih Dergisi, 1992, S.72, s.48-52
4. Konyadaki Selçuklu Anıt Kabiri Kümbethane’de Medfun Selçuklu Hanedanı ve Cesetlerinin Kemik Yapıları, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Aralık 2006, S.240, s.24-30; Ocak 2007, S.241, s.32-37

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ GEVHER NESİBE TIP TARİH SEMPOZYUMLARINA VERİLEN TEBLİĞLER

1. Kayseri’de Eserleri olan Hanını Sultanlar, 1982 s.296-601
2. Yeni bir Eski Türkçe Yazma İbni Sina Halk Hikayeleri, İbni Sina, 1894 s.384-405
3. Ebu’izz El-Cezeri’nin Hayatı ve Yaşadığı Devir, Ebül-İzz Cezeri Kongresi, 1997, s.9- 12 1200 Yıllarında Kayseri Tarihi, Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi, 1997, s.9-12

IX,TIP TARİHİ KONGRESİNE SUNULAN TEBLİĞLER

1. Kayseri Gıyasiye Medresesi ve Darüşşifası’nın Vakıfları, Bildiriler (24-27 Mayıs 2006, Kayseri), Ankara 2006, s.25-30
2. Konya’da Selçuklu Anıtkabiri Kümbethane’de Medfun Selçuklu Hanedanı ve cesetlerinin kemik yapıları, s.31-43 (Halit Erkiletlioğlu ile beraber)

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ FOLKLOR HALK EDEBİYATI VE ETNOGRAFYA SEMPOZYUMUNA SUNULAN BİLDİRİ

1. Kayseri’de Vakfiyelere göre XVI. asırda Sosyal hayat I. Sempozyum Bildirileri, 1991,8,259- 27

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİNDE YAYINLANAN MAKALE

1. Yasemin Demircan (Özırmak)’ın “Tahrir ve Evkaf Defterlerine göre Kayseri Vakıfları” isimli eseri, 1995, S.6, s,293- 09

TÜRK DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİNDEKİ MADDE

1. Hunad Hatun Camii ve Türbesi

KÜLTÜR BAKANLIĞI “MİLLİ KÜLTÜR” DERGİSİNDE ÇIKAN MAKALE

1. Sakarya Zaferinin Önemi ve Atatürk’ün bu Zafer hakkında millete beyannamesi, 1985, S.49, s.2-3

KAYSERİ MÜZESİ YILLIKLARINDA YAYINLANAN MAKALELER

1. Kayseri Şehrinin Kuruluş Yeri Ve Kalesinin Tarihi Değişimi, 1987, S. I, s.33-47
2. Kayseri’de Osmanlı Eserleri, 1958, S.2, s.43-55

KAYSERİ KÜÇÜK DERGİDE ÇIKAN MAKALE

1. Kayseri’de Selçuklu Figür Sanatı, 1979, S. I, s. 11-12

1979 YILINDAN İTİBAREN TEKRAR YAYINLANMAYA BAŞLANAN KAYSERİ ERCİYES DERGİSİNDE ÇIKAN MAKALELER

1. Erciyes (dağ olarak), S.1,s.2-4
2. Kayseri’de basılmış İslami Sikkeler, S.2,s:18-28 devamı S.3-4, s.3-7,
3. Mimar Sinan’ın Kayseri’deki, Eserleri, S.5, s.14-17 x
4. Kayseri’deki yatırırlar, S., 16-17, s.26-31
5. Kayseri de yıkılarak ortadan kaldırılan bazı mühim tarihi binalar, S9, s.1-6
6. Kayseri Saat Kulesi S.1 O, s.1-2
7. Matbah Emmini Hacı Halil Efendi, S.18, s.14-15
8. Kasabanın Suyu (gerçek hikaye), 3.23-24, s.40-44
9. Şeyh İbrahim Tennuri evladına ait şecere (sofra) bulundu, S,25, s.1-3
10. Merhum Cahil Öztelli ile Nasrettin Hoca’nın Mezar Taşı Hakkında Bir Münakaşa, S.28, s.22- 23
11. Keykubadiye Kazıları Tekrar Başladı, s.29, 5.22-23
12. Kayserinin Mahalleleri, S.38, s.5-9
13. Kayseri’nin Cami Mescid ve Namazgâhları,S. 41, s.13-17
14. Saz Şairi Kayıkçı Kul Mustafa’ya ait Kayseri’de Bir Kaynak S. 44, s.1-2 015- Üsküdar’daki Kayseri, S.49, s.12-13
15. Erkiletli Nişancı Mehmet Paşa S. 61
16. Raşid Efendi’nin mezarı,,S. 69, s.4-5
17. Liselerimizin Hali-Pür-Melali, 5.70, s.3-5
18. Şeyh İbrahim Tennuri’nin yaşadığı devir, 5.71, s.7-10
19. Meşhur Mutasavvıflar Hakkında Bazı Düşünceler, S.87, s.15-18
20. 17.Asır Ortalarına Ait Kayseri İle İlgili Bazı Kayıtlar, S.91, s.1-18
21. Talas’tan Bir Tekerlemenin Tarihi Kaynağı, S. 117, s 6-10
22. Kayseri’de Tekke ve Tarikatlar S.118. s.6-9,14
23. Ahmet Nazif Efendi’nin Mir’at-ı Kayseriyye’si, S. 124, s. 4-17
24. Kayseri Tarihi Hakkında Verilen Bilgilerdeki Bazı Yanlışlıklar, S.117, s.12
25. Mehmet İnbaşı’nın “XVI. YY. Başlarında Kayseri” İsimli Eseri, S,196, s.121’
26. Kayserinin Mahalle Fırınları, S. 225.

*Derginin muhtelif sayılarında ayrıca birkaç şiir denemesi de yayımlanmıştır.

KAYSERİ KÜLTÜR VE SANAT HAFTALARINDA SUNULAN TEBLİĞLER XV. ASIRDA KAYSERİ, 1. HAFTA, 1987,3,21-23

1. Mimar Sinan'ın Kayseri'deki Eserleri, I. Hafta, s,21-23

PINARBAŞI MELİKGAZİ II. KÜLTÜR VE SANAT HAFTASINDAKİ TEBLİĞ

1. Melik Emir Gazi, Pınarbaşı 1989, s.9-17

KAYSERİ VE YÖRESİ TARİH ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (KAYTAM) KAYSERİ VE YÖRESİ TARİH SEMPOZYUMLARINDAKİ BİLDİRİLERİ

1. Kayseri'de Sultan Abdülhamid Han zamanına ait bina ve kitabeleri, Kayseri yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 1997, s.35-42
2. Seyyid Burhâneddin'den Sonra Kayseri'de Mevlevilik, III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 2000, s.101-114
3. Kayserinin En Eski İslami Kitabesi ve Şehirdeki Selçuklu Sarayı Devlethane'nin Yeri Meselesi, IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003), s.128-188

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ENSTİTÜSÜNDE YAPILAN MEVLANA SEMİNERİNE GÖNDERİLEN TEBLİĞ

1. Kayseri Mevlevihanesi, S.Ü. Türkiyat Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Y.12,S.2, s.91-95

ATATÜRK YÜKSEK KURUMU ATATÜRK KÜLTÜR BAŞKANLIĞINCA 4-7 KASIM 1997 TARİHİNDE ANKARA'DA DÖRDÜNCÜ ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR KONGRESİNE TEBLİĞ

1. Mimar Sinan'ın Kayseri'deki Eserleri (genişletilmiş son çalışma), Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler (4-7 Kasım 1999 Ankara), C. I, s.149-176

ALANYA TARİH VE KÜLTÜR SEMİNERİNE 1992 YILINDA VERİLEN TEBLİĞ

1. Alaaddin Keykubad'ın Sikkeleri, Bildiriler, Alanya 1996, s.79-83.

KAYSERİ MİMARLAR ODASI TEMSİLCİLİK BÜLTENİ "MİMAR SINAN"DA YAYINLANAN MAKALE

1. Kayseri Tarihini Nasıl Yazalım, 1991. S. 2, s.2

**PROF. DR. ZAFER BAYBURLUOĞLU ARMAĞANI SANAT YAZILARI
(KAYSERİ-2001)**

1. Kayseri’de Selçuklu Döneminde İnşa Edilen Tekgöz Köprüsü ve Dev Ali Türbesi’nin Kitabeleri, s.167-172

**ERCİYES ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ SANAT TARİHİ
BÖLÜMÜ VI.ORTAÇAĞ VE TÜRK DÖNEMİ KAZI SONUÇLARI VE SANAT
TARİHİ SEMPOZYUMU (08-10 NİSAN 2002) BİLDİRİLER- KAYSERİ 2002**

1. Kayseri Köşk Medresesi’nin Hangah (Buk’a) olduğu hakkında 1657 yılında Alınan Mahkeme Kararları, s.259-280.

**ERCİYES ÜNİVERSİTESİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI KAYSERİ VE YÖRESİ
KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT BİLGİ ŞÖLENİNE SUNULAN TEBLİĞ**

1. Kayseri’de Selçuklu Tarzı Arapça Yazım Geleneğinden Osmanlı Tarzı Türkçe Yazım Geleneğine Geçiş, E. Ü. Türk Dili Ve Edebiyatı Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgisi Şöleni (12-13 Nisan 2001) Bildiriler, Kayseri 2001, C.I, s.209-212

ÇINGİ DERGİSİ (KAYSERİ)

1. Müftü Mesud Efendi’nin Hilmi Paşa Mescidi Kitabesi, Yıl 4, S. 24, Mart-Nisan 2014, s. 6-9.

**ULUSLARARASI DULKADIR BEYLİĞİ SEMPOZYUMU 29 NİSAN- 1 MAYIS
2011 KAHRAMANMARAŞ**

1. Fatih Devrinde Kayseri’de Osmanlı-Dulkadırlı Sınırı, C. I, s. 255-264.

**I. HACILAR SEMPOZYUMU 11-13 MAYIS 2007, HACILAR BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI NO: 2 KAYSERİ**

1. Vakıf Kayıtlarında Hacılar, s. 175-186.

**I. ULUSAL İNCESU SEMPOZYUMU KAYSERİ 2011, İNCESU BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINI**

1. İncesu Çevresinde Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Yedi Zaviye (Tekke) Türbe, C. I, s. 183-211.

I. TOMARZA SEMPOZYUMU KAYSERİ,19-22 HAZİRAN 2008

1. Vakıf Kayıtlarında Tomarza, Kayseri 2011, s. 113-118.

İBRAHİM TENNÛRÎ SEMPOZYUMU KAYSERİ 2011

1. Şeyh İbrahim Tennûrî Evladına Ait Belgeler ve Vakıf Kayıtları, s. 168-180.

DÜŞÜNEN ŞEHİR DERGİSİ

1. Kayseri'nin Tarihi Su Yolları, Düşünen Şehir, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Mart 2017, S. 1, s. 114-123
2. Kayseri'nin Tarihi Mezarlıkları, Düşünen Şehir, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Mart 2018, S. 5, s. 134-139

ŞEHİR KÜLTÜR SANAT DERGİSİ

1. Hoca Hasan ve Hoca Hasan Medresesi, Şehir Kültür Sanat Dergisi, S. 34, 2020, s. 6-11.
2. 15,16,17 ve 20. Yüzyıllarda Talas'ın Müslüman ve Hristiyan Ahalisi, Şehir Kültür Sanat Dergisi, S. 41, 2021, s. 24-37.

YAYINLANAN MÜSTAKİL KİTAPLARI

1. Seyyid Burhaneddin Hüseyin, Kayseri'de muhtelif baskıları yapılmış, genişletilmiş son baskısı Seyyid Burhaneddin hazretleri Vakfı tarafından 1997 yılında yapılmıştır.
2. Hunat Hatun Külliyesi, Kayseri 1998, Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi Yayını, No.7
3. Kayseri'de Kadı Mahmut Vakfı, Kayseri 1999
4. Kayseri'de Nasrullahzade Hacı Mehmet Efendi Vakfı, Kayseri 2000 7- Kayseri Tarihi Araştırmaları, Kayseri 2000

Çayırdağ'ın ayrıca Üniversite ve çeşitli kurumlarda, "İslam Devletlerinde Para" ve buna ilave olarak Bursa, Sivas ve Niğde'de basılan "İslami sikkeler" konularında vermiş olduğu slaytlı konferans metinleri ve çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış çok miktarda günlük makaleleri bulunmaktadır.

KAYSERİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

1970 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olup kaderin yönlendirmesi olarak öğretmenlikte değil de müzede göreve devam ettiğim yıllarda ne türlü bir çalışma yapabileceğimi düşünmeye başladım. Müzelerde genellikle arkeologlar ve nadiren de sanat tarihçiler çalışırlar, tarihçiler çok daha az görülürlerdi. Arkeologların meşguliyet alanları genellikle toprak altında ve üstündeki, Türkler öncesi dönemlerin eserlerini ihtiva ederdi ve çalışmalarının büyük bir bölümü bu alana yönelikti. Bu ortamda anladım ki bana, Türk-İslam dönemi eserleri üzerinde çalışmak, onların ve dışarıdaki abidelerin kayıtlarını yapmak, bu alandaki eşya ve belgeleri değerlendirmek kalıyordu bu sebeple kendime bir ömür boyu çalışacağım alanı seçmiş oldum.

Genellikle idareci olarak çalıştığım otuz yılı aşkın memuriyet hayatımda bu çalışmalarımın gece-gündüz hiç ayrı kalmadım. Bulduğum belgeleri kitabeleri, sikkeleri, vakfiyeleri, ferman ve beratları, eski mahkeme kararlarını, yayımlanmamış, eksik ve yanlış bilgilerle yayımlanmış eski eser-abideleri Türkiye'nin ilmi yayın organları olan Türk Tarih Kurumu Belleteni, Vakıflar Dergisi, İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, çeşitli kongrelerin bildirilerinin yayımlandığı kitaplarda ve nihayet Erciyes Dergimizde makaleler hâlinde yayımladım. Son yıllarda bir kısım rehber kitapçıklar ve vakıflarla ilgili kitaplarda yayımladım. İşte bu 30 yıl zarfında muhtelif yerlerde yayımlanan makaleler, bu konuda çalışanların ve ilgilenen halkımızın kolaylıkla ulaşmalarının mümkün olmadığı, belli başlı eski bazı kütüphanelerde kalmıştı. Bu durumu bilen arkadaşlar bunların bir araya getirilmesi için teşvik ve ikazlarda bulunmaya başladılar. Nihayet Büyükşehir Belediye Başkanlığımız da bunları basmaya karar verince bize artık bunları toplayıp yeniden yayıma hazır hâle getirmek düştü.

ISBN: 978-605-9117-70-8

9 786059 117708 >